МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Оскирко Олексій Павлович

УДК 811.161.2’373.2 (477.43/44)

ДИСЕРТАЦІЯ
НАЗВИ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

10.02.01 – українська мова
Філологічні науки

Подано на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

О. П. Оскирко

Науковий керівник –
Тищенко Тетяна Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент

Умань – 2018

АНОТАЦІЯ

Оскирко О. П. Назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2019.

Дисертацію присвячено дослідженню лексики харчування в східноподільських говірках, які є маргінальними говірками подільського говору та безпосередньо контактують із середньонаддніпрянським та степовим говорами південно-східного наріччя. Східноподільськими в регіональній діалектології називають говірки, які на півночі обмежує ізоглоса від верхів'я р. Рось північніше м. Ставище до верхів'я р. Гнилий Тікич; зі сходу і півдня – від р. Гнилий Тікич по р. Синюха до р. Південний Буг у напрямку на Ананьїв – Балту Одеської обл. – Чечельник Вінницької обл., на заході – від Чечельника до верхів'я р. Рось.

Тісний зв'язок лексики харчування з культурою та світоглядом мовців, необхідність докладного вивчення східноподільських говірок на різних структурних рівнях узагалі і лексико-семантичному зокрема, відсутність спеціального дослідження структурної організації та географії назв їжі та напоїв у східноподільських говірках визначили актуальність роботи.

У дисертації вивчено сучасний стан теоретичних напрацювань у царині означеної лінгвістичної проблеми та змодельовано структурну організацію лексики харчування східноподільських говірок; проаналізовано склад, структурну організацію й семантику лексем на позначення їжі та напоїв у східноподільських говірках; визначено способи та засоби номінації в досліджуваній тематичній групі, окреслено номінаційні процеси в східноподільських говірках; охарактеризовано тенденції просторової поведінки назв їжі та напоїв, здійснено внутрішнє членування досліджуваних говірок; установлено відношення зафіксованої лексики до відповідних

номінативних одиниць інших українських діалектів.

Тематична група лексики харчування об'єднує слова, які номінують одну систему понять, утворюють лексико-семантичні групи, кожна з яких є одночасно і автономною системною одиницею, і невід'ємним компонентом тематичної групи лексики (ТГЛ). ТГЛ назв їжі та напоїв у східноподільських говірках має розгалужену структуру, у якій виокремлюємо 4 ЛСГ, зокрема, ЛСГ загальних назв їжі та напоїв, ЛСГ назв їжі рослинного походження, ЛСГ назв їжі тваринного походження, ЛСГ назв напоїв. У середині кожної виокремлено ще лексико-семантичні підгрупи і мікрогрупи. Такий поділ на групи є умовним, оскільки значну кількість страв готують, використовуючи інгредієнти різного походження. У дослідженні лексико-семантичних груп визначальними є вивчення системних зв'язків, зокрема синонімних, антонімних і родо-видових (гіперо-гіпонімних). Здійснено опис найменувань за лексико-семантичним принципом, для кожної групи визначено набір диференційних ознак (ДО), виявлено типові моделі номінації, специфічні риси та ін.

Для досліджуваної тематичної групи лексики визначальними є диференційні ознаки 'спосіб приготування', 'основний інгредієнт'. Спільними для всіх досліджуваних лексико-семантичних груп є мотиваційні моделі:

1. 'інгредієнт' → 'назва страви', яка реалізована за допомогою суфіксальної деривації, метонімії, аналітичної номінації, вираженої атрибутивними та субстантивними словосполученнями.

2. 'спосіб приготування' → 'назва страви', у реалізації якої переважають аналітичні найменування, однослівні номени утворені суфіксальним способом. Зауважимо, що приготування окремих страв потребує сукупності різних процесів, проте номен на позначення, мотивований одним із них. Наприклад, приготування консервованого м'яса *тушонки* поєднує кілька процесів обробки, але назва пов'язана із процесом тушіння. Закономірності вибору одного з кількох процесів поки що не виявлено.

Синонімні відношення характерні для всієї досліджуваної тематичної групи, але в одних групах вони виражені яскравіше, в інших – слабше. Словник лексики харчування у східноподільських говірках фіксує значну кількість близьких за значенням слів, із-поміж найбільших синонімних рядів – репрезентанти значення ‘оладки з тертої картоплі’, ‘молоко свіжовидоєне’. Антонімні зв’язки характерні для тих груп, у яких назви формують опозиції за різними семантичними ознаками. Вони переважають у ЛСМГ назв молока і молочних продуктів, ЛСМГ назв тваринних жирів.

Кожна з аналізованих ЛСГ не є закритою структурою. Найбільш стабільними є лексико-семантична мікрогрупа на позначення молока й молокопродуктів, на позначення жирів та назв круп і каш із них, причиною чого вважаємо давність традиційного заняття подолян тваринництвом і рослинництвом. Родові назви є лексемами спільнослов’янського фонду: *моло|ко*, *сир*, *сме^{и}|тана, жир*, а видові назви – аналітичні номени, виражені словосполученням із головним словом – родовою назвою.

Ядро тематичної групи лексики харчування формують загальнонародні, літературно-нормативні лексеми та слова, відомі в інших говорах української мови. Проте зафіксовано немало лексичних одиниць, які є специфічними в досліджуваних говірках, які можна кваліфікувати як ендемізми.

Лексика на позначення їжі та напоїв генетично не однорідна. Більшість лексем питомого походження, проте незначна частина – запозичення зі слов’янських (польської, російської) і неслов’янських (румунської, через польську з італійської, з тюркських, за посередництвом тюркських із китайської, зі східнороманських, з німецької, з французької, з англійської, через польську з німецької) мов. Іншомовні лексеми підкоряються внутрішньоговірковим законам.

На формування тематичної групи значно впливають позамовні чинники: зміна форм господарювання, соціально-економічні зміни в суспільстві виштовхують на периферію окремі лексеми. Свідченням семантичної

різноманітності діалектної системи номінацій та складності її структурної організації є міжтематичні зв’язки, зокрема лексика на позначення їжі та напоїв взаємодіє із обрядовою, побутовою та лексикою на позначення людини і її рис.

На основі авторських атомарних карт здійснено внутрішню диференціацію, виявлено лінгвальне наповнення кожної ареальної одиниці досліджуваного континууму; прослідковано тенденції просторового розміщення лексичних, семантичних та фонетичних явищ. Посткартографічна інтерпретація поширення явищ лексико-семантичного та фонетичного рівнів показує, що на матеріалі лексики на позначення їжі та напоїв досліджуваний ареал є більш-менш однорідним, проте вияви окремих лексико-семантичних явищ дозволяють стверджувати, що для східноподільських говірок характерна опозиція південь : північ, захід : схід. Більшість карт демонструють суцільний ареал у репрезентації певних лексико-семантичних чи фонетичних явищ, на тлі яких виокремлюються острівні ареали інших діалектних явищ.

Дослідження лексико-семантичних паралелей номенів на позначення їжі та напоїв засвідчує, що східноподільські говірки є складовою частиною українського діалектного континууму. Найбільше в східноподільських говірках зафіксовано лексем, характерних для всіх наріч української мови, таким висновкам сприяли реєстр цих лексем у «Словнику української мови» та проведені дослідження в різних ареалах української мови. Значна кількість номенів продовжують свої ізоглоси в інших говірках південно-західного наріччя, що вказує на приналежність східноподільських говірок до подільського говору південно-західного наріччя. Функціонування в східноподільських говірках лексем, які продовжують ізоглоси в середньонаддніпрянських говірках південно-східного наріччя, зумовлене безпосереднім контактом досліджуваних говірок із середньонаддніпрянськими.

Результати дослідження сприятимуть поглибленню теорії номінації,

з’ясуванню закономірностей формування похідних номінативних одиниць та системної організації діалектної лексики. Матеріали дисертації розширюють емпіричну базу української діалектної лексикології, лексикографії, лінгвогеографії, текстотеки і прислужаться при укладанні Лексичного атласу української мови, регіонального діалектного словника, Словника народних говорів, у лінгводидактиці вищої школи.

Зібране і проаналізоване лексичне наповнення тематичної групи назв їжі та напоїв сприяє репрезентації досліджуваного сегмента діалектної лексики в загальноукраїнському континуумі взагалі, відкриває перспективи дослідження інших тематичних груп лексики в східноподільських говірках і наближає до реалізації наукового проекту «Словник східноподільських говірок».

Ключові слова: східноподільські говірки, подільський говір, тематична група лексики, лексико-семантична група, номінація, назви їжі та напоїв, лексика харчування.

ABSTRAKT

Oskyrko O.P. **Food and drinks nominations in the Eastern Podillia dialects. –** Thesis manuscript copyright.

Dissertation is written for obtaining doctoral degree in philology 10.02.01 – Ukrainian language. – Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky. – Cherkasy, 2019.

The dissertation is devoted to the study of the vocabulary of food names in the Eastern Podillia dialects, which are marginal dialects of the Podillia dialects and directly contact the Middle Dnieper and steppe dialects of the southeastern dialect. The Eastern Podillia dialects in the regional dialectology are called dialects, which in the north limit the isogloss from the upper reaches of the Ros River north of the town Stavyshtshe to the upper reaches of the river Gnilyi Tikich; from east and south

– from the river Gnilyi Tikich to the river Syniukha to the river Yuzhny Bug in the direction to Ananiv – Balta of the Odessa region, – Chechelnyk Vinnitsa region, in the west – from Chechelnyk to the top of the river Ros.

The close connection between the vocabulary of food with the culture and the worldview of the speakers, the need for a detailed study of the Eastern Podillia dialects at various structural levels in general and lexical-semantic in particular, the lack of a special study of the structural organization and geography of the names of food and drinks in the Eastern Podillya dialects determined the relevance of the work.

The present state of theoretical developments in the domain of the identified linguistic problem is studied in the dissertation. The structural organization of the vocabulary of the Eastern Podillia dialects is modeled. The composition, structural organization and semantics of lexemes on the designation of food and drinks in the Eastern Podillia dialects were analyzed. The methods and means of nomination in the subject thematic group were determined. The nomination processes were outlined in the Eastern Podillia dialects; characterizes the tendencies of spatial behavior of food and drink names, internal division of the studied dialects. The relation of the fixed vocabulary to the corresponding nominative units of other Ukrainian dialects was established.

The thematic group of food vocabulary combines the words that nominate one system of concepts form lexical-semantic groups each of which is both an autonomous system unit and an integral component of the thematic group of vocabulary (THL). In this work, 2 thematic subgroups (names of food and names of beverages) are analyzed. In the first subgroup, there are distinguished 3 lexical-semantic groups (LSG) (general names of food, names of food of vegetable origin and names of food of animal origin). In the second subgroup the 2-d LSGs (names of alcohol beverages, names of soft drinks) are isolated. In the middle of each ones are lexic-semantic subgroups and microgroups. In the study of lexical-semantic groups, the study of systemic relationships, in particular synonymous, antonymic,

and generic-type (hyper-hyponomic) is crucial. A description of the names was made according to the lexical-semantic principle, for each group. A set of differential attributes was defined, the model models the nomination, specific features, etc.

For the studied thematic group of vocabulary there are different signs of 'method of preparation', 'the main ingredient'. Common studied motifs for all the lexical-semantic groups are:

1. 'ingredient' → 'the name of a dish', which is realized by means of suffixal derivation, metonymy, analytical nomination which is expressed by attributive and substantive phrases.

2. 'method of preparation' → 'the name of a dish', the implementation of which is dominated by analytic denomination. Single-word names are formed by the suffixal method. Note that the preparation of individual dishes requires a combination of different processes, but the nomin on the designation, motivated by one of them. For example, the preparation of canned meat combines several processing processes, but the name is associated with the process of steamin. The laws of choosing one of several processes have not been revealed yet.

Synonymous attitudes are characteristic for the entire study subject group, but in some groups they are expressed brighter, in others – weaker. The dictionary of vocabulary in the Eastern Podillia dialects records a significant number of close-to-meaning words. Among the largest synonymous rows are the representatives of the meaning of 'grilled potato pancakes', 'fresh milk'. Antonymi ties are characteristic of those groups in which names form oppositions on different semantic grounds. They dominate in LSMG names of milk and dairy products, LSMG names of fats.

Each of the analyzed LSGs is not a closed structure. The most stable are the lexico-semantic microgroup on the designation of milk and dairy products and on the designation of fats, which is why we consider the tradition of the traditional occupation of Podollians by animal husbandry. Generic names are lexemes of the Common Slavic Foundation: milk, cheese, fat, and the species names are analytic nouns, expressed in phrases with the main word – generic name.

The core of the thematic group of food and drinks vocabulary forms nation-wide, literary-normative lexemes and words known in other dialects of the Ukrainian language. However, there are many lexical units that are specific in the studied dialects, which can be qualified as endemism.

The vocabulary of food and drink is not genetically homogeneous. Most lexemes are of specific origin, but a small part is borrowed from the Slavic (Polish, Russian) and non-Slavic (Romanian, Polish from Italian, Turkic, Turkic from Chinese, from East-Roman, from German, from French, from English, through Polish from German). Foreign language tokens in the studied dialects are assimilated to the phonetic level.

Extracurricular factors are significantly influenced by the formation of the thematic group: changes in the forms of management, socio-economic changes in society are pushed to the periphery by separate tokens. An indication of the semantic diversity of the dialect system of nominations and the complexity of its structural organization are inter-mathematical relations, in particular the vocabulary on the designation of food and drinks interacts with the ritual, everyday and vocabulary on the designation of man and its features.

On the basis of author's atomic maps, internal differentiation was carried out, linguistic filling of each region of the investigated continuum was revealed; The trends of spatial placement of lexical, semantic and phonetic phenomena have been observed. Post-cartographic interpretation of the propagation of lexical-semantic and phonetic phenomena shows that the material of the vocabulary on the designation of food and drinks is more or less homogeneous, but the appearance of individual lexical-semantic phenomena allows us to state that for the Eastern Podillya dialects the opposition is characterized by the south: the north, the west : east Most maps show a solid area in the representation of certain lexical-semantic or phonetic phenomena, against which isolated islands of other dialectal phenomena are singled out.

The study of lexical-semantic parallels of nominae on the designation of food and beverages testifies that the Eastern Podilly dialects are an integral part of the Ukrainian dialect continuum. Most of the Eastern-Podillya dialects recorded lexemes characteristic of all the dialects of the Ukrainian language due to the register of these tokens in the Dictionary of the Ukrainian language and studies conducted in various areas of the Ukrainian language. A considerable number of nomens continues their isoglosses in other dialects of the southwestern dialect, which indicates the affiliation of the Eastern Podillya dialects to the Podillya dialect of the southwestern dialect. Functioning in the eastern Podillya dialects of lexemes, which continue the isoglosses in the MiddleDniprian dialects of the southeastern dialect, is conditioned by the direct contact of the studied dialects with the Middle Dnieper.

The results of the study will help deepen the theory of nomination, clarify the regularities of the formation of derivatives of nominative units and the systematic organization of dialectal vocabulary. The materials of the dissertation expand the empirical base of Ukrainian dialectal lexicology, lexicography, linguogeography, text-books and serve at the conclusion of the Lexical atlas of the Ukrainian language, the regional dialectal dictionary, the Dictionary of folk dialects, and the linguistics of higher education.

The collected and analyzed lexical filling of the thematic group of names of food and drinks contributes to the representation of the studied segment of dialectal vocabulary in the all-Ukrainian continuum in general, opens the prospects of research of other thematic groups of vocabulary in the Eastern Podillya dialects and brings to the realization of the scientific project «Dictionary of the Eastern Podillya dialects».

Key words: *Eastern Podilian dialects, Podilskyi dialect, thematic vocabulary group, lexico-semantic group, nomination, names of food and drinks, vocabulary of food.*

Список публікацій здобувача

Статті в наукових фахових виданнях України

1. *Оскирко О. П.* Номінація круп та страв із них у східноподільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 44. С. 244–248.

2. *Оскирко О. П.* Номінація борщу в східноподільських говірках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. праць. Одеса, 2017. Вип. 30. Т. 1. С. 39–41.

3. *Оскирко О. П.* Номінація обрядових страв весняного циклу у східноподільських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 1 (39). С. 122–125.

4. *Оскирко О. П.* Назви жирів у говірках Східного Поділля. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 1. С. 146–150.

5. *Оскирко О. П.* Номінація кисломолочних продуктів у східноподільських говірках. *Південний архів. Серія: Філологічні науки* : зб. наук. праць. Херсон, 2018. № 72. С. 19–22.

6. *Оскирко О. П.* Номінація картоплі та страв із неї у східноподільських говірках. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія: Філологія, педагогіка, психологія* : зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 36. С. 188–192.

7. *Оскирко О. П.* Номінація молока і молочних продуктів у східноподільських говірках. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Філологічні науки* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 38. С. 97–103.

8. *Оскирко О. П.* Номінація міцних алкогольних напоїв у східноподільських говірках. *Львівський філологічний часопис* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 3. С. 192–196.

Статті в закордонних виданнях

9. *Оскирко О. П.* Номінація безалкогольних напоїв у говірках Східного Поділля. *Social communication studies (International Scientific Journal, Slovak)*. 2017. Vol. I. № 11. P. 37–42.

10. *Оскирко О. П.* Номінація молочних жирів у східноподільських говірках української мови. *Science and Education a New Dimension. Philology.* Hungary, Budapest, 2018. Vol. VI (47). P. 48–51.

Додаткові публікації

11. *Оскирко О. П.* Назви їжі та напоїв як об’єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис* : зб. наук. праць. Умань : Візаві, 2017. Вип. 1 (9). С. 53–62.

12. *Оскирко О. П.* Номінація вина і пива у говірках Східного Поділля. *Молодий вчений* : наук. журнал. Херсон, 2018. № 4. Ч. ІІ. С. 329–332.

13. *Оскирко О. П.* Назви страв, похідних від *капуст*-, у східноподільських говірках. *Мова та література у полікультурному просторі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів : Логос, 2018. С. 73–75.

14. *Оскирко О. П.* Говірки Східного Поділля як об’єкт мовознавства. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Південноукраїнська організація, 2018. С. 14–17.

15. *Оскирко О. П.* Номінація навару з м’яса у східноподільських говірках. *Таврійські філологічні наукові читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2018. С. 37–39.

16. *Оскирко О. П.* Номінація обрядових страв зимового циклу у східноподільських говірках. *Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 25–28.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ 16
СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ТА ЇХ СКОРОЧЕНЬ ... 17
ВСТУП 21
РОЗДІЛ 1
НОМІНАЦІЯ ЛЕКСИКИ ХАРЧУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ 28
1.1. Стан дослідження східноподільських говірок 28
1.2. Аспекти дослідження назв їжі та напоїв 38
1.3. Лексика харчування східноподільських говірок як система 50
Висновки до розділу 1 54
РОЗДІЛ 2
СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СЕМАНТИКА НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ 57
2.1. Лексико-семантична група загальних назв їжі 57
2.2. Лексико-семантична група назв їжі тваринного походження 65
2.2.1. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення молока і молокопродуктів 65
2.2.2. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення м'яса і страв із нього 78
2.2.3. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення тваринних жирів 86
2.3. Лексико-семантична група назв їжі рослинного походження 92
2.3.1. Лексико-семантична мікрогрупа назв круп і страв із них 933
2.3.2. Лексико-семантична мікрогрупа назв страв із борошна 97
2.3.3. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення страв із картоплі .. 111
2.3.4. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення рослинних жирів . 114
2.3.5. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення рідких страв 116
2.3.5.1. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення супів 117

2.3.5.2. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення борщу 129
2.4. Лексико-семантична група на позначення напоїв 138
2.4.1. Лексико-семантична мікрогрупа загальних назв напоїв 138
2.4.2. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення алкогольних напоїв..... 141
2.4.3. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення безалкогольних напоїв..... 158
Висновки до розділу 2 168
РОЗДІЛ 3
ЛІНГВОГЕОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ..... 171
3.1. Ареалогія східноподільських говірок за матеріалами картографування назв їжі та напоїв..... 171
3.2. Загальноукраїнський контекст назв їжі та напоїв східноподільських говірок..... 186
3.3. Східноподільські ендемізми..... 196
Висновки до розділу 3 202
ВИСНОВКИ 204
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 209
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ..... 241
ДОДАТКИ..... 248
Додаток А
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ТА АПРОБАЦІЙ ЗДОБУВАЧА..... 248
Додаток Б
СЛОВНИК НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ..... 252
Додаток В
ДІАЛЕКТНІ ТЕКСТИ..... 319

Додаток Г
АТЛАС ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ 336

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДО – диференційна ознака

ЛСГ – лексико-семантична група

ЛСМГ – лексико-семантична мікрогрупа

МО – мотиваційна ознака

ТГЛ – тематична група лексики

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ТА ЇХ СКОРОЧЕНЬ

Бг – Багва Маньківського р-ну Черкаської обл.

Бч – Бачкурино Монастирищенського р-ну Черкаської обл.

Бгч – Богачівка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Бт – Ботвинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Бк – Буки Маньківського р-ну Черкаської обл.

Вр – Верхнячка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Вс – Веселівка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Гв – Гаївка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.

Гнн – Ганнівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Гл – Голубенка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Глм – Гольма Балтського р-ну Одеської обл.

Гр – Гребля Христинівського р-ну Черкаської обл.

Дб – Добра Маньківського р-ну Черкаської обл.

Дбр – Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл.

Жр – Журавка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Зл – Заліське Тальнівського р-ну Черкаської обл.

Зр – Зоряне Христинівського р-ну Черкаської обл.

Йс – Йосипівка Благовіщенського р-ну Кіровоградської обл.

Ів – Іванівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Івн – Іваньки Маньківського р-ну Черкаської обл.

Кв – Кавунівка Шполянського р-ну Черкаської обл.

Клн – Кальниболота Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Км – Кам’янече Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Клб – Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл.

Кн – Княжики Монастирищенського р-ну Черкаської обл.

Кбр – Кобринове Тальнівського р-ну Черкаської обл.

Клд – Колодисте Уманського р-ну Черкаської обл.

Кнл – Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.

Ксн – Косенівка Уманського р-ну Черкаської обл.

Крс – Красногірка Голованівського р-ну Кіровоградської обл.

Крт – Крутогорб Гайсинського р-ну Вінницької обл.

Кт – Кути Маньківського р-ну Черкаської обл.

Лп – Липняжка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.

Лщ – Ліщинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Лз – Лозуватка Шполянського р-ну Черкаської обл.

Лк – Лукашівка Літинського р-ну Вінницької обл.

Мр – Мар'янівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Мх – Махаринці Козятинського р-ну Вінницької обл.

Мч – Мечиславка Ульянівського р-ну Кіровоградської обл.

Нд – Надлак Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Нс – Нестерівка Маньківського р-ну Черкаської обл.

Нз – Низове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Нв – Новоживотів Оратівського р-ну Вінницької обл.

Об – Обжиле Балтського р-ну Одеської обл.

Оз – Озірна Звенигородського р-ну Черкаської обл.

Окс – Оксанина Уманського р-ну Черкаської обл.

Ос – Осітна Христинівського р-ну Черкаської обл.

Ост – Острівець Уманського р-ну Черкаської обл.

Пл – Пальчик Катернопільського р-ну Черкаської обл.

Птр – Петраківка Катернопільського р-ну Черкаської обл.

Пдв – Підвисоке Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Плс – Плоске Балтського р-ну Одеської обл.

Плн – Полянецьке Уманського р-ну Черкаської обл.

Пп – Попудня Монастирищенського р-ну Черкаської обл.

РБ – Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.

Рз – Розсішки Христинівського р-ну Черкаської обл.

Рзс – Розсоховатець Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Рс – Русалівка Маньківського р-ну Черкаської обл.

Сб – Сабове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Св – Свердликове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Свр – Свірневе Голованівського р-ну Кіровоградської обл.

Сн – Синиця Христинівського р-ну Черкаської обл.

Снх – Синюха Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Сч – Сичівка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Ск – Скалева Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

СХ – Скалевські Хутори Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Сб – Соболівка Шполянського р-ну Черкаської обл.

Ст – Стебне Звенигородського р-ну Черкаської обл.

Стп – Степівка Монастирищенського р-ну Черкаської обл.

Стпв – Степове Первомайського р-ну Миколаївської обл.

Сш – Сушківка Уманського р-ну Черкаської обл.

Тл – Талалаївка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Тр – Тарасівка Звенигородського р-ну Черкаської обл.

Тш – Тишківська Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.

Тп – Тополівка Теплицького р-ну Вінницької обл.

Трг – Торговиця Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.

Уг – Угловатка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Хл – Халаїдове Монастирищенського р-ну Черкаської обл.

Хм – Хомутинці Калинівського р-ну Вінницької обл.

Хр – Христинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Цб – Цибулів Монастирищенського р-ну Черкаської обл.

Чй – Чайківка Христинівського р-ну Черкаської обл.

Чр – Чорна Кам’янка Маньківського р-ну Черкаської обл.

Шм – Шамраївка Сквирського р-ну Київської обл.

Шк – Шукайвода Христинівського р-ну Черкаської обл.

Юр – Юр’ївка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.

Ял – Яланець Бершадського р-ну Вінницької обл.

Ям – Ямпіль Катернопільського р-ну Черкаської обл.

Яр – Ярошівка Катернопільського р-ну Черкаської обл.

ВСТУП

Одним із першочергових завдань сучасної діалектології було й залишається всебічне і різноаспектне вивчення регіональної лексики. Використовуючи системний підхід, науковці намагалися охопити її як тематично, так і територіально, зокрема вивчено лексику: побутову (К. Д. Глуховцева, Г. О. Козачук, Г. І. Мартинова, Н. Б. Клименко, Ф. Й. Бабій, Г. І. Гримашевич, Л. М. Тищенко, Т. В. Щербина, Г. Г. Березовська, та ін.), ботанічну (І. В. Сабадош, І. В. Гороф'янюк, М. В. Поістогова, М. М. Ткачук та ін.), будівельну (Л. І. Дорошенко, О. М. Євтушок, Г. Ф. Шило, Л. Б. Поліщук), сільськогосподарську (П. Ю. Гриценко, Й. О. Дзендзелівський, Г. О. Козачук, М. В. Никончук, Р. Л. Сердега, Т. М. Тищенко, Ю. В. Абрамян, М. С. Кушмет), пастушу (Т. О. Ястремська), тваринницьку (Й. Ю. Пуйо, П. Ю. Гриценко, В. М. Куриленко), мисливську (Г. А. Аркушин, Г. І. Гецко та ін.), лісову (В. В. Манивчук, О. М. Никончук), ремесел (Г. П. Краєвська, А. М. Мединський та ін.), обрядову (М. В. Бігусяк, В. М. Конобродська, В. Ю. Дроботенко, І. В. Магрицька та ін.), на позначення рис людини (В. В. Леснова. В. М. Дворянкін) тощо. Вагомою причиною дослідження лексики говірок є ще й те, що діалектологія, семасіологія і лексикографія за останні роки досягли значних успіхів, які дозволяють глибше проникнути в сутність системи лексичних засобів тієї чи тієї говірки, системно проаналізувати її лексику, від чого залежатимуть висновки й істориків української мови, і дослідників сучасного її стану.

Поділля, за даними етнографо-історико-лінгвістичних досліджень, є найменш вивченою діалектною зоною. У більшості праць науковці порушують проблеми функціювання говірки на тому чи тому мовно-структурному рівні, зокрема: фонетичному (Т. А. Бабіна, А. Д. Очеретний, П. Є. Ткачук), словотвірному (Л. Г. Яропуд), лексичному (К. С. Баценко,

Д. М. Брилінський, М. Т. Доленко, Л. С. Терешко, І. В. Гороф'янюк, К. В. Кацалапенко, Н. Д. Коваленко, Г. П. Краєвська, Т. М. Тищенко, Г. Г. Березовська, Л. Б. Поліщук), синтаксичному (О. І. Сьоміна) та ін.

У регіональній діалектології східноподільськими називають говірки, обмежені на півночі ізоглосою від верхів'я р. Рось північніше м. Ставище до верхів'я р. Гнилий Тікич; зі сходу і півдня – від р. Гнилий Тікич по р. Синюха до р. Південний Буг у напрямку на Ананьїв – Балту Одеської обл. – Чечельник Вінницької обл., на заході – від Чечельника до верхів'я р. Рось [247, с. 38].

Тільки окремі з мовознавчих розвідок презентують системну організацію тієї чи тієї тематичної групи лексики східноподільських говірок (праці Г. І. Мартинової [166 – 172], Т. М. Тищенко [249 – 255], Г. Г. Березовської [11], Л. Б. Поліщук [221 – 225]).

Назви їжі та напоїв у лексичній системі української мови формують окрему підсистему назв, яку на матеріалі різних говірок української мови вивчали Є. Д. Турчин [260] (східнополіські говірки), Н. Г. Загнітко [116 – 120] (східностепові говірки), Л. М. Борис [17 – 21] (буковинські говірки); разом з тематичною групою лексики «Назви їжі» вивчали «Назви кухонного начиння» З. Т. Ганудель [44 – 46] (південнолемківські говірки), Е. Д. Ґоца [85 – 91] (закарпатські говірки), М. О. Волошинова [36 – 42] (східнослобожанські говірки), В. П. Різник [231 – 233] (надсянсько-наддністрянські говірки). У діахронії лексику, пов'язану з харчуванням, вивчали С. П. Гриценко [80 – 81], З. Г. Козирєва [143], О. А. Крижко [154], В. І. Невойт [186 – 188], С. А. Яценко [285 – 288] та ін.

Тісний зв'язок лексики харчування з культурою та світоглядом мовців, необхідність докладного вивчення східноподільських говірок на різних структурних рівнях взагалі і лексико-семантичному зокрема, відсутність спеціального дослідження структурної організації й географії назв їжі та напоїв у східноподільських говірках зумовили **актуальність**

роботи.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником науково-дослідної теми «Словник східноподільських говірок» Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру при кафедрі української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; пов'язана з темою відділу діалектології Інституту української мови НАН України «Сучасні українські діалекти: дескриптивний та лексикографічний аспекти вивчення» (номер державної реєстрації 0107U00093) та підготовкою Словника українських говорів і Лексичного атласу української мови. Тему дисертації затвердила вчена рада Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 5 від 28 грудня 2015 року).

Мета роботи – системний опис структурної організації назв їжі та напоїв у говірках східноподільського ареалу української мови та з'ясування тенденцій просторової поведінки досліджуваної лексики.

Для досягнення мети необхідно було виконати такі **завдання**:

1) вивчити сучасний стан теоретичних напрацювань у царині означеної лінгвістичної проблеми та змоделювати структурну організацію лексики харчування східноподільських говірок;

2) на підставі польового обстеження виявити склад, структурну організацію й семантику лексем на позначення їжі та напоїв у східноподільських говірках;

3) визначити способи та засоби номінації в досліджуваній тематичній групі, окреслити номінаційні процеси у східноподільських говірках;

4) схарактеризувати тенденції просторової поведінки назв їжі та напоїв, здійснивши внутрішнє членування досліджуваних говірок;

5) встановити відношення зафіксованої лексики до відповідних номінативних одиниць інших діалектів української мови.

Об'єкт наукового пошуку – лексика на позначення їжі та напоїв у східноподільських говірках.

Предмет дослідження – склад, семантична структура, мотиваційні відношення, способи і засоби творення лексики на позначення їжі та напоїв, її ареальна характеристика.

Джерела дослідження – польові записи автора, здійснені впродовж 2013–2017 років у 89 населених пунктах Східного Поділля за спеціально розробленим питальником на основі Програми для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови Й. О. Дзендзелівського; матеріали «Атласу української мови», «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», діалектні, історичні, загальномовні словники, рукописні атласи, хрестоматії діалектних текстів; матеріали архіву Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Методи дослідження. Для досягнення задекларованої мети використано *експедиційно-польовий метод* (для фіксації діалектного матеріалу), *описово-аналітичний метод* (для систематизації мовного матеріалу та інтерпретації зібраних лінгвістичних фактів). *Зіставний метод* уможливив виявлення зв'язків назв їжі та напоїв, зафіксованих у східноподільських говірках, із відповідною групою лексики сусідніх і віддалених ареалів. Використання елементів *порівняльно-історичного методу* дало можливість з'ясувати генезу лексичних одиниць. *Метод контекстуального аналізу* в роботі використано з метою виявлення особливостей семантичної структури лексики харчування. Для вивчення просторової поведінки лексем, моделювання внутрішньодіалектного членування східноподільських говірок застосовано *лінгвогеографічний метод* та *прийом лінгвістичного картографування.*

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* в українському мовознавстві комплексно досліджено та

описано лексику тематичної групи «Назви їжі та напоїв» у східноподільських говірках української мови;

- *встановлено* ґенезу регіональних назв та виявлено зв’язок лексики харчування в східноподільських говірках із відповідними лексичними одиницями інших діалектних зон української мови;

- *окреслено* основні тенденції номінації, визначено способи та засоби номінації в досліджуваній тематичній групі лексики;

- *удосконалено* внутрішню диференціацію східноподільських говірок на підставі скартографованих назв їжі та напоїв.

Теоретична цінність роботи полягає в поглибленні теоретичних засад вивчення системної організації тематичної групи лексики харчування та теорії номінації, з’ясуванні номінаційних процесів у тематичній групі лексики харчування, визначенні способів та засобів номінації і закономірностей формування похідних номінативних одиниць, розширенні ареалогічних відомостей про східноподільські говірки.

Практичне значення дисертації полягає в розширенні емпіричної бази української діалектної лексикології, лексикографії, лінгвогеографії, текстотеки. Результати дослідження прислужаться для укладання Лексичного атласу української мови, регіонального діалектного словника, Словника народних говорів, у лінгводидактиці вищої школи.

Особистий внесок здобувача. Дисертація – підсумок самостійного дослідження. Усі наукові публікації на основі отриманих результатів є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати роботи обговорено на засіданнях кафедри української мови та методики її навчання і Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, апробовано в доповідях і виступах на науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів, зокрема *міжнародних*: Міжнародному науковому

семінарі «Лексико-граматичні інновації в слов'янських та неслов'янських мовах: типологія, функції» (Маріуполь, 2017); VII Міжнародній науковій конференції «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Таврійські філологічні наукові читання» (Київ, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Мова та література у полікультурному просторі» (Львів, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Нове та традиційне в дослідженнях сучасних представників філологічних наук» (Одеса, 2018); Міжнародній науковій конференції «Перетин мов і літератур у загальноєвропейському контексті» (Ужгород, 2018); *всеукраїнських*: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пам'яті Олекси Воропая (1913 – 1986)» (Умань, 2013); Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Формування мовної особистості в контексті багатоступеневої національної освіти» (Умань, 2015); ІІ Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (Умань, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної граматики» (Черкаси, 2017); Науково-практичній конференції «Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем» (Запоріжжя, 2018); Науково-практичному семінарі «Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі» (Чернігів, 2018); *регіональних*: Регіональній науково-практичній конференції «Сучасна лінгвістична освіта» (Кропивницький, 2018).

Публікації. Основні теоретичні положення й практичні результати дослідження викладено в 16 наукових працях, серед яких 8 статей у фахових наукових виданнях України, 2 – у зарубіжних виданнях, 6 публікацій у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох

розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаної літератури, використаних джерел та додатків (Додаток А. Список публікацій та апробацій здобувача; Додаток Б. «Словник назв їжі та напоїв у східноподільських говірках»; Додаток В. «Діалектні тексти», Додаток Г. «Атлас назв їжі та напоїв у східноподільських говірках»). Загальний обсяг дисертації становить – 397 с.; із них основного тексту – 195 с. Список літератури нараховує 288 найменувань.

РОЗДІЛ 1
НОМІНАЦІЯ ЛЕКСИКИ ХАРЧУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

1.1. Стан дослідження східноподільських говірок

Східноподільськими традиційно прийнято вважати говірки, які знаходяться на території Східного Поділля (за поділом українських земель XIV – I пол. XIV), накладаються на територію Подільської губернії XVIII – XIX ст. [78, с. 75]. Східноподільські – маргінальні говірки південно-західного наріччя і безпосередньо контактують із середньонаддніпрянським говором південно-східного наріччя, а отже, постійно через це перебували в полі зору дослідників, які намагалися провести демаркаційну лінію між південними наріччями української мови (В. М. Ганцов, К. П. Михальчук, Ф. Т. Жилко, С. П. Бевзенко, І. Г. Матвіяс).

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати відсутність єдиної думки серед науковців про межі між наріччям, зокрема про виокремлення східної межі подільського говору. Наприклад, Я. Головацький та К. Михальчук зараховують волинські і подільські говірки до київського наріччя [182, с. 37–56]. На переконання І. Зілинського, розмежувальна межа між говорами Поділля та Середньонаддніпрянщини проходить умовно по лінії Біла Церква – східніше Умані – Ананьїв [128]. А. Ю. Кримський розмежовував говірки Київщини, Волині і Поділля, називаючи волинські і подільські західноукраїнськими [156, с. 254]. Згідно з даними І тому Атласу української мови (АУМ), на Черкащині межа між подільськими і середньонаддніпрянськими говорами приходить поблизу м. Тального. Ф. Жилко проводить розмежувальну лінію між говірками через Фастів – Білу Церкву – Тальне – західніше Новомиргорода [109, с. 8]. І. Г. Матвіяс лінію розмежування між південно-східними та південно-

західними наріччями проводить східніше Коростишева – Козятина – на схід від Умані – Первомайськ – Роздільна [178, с. 42]. С. П. Бевзенко південно-західне і південно-східне наріччя розмежовує по лінії, що тягнеться з півночі на південь від Фастова – Білої Церкви – Ставища – Тальне – Первомайська – Ананьєва [7, с. 208]. Слушними є міркування О. Горбача з приводу розмежування південно-західних і південно-східних говірок, що подільські говірки, на думку науковця, стоять найближче до південно-східних говорів і проводить лінію «Хвастів – Первомайське – Тираспіль» [61, с. 11]. А. Ю. Кримський говірки західної Звенигородщини визначав такими, що тяжіють до південно-західного наріччя, і називав швидше «переходовими» [155, с. 7].

Дослідження сучасників дозволяють констатувати, що основна розмежувальна лінія проходить у басейні р. Гнилий Тікич з незначними відхиленнями на схід і на захід [168 – 170; 252]. Тому для дослідження ми і обрали говірки від басейну р. Гнилий Тікич і далі на захід.

Подільський говір власне має тривалу історію вивчення. Перші лінгвістичні спроби осягнення подільського говору науковці датують першою половиною ХХ століття (переважно до 1917 року). У цей період з’являються наукові статті Г. К. Голоскевича «Описание говора села Бодачевки (Колодиевки) Ушицкого уезда Подольской губернии» [60, с. 107–131], О. І. Сорочан «Описание говора с. Монастырского Подольской губернии», [239, с. 248–260], В. Отраковського «Малорусский говор села Кобылевки Подольской губернии Братславского уезда», [215, с. 30–74], Є. К. Тимченко «Властивості говірки с. Пахутинець і с. Кременної Прускорівського пов., Подільської губ. (По записах Сергія Веселовського) [245, с. 88–93], Є. Грицак «Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі» [71, с. 323–335], Є. Рудницького «Діалекти Уманщини (Загальна характеристика)» [234, с. 190–205]. Науковці спромоглися здійснити аналіз зафіксованих фонетичних, граматичних,

лексичних особливостей говірок окремих сіл колишньої Подільської губернії, визначити приналежність досліджуваних говірок до певного діалекту, здебільшого окресливши особливості на фонетичному рівні.

Діалектологічні дослідження набирають активного пошуку у 20-ті роки XX століття. Науковці В. Зборовець [125, с. 9–12.], В. Рахинський [230, с. 75–105], М. Хращевський [269, с. 107–112] у «Матеріалах до діалектології Поділля» та «Матеріалах до діялектології Вінницької і суміжних округ» визначили особливості подільського говору.

Першим ґрунтовним описом лексики подільських говірок в україністиці став словник О. С. Мельничука, в якому представлено говірку с. Писарівки Кодимського району Одеської області. Науковець зібрав і впорядкував 1300 лексем із докладною лінгвістичною інформацією [181, с. 45–69]

У 2-ій половині XX століття в діалектологічних студіях спостерігається активізація вивчення подільського говору в різних аспектах. Зокрема, у роботах С. П. Бевзенка [8], Ф. Т. Жилка [109] виокремлено межі подільського наріччя, окреслено ареалогію. Основні риси говору на різних мовних рівнях систематизовано в працях П. Ю. Гриценка «Основні риси подільського говору» [78, с. 74–81], С. П. Бевзенка «Українська діалектологія» [7], О. Горбача «Подільські говірки» [61, с. 13–14], Ф. Т. Жилка «Нариси з діалектології української мови» [110, с. 124–129] та І. Г. Матвіяса «Карта говорів К. П. Михальчука в історії діалектного членування української мови» [176, с. 67–68]. В «Атласі української мови» здійснено загальне членування подільського говору.

Подільські лексеми укладені в регіональні діалектні словники: у «Словнику подільських говірок» Д. М. Брилінський (Брилінський) подав понад 3000 слів і фразеологізмів, щоправда, без використання фонетичної транскрипції, граматичних і стилістичних коментарів; І. Є. Грицютенко [82, с. 129–139] підготували подібні студії з лексики окремих населених

пунктів Поділля з ґрунтовним описом та аналізом досліджених говірок.

А. М. Залеський [124], П. Є. Ткачук [256, с. 56–57], А. Д. Очеретний [216, с. 109–127], О. Б. Курило [160], Г. Ф. Пелих [218, с. 53–55] досліджували особливості подільського говору на фонетичному рівні.

Для діалектології велике значення та вагомий науковий зміст мають праці Ф. Т. Жилка [109–113], С. П. Бевзенка [6–8], І. Г. Матвіяса [174–179], П. Ю. Гриценка [73–81] – фундаторів діалектологічної науки, у роботах яких схарактеризовано особливості говору Поділля на різних мовних рівнях і часових проміжках. Отже, особливості східноподільських говірок як частини подільського говору так чи інакше потрапляли до наукових досліджень.

Східноподільські говірки у дескриптивних працях. Через відсутність у лінгвістичній літературі єдиноприйнятого членування подільського говору, а також визначення й розуміння поняття «східноподільські говірки», науковці по-різному тлумачили їх появу, виявляли притаманні ознаки, поширеність та перехідність, просторову розміщеність, ареальну диференціацію тощо. Зокрема, М. Доленко, дослідник говірок Вінниччини [102, с. 158], та Є. Рудницький, дослідник говірок Уманщини [234, с. 204], переконливі в тому, що на території Східного Поділля поширені перехідні говірки. Науковці А. П. Могила [183–184], І. О. Варченко [27–28], А. Д. Очеретний [216–217], Ф. А. Непийвода [189] вказували на подільську основу говірок західної Черкащини. Як перехідні з подільською діалектною основою визначає статус говірок історичної Уманщини Т. М. Тищенко [248].

У новітній діалектології східноподільські говірки представлені в дисертаційних працях Г. Г. Березовської [11] та Л. Б. Поліщук [225], частково – у дисертаціях Г. І. Мартинової [170], Т. В. Щербини [279], Т. М. Тищенко [252]. Зокрема, у роботі Г. Г. Березовської зафіксовано лексику на позначення одягу, взуття, прикрас у східноподільських говірках, досліджено їх склад, семантичну структуру та географію, з’ясовано основні принципи мотивації

номенів, виявлено шляхи формування складу та семантики лексики на позначення одягу та прикрас у східноподільських говірках, здійснено внутрішнє членування досліджуваних говірок, встановлено зв'язки зафіксованої лексики з відповідними номінативними одиницями інших українських діалектів. З'ясування фонетичних особливостей зафіксованої лексики та виявлені лексико-семантичні паралелі переконали дослідницю в тому, що східноподільські говірки є подільськими і належать до південно-західного наріччя української мови. Г. Г. Березовська зазначає, що для лексичної системи східноподільських говірок характерними є: активізація творення синонімів; функціонування значної кількості регіоналізмів; функціонування контамінованих форм; збереження архаїчних лексем; зміни в семантиці лексем; зміни у формальній структурі слова; зміни граматичного роду лексем [11, с. 15].

У дисертації Л. Б. Поліщук уперше в українському мовознавстві подано системний опис структурної організації будівельної лексики в східноподільських говірках, з'ясовано шляхи формування тематичної групи та ареалогію східноподільських говірок. Здійснений структурно-семантичний аналіз засвідчив, що тематична група традиційного будівництва є самостійним тематичним комплексом, що становить розгалужену й багатопланову систему, до складу якої входить декілька лексико-семантичних груп, і вирізняється своєрідною структурною організацією, специфікою взаємозв'язків між одиницями різних лексико-семантичних груп. З'ясовано, що загальна тенденція просторового розміщення лексем на позначення традиційного будівництва – суцільність ареалу східноподільських говірок із мозаїчними або острівними вкрапленнями та острівна мозаїка. Значна кількість острівних ареалів сконцентрована на півночі та півдні центральної частини досліджуваних говірок, що підтверджує думку Г. Г. Березовської про тиск на східноподільські говірки явищ інших мовно-територіальних утворень [225].

Лексеми різних тематичних груп східноподільських говірок

репрезентовані також в описових працях К. В. Кацалапенко [131–132], Т. М. Тищенко [249–251; 253–255].

Східноподільські говірки в лексикографії. Подільські лексеми укладені в регіональні діалектні словники, до яких частково увійшли матеріали із окремих східноподільських говірок: у «Словнику подільських говірок» Д. М. Брилінський (Брилінський) подав понад 3000 слів і фразеологізмів, щоправда, без використання фонетичної транскрипції, граматичних і стилістичних коментарів; І. Є. Грицютенко [82, с. 129–139] підготував подібні студії з лексики окремих населених пунктів Поділля з ґрунтовним описом та аналізом досліджених говірок. М. Т. Доленко уклав «Фразеологічний словник Поділля» (Доленко), проте встиг опублікувати лише окремі фрагменти роботи. Частково східноподільська лексика представлена у словниках П. С. Лисенка «Словник специфічної лексики правобережної Черкащини» (Лисенко 2), М. Т. Доленка «Словник діалектної лексики Вінниччини» (Доленко).

Системно східноподільська лексика репрезентована вже в сучасних регіональних словниках, які повністю присвячені східноподільським говіркам чи частково. Зокрема, у словниках : «Словник лексики та фразеології народної медицини та лікувальної магії Кіровоградщини» (укладач О. М. Вікторіна, 2006), «Лексика бджільництва Східного Поділля» (Т. М. Тищенко, 2008), «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках» (Г. Г. Березовська, 2010), «Словник українських говорів Одещини» (за ред. О. І. Бондаря, 2011), «Лексика традиційного різьблення Уманщини» (В. Швець, 2012), «Матеріали до «Словника полонізмів у східноподільських говірках»» (Т. М. Тищенко, 2013), «Східноподільський родильний обряд: лексикографічний та текстовий описи» (Т. М. Тищенко, 2014).

Інформаційні лакуни про подільські говірки також заповнюють публікації, структуровані за моделлю праці М. В. Никончука, коли матеріал

подано в порядку «від значення до слова», де кожному значенню відповідають засвідчені в досліджуваних говірках лексеми з їх формальними, семантичними, лексичними варіантами, вказано поширення кожної номінативної одиниці. Це праці І. В. Гороф'янюк «Ботанічна лексика центральноподільських говірок: матеріали до Лексичного атласу української мови» (2012 (Гороф'янюк)), у якій вміщено матеріал із окремих східноподільських говірок; та Т. М. Тищенко «Рибальська лексика східноподільських говірок» (2017 (Тищенко)). Такий спосіб презентації діалектологічних знахідок є аналогом лінгвістичних карт.

Окремі напрацювання молодих діалектологів, зокрема додатки до дисертацій Л. Б. Поліщук «Словник будівельної лексики в східноподільських говірках», ще чекають своїх публікацій.

Східноподільські говірки в текстографії. У сучасній українській лінгвістиці, які славістиці загалом, текстовий напрям дослідження визначають як домінантний, адже достовірна кваліфікація говірок, комплексний опис і вивчення напрямів і чинників у їхніх системах, специфіки функціонування діалектних елементів, особливостей мовної особистості діалектоносіїв не можлива без спеціально засвідченого діалектного матеріалу у вигляді зв'язних текстів, представлених на електронних і паперових носіях (ГЧ, с. 18).

Сьогодні вже дещо сформована текстова база для досліджень східноподільських говірок. Суцільні зв'язні тексти фонетичною транскрипцією із кількох говірок Східного Поділля представлені у збірнику текстів «Говори української мови» (ГУМ).

Значним поштовхом до укладання текстів зі східноподільських говірок став вихід монографії науковців-членів Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру «Говірки історичної Уманщини і суміжних земель» (ГІУ), у якій було подано тексти із 21 говірки.

Говірки західної Черкащини, які у своїй основі є східноподільськими, текстово репрезентовані в збірнику діалектних текстів «Говірки Черкащини»,

укладеного науковцями Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Г. І. Мартиновою, Т. В. Щербиною, А. А. Таран (ГЧ). Всього в збірнику вміщено тексти із 21 говірки населених пунктів Тальнівського, Монастирищенського, Маньківського, Уманського, Христинівського районів Черкаської області, їх паспортизовано і представлено у фонетичному записі, що ґрунтується на загальноприйнятій системі транскрибування. Цінність цього збірника полягає ще й в тому, що він супроводжується записом на комп'ютерному компакт-диску, що є частиною електронної фонотеки середньонаддніпрянських говірок. Записані упродовж короткого періоду тексти забезпечують цілісне сприймання матеріалу, можливість зіставлення з попередніми матеріалами.

Мовне оформлення родильного обряду в говірках Східного Поділля подає праця Т. М. Тищенко «Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи» [253]. Матеріал представлено не за говірками, а за відповідями на питання авторської програми обстеження говірок, що дає можливість простежити і лінгвогеографію того чи того обряду, лексем, виявити вузьколокальну лексику в досліджуваному ареалі.

Зауважимо, що всі дескриптивні праці про лексико-семантичну систему говірок східноподільського ареалу чи суміжних говірок супроводять діалектні тематичні тексти, зокрема у дисертаціях І. В. Гороф'янюк [67], Г. П. Краєвської [153], Г. Г. Березовської [11], Л. Б. Поліщук [225].

Цікаву форму представлення діалектних текстів очевидців голодомору обрала І. В. Гороф'янюк у хрестоматії «Палає пам'яті свіча. Вогонь – не згасає». Зафіксовані тексти подано фонетично затранскрибованими, що є традицією для такого виду праць, а поряд наведено розповідь інформанта засобами української графіки з максимальним збереженням говіркових особливостей, що уможливлює її прочитання не тільки філологами, а й пересічними читачами. Крім того, тексти супроводжуються аудіо-записами, що подані окремим диском. Збірник репрезентує розповіді 37 очевидців

голодомору із 35 н.п. Поділля, чотири – із говірок, які ми визначаємо як східноподільські (Гороф'янюк).

До вивчення та збору діалектного матеріалу активно залучені студенти закладів вищої освіти, що територіально знаходяться в зоні подільського говору. Збірники праць молодих учених, аспірантів, магістрантів, студентів «Науковий часопис Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру» (Умань, 9 випусків), «Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи вивчення» (Вінниця, 8 випусків) уміщують описові праці, що стосуються актуальних питань подільської діалектології, ономастики, етнолінгвістики, та діалектні матеріали, які стануть джерельною базою для наступних досліджень.

Східноподільські говірки у лінгвогеографії. Окремі мовні явища різних структурних рівнів східноподільських говірок репрезентовані у фундаментальній праці «Атлас української мови» (АУМ), що дає можливість сучасним дослідникам прослідковувати динаміку того чи того явища. Проте АУМ фіксує поширення лише окремих лексем, крім того, через обсяги картографованої території взагалі до мережі атласу ввійшло небагато східноподільських говірок. Регіональна лінгвогеографія дозволяє розширити мережу і охопити явища системно.

Східноподільські говірки частково ввійшли до мережі атласу «Лінгвогеографія правобережної Черкащини», у якій Г. І. Мартинова скартографувала побутову лексику правобережної Черкащини [168].

Інформацію про ареалогію назв одягу, взуття, головних уборів та прикрас у говірках середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя подає у монографії Т. В. Щербина (2009). До мережі атласу лексики на позначення одягу, взуття, головних уборів і прикрас автор уводить 16 говірок, які ми називаємо східноподільськими, зокрема говірки н.п. Новоархангельського та Голованівського районів Кіровоградської та Тальнівського і Уманського районів Черкаської областей [279]. Це нам видається цілком логічним, бо для того, щоб визначити діалектні межі варто залучати діалектний матеріал і з

суміжних говірок.

Атлас сільськогосподарської лексики говірок подільсько-середньонаддніпрянського суміжжя Т. М. Тищенко подає просторову інформацію про лексику майже 120 говірок Східного Поділля, на підставі якої дослідниця зробила висновок про мереживо із 6 пасом ізоглос, які членують територію на західні і східні говірки, та виокремила південні та північні групи говірок (Тищенко).

Уклавши атлас лексики на позначення одягу, взуття, головних уборів та прикрас у східноподільських говірках, Г. Г. Березовська з'ясувала, що «східноподільські говірки зазнають нашарувань діалектних рис різних мовно-територіальних утворень: зі сходу на них «тиснуть» середньонаддніпрянські говірки, з півночі – накладаються південно-волинські ареали, з півдня – степові, що й зумовлює опозицію північні : південні східноподільські говірки» [11, с. 14–15]. На фонетичному, морфологічному, акцентуаційному рівнях східноподільські говірки, на думку дослідниці, є типовими подільськими, хоч і зазнають впливу сусідніх говорів [12].

На матеріалі лексики флори та народних ремесел, карти яких є додатками до дисертаційних праць І. В. Гороф'янюк [67] та Г. П. Краєвської [153], виокремлено центральноподільські говірки. І. В. Гороф'янюк центральноподільські від східноподільських говірок відокремлює лінією, що проходить західніше м. Чечельника, східніше м. Тростянця, західніше м. Гайсина, західніше м. Іллінців [68, с. 19]. Науковець, беручи за основу ареальну характеристику ботанічної лексики, виокремила три діалектні макрозони центральноподільського мовного ареалу:

– північна макрозона, репрезонтована смугою перехідних говірок до південноволинського говору південно-західного діалекту;

– південно-західна макрозона межує із західноподільськими та частково з буковинськими говірками південно-західного наріччя;

– південно-східна макрозона, межує із середньонаддніпрянським говором південно-східного наріччя. Це саме і виокремлює східноподільські говірки у складі подільського говору.

Незважаючи на уже значну кількість праць протоговірки Східного Поділля, лінгвогеографічна інформація досі залишається неповною, помічаємо невиразність межі східноподільського говору в наукових дослідженнях, що спонукає до нових наукових досліджень та розвідок у діалектологічній галузі й потребує уточнення та доповнення.

Отже, збір і систематизація діалектного матеріалу Східного Поділля та введення його до наукового обігу дасть змогу пересічному носієві мови позбутися хибних тверджень, що тільки західноукраїнський ареал рясніє має особливий колорит, науковцям-діалектологам дасть можливість позбутися гіпотез, пов’язаних з етимологізацією окремих слів, і стане поштовхом до особливостей пізнання номінацій в українській мові.

1.2. Аспекти дослідження назв їжі та напоїв

У сучасному мовознавстві питання системного дослідження окремих говірок стає дедалі актуальнішим, адже говірка як найменша одиниця діалектної мови дає змогу глибше пізнати те чи те мовне явище та на відміну від загального опису діалектних зон виявити, зафіксувати основні елементи давніх мов, прослідкувати вплив інших діалектів тощо. Наукові розвідки лінгвістичного, історичного, етнографічного та культурного змісту становлять у таких дослідженнях велику евристичну цінність. Свого часу О. М. Трубачов слушно зауважив, що «науку рухають уперед значною мірою не загальні теорії, а факти, накопичення фактів. Ми прагнемо зосередитися на вивченні останніх, не втрачаючи все-таки надій на те, що сукупне або достатньо однозначне свідчення фактів знайде відображення й у формулюванні загальних ідей і теорій, без яких також неможливий

науковий прогрес» [258, с. 453]. Ця теза стала основоположною для багатьох діалектологічних шкіл, основна мета яких – дослідити діалектний корпус лексики конкретної мови, регіону з обов'язковою фіксацією номінативних одиниць, укладання Лексичного атласу мови (ЛАМ) – одного з найважливіших сьогодні в мовознавстві наукових проектів.

На пильній увазі до лексикону говірки наголошує П. Ю. Гриценко, зазначаючи, що це «забезпечить надійним матеріалом галузі мовознавства і суміжних наук, які безпосередньо пов'язані з реконструкцією давнішого стану матеріальної і духовної культури носіїв мови. При всій очевидності змін у словниковому складі мови лексична система зберігає такі архаїчні риси, які часто несуть більшу інформацію, ніж релікти інших структурних рівнів» [74, с. 3]. Однак важливо не тільки зафіксувати лексику говірки для того чи того висновку, важливо зібрати достатню базу для обґрунтованих висновків, для проведення ізоглос поширення того чи того явища та визначення зони перехідних говірок. У зв'язку з цим не втрачають актуальності слова Г. П. Клепікової, яка, високо поціновуючи працю діалектологів, констатувала, що нарешті «виникли об'єктивні передумови для переходу від випадкових констатацій лексико-семантичних схожостей між різними мікрозонами слов'янського мовного світу до дослідів систематичного вивчення і каталогізації явищ лексико-семантичного паралелізму та до постановки завдань їх типологічної інтерпретації» [135, с. 240–241].

Студіювання лексики на позначення їжі тривають уже понад два століття – від початку XIX ст. Зауважимо, що досліджували назви їжі в переважно в контексті обрядовості. Перші описи таких важливих артефактів, безперечно, належать етнографам і краєзнавцям. Тільки в другій половині XIX ст. до названої групи лексики звернулися мовознавці й історики, докладно описавши традиційні страви, напої та залишивши для сучасності цінний матеріал для лінгвістичних студій, зокрема й

діалектологічних. Мова, відображаючи культурну дійсність, змінюється сама, а лексика, як найдинамічніша система мови, відображає процеси, що відбуваються в суспільстві. Цю тезу неодноразово висловлювали мовознавці. Наприклад, І. Г. Матвіяс стверджував, що народні говори постійно змінюються, здебільшого під впливом літературної мови та різноманітних позамовних чинників, так роблячи об'єкт діалектології невичерпним [169, с. 4]. Особливо це стосується ХХ ст., коли літературна мова суттєво потіснила мову говірки. Отже, динаміка лексики харчування як культурної складової українців відображає основні тенденції розвитку лексичної системи говірок.

Національна кухня є визначальною ознакою культури етносу. Інноваційні процеси, що так активно відбуваються в суспільстві, впливають і на культуру народу, видозмінюючи і сферу харчування. Якщо ще донедавна основними чинниками, що визначають систему харчування народу, були географічний та історичний, то нині їм гідну конкуренцію складає глобалізаційний.

Назви їжі та продуктів харчування українців починають цікавити дослідників із середини XIX ст. Ця зацікавленість підігріта з'ясуванням спільного й відмінного між українцями та росіянами. Згадаймо «Граматику» О. Павловського, який указав на специфічні риси української мови, водночас підкресливши незначну відмінність між мовами цих етносів на основних рівнях. Зацікавленість до номінацій їжі спочатку проявляють етнографи. Зокрема, 1855 року Яким Канівський у «Полтавских губернских ведомостях» публікує статтю «Народная пища в Золотоношском уезде», у якій, крім економічних коментарів, приділив увагу власне стравам, етапам їх приготування, різновидам страв залежно від сезону, звичаїв та традицій.

Спостереження за побутом полтавців і чернігівців середини XIX ст., ретельно зібрані й описані етнографом і лікарем Степаном Носом, зберігаються в рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору

та етнографії імені М. Т. Рильського.

Етнографи та історики першою систематизованою працею і першою спробою тематичного узагальнення про українську народну їжу вважають розділ книги М. А. Маркевича «Звичаї, повір'я, кухня і напої малоросіян» [195]. Зауважимо, що мовознавчого аналізу в роботі немає, а найбільшу цінність становить перелік страв і напоїв, що дозволяє робити висновки про багатство не тільки української кухні, а й великий словниковий запас українців середини XIX ст.

Свого часу активною була плеяда етнографів-ентузіастів Наукового товариства ім. Тараса Шевченка. Дослідники фіксували, публікували свої напрацювання на сторінках етнографічного збірника наукового товариства. Окремі томи фіксують назви народних страв у різних діалектах південно-західного наріччя (Д. Великанович, В. Гнатюк, І. Голубкович, Б. Заклинський, А. Онищук, А. Чучула, В. Шухевич) та ін. Серед видань Наукового товариства назвемо роботу «Народна пожива і спосіб її приправи у Східній Галичині» В. Гнатюка [57, с. 96–110], в основі якої – описи рослинних, «змішаних» і м'ясних страв, зібрані дослідником у с. Плужники. У роботі вчений описав способи приготування грибів, страв і молочних продуктів, напоїв, при цьому наголосивши, що описані ним страви мають численні відмінності в назвах та приготуванні, їх споживають на всьому Покутті та Поділлі. Будь-яке етнографічне дослідження для діалектології важливе, бо зберігає давні мовні явища або виявляє нові риси, що не проникли в літературну мову.

Об'єктом лінгвістичного дослідження в історичному аспекті лексика на позначення їжі, напоїв, продуктів харчування була в роботах З. Г. Козирєвої [143], О. А. Крижко [154], В. І. Невойт [186 – 188], С. А. Яценка [268] та ін. Лінгвістичну інформацію про окремі лексеми знаходимо в академічній монографії «Історія української мови. Лексика і фразеологія» (1983) та праці «Давньоруська спадщина в українській мові»

(1992) В. В. Німчука, який, однак, зазначав, що в одному томі неможливо вичерпно з'ясувати історію всіх макро- і мікросистем, показати долю десятків тисяч лексем [189]. Як і в синхронії, дослідження в діахронії мають свою специфіку. Це і хронологічний аспект (наприклад, студія В. І. Невойт, хронологічний параметр якої окреслений XI–XIV ст.), і джерельний (наприклад, дисертаційна праця О. А. Крижко, джерельною базою якої слугували пам'ятки літописного жанру). В. В. Німчук указав на головну особливість історичних розвідок: незважаючи на час і джерело, історію слова необхідно прослідкувати аж до сьогодення. Якщо воно відсутнє в літературній мові, шукай у діалектах. Тільки так можна продемонструвати тяглість української мови, що й довів у монографічному дослідженні науковець.

Ці настанови зреалізував у своєму дослідженні С. А. Яценко [287]. Аналізовані лексеми він розташував за мікротематичним принципом, що одразу дозволяє побачити родо-видові та синонімічні відношення між аналізованими мовними одиницями. Беззаперечною заслугою С. А. Яценка є уточнення часу першої фіксації багатьох лексем (*наливка* та ін.) [287].

Надзвичайно велику цінність мають статистичні підрахунки, які засвідчують динаміку лексичного складу аналізованої групи: від 169 назв у давньоукраїнський період до 537 найменувань у староукраїнський. Дослідник визначив співвідношення питомої і запозиченої лексики, проаналізував словотвірні особливості назв, указав на особливості онімізації, зокрема антропонімізації, лексем цієї групи, зазначив, що внаслідок появи нових, здебільшого запозичених, назв, а також архаїзації або зникнення старих в окремих лексико-семантичних групах протягом історичного мовного розвитку відбувся перерозподіл значень. Уперше було проаналізовано назв напоїв в українській мові XIV–XVII століть [269].

Приготування багатьох страв вимагає використання приправ для надання їм специфічного смаку. В історичному аспекті лексико-семантичну

групу «назви приправ, спецій і прянощів» проаналізувала С. П. Гриценко. Дослідниця зафіксувала в староукраїнських писемних пам'ятках лексеми *крипъ*, *горчица*, *кориця*, *петрушка, пижмо, инбир, кмин, цитваръ, шафран*, *кардимонъ, цинамонъ, перець, коріандеръ*, *копръ, гвоздика*, *пестернак*, *поприкъ*, *мускат*, *дафинъ*. Як доводить С. П. Гриценко, більшість цих лексем активно функціюють у сучасній українській літературній мові. Однак і ті, що не успадкувала українська літературна мова (наприклад, *кубеба, дафинъ, уксус, цитваръ*), продовжують функціювати в ній як компонент терміносполук (наприклад, *полин цитварний, цитварне сім'я, цитварове зілля*) або ж зберігають рефлекси в говірках (*цінамент, цінаминт*). Указує С. П. Гриценко і на семантичні зрушення. Зокрема, лексема *оцет* утратила значення «кисле вино», *перець* набула нового значення «ущипливе глузування, уїдлива дотепність», *шафранъ* – «зимостійкий сорт яблук», *мушкатъ* – «сорт винограду», «сорт лікерного десертного вина» [80].

Об'єктом наукових студій у синхронії назви їжі та напоїв були в дослідженнях Л. М. Борис (буковинські говірки) [18], Г. Ф. Вештор (поліські говірки) [36], М. О. Волошинової (слобожанські говірки) [38], З. Т. Ганудель (українські говірки Східної Словаччини) [46], Е. Д. Ґоци (карпатські говірки) [84], Й. О. Дзендзелівського (закарпатські говірки) [92], Г. М. Доброльожі (поліські говірки) [101], Н. Г. Загнітко (східностепові говірки) [115], А. В. Майбороди (поліські говірки) [165], М. Й. Онишкевича (бойківські говірки) [197, с. 38–45], В. П. Різник (говірки надсянсько-наддністрянського суміжжя) [217], Є. Д. Турчин (східнополіські говірки) [260], Л. Л. Ура (ужансько-латорицькі угорські говірки Закарпаття) [265] та ін.

Зокрема, Я. В. Закревська [123, IV, с. 28–36], А. В. Майборода [165, с. 113–114] на матеріалі різних говірок українського мовного континууму проаналізували назви картоплі та страв з неї. Г. Ф. Вештор

об’єктом дослідження обрала Полісся – українсько-білоруський діалектний масив, зокрема прослідкувала історію найменувань страв і напоїв, продуктів харчування як інтерферентного явища в поліських говірках обох мов [35, с. 367–414]. А. Плотнікова дослідила назви їжі, яку отримували пастухи від господарів на початку і в кінці сезону випасання худоби та у свята календарного циклу [209, с. 335–340]. В. М. Куриленко об’єктом аналізу обрав назви м’ясних продуктів у поліських говірках [155, с. 350–357]. Назви страв і круп, запозичені з польської мови, дослідила Г. О. Козачук [139, с. 139–144].

Тематичні групи назв харчування, їжі, напоїв, кухонного начиння представлені в лінгвогеографічних працях, зокрема в «Атласі української мови», «Лінгвістичному атласі українських говорів Закарпатської області УРСР» Й. О. Дзендзелівського, «Атласі українських говорів Надсяння» Я. Ріґера, «Лінгвістичному атласі українських говорів Східної Словаччини» (Т. 1. «Назви страв, посуду і кухонного начиння») З. Т. Ганудель, «Атласі лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР» П. М. Лизанця.

Сучасний стан української діалектології засвідчує, що дослідники намагаються не тільки описувати лексикон говірки, а вивчають динамічні зрушення, які активно відбуваються в діалектах та окремих континуумах, що викликано передусім здатністю мовних одиниць до різних трансформацій, детермінізацією перманентним впливом до екстра- та інтралігвальних чинників [38, с. 12]. Отже, все більше увага дослідників прикута до еволюційних процесів, що відбуваються в мові.

Назви їжі та напоїв, посуду, кухонного начиння в українських діалектологічних студіях на матеріалах лексики українських говорів Східної Словаччини представлені працями З. Т. Ганудель [46]. Є. Д. Турчин проаналізувала склад і семантичну структуру східнополіської лексики харчування, докладно розглянувши її ареальну варіативність і спостерігши

паралелі з іншими діалектними зонами української, а також контактних зон білоруської й російської мов, окреслила межі поширення аналізованих лексичних одиниць.

Е. Д. Ґоца предметом наукового дослідження визначила лексику українських карпатських говорів, пов'язану з назвами їжі та кухонного начиння. Дослідниця проаналізувала лексику говорів Карпат зазначеної тематичної групи з огляду на ґенезу, способи і засоби номінації, зафіксувала велику кількість вузьколокальних і оригінальних лексико-семантичних утворень, увела в науковий обіг низку назв кухонного начиння та класифікувала українські говори Карпатського ареалу.

До аналізу тематичної групи назв їжі та суміжної тематичної групи назви кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя звернулася В. П. Різник. Дослідниця охарактеризувала семантичну структуру діалектної лексики харчування в структурно-семантичному, етимологічному, ареальному аспектах, удосконаливши класифікацію лексики в межах досліджуваних тематичних груп. Вагомість її дослідження полягає в поглибленні теорії діалектотворення, збереженні та архаїзації лексичного складу говірок, особливостях просторової поведінки лексем на позначення їжі та кухонного начиння [217].

Н. Г. Загнітко вивчила назви їжі та напоїв у складі східностепових говірок Донеччини, неоднорідних за діалектотвірними основами. Беручи за дослідження окремий сегмент лексичної системи східностепових говірок – тематичну групу назв їжі та напоїв, що включає в себе ряд лексико-семантичних груп, вона структурувала та описала не тільки ядро аналізованої тематичної групи, а й периферію, приділивши багато уваги номінативним і семантичним процесам, просторовій поведінці лексики харчування, типам структурної організації зазначеної тематичної групи.

Л. М. Борис, вивчаючи стан народної кулінарної термінології XXI століття за матеріалами експедиційних польових досліджень, проведених у

Чернівецькій області, фіксації лексичної системи буковинських говірок у словниках, творах буковинських письменників кінця XIX – початку XX століть, етнографічних працях, дійшла висновку, що в кулінарній термінології говірок окресленого ареалу багато номенів мають дуалістичну природу, оскільки, відтворюючи матеріальну культуру, належать до виявів духовної культури народу і тим самим вербалізують відомості про процеси харчування жителів Буковини. Дослідниця зауважила, що в кулінарній номенклатурі буковинських говірок є лексико-семантичні групи, що перейшли до пасивних, зокрема це «назви закваски для хліба», «назви виробів з кулеші», «назви страв із дрібних шматочків тіста» тощо, а також «назви печених виробів із тіста», «назви згуслого молока». У буковинських говірках вона зафіксувала низку лексем, що залишилися у сфері кулінарної термінології, закріпивши за собою інші значення [18].

М. О. Волошинова на матеріалі лексики на позначення їжі, посуду та кухонного начиння здійснила системний опис динамічних процесів українських новостворених східнослобожанських говірок. Для з'ясування змін у досліджуваній групі лексики М. О. Волошинова застосувала елементи порівняльно-історичного аналізу, зокрема порівняла сучасну лексикографічну репрезентацію зафіксованих маніфестантів у загальномовних і діалектних словниках з етнографічними й лексикографічними працями XIX ст., що дозволило визначити часову і просторову проекцію аналізованих лексем. За спостереженнями М. О. Волошинової, назви їжі, посуду й кухонного начиння засвідчили такі трансформації в лексичній системі аналізованих говірок: збільшення кількості репрезентантів семи за рахунок виникнення найменувань нових реалій чи модифікації назв загальновживаних денотатів; зникнення окремих номенів; архаїзація назв, уживаних для денотатів, які виходять з ужитку. Однак найчастіше – це розширення чи звуження семантичної структури загальновживаних лексем; функціювання назв, утворених від однієї основи

за допомогою різних формантів; запозичення назв із російської мови. Додатковими кваліфікаторами динамічних змін у говірках є активне функціювання фонетичних, акцентологічних і граматичних варіантів лексем. Прикметно, що авторка не оминула складних моментів у з'ясуванні ґенези назв, мотиваційних процесів, чітко окреслила кількість та активність тієї чи тієї лексеми в мовленні носіїв говірки [38].

Крім спеціальних студій, присвячених назвам їжі та напоїв різних діалектних континуумів, в україністиці є низка ґрунтовних праць, у яких лексику їжі та напоїв проаналізовано в контексті інших тематичних груп. Це зазвичай лексеми на позначення страв і напоїв, що є атрибутом того чи того обряду чи звичаю. Зокрема, у складі інших тематичних груп проаналізувала назви їжі та напоїв І. В. Магрицька (у складі обрядової весільної лексики у східнослобожанських говірках) [163], В. Ю. Дроботенко (у родильній лексиці східностепових говірок) [103]. Окремі публікації аналізованій групі лексики присвятили багато дослідників, наприклад: З. М. Бичко («Діалектна лексика наддністрянського говору») [14], М. В. Бігусяк («Назви їжі та напоїв у регіональних словниках як джерело етнолінгвістичної інформації» [13]), Л. Болібрух («Хліб в обрядово-звичаєвій структурі традиційного весілля бойків») [17, с. 19–26], М. Бубряк («Назви традиційних страв у говірках українських Карпат», «Побутова лексика (назви страв і кухонного начиння) у Словнику української мови Я. Головацького») [25, с. 71–73; 26, с. 85–86], Я. Ю. Вакалюк («Назви посуду і кухонного начиння в говірках Прикарпаття», «Назви посуду та іншого кухонного начиння в українській мові») [27, с. 181; 28, с. 45–48], Г. Ф. Вешторт («Назвы ежы», «Названия пищи в говорах Полесья») [34, с. 89–142; 35, с. 367–414], З. Т. Ганудель («Лексика хліба в українських говорах Східної Словаччини») [45, с. 127–173], Л. Герус («Особливості пластичного трактування форми українського обрядового хліба-калача») [52, с. 649–661], М. Глушко («Походження та джерела вчиненого хліба в українців») [55, с. 3–18], Й. О. Дзензелівського

(«Назви деяких видів посуду у говірках Закарпаття»; «Назви молочних продуктів вівчарства в закарпатських українських говорах») [93, с. 34–37; 92, с. 80–89], Я. В. Закревської («Українські назви картоплі (Solanum tuberosum)») [120, IV, 28–36], В. М. Конопка («Відповідники поминальної страви «коливо» в календарній обрядовості українців с. Сороцьке Теребовлянського району Тернопільської області (за матеріалами експедиції 2009 р.)») [145, с. 77–82], В. М. Куриленко («Назви м'ясних продуктів у поліських говірках української мови (лінгвогеографічний аспект)») [155, с. 350–357], Г. Мазур («Найменування великоднього хліба в українських говірках Карпат») [159, с. 157–165], А. В. Майбороди («Назви страв з картоплі в поліських говірках») [160, с. 113–114], А. М. Поповського («Про слово борщ та його деривати в українській мові») [212, с. 87–192], С. Творун («Українські обрядові хліби: на матеріалах Поділля») [229], Н. В. Хобзей («Галицька кухня в словах») [255] тощо.

Назви їжі, напоїв репрезентовані в лінгвогеографічних і лексикографічних працях, зокрема в «Атласі української мови», «Лінгвістичному атласі українських говорів Закарпатської області УРСР» Й. О. Дзендзелівського, «Атласі українських говорів Надсяння» Я. Ріґера, «Лінгвістичному атласі українських говорів Східної Словаччини» (Т. 1. «Назви страв, посуду і кухонного начиння») З. Т. Ганудель, «Атласі лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР» П. М. Лизанця. Додатками до дисертацій оформляють матеріали фактично регіональних атласів: В. П. Різник – 22 карти [217]; додаток дисертації Н. Г. Загнітко «Атлас лексики народного побуту (назв їжі та напоїв) східностепових говірок» подає 105 атомарних і синтетичних карт [115]; в Атласі лексики на позначення їжі, посуду й кухонного начиння, додатку до дисертації М. О. Волошинової, поміщено 108 карт поширення явищ лексичного, семантичного, фонетичного рівнів [38].

Не можна оминути й «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», де скартографовано рефлекси явищ різних мовних рівнів. Помітне місце посідають і карти, які репрезентують поширення того чи того явища в українському лінгвоареалі, що дозволяє, своєю чергою, уточнити висновки про конкретне явище в загальнослов'янському масштабі. Т. І. Вендіна, підкреслюючи вагомість цієї праці для славістики загалом, називає і проблеми, що вимагають негайного вирішення. Це, зокрема, проблема інтерпретації ареалів, проблема фонетичної субституції праслов'янських одиниць, проблема інтерпретації деяких фонетичних явищ, проблема типології фонетичних процесів, проблема релевантності лексичних даних, проблема лексичного фонду праслов'янської мови, проблема типології мотиваційних ознак, проблеми слов'янської діалектології, проблема етногенезу [33, с. 144–149]. Дослідниця, залучивши український діалектний матеріал, продемонструвала на прикладі 35 карт-схем його паралелі на інших слов'янських теренах і водночас засвідчила своєрідність розвитку української лексичної системи (це такі слова, як *цілушка*, *горбушка*, *вершки*, *борошно*, *дрібки* та ін.) [32].

Автор свідомий того, що поки вдалося віднайти чи проаналізувати не всі наукові розвідки про назви їжі та напоїв у загальноукраїнському масштабі. Проте наявність сучасних системних описів назв їжі та напоїв у різних ареалах свідчить про активний збір діалектного матеріалу для діалектології та його вивчення на всьому загальноукраїнському обширі для формулювання загальних ідей і теорій, без яких неможливий науковий прогрес. Звісно, що лексика говірки як відкрита система впродовж століть увібрала до свого складу номени з різних слов'янських і неслов'янських мов, хоч про безпосередні запозичення можемо говорити тільки про віддалені часи.

Залучення матеріалу зі східноподільських говірок розширить інформацію про загальноукраїнський контекст лексики цієї тематичної

групи та частково допоможе вирішити питання про ендемізми.

1.3. Лексика харчування східноподільських говірок як система

Поняття системи і структури отримали статус універсальних наукових категорій у середині XX століття. Це спричинило виникнення нового принципу досліджень явищ об'єктивної дійсності – системно-структурного підходу, суть якого полягає в тому, що будь-який об'єкт пізнання є цілісною, стійкою, особливим способом організованою сукупністю елементів. При цьому важливе значення мають якість і кількість складових компонентів системи, а також особливості зв'язків між ними, оскільки тільки цілісно вони становлять сутність того чи того системного утворення. Саме системність є найважливішим теоретичним поняттям сучасного мовознавства. Одним із системних об'єднань слів є лексико-семантична група, яку вважають найбільш продуктивним способом опису і презентації лексики.

Прикметно, що в деяких ґрунтовних розвідках до тематичної групи лексики харчування долучають і назви кухонного начиння, що видається логічним, демонструючи при цьому взаємозв'язок між різними лексико-семантичними групами, що засвідчує системність як ключову ознаку мови.

Багато діалектологів тематичні групи лексики «Назви їжі» і «Назви напоїв» аналізують разом з лексикою на позначення посуду й кухонного начиння, адже ці групи лексики тісно взаємопов'язані між собою й дають змогу комплексно проаналізувати один з найбільш архаїчних пластів предметно-побутової лексики. Тематично комплексний характер мають дослідження З. Т. Ганудель (на матеріалах південнолемківських говірок), Е. Д. Ґоци (на матеріалах закарпатських говірок), М. О. Волошинової (на матеріалах слобожанських говірок), В. П. Різник (на матеріалах надсянсько-наддністрянських говірок), Л. Л. Ур (на матеріалах лексики південних

ужансько-латорицьких угорських говірок Закарпатської області); тематичні групи лексики побуту, назв посуду й хатнього начиння описано в роботах Л. М. Тищенко (південнослобожанські говірки), К. Д. Глуховцевої (на матеріалі східнослобожанських говірок), Г. І. Мартинової (говірки подільсько-середньонаддніпрянської межі). Тематична група лексики на позначення їжі, напоїв, посуду та кухонного начиння в російській мові була предметом дослідження В. В. Губарєвої, Ю. В. Звєрєвої та ін. У білоруській мові вказані тематичні групи досліджували Г. Ф. Вешторт та ін.

Системний аналіз лексики на позначення назв їжі та напоїв, а також суміжної тематичної групи назв кухонного начиння дає змогу простежити класифікацію досліджуваної лексики, її структурну організацію, схеми та моделі. Зокрема, науковці Є. Д. Турчин і Г. Ф. Вешторт, систематизуючи діалектну лексику назв їжі, залучають до аналізу лексеми лексико-семантичних груп (ЛСГ), які номінують процеси, пов’язані з приготуванням та споживанням їжі, її властивостями, проте номінації напоїв не аналізують. Є. Д. Турчин виокремлює загальні назви їжі, назви їжі тваринного походження, назви їжі рослинного походження, назви рідини у стравах й у квашених, засолених продуктах харчування [259]. Г. Ф. Вешторт скласифікувала назви їжі на такі групи: назви їжі, назви хлібних виробів, назви молочних та овочевих продуктів і виробів з них, загальні назви їжі, слова на позначення дій та понять, пов’язані з приготуванням їжі, слова на позначення якості, ознак їжі [34, с. 366].

Більш розширену класифікацію запропонували Н. Г. Загнітко (назви їжі та напоїв), В. П. Різник (назви їжі та кухонного начиння), залучивши до аналізу лексико-семантичну групу назв напоїв. Н. Г. Загнітко структурувала назви їжі та напоїв східностепових говірок на такі групи: загальні назви їжі, назви круп і страв із них, назви страв із борошна, назви хліба та його частин, назви овочевих страв, назви молока та молочних продуктів, назви м’яса, жирів та приготовлених із них страв, назви їжі з яєць, назви їжі з риби, назви

їжі з напоїв, пояснивши, що це «дозволяє описати не тільки ядро аналізованої тематичної групи, а також її периферію» [119, с. 6]. В. П. Різник, визначивши предметом дослідження семантичну структуру лексики тематичних груп «Назви їжі», «Назви кухонного начиння» в говірках надсянсько-наддністрянського діалектного суміжжя, скласифікувала лексику за таким принципом: ТГ «Назви їжі» (загальні назви їжі, назви їжі та випечених із борошна виробів, назви буденних страв, назви обрядових страв, назви напоїв); ТГ «Назви кухонного начиння» (загальні назви посуду, назви кухонного начиння для приготування їжі, назви посуду для споживання їжі, назви посуду для зберігання продуктів, назви кухонних предметів) [232].

Л. М. Борис, досліджуючи динамічні процеси в лексиці назв їжі та напоїв у буковинських говірках, вдається до традиційної класифікації, виокремлюючи загальні ТГЛ. Науковець здійснила системний опис лексики на позначення назв їжі та напоїв, згрупувавши народну кулінарну термінологію за ТГЛ «назви страв» та «назви напоїв». ЛТГ «Назви страв» представлена двома групами: ЛТГ 1 «назви страв за біологічною характеристикою продукту»; ЛТГ 2 «назви страв за кулінарною термінологією»; ТГЛ «назви напоїв». Дослідниця зауважує, що запропонована схема-класифікація опису фактичного матеріалу дає змогу найповніше представити кулінарну термінологію та простежити зміни, які в ній відбулися [19].

М. О. Волошинова структурувала лексику на сегменти: назви їжі та напоїв, лексика на позначення посуду й кухонного начиння. У структурі ТГЛ «Назви їжі та напоїв» науковець виокремила такі ЛСГ: «Загальні назви на позначення їжі та часу її прийому», «Назви страв рослинного походження», «Назви перших рідких страв», «Назви страв із продуктів тваринного походження», «Назви напоїв». У ТГЛ «Лексика на позначення посуду й кухонного начиння» вичленувала: 1) «Назви посуду для варіння

їжі», 2) «Назви кухонного начиння». На думку М. О. Волошинової, зміни, що відбулися в складі проаналізованих лексичних одиниць, зумовлені різними чинниками: по-перше, переосмисленням значення лексичних одиниць, по-друге, збільшенням кількості репрезентантів номінативних полів на сучасному етапі, що зумовлено фонетичною й акцентуаційною варіативністю найменувань [38].

Отже, в діалектології не склалося єдиної виробленої класифікації тематичної групи назв їжі та напоїв. З цього приводу П. Ю. Гриценко зауважує, що «відповісти на питання – як членується лексична система на фрагменти? – означає наблизитись до розв'язання питання структурної організації лексики, типів відображення пізнаваної дійсності мовою» [73, с. 7], адже однією з проблем системного опису лексики в діалектології є модель репрезентації мовного матеріалу.

Опираючись на дослідження вітчизняних лінгвістів, лексико-семантичною групою (ЛСГ) вважаємо групу слів, об'єднаних спільністю категоріально-родової семи (архісеми) і спільністю частиномовної належності. Відтак зібраний у східноподільських говірках матеріал за логіко-понятійним принципом структуруємо на такі ЛСГ:

1. ЛСГ загальних назв їжі;
2. ЛСГ назв їжі рослинного походження;
3. ЛСГ назв їжі тваринного походження:
4. ЛСГ назв напоїв.

У складі кожної ЛСГ виокремлюємо лексико-семантичні мікрогрупи (ЛСМГ), які розпадаються на дрібніші об'єднання репрезентантів сем чи семем.

Аналізований сегмент ТГЛ на позначення їжі та напоїв відображено схематично так:

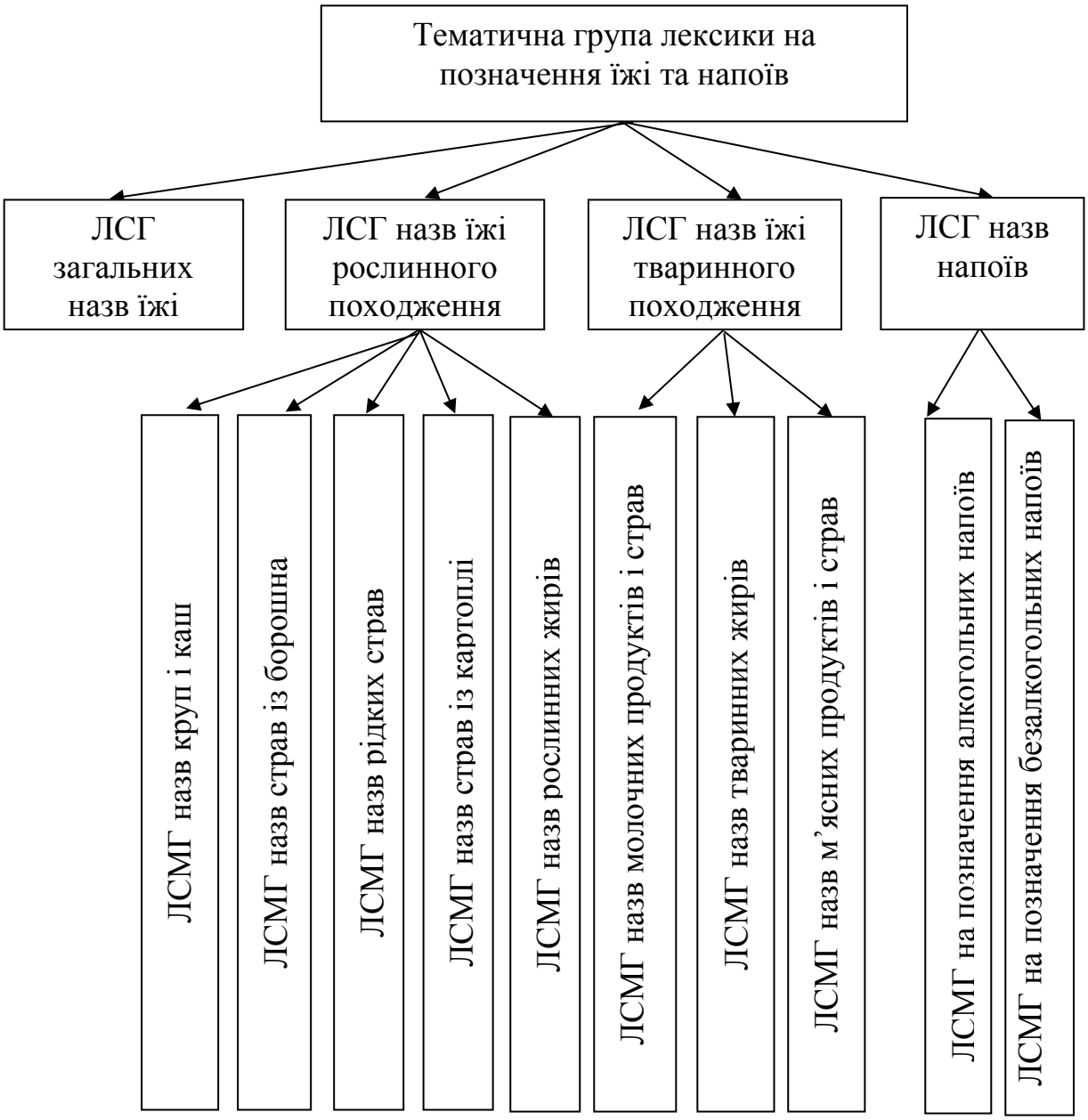

Висновки до розділу 1

Номінація назв їжі та напоїв здавна були предметом історико-етнографічних і лінгвістичних досліджень. Як принагідне зацікавлення в обрядовому контексті дослідження назв їжі та напоїв датовані XIX ст. Перші наукові розвідки належать етнографам і краєзнавцям. Згодом, на початку XX ст., історики та мовознавці докладно описали традиційні страви, напої, кухонне начиння та їх назви.

Дослідження назв їжі та напоїв мовознавці проводять за декількома напрямками: системний опис назв їжі та напоїв у діахронії, системний опис стану сучасних назв в окремих ареалах української мови, опис окремих лексико-семантичних груп, пов'язаних із лексикою харчування в складі інших тематичних груп, вивчення динаміки назв їжі та напоїв, лінгвогеографічна фіксація діалектних назв їжі та напоїв.

Детально описувати назви їжі та напоїв у наукових роботах почали не так і давно. Вперше проаналізовано назви продуктів харчування на основі писемних пам'яток, починаючи з XI ст. в колективній академічній праці «Історія української мови лексика і фразеологія». Історію окремих назв продуктів харчування прослідковано в монографії В. В. Німчука «Давньоруська спадщина в лексиці української мови». Цей хронологічний зріз представлено в роботах таких лінгвістів, як: В. І. Невойт, З. Г. Козирєва, О. А. Крижко та С. А Яценко.

Останнім часом активізувалася увага науковців у плані синхронічного дослідження номінацій їжі та напоїв в окремих говорах (З. Т. Ганудель (східнословацькі), Є. Д. Турчин, Г. Ф. Вешторт (поліські), Е. Д. Ґоца (карпатські), Н. Г. Загнітко (східностепові), М. О. Волошинова (східнослобожанські), Л. М. Борис (буковинські), В. П. Різник (говірки надсянсько-наддністрянського суміжжя)). Такі дослідження проведені в різний спосіб, з різним ступенем докладності охоплення десигнатів різних типів.

Частина досліджень назв їжі та напоїв в українській діалектній мові представлена в складі інших лексико-семантичних груп на межі діалектології та етнолінгвістики. Найширше у складі дослідження обрядової лексики науковці виокремлюють лексико-семантичні групи на позначення обрядової їжі: М. В. Бігусяк (родильного та весільного обрядів Гуцульщини), В. Л. Конобродська (поліського поховального обряду), І. В. Магрицька (весільного обряду східнослобожанських говірок),

Н. В. Хібеба (весільного обряду бойківських говірок), В. Ю. Дроботенко (родильного обряду східностепових говірок). Переважно всі роботи простежені в контексті обрядової кулінарії.

Лексика східноподільських говірок частково представлена в лексикографічних працях П. С. Лисенка, Д. М. Брилінського, М. Т. Доленка. Лексико-семантичні групи лексики різних тематичних груп східноподільських говірок системно описано з роботах Г. І. Мартинової (побутова лексика), Т. М. Тищенко (лексика родильного обряду; лексика бджільництва; лексика рибальства), Г. Г. Березовської (одягу, взуття та прикрас), Л. П. Поліщук (назв традиційного будівництва), частково – К. В. Кацалапенко (назви м'ясних страв та хліба). У деяких розвідках лексика Східного Поділля слугує засобом для з'ясування межі між центрально- і східноподільськими говірками (дослідження І. В. Гороф'янюк, Г. П. Краєвської).

Побутову лексику говірок західної Черкащини скартографовано в регіональному опублікованому атласі Г. І. Мартинової «Лінгвогеографія правобережної Черкащини» та рукописному Т. М. Тищенко «Атлас сільськогосподарської лексики говірок подільсько-середньонаддніпрянської межі». Укладено фонотеку в Східноподільському лінгвокраєзнавчому центрі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, опубліковано діалектні тематичні словники Т. М. Тищенко, Г. Г. Березовською, укладено «Словник традиційного будівництва на Східному Поділлі» Л. Б. Поліщук тощо.

Однак відсутня спеціальна наукова лінгвістична праця про назви їжі та напоїв у східноподільських говірках. Враховуючи досвід попередників у вивченні ТГЛ назв харчування, ми розробили модель названої ТГЛ у східноподільських говірках, наповнення якої аналізуємо у 2 розділі.

Матеріали розділу висвітлені у двох публікаціях автора [199], [201].

РОЗДІЛ 2
СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА СЕМАНТИКА НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

2.1. Лексико-семантична група загальних назв їжі

У східноподільських говірках загальні назви їжі репрезентовані іменниками: *ˈйіжа, йиˈда, йидˈло, харˈчˑі, корм, стˈрава, ˈвариво, ˈпˑішчˑа, бˈлʼудо, харч, проˈдукти, проˈдукт, проˈдухти, наˈйідки, наˈйідок.*

У всіх досліджуваних говірках на позначення їжі зафіксовано іменник *ˈйіжа,* який належить до словотвірного гнізда питомого дієслова *їсти*, а також варіант *йиˈда,* з пейоративним відтінком значення зафіксовано спільнокореневе *йидˈло*. До цього ж словотвірного гнізда належать численні похідні іменники, з різними відтінками в значенні *наїдок, наїдки, недоїдок, обід, сніданок*, і прикметник, що вказує на ознаку «придатний до їжі» *їстівний* (ЕСУМ, ІІ, с. 325).

У лексичній системі української мови іменник *харч* є давнім запозиченням з арабської мови через посередництво турецької, відомий ще в мові давньоруського періоду (ЕСУМ, IV, с. 160). Загальнонародна лексема *харч* та плюральна форма *харчі* є збірними назвами їжі (СУМ, XI, с. 27, 28). Обидві лексеми ввійшли до складу фразем *Хліб (харчˑі т. ін.) переводити (даремно (дарма* і т. ін.*)* (СУМ, VI, с. 14). Названі лексичні одиниці зафіксовано в усіх досліджуваних східноподільських говірках.

Як загальна назва їжі вживається іменник *проˈдукт* у плюральній формі – *проˈдукти*. Етимологи припускають вірогідність запозичення лексеми з німецької мови (ЕСУМ, IV, с. 593), у формах однини слово реалізує кілька значень на позначення предметів, що є матеріальним результатом людської праці, речовини, яку одержують або яка утворюється хімічним чи іншим шляхом із іншої речовини (СУМ, VIII, с. 174).

Сему ‘конкретний різновид страви’ зафіксовано лексему *блюдо*. За даними «Етимологічного словника української мови», вона була запозичена ще в праслов’янський період із готської мови і вживалася переважно зі значенням «велика миска». У «Словнику української мови» значення реєстрового *блю́до* пояснено як «широка посудина, в яку кладеться або насипається страва» (СУМ, І, с. 204), у новій версії словника семантику тлумачать як «столовий посуд у вигляді великої глибокої тарілки круглої або овальної форми для подавання до столу страв» (СУМ, ХХ, с. 183). У досліджуваних говірках лексема *б|л’удо* має ширшу семантичну структуру: вона реалізує значення, крім названих, ще ‘різновид приготовленої їжі’, ‘страва, приготовлена за новим чи оригінальним рецептом’.

До загальних назв належить і лексема *ст|рава,* яку етимологи виводять від псл. *traviti* «поїдати, знищувати, тратити» (ЕСУМ, V, с. 614). Загальнонародна лексема *ст|рава* у СУМ зареєстрована зі значеннями «приготовлені для їди продукти харчування», «те, що їдять, вживають для харчування; їжа, харчі» (СУМ, IX, с. 46). У досліджуваних говірках лексема реалізує значення ‘їжа, те, що вживають для харчування’ та ‘варена, переважно рідка страва’.

На периферії системи загальних назв їжі фіксуємо лексему *|пишча.* У східноподільських говірках це слово вживають виключно жителі старшого покоління і переважно в складі аналітичних номенів: *|гостра |п ̈ішч ̈а, су|ха |п ̈ішч ̈а, го|това |п ̈ішч ̈а, |добра |п ̈ішч ̈а, з|варена |п ̈ішч ̈а, смач|на |п ̈ішч ̈а.* Ця лексема відома і в складі паремії *дасть бог день, дась і пищу.*

Лексема *пища* успадкована із церковнослов’янської мови (Фасмер, ІІІ, с. 270), і можемо припустити, що її функціонування в східноподільських говірках підтримано впливом російської мови, у якій вона активно побутує як стилістично-нейтральна.

Загальні назви їжі реалізують своє значення в дієслівних словосполученнях на позначення процесів приготування : *готу|вати |їіжу,*

~ ст|раву тощо, а також атрибутивних словосполученнях, за допомогою яких реалізують такі ДО:

- «смакові якості»: *|їіжа смач|на, |їіжа |добра, їі|да у|кусна, |їіжа доб|рена*;
- «спосіб приготування»: *|їіжа |варана, |їіжа |тушана,*
- «калорійність, жирність їжі»: *ст|рава |жирна : ст|рава п˙іс|на, ст|рава |ситна : ст|рава |посна, ст|рава по|живна : ст|рава непо|живна, ст|рава кало|р'їйна : ст|рава д'ійе|тична, ст|рава |сита : ст|рава п|р'існа.*

До різновидів загальних назв можемо віднести лексичні одиниці на позначення їжі за смаковими властивостями, які не називають конкретної страви, вони номінують переважно солодку їжу: *|лак˙ітки, лако|минки, |ласощі, |лакомки, сма|колики, лигу|м˙іни.*

Отже, загальні назви їжі виражені такими лексичними одиницями: *|їіжа, їі|да, |п˙ішч˙а, харч, хар|ч˙і, б|л'удо, ст|рава, про|дукти, а* також лексемами, які позначають їжу за смаковими ознаками без номінації конкретної страви.

У традиційному харчуванні одним із основних способів приготування їжі була термічна обробка продуктів. Найбільш поширеними способами термічної обробки є варіння, тушіння, смаження, запікання, парова обробка. У цій підгрупі назв виокремлюємо назви страв, мотивовані питомим дієсловом *варити* «кип'ятити у воді або в іншій рідині якісь харчові продукти» (ЕСУМ, І, с. 332) (СУМ, І, с. 292).

Лексема *|варане* в досліджуваних говірках уживається як загальна назва їжі, приготованої способом варіння. Зазвичай це назви рідких страв суп, борщ і под.: *хочу чогось вареного.* Лексема *|варене* вступає в синонімічні відношення з лексемою *ст|рава* зі значенням 'варена їжа, харчі', хоча перший лексико-семантичний варіант не зареєстровано в «Словнику української мови» (див. СУМ, ІХ, с. 746). Ад'єктив *варений* входить до аналітичних найменувань конкретних продуктів, де він реалізує

ДО «спосіб приготування»: *ˈварене мˈйасо, ˈварене ˈт'істо, ˈварене йайˈце.*

Окремі продукти харчування можуть зазнавати різних видів термічної обробки – варіння, тушкування, запікання, смаження, парової обробки. На основі аналітичних найменувань, компонентами яких є назви продукту та різновиду термообробки виникають номінації конкретних став, зготованих для споживання. Спосіб термічної обробки слугує ДО назв окремих страв. Різні види обробки застосовують для приготування продуктів тваринного походження – м'яса, риби, молока, яєць: *мˈйасо ˈпечане, ~ ˈтушане, ~ ˈвар(')ане, ~ ˈжар(')ане тощо,* а також овочів.

Спосіб термічної обробки зумовлює появу загальних найменувань страв із яєць: *ˈйайц'а вар(')ан'і* і *ˈйайц'а жар(')ан'і*. Зварені яйця мають видові назви, залежно від тривалості варіння. Яйце зварене до повного згортання білка і жовтка має назву *йайˈце кˈруте*, у цьому випадку лексема *крутий* уживається у загальномовному значенні «дуже густий внаслідок тривалого варіння (про їжу), зареєстрованому Словником української мови (СУМ, IV, с. 373). Нетривала термічна обробка способом варіння зумовлює рідку консистенцію яйця, яке номінують *йайˈце ўсˈм˙атку.*

На позначення страви зі смажених яєць засвідчено синоніми: *йайˈце ˈжар(')ане, смаˈжен'а, ˈйа'ешн'а,* поодиноко *йаˈйішниц'а* (Плн, Жр). До смажених яєць можна додавати різноманітні компоненти, наприклад, молоко, борошно. Такі страви номінують лексемою *омˈл'ет*, яка запозичена з французької мови (ЕСУМ, IV, с. 187).

ДО «тривалість варіння» вплинула на появу номінацій страв із молока, зокрема *моло*ˈ*ко кипйа*ˈ*чоне* ‘молоко доведене до кипіння’ і *моло*ˈ*ко пˈражене* ‘молоко, яке пряжили’, де пряжити «довго кип'ятити, витримувати на малому жару в печі (молоко, вершки) (СУМ, VIII, с. 364). Зауважимо, що в досліджуваних говірках словосполучення *моло*ˈ*ко пˈражене* мовці уживають і на позначення звичайного кип'яченого молока.

Кількох видів термічної обробки зазнає овочевий продукт –

кар|топл'а, яку номінують лексемами *кар|тошка, бара|бол'а*. Спосіб термічної обробки картоплі стає МО аналітичних найменувань: *кар|топл'а (бара|бол'а, кар|тошка) |вар'ана*, ~ *с|мажана,* ~ *|жарана,* ~ *|печана*, *кар|топл'а |тушана.*

Спеціальні номінації засвідчено для звареної без шкірки картоплі. Назви звареної картоплі мотивовані подальшим технологічним процесом, що полягає в приведенні її до однорідної маси: частина найменувань мотивована назвами дій, завдяки яким зварена картопля набуває однорідної консистенції: *кар|топл'а |тоўчана,* ~ *м|йата, |тоўчанка, то|лочанка, |топтанка*. У говіркове мовлення увійшло запозичене з французької мови слово *п'у|ре* (ЕСУМ, IV, с. 648), яким позначають страву з вареної і потовченої картоплі, у досліджуваних говірках із цим же значенням зафіксовано дериват *п'у|решка*.

На позначення картоплі, звареної зі шкіркою, у східноподільських говірках зафіксовано спеціальний номен. Така картопля не зазнає подальших технологічних процесів щодо зміни консистенції, на її позначення засвідчено аналітичні номени, виражені субстантивними словосполученнями, утвореними за моделлю «іменник-родова назва» + в, у + «іменник в М.в»: *кар|топл'а ў мун|д'ерках,* ~ *ў кожуш|ках*. В окремих говірках назви згортаються до однослівного номена *мун|д'ерка* чи плюральної форми *мун|д'ери,* мотивовані схожістю шкірки до одягу.

Крім смаженої картоплі без зміни її консистенції, шляхом смаження готують також страви із потертої картоплі. У цій групі назв визначено два типи МО, зокрема перший – МО «назва інгредієнта» *картоп|л'аники, картоп|л'анки*, другий – МО «назва додаткового технологічного процесу» *ди^{е}ру|ни*, *деру|ни.*

Спосіб термічної обробки стає МО для назв окремих страв: *сма|жен'а* ‘страва зі смажених яєць’, *зап'і|канка* ‘страва із запеченого сиру’, *пе|чен'а* ‘запечене зазвичай у печі м’ясо’, *за|жарка* ‘пережарені на сковороді цибуля,

потерта морква, томат’. Синонімом дієслова смажити є лексема *шкварити*, саме нею мотивовано назву *шкˈварка* ‘смажений шматочок сала’. Чимало приготованих страв постає результатом кількох технологічних процесів. Назвою процесу тушіння мотивовано лексему *туˈшонка* ‘консервоване тушене м’ясо або риба’, хоча її приготування потребує й інших процесів.

Аналітичні найменування, виражені словосполученнями, до структури яких входить назва продукту та іменник чоловічого роду пар у М.в. з прийменником *на*, номінують страви, приготовані за допомогою пару: *вaˈреники на паˈру, ˈриба на паˈру, катˈл’ети на паˈру.*

На позначення страв, проготованих за допомогою коптіння, також засвідчено аналітичні номени з адвербативом *копчений* та назвою конкретного продукту: *ˈсало капˈчоне, коўбаˈса капˈчона, ˈриба капˈчона.*

Нетермічна обробка зазвичай передбачає приготування їжі для тривалого зберігання. У традиційній кухні вдавались до сушіння, соління, мочіння, в’ялення і копчення.

Для номінації висушених фруктів, переважно яблук, у східноподільських говірках уживають лексему *ˈсушн’а.* Груші і сливи, які мають більш щільну структуру м’якоті, висушували протягом тривалого часу в печах, цей процес номінували дієсловом *ґнітити*, а висушені таким способом фрукти називали *сливи ˈґн’іт’ані, груші ˈґн’іт’ані.*

Овочі, з-поміж яких капуста, огірки і помідори, заготовляли для подальшого споживання шляхом заквашування в спеціальному розчині з додаванням солі. Номінація таких продуктів також здійснюється аналітичним способом: *кˈвас’ана каˈпуста, кˈвас’ан’і гойірˈки, соˈлон’і гойірˈки*. Огірки, які піддавались сквашуванню протягом нетривалого періоду, називали *гойірˈки малоˈсол’н’і*. ДО «посудина, в якій заквашували овочі» вплинула на появу аналітичних номінацій: *огˑірˈки бочкоˈвˑі, ~ з ˈбочки, ~ д’іжкоˈвˑі, ~ з ˈд’іжки, помˑіˈдори д’іжкоˈвˑі, ~ з ˈд’іжки, ~ з*

ˈбочки.

З-поміж фруктів квасили яблука, але на позначення цього процесу вживали дієслово *моˈчити*, відоме в загальнонародному вжитку зі значенням «тримати у воді, у спеціальному розчині, надаючи певних якостей» (СУМ, IV, с. 815). На позначення так приготованих яблук у досліджуваних говірках зафіксовано аналітичну номінацію *ˈйаблука ˈмочан'і.*

Отже, за ДО «процеси обробки» виокремлюємо номінації їжі, мотивовані назвами процесів –

• варіння : аналітичні – *мˈйасо ˈваране, карˈтопл'а ˈварана, молоˈко кипйаˈчоне,* однослівні – *ˈвариво, ваˈрен':а, ваˈрене, ваˈреник, вараˈниц'а, вареˈнуха*;

• пряження (від пряжити – довго кип'ятити, витримувати на малому жару в печі) – *молоˈко пˈражане, молоˈко ˈтопл'ане*;

• смаження: аналітичні – *карˈтопл'а сˈмажана, йаї̆ˈце сˈмажане*; однослівні – *смаˈжен'а, заˈжарка, шкварˈки*;

• запікання: аналітичні – *карˈтопл'а заˈпечана, мˈйасо заˈпечане, сир заˈпечаниї̆*; однослівні – *пеˈчен'а, зап˙іˈканка*;

• тушіння: аналітичні – *карˈтопл'а ˈтушана, мˈйасо ˈтушане*, однослівні – *туˈшонка*;

• парова обробка: аналітичні – *ваˈреники на паˈру, ˈриба на паˈру, катˈл'ети на паˈру* і под.

За способом нетермічної обробки засвідчено номени, мотивовані назвами процесів:

• сушіння: аналітичні – *ˈйаблука ˈсушан'і, гˈруш˙і ˈсушан'і;* однослівні – *сушˈн'а;*

• ґнічення (висушування печі): аналітичні – *гˈруш˙і гˈн'іт'ан'і, сˈливи гˈн'іт'ан'і;*

• квашення (соління, мочіння)*:* аналітичні – *гойірˈки (ог˙ірˈки)*

к|вас’ан’і, к|вашан’і, мало|сол’н’і, пом˙і|дори к|вас’ан’і, |йаблука |мочан’і.

Специфічним способом обробки їжі є консервування, яке передбачає сукупність різних дій для забезпечення тривалого зберігання. Безпосередньо назвою цього процесу мотивовані аналітичні номени *|рибн’і кон|церви, мйас|н’і ко|серви,* однак однослівний номен *концерва* уживають на позначення рибної консерви, виготовленої промисловим способом, а іменник *концер|вац’ійа* на позначення консервованих овочів і фруктів. Синонімом до назви *консер|вац’ійа* є плюральний іменник *зак|рутки,* який мотивований назвою процесу для досягнення герметизації – закручування банки, куди поміщають продукт, спеціальною кришкою.

Страви, термічно оброблені за допомогою пари, номінують словосполученнями, до структури яких входить назва конкретного продукту та іменник *пар* у формі ч. р. з прийменником *на*: *ва|реники на па|ру, |риба на па|ру, кат|л’ети на па|ру.*

Зауважимо, що приготування окремих страв потребує сукупності різних процесів, проте номен на його позначення, мотивований тільки з одним із них. Наприклад, приготування консервованого м’яса *ту|шонки* поєднує кілька процесів обробки, але назва пов’язана із процесом тушіння. Закономірності вибору одного з кількох процесів поки що не виявлено.

До цієї групи включаємо лексеми, у яких сема ‘спосіб приготування’ виражена імпліцитно, але номени позначають різновиди страв, зготовані тільки певним способом. До них належать найменування вареної картоплі, варених яєць.

У досліджуваних говірках виявлено невелику кількість лексем на позначення їжі за часом споживання за такими ДО: «їжа, яку споживають уранці», «їжа, яку споживають удень», «їжа, яку споживають увечері», «їжа, яку споживають між обідом та вечерею»: *с|н’ідан’:а, о^{у}|б˙ід, |полуде^{и}нок, |полудник, |полдн’ік, ве^{и}|чер’а.*

Загальнонародні назви *сн’і|данок та о|б˙ід,* належать до словотвірного

гнізда питомого етимона *їсти* (ЕСУМ, ІІ, с. 325).

Назви на позначення їжі, яку споживають між обідом та вечерею і під час вечері, мотивовані лексемами на позначення часового періоду доби. Номен *вечеря* належить до прозоро мотивованих: *Ну ве|чер'а / це та|ке / ў|же |п'іс'л'а ўс'о|го // |ў:ече^{и}р'і / дес' у ча|соў |с'ім / |ў':іс'ім чи ў ш˙іс'т' / йак |хочеш / йак ко|ли по^{у}лу|чайе^{і}ц'а // йак не^{и} |дуже |зан'атиї / ра|н'іше пове^{и}|чер'айеш / а йак|шо ро|бота йа|кас' / то п'із'|н'іше ве^{и}|чер'а.*

На позначення їжі, яку споживають у період між обідом і вечерею, зафіксовано словотвірні і фонетичні варіанти, які є дериватами загальнонародного *полудень → по^{у}|луде^{и}н', |полуде^{и}нок, |полудник, |полдн'ік*.

Для цієї групи, як і для інших груп найменувань їжі, визначальною є аналітична номінація за допомогою словосполучень, компонентами якого є іменник-назва продукту та дієприкметник, що позначає конкретний різновид обробки.

2.2. Лексико-семантична група назв їжі тваринного походження

2.2.1. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення молока і молокопродуктів

Молочна продукція в Україні завжди була різноманітною, а страви з молока широко репрезентовані в українській кулінарії. У раціоні харчування жителів Східного Поділля завжди перебували страви з молока і кисломолочних продуктів. Молоко – продукт регулярного доїння вимені тварини. Найчастіше молоко, здебільшого коров'яче, споживали у свіжому вигляді, кип'ятили або парили в печі. Крім того, з молока виготовляли сметану, сир, які вживали в сирому вигляді чи використовували для приготування інших молокопродуктів та страв з їх використанням. Відповідно у досліджуваній групі лексики виокремлюємо мікрогрупу назв

молока, сметани, сиру, масла.

На позначення загальної назви молока і молокопродуктів у досліджуваних говірках зафіксовано лексеми, похідні від лексеми *моло|ко*. Повністю покриває говірки Східного Поділля субстантивований прикметник *мо|лочне* та його фонетичний варіант *молош|не* : *йа мо|лошним тур|гуйу ўже даў|но // |кажду ни|д'іл'у по в˙іў|торкам, п|йатниц'у і ни|д'іл'у // |зара моло|ка |дуже ма|ло* (Сш). В окремих говірках як абсолютний синонім до лексеми *мо|лочне* / *молош|не* зафіксовано лексему *мо|лочка* (Жр, Снх, Лщ, Уг, Рз, Тп, Рс, Хр).

Обидві лексеми багатозначні, зокрема лексема *мо|лочне* реалізує ще такі значення 'молочний кисіль' (Жр, Снх, Ск, Лщ, Бт, Уг, Чй, Пн, Сн, Нд): *мо|лочне го|туйут' на св˙а|та ў|зимку / шоб |гарно мо|локо зас|тило / з|верха прикра|шайут п|раниками або кон|фетами* (СК); 'молочна каша з рису, пшона, лапші' (Жр); лексема *мо|лочка* 'страва зі свіжого молока: молочна лапша' (Юр).

ЛСМГ назв молока формують репрезентанти сем 'молоко з гурту корів', 'перше молоко корови після отелу', 'свіжовидоєне молоко', 'молоко, яке вже постояло, але не скисло', 'молоко, в якому почалися процеси бродіння', 'молоко кисле, згущене'.

У ЛСМГ на позначення молока архілексемою є номен *моло|ко* праслов'янського походження ← псл. **melko* (ЕСУМ, ІІІ, с. 503–504), який зі значенням «рідина, що виділяється молочними залозами самиць ссавців і використовується в їжу» засвідчений ще в давньоукраїнській мові [194, с. 144].

Для номінації збірного молока з гурту корів у досліджуваних говірках зафіксовано слово *моло|чарко*, очевидно, утворене від лексеми *моло|чар*, яка сучасній українській мові відома зі значенням «той, хто приймає молоко або возить його на молочно-приймальний пункт» (СУМ, IV, с. 792). Названа лексема є вузьколокальною, нам не вдалося виявити її з таким значенням у

СУМ та регіональних словниках, проте в «Лексиконі Львівському…» виявили лексему в жіночому роді *молочарка* на позначення жінки, яка приносить додому молоко та молокопродукти (ЛЛ, с. 458). У синонімічні зв'язки в окремих говірках із лексемою *моло*ˡ*чарко* 'збірне молоко з гурту корів' вступають загальновживані лексеми *на*ˡ*д'ій, у*ˡ*д'ій,* зареєстровані в СУМ зі значенням «кількість надоєного молока» (СУМ, V, с. 69), «кількість молока, надоєного за один раз або за певний відрізок часу» (СУМ, X, с. 394).

Крім того, сему 'молоко з гурту корів (овець), збірне молоко' позначають складені найменування, що є узгодженими атрибутивними словосполученнями з головним словом *моло*ˡ*ко* та залежним, вираженим

- прикметниками: *моло*ˡ*ко ў*ˡ*сен'ке, ~ за*ˡ*гал'не, ~ ко*ˡ*роўйаче, ~* ˡ*обшче,*
- дієприкметниками: *моло*ˡ*ко з*ˡ*биране, ~* ˡ*з'ібране, ~ з*ˡ*лите, ~* ˡ*м ̈ішане, ~ з*ˡ*лите, ~ з*ˡ*м ̈ішане*;

а також неузгодженими словосполученнями *моло*ˡ*ко ш че*ᵘ*ре*ˡ*ди, ~ іс:*ˡ*тада, ~ ш чи*ᵉ*ри*ᵉˡ*ди.*

ДО «тварина, яка дає молоко» вплинула на появу мікрогрупи назв молока, до якої входять аналітичні номінації із залежними словами, вираженими присвійними та відносними прикметниками: *моло*ˡ*ко ко*ˡ*роўл'аче, ~ ко*ˡ*роўйаче* 'коров'яче молоко', *моло*ˡ*ко ко*ˡ*зин'е, ~ ко*ˡ*з'аче* 'козине молоко'; чи іменниками: *моло*ˡ*ко ко*ˡ*били* 'кобиляче молоко', *моло*ˡ*ко в ̈іў*ˡ*ц'і* 'овече молоко'.

На позначення семи 'густе молоко корови в перші дні після отелу' в досліджуваних говірках зафіксовано однослівні номени *мо*ˡ*лозиво, ко*ˡ*л'астра* та аналітичні номінації, виражені атрибутивними словосполученнями, *моло*ˡ*ко моло*ˡ*де* (Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Нс, Рз, Жр, Снх, Ск), *моло*ˡ*ко* ˡ*перве* (Мх, Тп, Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Нс, Рз, Жр, Снх, Ск, СХ, Нд, Ів, Юр, Тр, Лщ, Уг), *моло*ˡ*ко* ˡ*перше* (Тр, Лщ, Уг, Чй, Крт, Кбр, Плн, Зл, Окс, Крс, РБ, Клб). Із першого молока після отелу корови готують солодку

страву, яку позначають прозоромотивованою назвою *мо|лозиво* або запозиченою зі східнороманських мов (рум. *colástră* ‘молозиво’ (ЕСУМ, ІІ, с. 508)) лексемою *ко|ластра.*

Лексема *мо|лозиво* зафіксована практично у всіх говірках східноподільського ареалу (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Нс, Рз, Жр, Снх, Ск, СХ, Нд, Ів, Юр, Тр, Лщ, Уг, Чй, Крт, Кбр, Плн, Зл, Окс, Крс, РБ, Клб, Клд), оскільки зі значенням «густе молоко, яке виділяється молочними залозами самиць ссавців перед пологами і в перші дні після пологів» відома і загальнонародній мові (СУМ, IV, с. 789). Словник за редакцією Б. Д. Грінченка реєструє аналізовану лексему в значенні ‘перше молоко після пологів у жінки, корови’ (Грінченко, ІІ, с. 442). Лексема *ко|л’астра* зафіксована в досліджуваних говірках, що знаходяться на території Одеської області (Глм, Плс, Об), в говірці с. Клебань Тульчинського району (Клб) та говірці с. Гребля Христинівського району Черкаської області, вживання її навіть у говірках західної Черкащини свідчить про вплив сусідніх мов на українські діалекти.

ДО «час, який пройшов від моменту доїння» вплинула на вичленування сем ‘свіжовидоєне молоко’, ‘молоко, яке вже постояло, але не скисло’, ‘молоко, в якому почалися процеси бродіння’, ‘молоко кисле, згущене’.

Свіжовидоєне молоко в східноподільських позначають аналітичні номінації, утворені за моделями «іменник + прикметник» чи «іменник + дієприкметник». Атрибутив вказує на

- стан молока: *моло|ко пар|не* (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд), ~ *паро|ве* (Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ), очевидно, ← *пар* «газоподібний стан води» (ЕСУМ, с. 281); ~ *|тепле* (Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс);
- час доїння: *моло|ко с|в˙іже* (Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл);

- смакові якості: *моло|ко со|лодке* (Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг);
- ознаку за дією: *моло|ко з|дойане*, ~ *з|дойіне* (Гр).

Сему ‘молоко, яке вже постояло, але ще не скисло’ в досліджуваних говірках реалізують лише аналітичні найменування, виражені узгодженими словосполученнями, у яких атрибутив указує на час доїння *моло|ко с’о|годн’ішне,* (Уг, Сч, Сн, Лщ, Хр, Хр, Юр, Жр, Снх, Гл, Пл, Клн), ~ *|ран’ішн’е* (внп), ~ *|утр’ішн’е* (Жр, Снх), ~ *|полудн’ішн’е* (Уг, Чй), ~ *о|б˙ід’ішн’е,* (Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, РБ, Клб, Клд), ~ *о|б˙ідн’е* (Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, РБ, Клб, Клд), ~ *ве|ч˙ірн’е* (внп) або стан такого молока *моло|ко п˙ітс|тойане* (Хр, Жр, Снх, Окс, Об), ~ *хо|лодне* (Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс).

Традиційним термічним способом обробки свіжого чи відстояного молока в українців було кип’ятіння та пряження. На позначення кип’яченого молока в досліджуваних говірках відзначено лише аналітичну номінацію *моло|ко кипйа|чон:е.* Для називання молока, кип’яченого на слабкому вогні чи в печі, мовці використовують аналітичну номінацію *моло|ко п|ражине* (Мх, Рз, Лщ, Бт, Гр, Уг, Чй, Плн, Об). До складу обох аналітичних назв входять атрибутиви, виражені дієприкметниками, що вказують на дію, яку виконано з продуктом харчування.

На позначення коричневої плівки, що утворюється на молоці, довго пряженому на малому вогні, в досліджуваних говірках зафіксовано однослівні назви *п|л’іўка, ш|курка, ш|курочка, шку|ринка, |п˙інка, |п˙енка* та аналітичну назву *мо|лочна ш|курка*.

У СУМ лексема *пінка* зареєстрована зі значенням «густа плівка на поверхні молока, вершків, що утворюється після нагрівання; пінистий шар сиропу, що з’являється під час приготування варення на його поверхні» (СУМ, VI, с. 536), у деяких лексикографічних працях лексема *|пінка*

зареєстрована зі значенням «масло коровье» (Грінченко, ІІІ, с. 187). У досліджуваних нами говірках лексема *ˈпˉінка / ˈпˉенка* має декілька значень: ‘плівка на поверхні молока, яке вихололо після кип’ятіння’ та ‘коричнева чи кремова плівка на пряженому молоці’. Зі значенням ‘коричнева чи кремова плівка на пряженому молоці’ лексема зафіксована і в інших українських говірках: лемківських, гуцульських (Закревська, с. 320); буковинських (Борис, с. 299); поліських (Куриленко, к. 184), східностепових (Загнітко, с. 115); східнослобожанських (Волошинова, с. 107 – 108).

Молоко, в якому почалися процеси бродіння, кисле на смак, трохи гірчить і при нагріванні згортається. Мікрогрупу назв такого молока утворюють аналітичні номінації, вираженими атрибутивними узгодженими словосполученнями, три з яких утворені за моделлю «іменник + прикметник»: *моло|ко |кисле* (внп), *~ напˉіў|кисле* (Хр, Бт, Гр, Бг, Жр), *~ ни^{е}с|вˉіже* (Нс, Рз, Жр, Снх, Ск, СХ). Решта репрезентантів утворені за моделлю «іменник» + «дієприкметник»: *моло|ко прок|вас’ане* (Уг, Рз), *~ про|кисле* (Рз, Жр, Снх, Крт), *~ про|кисл’ане* (Гр, Сч, Лщ, Пг), *~ про|киш:е* (Рз, Жр, Снх, Крт), *~ прос|тойане* (Гр, Бг, Жр, Снх), *~ скˉі|пˉіўше* (Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд), *~ с|кисле* (внп), *~ с|киш:е* (Шм, Йс, Мч), *~ не^{и}с|киш:е* (Пг, Лщ, Хр), *~ пе^{и}ре^{и}б|род’ане* (Кбр, Плн, Зл, Окс, Крс), *~ з|гурд’ане* (Хм). Усі атрибутиви прозоро мотивовані. Дієприкметник *з|гурд’ане* – дериват дієслова *з|вурдитис’а, з|гурдитис’а,* яке в досліджуваних говірках (Глм, Плс, Об) вживають на позначення дії несвіжого молока при нагріванні. Походження лексем *гурда, вурда* етимологи виводять зі східнороманських мов, рум. *ŭrdă* «солодкий овечий сир», тур. *ur* «бий», *hurda* «дрібні кусочки, кришки» (ЕСУМ, І, с. 440). У СУМ спільнокоренева лексема *вурда* зареєстрована зі значенням «варений невитриманий сир» (СУМ, І, с. 787).

Пасивні дієприкметники минулого часу в східноподільських говірках утворюють за допомогою суфікса -ан- (*прок|вас’ане, про|кисл’ане,*

пе^{и}ре^{и}б|род'ане, з|гурд'ане). Для них не характерне чергування приголосних. Активні дієприкметники минулого часу утворюють за допомогою суфікса -ш-, який не властивий дієприкметникам у літературній мові (*ск˙і|п˙іўше, про|киш:е, с|киш:е, не^{и}с|киш:е*).

Однослівні номени репрезентовані дериватами лексеми *кислий* → *кис'|л'ак, кисл'а|чок, кис|лушка.*

Лексема *кис'|л'ак* є полісемічною, до складу її семантичної структури входить сема 'згусле кисле молоко' (Лк, Уг, Чй, Жр, Снх, Лщ, Сн, Сч, Бг, Бт, Пн, Плн, Плс, Клб, Зр, Тп, Трг, СХ, Юр, Окс, Глм, Об, Гр, Клд). Значні ареали на позначення згуслого кислого молока утворює аналітична номінація *моло|ко |кисле* (Шм, Йс, Мч, Лк, Кбр, Крт, Уг, Пн, Бт, Уг, Жр, Тп, Рс, Лш, Юр, Ск, СХ, Глм, Снх, Сч, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд). Вживання запозиченої за рос. посередництвом із мов Кавказу (ЕСУЦМ, ІІ, с. 447) лексеми *ке^{и}|ф˙ір* (Шм, Йс, Мч, Лк, Лщ), *ке^{и}х|в˙ір* (Хр, Жр, Тп, Цб, Снх, Сч, Уг, Бт, Пн, Лщ, Бт, Гр) підтримується функціонуванням лексеми в сучасній українській мові на позначення густого поживного напою, який виготовляють із молока спиртовим і молочнокислим бродінням (СУМ, IV, с. 145). Лексема піддається внутрішньоговірковим законам, за якими фонема /ф/ передається звукосполученням [хв].

Верхній шар незбираного кислого згуслого молока у всіх досліджуваних говірках номінують словом *сми^{е}|тана*, яке мовознавці виводять із псл. *sъmetana*, похідного від *metati* 'кидати', тобто те, що скидається з молока, яке скисло в глечику, а також із псл. *smętana,* яке можна пов'язати з *męsti* (< *mętti*) 'мішати, колотити' «збивати масло» (ЕСУМ, V, с. 320). У «Словнику української мови» лексема *сметана* зареєстрована зі значенням 'верхній жирний шар кислого незбираного молока; сквашені вершки' (СУМ, IX, с. 402).

Лексема *сми^{е}|тана* входить до складу двослівних номінацій, у яких атрибутив передає ДО «колір»: *сми^{е}|тана |б˙іла* 'щойно знята сметана',

~ ˈжоўта ‘сметана із жирного молока’; ДО «якість»: *сми^{е}ˈтана сˈв˙іжа, ~ молоˈда, ~ ˈдаўн’а, ~ засˈтойана, ~ стаˈра;* ДО «смак»: *сми^{е}ˈтана г˙ірˈка, ~ соˈлодка, ~ ˈкисла, ~ ˈдобра, ~ сˈкиш:а;* ДО «консистенція»: *сми^{е}ˈтана р’ідˈка, ~ р’іˈден’ка, ~ гусˈта, ~ в˙ідсˈтойана, ~ ˈвистойана*; ДО «місце виготовлення і придбання»: *сми^{е}ˈтана доˈмашн’а, ~ магаˈзин:а, ~ ˈкупл’ана, ~ баˈзарна*.

В українській кухні сметану широко застосовують для приготування різноманітних страв, переважно у випічці. Жителі Східного Поділля сметану додають до вареників, для приготування ряжанки, як підливку для налисників, млинців, оладок тощо. У випічці сметана є додатковим інгредієнтом для приготування пасок, коржів, пиріжків, рогаликів та інших хлібних виробів. Проте у номінації це слабо відображено: лише в одній однослівній назві *сме^{и}ˈтан:ик* (фонетичний варіант *сми^{е}ˈтаник*) ‘торт із прісного солодкого тіста, перемащений сметанним кремом’ та в аналітичних номінаціях *ваˈреники с:ми^{е}танойу, наˈл’існ’іки с:ми^{е}танойу.*

На позначення густого продукту молока з великим вмістом жиру, одержуваного шляхом відстоювання або сепарування свіжого молока в східноподільських говірках зафіксовано мононазви *ве^{и}ршˈки, сˈл’іўки* та аналітичне найменування *сме^{и}ˈтана соˈлодка*. Усі номінації прозоро мотивовані. Лексема *сˈл’іўки,* очевидно, позначена впливом російської мови.

Тваринний продукт, вироблений зі сметани, вершків або інших продуктів переробки молока, у досліджуваних говірках номінують загальнонародною лексемою *ˈмасло*. Лексема *масло* праслов’янського походження *maslo* < **mazslo*, утворене за допомогою суфікса *-slo* від основи дієслова *mazati* ‘мазати’ (ЕСУМ, III, с. 407 – 408). У «Словнику української мови» лексема *ˈмасло* зареєстрована як багатозначна: «харчовий продукт, який виробляють збиванням вершків або сметани»; «жирова речовина, яку видобувають із мінеральних речовин (спец.)»; «мастило» (СУМ, IV, с. 639).

Лексема *ˈмасло* входить складу аналітичних номінацій, у яких

атрибутив передає ДО «місце виробництва або придбання»: *ˈмасло доˈмашн'е, ˈмасло магаˈзин:е, ˈмасло ˈкупл'ане*; ДО «колір»: *ˈмасло ˈжоўте, ˈмасло ˈб˙іле;* ДО «якість»: *ˈмасло сˈв˙іже, ˈмасло стаˈре;* ДО «смак»: *ˈмасло г˙ірˈке.*

Побічний продукт, що одержують при збиванні масла з вершків, сметани, використовують у кулінарії. Для його називання у східноподільських говірках використовують слова *масˈл'анка* (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Лщ, Хр, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Тп, Рс, Сн, Сч, Глм, Плн, Об, Крс, РБ, Клб, Клд, Хм, Клб, Хр) та *скоˈлотини* (Хр, Кбр, Плн, Окс). Лексема *масˈл'анка* – суфіксальний дериват лексеми *ˈмасло* – є полісемічною, оскільки в досліджуваних говірках реалізує значення ‘побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків, сметани’, ‘посудина для збивання масла’, ‘збита сметана’, ‘посудина для збереження масла’. З подібними значеннями лексема зареєстрована у «Словнику української мови»: «рідина, що залишається після збивання масла з вершків, сметани; сколотини»; «те саме, що *масельˈничка*»; «мергельна глина (розм.)» (СУМ, IV, с. 640). Назва *скоˈлотини* мотивована дією *сколоˈтити* ‘сколотити, збити вершки, сметану, для отримання масла’.

У лексико-семантичній мікрогрупі на позначення молочної продукції виокремлюється мікрогрупа репрезентантів семи ‘харчовий продукт, який одержують із молока при його сквашуванні й відокремленні сироватки’. Архілексемою у цій мікрогрупі є праслов'янська лексема *сыр* <**syrъ* (ЕСУМ, V, с. 241), відома з таким самим значенням у староукраїнській мові [288, с. 161], збережена в сучасній літературній мові (СУМ, IX, с. 197) та говірках.

Лексема *сыр* покриває говірки всього досліджуваного східноподільського ареалу, проте в окремих говірках зафіксовано лексему *тˈворог* та її фонетичний варіант *твоˈрог* (Лщ, Жр, Снх, Уг, Чй, Пн, Об, Сч), які вживаються паралельно із словом *сыр*. На думку укладачів

Етимологічного словника української мови, праслов'янська лексема *twarogъ* «сир» утворена за допомогою суфікса *–og–* *ъ* від основи *tvar* – «творіння, форма» (ЕСУМ, V, с. 531).

Назва *творог* у досліджуваних говірках є факультативною і, очевидно, привнесена із інших говірок. Про це свідчить той факт, що аналітичні номінації на позначення сиру за його якимись ознаками із компонентом *творог* ми не зафіксували. Проте диференційні ознаки «смак», «колір», «стан», «спосіб приготування, «термін виготовлення» вплинули на появу словосполучень із головним словом *сир* та атрибутива, вираженого прикметником чи дієприкметником, зокрема

ДО «смак»: *сир г˙ір|кий, сир со|лоний* 'сир, виговлений з молока тільної корови', *сир |кислий* 'сир з кислого перестояного молока', *сир со|лод^{т}кий* 'сир, віджатий з кислого молока нещодавно розтеленої корови'.

ДО «спосіб приготування»: *сир в˙ід|жатий, сир в˙ід|чавле^{и}ний, сир в˙ід'іг|р'ітий, сир в˙і|д:уше^{и}ний* 'сир, віджатий від сироватки'.

ДО «стан»: *сир гус|тий* 'сир, добре віджатий від сироватки', *сир м˙а|кий,* 'сир, слабовіджатий від сироватки', *сир р'і|ден'кий* 'сир, розведений зі сметаною', *сир се^{и}|редн'ій* 'сир, добре дозрілий, вистояний', *сир су|хий* 'сухий сир, перестояний', *сир ту|гий* 'сир, добре віджатий від сироватки'.

ДО «термін виготовлення»: *сир моло|дий, сир с|в˙іжий* 'сир свіжий, щойно віджатий'.

Зауважимо, що не всі семи послідовно реалізовані в усіх досліджуваних говірках. Наприклад, на позначення сиру, виговленого з молока тільної корови, чи сиру, віджатого з кислого молока нещодавно розтеленої корови, зафіксовано лише два словосполучення в декількох говірках, що зумовлено реаліями господарювання: господині знають, що сир із молока тільної корови буде гірким, тому його не виготовляють, а намагаються молоко віддати іншим тваринам, які є в господарстві; молока від недавно отеленої корови небагато, його краще використати для

підгодівлі теляти, і такого молока для виготовлення сиру практично не залишається.

Найбільш послідовно зреалізованим лексично є протиставлення сем, що відображають густину чи стан сиру. Лексичну реалізацію семантичних протиставлень *добре віджатий / слабо віджатий / добре дозрілий, вистояний, достатньо віджатий* подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Лексична реалізація семантичних протиставлень ‘добре віджатий’ / ‘слабо віджатий’ / ‘добре дозрілий, вистояний’, ‘достатньо віджатий’ сир

Типи	Сир добре віджатий	Сир достатньо віджатий	Сир слабо віджатий	Говірки
1	*сир гус|тиї, сир р’ід|киї,*	*сир се^{и}|редн’ії*	*сир м˙а|киї*	Нс, Кбр, Крт, Уг, Пн, Рз, Жр
2	*сир ту|гиї*	*сир се^{и}|редн’ії*	*сир м˙а|киї*	Сн, Сч, Бт, Гр, Плс, Об, Зл, Окс, Дб
3	*сир ту|ген’киї*	*сир се^{и}|редн’ії*	*сир м˙а|киї*	Гр, Плс
4	*сир су|хиї*	*сир се^{и}|редн’ії*	*сир м˙а|киї*	Решта обстежених говірок

Для номінації рідини, відходів від віджатого сиру, яка використовується для приготування тіста, переважно для хліба, млинців, виробів з тіста, вживають похідну від *сир* лексему *си\|роватка,* відому багатьом слов’янських мовам ← псл. **syrъ* ‘сировий, **surovъ* ‘кислий, рідкий’ (ЕСУМ, V, с. 242–243). У загальнонародній мові лексема

си|роватка функціонує зі значенням «рідина, яка виділяється при згортанні молока та при утворенні з нього кислого молока й сиру» (Грінченко, IV, с. 123; СУМ, IX, с. 200).

На позначення солоного сиру, приготовленого із коров'ячого молока за спеціальною технологією, у східноподільських говірках зафіксовано лексему *б|ринза*. Мовці відзначають, що раніше бринзою називали солоний сир, виготовлений тільки з овечого молока. Про це свідчать і лексикографічні джерела, наприклад, Словник за редакцією Б. Д. Грінченка номен *бриндза, бриндзя* фіксує у значенні «солений овечий сир» (Грінченко, I, с. 176), СУМ – зі значенням «сир з овечого молока» (СУМ, I, с. 236). Проте у зв'язку зі зміною господарювання (відсутністю у підсобних господарствах овець) почали виготовляти солоний пресований сир із коров'ячого молока. Виготовляють такий сир різної форми й різної солоності. Лексема *б|ринза* запозичена зі східнороманських мов «сир, бринза» (ЕСУМ, I, с. 258). Лексема фіксується в польських джерелах XVII ст. як *bryndza*, в українських виявлено у XVIII ст. В етнології лексема *бринза* є символом бідності [105, с. 6].

Широкою популярністю серед господинь користується кисломолочний продукт, приготовлений з топленого або пряженого незбираного молока і заквашений сметаною. На позначення такої страви в східноподільських говірках зафіксовано лексеми *|р'ажанка* та її фонетичний варіант *|ражанка, коло|туха, коло|туша, пра|жанка.* Найбільші ареали утворює загальнонародна лексема *|р'ажанка* (Нс, Кбр, Гнн, Крт, Хр, Лщ, Уг, Пн, Чй, Тп, Рс, Жр, Сн, Ск, Тр, Юр, Йс, Мч, Кнл, Клб, Глм). Праслов'янська назва **ряженка*, на думку етимологів, пов'язана з *рядити* 'приправляти' (ЕСУМ, V, с. 154). Фонетичний варіант *|ражанка* (Уг, Чй, Жр, Снх, Гнн, Сч, Сн, Лщ, Ру, Тп, Зл, Окс, Клд, Гнн, Нс, Кбр, Гнн, Крт, Хр, Лщ, Уг) зафіксований у західній частині східноподільських говірок і репрезентує типову подільську рису – диспалаталізований [р']. В одній

говірці відзначено слово *пра|жанка* як синонім до *|ражанка* (Жр), що, очевидно, є дериватом лексеми *п|ражити*, відомої в досліджуваних говірках зі значенням ‘довго кип’ятити молоко на малому вогні’: *п|ражиц’а моло|ко у пе^{и}|ч˙і о|бично / чи де |воно там |доўго сто|йіт / на ле^{и}|гесе^{и}чкому во|гн’і / покри|вайіц’а та|ка ш|курочка / а то^{у}|д’і до |може це зак|васка добаў|л’айец’а / йе те^{и}|пер уже зак|васки / а |ранше ро|били так / |ранше / п|ражили моло|ко / добаў|л’али сме^{и}|тану / от то^{у}|б’і і |ражанка / а |зараз уже ц’і так˙і зак|васки йе / то це із:ак|васки |робл’ат / добаў|л’айут //* (Клб). Міжговіркові відповідники *коло|туха* (Лк, Хм, Нс, Рз, Крт, Окс, Плн, Плс, Об, Крс, Клб, Клд) та *коло|туша* (Лк, Хм, Нс, Рз) мотивовані назвою дії *колотити.* Ці лексеми утворюють незначні ареали і є полісемічними, до складу семантичної структури лексеми *коло|туха* входить ще сема ‘пристрій для збивання сметани’, що може свідчити про вторинність номінації на позначення ряжанки. Ймовірний шлях утворення і розвитку семантики лексеми *коло|туха* у східноподільських говірках такий: *колотити*, ‘розмішувати що-небудь рідке, каламутити’ → *коло|туха* ‘пристрій для збивання сметани’ → *коло|туха* ‘топлене, незбиране молоко, заквашене сметаною’. Крім того, ця лексема виходить за межі досліджуваної тематичної групи. Мовці у східноподільських говірках номінують лексемою *коло|туха* сварливу жінку. Семантичну структуру лексеми *коло|туша* ускладнює сема ‘сир, розтертий з молоком’.

Отже, ЛСМГ на позначення молока і молочних продуктів у східноподільських говірках складають лексеми, які реалізують семеми ‘продукт регулярного доїння вимені тварини’, ‘харчовий продукт, який одержують із молока при його сквашуванні й відокремленні сироватки’, ‘кисломолочний продукт, приготовлений з топленого або пряженого незбираного молока і заквашений сметаною’, ‘тваринний продукт, вироблений зі сметани, вершків або інших продуктів переробки молока’, ‘густий продукт молока з великим вмістом жиру, одержуваний шляхом

відстоювання або сепарування свіжого молока’. Ядро групи утворюють загальнонародні питомі лексеми *моло|ко, сир, |р’ажанка, |масло, ве"рш|ки* – репрезентанти названих семем. Значна кількість ДО сприяла появі аналітичних номінацій на позначення молока і сиру, виражених узгодженими атрибутивними словосполученнями, утвореними за моделлю «іменник (*молоко, сир, масло*)» + «прикметник». Сема ‘кисломолочний продукт, приготовлений із топленого або пряженого незбираного молока і заквашений сметаною’ у східноподільських говірках репрезентована лише однослівними номенами. Майже всі лексеми на позначення молока і молокопродуктів, за винятком слів *б|ринза* та *ко|л’астра*, є питомими, що свідчить про давність традиційного заняття українців – тваринництва.

2.2.2. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення м’яса і страв із нього

У цій групі виокремлюємо назви м’яса тварин, яке використовують у харчуванні. Загальною назвою всіх харчових продуктів, що містять м’ясо, є субстантив *мйас|не*. Релевантною ДО номенів на позначення видів м’яса як харчового продукту є «тварина, м’ясо якої використовують у їжу», що засвідчують і респонденти: *сви|н’аче м|йасо / гоў|йаже м|йасо // гоў|йаже / це з ро|гатойі ху|доби // йес’т’ |таке ў ста|ройі ко|рови чи там бич|ка чи шо / то це гоў|йаже та|ке / а йес’т’ ти[e]|л’ат’іна / моло|ден’ке ти[e]|л’а за|р’ізане // ба|ран’іна / |кур’аче |м’асо / ў|с’аке м|йасо йе // йа|ка тва|рина / так і м|йасо нази|вайут’ //* (Кн).

Номени здебільшого виражені суфіксальними дериватами лексем на позначення тварин і утворені за спільною словотвірною моделлю: *гу|с’атина, сви|нина, ку|р’атина, те|лятина, ба|ранина, кро|л’атина,* а також словосполученнями за моделлю «іменник *м’ясо* + відносний прикметник, що вказує на тварину»: *сви|н’аче м|йасо, |кур’аче м|йасо* та інші.

На позначення м’яса з великої рогатої худоби зафіксовано лексему

ˈ*йаловичина*, що є похідним прикметника *яловий* «безплідний» (ЕСУМ, IV, с. 545). Уживання дублетних назв *говˈ˙адина* і *мˈйасо говˈ˙аже*, очевидно, зумовлено впливом російської мови, де названі лексеми є літературною нормою. Назва *говядина* етимологічно споріднена зі спільнослов'янським словом *говядо* «велика рогата худоба» (Фасмер, I, с. 425), яке вийшло з ужитку. Прозоро мотивований номен *свіжиˈна* зафіксовано на позначення м'яса із щойно забитої тварини.

Зібраний лексичний матеріал засвідчує, що назви м'яса з частин тушки тварини творяться за двома типами МО – номени, мотивовані лексемами на позначення анатомічних частин тіла тварини, і номени, в основі мотивації яких лежать інші ознаки.

У східноподільських говірках виявлено такі номени, мотивовані лексемами на позначення анатомічних частин тіла тварини: *груди* 'передня частина тулуба від шиї до живота' → *груˈдинка, грудˈниц'а* 'м'ясо з передньої частини туші тварини'; *шия* → *оˈшийок* 'м'ясо з шиї свині', *кістка* → *оˈк˙іст* 'частина туші тварини, лопатка або стегно'*, ребра* 'дугоподібний скелетний утвір людини і хребетних тварин' → назви м'яса представлено кількома словотвірними варіантами – ˈ*ребра, реᵘˈберц'а, поˈр'ібйа, поˈр'ібина* 'м'ясо, що прилягає до ребер разом з ребрами'; *стегно* 'частина ноги тварини від тазостегнового до колінного суглоба, а також зовнішня сторона верхньої частини ноги, тазу' → *стеґˈно* 'м'ясо тварини із стегнової зони'; *лопатка* 'парна кістка трикутної форми в складі плечового поясу хребетних тварин' → *лоˈпатка* 'м'ясо, розташоване в зоні кістки лопатки'; *клуб* 'верхня частина ноги, таза у тварини' → *клуб* 'м'ясо з клуба'; *живіт, черево* 'частина тіла тварини, в якій містяться шлунок, кишечник, печінка і т. ін.' → *живоˈтина п˙ідᵐчеᵘˈревина* 'частина свинячої туші із живота', *окорок* (від праслов'янського *okorkъ 'нога' → ˈ*окорок* 'запечена страва з цієї частини м'яса', *окороч*ˈ*ка* 'курячі стегна'; *кострець* 'задня частина спини свині' → 'м'ясо із задньої частини спини свині'. Під впливом російської мови

вживається номен *го|л’ашка* ‘частина ноги від коліна до стопи, гомілка’, який вважають зменшувальним від рос. *голень* (Фасмер, I, с. 428), цим же номеном позначають і м’ясо з-над гомілки.

У мікрогрупі найменувань м’яса зафіксовано також назви, не пов’язані з назвами анатомічних частин тіла тварини. До назв м’яса, в основі яких лежать інші ознаки, відносимо лексему *|вир’ізка*. Номен *|вир’ізка* на позначення смуги м’яса, який вирізають з-над хребта свині, мотивований назвою дії, способом відокремлення м’яса від туші тварини. Синонімійною до номена *|вир’ізка* є лексема *ф˙і|л’е* ‘смуга м’яса, знята з хребта свині’. Лексема запозичена з французької мови (ЕСУМ, IV, с. 97). У говірках ще виявлено суфіксальний дериват запозиченого іменника *ф˙і|ле – ф˙і|л’еїка*. Шляхом перенесення за подібністю утворено назву на позначення м’яса з черевної частини туші свині *|фартух, хвар|тух*. З різних видів м’яса готували різні страви*: го*^{у}*|туйут’ з м|йасо то смот|р’а з йа|ких час|тин // ф˙і|л’еїка до|пус’т’ім у сви|н’і / то би|точок / |ребра / це п˙ід|л’іва / сте*^{и}*г|но / це бужи*^{е}*|н’іна / о|шийок / це шаш|лик // к˙іст|ки та|ке // голо|ва / це холо|дец’ / сал’т’*$^{ц’}$*і|сон // |нож*^{ш}*ки / це холо|дец’ //* (Кн).

У мікрогрупі назв м’ясних страв простежуємо тенденцію перенесення назв різновидів м’яса на позначення страв: *|фартух, хвар|тух* ‘м’ясо з черева свині’ → *|фартух, хвар|тух* ‘запечений сувоєм такий вид м’яса’; *о|шийок* «м’ясо з шиї свині» → *о|шийок* ‘запечена частина з цього м’яса’; *ф˙і|л’е, ф˙і|л’еїка* ‘смуга м’яса, знята з хребта свині’ → *ф˙і|л’е, ф˙і|л’еїка* ‘страва, приготована з цього різновиду м’яса’; *ребро, ре*^{и}*|берц’а, по|р’ібйа, по|р’ібина* ‘м’ясо з надреберної частини туші свині’ → *ребро, ре*^{и}*|берц’а, по|р’ібйа, по|р’ібина* ‘страва, приготована з цього різновиду м’яса’. У цій групі спостережено зворотній процес номінації м’яса за назвами страви, яку з нього готують, наприклад, номени *би|точне м|йасо, м|йасо на бит|ки, би|ток* уживаються на позначення *|вир’ізки* ‘смуга м’яса, знятої з хребта свині’.

У ЛСМГ в окрему підгрупу виокремлюємо назви м’ясних страв за способом термічної обробки: вони виражені аналітичними словосполученнями, утвореними за моделями «лексема *м’ясо* + адвербатив, що реалізує сему ‘спосіб обробки’»: *м|йасо |печане, м|йасо |варане, |жаране, |тушане, |копчане,* що засвідчено в інформації респондентів*: ст|рави го|туйут’ у|с’ак¨і / |йак¨і |т’іл’ки |можна / а |зараз о|собен:о / то ко|лис’ |л’уди не^{и} ў|м¨іли го|товити / а |зараз шо |хочеш го|тоўл’ат із м|йаса // йак|шо йес’т’ м|йасо / то |можна зро|бити ўсе / шо |хочеш // і |тушане / і |жаране / |варане / і фарширу|вати |м|йасо / буже^{и}|н’іну / і ру|л’ети / і паш|т’ети і шо |хочеш //* (Кн).

На позначення окремої страви засвідчено номен *пе|чен’а* ‘запечене або смажене м’ясо’. Лексема |*вижарки,* похідна від дієслова *вижарити*, позначає шматочки жареного м’яса. Цю страву номінують також словотвірними синонімами |*вишкварки, шквар|ки,* які є дериватами словотвірного гнізда дієслова *шкварити* ‘смажити’. Цією ж лексемою номінують смажене м’ясо зі свіжини. Страву зі шматочків м’яса, нанизаних на шампури і приготовлених на вогні, номінують запозиченою з тюркських мов лексемою *шаш|лик* (ЕСУМ, IV, с. 392).

Для приготування страв із м’яса використовують великі цільні шматки тушки, або ж м’ясну сировину подрібнюють на різного розміру шматки, або перемелюють на фарш, з якого готують вироби.

У традиційній українській кухні з великих шматків м’яса готували буженину [137, с. 19], на позначення якої у досліджуваних говірках уживають фонетичний варіант *буже^{и}|н’іна* ‘запечене м’ясо’. Лексема *буже|нина* утворена шляхом перерозкладу морфем від давнього слова *obodjtnina похідного від лексеми зі значенням «коптити, в’ялити» М. Фасмер указує на існування в чеській мові назви *бужене м’ясо* «копчене м’ясо» (Фасмер І, с. 232).

Полісем |*шинка* в досліджуваних говірках уживається на позначення

шматка м’яса з окосту (стегна). З таким же значенням засвідчено цю лексему в кулінарній книзі З. Клиновецької: *Узявши свинячий окіст (шинка), нашпигувати його* … [137, с. 19]. Лексема *шинка* запозичена з німецької мови, у якій етимон уживається зі значенням «шинка», пов’язаний зі словом *стегно* (ЕСУМ, VI, с. 416-417). Крім того, як і в літературній мові (СУМ, XI, с. 453), у говірках лексемою *ˈшинка* позначають копчене м’ясо з окосту, попередньо просолене й приправлене прянощами.

У ЛСМГ на позначення м’ясних страв виокремлюється підгрупа за ДО «форма м’ясного виробу». До неї належить лексема *круˈченик* ‘запечена страва з м’яса, закручена у форму трубочки’ і синонім *ˈпал’чики* ‘випечені зі свинини крученики з начинкою’. Лексему *круˈченики* вживає у книзі рецептів страв української кухні З. Клиновецька, описуючи кілька варіантів їх приготування [137, с. 14]. А. Ю. Чабан зазначає, що крученики готували як святкову їжу (Чабан, с. 226).

Припускаємо, що за ознакою подібності утворено назву м’ясної страви *ˈрул’ка* ‘свинячі ніжки (від ратиці до коліна), зварені, запечені, нафаршировані’, ‘м’ясна страва, запечене або засмажене м’ясо’. Походження лексеми не зовсім ясне, але в «Етимологічному словнику української мови» зафіксовано лексеми *рура* «труба», запозичену з німецької мови, і *рулька,* але зі значенням «струмінь води», яку вважають похідною від *рура* (ЕСУМ, V, с.139, 145). Страва під назвою *рулька* має округлу форму і подібна до труби, що дає підстави припустити перенесення за подібністю.

Окремі лексеми на позначення страв із м’яса мотиваційно пов’язані з назвами технології приготування. Страву із порізаної на пластини філейки відбивають за допомогою спеціального молоточка. Назва дії *бити, відбивати* «сікти, розм’якшувати м’ясо, б’ючи чим-небудь» (СУМ, I, с. 553) зумовила появу номенів, виражених у говірці такими словотвірними і фонетичними варіантами: *битˈки, биˈточки, в˙ідбиўˈна, отбиўˈна.* Назвою дії

нарізати мотивовано лексичну одиницю *мйасˈна наˈр’ізка,* якою номінують подані до столу нарізані м’ясні продукти.

Сему ‘сильно подрібнене м’ясо’ в досліджуваних говірках передає загальнонародна лексема *фарш,* запозичена з французької мови, у якій етимон має значення «начинка» (ЕСУМ, IV, с. 77).

Із подрібненого м’яса в традиційному харчуванні виробляли ковбаси, начиняючи м’ясом кишки тварин. Етимологія лексеми *ковбаса* досі залишається нез’ясованою (ЕСУМ, II, с. 480). У східноподільських говірках зафіксовано назви ковбаси за ДО «спосіб термічної обробки»: *коўбаˈса ˈкопчана, коўбаˈса ˈварана, коўбаˈса ˈжарана, коўбаˈса ˈв˙ал’ана.*

На позначення вареної і копченої ковбаси зафіксовано однослівні номени *капˈчонка,ваˈр’онка*, а ступінь вологості м’яса, яким різниться ковбаса, виготовлена шляхом копчення і варіння, зумовив появу назв *коўбаˈса суˈха* і *коўбаˈса ˈмокра*. Номени на позначення ковбаси реалізують також ДО «спосіб подрібнення м’яса»: *коўбаˈса ˈрубл’ана, коўбаˈса ˈс’ічана.*

Окремі різновиди ковбас виробляють не тільки з м’яса, а й з іншої тваринної сировини. Ковбасу, виготовлену з печінки, номінують *коўбаˈса ˈл’іверна* або універбатом *ˈл’іверка*. Назва *лівер* запозичена з англійської мови, у якій етимон має значення «печінка» (ЕСУМ, III, с. 255). Як сировину для виготовлення ковбаси використовують кров тварини, номінуючи таку страву лексемою *кроˈв˙анка, кроўˈл’анка.*

Виготовлення ковбас промисловим способом зумовило опозиції сем ‘ковбаса домашнього виготовлення’ : ‘ковбаса промислового виготовлення’, що відображено в номенах *коўбаˈса доˈмашн’а* : *коўбаˈса ˈкупл’ана, коўбаˈса магаˈз’ін:а, коўбаˈса приˈвез’ана.* Зауважимо, що смакові якості ковбаси, виготовленої в домашніх умовах, зумовили використання номена *коўбаˈса доˈмашн’а* на позначення відповідного сорту промислової ковбаси.

Із м’яса, подрібненого на фарш, готують котлети: *катˈл’ета / то*

пеᵘриᵉˈмел’уйут фарш на мйасоᵛˈрубⁿку / циˈбул’у / часˈник // добаўˈл’айут хˈл’іба // йак хто ше ˈхоче / крохˈмал’у тˈрошки / шоб ˈначеᵘ ˈкажут / шоб неᵘ рос:иˈпалис’а / шоб неᵘ ˈбахкали // йаїˈце обоўйазᶜˈково / шоб деᵘрˈжалис’а ˈкупи / і ˈжарат’ // (Кн). Лексема *котлета* зі значенням «харчовий виріб із посіченого, молотого м’яса або риби, довгастої або круглої форми» відома загальнонародній мові, у яку запозичена із французької мови (ЕСУМ, ІІІ, с. 60). У говірках представлена фонетичними варіантами *котˈл’ета, кокˈл’ета, какˈл’ета, катˈл’ета.* ДО «спосіб термічної обробки» сприяв виникненню аналітичних номенів *котˈл’ети ˈжар’ан’і, котˈл’ети на паˈру.* З фаршу виготовляли також змішані з рисом котлетки, які номінують лексемою неясної етимології *т’уфˈт’ел’ки* (ЕСУМ, V, с. 696), і м’ясні кульки, які додавали зазвичай у рідкі страви, на позначення яких зафіксована запозичена з італійської мови (ЕСУМ, IV, с. 131) лексема *фрикаˈдел’ки.*

М’ясні страви готують також із цілісної тушки невеликих тварин курей, качок. У традиційній кухні спостерігалось і використання неподільної туші поросят. На позначення таких страв уживають аналітичні номени, виражені узгодженими словосполученнями, утвореними за моделлю «іменник-назва тварини + дієприкметник», що реалізує ДО «спосіб термічної обробки» або «інша технологія приготування»: *ˈкурка наˈчин’ана, ˈкурка ˈтушана, ˈкурка фаршиˈрована, пороˈс’а заˈпечане, пороˈс’а наˈчин’ане, пороˈс’а фаршиˈроване.*

З продуктів тваринного походження готують різноманітні страви, у яких основною сировиною є інші частини туші тварини: голова, внутрішні органи тощо. Страву, виготовлену з нього, номінують запозиченою з німецької мови лексемою *пашˈт’ет* (ЕСУМ, IV, с. 325), яка в східноподільських говірках уживається зі значеннями ‘страва, приготовлена з вареної свинячої голови чи нутрощів’, ‘начинка для пирогів із печінки, вишкварків’. Голову свині використовують для приготування страви

сальтисон: *сал’т’і|сон // в¨ід|варуйут |голову // йак хто |робит // йак хто пи^{е}ре^{и}к|ручуйе на мйасо^{у}|руб^{п}ку і кла|де йо|го п|росто у |марл’у і |в¨ін с’т$^{ц’}$і|кайе / а по|том п¨ід гн’ім / полу|чайіц’а сал’т’і|сон // а хто бе^{и}|ре п|росто м|йасо / в¨ід|варане |дуже до го|тоўнос’ц’і / так шоб в¨ід^{т}ста|вало в¨ід^{т} к¨іс|ток // і по|том |р’іжут йо|го на ку|сочки / і у |кен’д’ух // це св|ин’ачиї жо^{у}|лудок // на|поўн’уйут’ йо|го / заши|вайут / і |тушат // то цеї ўкус’|н’ішиї / у |ц’ому / сви|н’ачому жо^{у}|лудков¨і сал’т’і|сон / йак тої //* (Кн). У східноподільських говірках лексему *сал’т’і|сон* уживають з двома значеннями ‘страва, приготовлена з вареної свинячої голови чи нутрощів’, ‘холодець із свинячої голови’. Номен *сальтисон* запозичено з польської мови (ЕСУМ, V, с.170).

До специфічних м’ясних страв відносимо страви, приготовлені з міцного м’ясного навару та хрящів зі свинячої ноги або ратиць, хвоста: *Холо|дец’ го|туйец’а іс:ви|нини / із |ножок / |ратичок / голо|ви / |можна і с пету|ха // к¨істоч|ки ру|байут’ і м|йасо ви|мочуйут’ / очи|шчайут’ / с |таўл’ат у каст|рул’у або ў чугу|нок / добаў|л’айут’ ту|ди т|рошки |сол’і / горо|шини дух|м¨аного |чорного |перц’а / лис|точок / си|ру |ц’ілу цибу|лину ве^{и}|лику і ва|р’ат / йак|шчо на |газов¨іў пли|т’і ча|са три на ма|лому вог|н’і / |поки м|йасо не^{и} м|л’ійе і не^{и} роз|варищ’а / то|д’і чут’ ос|тужуйут’ / зли|вайут’ бу|л’йон о|д’:ел’но / м|йасо розби|райут’ в¨ід^{т} |к¨істо|чок / роз^{с}кла|дайут’ ў б|л’уда і добаў|л’айут’ ше |сол’і та часни|ку / та зали|вайут’ бу|л’оном ў та|р’ілках м|йасо //* (РБ). Навар після охолодження набуває желеподібної консистенції. У всіх досліджуваних говірках на позначення цієї страви зафіксовано прозоро мотивовані лексеми *холо|дец’, хо|лодне,* поодиноко засвідчено назву *с|туде^{и}н’*. Холодець готували також із м’яса птиці, що відображено в номінаціях *холо|дец’ з^{с} |п¨іўн’а, ін|дичиї холо|дец’, |гус’ачиї холо|дец’* та ін.: *Бу|вайут’ |гус’ачиї холо|дец’ / |дуже |добриї / ін|дичиї |дуже |добриї / |кур’ачиї |добриї / і з |риби |робл’ат’ холо|дец’ //* (Кн).

Отже, тематична група назв м’ясних страв включає назви різновидів м’яса і страв, приготованих із нього. Визначальними ДО для цієї групи назв

є «спосіб термічної обробки», «місце виготовлення», «технологія виготовлення». У мікрогрупі назв м'ясних страв простежуємо тенденцію перенесення лексем на позначення анатомічних частин тіла тварини на позначення різновидів м'яса і назв різновидів м'яса на позначення страв.

За походженням номени на позначення страв із м'яса є питомими і запозиченими, які підпорядковуються фонетичній структурі говірки. Частина лексем є прозоро мотивованою, етимологію окремих установити не вдалося. Значна кількість словотвірних і фонетичних варіантів свідчить про активні діалектотворчі процеси в говірках.

2.2.3. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення тваринних жирів

У спеціальній літературі жири поділяють за походженням на тваринні та рослинні, за консистенцією тваринні – на тверді та топлені, рослинні ще називають рідкими [1]. Відповідно в досліджуваних говірках лексико-семантичну групу на позначення жирів формують репрезентанти лексико-семантичних мікрогруп «назви тваринних твердих жирів», «назви тваринних топлених жирів», «назви рослинних жирів».

Назви тваринних твердих жирів. У цій мікрогрупі назв виокремлюються опозиції сем, утворених за диференційною ознакою «місце розташування»: 'зовнішній жир' : 'внутрішній жир'. Інтегральною лексемою є номен *сало*. На праслов'янські корені лексеми вказують укладачі Етимологічного словника української мови, пов'язуючи **sadlo* з **saditi* 'садити, сідати', тобто «те, що сідає на м'ясо» (ЕСУМ, V, с. 169). З подібним значенням лексема зафіксована пам'ятками староукраїнської мови [194, с. 170] і Словником української мови, зокрема, на позначення жирового відкладення в тілі живого організму, жиру; відокремленого від м'яса підшкірного свинячого жиру, що зберігається солоним і вживається сирим, смаженим чи вареним; відокремленого від м'яса жиру інших тварин

та птахів; розтопленого тваринного жиру; жирової речовини, яку виділяють сальні залози; мінерального або рослинного мастила (СУМ, IX, с. 18). Зауважимо, що у східноподільських говірках лексема ˡ*сало* зафіксована з усіма відомими значеннями загальнонародній мові, крім значення «жир птахів».

Якщо всі види жирів використовують для приготування страв, то зовнішній свинний, мабуть, єдиний жир, який використовують як готовий продукт. У національній кухні українців сало набуло надзвичайної популярності. За частотою уживаності сало можна порівняти із такими стравами, як борщ, галушки, вареники тощо. Сало вживають у сирому вигляді, подають до столу з духмяним чорним перцем, квашеними огірками та помідорами, використовують для тушкування з овочами, піджарки, витоплюють жир тощо.

Саме цей позамовний чинник вплинув на появу мікрогруп номінацій різних видів сала як окремої страви, в основі якої диференційні ознаки ‘орган свині, з якого це сало зняте’, ‘стать тварини, з якої сало зняте’, ‘час зберігання продукту’.

Зокрема, диференційна ознака ‘стать тварини, з якої сало зняте’ спричинила появу аналітичних номінацій, виражених атрибутивними узгодженими ˡ*сало кнуˡрове, ~ кнуˡросне, ~ кˡнурошне, ~ кнуˡратне, ~ кнуˡр’аче* ‘сало із некастрованого кабана’ та неузгодженими ˡ*сало іс кнуˡра* ‘тс’ словосполученнями. Однослівних номенів на позначення сала із кнура не виявлено, як і окремих номінацій на позначення сала свині чи кабана кастрованого. Семи ‘сало свині’ та ‘сало кастрованого кабана’ передає в досліджуваних говірках лише лексема ˡ*сало*. Очевидно, виникнення окремих номінацій на позначення сала із некастрованого кабана пов’язане зі смаковими якостями такого сала: воно тверде, має неприємний присмак і запах, коли його смажать.

На позначення сала за диференційною ознакою ‘орган свині, з якого

це сало зняте’ зафіксовано переважно однослівні номени, зокрема, архілексему ˈ*сало* (загальна назва усіх видів сала) та лексеми, мотивовані назвою органу, з якого знято таке сало: *п ̓іч:еиˈревина* ‘сало, зняте із черева’, *оˈшийок, оˈшейка, оˈшийник* ‘сало із шиї чи підгорля свині’, *груˈдинка, шˈчоки, ˈбаки* ‘сало з підгорля свині’, *нутˈрак, нутˈр’ак* ‘сало, відокремлене з внутрішньої частини черевини, яке зберігається у сувої’; або мотивовані способом відокремлення цього сала від туші (*зд’ір / зд’ор*, *зˈд’ірник* ‘сало, відокремлене з внутрішньої частини черевини, яке зберігається у сувої’). Аналітичні номінації представлені рідше: ˈ*сало с п ̓іч:еиˈревини* ‘сало, зняте із черева’, *~ з оˈшейка, ~ оˈшейкове*, *~ в ̓ід голоˈви* ‘сало із шиї чи підгорля свині’, *~ нутраˈне* ‘сало, зняте з внутрішньої частини черевини’. Усі однослівні назви мотивовані назвою частини тіла, з якого знято сало, і є загальнонародними назвами. Правда, окремі з них у східноподільських говірках зафіксовані зі значенням, не зареєстрованим Словником української мови, наприклад, СУМ подає лише такі значення лексем: *баки* – борода від скронь до виголеного підборіддя (СУМ, І, с. 92), *ошийок* – частина м’ясної туші, що прилягає до шиї (СУМ, V, 837), *грудинка* – м’ясо з грудної частини туші (СУМ, ІІ, 180), *підчеревина* – нижня внутрішня частина черева (СУМ, VI. с. 25). З такими значеннями лексеми зафіксовані і в східноподільських говірках, але в говірках лексеми мають ширшу семантичну структуру.

ДО «час зберігання» і «колір» тісно переплелися в аналітичних номінаціях ˈ*сало неиˈс’в’іже, ~ заˈлежане, ~ ˈжоўте, ~ моло ̓де, ~ сˈв ̓іже, ~ тоˈр’ішн’е*, *~ стаˈре*.

На зовнішню особливість продукту вказують аналітичні номінації ˈ*сало с пˈрор’із:у,* ˈ*сало прор’ізˈне* ‘сало зі смужкою м’яса посередині, яке ніби прорізає сало’.

За способом обробки назв сала виявлено дуже мало через позамовні чинники, адже, як правило, українці вживають сало свіже посолене,

посолене для довшого збереження, рідше – зварене. Реалізує всі названі семи архілексема ˡ*сало*; у реалізації семи ‘сало, посолене для довшого збереження’ виявлено окремі аналітичні номінації ˡ*сало со*ˡ*лоне*, ~ *по*ˡ*сол’ане*; на позначення вареного сала використовують аналітичну номінацію ˡ*сало* ˡ*вар’ане*. Пасивні дієприкметники, які входять до складу номінацій, мають типовий для говірок південно-західного наріччя суфікс – ан- [110], що свідчить про приналежність досліджуваних нами говірок до подільського говору південно-західного наріччя.

Назви внутрішніх тваринних жирів. Внутрішній тваринний жир у сирому вигляді не зберігають, його перетоплюють і потім використовують для приготування різних страв. На позначення внутрішніх тваринних жирів зафіксовано однослівні та двослівні номінації.

Окрему мікрогрупу утворюють назви жирів за ДО «тварина, з тушки якої знято жир». До неї входять архілексема *жир*, лексема ˡ*с’етка* та аналітичні номінації, виражені узгодженими словосполученнями, утвореними за моделлю «іменник *жир*» + «прикметник, похідний від назви тварини»: *жир ко*ˡ*зиний, ~ко*ˡ*з’ачиї* ‘козинний жир’, ~ *о*ˡ*вечиї* ‘жир із вівці’, ~ *сви*ˡ*н’ачиї, ~ сви*ˡ*ниї* ‘жир із свині чи кабана’, ~ *гоў*ˡ*йажиї, ~ те*ᵘˡ*л’ачиї, ~* ˡ*йаловичиї, ~ йало*ˡ*виї* ‘жир із великої рогатої худоби’, ~ ˡ*кур’ачиї* ‘жир із півня чи курки’, ~ *ка*ˡ*чиниї* ‘жир із качки чи качура’, ~ ˡ*гус’ачиї* ‘жир із гуски’.

Крім того, до цієї групи відносимо вторинне найменування ˡ*с’етка /* ˡ*с’ітка* на позначення внутрішнього жиру свині у вигляді мереживної сітки, який утримує кишки тварини.

На позначення внутрішнього нетопленого свинячого жиру зафіксовано однослівні та двослівні номінації з опорними словами *жир* чи *сало*, які вказують на

- місцезнаходження: *жир нутр'а|ний, нут|ро, нут|р'ак, |сало ў|нутр'ішн'е, |сало киш|ков*е, *|сало |нутр'ішн'е, |сало нут|р'ане, |сало нут|рове, |сало осе^{и}|редкове, |сало се^{и}|редкове, |сало се^{и}ре^{и}|дове;*
- спосіб зберігання: *з|горто*к ← *згортати*
- спосіб отримання: *зд˙ір (зд'ір, зд'ор) з|д'ірник, |сало з|д'орове ← здирати.*

Для тривалого зберігання внутрішній тваринний жир, крім пташиного, переробляють.

На позначення топленого козиного, овечого, телячого жиру, рідкого чи загуслого, в досліджуваних говірках зафіксовано лише лексему *л'ій* та її фонетичний варіант *лой*. Походження лексеми етимологи виводять з дієслова *лити → лій* (ЕСУМ, ІІІ, с. 247), що свідчить про те, що первинним значенням було 'розтоплений жир'. Діалектоносії лій використовують у домашньому господарстві не лише для приготування страв, а і як лікувальний засіб для тварин та людей. Лоєм змащують дійки корови до і після доїння, використовують для загоєння ран на шкірі тварин тощо. Овечий і козиний *лій* застосовують і в нетрадиційній медицині для лікування дихальних органів, а також органів кишкового тракту. Саме тому жителі досліджуваного регіону постійно заготовляють лій для домашнього вжитку.

У давньоукраїнський період лексема *лій* функціонувала на позначення яловичого та свинячого жиру [194, с. 140]. У староукраїнській мові лексема відома зі значеннім «тваринний жир, який здобували з жирових відкладень у тварини, переважно яловичий або овечий жир [288, с. 167]. У сучасній українській мові лексема функціонує зі значенням «жир рогатої худоби, що вживається в їжу» (СУМ, IV, с. 512).

Діалектоносії зауважують, що внутрішній жир тварин застосовують у господарстві з лікувальною метою: *|топле^{и}ним |жиром з|машчуйу д'ій|ки*

ко|рови |пере^{и}д^{т} до|йін:ам / ко|ли д'ійоч|ки по|репали теж з|машчуйу (Ск).

На позначення топленого свинячого жиру зафіксовано лексеми, які реалізують семи 'топлений рідкий свинний жир' та 'загуслий рідкий свинний жир'. Лексичну реалізацію цього протиставлення сем представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Лексична реалізація опозиції

'топлений рідкий свинний жир' : 'загуслий рідкий свинний жир'

типи	'топлений будь-який свинячий жир'		говірки
	рідкий	загуслий	
1	*жир*	*с|мале^{и}ц'*	Шм, Кнл, Лк, Мч, Мх, Рз, Глм, Об, Бт, Гр, Сч, Сн, Чй, Зр, Кнл, Об
2	*жир*	*ш|мале^{и}ц'*	Хр, Тп, Рс, Рз, Зл, Клб
3	*с|мале^{и}ц'*	*с|мале^{и}ц'*	Жр, Снх, Лщ, Хр, Ск, Хм, Крт, Крб, Плн, Окс, Крс, Уг
4	*жир*	*жир*	Кнл, Шм, Йс, Мч, Лк, Жр, Снх, Ск, Хр, Лщ, Бт, Гр, Хм, Рз, Кбр, Крт, Пн, Плс, Об, Зл, Крс, РБ, Клд, Зд
5	*с|мале^{и}ц'*	*с|мале^{и}ц'* *|топл'ане |сало*	Уг, Окс, Клб
6	|сало	*|топл'ане |сало*	Мч

Лексема *жир* у досліджуваних говірках має широку семантичну структуру, вона передає семи ‘будь-який внутрішній тваринний жир’, ‘рідкий топлений будь-який свинячий жир’, ‘згуслий топлений будь-який свинячий жир’.

Залишки перетопленого свинячого внутрішнього жиру чи зовнішнього використовують для приготування інших страв і в досліджуваних говірках номінують *шквар|ки*, *шква|рок*, *|вижарки, |вишкварки*. У загальнонародній мові лексема *шкварки* відома зі значенням «витоплені кусочки сала» (СУМ, І, с. 542; Грінченко, IV, с. 500). В основі номінації такого продукту процес приготування страви, що позначається лексемами *вижарити, вишкварити*. Номен *шк|варка* входить до складної назви іншої страви *|каша ш:квар|ками* ‘каша з будь-яких круп, заправлена шкварками’.

Лексема *шк|варка* виходить за межі аналізованої ТГЛ, демонструючи зв’язки з ТГЛ на позначення людини: у східноподільських говірках нею номінують надто гарячу в поведінці людину.

Отже, ядро ЛСМГ на позначення тваринних жирів становлять питомі лексеми *сало*, *жир*. Видові назви представлені переважно узгодженими словосполученнями, у яких атрибутиви прозоро мотивовані. Однослівні номени утворені за типовими мотиваційними моделями:

«ознака» → «жир» : *нут|ро, нут|р’ак;*

«дія» → «жир»: *зд˙ір (зд’ір, зд’ор) з|д’ірник, лій;*

«дія» → «побічний продукт жиру»: *шквар|ки*, *шква|рок*, *|вижарки, |вишкварки*.

Запозичена лексема *с|мале^{и}ц’* зазнає у досліджуваних говірках субституційних змін – *ш|мале^{и}ц’*.

2.3. Лексико-семантична група назв їжі рослинного походження

2.3.1. Лексико-семантична мікрогрупа назв круп і страв із них

Значне місце в кухні господинь на Східному Поділлі займають страви, приготовлені із круп, для виробництва яких використовують зерно зернових культур, переважно злакових. З ячменю виробляють звичайні ячні крупи у вигляді подрібненого зерна ячменю без верхньої оболонки й перлові крупи (дорідні й дрібні) у вигляді добре відточених зерен. З вівса виробляють крупи трьох сортів – дорідні (неподрібнені), дрібні (подрібнені) й пластівці (розплющені зерна вівса). Гречані крупи виробляють двох видів – цілі (ядро) й дрібні (проділ). Рисові крупи бувають полірованими, шліфованими й подрібненими. Пшоняні крупи виробляють із проса. Вони бувають зі стертою оболонкою й подрібненими. Кукурудзяні крупи бувають трьох сортів: дрібні, середні й дорідні. Із пшениці виробляють манні й пшеничні крупи. Манні крупи являють собою дрібну крупку з ядра зерна, обчищеного від оболонок [154].

Єдиної моделі утворення назв круп у східноподільських говірках немає: зафіксовано однослівні та аналітичні найменування. Позалінгвальний чинник сприяв утворенню в межах лексико-семантичної групи на позначення круп окремих мікрогруп за диференційними ознаками неподрібнене / подрібнене середнього помолу / дуже подрібнене. Інтегральною є загальнонародна лексема *кру|па*, яка відома ще з прасловянського періоду зі значенням «крупно змелене зерно, збіжжя, крихта, кришечка» (ЕСУМ, ІІІ, с. 110).

Неподрібненими для приготування страв господині використовують гречку, рис, пшеницю, пшоно, які номінують відповідними лексемами *г|речка, рис, пше^{и}|ниц'а, пшо|но.* Перших три назви метонімічного походження: назва рослини переноситься на її частину «рослина» → «зерно (плід) рослини». Лексема *пшо|но*, як стверджують автори ЕСУМ, походить від праслов'янського субстантивованого дієприкметника *рьšenъ, що утворився від рьхati «товкти». Назва зумовлена тим, що для одержання

пшона необхідно обтовкти зерна проса (ЕСУМ, IV, с. 648). Якщо гречку, рис і пшоно господині використовували в щоденному вжитку, то неподрібнену пшеницю лише в обрядових стравах: *на ку|т'у т|реба ва|рити |т'іл'ки пше^{и}|ниц'у / |доўго / шоб умл'і|вала / перед цим обоўйаз|ково за|мочуйу* (Жр).

Для позначення круп середнього помолу в досліджуваних говірках використовують однослівні номени *йач|м˙інка*, *в˙іў|с'анка*, *|манка, пе^{и}р|лоўка,* фонетичні варіанти *йачи|м˙інка*, *гоў|с'анка*, *оў|с'анка* та атрибутивні словосполучення *йач|м˙ін:а кру|па*, *|йашна кру|па*, *пше^{и}|нична кру|па, |ман:а кру|па, пе^{и}р|лова кру|па*. Очевидно, лексеми *йач|м˙інка*, *в˙іў|с'анка*, *йачи|м˙інка*, *гоў|с'анка*, *оў|с'анка, |манка, пе^{и}р|лоўка* постали внаслідок універбаціїї узгоджених атрибутивних словосполучень. Т. М. Тищенко зауважує, що для тематичних груп лексики з конкретним значенням у східноподільському ареалі української мови таке явище є досить поширеним. Значну кількість універбів, які утворюються на базі аналітичної номінативної одиниці, що вживається в говірці паралельно із універбом, вона зафіксувала жіночого роду із формантом -к- [254, с. 326]. Проте ми не відзначили утворення універбів від неузгоджених атрибутивних словосполучень, що характерно для інших тематичних груп лексики у східноподільських говірках [254, с. 326].

Зафіксовані лексеми в досліджуваних говірках мають широку семантичну структуру. Наприклад, вивчаючи сільськогосподарську лексику подільсько-середньонаддніпрянської діалектної межі, Т. М. Тищенко в східноподільських говірках у семантичній структурі лексеми *йач|м˙інка* картографує такі значення ‘ячмінна солома’, ‘ячмінна полова’, ‘ячмінна крупа’, ‘ячмінне борошно’, ‘ячмінна каша’, ‘поле з-під ячменю’ [252, к. 131].

Зауважимо, що на позначення дуже подрібненої крупи переважно зафіксовано назву *|с'ечка / |с'ічка*, мотивовану дієсловом *сікти*, або аналітичні найменування з цією ж лексемою як основним компонентом та

атрибутивом, утвореним від назви зерна: *гре*^{и}*ˈчана ˈс’ечка*, *ˈрисова ˈс’ечка*, *ˈйашна ˈс’ечка*.

Окрему мікрогрупу в складі досліджуваної лексико-семантичної мікрогрупи утворюють назви страв із крупами: це назви супів, назви каш та інших страв, одним із інгредієнтів яких є крупа.

Л. Ф. Артюх зауважує, що каша є однією з найдавніших і найпоширеніших слов’янських страв. На Україні каші виготовляли з пшона, гречки, ячменю, пшениці, вівса, кукурудзи, пізніше рису [1]. Архілексемою є загальнонародна лексема *каша* (СУМ, IV, с. 125). Більшість етимологів схиляються до думки, що номен *каша* праслов’янського походження від назви з давнього псл. *kō-sja ‘побите, потовчене зерно’ (ЕСУМ, II, с. 410).

На позначення каш із круп у досліджуваних говірках зафіксовано *гоў*^{ˈ}*с’анка*, *оў*^{ˈ}*с’анка, пе*^{и}*р*^{ˈ}*лоўка,* утворені лексико-семантичним способом. Усі вони в досліджуваних говірках полісемічні. Розвиток семантики названих лексем відбувався за подібними схемами: *гречка* – «назва рослини» → «назва плоду (зерна) рослини» → «назва крупи» → «назва каші із крупи», *в ̓іў*^{ˈ}*с’анка*, *гоў*^{ˈ}*с’анка*, *оў*^{ˈ}*с’анка, ˈманка*, *йачи*^{ˈ}*м ̓інка, пе*^{и}*р*^{ˈ}*лоўка* – «назва крупи» → «назва каші із крупи».

Осібно виокремлюються назви каш із кукурудзяної крупи, а точніше із кукурудзяного борошна. Лексико-семантичну мікрогрупу утворюють репрезентанти сем ‘густа каша із курудзяної крупи’, ‘рідка каша із кукурудзяної крупи’. Сему ‘густа каша’ реалізують декілька лексем. Найбільший ареал утворює лексема *мама*^{ˈ}*лига* та її фонетико-граматичні варіанти *мама*^{ˈ}*лиґа* та *мама*^{ˈ}*лик*. Лексема *мама*^{ˈ}*лига* є запозиченням із молдавської та румунської мов і пов’язана з італійським melicone «кукурудза» (ЕСУМ, III, с. 376). Для номінації рідкої каші з кукурудзяного борошна мовці використовують прозоро мотивовану лексему *мас*^{ˈ}*тирка*, що, очевидно, походить від *мастити*, запозичення з російської мови *ба*^{ˈ}*ланда* (ЕСУМ, I, с. 124). Позначена впливом російської мови і лексема

бол|тушка. Лексема *бур|да*, якою в досліджуваних говірках позначають рідку кашу або несмачну будь-яку рідку страву, запозичена з татарської мови, очевидно, через російське посередництво, де позначала каламутний напій, суміш різних рідин (ЕСУМ, І, с. 299). Крім того, обидві семи реалізує інтегральна лексема *|каша*.

Значна частина назв каш є атрибутивними словосполученнями, утвореними за моделлю «іменник *каша* + прикметник», де прикметник вказує на основний інгредієнт – рослину, з плоду якої приготовлена каша: *|каша гри^{е}|чана* ‘каша із гречки’, *|каша оў|с’ана* ‘каша із вівсянки’, *|каша |ман:’а* ‘молочна каша з манки’, *|каша пше^{и}|нична, пше^{и}|нишна* ‘каша із пшениці’ *|каша пшо|н’ана* ‘каша із пшона’, *|каша |рисова* ‘каша із рису’, *|каша йач|м’ін:а* ‘каша із ячменю’.

У лексико-семантичній мікрогрупі на позначення каш зафіксовано аналітичні номінації з основним компонентом *|каша* та атрибутивами, які вказують на основу для приготування страви *молоко* / *вода*: *|каша мо|лочна, мо|лошна* ‘страва, приготовлена на молоці’, *|каша не^{и}|жирна*, *|каша п’іс|на* ‘каша, приготовлена на воді, без м’яса і молочних продуктів’, *|каша з шквар|ками* ‘каша з будь-яких круп, заправлена шкварками’ [208].

Каші, зокрема гречана та манна, можуть бути основою для приготування інших страв. Лексеми на позначення таких страв є похідними від назви основного інгредієнта – назви крупи чи каші, звареної з неї. Відзначено дериват лексеми *|манка* – *|ман:ик* на позначення страви, яка нагадує вареник, для виготовлення якого як тісто використано густу манну кашу. Від назви *гречка* зафіксовано похідні *гре^{и}|чаник* ‘виріб із гречаної каші та шматочків м’яса, має форму котлети’, *гре^{и}|чушки* ‘печиво із гречаної муки’, *гре^{и}|чанка* ‘страва з густо запареного гречаного борошна’, ‘випечена з салом ковбаса з гречаного або кукурудзяного борошна’ та аналітичне найменування *пир’іж^{ш}|ки з г|речкойу* ‘печений виріб з прісного або дріжджового тіста, начинений гречаною кашею’.

Отже, зважаючи на реалемний план досліджуваної лексико-семантичної групи, в її складі виокремлюємо мікрогрупи на позначення неподрібнених круп, подрібнених середнього та мілкого помолу, а також назви страв із цих круп, зокрема каш із використанням круп.

Єдиної моделі утворення назв круп немає. Репрезентанти цієї лексико-семантичної групи за структурою є однослівні та аналітичні найменування. Однослівні назви круп – це лексеми метонімічного походження, утворені за моделлю «назва рослини» → «зерно рослини», або універби, що утворилися з узгоджених словосполучень. Більшість назв страв із круп – узгоджені словосполучення, до складу яких входить головне слово – назва страви, наприклад, *каша, суп*, та атрибутив, похідний від назви крупи. Однослівні найменування страв із круп – деривати назв круп, утворені лексико-семантичним способом за моделлю «назва крупи» → «назва каші», або суфіксальним способом. Найбільше у говірках Східного Поділля зафіксовано назв страв із гречки, які є суфіксальними дериватами лексеми *гречка*. Значна частина назв страв із круп є запозиченими лексемами зі слов'янських і неслов'янських мов, зокрема із турецької (*плов*), татарської (*бурда*), румунської (*мамалига*), російської (*баланда*), через старослов'янську з грецької (*манна*), французької (*перловка*). Етимологію окремих назв установити не вдалося (*лемішка, куліш*). Значна частина однослівних назв круп та страв із круп полісемічні. Назви круп утворюють різноманітні словотвірні ланцюжки для номінації страв, приготовлених із них.

2.3.2. Лексико-семантична мікрогрупа назв страв із борошна

У традиційному харчуванні українців є велика кількість страв, виготовлених із борошна зернових культур. Початковим технологічним процесом для страв із борошна є приготування тіста, з якого потім готують конкретний продукт харчування.

На позначення борошна як продукту розмелювання зерна в говірках уживають дві питомі лексеми: *ˈборошно* (ЕСУМ, І, с. 234) і *муˈка* (ЕСУМ, ІІІ, с. 531). Загальною назвою борошняних страв є субстантив *мучˈне*.

Різновид їжі з борошна залежить і від технології приготування тіста, і від наявності чи відсутності додаткових компонентів (начинки для виробу з тіста). Загальна назва *тісто* зі значенням «в'язка маса різної густоти з борошна, замішаного на воді, молоці» (СУМ, Х, с. 149) є питомим іменником (ЕСУМ, V, с. 581), який є загальнонародною назвою та літературною нормою.

Для приготування певного продукту тісто замішують з додаванням дріжджів або без них. Сему 'різновид тіста, виготовленого без дріжджів' передає атрибутивне словосполучення *нˈʼрісне ˈмʼісто*. З прісного тіста виготовляли вареники, млинці, коржі та інші вироби. Приготування кожного різновиду потребувало використання тіста різної густини. На позначення консистенції тіста зафіксовано атрибутиви *гусˈте, рʼідˈке* у складі словосполучень з опорною лексемою *ˈмʼісто*. Ще одним способом номінації густини тіста є описові номінації, що виражають семантику порівняння зі сполучником як: *ˈмʼісто йак на млинˈцʼі* 'рідке тісто, яке можна вилити', *ˈмʼісто йак на ваˈреники* 'в'язке, густе тісто, яке можна вимісити руками': */ заˈмˑішуйецʼа ˈмʼісто / йак на ваˈреники / тоˈдʼі беʷˈрецʼа коˈмочок ˈмʼіста і виˈшˑіпуйецʼа / ˈшчˑіпанʼі галушˈки* (Кнл).

Тісто, виготовлене з додаванням дріжджів, номінують атрибутивним та іменниковим словосполученнями *ˈмʼісто на дˈрʼіжчах, дрʼіж:оˈве ˈмʼісто*. Технологія приготування тіста з додаванням дріжджів передбачає виготовлення закваски, на позначення якої уживають низку лексем: *оˈпара, заˈпара, заˈпарка, заˈкиска, рошˈчин, рошˈчина, ˈпˑідчинка*.

Вироби з борошна відповідно до сучасних технологій приготування поділяються на хлібобулочні і макаронні. Різновиди хлібобулочних виробів залежать від співвідношення у виробі борошна, жиру, цукру, яєць.

Зауважимо, що приготування хлібних продуктів залежало від призначення: вироби з простою рецептурою і технологією приготування були стравами для щоденного вжитку. Вироби з додаванням інших інгредієнтів зазвичай у поєднанні зі специфічною формою виготовляли здебільшого з нагоди свят чи урочистостей.

До страв щоденного вжитку належав хліб. На його позначення уживають лексему *хл'іб*, яка є загальною назвою численних його різновидів. Лексему *хліб* вважають запозиченою ще в праслов'янський період із германських мов (ЕСУМ, IV, с.181).

Визначальними для назв хліба є

ДО «походження та якість борошна»: *хл'іб пше*ˡ*ничний, хл'іб* ˡ*житній, хл'іб* ˡ*чорний, хл'іб* ˡ*б*˙*ілий, хл'іб* ˡ*с'ірий*, останні мотивовані кольором борошна із відповідних злаків: змішування житнього і пшеничного борошна дає сірий колір;

ДО «додаткові інгедієнти»: *хл'іб з* ˡ*вис'іўками, хл'іб вис'іў*ˡ*ковий*;

ДО «форма»: *хл'іб к*ˡ*руглий, хл'іб квад*ˡ*ратний, кир*ˡ*пич,* остання назва утворена за подібністю готового виробу до цеглини;

ДО «місце виготовлення чи придбання»: *хл'іб до*ˡ*машн'ій, х*ˡ*л'іб мага*ˡ*з'ін:ий, хл'іб ла*ˡ*вушний, хл'іб* ˡ*купл'аний*;

ДО «якість»: *хл'іб ў*ˡ*дало с*ˡ*печаний, хл'іб* ˡ*гарний, хл'іб заче*ᵘ*рст*ˡ*в*˙*ілий, хл'іб не*ᵘ*до*ˡ*пече*ᵘ*ний, хл'іб не*ᵘ*у*ˡ*дачний, хл'іб*ⁿ *н*˙*ідго*ˡ*р'ілий, хл'іб*ⁿ *пух*ˡ*кий, хл'іб сиро*ˡ*вий, хл'іб*ⁿ *че*ᵘ*рст*ˡ*вий. не*ᵘ*до*ˡ*палок* 'глевкий хліб', *не*ᵘ*до*ˡ*н*˙*ічок, а* також полісем *н*ˡ*л'ацик* 'недопечений, глевкий хліб', 'корж невеликого розміру із сірого борошна'.

Деривати іменника *хл'іб* зі зменшувальним значенням уживають на позначення хліба за ознакою розміру *х*ˡ*л'ібчик*, *хл'і*ˡ*бец'* 'маленький хліб, спечений із залишків тіста', 'невеликий хліб'; *хл'і*ˡ*бина* 'велика хлібина'.

Мікрогрупу найменувань хліба утворюють лексичні одиниці на позначення частин хліба. Кілька словотвірних варіантів зафіксовано на

позначення внутрішньої м’якої частина хліба*: мйа*ˡ*ке, м ̓а*ˡ*куш, мн’а*ˡ*кушка.* Верхню підпечену хрустку частину називають лексемами *шку*ˡ*ринка, шко*ˡ*ринка*, *шка*ˡ*ринка* ‘твердий зовнішній шар хліба, пирога’.

До мікрогрупи найменувань хліба входить синонімійний ряд на позначення відрізаних частин: *с*ˡ*киб*ⁿ*ка, с*ˡ*киба* ‘великий окраєць хліба’ *с*ˡ*кибочка* ‘скибка, відрізаний ножем невеликий кусок хліба’; *ски*ˡ*бера* ‘відрізаний ножем великий кусок хліба’. Лексема *с*ˡ*киба* запозичена східнослов’янськими мовами з давньоверньонімецької, де пов’язана з етимоном зі значенням «відрізана від стовбура частина» (ЕСУМ, V, с. 270 – 271); *краї*ˡ*нушка, к*ˡ*райец’, ок*ˡ*райіц’* ‘скибка, кусочок, відрізаний від усієї хлібини’, ‘кусок хліба, який лишається після того, як його врізали’; *ц’і*ˡ*лушка* ‘перший кусок хліба, відрізаний від цілої хлібини’, *гор*ˡ*бушка*, *гор*ˡ*буше*ᵘ*чка* ‘верхня скибка хліба’; *ве*ᵘ*рх*ˡ*н’ак* ‘скибка хліба зверху’ (Крт, Дб); *ве*ᵘ*р*ˡ*хушка, ве*ᵘ*р*ˡ*шечок, ве*ᵘ*р*ˡ*шок* ‘скибка хліба зверху; горбушечка’; *гор*ˡ*бушка* ‘скибка, плоский кусень хліба, відрізаний ножем’. З порізаного на скибки хліба шляхом висушування готували *суха*ˡ*р’і* або *су*ˡ*харики*, *х*ˡ*л’ебн’і* ˡ*корки,* а також *г*ˡ*р’інки / г*ˡ*р’енки* ‘підсмажені на олії шматочки хліба, обмочені в яйці’.

Різновидом хлібного виробу є *пал’а*ˡ*ниц’а*. Зазвичай вибір цієї назви для найменування хліба зумовлений формою і розміром виробу: паляницею номінували великий, круглої форми хліб з пшеничної муки. Походження питомої назви *пал’а*ˡ*ниц’а* пов’язують із дієсловом *палити*, бо при випіканні паляниці на ній утворювалась припалена кірка (ЕСУМ, IV, с. 270). У досліджуваних говірках лексема *пал’а*ˡ*ниц’а* має широку семантичну структуру, реалізуючи семи ‘круглий білий хліб’, ‘булка з білого пшеничного борошна’, ‘велика хлібина’, ‘домашній хліб’, ‘круглий з прісного тіста пиріг із сиром, капустою, яблуками’.

У Словнику української мови зареєстровано вживання слова *паляниця* зі значенням хлібина у складі стійкого словосполучення *паляниця хліба* і

проілюстровано таким контекстом: *Павло з'їв паляницю хліба і такий горделей* [горщик] *борщу, що собака не перескочить* (Григорій Тютюнник) (СУМ, VI, с.33). Однак у східноподільських говірках уживання лексеми *пал'аниц'а* з таким значенням не виявлено. На позначення білого хліба з пшеничного борошна уживають лексему *ˈбулка*, здебільшого такі вироби мали й іншу форму і спеціальні номінації *пл'еˈт'онка* 'хлібний виріб, заплетений у колосок'; *пˈл'ушка* 'виріб із дріжджового тіста у формі серця, зверху посипаний цукром'.

Окремі найменування хліба мотивовані процесами переміщення тіста із ємності, де його замішували. Здавна для замішування тіста слугували великі діжі, відповідно після замішування на їх стінках залишалася його певна кількість, яку зішкрібали зі стінок. На позначення залишків тіста засвідчено лексеми: *ˈзалишок, ˈвишкреᵘбки* 'залишки тіста на дні посудини'. Залишки тіста теж випікали і такі вироби номінували лексемами *ˈвид'атен', ˈвип˙ічок, ˈвишкрабок* 'невеликий хліб із залишків тіста'. Названі лексеми відходять на периферію мововжитку у зв'язку з появою нових технологій для випікання хліба. Проте активно в досліджуваних говірках функціонує полісем *пеᵘˈреп˙ічка,* що засвідчує її семантична структура: 'невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках діжі, макітри', 'приплюснутий, поколотий ножем хлібець з кислого тіста, спечений на молоці', 'жарений на сковороді корж', 'прісний пиріг з сиром, гарбузом', 'кругла спечена хлібина з борошна вищого гатунку'.

Ще однією поширеною стравою з борошна є пиріжки – вироби з прісного або дріжджового тіста з різноманітною начинкою, зазвичай овальної форми. Загальнонародна назва цієї страви *пир'іжˈки* етимологічно пов'язана із питомою лексемою *пир «*банкет» (ЕСУМ, IV, с. 373).

Видові назви пиріжків репрезентовані аналітичними номінаціями, вираженими неузгодженими словосполученнями, утвореними за моделлю «іменник *пир'іжˈки*» + «прийменник з» + «іменник-назва начинки»:

пир'іж^{ш}|ки з |вишн'ами, пир'іж|ки з го|рохом, пир'іж^{ш}|ки с ка|пустойу, пир'іж^{ш}|ки з |л'іве^{и}ром, пир'іж^{ш}|ки з м|йасом, пир'іж^{ш}|ки з |маком, пир'іж^{ш}|ки с пе^{и}|ч˙інкойу, пир'іж^{ш}|ки з по|в˙ідлом. У цьому ряду найменувань вирізняється номінація *пир'іж^{ш}|ки з г|речкойу,* бо номінує виріб не тільки за різновидом начинки, а й обрядову страву: пиріжки з гречаною кашею зазвичай готували тільки на храмовий празник.

Для окремих видів пиріжків у східноподільських говірках зафіксовано спеціальні назви, зокрема, *манза|р'і* 'пиріжки із зеленою цибулею, кропом, вареними яйцями', *пла|чинда* 'великий плоский пиріжок із гарбузом'. Лексема *плачинда* запозичена з румунської мови, в якій етимон уживався на позначення листкового пирога (ЕСУМ, IV, с. 434). Лексема *б˙і|л'аш* нез'ясованого походження позначає пиріжок із м'ясом, який готують із дріжджового тіста в кип'ячій олії. Спеціальною назвою також є лексема *ват|рушка*, якою номінують виріб із тіста, що має форму круглого пиріжка з відкритою начинкою. Існують різні версії походження слова, етимологію якого навіть пов'язують із лексемою *ватра*, проте жодну версію етимологи не подають як остаточну (ЕСУМ, І, с. 340; Фасмер, І, 280). У деяких східноподільських говірках лексему *ват|рушка* вживають на позначення булки з білого пшеничного борошна.

До страв буденного вжитку належали пампушки – невеликі круглі хлібці, обмочені в олії з часником, що подавалися до борщу. У досліджуваних говірках на позначення цієї реалії зафіксовано лексему *пам|пушка*, запозичену через польське посередництво з німецької мови від етимона зі значенням «оладок, млинець» (ЕСУМ, IV, с. 271). Лексема *пам|пушка* у східноподільських говірках полісемічна, до складу її структури входять семи 'невелика кругла булочка з пшеничної, житньої або гречаної муки, подають з часником', 'пухке печене тісто, подають з варенням, сметаною'.

ДО «призначення» реалізують найменування святкової чи обрядової

їжі. Зокрема, на позначення білого хліба особливої форми, випеченого із крученого й переплетеного тіста, який використовують в обрядах, у всіх східноподільських говірках зафіксовано питому лексему *ка|лач*, етимологічно пов'язану зі словом *коло* (ЕСУМ, ІІ, с. 348). За демінутивом *ка|лачик* закріплено функцію номінації невеликого калача, з яким запрошували на весілля. З цим номеном вступає в синонімічні відношення лексема *|булочка*.

На Великдень випікали хлібний виріб особливої форми, який номінували лексемою *|паска*.

На позначення семи 'спеціальна велика обрядова хлібина, оздоблена колосками і голубками, яку використовують у весільному обряді' в досліджуваних говірках зафіксовано загальнонародну назву *коро|ваї* та аналітичне найменування *коро|ваї ве|с'іл'ний*. Лексема не має загальноприйнятої обґрунтованої етимології, як одну з версій приймають ту, що в основі назви лежить поширена в слов'ян подібність хлібних виробів до корови (ЕСУМ, ІІІ, с. 35–36). В окремих говірках семантична структура лексеми включає додаткову сему 'хліб великого розміру з пшеничного борошна' (Уг, Зр). У весільному обряді коровай розрізають особливим способом, відокремлюючи його нижню частину, що зумовлює спеціальні її найменування. У досліджуваних говірках на позначення нижньої частини короваю, яку зазвичай віддають музикам, зафіксовано вторинне найменування *п'і|дошва*, утворене шляхом перенесення ознаки. У деяких говірках лексеми є багатозначною, оскільки її використовують для номінації нижньої частини хліба: *сп'і|душка* (Тр), *х|л'ібна п'і|дошва* (Плн).

На позначення обрядового хліба, круглої форми, помащеного медом, у всіх досліджуваних говірках зафіксовано лексему *кали|та*. Існує припущення, що назва утворена за подібністю калити до торбинки, яку називали калитою (ЕСУМ, ІІ, с. 351).

Сему 'круглий білий хлібець особливої форми, що використовується

в православному богослужінні’ мовці номінують словом *п|роскурка.*

Найбільш поширеною стравою із прісного тіста з додаванням начинки були вареники. На позначення такої страви в досліджуваних говірках зафіксовано загальнонародну лексему *ва|реник*, яка є віддієслівним дериватом і мотивована способом приготування страви. На позначення вареників зафіксовано низку складних найменувань, виражених неузгодженими та узгодженими атрибутивними словосполученнями. За моделлю «іменник *вареник*» + «прийменник з, із» + «іменник» утворені назви вареників за ДО «різновид начинки»: *ва|реники з бара|бол’ойу, ва|реники ш че^{и}|решн’ами, ва|реники з |вишн’ами, ва|реники с ка|пустойу, ва|реники с кар|тошкойу, ва|реники с клуб|н’ікойу, ва|реники с полу|ниц’ойу, ва|реники |с:иром, ва|реники с т|ворогом, ва|реники ш:оў|ковиц’ойу.*

У декількох говірках зафіксовано складний номен *ва|реники ле^{и}|дач ̈і*. Атрибутив указує на спрощення процесу приготування страви. Тісто на такі вареники замішували з сиром разом, формували його у вигляді качалочки, різали на шматочки і варили.

ДО «спосіб приготування» вплинула на появу складного номена *ва|реники на па|ру* ‘вареники, приготовані шляхом обдавання парою’.

Спеціальну назву мають вироби із з м’ясною начинкою – *пельмені*, технологія їх приготування подібна до технології приготування вареників, але цим виробам надавали іншої форми – з’єднували кінці виробу, внаслідок чого вареник із м’ясом за формою ставав подібним до вушка. Ця страва не була традиційної для української кухні і запозичена з російської. Лексема *пельмені*, відповідно, також запозичена з російської мови, в яку потрапила з мови комі, де утворилась за ознакою подібності: пель-вухо, нянь- хліб, *вушка з хліба* (ЕСУМ, IV, с. 332). У досліджуваних говірках лексема підпадає під говіркові закони і зафіксована у кількох фонетичних варіантах *пле|мен’і, п ̈іл’мен’і, п ̈іл’імен’і.* Наявність м’ясної начинки і своєрідна форма зумовили використання цих виробів для приготування

рідкої страви – супу з пельменями.

На позначення виробу, приготовленого з прісного тіста, але без начинки в східноподільських говірках уживають загальнонародну (СУМ, І, с. 91) назву *вар'а|ниц'а*, що далі на захід зафіксовано лексему із диспалаталізованим [р] *вара|ниц'а.* Здебільшого *варяниці* не виготовляли як самостійну страву, а робили їх одночасно з варениками, зазвичай якщо не вистачило начинки.

З прісного тіста такої ж консистенції *як на ва|реники* відривали невеликі шматочки і готували їх шляхом варіння як самостійну страву, або ж додавали у рідку страву. На позначення цієї їжі зафіксовано загальнонародну назву *галуш|ки.* За даними «Етимологічного словника української мови», лексема *галушка* є похідною від іменника *гал*, який в інших говірках української мови уживається як самостійна лексема і є запозиченням з германських мов (ЕСУМ, І, с. 455). В окремих населених пунктах фіксуємо прозоро мотивовану назву галушок – *р|ванц'і* (Клд). Постання цього номена зумовлене дією, яку виконує господиня – відриває шматочки тіста від цілого шматка вимішеного тіста. Вузьколокальною на позначення галушок є лексема *|вушка,* яка виникла шляхом перенесення за подібністю (Крт).

Способом смаження на сковорідці із прісного тіста готували коржі. Назва *корж* «плоский круглої форми виріб із прісного тіста» (СУМ, IV, с. 289) є загальнонародною, проте не має загальноприйнятого етимологічного походження (ЕСУМ, ІІІ, с. 17). Уживаючись у плюральній формі, лексема *корж* входить до складу аналітичних найменувань страв: *кор|ж˙і з |маком* 'страва, виготовлена із коржа, поламаного на шматочки та змішана з тертим маком і невеликою кількістю води', *кор|ж˙і з моло|ком* 'поламані шматочки коржа, залиті кип'яченим молоком'.

Сему 'поколотий ножем корж, що роблять із кислого хлібного тіста і печуть на сковороді, намащеній маслом або салом' реалізує лексема

п˙ід|палок. У Словнику української мови лексема *під|палок* зі значенням «перепічка» зареєстрована з ремаркою *діалектна* і проілюстрована контекстами із творів М. Стельмаха та В. Кучера (СУМ, IV, с. 479).

З прісного тіста рідкої консистенції готують млинці. Назва *мли|нец'* є питомою і етимологічно пов'язана з дієсловом *молоти* (ЕСУМ, ІІІ, с. 489). Крім того, мовці уживають суфіксальний дериват *млинчики*, який не має зменшувального значення. Лексема *мли|нец'* входить до аналітичних назв різновидів страв, залежно від додаткового продукту, який споживають разом із млинцем: *млин|ц'і з'і сме^{и}|танойу, ~ з ва|рен'ам, ~ |медом* тощо.

На позначення невеликого товстого млинця з більш густого тіста в говірках уживають лексему *о|ладок* та фонетичний варіант з протетичним приголосним *го|ладок.* Іменник *оладок* запозичений з давньогрецької мови, у якій слово на його позначення споріднене з лексемою зі значенням «олія» (ЕСУМ, IV, с. 178).

На позначення тоненького млинця, приготовленого із рідкого тіста з додаванням начинки, зафіксовано лексеми *на|лисник, на|л'існик*, в окремих говірках – варіант із субститутивними змінами [н] → [м] *ма|л'існик*. За даними Етимологічного словника української мови, назва *налісник* є питомою і утворена від основи іменника *ліса* і прийменника *на* «дерев'яна решітка». Назва мотивована тим, що в давнину борошняні вироби випікали на решітках, які поміщали в печі над жаром (ЕСУМ, IV, с. 34). Варіант *налисник* утворився внаслідок деетимологізованої форми *налісник,* зближеної з іменником *лист*. Зближенню, на думку етимологів, сприяло те, що деякі борошняні вироби випікали на листі рослин (ЕСУМ, IV, с. 33–34). Архілексема *на|лисник, на|л'існик* входить до складу аналітичних найменувань *на|л'існик з м|йасом, на|л'існик |с:иром, на|л'існик с т|ворогом.* У східноподільських говірках лексема *на|л'існик* розширює свою семантичну структуру за рахунок сем 'жарений на сковороді тоненький коржик, начинений варенням або сиром' та 'пиріг із тіста з начинкою'.

Із прісного тіста шляхом висушування виготовляли макаронні вироби. Найбільш поширеними були вироби із прісного пшеничного тіста у вигляді тонких плоских висушених смужок, на позначення яких у загальнонародному та говірковому вжитку побутує запозичена із тюркських мов лексема ˡ*локшина* (ЕСУМ, ІІІ, с. 283).

На позначення локшини у східноподільських говірках широко засвідчена питома лексема ˡ*зат'ірка*, мотивована дієсловом *терти* (ЕСУМ, VI, с. 559). Загальнонародній мові лексема *затірка* відома на позначення страви, звареної на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою (СУМ, ІІІ, с. 352). Таку ж технологію виготовлення затірки подає З. Клиновецька [137, с. 55]. У говірках Східного Поділля номеном ˡ*зат'ірка* позначають локшину домашнього приготування, виготовлену із тонко розкатаного тіста і порізаного на довгі тоненькі смужки, що можемо розглядати як специфічну діалектну рису досліджуваних говірок. Тільки в окремих говірках слова ˡ*зат'ірка,* ˡ*затирка* уживають для номінації страви, звареної на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою: ˡ*зат'ірка із*^{с} *куку*ˡ*руз'анойі му*ˡ*ки і зати*ˡ*райіц'а на* ˡ*тертку* (Кнл).

На позначення продуктів із прісного висушеного тіста в активний ужиток мовців говірок Східного Поділля ввійшли назви виробів промислового виробництва *ве*^{и}*рм*˙*і*ˡ*шел', мака*ˡ*рони, лап*ˡ*ша*. ДО «місце виготовлення» спричинила опозицію сем 'виріб промислового виготовлення' : 'виріб домашнього виготовлення'. Першу сему реалізують аналітичні найменування *лап*ˡ*ша мага*ˡ*з'ін:а, ве*^{и}*рм*˙*і*ˡ*шел' мага*ˡ*з'ін:а*, друга сема в досліджуваних говірках реалізована аналітичними найменуваннями *до*ˡ*машн'а ве*^{и}*рм*˙*і*ˡ*шел', до*ˡ*машн'а лап*ˡ*ша* та лексемою ˡ*зат'ірка.*

На основі макаронних виробів готують кілька різновидів страв. На позначення попередньо відвареної, а потім запеченої з додаванням великої кількості яєць лапші уживається слово ˡ*бабка*, відоме з цим значенням і літературній мові (СУМ, І, с. 76). Як синонім рідше засвідчено лексему

мака|ран, очевидно, мотивовану назвою основного компонента *мака|рони*. Цю лексему не фіксує Словник української мови. Опис приготування страви під назвою *макаран* подає дослідниця З. Клиновецька. Авторка української кулінарної книги теж пов'язує цю назву зі словом *макарони* і подає відомості, що це страва із крутого порізаного тіста, типу локшини, бабка з локшини [137, с. 189]. В інших джерелах містяться відомості про *макаран* як страву, що готували на Поділлі: *Ще моя прабабця напередодні святкування Пущення пекла макаран із домашньої локшини. Це така пишна бабка із додаванням великої кількості яєць* [137, с. 189].

Кондитерські вироби. Кондитерськими кваліфікують вироби до складу яких додають цукор, на їх позначення уживають загальні назви *солодощі, ласощі*, якими номінують солодкі вироби не тільки з борошна. Як загальну назву на позначення борошняних кондитерських виробів уживають у досліджуваних говірках уживають іменник *з|доба.* У загальнонародному вжитку лексемою *здоба* називають вироби зі здобного тіста, де *здобний* означає виготовлений з з додаванням молока, масла, яєць і т. ін. (про тісто та вироби з нього) (СУМ, ІІІ, с. 542). Лексему *здоба* запозичено з російської мови, але вона етимологічно споріднена українському *здіб* (ЕСУМ, ІІ, с. 254).

До загальних назв на позначення кондитерських виробів з борошна належить слово *|пундик.* Вважають, що лексема *|пундик* утворилася як результат видозміни запозиченого з англійської мови слова *пудинг* за аналогією до пряник, коржик (ЕСУМ 4, с. 633). Крім того, на території досліджуваних говірок це слово зафіксовано зі значеннями 'пиріжок з м'ясною начинкою', 'виріб з тіста без начинки', 'печиво продовгуватої форми, розрізане посередені ножем і перекручене, з прісного тіста без начинки'.

Далі розглянемо назви конкретних кондитерських страв, виготовлених із борошна. Серед питомих назв солодощів із борошна у

загальнонародному вжитку побутує лексема *пи|рожне* ‘тістечко’, що ж похідним від *пиріг,* а на території досліджуваних говірок уживається фонетичний варіант *п˙і|рожино*.

До кондитерських виробів із борошна належить *б˙іск|в˙іт*. Солодкий пухкий пиріг, з яєць, цукру і борошна, спечений у духовці, лексема на позначення якого запозичена із французької або німецької мови (Фасмер, I, с. 168). Солодкі вироби з тіста, смажені в олії і притрушені цукровою пудрою мовці номінують лексемою *|пончики*, запозиченою з польської мови (ЕСУМ 4, с. 514).

Поширеним різновидом солодощів є *х|рустіки* – смажене в олії печиво, що має форму продовгуватих смужечок. Лексема *х|руст’іки* є дериватом слова *хрусти* «сухе печиво смажене в олії», запозиченого з польської мови, назву тлумачать як звуконаслідувальну, пов’язану з хрустом при розламуванні чи споживанні печива ((ЕСУМ, VI, с. 216). У загальнонародному вжитку на позначення хрустів зафіксовано також синоніми *вергуни* (СУМ, I, с. 327) і *хрусти* (СУМ, XI, с. 150), однак ці лексеми в досліджуваних говірках.

Окремі різновиди кондитерських виробів номінують за їхньою формою. До них належать назви печива *гри|бочки і го|р’ішки*, для виготовлення яких використовували спеціальні форми, а також солодку булку чи тістечко рогалик, форма якого подібна до ріжка.

Ще один спосіб номінації солодощів, виготовлених з борошна, це номінація за специфікою їх формування. До таких належать борошняні вироби, які виготовляють шляхом скручування розкатаного в лист тіста, різної товщини, з додаванням різноманітної начинки: крему, повидла, фруктів тощо. У східноподільських говірках виявлено назви, мотивовані процесом формування виробу і пов’язані з дієсловами *крутити, скручувати: скрут, ск|рутен’* ‘виріб із тіста, пиріг, згорнутий у трубку кількома шарами, між якими міститься начинка’.

Подібним способом виготовляють скручений пиріг із тонкого тіста, з різноманітною начинкою, на позначення якого вживають слово *ст|руде^{и}л’* , запозичене з польської мови, куди ввійшло з німецької від етимона зі значенням «вир» (ЕСУМ, V, с. 451). У говірках виявлено полісем *ст|руде^{и}л’* ‘солодка булка з варенням’, ‘пиріг з яблуками з тонкого тіста’.

Подібну форму мають кондитерські вироби, які позначають номеном, мотивованим ознакою подібності до труби – *т|рубочки* ‘вироби із тонкого вафельного тіста, скручені в трубочку і начинені кремом чи згущеним молоком’.

Зауважимо, що схожі за способом формування вироби мають номінації *ру|л’ет* ‘пиріг із тіста, згорнутого в трубку кількома шарами, між якими міститься начинка. У досліджуваних говірках лексема полісемічна: ‘м’ясний виріб’, ‘м’ясо (підчеревина), закручене в рулет, натерте часником, сіллю, перцем’ (СУМ, VIII, с. 906). Лексема *рулет* запозичена із французької мови від етимона зі значенням «коліщатко», зменшувальна форма від коло (ЕСУМ, V, с. 138).

У побутовому вжитку виготовляли також торти. Лексема *торт* передає сему ‘кондитерський виріб переважно круглої форми з бісквітного, пісочного та ін. тіста, покритий кремом, цукатами’ тощо (СУМ, X, с. 209), запозичена з італійської мови (ЕСУМ, V, с. 608). Позначаючи цей виріб, мовці уживають дериват *|торт’ік*, без зменшувального значення. Найбільш поширеними з цього підкласу кондитерських виробів були торти з прозоро мотвованими назвами *сми^{е}|таник* ‘торт коржі якого перемащували змішаною з цукром сметаною’ і *медовик* ‘торт, у тісто для виготовлення якого додавали мед’.

Отже, ЛСМГ на позначення виробів із борошна є дуже розгалуженою і об’єднує лексичні одиниці різного походження і різної мотивації. Виокремлені групи розпадаються на підгрупи.

Загальними тенденціями є утворення аналітичних номінацій

(виражених різними типами словосполучень, з опорною лексемою – назвою страви та кваліфікаторами) і спеціальними назвами окремих різновидів цих страв (хліб білий, хліб пшеничний, вареники з сиром, пиріжки з капустою / пельмені, калач, біляші), узагальненими назвами окремих різновидів сортів – *здоба*.

Це зумовлено тим, що переважна більшість готових страв із борошна є наслідком кількох послідовних процесів приготування, різної рецептури і технологій приготування, способів приготування і призначення. В основу номінації може бути покладена будь-яка із ознак. Номінаційні ряди на позначення виробів із борошна розбудовуються також за рахунок назв сортів хлібо-булочних виробів промислового виробництва.

2.3.3. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення страв із картоплі

Варіантність назв страв із картоплі зумовлена передусім наявністю лексичних варіантів на позначення цього овоча. У досліджуваних говірках на позначення названої овочевої культури засвідчено лексему *картопля*, запозичену через польсько-російське посередництво з німецької мови (ЕСУМ, ІІ, с. 397) і яка є літературною нормою (СУМ, IV, с. 112), рідше фонетичний варіант *кар|тошка,* та слово *бара|бол'а*, яке побутує як регіональна назва картоплі і утворилося на українському мовному ґрунті як фонетична видозміна назви німецької землі Бранденбург, через яку картопля поширювалась на схід (ЕСУМ, І, с. 137). Цей овоч придатний до споживання і в недозрілому вигляді, страву з якого номінують атрибутивним словосполученням з кваліфікатором *молода*: *моло|да кар|топл'а (кар|тошка, бара|бол'а).* Зауважимо, що цю назву уживають сезонно, коли в ужитку співіснує картопля старого і нового урожаю.

Картопля як продукт харчування зазнає різних видів термічної

обробки: варіння, смаження, тушіння, запікання. ДО «спосіб приготування» реалізують аналітичні номінації, виражені атрибутивними словосполученнями, з опорною лексемою на позначення картоплі та кваліфікатора: *бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка)*, *|жар'ана, с|мажана, бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) |варана*, *бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) |тушана, бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) за|печана*, *бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) |печана*.

Картопля, приготована способом варіння, може зазнавати подальших технологічних процесів, внаслідок чого вона набуває однорідної консистенції. Мікрогрупу найменувань страв із вареної та приведеної до однорідної маси картоплі утворюють лексичні одиниці, які мотиваційно пов'язані із назвами дій, через які зварена картопля стає однорідною масою. Це виразно демонструє такий контекст: *о|чист'ана / в˙ід|варана кар|тошка / то|д'і пото|лочана / пода|йут' із |маслом і за|жаркойу / іс:а|латами / |ж:аранойу |рибойу / в˙ід|варуйут' |чишчену кар|тошку / ки|дайут' лис|точок / си|ру ци|бул'ку / с'іл' / і ва|рат' п˙ід^{т} к|ришкойу до го|тоўност'і / а то|д'і |воду зли|вайут' і тоў|кушкойу тоў|чут' / ви|ходит' п˙у|ре* (Клб).

Це дієслова *товкти, м'яти* і вжиті у переносному значенні *топтати, толочити*. У мікрогрупі назв картоплі за способом приготування, як і в інших аналізованих групах назв їжі, спостерігаємо використання аналітичних найменувань *бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) пото|лочана, бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) |тоўчана, бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) м|йата.* Сему 'м'ята картопля' реалізують однослівні номінації – віддієслівні іменники *|тоўчанка, то|лочанка, |топтанка.* У говіркове мовлення увійшло запозичене з французької мови слово *п˙у|ре* (ЕСУМ, IV, с. 648), яким позначають страву з вареної і потовченої картоплі, на території досліджуваних говірок з цим же значенням виявлено дериват *п˙у|решка*.

ДО «густина страви» сприяла постанню аналітичних найменувань з опозиційною парою атрибутивів густий/рідкий: *бара|бол'а (кар|топл'а,*

кар|тошка) гус|та, р'ід|ка, р'і|ден'ка.

Шляхом варіння і запікання готують цілу картоплю зі шкіркою. Приготовлена таким способом картопля не зазнає подальших технологічних процесів щодо зміни консистенції. На позначення необчищеної від шкірки картоплі уживають загальнонародні назви *картопля (бара|бол'а, кар|тошка) ў мун|дирах і кар|топл'а (бара|бол'а, кар|тошка) ў ко|жушках* (СУМ, І, с. 112), у говірках зафіксовано однослівні номени *мун|д'ерка* і плюральну форму *мун|д'ери,* мотивовані схожістю шкірки до одягу.

Тушену картоплю традиційно готують з додаванням інших продуктів, здебільшого м'яса і грибів, що позначають відповідними назвами *бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) з м|йасом, бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) кар|топл'а з гри|бами, бара|бол'а (кар|топл'а, кар|тошка) с ту|шонкойу*. На позначення тушеної з м'ясом картоплі зафіксовано однослівний номен *жар|койе,* можливо, мотивований тим, що перед тушінням картоплю обсмажують, а його уживання, очевидно, підтримується впливом російської мови.

Популярною їжею з картоплі є страва, подібна до оладків, яку готують з тертої сирої картоплі, додаючи яйця, приправи тощо. На позначення цього різновиду мовці уживають лексеми, мотиваційно пов'язані з назвами картоплі – відатрибутивні суфіксальні деривати *картоп|л'аники, бара|бол'ники, бара|бол'аники,* спорадично зафіксовано словотвірний варіант *картоп|л'анц'і* (Мх). Синонімійна назва картопляників *ди^{е}ру|ни* є похідним питомого дієслова *дерти* (ЕСУМ, ІІ, с. 40 – 41). В окремих говірках ці лексеми вживаються паралельно: *о|лад^{т}ки |кажут / і ди^{е}ру|ни |кажут / і млин'|ц'і / картоп|л'аники / йак хто |хоче / так |каже // трут' на |м˙ілк˙іĭ |терц'і кар|топл'у // добаў|л'айут йаĭ|це / йак|шо р'ід^{т}ку^{о}|вате / то |лож^{ш}ку |борошна / і ци^{е}|бул'і / |перчику / ўс'о|го // пе^{и}ри^{е}роз|боўтуйут і |жар'ат / чи на |сал'і / чи на о|л'ійі / йак ко|му н|равиц'а //* (Кн).

Окремим різновидом страви з картоплі є вироби із вареної картоплі у

формі котлети з начинкою. На їх позначення засвідчено лексему *з|рази*, яка запозичена з польської мови (ЕСУМ, ІІ, с. 279) та уживається і в літературній мові (СУМ, ІІІ, с. 698)

Отже, для мікрогрупи найменувань їжі із картоплі визначальними є ДО «спосіб приготування», «технологія приготування», «інгредієнт». Репрезентанти цієї групи переважно однослівні найменування – суфіксальні деривати. Аналітичні номінації – атрибутивні узгоджені словосполучення. Переважна більшість питомі номени, відомі літературній мові, та регіональні назви. Запозичення є незначними, проте вони виявляють у досліджуваних говірках словотвірну активність *п ̓у|ре → п ̓у|решка.*

2.3.4. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення рослинних жирів

Природничо-географічні умови та землеробський напрямок господарювання здавна сприяли вирощуванню сільськогосподарських культур, що дозволяло харчуватися українцям рослинною їжею. Найбільш поширеними в Україні були страви, приготовлені з рослинних складників. Для приготування страв використовують рослинні жири. Жир з рослин різних видів українці видобували різними шляхами, зокрема з кукурудзи, насіння соняшника, сьогодні з рапсового насіння, однолітніх трав’янистих рослин. Важливе значення мають жири, виготовлені з різноманітних зерен рослин: абрикосових кісток, кавуна, вишні, конопель, льону, маку, горіхів, рапсу, сої тощо [268].

В українській мові на позначення рідкої жирової речовини, яку добувають з деяких рослин (переважно з їх насіння або плодів) позначає лексема *олія* (СУМ, ІV, с. 691).

У досліджуваних говірках зафіксовано лексико-семантичну

мікрогрупу назв, яку утворюють репрезентанти на позначення продукту за його походженням, якістю, зовнішніми ознаками.

Архілексема мікрогрупи назв рослинних жирів – *олійа*. Вона засвідчена в усіх досліджуваних говірках. У західніших східноподільських говірках (можливо, центральноподільських) ненаголошена фонема /о/ передається звукосполученням [о^{у}], що є типовою південо-західною ознакою. У частині говірок відзначено хитання в роді: жіночий → чоловічий – *о|л'ійа, о^{у}|л'ійа, го^{у}|л'ійа → о|л'ій, го^{у}|л'ій.*

Зауважимо, праслов'янська лексема **olējь* (ЕСУМ, IV, с. 182) як іменник чоловічого роду відома була в давньоукраїнській мові *олѣи* та староукраїнській *олѣєкъ* [288, с. 107] та зберігається в багатьох говірках української мови. На хитання в роді іменників як одну з ознак перехідних говірок звертають увагу дослідники подільсько-середнянаддніпрянського (Г. І. Мартинова, Т. М. Тищенко) та середньонаддніпрянсько-степового (Т. В. Щербина) суміжжів. Лексеми з протетичним приголосним заходять аж у говірки басейну р. Гнилий Тікич, що корелює із дослідженнями Т. М. Тищенко [252] та Г. Г. Березовської [11].

У складі мікрогрупи назв рослинних жирів чітко виокремлюються мікропідгрупи назв олії за походженням, за смаковими якостями, за способом віджиму (приготування).

Найменше зафіксовано репрезентантів за диференційною ознакою 'походження продукту', що зумовлено позамовними чинниками: на Східному Поділлі жителі використовували для приготування страв переважно олію із соняшника. Зокрема, це інваріант *о|л'ійа* та фонетичні варіанти *о^{у}|л'ійа, го^{у}|л'ійа, о|л'ій, го^{у}|л'ій* для позначення олії із соняшникового насіння, аналітичні номінації, що зустрічаються дуже рідко, *о|л'ійа со|н'ашни|кова, о|л'ійа і|с:он'ашника* 'тс' та *о|л'ійа куку|рудз'ана* 'олія, вироблена із зерна кукурудзи'.

На смакові якості продукту вказують аналітичні номінації *(г)о|л'ійа*

г˙ір|ка, (г)о|л’ійа |н˙іниста. Диференційні ознаки ‘смакові якості’ та ‘час зберігання’ реалізовані в номінаціях *(г)о|л’ійа моло|да, (г)о|л’ійа |даўн’а.* Архілексема *олія* входить також до складу двослівних номінацій, у яких атрибутив передає диференційну ознаку ‘колір’: *(г)о|л’ійа |жоўта, (г)о|л’ійа |б˙іла, (г)о|л’ійа |темна, (г)о|л’ійа с|в˙ітла*. В окремих номінаціях диференційна ознака ‘колір’ передана за допомогою дієприкметників, які також передають диференційну ознаку ‘спосіб віджиму’: *(г)о|л’ійа |жар(’)ана* ‘олія темного кольору, одержана шляхом віджиму підігрітої маси’, *(г)о^{у}|л’ійа не^{и}|жар(’)ана* ‘олія світлого кольору, одержана шляхом віджиму холодної маси’.

На позначення осаду в олії в більшості обстежених говірок зафіксовано лексему *фус,* рідше її фонетичний варіант *хуз*. Лексема *фус* «осад, гуща» запозичена з польської мови (ЕСУМ, VI, с. 142), у СУМ зафіксована із ремаркою діалектне «осад» (СУМ, Х, с. 656).

Отже, лексико-семантична мікрогрупа на позначення рослинних жирів у східноподільських говірках репрезентована двома однолексемними номенами: загальнонародною лексемою *о|л’ійа* та її фонетичними й граматичними варіантами *го^{у}|л’ійа, о^{у}|л’ійа, о|л’ій, го^{у}|л’ій*, а також лексемою *фус* та її фонетичним варіантом *хуз.* Усі інші номени – аналітичні номінації, виражені атрибутивними словосполученнями, до складу яких входить архілексема – іменник *о|л’ійа* та прикметник чи дієприкметник, які вказують на рослину, з якої одержано цей продукт, спосіб віджиму, колір, смак, час зберігання.

2.3.5. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення рідких страв

ЛСМГ назв рідких страв до ЛСГ на позначення їжі рослинного походження віднесено умовно, оскільки основними інгредієнтами, які використовують для приготування рідких страв все-таки є рослини. Рідкі страви (борщ, суп) можуть бути приготовлені на основі відвару із м’яса чи

риби. Логічно назви самих цих відварів було б розглядати у ЛСМГ на позначення їжі тваринного походження. Проте розглядаємо у цьому параграфі, що дасть змогу простежити семантичну структуру окремих лексем.

2.3.5.1. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення супів

У народній кухні східних подолян серед рідких страв друге за вживанням місце посідає суп – страва, що поєднує в собі бульйон і варені в ньому продукти. У кулінарії виокремлюють чимало різновидів супу залежно від приготування та складників: 1) за використовуваними продуктами (*борщ, габерсуп, крупник, розсольник, грибний, картопляний, юшка, молочний, пивний* тощо); 2) способом подавання (*десертний, холодний*); 3) способом приготування: заправні; прозорі; пюреподібні (*солянка, заправний, пісний* тощо); 4) за характером рідкої основи: супи на бульйонах і відварах; на молоці; на хлібному квасі, сироватці, кислому молоці тощо; на фруктових та ягідних відварах [104].

Номен *суп* – запозичення із французької мови: фр. *soupe* ‘суп, юшка’, зводиться до нім. *soppen* ‘умочати’, походить від галлороманської *suppa* ‘приправлене’, **suppare* ‘приправляти’, лат. *suppa* ‘шматок хліба, намочений у соусі’ (ЕСУМ, V, с. 476).

У східноподільських говірках найбільшу активність виявляє лексема *суп* – репрезентант сем ‘рідка страва з крупами, картоплею, яку споживають уранці’ (Лщ, Бт, Гр, Чй, Уг, Пн, Зр, Хр, Бг, Жр, Снх, Ск, Сх, Юр, Тр, Тп, Рс, Кнл, Йс, Мч, Крт, Кбр, Глм, Крс, Клд, Об, Окс, Дб, Гнн), ‘рідка страва з м’ясом, крупами’ (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Клд, Гнн). Сему ‘картопляний суп з крупами чи без них’ зафіксовано лише у 8-ми обстежених населених пунктах (Плс, Об, Окс, Дб, Рз, Кбр, Крт, Глм), ‘суп з крупою (крупами)’ – у 5-ти (Шм, Йс, Мч, Лк, Глм).

Цей семний набір узагальнено у «Словнику української мови», де слово *суп* зареєстровано зі значенням ‘рідка страва, яка являє собою переварений м’ясний, рибний або грибний відвар з овочами, крупами і т. ін.; юшка’ (СУМ, IX, с. 844).

Зауважимо, що в обстежених говірках із загальною семантикою ‘рідка страва, що являє собою м’ясний або овочевий відвар’ функціює номен *бул'йон* (Дбр), який в українській літературній мові репрезентує тільки складник супу – ‘чистий відвар з м’яса без овочів і приправ’ (СУМ, I, с. 254).

У західнополіських і південно-західних говірках засвідчено варіанти *ˡсупа* ‘супа’ (Аркушин, II, с. 186) і більш поширений *ˡзупа* ‘суп’ (Шило, с. 90, 100, 130; Пиртей, с. 121; Матіїв, с. 130; Ґоца, к. 68; Аркушин, I, с. 195), що є наслідком давніх інтерферентних упливів польської мови. Фонетичне освоєння галліцизму на слов’янських теренах виявилося досить простим, оскільки в українській і польській мовах здавна функціював номен *суп* зі значенням «коршун», що підтверджують історичні словники української мови з покликанням на «Лексикон» П. Беринди (Тимченко, II, с. 379). Запозичення з французької мови, отже, розвинуло омонімічні відношення зі слов’янською орнітолексемою. Форма ж саме жіночого роду *ˡзупа* / *ˡсупа*, що є нормою польської літературної мови, є адаптованим цією мовою галліцизмом.

Досліджувана ЛСГ засвідчує позамовні впливи, зокрема соціальний. Особливості сімейного життя, коли чоловік проживав у будинку жінки, вербалізує лексема *прийми*, яку «Словник української мови» реєструє зі значенням «життя в чужій родині» (СУМ, VII, с. 729). Прикметниковий дериват цього субстантива фіксуємо в номінації *суп прий'мац’кий* ‘картопляний суп з крупами чи без них’, зафіксованій у с. Христинівка Христинівського р-ну Черкаської області. Негаразди життя українців, особливо у XX ст. (колективізація, голодомори 1932–1933 рр. та 1947 р., війна, коли до води додавали тільки кропиву, лободу, іншу зелень),

вплинули на утворення й функціювання найменування *суп ˈчистиǐ* ‘суп, зварений без крупи’ (с. Сичівка Христинівського р-ну Черкаської обл.). Номінація є додатковим свідченням існування в українців «кухонного» стереотипу, де для приготування супу використовували постійний набір складників.

Кількістю інгредієнтів, що впливала на консистенцію страви, мотивовані складені найменування *суп леᵘˈгенʼкиǐ, суп леᵘˈгесеᵘнʼкиǐ, суп рʼідˈкиǐ, суп рʼіˈденʼкиǐ, суп жиˈденʼкиǐ* ‘суп, зварений з додаванням невеликої кількості картоплі, крупи, макаронних виробів’ (Дбр).

Видові назви *супу* реалізовані аналітичними найменуваннями, мотивованими основним компонентом страви, що виконує функцію конкретизатора-диференціатора номінацій: овочеві – *суп бараˈболʼаниǐ* (Сч, Крт), *суп картофˈлʼаниǐ* (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Тп, Сн, Сч, Уг, Чй, Плм, Зл, Окс, Дб, Клд, Гнн), *суп карˈтопл’аниǐ* (Дбр, Пг, СБ) ‘картопляний суп, зварений з крупою чи без неї’, *суп квасоˈлʼаниǐ* (Уг, Чй, Пн, Зр) ‘суп із квасолі’, *суп оводˈчевиǐ* (Клд), *суп з гоˈродини* (Дбр) ‘суп з овочів: картоплі, моркви, квасолі, гороху’; рибний суп – *суп ˈрибниǐ* (Уг, Лщ, Бт, Хр, Гр, Чй, Зл, Окс, Гнн) ‘суп із риби’; супи з крупами – *суп гоˈроховиǐ* (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Зл, Глм, Дб, Окс, Крс, Клд), *суп гоˈрохлʼаниǐ* (Гнн) ‘суп із гороху’, *суп греᵘˈчаниǐ* (Шм, Йс, Мч, Цб, Хр, Вр, Снх, Ск, Уг, Чй, Пн, Бт, Гр, Крт, Кбр, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн), *гриᵉˈчаниǐ суп* (Лк, Мх, Тп) ‘суп із гречкою’, *суп пшеᵘˈничниǐ* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Тп, Жр, Уг, Чй, Пн, Нд, Кл, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн) ‘суп із крупи пшениці’, *суп пшоˈнʼаниǐ* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Жр, Снх, Сн, Сч, Тр, Рс, Зл, Дб, Окс, Крс, Клд, Об, Гнн) ‘суп із пшона’, *суп ˈрисовиǐ* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Рс, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Бт, Гр, Уг, Чй, Пн, Окс, Зл, Клд, Дб, Крс, Глм, Плс, Об, Гнн) ‘суп із рису’, *суп йачˈмʼінːиǐ* (Шм, Тп, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Рс, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Бт, Гр, Уг, Чй, Пн, Крт, Кбр, Клд, Об, Глм, Плс, Гнн) ‘суп із ячменю’, *суп*

пе^{и}р|ловиǐ (Хм, Жр, Лщ, Хр, Сн, Сч, Тп, Рс, Гнн) ‘суп із перлової крупи’; супи з використанням тіста – *суп ве^{и}рми|шел’овиǐ* (Гр, Бт, Лщ, Уг, Зр, Чй, Сн, Сч, Гнн) ‘суп із вермишелі’, *суп з^{с} галуш|ками* (Шм, Йс, Мч, Вр, Хр, Лщ, Сн, Сч, Снх, СХ, Тр, Тп, Цб, Крт, Кбр, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн), *суп з к|л’оцками, суп з |ман:ими к|л’оцками* (Тм) ‘суп із галушок’; *суп з лоп|шойу* (Мх, Жр, Снх, Ск, СХ, Гнн), *суп із^{с} лап|ш’і* (Тп, Жр, Снх, Тр), *суп лап|шаниǐ* (Шм, Йс, Мч, Хм), *суп з лап|шоǐ* (Лк), *суп мака|рон:иǐ* (Дб); ‘суп із макаронних виробів’; *суп мо|лочниǐ* (Тп, Сч, Жр, Уг, Хр, Лщ, Бт, Гр, Нд, Кл, Гнн) ‘суп із вермішелі, рису, пшона, зварений на молоці’; супи в піст – *суп |голиǐ* (Тп, Об, Уг, Чй, Зр, Зл), *суп п˙іс|ниǐ* (Тп, Плн) ‘суп, зварений без крупи і м’яса в піст’; супи з м’яса – *суп з м|насом, суп з м|йасом* (Дбр) ‘суп із м’ясом’, *суп |жирниǐ* (Тп) ‘суп із жирного м’яса’, *суп з^{с} фр’і|кадел’ками* (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Хр, Снх, Ск, Тр, Тп, Ів, Нд, Кл, Крт, Кбр, Клд) ‘суп із фрикадельок’. Зрідка номен *м’ясо* заступає лексема на позначення різновиду м’яса: *суп з те^{и}|л’атини, суп з те^{и}|л’атинойу* ‘суп із додаванням телятини’ (Дбр), *суп з сви^{е}|нини, суп з сви^{е}|нинойу* ‘суп з додаванням свинини’ (Дбр), або на позначення тварини, м’ясо якої є складником супу: *суп із кро|л’а, суп із коро|л’а* ‘суп із м’яса кроля’ (Дбр), *суп з |курки, суп з |куркойу* ‘суп із м’яса курей’ (Дбр). Спорадично фіксуємо аналітичне утворення, компонентом якого є лексема на позначення напівфабрикату – назви самостійної страви, наприклад: *суп з пел’|мен’ами, суп з п˙іл’|мен’ами* ‘суп із пельменями’ (Дбр). Такі номени утворені за моделями «іменник + прикметник», «іменник + прийменник + іменник», перша з яких демонструє нефіксований порядок компонентів.

У групі назв супів, для приготування яких використовують тісто, спорадично засвідчено однослівну номінацію *за|т’ірка* ‘суп із додаванням перетертого на дрібні шматки тіста’ (Дбр). Назва мотивована дією, за допомогою якої готують основний складник: прісне тісто розтирають / перетирають у долонях, поки воно повністю не розпадеться на невеликі,

зазвичай продовгуватої форми шматочки. Функціювання цієї лексеми у східноподільських говірках дозволяє простежити особливості розвитку її семантичної структури порівняно з літературною мовою. Зокрема, у «Словнику української мови» лексему *затірка* зареєстровано з наголосом на першому складі та значенням «страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою» (СУМ, ІІІ, с. 352). Отже, як номен літературної мови вона належить до групи супів. Однак особливості приготування (кипіння у воді чи молоці замінено запіканням), заміна одного складника іншим (шматочків тіста на макаронні вироби; води на молоко) спричинило субституцію номінацій, де замість номена *зап ̈і'канка* мовці досліджуваних говірок послуговуються лексемою *за'т'ірка*.

Мовці східноподільського ареалу на позначення рідкої страви з крупами, звареними у воді, послуговуються словотвірними дериватами *'супчик* (Лк, Жр, Снх, Лщ, Уг, Чй, Пн, Дбр), *су'пец'* (Дбр), що в обстежених говірках отримують демінутивну конотацію, та *су'п ̈ец* (Дбр), що, навпаки, через об'єктивацію зменшеності докладених зусиль для приготування страви, знижені її смакові якості отримує пейоративну конотацію. Поява такого номена зумовлена об'єктивними чинниками: у мовлення жителів с. Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл. він потрапив від односельців – працівників виправної установи, які спілкуються з тими, хто відбуває покарання за скоєні злочини. Загальномовний словник реєструє тільки номен *'супчик* (СУМ, ІХ, с. 853).

Позамовними чинниками детерміноване використання лексем пейоративної конотації *'жижа, балан'да, ба'ланда* зі значенням 'будь-який суп'.

У східноподільських говірках на позначення супу з м'ясом або з рибою функціює екзотизм *шур'па* (Снх, Ск). «Словник української мови» реєструє лексему *шурпа* зі значенням «юшка з баранини та овочів, часто з рисом та прянощами, яку їдять на Сході» (СУМ, ХІ, с. 566). Звертає на себе

увагу незначне поширення слова як у говірках, так і в літературній мові. Наприклад, Генеральний регіонально анотований корпус української мови засвідчує активність лексеми *шурпа* тільки в текстах XXI ст. Із творів XX ст. маємо тільки контексти з роману «Роксолана» П. Загребельного та «Щоденників» О. Гончара. Наведені ж зі словника за редакцією Б. Грінченка приклади пояснюють омонім, що функціював в українській мові XIX ст. зі значеннями «1) курка зі скуйовдженим пір'ям; 2) жінка в неохайному вбранні; 3) нікчемна жінка» (Грінченко, IV, с. 519) (ГРАК). Отже, аналізована лексема є запозиченням другої половини XX ст. в українську мову через посередництво російської зі збереженням адаптованого в останній наголосу, що підтверджують і «Словник української мови», і «Словник сучасної російської літературної мови» (ССРЛЯ, XXVII, к. 1616).

Номен *щі* 'рідка страва з шаткованої капусти', відомий українській мові у формі pluralia tantum (СУМ, XI, с. 589), зафіксований у 3-ох досліджуваних говірках: мовці послуговуються ним на позначення рідкої страви з квашеної капусти або капустяного розсолу з додаванням вівсяної крупи або борошна (Шм, Йс, Мч). Етимологія не з'ясована (Фасмер, IV, с. 506). Лексема *щі* – запозичення з російської мови, де позначувана нею страва є національною. Зауважимо, що номен засвідчено в мовленні інформаторів старшого віку, які народилися в Росії. Мовці середнього та молодшого віку цим словом не послуговуються.

Квашена капуста є основним складником *капусняка* 'страва, зварена переважно з квашеної капусти додаванням інших продуктів' (СУМ, IV, с. 98). Як засвідчують східноподільські говірки, номен *капусˈн'ак* функціює в них із відомим літературній мові значенням. Для приготування цього супу додають зазвичай пшоняну крупу.

Суп, приготовлений із солоними огірками або грибами і розсолом, в українській народній кухні відомий під назвою *розсольник* [104]. Поява

деривата праслов’янського кореня *sol (ЕСУМ, V, с. 253), утвореного суфіксальним способом, спричинена змінами в системі харчування українців: зазвичай розсольник готували тоді, коли закінчувалися «живі» овочі, тобто в пізньоосінній – зимовий – ранньовесняний період. У досліджуваних говірках сему ‘суп із пшона і квашених огірків’ репрезентують лексеми *ро|с:ол’ник* (Уг, Чй, Лщ, Бт, Гр, Сн, Сч, Хр, Гнн, Зр, Пн, Жр, Снх, Ск), *ро|сол’ник* (Скл, Снх), *роз|с’іл’ник* (Уг, Лщ). Походження лексеми *розсольник* етимологи остаточно не з’ясували. Припускаємо, що назва могла бути утворена від атрибутива *розсольний*, що вказував на ознаку огірка, квашеного в цьому розчині. Відтак первинно слово *розсольник* позначало різновид спеціально приготовлених огірків, пор. *мало|сол’ний, мало|хол’ний, мало|хол’ник, мала|хол’ник* ‘огірок, що не пройшов повного терміну квашення’ (Дбр). З іншого боку, в основі могла бути лексема *розсол* / фонетичні варіанти *розсіл*, *росол*, від яких за допомогою суфікса *-ник* на позначення об’єкта, що перебував усередині розчину, утворено слово *розсольник*. Тож назва страви *розсольник* є результатом метонімічного перенесення ‘основний інгредієнт’ → ‘страва’.

У сучасній українській літературній мові лексема *розсольник* функціює зі значенням ‘суп із солоними огірками і огірковим розсолом’, що кодифіковано академічним тлумачним словником (СУМ, VIII, с. 813).

У с. Угловатка Христинівського р-ну Черкаської обл. на позначення семи ‘розсольник із квашених огірків’ зафіксовано локалізм *сала|бай*. Лексема тюркського походження, відома сучасній українській мові як антропонім, що в перекладі з тюркської означає «багатій села» (СРУФТП, с. 73). Лексикографічні праці кінця XIX – початку XX ст. фіксують в українській мові апелятив *салабай*. Є. Желехівський реєструє *салабай* перекладає як tölpels «неосвічений, дурень» (Желех., II, с. 848), а у «Словарі української мови» реєструє *салабай* проілюстровано цитатою зі збірки М. Номиса (Грінченко, IV, с. 97). Контекст словникової статті дозволяє

стверджувати, що в ньому лексема реалізує таке ж значення. Отже, розвиток антонімічного до етимона значення міг відбутися ще в період тісних українсько-тюркських мовних контактів, зокрема за часів козаччини. У козацькому різноетнічному війську салабаєм могли прозвати людину, яка не розуміє елементарних речей (пор. навіть у XXI ст. українці можуть прозвати когось незалежно від суспільної ієрархії турком за таке нерозуміння). Мотиваційною основою слугувала ситуація, коли захоплені в полон багаті і знатні очільники турецького війська без перекладача не розуміли, чого від них хочуть. Можливо, мовці номінували страву лексемою *сала|баї* через несвоєчасність, недоречність її приготування, що підтверджують польові записи, наприклад: *Чо|го нази|вайут сала|байом // бо ро|с:ол'н'ік / йї|да о|с'ін':а / |зимн'а / а тут на то|б ̈і го|туйут |сере"д |л'іта* (Уг).

Сему ‘суп із квасу або сироватки та овочів’ у східноподільських говірках репрезентує лексема *ок|рошка* (Лщ, Бт, Гр, Сн, Сч, Уг, Чй, Пн, Зр, Жр, Снх, Ск, СХ, Тп, Тр). У «Словнику української мови» її зареєстровано зі значенням ‘холодна страва з квасу і дрібно порізаних овочів та м’яса’ (СУМ, V, с. 681).

Лексема *окрошка* набула активності на початку XX ст. завдяки поширенню літератури на кулінарну тематику. Страву вважають власне російською, хоч, за спостереженнями етнографів, більшість жителів російських сіл і селищ до сьогодні не знають слова *окрошка*, а називають страву по-іншому – *квас*. *Окрошка* (походить від дієслова *кръшити* з відповідним переходом редукованого ъ в *о* в позиції після плавних) – різновид холодного супу із дрібно нарізаних продуктів, приготовлений на квасі або його замінниках. Із давнішим значенням лексема відома як збірна назва різних страв, приготовлених із дрібно нарізаних продуктів. Етимологи виводять лексему з російської мови як похідну від дієслова *крошить* – крихта, кришити < псл. **krъха* < і.є. **kru-s-* ламати, ударяти (ЕСУМ, IV,

с. 174).

В українській літературній мові в синонімічні відношення з лексемою *окрошка* через особливості приготування та набір складників вступають номен *холодник* ‘холодний борщ на буряковому відварі або квасі, заправлений дрібно нарізаними овочами та прянощами’ (СУМ, XI, с. 119) та складене найменування *холодний борщ* (СУМ, I, с. 222), однак їх не засвідчено в мовленні східних подолян, що свідчить про непопулярність цієї страви.

Одним із різновидів супів є *юшка* ‘прозорий суп, бульйон з картоплі, м’яса, овочів, круп, грибів’. Рецепти приготування таких супів надзвичайно різноманітні. Яскравим підтвердження того, що українці віддавали перевагу такого виду супам, є один із давнішніх рецептів, розміщений у праці З. Клиновецької «Страви й напитки на Україні»: «*Юшка з картоплею: у юшку з коріння додається різана тоненькими кружалечками картопля. Коли картопля звариться, посипать юшку петрушкою, або укропом. Заправити борошном, підсмаженим на маслі»* [134, с. 7] та: «*Юшка з грибами*: *взять сушених грибів (штуки три на особу), попарить, вичистить добре й покласти в окріп; як розм’якнуть, додають різного коріння, пару цибулин і варять. Тоді виймають гриби, дуже дрібно шаткують, висипають у юшку, солять, додають оцту до смаку, заправляють борошном з маслом і засипають галушечками з житнього борошна на воді. Коли юшку готують з свіжих грибів, оцту не доливають зовсім»* [134, с. 7].

Аналізовану лексему фіксуємо в етнографічних джерелах П. П. Чубинського, де репрезентант *юшка* уживано із загальним значенням ‘уха’ [271, с. 113], а також зі значенням ‘суп’ [271, с. 113]. У праці В. Шухевича «Гуцульщина» натрапляємо на контамінований номен *юхварка*, семантику якого етнограф пояснює так: «покришену бурєшку наставлять на водї, посолять, накришать до неї сира, а як зачне кипіти, докидають пощипаного тіста з білої муки і закришки» [266, с. 167].

У словнику за редакцією Б. Д. Грінченка лексему *ꙗюшка* зафіксовано з трьома значеннями: ‘супъ (съ мясомъ, картофелемъ и пр.)’, ‘уха (рыбная)’, ‘вообще жижица въ вареной пищѣ’ (Грінченко, IV, с. 533). У сучасній українській літературній мові номен *ꙗюшка* став загальновживаним і функціює зі значенням ‘м’ясний, картопляний, рибний та інші супи; рідина в будь-якій приготовленій їжі’ (СУМ, XI, с. 617–618).

Це підтверджують і східноподільські говірки, де номен *йушка* репрезентує семантику ‘суп м’ясний’, ‘суп картопляний’, ‘суп рибний’, остання з яких є домінантою і вступає в синонімічні відношення з лексемою *уха*.

Різновидом супу є *уха* ‘суп, юшка переважно з риби (здебільшого з родини окуневих) і рибних обчищених відходів’.

Особливості приготування *ухи (рибної юшки)*, різноманітні рецепти та варіанти страв із різних видів риб описала З. Клиновецька, напр.: страва *крута юшка*: «*взять 2–3 фунта йоржів з окунями, випотрошить, перемить, позрізувать м’ясо. Всі ж кістки і голови налить 15 склянками холодної води, покласти 2 цибулини, 3 зернини перцю, 1 лавровий листочок, посолить, варить 2–3 години, поки йоржі не розваряться зовсім, поки не будуть, як каша, а щерба, щоб випріла до 9 склянок, тоді процідить на сито і дать закипіть. Вкинуть вирізане раніш риб’яче м’ясо і зварить його. Покласти укропу, зеленої петрушки і подавать»* [137, с. 9].

На позначення рідкої страви, збірної назви різних бульйонів і супів з риби в народній кулінарії використовують лексему *юшка* – від псл. **jиха*; споріднене з лит. juse ‘юшка з рибою’ (ЕСУМ, VI, с. 526), стара збірна назва різних *супів* < д.-рус. *юшка*, староукр. *юха* ‘будь-який навар – м’ясний, рибний, рослинний’ (Трубачов, VII, с. 193). Із початковим *у(юха)* лексема функціювала в давньоукраїнській мові з первинною семантикою ‘відвар із сухих фруктів’ [183, с. 141]. *Уха* – запозичення з російської мови, відповідає українським назвам *юха, юшка* (ЕСУМ, VI, с. 54), хоча за походженням

лексему *юха* науковці вважають запозиченням із польської мови (Фасмер, IV, с. 176). Тлумачення цікаві тим, що варіант без приставного *й* властивий східнослов'янським мовам, більшою мірою збережений російською; варіант із *й* зберігся в польській мові, а тому такі ж відповідники в українській потрактовують як польський вплив.

Репрезентант *у|ха* в східноподільських говірках функціонує зі значенням 'юшка з риби' в більшості обстежених говірок (Кнл, Лк, Шм, Йс, Мч, Жр, Снх, Сх, Лщ, Гр, Бт, Пг, Вр, Хр, Сн, Кс, Хм). Крім однослівної номінації, обстежені говірки засвідчують сполучення слів, утворені за моделлю «іменник + прикметник» з нефіксованим порядком компонентів: *|йушка |рибна* (Тп, Дбр), *у|ха |рибна* (Врх, ВС, Кнл, МС, Скл).

Лексема *ку|л'іш* походить з угорської *köles* (ЕСУМ, ІІІ, с. 137), дослівно «просо» – страва української кухні, заправлена салом або шкварками, основним інгредієнтом якої є пшоно. За консистенцією страва проміжна між супом і кашею.

Рецепти приготування *кулешу* найрізноманітніші – до кип'ячої води додавали картоплю, пшоно, сіль і зелень за смаком, заправляли страву салом з часником та цибулею. Готовою страву вважали тоді, коли розварилося пшоно. Залежно від регіону страву готували з гречки (деякі райони Полтавщини, Чернігівщини), на Південному Поділлі переважно з кукурудзи, на Правобережному Поліссі куліш варили на молоці, сироватці, маслянці [103].

У досліджуваних говірках функційно активними репрезентантами сем 'густий суп із пшона, заправлений салом' (Крт, Плн, Тр, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клб, Гнн), 'картопляний суп' (Рс, Тп, Цб, Лщ, Врх, Хр, Бт, Гб, Уг, Чй, Шм, Йс, Мч, Лк) є номен *ку|л'іш*, зафіксований у більшості обстежених говірок. У говірках Черкаської обл. ця назва реалізує інші семи: 'суп без картоплі' (с. Розсішки Христинівського р-ну), 'густий суп із пшона, заправлений шкварками' (с. Добра Маньківського р-ну), 'обмішка, залита

кип’ятком’ (с. Кобринове Тальнівського р-ну), ‘суп середньої густини з ячмінної чи пшоняної крупи’ (с. Доброводи Уманського р-ну); у говірках Вінницької обл. – ‘густий суп із будь-якої крупи’ (с. Тополівка Теплицького р-ну).

На позначення густого супу з пшона в говірках сіл Угловатка та Чайківка Христинівського р-ну засвідчено репрезентант *гурˈда*, появу якого на мовній карті Східного Поділля можна пояснити субституцією фонем |б| → |г| у лексемі *бурда* ‘каламутна, несмачна рідка страва або напій’ (СУМ, І, с. 257). У говірці с. Красногірка Голованівського р-ну Кіровоградської обл. лексема *гурˈда* функціює зі значенням ‘виготовлена з конопляного насіння біла рідина’.

В етнографічних розвідках XIX ст. досліджувану лексему зафіксовано в працях П. П. Чубинського – *кулішъ* [271, с. 114], М. А. Маркевича – *кулишь* [195, с. 155) зі значенням ‘польова каша’.

У лексикографічних працях слово *куліш* зареєстровано зі значеннями ‘рідка каша’ (Грінченко, ІІ, с. 322), ‘густий суп (звичайно з пшоном)’ (СУМ, IV, с. 391).

Отже, на позначення рідкої страви, що поєднує в собі бульйон і варені в ньому продукти (овочі, м’ясо), в аналізованих говірках використовують лексему *суп*, яка вживається самостійно чи у складі словосполучень, утворених за моделями «іменник + прикметник» або «іменник + прийменник + іменник». Аналізована лексема позначена активністю вживання в обстежених говірках. Видові назви *супу* в східноподільських говірках репрезентовані складеними назвами, мотивованими основними компонентами страви: *суп картофˈл’аний, суп ˈрибний, суп греᵘˈчаний, суп ˈрисовий, суп веᵘрмиˈшел’овий, суп макаˈрон:ий, суп зᶜ фр’ікаˈдел’ками*. Осібно на позначення різновидів супів у східноподільських говірках функціюють лексеми *шурˈпа, розˈсол’ник, окˈрошка, ˈйушка, уˈха*.

2.3.5.2. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення борщу

Борщ – овочева страва з м'ясом (без м'яса) або грибами, обов'язковими складники якої є буряк і заквaска. Для приготування смачного борщу необхідно варити на помірному вогні довгий час усі інгредієнти, аби вони розварилися і розкрили свій смак. Архілексемою в досліджуваних говірках на позначення цієї страви є загальнонародна лексема *боршч*.

Дослідники історії мови називають різні дати першої фіксації цього номена, що з 1619 року поступово віддаляється вглиб. На думку П. П. Чучки, перша згадка про лексему *борщ* датована 1561 роком [272, с. 40]. Укладачі «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.» із «кулінарним» значенням реєструють фонетичні демінутиви *борщикъ*, *боръсчикъ* з 1598 року (СУМ[16–17], ІІІ, с. 38). Наведена далі словникова стаття *борщъ*, *боръщъ* '1) назва рослини; 2) власна назва' дозволяє окреслити мотиваційну основу назви страви, якою слугувала лексема на позначення основного складника.

Походження номена *борщ* остаточно невідомо. Дослідники припускають, що борщ є автентичною «руською», тобто українсько-білоруською, стравою, приготування якої розпочалося ще в пізньому середньовіччі. Прикметно, але укладачі «Історичного словника білоруської мови» реєструють лексеми *барщъ* (ГСБМ, 1, с. 199), *борщъ* (ГСБМ, 2, с. 164), *борщикъ* (ГСБМ, 2, с. 164) тільки зі значенням 'рослина'. Це ж підтверджують і наведені контексти з писемних пам'яток. Отже, із семантикою 'страва, яку варять із посічених буряків, капусти з додаванням інших овочів' слово зафіксовано в українських пам'ятках.

Думку про походження назви страви від назви рослини обстоюють укладачі «Етимологічного словника української мови». Згодом лексема *борщ* поширилася в інших мовах: рос. *борщ*, слц. *boršč*, тур. *borç*, болг. *боpш*

тощо (ЕСУМ, І, с. 236). Зауважимо, що страву *борщ* готують і в інших країнах. Зокрема, у Польщі є страва, яку називають «борщик» – ‘заправлений суп з м’ясом, рибою, овочами і квашеним буряком’. За переконанням дослідників, у Польщі *борщ* почали готувати з буряків і капусти лише з XVIII ст. У румунів слово *борщ* відоме зі значенням ‘скисати; кислий квас’. У значенні страви лексема відома білоруській, литовській, російській та іншим мовам [228, с. 222–223]. Лексема *борщ* широко відома сучасній українській мові зі значенням ‘рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ’ (СУМ, І, с. 222).

XIX ст. засвідчує функціювання слова *борщ* з уже відомим і сучасній українській літературній мові значенням: *борщъ* 1) щи, сваренные съ квашеною капустой и свеклой; 2) щи постные, пустые, безъ рыбы (Б.-Нос., 60); *борщ*, *ˈборˈщик*, *ˈборщичок*, *борˈщисько*, *борˈщище* 1) борщъ; 2) квасъ изъ бураковъ, из котораго приготовляють борщъ (Грінченко, І, с. 89).

У східноподільських говірках лексема *борщ* зберігає значення, зафіксовані у СУМ. У всіх говірках Східного Поділля лексема передає значення ‘рідка страва з посічених буряків, квашеної або свіжої капусти, квасолі, картоплі та різними приправами’. Через те, що змінюється технологія приготування окремих страв з метою економії часу господарок, відпала потреба у заквашуванні одного з основних інгредієнтів, а відтак зі структури лексеми *борщ* зникає сема ‘кислий настій із столового буряка’, яку ми зафіксували лише в с. Кобринове Тальнівського р-ну Черкаської обл. У крайніх східних досліджуваних говірках, що на Черкащині межують із говірками середньонаддніпрянськими, зафіксовано ще одне значення лексеми *боршч*, яке виникло на позначення одного з етапів весільного обряду, коли батьки молодої на наступну неділю після весілля йшли до сватів у гості, на борщ, який мала приготувати молода невістка.

Залежно від способів приготування та споживання страви існує дуже

багато різновидів борщу (близько 30-ти видів), але традиційними є три види: червоний, зелений (щавлевий або борщовий), холодний (холодник) [248].

Червоний борщ – найпопулярніший борщ у населених пунктах Східного Поділля. Основним інгредієнтом є буряк (червоний, столовий, темно-червоний, рябий), завдяки чому страва й отримала назву *че*^{и}*рвоний боршч*. Здебільшого *червоний борщ* готують на м'ясній юшці. Сьогодні таку страву може дозволити собі не кожен громадянин, хоч історично червоний *борщ* був простою їжею селян, а м'ясо додавали до страви виключно на свята [200].

На позначення такого різновиду борщу в досліджуваних говірках зафіксовано лише двослівну номінацію, виражену узгодженим словосполученням, утвореним за моделлю «прикметник + іменник» з нефіксованим порядком компонентів: *боршч че*^{и}*р*ˈ*воний*, *боршч чир*ˈ*воний* (Дбр). За подібною моделлю утворюють назви червоного борщу мовці поліських говірок, що відображено в регіональному словнику «Словник західнополіських говірок» за редакцією Г. Л. Аркушина *червоний борщ* 'борщ із червоних буряків' (Аркушин, І, с. 28) та в дослідженнях С. А. Яценка: *чер*ˈ*воний боршч* 'борщ із столового буряка та капусти' й говіркам Середнього Полісся [288, с. 317].

Обстежені говірки засвідчують номінацію, в основі якої – назва основного складника, що впливає на забарвлення страви: *бура*ˈ*ковий боршч*, *бур'а*ˈ*ковий боршч* (Дбр), також із нефіксованим порядком компонентів.

Традиція готувати борщ із додаванням м'яса в обстежених говірках вербалізована аналітичними конструкціями *боршч з м*ˈ*йасом* (Тп, Дбр), *боршч з* ˈ*к*¨*істкойу* (Дбр).

Зелений борщ готували навесні з молодого щавлю, кропиви, лободи, листя молодого буряка, картоплі, додавали варені яйця і заправляли сметаною. На позначення такого різновиду борщу зафіксовано аналітичні найменування, виражені узгодженими словосполученнями *зе*^{и}ˈ*лений* ˈ*боршч,*

ве^{и}с’$^{|}$н’а$^{|}$ний боршч, *боршч моло$^{|}$дий* або неузгодженими словосполученнями, утвореними за моделлю «іменник + прийменник + іменник (назва інгредієнта)»: *боршч із кропи$^{|}$ви, $^{|}$боршч з кро$^{|}$пиви, боршч із лобо$^{|}$дойу, $^{|}$боршч із $^{с|}$шчаве^{и}лем* [200].

Назва *зелений борщ* функціює в сучасній літературній мові. Зі значенням ‘борщ, у який замість буряків і капусти кладеться весняна зелень: щавель, лобода, шпинат’ нею активно послуговуються мовці (СУМ, І, с. 222).

Холодний борщ варили влітку. Основним вареним інгредієнтом у страві був лише буряк, решту складників клали сирими. Такий борщ мало поширений у сучасній кухні, проте в досліджуваних говірках зафіксовано назву *ок$^{|}$рошка*, мотивовану способом нарізання складників. СУМ подає у своєму реєстрі лексему *окрошка* зі значенням ‘холодна страва з квасу та порізаних овочів та м’яса’ (СУМ, V, с. 681).

У період постів традиційно готували *борщ* без сала та м’яса, виключно на рослинних жирах (олії) з грибами чи рибою. На позначення таких страв у східноподільських говірках виявлено назви *боршч п¨іс$^{|}$ний* ‘борщ, у якому відсутні м’ясні продукти’, *боршч бе^{и}з м$^{|}$йаса, холос$^{|}$тий боршч* (Уг, Пн, Чй, Гнн); *боршч з^{с} гри$^{|}$бами* ‘густа страва, зварена з грибами’ (Хм); *боршч пус$^{|}$тий* (Дбр), *боршч порож$^{|}$н’ій* (Дбр), *боршч $^{|}$голий* (Дбр), *боршч ско$^{|}$ромний* (Дбр).

У більшості досліджуваних говірок господині для приготування борщу використовують свіжу капусту, проте окремі діалектоносії зазначають, що можна не проквашувати буряк, а додати кислинку борщу за допомогою квашеної капусти. Це зумовило виникнення номінацій *боршч із^{с} к$^{|}$ваше^{и}нойі ка$^{|}$пусти* (Жр, Снх, СХ, Тр, Окс, Дб, Клд), *$^{|}$боршч із^{с} $^{|}$кислойі ка$^{|}$пусти* (Жр, Окс, Юр, Гнн) на позначення семи ‘борщ, зварений із квашеної капусти’, ‘борщ із кислої капусти’: *Боршч з^{с} ка$^{|}$пусти го$^{у|}$туйут’ хто йак / йака ха$^{|}$з’айка // ну $^{|}$б¨іл’ш¨іс’^{ц}’т’ $^{|}$того / шо $^{|}$кисла ка$^{|}$пуста ки$^{|}$пит’*

/ дл’а кис|линки / по|том ки|дайут’ кар|топл’у ту|ди і т|рошки пшо|на // зати^{е}|раут то^{у}|д’і |салом йо|го / бо о|бично боршч зати^{е}|райут’ |салом // і |вар’ат не^{и} та|кий |жиде^{и}н’кий / а |б˙іл’ш |того / шоб в˙ін буў та|кий / густо^{у}|ватий / |в˙ін то^{у}|д’і ўкус’|н’ішій // (Кнл).

З-поміж номінацій борщу окремою групою стоять назви, мотивовані часом приготування страви. Зазвичай борщ їли вдень, на обід. Зважаючи на устрій життя українців у попередні періоди, коли доводилося багато працювати, борщ готували вранці, аби він до обіду «натягнув» смаку складників, домлів у печі, набувши своїх неповторних смакових якостей. Власне, цим і мотивована сема ‘гарячий борщ’: той, що стояв у печі до моменту його подачі на стіл. У межах доби такий борщ номінували ще аналітичним сполученням слів *ран|ковиї боршч*, *|ран’ішн’ій боршч*, *ў|ран’ішн’ій боршч* (Дбр). Однак специфіка поєднання складників у страві, коли вони зберігали свої смакові якості впродовж кількох діб, уплинула на такі його номінації, як *позаўчо|рашн’ій боршч, ўчо|рашн’ій боршч* (Дбр).

У традиціях українців було споживання кількох страв за один прийом їжі. Зазвичай до борщу подавали кашу. Подачу ж тільки одного борщу мовці східноподільських говірок вербалізують аналітичною конструкцією *не^{и}жо|натиї боршч*: *На го|б˙ід да|вали на |перше боршч / на д|руге |кашу / чи гре^{и}|чану / чи пше^{и}|нишну / а |пити / моло|ко чи чаї / хто з |чого ро|биў // Йак|шо буў йі|ден боршч / то ка|зали / шо не^{и}жо|натиї боршч* (Дбр).

Завершальним етапом у приготуванні *борщу* було додавання приправи: приправа до борщу – це подрібнені й підсмажені на сковороді цибуля, сало, морква, помідори, борошно тощо. На позначення цієї приправи в говірках зафіксовано віддієслівні деривати *за|жарка*, *зас|мажка*, мотивовані способом приготування, і *прип|раўка*, мотивований способом приготування страви загалом. Сам завершальний етап мовці номінують дієслівними словосполученнями *за|жарити боршч, за|жарувати боршч, прис|мачити боршч, приготу|вати за|жарку, ў|кинути за|жарку.*

Узагальненою назвою овочів, які додають у першу рідку страву при її готуванні, у східноподільських говірках є віддієслівні деривати *зак*ˈ*ришка* та її акцентуаційний варіант ˈ*закришка* (Об, Крс), *п*ˈ*рисˈмачка* (Дбр), *п*ˈ*рисˈмажка* (Дбр). Зі значенням ‘те, що кришать у борщ як заправу (цибуля, петрушка, кріп та ін.)’ лексема відома сучасній літературній мові (СУМ, ІІІ, с. 167).

Сучасна технологія приготування заправки для борщу дещо видозмінилася, і борщ отримав порівняно нові продукти – свіжі помідори, томатний соус, томатну пасту тощо.

З. Ганудель зауважує, що в говірках південно-західного наріччя лексема *борщ* вступає в синонімічні відношення та займає рівнозначне місце в синонімічному ряду з номенами *квас, оцет, оцет хлібовий, квашена вода*, об’єднаними спільним лексичним значенням ‘кислий’ (Ганудель, с. 132). Проте у східноподільських говірках, які є маргінальними говірками південно-західного наріччя, такого синонімічного явища ми не виявили. Лексема *борщ* відома й активно функціює в говорах української мови.

Основу рідких страв, якщо вони не пісні, становить чистий відвар із м’яса без овочів і приправ, номінація якого у східноподільських говірках не була предметом спеціального дослідження. До ЛСГ на позначення страв рослинного походження ми ввели назви відвару з м’яса чи риби з логіко-понятійної точки зору: чисті відвари з м’яса чи риби стають основою для овочевих супів, борщів, капусняків, розсольників тощо.

У східноподільських говірках на позначення чистого відвару з м’яса чи риби без овочів і приправ зафіксовано лексеми *бул’*ˈ*йон* та ˈ*йушка*. У «Словнику української мови» лексема *бульйон* зареєстрована зі значенням «чистий відвар із м’яса, без овочів і приправ» (СУМ, І, с. 254). Етимологи слово *бульйон* вважають запозиченням із французької мови < франц. *bouillon* те саме, *bouillir* кипіти < лат. *bullire* те саме, *bulla* міхур (ЕСУМ, І, с. 293).

Лексема *бул’ˈйон* у східноподільських говірках має широку семантичну структуру, у складі якої виокремлюємо семи ‘окрема перша рідка страва, що є відваром кусочків м’яса, цибулі, моркви, з приправою’ та ‘відвар, який отримують при варінні у воді м’яса, кісток, риби, птиці’.

Номен *бул’йон* є архілексемою, навколо якої групуються номени на позначення відвару за ДО ‘головний інгредієнт’: *гриб|ний, мйас|ний, |кур’ачиї* та за ДО ‘колір страви’: *|б ̈ілиї, |жоўтиї.*

Двослівна номінація, узгоджене словосполучення з головним словом – архілексемою, *мйас|ниї бул’ˈйон / бу|л’он* позначає сему ‘рідка юшка з м’яса: телятини, свинини, курятини’. Отже, для позначення відвару з курятини в досліджуваних говірках зафіксовано синонімічні аналітичні найменування: *бул’ˈйон мйас|ниї, бул’ˈйон |кур’ачиї, бул’ˈйон |курачиї.* Атрибутив *|курачиї* передає типову подільську рису: зникнення опозиції звуків [р] : [р’]. За свідченням діалектоносіїв, *бул’ˈйон* готували переважно для хворих після операційного періоду або з хворобами внутрішніх органів: *нава|рила бул’ˈйону |курачого / бо |іншого |л’ікар не[и] дозво|л’айе / |кураче мйас|це д’ійе|тичне* (с. Журавка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.).

Розширює номінаційний ряд сполучення слів з атрибутивом *домашн’а*, що диференціює особливості вирощування птиці, із м’яса якої варять бульйон. Саме з м’яса такої курки отримують навар, номінований за кольором – *|жоўтиї*. Це дозволяє стверджувати, що найменування *|жоўтиї бул’ˈйон* і *бул’ˈйон з до|машн’ойі |курки* набувають синонімічних відношень.

Номен *бульйон* відомий з таким чи подібним значенням в інших діалектах української мови, зокрема, у поліських говірках *бу|льон* – ‘картопляний суп, інколи з додаванням крупи’ (Волошинова, с. 371), буковинських – *|бульон* та фонетичний відповідник *буль|йон* – ‘чистий відвар з м’яса’ (Борис, с. 255), у східнополіських – *бул’ˈйон, бу|л’он* функціонує зі схожим семантичним змістом ‘навар із м’яса’ (Турчин, с. 159, 160, 161, 162,

163, к. 57), ‘юшка, навар з м’яса’, у говірках Західного Полісся лексема *буль'йон* позначається семою ‘бульйон’ (Аркушин, І, с. 37), надсянсько-наддністрянських говірках *бул'йон* ‘чистий відвар м‘яса без овочів і приправ’ (Різник).

На позначення навару з баранини в досліджуваних говірках зафіксовано номен *шур'па* та фонетичний варіант *с'ур'па*. У сучасній українській мові лексема *шурпа* відома з 2-ма значеннями: 1) потвора, мара; 2) юшка з баранини та овочів, часто з рисом та прянощами, яку їдять на Сході (СУМ, XI, с. 556). Етимології слова не вдалося встановити.

Репрезентантом на позначення відвару з риби в досліджуваних говірках є лексеми *уха* та *юшка*. Питомий номен *уха* (ЕСУМ, VI, с. 527) у «Словнику української мови» зареєстрований з ремаркою *діал.* зі значенням «юшка з риби» (СУМ, X, с. 525).

Лексема *'йушка* у східноподільських говірках, як і в сучасній українській мові, має широку семантичну структуру, оскільки передає значення ‘суп м’ясний, картопляний, рибний’; ‘рідина з будь-якої страви’; ‘відвар з чого-небудь’; ‘сік рослини, плоду’; ‘*перен*. кров’ (СУМ, XI, с. 617).

На думку Г. Вештopт, у слов’янській мові семантичний розвиток лексеми *юха* ‘рідка страва’ дає можливість припускати, «що одним з ранніх значень є відвар, рідка страва з накришеними в нього шматочками хліба» (Вештopт, с. 45).

На позначення семи ‘зневажлива назви дуже рідкої страви’ в досліджуваних говірках уживають лексеми *бур'да, д'рисл'а.* Етимологи припускають, що лексема *бур'да* запозичена через російську мови з татарської, тат. *бур'да* ‘каламутний напій, суміш різних рідин’ є утворенням від основи тюрк. *bor- / bur-* ‘вертіти’ (ЕСУМ, І, с. 299). У сучасній українській мові лексема *бур'да* вживається в розмовному мовленні й функціює зі значенням ‘каламутна, несмачна рідка страва або напій’ (СУМ, І, с. 257). У буковинських говірках *бур'да* позначає несмачну, некалорійну

їжу (Борис, с. 256), у гуцульських *бур|да* – ‘несмачна страва або каламутний напій’ (Аркушин, с. 38).

Східноподільським семантичним ендемізмом можна вважати питому (ЕСУМ, ІІ, с. 128) лексему *дрисля*, відому загальнонародній українській мові зі значенням «пронос», «пшінка» (Грінченко, І, с. 443). 1882 р. Ф. Піскунов зареєстрував цю лексему як синонім до *бігунка* із семантикою «потяг», «пронос, дизентерія», останнє з яких проілюстрував контекстом із літопису Самовидця (Піскунов, с. 18, 71). Є. Желехівський та С. Недільський фіксують словотвірні деривати *дрискуля*, *дрислявка*, *дрисливиці*, *дрисливці* (Желех., І, с. 205), що номінують тільки рослину. Отож маємо метонімічне перенесення «назва рослини» – «наслідки, спричинені вживанням цієї рослини». Це дозволяє провести паралелі і з набуттям лексемою *д|рисл’а* у східноподільських говірках значення ‘рідка страва, що спричиняє послаблювальну дію на кишково-шлунковий тракт’.

Отже, на позначення відвару з м’яса чи риби зафіксовано лексеми *бул’|йон, |йушка, у|ха, бур|да, д|рисл’а, шур|па, с’ур|па.* Архілексемою у складі цієї лексико-семантичної мікрогрупи є лексема *бул’|йон,* навколо якої групуються номени на позначення відвару за диференційною ознакою ‘головний інгредієнт’: *гриб|ний, мйас|ний, |кур’ачиї / |курачиї* та за диференційною ознакою ‘колір страви’: *|б ̈ілиї, |жоўтиї.* Більшість із зафіксованих лексем відомі загальнонародній мові та іншим діалектам.

Отже, на позначення борщу в говірках східноподільського ареалу переважають двослівні номінації, виражені узгодженими чи неузгодженими словосполученнями, до складу яких входить архілексема *борщ* і які мотивовані:

1) кольором: *борщ че^{и}р|воний, борщ зе^{и}|лений*;

2) основним інгредієнтом: *борщ з^{с} гри|бами, борщ мйа|сний, борщ з м|йасом*; *борщ із^{с} |кваше^{и}нойі ка|пусти, |борщ із^{с} |кислойі ка|пусти*;

3) основним компонентом, свіжими овочами, зеленню: *|борщ із^{с}*

ˈшчавеᵘлем, боршч молоˈдиї, боршч з кроˈпиви та ін.;

4) системою віри та обрядовості: *боршч безᶜ ˈмйаса, ˈборшч п'іcˈниї* та ін.;

5) часом приготування страви: *ранˈковиї боршч, ˈран'ішн'ії боршч, ўˈран'ішн'ії боршч, позаўчоˈрашн'ії боршч, ўчоˈрашн'ії боршч*;

6) особливостями подачі на стіл: *неᵘжоˈнатиї боршч*.

Однослівна номінація представлена лексемами *боршч, заˈжарка, закˈришка* на позначення етапів приготування страви. Більшість зафіксованих номінацій зафіксована в усіх обстежених говірках. Східноподільські номени виявляють паралелі в інших говірках української мови, що свідчить про загальноукраїнський континуум досліджуваних номінацій.

2.4. Лексико-семантична група на позначення напоїв

Назви напоїв у говірках Східного Поділля об'єднуємо у три групи: 1) загальні найменування; 2) назви алкогольних напоїв; 3) назви безалкогольних напоїв. Основною ДО поділу назв є «наявність / відсутність алкоголю у складі напою». Номени цієї групи позначають важливі для кожної людини реалії. Аналізуючи цю лексико-семантичну групу, можна спостерегти ставлення людини до того чи того напою, пріоритет у виборі, однак передусім відчути неповторність діалектного слова, його здатність бути виразнішим, аніж синонім літературної мови.

2.4.1. Лексико-семантична мікрогрупа загальних назв напоїв

У східноподільських говірках засвідчено велику кількість лексем на позначення напоїв, з-поміж яких є як відомі літературній мові, так і власне діалектні. Прикметно, але мікрогрупа загальних назв напоїв не містить таких лексем, що номінують і безалкогольні, й алкогольні напої. Тому такі

назви можна виокремити тільки в межах кожної з двох груп. Зокрема, загальною назвою безалкогольних напоїв є лексема *на|п¨ій*, віддієслівний дериват праслов'янського *piti (ЕСУМ, IV, с. 380), відома говіркам із такою ж семантикою, що й літературній мові – 'спеціально приготовлена рідина, призначена для пиття' (СУМ, V, с. 150). Спорадично фіксуємо однокореневий дериват *на|п¨ітоκ*, функціювання якого в досліджуваних говірках підтримане впливом російської мови.

Більшою кількістю загальних назв презентована мікрогрупа на позначення алкогольних напоїв, де зафіксовано як однослівні найменування, так і атрибутивні словосполучення, мотиваційно, семантично і словотвірно пов'язані з дієсловом *пити*: *|п¨ійло, |поїло, пит|во, |випиўка*. Поодинокими випадками вживань на позначення алкогольних напоїв представлена лексема *алко|гол'*, запозичена з арабської мови через західноєвропейське посередництво (ЕСУМ, I, с. 61). У східноподільських говірках засвідчено лексему *мого|рич*, що, крім реалізації семантики 'частування з приводу завершення якоїсь справи', слугує репрезентантом і будь-якого алкогольного напою, переважно міцного. Потрапила вона на український мовний ґрунт, очевидно, через посередництво тюркських мов з арабської (ЕСУМ, III, с. 494), тому й не має єдиного вираження, що підтверджують зроблені записи, які фіксують такі варіанти *мог|рич*, *мага|рич*, *ма|гар*, *ма|гар'*. Два останні варіанти демонструють витворення лексичних одиниць морфологічним безафіксним способом.

Атрибутивний компонент слугує диференційною ознакою для позначення алкогольних і безалкогольних напоїв: *хм¨іл'|н'і на|пойі, хм¨іл'|н'і на|п¨ітки, алко|гол'н'і на|пойі, алко|гол'н'і на|п¨ітки, спирт|н'і на|пойі, сп¨ірт|н'і на|пойі, спир|то|в¨і на|пойі / на|п¨ітки / на|п¨ітк¨і, сп¨ір|то|в¨і на|пойі / на|п¨ітки / на|п¨ітк¨і, спирт|н'і на|п¨ітки / на|п¨ітк¨і, сп¨ірт|н'і на|п¨ітки / на|п¨ітк¨і*. Похідний атрибутив *спирт|не*, субстантивувавшись, у досліджуваних говірках слугує загальною назвою алкогольних напоїв.

Інший словотвірний дериват *спир|т'ака* в говірках Східного Поділля репрезентує загальну сему ‘міцний алкогольний напій, виготовлений промисловим способом’, засвідчуючи ставлення мовців до загалом неякісного продукту.

Чітку, хоч і іронічну вказівку на алкогольний напій має стійке сполучення слів *зе^{и}|лений зм˙ій*, походження якого в науковій літературі не має єдиної думки, однак яке поширене в усіх досліджуваних говірках. Ймовірно, аналітична номінація виникла на основі народнопоетичного вислову *зелене вино*, де вино названо за кольором продукту, з якого його виготовляють. Усвідомлення шкоди від алкоголю спричинило заступлення лексеми *вино* номеном *змій* (СРФ, с. 215).

Спостережено в досліджуваних говірках і вплив сленгу на мову говірки, що доводить відкритість її лексичної системи. Йдеться, зокрема, про лексему *бух|ло*, що може позначати як будь-який алкогольний напій, так і алкогольні напої загалом (Ставицька, с. 73). Обстежені говірки засвідчують номени *|паливо, пал'|не, го|р'уче* (Тп, Дбр), що також вербалізують алкогольні напої загалом. Якщо перший номен утворено за словотвірною моделлю «корінь + суфікс -ив- + закінчення» на позначення продуктів праці (наприклад, *печиво, меливо* та ін.), то два інші – субстантивовані прикметники, на розвиток семантичної структури яких уплинуло метафоричне перенесення з автосфери. Прикметно, що нові лексикографічні праці (Ставицька, с. 109, 246, 247; ГРАК; СУМ-20) фіксують ці зміни.

Отже, мікрогрупа загальних назв напоїв в обстежених говірках репрезентована незначною кількістю лексичних одиниць, що зумовлено, очевидно, наявністю в реальному житті носіїв говірки того чи того напою, детермінованою різними соціальними чинниками. Відтак мовці послуговуються назвами на позначення конкретних видів напоїв.

2.4.2. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення алкогольних напоїв

У мікрогрупі назв алкогольних напоїв однією з визначальних є ДО «місце виготовлення», що дозволяє виокремити дві підгрупи назв алкогольних напоїв на підставі опозиції сем ‘напої, виготовлені промисловим способом’ : ‘напої, виготовлені в домашніх умовах’.

Номінація алкогольних напоїв, виготовлених промисловим способом. У досліджуваних говірках цю мікрогрупу утворюють лексеми на позначення різних за вмістом спирту алкогольних напоїв. Це дозволяє об’єднати їх у дві групи: 1) лексеми на позначення алкогольних напоїв міцністю 40° і вище: *ˈводка*, *гоˈр’ілка*, *каˈз’онка*, *конˈйак*, *спирт* / *спˑірт* та аналітичні найменування *каˈз’он:а ˈводᵐка, магаˈз’ін:а ˈводᵐка, гоˈр’ілка госуˈдарствеᵘна*; 2) лексеми на позначення алкогольних напоїв міцністю нижче 40°: *виˈно, портˈвейн, маˈдера / маˈдейра, ˈвермут, ˈпиво*. Лексема *виˈно* з атрибутивами утворює велику кількість аналітичних найменувань, що вказують на ту чи ту особливість напою.

Лексеми *ˈводка*, *гоˈр’ілка* є спільними для мікрогруп «назви алкогольних напоїв, виготовлених промисловим способом» і «назви алкогольних напоїв, виготовлених у домашніх умовах». Лексема *гоˈр’ілка*, що зафіксована в усіх говірках досліджуваного ареалу, на думку етимологів, пов’язана з дієсловом *горіти* і, ймовірно, утворена за зразком пол. *gorzałka*. Деякі дослідники припускають, що лексема могла постати як результат скорочення якогось словосполучення, вживаного на позначення горілки, наприклад *горєлоє вино → горілка* (ЕСУМ, І, с. 566). У «Матеріалах до словника писемної та книжної української мови» Є. Тимченко фіксує лексему *горилка* «водка», *горилочный* (Тимченко, І, с. 182) та похідні від них *горєлчаникъ* «винокур», *горелчаный* «водочный» (Тимченко, І, с. 185), добираючи ілюстративний матеріал з пам’яток української мови XVI ст. У «Словнику української мови» лексему *горілка* зареєстровано зі значенням

«міцний алкогольний напій, що є сумішшю винного спирту і води у певній пропорції» (СУМ, ІІ, с. 130). Спільнослов'янська лексема *водка* відома ще в староукраїнській мові у XVII ст. як синонім до слова *горілка* [285, с. 17].

Зауважимо і вплив позамовного чинника, зокрема виготовлення міцних алкогольних напоїв у домашніх умовах, на кількісне розширення мікрогрупи їх назв. Номени *ме^{и}до|вуха* і *пер|цоўка* / *пер|ц'іўка* діалектоносії використовують і для найменування видів міцних алкогольних напоїв, виготовлених промисловим способом з використанням відповідних складників – меду чи перцю.

Лексема *ка|з'онка* в СУМ зафіксована з ремаркою *заст*. зі значеннями «державна винна крамниця» та «горілка, яку продавали в цій крамниці» (СУМ, IV, с. 71) і є афіксальним дериватом лексеми *ка|з'он:иĭ*, що походить від тюркського *каз|на* «казна, скарб» (ЕСУМ, ІІ, с. 342).

Запозичена із французької мови (ЕСУМ, ІІ, с. 563) лексема *кон'|йак* засвідчена в усіх досліджуваних говірках на позначення міцного алкогольного напою, виготовленого шляхом перегонки виноградного вина і витриманням у дубових бочках. З таким значенням лексема відома загальнонародній мові (СУМ, IV, с. 277).

Номен *спирт* / *сп˙ірт* хоч і позначає основний складник алкогольних напоїв, виготовлених промисловим способом, у східноподільських говірках репрезентує і власне міцний алкогольний напій, який уживають або в чистому вигляді, або ж розбавляють водою. Для розрізнення цих напоїв у мовленні діалектоносіїв зафіксовано аналітичні номінації *|чистиĭ спирт* / *сп˙ірт – роз|вед'аниĭ, роз|баўле^{и}ниĭ, роз|баўл'аниĭ спирт* / *сп˙ірт*.

Крім однослівних номенів на позначення горілки, виготовленої промисловим способом, у східноподільських говірках зафіксовано аналітичні назви – атрибутивні словосполучення, утворені за моделлю «прикметник + іменник», у якому залежне слово вказує на ДО

«місце придбання товару»: *мага|з'ін:а |вод^{т}ка*,

«виробника»: *го|р'ілка госу|дарстве^{и}на, ка|з'он:а |вод^{т}ка.*

Номен *ка|з'он:а |вод^{т}ка* в окремих говірках вступає в синонімічні відношення з мононазвою *ка|з'онка*, проте як універбат її не розглядаємо, оскільки словники фіксують цю лексему зі значенням 'горілка'. Очевидно, що в досліджуваних східноподільських говірках лексема зафіксована лише з 2-м значенням, що постало внаслідок метонімічного перенесення.

Соціально-економічні чинники впливають на структуру мікрогрупи назв алкогольних напоїв, виготовлених промисловим способом. Зокрема, промислове виготовлення горілки з дешевого спирту та її напівлегальний продаж у торговій мережі спричинили появу у східноподільських говірках номінацій *де^{и}|шева го|р'ілка, де^{и}|шева |вод^{т}ка, го|р'ілка з бак|лаж^{ш}ки, го|р'ілка з |бутл'а*, а також функціонування атрибутива *де^{и}|шева* як субстантива.

Лексема *ви|но* є спільною у реалізації сем 'алкогольний напій, виготовлений промисловим способом' і 'алкогольний напій, виготовлений у домашніх умовах'.

Диференційними ознаками вина є:

«забарвлення»: *|б˙іле, че^{и}р|воне, к|расне ви|но;*

«солодкість»: *су|хе, со|лодке, с|ладке, полус|ладке, нап˙іўсо|лодке ви|но*;

«наявність спирту»: *к|р'іплене, к|р'ілп'ане, кр'іп|л'оне ви|но*.

Інколи аналітичні найменування можуть згортатися до монономена, вираженого субстантивованим атрибутивом.

Однослівні номени також утворюються суфіксальним способом за допомогою формантів

-ар, -ик, -ік: *су|хар / су|харик / су|хар'ік* 'сухе вино'. Такі лексеми, очевидно, є новотворами.

-ак, -атин, -атін: *кис|л'ак, кис|л'атина, кис|л'ат'іна* 'кисле вино'.

Фіксуємо в досліджуваних говірках і контаміноване утворення на позначення плодово-ягідного вина «Золота осінь» – *|зос'а*.

На позначення вин, виготовлених промисловим способом, зафіксовано лексеми *порт|вейн, ма|дера / ма|деїра, |вермут*. Етимологія назв прозора: *портвейн* – вино з Португалії, *мадейра* – від назви однойменного острова, де виготовляли це вино, *вермут* – з німецької «полин». Прикметно, що забарвлення саме портвейну мотивувало народну назву «кольорових» вин – *чор|нило*, хоч уживався номен переважно на позначення портвейну. Цікавим є й те, що мовці можуть не згадати загальної назви такого напою, оскільки своєрідним еталоном-етикеткою для них слугує назва найпоширенішого колись різновиду, наприклад: *|було ко|лис' п˙і|дем з |кумом у «Че^{и}ре^{и}м|шину» / в˙із'|мем три с'і|м'орки дл'а под|н'ат'ійа настро|йен'ійа* (Дм.), де *три с'і|м'орки* – це назва ординарного кріпленого вина «777». Таку ж тенденцію засвідчує й номен на позначення вермуту, наприклад: *не^{и} з|найу / шо там і йак / а|ле^{и} б|рали з^{с}:о|бойу бу|к˙ет Мол|дав˙ійі // В˙ін доб|рен'киї і |пол'зи в˙ід |н'ого йе* (Бдр), де *бу|к˙ет Мол|дав˙ійі* – це назва кріпленого ароматизованого вина «Букет Молдавії».

Окремо стоїть лексема *|пиво*, яка впродовж історичного розвитку звузила семантичну структуру. За даними «Матеріалів …» І. Срезневського, у києворуський період цей номен слугував на позначення будь-якого напою – як алкогольного, так і безалкогольного (Срезн., II, с. 930–931). У сучасній українській літературній мові лексема позначає тільки алкогольний напій – ‘малоалкогольний напій, що виготовляється звичайно з ячмінного солоду і хмелю’ (СУМ, VI, с. 350). З такою семантикою вона відома й досліджуваним говіркам.

Номінація напоїв, виготовлених у домашніх умовах, зумовлена диференційними ознаками «місце виготовлення», «спосіб виготовлення», «якість», «інгредієнт». Цю групу утворюють загальні назви алкогольного напою, виготовленого в домашніх умовах, архілексеми *|вод^{т}ка*, *го|р'ілка* та номени *споти|кач, дур|ман, ду|р'іўка* та ін.

ДО «місце виготовлення горілки» у східноподільських говірках

реалізують композит *само|гон* та ускладнений суфіксацією композит *само|гонка,* які мають прозору мотивацію і вказують на кустарний спосіб виготовлення продукту. В аналітичних найменуваннях атрибутив указує на місце вироблення продукту – *|вод^{т}ка до|машн'а, го|р'ілка до|машн'а*. Обидва композити *само|гон* і *само|гонка* зареєстровані у СУМ зі значенням ‘алкогольний напій, який виготовляють кустарним способом із буряків, картоплі, цукру’ (СУМ, IX, с. 33). У східноподільських говірках фіксуємо й ендемічне композитне утворення *самог|раї*, наприклад: *з^{с}:а|мого |сахару і д|р'ішч ˙іў самог|раї полу|чайіц':а чис|тен'киї / йак сл'о|за* (Дм.).

Незважаючи на негативне ставлення діалектоносіїв до пияцтва незалежно від продукту споживання, тільки окремі лексеми засвідчують образно-експресивну оцінку цього явища. Зокрема, на позначення міцного алкогольного напою, виготовленого в домашніх умовах, зафіксовано номен *самого|н'ара*, позначеного семантичною двоплановістю – це 1) ставлення мовців до цього продукту, якого слову надає пейоративізація суфікса -ар, та 2) назва алкогольного напою міцністю 60–70°, виготовленого в домашніх умовах.

Засвідчують досліджувані говірки й естетизацію номенів на позначення алкогольних напоїв. «Благородність» напою, зокрема «акцентуаційну» вказівку на французьке походження, репрезентує утворене лексико-синтаксичним способом найменування *самже^{и}|не / самжи^{е}|не / самжи|не*. В обстежуваних говірках ми зафіксували контексти з таким «топонімним» уточненням, наприклад: *А йак п|разник йа|киї а|бо храм / то на ст'іл с|тавимо фран|цуз'киї кон'|йак самже^{и}|не* (Бдр).

ДО «спосіб виготовлення» реалізують лексеми *на|л'іўка, на|лиўка, нас|тойанка, нас|тоїка, те^{и}р|туха, па|л'онка*.

Віддієслівний дериват *на|лиўка* та фонетичний варіант *на|л'іўка* мають широку семантичну структуру, оскільки реалізують семи ‘алкогольний напій, настояний на різних травах’ (Лк, Шм, Йс, Мч, Хм, Тп, Клб, Жр, Снх,

Ск, Трг, Юр, Лщ, Пн, Зр, Чй, Сч, Сн, Клд, Гнн); ‘вино на основі ягід, фруктів’ (Крт); ‘напій, настояний на вишнях, смородині, сливах’ (Плн, Тп, Клб, Жр, Снх, Ск, Трг, Юр, Лщ, Пн, Зр, Чй, Сч, Сн, Клд). Загальнонародній мові лексема *на|лиўка* відома зі значенням «солодкий спиртний напій, настояний на ягодах або фруктах» (СУМ, V, с. 118). Іменники *нас|тойанка, нас|тоїка*, похідні від дієслівних форм *настояний* та *настояти*, у східноподільських говірках передають сему ‘алкогольний напій, настояний на травах’ (Шм, Йс, Мч, Лк, Гнн). З подібним значенням лексеми відомі загальнонародній мові ‘горілка або спирт, настояний на ягодах, плодах, травах’ (СУМ, V, с. 204).

Номен *те^{и}р|туха* пов’язуємо зі способом приготування напою, натиранням основних інгредієнтів на терку, наприклад цукрового буряка. У говірках Східного Поділля лексема *те^{и}р|туха* зі значенням ‘міцний алкогольний напій’ зафіксована в 4-ох населених пунктах Кіровоградщини (Жр, Снх, Ск, СХ). Лексема *те^{и}р|туха* мотивована дієсловом *терти*. Діалектоносії повідомляють, що *тер|туху ро|били |ос’ін’у / ко|ли буў |з’ібраниї ўро|жаї* (Снх). Цей контекст дає підстави стверджувати, що основним інгредієнтом для виготовлення такої горілки був цукровий буряк. «Словник української мови» лексему *тертуха* фіксує з ремаркою *діал*. зі значенням ‘напій із суниць, розтертих із цукром і замішаних горілкою’ (СУМ, X, с. 100). Регіональні діалектні словники лексеми *те^{и}р|туха* з подібним значенням не реєструють, що може бути сигналом про східноподільський ендемізм.

Номен *па|л’онка* походить від назви процесу та технології приготування напою: *палити* ‘просмажувати, цукор’. Діалектоносії зазначають, що *па|л’онка* – це алкогольний напій, виготовлений у домашніх умовах, самогон із піджареного цукру (Жр, Снх). В аналізованих говірках лексема *па|л’онка* передає сему ‘спиртний напій із цукру’ (Шм, Йс, Мч, Лк). Словник за ред. Б. Д. Грінченка номен *пальонка* подає з таким же значенням

‘паленка’ (Грінченко, ІІІ, с. 90). У сучасній українській мові назва *паленка* збережена тільки в діалектній мові на позначення горілки (СУМ, VI, с. 24).

У досліджуваних говірках засвідчено зміни в семантичній структурі лексеми *па|л’онка*: первинна сема ‘самогон із піджареного цукру’ переміщується на периферію, а номен починає реалізувати сему ‘алкогольні напої низької якості (загальна назва)’, позначаючи продукт недомашнього виготовлення, наприклад: *ў|з’али |йакос’ ў мага|з’ін’і ка|з’онки / а во|на ока|залас’ па|л’онкойу* (Дбр).

ДО «інгредієнт» спричинила появу окремої мікрогрупи назв горілки домашнього виробництва, з основним інгредієнтом цукор: *|сахар – |сахарна* (Жр, Снх, Ск, СХ), буряк – *бур’а|чиха, бур’а|чанка, бура|чанка, бура|чиха, бара|чиха* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Тп, Крт, Тр, Клн, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Зр, Лщ, Бт, Гр, Сч, Сн, Юр, СХ, Трг, Рс, Рз, Глм, Плс), маляси (патока з вижатого цукрового буряка, використовується у сільському господарстві як пійло для великої рогатої худоби з метою підняття надоїв молока) – *мал’а|сиха, мал’а|соўка* (Жр, Снх, Ск, СХ). В усіх досліджуваних говірках паралельно з однослівними назвами вживаються аналітичні найменування, виражені неузгодженими та узгодженими атрибутивними словосполученнями *само|гонка з бура|ка*, *|водка |сахарна*, *само|гонка на ма|л’ас’і*.

Горілка, виготовлена з цукру, на думку діалектоносіїв, є найбільш якісною, вона не відгонить маслами, як та, що на малясі, чи не має неприємного запаху, як та, що на цукрових буряках: *а|би |сахарнойі наг|нати / то |можна ў ве^{и}|с’іл’:а гу|л’ати* (Ск).

ДО «спосіб виготовленння» тісно переплелася з ДО «інгредієнт», що вплинуло на появу назв настоянок, утворених за спільною моделлю номінації за допомогою формантів -к, -ак, -ух-: *кол|ган* ‘трав’яниста рослина’ → *калга|н’іўка, колга|н’іўка* ‘міцний алкогольний напій, настояний на калгані’; *аґ|рус* → *|аґрус’іўка, аґру|с’іўка* ‘алкогольний напій із аґрусу’;

вишні → *виш|н'ак*, *виш|н'іўка, виш|н'оўка* ‘алкогольний напій, настояний на вишнях’; *ма|лина → мали|н'іўка* ‘алкогольний напій, настояний на малині’; *с|ливи → слиў|н'ак*, *с|лиўйанка, слиў|йанка*; *сухоф|рукти → фрук|това*, *фрук|тоўка*; *мед → ме^{и}до|вуха*, *ме^{и}до|гонка*, *ме^{и}|духа*; *|терен → те^{и}р|ноўка*, *те^{и}р|н'іўка*; *|перец' → пе^{и}р|цоўка*, *пе^{и}р|ц'іўка*.

ДО «якість горілки» у східноподільських говірках передають лексеми *пе^{и}р|вак, пе^{и}р|вач, кис|лушка, |син'а, |син'ка, б|рага, б|раж^{ш}ка, бормо|туха.*

Невиброджені запарені інгредієнти для самогонки в досліджуваних говірках номінують лексемою *б|рага / б|раж^{ш}ка*, до семантичної структури якої входять семи ‘відходи від самогону, дурійка’ (Хр); ‘закваска на горілці’ (Крт, Клб, Клд); ‘початкова стадія бродіння самогону’ (Лк, Шм, Йс, Мч, Хм, Лщ, Бт, Грг, Сч, Сн, Тп, Рз, Тр, Жр, Снх, Ск, СХ, Хр, Глм, Плс, Юр, Клд): *б|рагу за|пар'уйут' |перед тим йак же^{и}|нут' го|р'ілку* (РБ). Якщо брага ще не вибродженa або це вже відходи від закваски, то вона має низький спиртовий градус. Проте деякі пияки не чекають, коли закінчиться процес бродіння, і п’ють цей низькоякісний продукт: *там та|кий пйа|ниц'а / шо гет' і б|ражку пйе* (Уг). Лексема *брага* відома староукраїнській мові зі значенням хмільного напою, вперше номен зафіксовано наприкінці XVI ст. (СУМПП, ІІІ, с. 49). Етимологи аналізовану лексему вважають давньоукраїнським запозиченням із тюрських мов, чув. *pɛraga* «слабке пиво»; «вижимки»; «відходи горілчаного виробництва, якими годують худобу» (ЕСУМ, І, с. 242–243). Словник за редакцією Б. Д. Грінченка лексему *брага* фіксує зі значеннями «родъ напитка (изъ просянаго солода)»; «спущенный заторъ, – имъ кормятъ скотъ» (Грінченко, І, с. 91). Загальнонародній мові лексема *б|рага* відома зі значеннями ‘спиртний напій різної міцності, рід пива», «відходи горілчаного виробництва, якими годують худобу’ (СУМ, І, с. 225).

Опозицію сем ‘горілка з самого початку відгону’ : ‘горілка в кінці відгону’ в усіх досліджуваних говірках реалізовано лексемами-опозитами *пе^{и}р|вак, пе^{и}р|вач* : *кис|лушка.* Словотвірні варіанти *пе^{и}р|вак*, *пе^{и}р|вач*

позначають горілку найвищого градусу – не нижче 50°, проте тільки першу лексему кодифікує «Словник української мови»: ‘наливка, квас і т. ін. першого настою; горілка з самого початку відгону’ (СУМ, IV, с. 118). Дослідниця лексики східноподільських говірок Т. М. Тищенко зазначає, що лексема *пер|вак* має широку семантичну структуру, оскільки позначає найстаршу дитину в сім’ї, рій, що першим відділився від бджолосім’ї, сильний рій [250, с. 224]. Лексему *кис|лушка* діалектоносії вживають на позначення останньої, а отже, із низьким градусом, горілки. Номен має прозору мотивацію – прикметник *|кислий*. Мовці окремих говірок пояснюють мотивацію лексеми *кис|лушка* не низьким градусом продукту, а порушенням технології приготування, наприклад: *Кис|лушка / це то^{у}|д’і / ко|ли да|йеш |сил’ний во|гон’ / а в ̇ін же^{и}|не б|рагу / шо та вис|какуйе ў го|тову само|гонку / розбаў|л’айе йі|йі / |муте / |робе |кислойу* (Дбр). Такої лексеми у СУМ не зареєстровано.

Якщо напій був приготовлений із дотриманням технології, то він здавався прозорим, аж синюватим, через що його називали *|син’а, |син’ка*. Прикметно, що при перевірці міцності способом підпалювання отриманої рідини також акцентували на синюватому відтінку вогню, наприклад: *Йа о|це йак |виже^{и}ну с|вейі / то |первa аж |син’а / і го|рит’ аж |син’о* (Дбр).

Очевидно, лексема *споти|кач*, дериват від дієслова *спотикатися*, позначає міцний алкогольний напій, наслідки вживання якого і передає твірне дієслово. У східноподільських говірках лексема *споти|кач* зафіксована зі значенням ‘міцний алкогольний напій’ у 4-ох населених пунктах (Жр, Сн, Ск, СХ). Загальнонародній мові лексема відома зі значенням ‘горілка або спирт, настояний на мускатному горісі і прянощах’ (СУМ, IX, с. 582). Номен відомий іншим діалектам, зокрема, у буковинських говірках *споти|кач* позначає алкогольний напій [20, с. 314].

Полісем *ду|р’іўка* в досліджуваних говірках поєднує семи ‘міцний алкогольний напій’ (Жр, Снх, Ск, СХ) та ‘брага, відходи від самогону’ (Хр):

на|пиўса ду|р’іўки / дур|ним |ходит’ (Снх). На нашу думку, лексема має прозору мотивацію: ці види алкогольних напоїв після їх уживання дурманять голову, заводять в оману, роблять розум людини неконтрольованим.

Припускаємо, що напій, назва якого зафіксована в с. Христинівка Черкаської обл. зі значенням ‘брага, відходи від самогону’, менш алкогольний, оскільки основна маса спирту переварена в самогонку. За свідченням діалектоносіїв, дурівку вживали лише пияки та люди, залежні від алкоголю: *йо|му |байдуже / шо |пити / чи то б|рага / чи то ду|р’іўка* (Хр). Лексема *дур|ман* зафіксована зі схожим лексичним значенням ‘алкогольний напій’ (Шм, Йс, Мч, Лк, Юр): *задур|ман’уйе |л’уд’ам |розум* (Юр). Аналіз ботанічної літератури дає змогу констатувати, що *дурман* лат. *datura stramonium* – однорічна рослина родини пасльонових, яка має неприємний запах, широко застосовується в медицині.

В окремих досліджуваних говірках міцну горілку (65–70°), виготовлену в домашніх умовах із якісної сировини, номінують лексемою *око|вита* (Шм, Йс, Мч, Лк): *б|рагу за|пар’уйут’ |перед^{т} тим / йак же^{и}|нут’ око|виту* (Йс). Цю лексему фіксують у першій половині XVII ст. (СУМПП, І, с. 84), етимологи вважають її запозиченням із середньолатинської мови через, імовірно, посередництво польської, лат. *aquavita* «вода життя, жива вода» (ЕСУМ, IV, с. 171). На думку науковців, номен *оковита* виник за народною етимологією від іменника *аквавита*, який у староукраїнській мові вживався як прикладка зі словом *горѣлка* [288, с. 194]. У загальнонародній українській мові лексема *око|вита* передає сему ‘міцна горілка високого ґатунку’ (СУМ, V, с. 672). У говірках української мови назва *оковита* вживається на позначення горілки домашнього виробництва (НТСУМ, І, с. 642), у буковинських говірках – *око|вита* заст. ‘алкогольний напій кустарного виробництва’ [19, с. 291].

У досліджуваних говірках зафіксовано лексему *бормо|туха /*

бармо|туха на позначення горілки, виготовленої на основі різних видів варення і яка вибродила певну кількість часу. На думку Л. М. Борис, лексема *бармо|туха* передає сему ‘алкоголь низької якості’ [20, с. 170], мотивована звуконаслідуванням і є похідною від *борматися* ‘клопотатись, силкуватись’, афективного утворення від *борсатися* (ЕСУМ, І, с. 231). На нашу думку, слово *бармо|тати* походить від рос. *бормотать* «бурчати, говорити незрозуміло». У говірці с. Журавка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл. лексема *бармо|туха* зафіксована із семантикою ‘алкогольний напій, зварений із різних видів варення’ (Жр). За свідченням діалектоносіїв, *бармотуху* готували з невикористаного в зимовий період варення різних видів, для якого, щоб не викидати на смітник, винайшли альтернативний варіант – варити з нього горілку. Назва *бармотуха* походить від дієслова, що позначає процес бродіння: *за|парила бармо|туху, с’о|годн’і ўже бармо|тит’ / за |тиждеᵘн’ г|натиму го|р’ілку* (Жр). У говірках української мови лексему *бармо|туха* зі значенням ‘алкоголь кустарного виготовлення низької якості’ зафіксовано в буковинських говірках [20, с. 253].

У досліджуваних говірках зазнає зміни семантики лексема *си|вуха*, що первинно позначала алкогольний напій за його забарвленням, проте внаслідок поширення державного виробництва спиртних напоїв таке забарвлення вказує на неякісний продукт.

Низькоякісні алкогольні напої в говірках Східного Поділля номінує лексема *шмур|д’ак* та описова конструкція *шос’ на|бобл’аў(ла)*. Слово *шмур|д’ак*, очевидно, є народноадаптованим варіантом деривата дієслова *смердіти*. «Словник української мови» не кодифікує цієї назви. Зі значеннями ‘вино поганої якости’ (*зневажл., жарт.-ірон.*), ‘самогон’ (*крим.*) фіксує його словник «Український жаргон» (Ставицька, с. 379).

Словотвірний дериват дієслова *|бобл’ати*, відомого говіркам середньонаддніпрянсько-степового суміжжя із семантикою ‘робити щось у

воді (прати, ходити по калюжах тощо)’ (Вікторіна), уживається у східноподільських говірках у складі аналітичних номінацій на позначення алкогольного напою низької якості, інгредієнтами якого могло бути будь-що.

Діалектний матеріал засвідчує залучення в орбіту номінації міцних алкогольних напоїв пропріативів. Зокрема, у говірці с. Березівка Бершадського району фіксуємо аналітичне утворення *само*ˈ*гонка Ма*ˈ*карича*; у говірці с. Доброводи Уманського району засвідчено атрибутивні словосполучення *Собоˈленкова самоˈгонка, Собоˈленкˈіў самоˈгон*, де генітив чи присвійний прикметник указує на «виробника».

У складі лексико-семантичної групи на позначення алкогольних напоїв чітко виокремлюється мікрогрупа на позначення міцного алкогольного напою, що є сумішшю винного спирту і води в певній пропорції. Репрезентанти цієї лексико-семантичної мікрогрупи за структурою є однослівними, зрідка – аналітичними найменуваннями. Більшість однослівних назв – питомі лексеми або їх деривати, утворені суфіксальним способом аналітичні найменування – узгоджені словосполучення, окремі лексеми є вузьколокальними. Визначальними диференційними ознаками в лексико-семантичній групі на позначення напоїв є «місце виготовлення», «спосіб виготовлення», «якість», «інгредієнт».

У мікрогрупі назв алкогольних напоїв визначальною є диференційна ознака «спосіб та місце виготовлення», що дозволяє виокремити підгрупи назв алкогольних напоїв на підставі опозиції сем ‘напої власного виготовлення’ : ‘назви марочних напоїв’.

Напої власного виробництва. У досліджуваних нами говірках цю мікрогрупу утворює лексема *виˈно* та аналітичні найменування *виˈно доˈмашн’е, виˈно своˈйе, виˈно самоˈробне.*

Вино – один із найрозповсюдженіших алкогольних спиртних напоїв

серед українців. Популярність уживання продукту зумовили появу нових назв, пов'язаних із місцем, способом приготування, використання різних інгредієнтів, технології приготування, смакових якостей та міцності напою. Зауважимо, вино за (кількістю, частотою) вживанням не поступається на сьогоднішній день навіть пиву, а за свідченням діалектоносіїв, технологія його виготовлення є простішою і не вимагає великих затрат. Спираючись на етнографічні розвідки, припускаємо, що збільшення кількості виробництва вина в домашніх умовах розпочалося від часу активної боротьби проти пияцтва в селі у кінці XIX – на початку XX ст. [БГ, с. 133]. Лексема *вино* зафіксована ще в староукраїнській мові з неоднозначним значенням (СДЯ, І, с. 434). Етимологи лексему *вино* виводять з якоїсь мови стародавніх культур середземноморських островів, Малої Азії та Кавказу III – IV тис. до н.е. і пояснюють розвиток семантики так: «витка рослини» > «плоди цієї рослини» > «напій із виноградного соку» (ЕСУМ, І, с. 377).

«Словник української мови» та «Новий тлумачний словник української мови» лексему *вино* реєструють зі значенням «напій з виноградного або з деяких інших ягідних та плодових соків, що перебродили, набувши певної алкогольної міцності й аромату» (СУМ, І, с. 441; Яременко, І, с. 227). Із таким же значенням лексема *вино* функціонує в говірках української мови (БГ, с. 258; Сабадош).

У досліджуваних нами говірках лексема *ви|но* функціонує зі значенням 'слабоалкогольний напій із винограду або інших плодів' (Шм, Йс, Мч, Лк, Рз, Уг, Чй, Зр, Пн, Лщ, Бт, Гр, Жр, Снх, Ск, СХ, Юр, Тп, Тр, РБ, Клд, Хр, Клд).

Окрім однослівної назви *ви|но,* зафіксовано атрибутивні словосполучення, утворені за моделлю «іменник *вино* + прикметник», де залежні слова вказують на спосіб виготовлення напою: *ви|но до|машн'е* (Пн, Лщ, Бт, Гр, Жр, Снх, Ск, СХ,) *ви|но сво|йе* (Шм, Йс, Мч, Лк, Рз, Уг, Чй, Зр, Пн, Лщ, Бт, Гр, Жр, Снх, Ск), *ви|но само|робне* (Гр, Жр, Снх, Ск, СХ, Юр,

Тп, Тр, РБ, Клд, Хр, Клд).

ДО «колір» та «місце виготовлення» спричинили появу ускладнених номінацій, утворених за моделлю «іменник + прикметник + прикметник»: *ˈб'іле доˈмашн'е виˈно, чеᵘрˈвоне доˈмашне виˈно, кˈрасне доˈмашн'е виˈно, ˈсин'е доˈмашн'е виˈно* (Шм, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Гнн), у яких прикметник *домашнє* передає місце приготування напою, та двослівні аналітичні найменування *виˈно ˈб˙іле* 'напій із фруктів, білого винограду або яблук, в процесі бродіння набувши алкогольної міцності' (Тп, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Плн, Плс, Крс, Глм, Окс, Клд, Гнн), *виˈно чеᵘрˈвоне* 'слабоалкогольний напій з різних сортів винограду' (Шм, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Гнн), *виˈно ˈсин'е* 'напій із синього винограду в процесі бродіння набув міцності' (Уг, Шм, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд), *роˈжеве виˈно, ˈрозове виˈно* 'алкогольний напій із яблук' (Крт, Тр, Клн, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Зр, Лщ, Бт, Гр, Сч, Сн, Юр, СХ, Трг, Рс, Рз, Глм, Плс).

Опозицію сем 'алкогольний напій з дріжджів та винограду' (Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Плс, Глм, Окс, Клд, Гнн) : 'алкогольний напій, настояний з фруктів, частіше з винограду з додаванням цукру' в східноподільських говірках реалізовано лексемами *ˈкисле* : *соˈлодᵐке.*

Питома лексема *виˈно* входить до складу двослівних номінацій, у яких атрибутив передає ДО «смак»: *ˈкисле виˈно, соˈлодке ~, суˈхе ~, терпˈке ~*.

Номінація напоїв, виготовлених у домашніх умовах, зумовлена ДО «час витримки». У східноподільських говірках ДО «час витримки» передають аналітичні найменування, утворені атрибутивним зв'язком за моделлю «прикметник + іменник»: *стаˈре виˈно, молоˈде ~ , ˈдаўн'е ~ , ц'огоˈр'ічне ~ , минулоˈр'ічне ~ , позатоˈр'ішн'е ~ , ˈнин'ешн'е ~ ,*

те^{и}|перичк’іне ~.

ДО «інгредієнт» у східноподільських говірках передана аналітичними номінаціями, утвореними за моделлю «іменник + прикметник» *ви|но виног|радне, ~|йаблучне, ~сли|вове*, а також субстантивні словосполучення, утворені за моделлю «іменник + прийменник + іменник»: *ви|но з виног|раду, ~ з |йаблук, ~ з абри|кос.* Інколи назва ускладнюється додатковим атрибутивом: *ви|но із |син’ого виног|раду* (Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс), *ви|но із |б¨ілого виног|раду* (Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Плн, Плс, Крс, Глм, Окс, Клд).

Сему ‘невистояний алкогольний напій з винограду або інших фруктів’ у досліджуваних говірках реалізує словосполучення *ви|но моло|де.*

Назви марочних напоїв зумовлені ДО «місце виготовлення», «марка», «міцність». У досліджуваних говірках цю мікрогрупу утворюють назви алкогольних напоїв, виготовлені промисловим способом: *ви|но мага|з’ін:е, ви|но |купл’ане, ви|но заводс’|ке,* однослівні назви *порт|вейн, |вермут, ка|гор,* а також словосполучення *мол|даўс’ке ви|но, к|римс’ке ви|но, гру|зинс’ке / гру|з’інс’ке ви|но.*

Опозицію у досліджуваних говірках утворюють лексеми, що позначають міцність напоїв «кріплене» (16–22 %) : «некріплене» (9–16 %) вино.

ДО «міцність» у східноподільських говірках передають лексемами *міцне, кріплене, слабке.* Архілексема *вино* входить до складу двослівних номінацій, у яких атрибутив передає ознаку міцності вина. Такі номени утворені за моделлю «прикметник + іменник *вино*»: *слаб|ке ви|но* ‘слабоалкогольний напій на основі винограду без додавання дріжджів’, *м¨іц|не ви|но* ‘алкогольний напій з винограду вистояний’, *к|р’іпл’оне ви|но* ‘алкогольний напій з винограду, отриманий шляхом бродіння’, ‘напій з переважно з чорного винограду виготовлений з дріжджів та цукру’, а також

універбат *кр’ін|л’ак*.

Назви спиртних напоїв, виробництво яких пов’язане зі способом виготовлення, репрезентує лексема *пиво* – слабоалкогольний напій, технологія приготування якого найрізноманітніша. Зауважимо, найбільш поширеним є виготовлення пива на виробництві, у домашніх умовах мало хто вдається до його приготування.

Пиво пест. *пивце* – старовинний малоалкогольний напій, що виготовляється з ячмінного солоду і хмелю. Здавна *пиво* було символом злагоди, взаєморозуміння. Український народ цінує міру в споживанні хмільного напою та його високу якість (Жайворонок, с. 499).

Лексема *пиво* належить до давніх назв на позначення напою *пиво* < **pivo,* і як зазначають етимологи, пов’язане з дієсловом * *piti* «пити» (ЕСУМ, IV, с. 366). Відома лексема й найдавнішим слов’янським та українським пам’яткам XIV – XVII ст. зі значенням «хмільний напій» [288]. Назву утворено за аналогією до номінації рослини *хміль* (лат. *Humulus lupulus*), вид багаторічних трав’янистих рослин родини коноплевих, яку вживали під час варива. «Словник української мови» лексему *хміль* реєструє як багатозначну: ‘однорічна або багаторічна витка рослина родини шовковицевих, деякі види якої використовують у пивоварінні’; ‘який-небудь п’янкий напій’; ‘стан сп’яніння від дії п’янких напоїв’; ‘стан піднесення, збудження, самозабуття, викликаний чим-небудь’; ‘різновид узору для розпису або вишивки, який має вигляд цієї рослини’ (СУМ, XI, с. 97).

У сучасній українській мові слово *|пиво* вживається зі значенням ‘малоалкогольний напій, що виготовляється звичайно з ячмінного солоду і хмелю’ (СУМ, VI, с. 350). Словник за редакцією Є. Желехівського ілюструє ряд спільнокореневих слів, що становлять словотвірне гніздо: *|пиво, пиво|пій, пи|вак, пи|вота* (Желех., II, с. 631), *пів|пиво* Halbbier (Желех., II, с. 636).

У досліджуваних нами говірках виявлено лексему ˈ*пиво* зі значенням ‘хмільний напій’: *хм˙ілˈ’ˈний наˈпиток*. Основним інгредієнтом, на якому виготовляли *пиво*, було штучно пророщене зерно пшениці, ячменю, жита, звідси й назви: *ячмінне, пшеничне, житнє*. Усі зазначені назви метонімічного походження: назва рослини переноситься на її походження «рослина» → «зерно рослини». Звідси й походження назв пива: *пиво ячмінне, пиво пшеничне, пиво житнє,* а також *світле пиво, темне пиво*.

На позначення хмільного напою у досліджуваних говірках зафіксовано двослівні аналітичні найменування з опорним словом *пиво*, які вказують на

ДО «колір»: ˈ*пиво сˈв˙ітле,* ˈ*пиво* ˈ*темне,* ˈ*пиво* ˈ*б˙іле,* ˈ*пиво* ˈ*жоўте,* ˈ*пиво* ˈ*чорне;*

ДО «інгредієнт»: ˈ*пиво йачˈм˙ін:е,* ˈ*пиво* ˈ*житн’е,* ˈ*пиво пшеᵘˈничне;*

ДО «місце виготовлення»: ˈ*пиво чеᵘрˈн’іг˙іўс’ке,* ˈ*пиво* ˈ*уманс’ке;*

ДО «міцність»: ˈ*пиво м˙іцˈне,* ˈ*пиво беᵘзалкоˈгол’не;* ˈ*пиво хм˙ілˈ’не,* ˈ*пиво хм˙ілˈ’оˈве.*

На смакові властивості пива та міцність у східноподільських говірках вказують такі виявлені мовні сполуки ˈ*пиво беᵘзалкоˈгол’не*, ˈ*пиво сˈв˙ітле*, ˈ*пиво* ˈ*темне*. Припускаємо, що колір пива вказує на якість пива та смак, прослідкуємо: ˈ*пиво сˈв˙ітле* ‘слабоалкогольний напій‘, указує на низький рівень алкоголю, а, наприклад, сполучення слів ˈ*пиво* ˈ*темне* ‘алкогольний напій’ сигналізує про міцність напою.

Отже, на позначення слабоалкогольних напоїв у східноподільських говірках використовують питомі лексеми *виˈно,* ˈ*пиво*. Визначено, що у мікрогрупі назв алкогольних напоїв визначальною є ДО «спосіб та місце виготовлення», що дозволяє виокремити підгрупи назв слабоалкогольних напоїв на підставі опозиції сем ‘напої власного виготовлення’ : ‘назви напоїв промислового виробництва’. З’ясовано, що питома лексема *вино* входить до складу двослівних найменувань, у яких атрибутив передає ДО

«місце виготовлення» *ви*ˈ*но до*ˈ*машн'е, ви*ˈ*но сво*ˈ*йе, ви*ˈ*но само*ˈ*робне;* ДО «смак» ˈ*кисле ви*ˈ*но, со*ˈ*лодке ви*ˈ*но, су*ˈ*хе ви*ˈ*но, терпˈке ви*ˈ*но;* ДО «час витримки» *ста*ˈ*ре ви*ˈ*но, моло*ˈ*де ви*ˈ*но,* ˈ*даўн'е ви*ˈ*но, ц'ого*ˈ*р'ічне ви*ˈ*но, минуло*ˈ*р'ічне ви*ˈ*но, позато*ˈ*р'ішн'е ви*ˈ*но,* ˈ*нин'ешн'е ви*ˈ*но, те*^{и}ˈ*перичк'іне ви*ˈ*но.* На позначення *пива* в досліджуваних говірках зафіксовано однослівні й двослівні аналітичні найменування з опорним словом *пиво*, визначальними ДО є «колір», «інгредієнт», «місце виготовлення», «міцність».

2.4.3. Лексико-семантична мікрогрупа на позначення безалкогольних напоїв

Репрезентантами аналізованої лексико-семантичної мікрогрупи в східноподільському ареалі є питомі та давно запозичені номени, які умовно можна об'єднати у дві групи залежно від основного складника: а) вода: *чай, сік, квас, компот, узвар, вода (газована, мінеральна, солодка), лимонад*, б) молоко: *сироватка, молоко, кисле молоко, ряжанка, колотуха*. Більшість лексем – це однослівні номінації з різними акцентуаційними особливостями. Асортимент і репертуар напоїв надзвичайно широкий, більшість із них не втратили своєї актуальності й нині серед мовців Східного Поділля.

Основним безалкогольним напоєм була і залишається *во*ˈ*да*, відома всім обстеженим говірках із семантикою 'прозора, безбарвна рідина' та зафіксована зі значенням 'прозора, безбарвна рідина, що становить собою найпростішу хімічну сполуку водню з киснем' у «Словнику української мови» (СУМ, І, с. 716). Диференційними маркерами, що різнять воду за смаковими та температурними критеріями, є атрибутиви *дже*^{и}ˈ*рел'на*, *кри*ˈ*нична*, *кир*ˈ*нична*, *кип*˙*а*ˈ*чона*, *кипл'а*ˈ*чона*, *кипйа*ˈ*чона*. Останні три фонетичні варіанти позначають різновид води, що використовують для

приготування інших напоїв, наприклад чаю, кави, або як самостійний напій для людей, які мають відповідні лікарські призначення.

У сучасній українській літературній мові досліджувана лексема має значення ‘прозора, безбарвна рідина, що становить найпростішу хімічну сполуку і вживається як напій’, ‘водна маса джерел, озер, річок, морів, океанів’. У формі pluralia tantum лексема *вода* вказує на ‘мінеральні джерела, а також курорт з такими джерелами’, ‘навколоплідна рідина’ (СУМ, І, с. 713).

Інші номени на позначення безалкогольних напоїв поділяємо на підгрупи: *холодні* та *гарячі* напої.

Підгрупу безалкогольних *гарячих* напоїв у східноподільських говірках представлено семами ‘чай із трав, фруктів’, ‘кава, ароматний напій’, ‘какао, поживний напій, приготовлений із порошку какао з цукром та молоком’. В аналізованих говірках на позначення гарячих безалкогольних напоїв зафіксовано лексеми *чай, ˈкава (ˈкофе), каˈкао / каˈкаво*.

Чай – листя вічнозеленого чагарника Theasinensis L. (за іншою класифікацією, Cameliasinensis) однойменної родини. Сушене зелене, чорне листя чаю використовують для приготування гарячого напою [103, с. 206]. Чай варили переважно з цвіту липи, бузини, лісових трав, гілочок малини, вишні, сливи, глоду та ін. – цвіту, листя і гілочок тих рослин, що, за спостереженнями українців, мали відмінні смакові та лікувальні властивості. За даними «Етимологічного словника слов’янських мов», лексема *чай* походить із північно-китайського *Čhā* ‘чай’; південно-китайське *tę* – джерело західноєвропейської назви (ЭССЯ, IV, с. 311). Цю думку підтверджують різні українські говірки. Зокрема, Е. Ґоца зауважує, що назви *тий, тийа (тейа)* є запозиченням від угорського *tea*, а літературний номен *чай* тільки в останні десятиліття витісняє мадяризм [90, с. 48]. Східноподільські говірки, очевидно, зазнали впливу тюркських і російської мов, засвоївши з них варіант *чай*. Лексикографічні праці, що

кодифікують словниковий склад української мови, починають фіксувати номен *чай* ‘чай’ тільки з кінця XIX ст. (Желех., II, с. 1059; Грінченко, IV, с. 443), хоч перші фіксації зі значенням ‘чайний лист’, за даними І. Сабадоша, припадають на кінець XVII ст. [237, с. 86].

У досліджуваних говірках лексема *чаї* репрезентує сему ‘гарячий напій із гіллячок вишні, сливи, малини’ (Хм, РБ, Жр, Снх, Ск, Трг, Лщ, Уг, Клб, Клд). Зафіксовано й іншу сему на позначення *чаю* ‘напій із трав, листя, фруктів’: *чаї / з траў / з ф|рукт’іў* (Шм, Йс, Мч, Лк, Клб, Клд). Кольороатрибутиви *зе^{и}|лений, |чорний,* сполучаючись із родовою назвою, реалізують семи *чаї зе^{и}|лений* ‘гарячий або охолоджений ароматний напій із зеленого листя чаю; *чаї |чорний* ‘гарячий ароматний напій’. Сему ‘гарячий або охолоджений напій із заварки, цвіту липи, бузини’ у східноподільських говірках репрезентує демінутив *ча|йок*. Чаї, що п’ють із лікувальною метою, у досліджуваних говірках номінують аналітичні конструкції *|чаї л’іку|вал’ний* ‘напій, заварений з лікувальних трав’, *чаї з ли|моном* ‘напій з додаванням дольки лимона’. До складу номенклатури напоїв зараховуємо словосполучення *|чаї з пали|чок*, уживане в говірках на позначення гарячого напою, завареного з гілочок малини, вишні, сливи.

Лексема *чай*, вступаючи в атрибутивні зв’язки з прикметниками, утворює словосполучення, мотивовані: 1) лікувальними властивостями – *чай лікувальний, чай з лимоном*; 2) тактильними відчуттями – *чай гарячий, чай охолоджений*, *чай остуджений*, *чай теплий*; 3) складником заварки – *липовий, малиновий, лимонний*; 4) кольороназвами – *зелений, чорний*.

Отже, лексема *чай* та її фонетичні відповідники відомі й активно функціюють у мовленні діалектоносіїв. У більшості обстежених населених пунктах реалізує основне лексичне значення ‘гарячий напій, настояний на чайному листі, різних травах, цвіті та листі дерев, кущів’. У сполученні з іншими лексемами, що удокладнюють семантику і властивості, утворює атрибутивні словосполучення на позначення родових назв.

Кава – насіння вічнозелених тропічних багатолітніх рослин двох видів роду Coffea L. родини маренових [103]. У давнину схожий напій готували з підсмажених зерен жита, ячменю або жолудів. Тематичну підгрупу в східноподільських говірках на позначення ‘найменування кавового напою’ репрезентують лексеми ˈ*кава* ‘напій із порошку кавових зерен’, ˈ*кофе* ‘гарячий напій із цукром та вершками’.

Номен *кава* здавна відомий загальнонародній мові (Піскунов, с. 98; Желех., І, с. 328; Грінченко, ІІ, с. 204), є літературною нормою української мови та активно в ній функціює з різними значеннями (СУМ, IV, с. 65). Етимологи походження лексеми виводять від польського *kawa id*., куди воно потрапило з тур. *kahve id*. < араб. *kahva id*. (первинно «сорт легкого вина»), утвореного від назви місцевості Kaffa в Ефіопії, звідки походили торгівці кавою (ЕСУМ, ІІ, с. 333). Наявність у східноподільських говірках двох номенів – *кава* і *кофе* – свідчить про різномовні впливи. Зокрема, перший із них закріпився під впливом польської мови (історично Східне Поділля перебувало під владою Речі Посполитої, майже до початку XIX ст. належало полякам), другий – під впливом російської мови як посередниці в засвоєнні запозичень з європейських мов, а згодом і як основної мови міжнаціонального спілкування в колишньому СРСР. Зауважимо, що діалектоносії не розмежовують позначувані цими номенами денотати, хоч за способом приготування фіксуємо досить чітке розрізнення: *кава* – ‘напій, приготовлений зі змелених кавових зерен’, а *кофе* – ‘напій, отриманий зі смажених зерен кавового дерева, які за допомогою виморожувального сушіння або сухого розпилення перетворюються в порошок або гранули’. Поширення номена ˈ*кофе* мовці пояснюють так, наприклад: *Чоˈго ˈкофе // так у соˈйуз’і ˈвибору неᵘ ˈбуло // чолоˈв˙ік з войенˈторгу приˈносиў у заˈл’ізн’ій коˈробоц’:і ˈкофе ˈт’іки інˈд’ійс’киї / таˈкиї пороˈшок рожˈчин:иї* (Дбр). Тож диференційна ознака «спосіб приготування» – заварка у спеціальній посудині чи розчинення в кип’яченій воді – мотивували появу в

досліджуваних говірках аналітичних найменувань *ˈкава заварˈна, ˈкофе рожˈчин:иї, ˈкофе ростворˈ’імиї, ˈкофе растворˈ’імиї*, зрідка за допомогою атрибутива вказуючи на рід іменника (*ˈкофе растворˈ’імиї – ˈкофе растворˈ’іме* (Пг, Тм)).

Сему ‘напій зі свіжого молока і порошку какао’ в досліджуваних говірках представлено номеном *каˈкао* та фонетичним варіантом *каˈкаво* з появою інтервокального *в*. Лексема *каˈкао* активно функціює в сучасній українській мові (СУМ, IV, с. 73; СУМ-20, с. 1265).

Отже, лексеми *ˈкава, ˈкофе* сьогодні займають суцільний ареал на території південно-західного наріччя й надалі розширюють своє функціювання в інших діалектних континуумах зі спільним значенням ‘напій із кавових зерен’.

У східноподільських говірках ЛСМГ на позначення *безалкогольних* напоїв утворюють репрезентанти сем ‘загальне значення соку’, ‘значення квас’, ‘солодкий газований напій’, ‘газований напій’. На думку етимологів, *квас* був одним із найдавніших напоїв, відомих ще з часів Київської Русі, і віддавна вважався нехмільним напоєм *квасъ* < псл. **kvasъ* «квас», у якому відбулося чергуванням голосних з *kysnǫti ‘киснути’, зіставляється з лат. caseus ‘сир’ (ЕСУМ, ІІ, с. 416). Цей напій не втратив своєї актуальності й нині. У народній кулінарії існує безліч рецептів приготування квасу, проте одним з найрозповсюдженіших і найпростіших є приготування з житнього борошна або житнього хліба й солоду [242, с. 179].

У досліджуваному ареалі для семи ‘кислуватий напій з вівсяно-житнього хліба’ найуживанішою є лексема *квас*, зафіксована в більшості обстежених населених пунктах. Багатозначність лексеми засвідчує її семантична структура ‘охолоджувальний напій із яблук та сухофруктів’: *це таˈкиї наˈпиток // коˈлис’ роˈбили кˈвас із ˈйаблук / сухоᵘфˈрукт’іў // йа зˈнайу ˈнаша ˈбабушка роˈбила* (Кнл); ‘хмільний напій із яблук, з додаванням цукру, сухофруктів’: *з ˈйаблук / сушˈн’і / сухофˈрукт’іў / ˈсахар / воˈно бˈродит’ //*

по|том на|питок за|л’:али во|дойу // (Лк); ‘напій із дріжджів’ (Нс, Кпт, Зл); ‘напій на житньому хлібі, вистояний’ (Рз, Кбр); ‘кислий настій столового буряка як приправи до борщу’ (Кбр); ‘легкий напій’ (Клд).

Про різні способи приготування квасу та його види на території Східного Поділля ілюструють приклади діалектного мовлення носіїв, зокрема те, що квас виготовляли з різних фруктів: яблук, сухофруктів. Завчасно підсмажували, а потім відварювали зерна ячменю на основі чорного хліба, напр.: *|бабушка в˙ід|варувала сухо^{у}ф|рукти // |кидала ту|ди ма|лен’киї ку|сочок |сахару / ма|лен’киї ку|сочок д|р’іж˙:іў // с|тавила йо|го на п’і|ч’і // в˙ін |там бро|диў // і че^{и}|риз^{с} |там |пару дн’іў чи с|к˙іки / ц’і|дили йо|го і |пили цеї квас // і ше ро|били з йач|мен’у // в˙ід|варували |цеї йач|м˙ін’ / ўпе^{и}|ред |жарили / по|том в˙ід|варували йо|го // і |тоже |в˙ін бро|диў / |кидали д|р’іж˙:іў / і бро|диў // і |так |пили квас // а |зараз^{с} |робл’ат квас / п|росто во|ди / |кидайут хл’іб^{п} |чорниї / і |капе^{и}л’ку д|р’іж˙:іў / і ў|с’о // б|родит’ в˙ін по|том // |ц’ід’ат і пйут’ квас //* (Кнл).

Залежно від сировини для приготування напою лексема *квас* у східноподільських говірках має значення *квас |йаблучниї* (Дб), *квас |хл’ібниї* (Лщ, Уг, Сч), *квас із^{с} суш|н’і* (Снх, СХ). Мотиваційною ознакою в зазначених словосполученнях є прикметник, що вказує на продукт, з якого приготовлено напій. Зі значенням нехмільного напою лексема відома українській літературній мові (СУМ, IV, с. 131).

Досліджуваний ареал засвідчує проникнення нових номінацій, спричинених поширенням нетрадиційної медицини. До таких назв належить *|чаїниї квас* ‘кисло-солодкий прохолодний напій, приготовлений із чайного гриба’: *|чаїниї квас ро|били п|росто / б|рали трил’іт|рову |банку / нали|вали ў |нейі |маїже п˙ід верх ле|ген’кого мага|з’ін:ого |чайу / соло|дили / |кидали |чаїниї гриб / гоб|йазували |марл’ойу і с|тавили на |к˙іл’ка дн’іў бро|дити* (Дбр). У новому «Словнику української мови» кодифіковано сполучення слів *чайний гриб* зі значенням ‘приємний злегка газований кислувато-

солодкий напій, що утворюється внаслідок життєдіяльності чайного гриба’ (СУМ-20, с. 1303).

Отже, в обстежених говірках лексема *квас* реалізує широку палітру значень, відзначається відносною стійкістю та здатністю до утворення видових назв.

Наступну підгрупу безалкогольних *холодних* напоїв на досліджуваному ареалі утворюють репрезентанти сем ‘узвар, солодка рідка страва із сушених фруктів, ягід, зварених у воді’, ‘солодка рідка страва із сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот’, ‘киселиця, драглиста страва зі свіжих вишень, слив, груш або яблук та борошна, крохмалю або крупи’, ‘свіжовидоєне молоко’, ‘згусле кисле молоко’, ‘сир, продукт, одержаний підігріванням кислого молока і відокремленням сироватки’, ‘рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків, сметани’, ‘топлене незбиране молоко, заквашене сметаною’, ‘біла рідина з конопляного насіння’. Найширше аналізовану ЛСГ репрезентують семи підгрупи холодних напоїв.

Компот – солодкий фруктовий або ягідний відвар, напій. Давніша назва *компоту* стосується відносно несолодкого пряного варення з фруктів, ягід або овочів; фруктового гарніру для печені. Лексема утворена від назви складених страв < франц. compote < лат. composita композиція, суміш [103]. Етимологи лексему *компот* вважають запозиченням із французької мови (фр. *compote*) ‘компот’, де вона є дериватом латинського дієприкметника *comhositus* ‘складний, складений’ (ЕСУМ, ІІ, с. 543). У сучасній українській мові *компот* функціює зі значенням ‘солодка рідка страва з фруктів та ягід, зварених у воді; узвар’ (СУМ, ІV, с. 252).

У східноподільських говірках зафіксовано лексему *ком|пот* та фонетичний варіант *кам|пот*. На нашу думку, варіант *кам|пот* є наслідком редукції ненаголошеного [о] в [а] в російській мові, поширений під впливом північних говорів української мови, що контактують із білоруськими

говірками, для яких також властивий перехід ненаголошеного [о] в [а]. Номен у більшості обстежених населених пунктах уживається із семантикою ‘солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот’. Сему ‘солодкий напій із свіжих фруктів’ виявлено в 7-ти говірках (Шм, Йс, Мч, Лк, Клб, Окс, Дбр). Найбільш поширеними в обстеженому ареалі є видові назви компоту: *ком|пот із суш|н’і* (Клб), *ком|пот із ви|шен’* (Жр, Снх), *кам|пот із клуб|н’іки, кам|пот із ки|зилу, кам|пот з |йаблук* (Дбр).

До складу аналізованої мікропарадигми в досліджуваних говірках входить лексема *уз|вар* ‘солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот’ (Кнл, Жр, Снх, Сч, Уг, Зр, Гр, Ск, СХ, Лщ, Бт, Гр, Крт, Кбр, Плс, Об, Крс). Лексему *уз|вар* ‘солодкий напій із сухофруктів’ зафіксовано у 20-ти обстежених населених пунктах (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Глм, Бт, Уг, Гр, Чй, Плн, Снх, Ск, Лщ, Уз, Клб, Дбр).

Лексема *узвар* відома українській мові здавна. Її фонетичний варіант *взваръ* зафіксований у пам’ятках XVIII ст. (Тимченко, ІСУЯ, І, с. 232), а лексикографічна кодифікація розпочалася із середини XIX ст.: *узваръ (взваръ)* (и. с. м. р.) Разные сушеные плоды, сваренные съ медовою ситою (Б.-Нос., с. 363). Його реєструють словники другої половини XIX – початку XX ст.: *узвар, взвар* ‘страва із сушених груш, слив, вишень і яблук з корицею і шкіркою з лимона, зварених у воді’ (Піскунов, с. 264); *взвар* (Желех., І, с. 37), *узвар* (Желех., ІІ, с. 1005). Аналізований номен є дериватом дієслівного кореня *вар-* від псл. *variti* ‘варити’, пов’язане з *vьrěti* ‘кипіти’ (ЕСУМ, І, с. 332). Обстежений ареал засвідчує стабільність номінацій, яких зафіксовано три: *уз|вар, уз|вар із суш|н’і, уз|вар із сухоф|рукт’іў*. У сучасній українській літературній мові лексема *узвар* функціює із загальноприйнятим значенням (СУМ, Х, с. 405).

Із лексемою *уз|вар* у синонімічні відношення в досліджуваних говірках вступає номен *кисе^{и}|лиц’а* ‘солодка рідка страва із сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот’ (Лк). Зауважимо, що лексему *кисе^{и}|лиц’а*

зафіксовано і з іншими значеннями: ‘драглиста страва зі свіжих вишень, слив, груш або яблук та борошна, крохмалю або крупи’ (Кнл, Хм, Рз, Уг, Чй, Лщ, Бт, Плс, Окс, Дбр); ‘кисіль зі свіжих вишень’ (Крс, Дбр). У словнику Є. Желехівського та С. Недільського номен *киселиця* потлумачено як синонім до слова *кисїль*, до якого подано демінутив *киселечок* та аугментатив *кисїлище* (Желех., І., с. 343). Словник за редакцією Б. Д. Грінченка фіксує аналізовану лексему зі значенням ‘родъ киселя, варимаго изъ сливъ и кукурузныхъ крупъ или изъ муки кукурузной гречневой или ржаной, ячменной или овсяной’ та подає номен *кисе|лиця* виключно на позначення однієї реалії – *киселю* (Грінченко, ІІ, с. 239). У сучасній українській мові *киселиця* – ‘драглиста страва зі слив та борошна або круп’ (СУМ, IV, с. 153).

Сік – напій, виготовлений із плодів різних рослин: овочів, фруктів. Назва відома в давньому значенні як застаріла збірна назва рідин, отриманих з рослинних, рідше – із тваринних продуктів [103]. Етнографи зазначають, що сік здавна був улюбленим напоєм українців. Його готували мало не щодня в період дозрівання ягід, фруктів тощо [138, с. 48]. У східноподільських говірках серед назв солодких напоїв зафіксовано номен *с’ік* ‘рідина, вичавлена з овочів, фруктів’ (Чй, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Ів, Нд, Клн, Уг, Зр, Сч, Сн, Рс, Тп, Бт, Лщ, Гр, Гнн, Юр, Окс, Крс, Пн, Дб, РБ, Дбр) та фонетичний варіант *сок* (Жр, Снх, Ск).

У пам’ятках києворуського періоду І. І. Срезневський зафіксував номен *сокъ* як полісемант: «1) рідина, сік; 2) напій; 3) страва; 4) ласощі» (Срезн., ІІІ, с. 460). За даними етимологів, лексема походить із праслов’янського **sokъ*, споріднена з лит. *sakaĩ* ‘деревна смола’ (ЕСУМ, V, с. 251). Загальнонародній мові слово *сік* було відоме з одним значенням – ‘сокъ’ (Грінченко, IV, с. 125), проте, як засвідчує «Словник української мови», семантична структура лексеми *сік* зазнала розширення (СУМ, IX, с. 216). Функціювання фонетичного варіанта *сок* (Жр, Снх, Ск)

детерміноване інтерферентним упливом російської мови.

У березні жителі сільської місцевості збирають *сік березовий* шляхом виточування його з-під кори дерева. На позначення семи ‘рідина з-під кори берези’ вживають словосполучення *с’ік бе*^{и}*ˈрезовиї.* У досліджуваних говірках для родової назви лексеми *сік*, яка конкретизує означальний компонент, зафіксовано мовні сполуки *с’ік бе*^{и}*ˈрезовиї* (Чй, Лщ, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Клн, Трг, Юр, Зр, Уг, Гнн, Бт, Гр, Дб, Окс, Пн, Крс, Плс, Глм, РБ), *сок бе*^{и}*ˈрезовиї* (Юр), *с’ік биˈрезовиї* (Лщ). Іменниково-прикметникові словосполучення *сік березовий, сік із берези* та фонетичні варіанти мотивовані ознакою, де похідний прикметник *березовий*, утворений за допомогою суфікса *-ов-*, указує на вид і сорт соку. На позначення соку, приготовленого з томатів, у східноподільських говірках зафіксовано мовні одиниці *с’ік тоˈматниї, с’ік з пом ̈іˈдор’іў, тоˈматниї с’ік* ‘видавлений сік зі свіжих помідорів’. Діалектоносії так пояснюють виготовлення цього соку: *з пом ̈іˈдор’ів виˈчаўл’уйец’а наїˈб ̈іл’ше ˈсоку / йаˈкиї ˈпот’імваˈр’ат’ / ˈсол’ат’ за смаˈком / доˈдайут’ кˈруглиї ˈчорниї гоˈрошок та заˈкатуйут’ ў ˈбанки на ˈзиму / і кˈвас’ат’ пом ̈іˈдори у ˈд’іж ̈і //* (Уг).

У досліджуваних говірках тематичну підгрупу на позначення холодного мінералізованого газованого напою зафіксовано сполучення атрибутивів *гаˈзована, м ̈ineˈрал’на* із субстантивом *воˈда*. На позначення солодкого газованого напою східноподільські діалектоносії послуговуються аналітичним найменуванням *соˈлодка воˈда,* монолексемою *лимоˈнад* та її фонетичним варіантом *л’імоˈнад*. Деонімізацією спричинена поява в мовленні мешканців Східного Поділля (як і, очевидно, всієї України) таких номенів, як *баїˈкал, тарˈхун*, що позначали безалкогольні солодкі газовані напої промислового виробництва, наприклад: *ˈпомн’у / баїˈкал заўжˈди розбиˈрали / ˈт’іки йоˈго приве*^{и}*ˈзут’ // а тарˈхун м ̈іг просˈтойати з ˈтиждин’ // і на пˈразник ˈтоже заўжˈди баїˈкал бˈрали / бо хоˈроша запиˈвачка з ˈн’ого буˈла* (Дбр).

Лексема *лимоˈнад* і фонетичний відповідник *л'імоˈнад* у говірках Східного Поділля зафіксовано зі значенням 'солодкий газований напій зі смаком лимона'. Слово відоме сучасній українській мові як 'прохолодний кисло-солодкий напій, до складу якого входить сік лимона або інших фруктів чи ягід' (СУМ, IV, с. 486).

Отже, аналіз виявлених лексем на позначення гарячих і холодних напоїв засвідчив спільні з літературною мовою риси. У складі більшості аналізованих лексем спостерігаємо сталість лексичного матеріалу, а також незначні зміни в семантичній структурі заявлених репрезентантів. Переважна більшість лексем праслов'янського походження – однослівні, рідше двослівні найменування. Визначено етимологію лексем, окреслено лінгвогеографію їх поширення. Єдиної моделі утворення назв безалкогольних напоїв у досліджуваних говірках не встановлено. Зафіксовано ряд аналітичних найменувань, а також атрибутивні словосполучення. Вивчення лексики на позначення напоїв у східноподільських говірках створює подальші передумови для дослідження, що дасть змогу до вистудіювання процесів номінації в досліджуваному говірковому ареалі.

Висновки до розділу 2

ТГЛ назв їжі та напоїв у східноподільських говірках має розгалужену структуру, у якій виокремлюємо 4 ЛСГ, зокрема, ЛСГ загальних назв їжі та напоїв, ЛСГ назв їжі рослинного походження, ЛСГ назв їжі тваринного походження, ЛСГ назв напоїв. Такий поділ на групи є умовним, оскільки значну кількість страв готують, використовуючи інгредієнти різного походження, наприклад, *(карˈтопл'а, карˈтошка) з мˈйасом, бараˈбол'а (карˈтопл'а, карˈтошка) карˈтопл'а з гриˈбами, бараˈбол'а (карˈтопл'а, карˈтошка) с туˈшонкойу*. Тому, аналізуючи такі і подібні назви, ми

відносили їх до ЛСГ і ЛСМГ за основним інгредієнтом.

Кожна ЛСГ розпадається на декілька мікрогруп, для яких характерні гіперо-гіпонімічні, синонімійні, антонімійні відношення, словотвірні зв'язки. Для кожної ЛСМГ визначальними є власні ДО. Наприклад, для ЛСМГ на позначення загальних назв їжі – це «спосіб приготування», «смакові якості», «калорійність, жирність їжі» (*ст|рава |жирна, ст|рава п'іс|на, ст|рава |ситна*), для ЛСМГ назв круп і страв із них – «інгредієнт», «калорійність, жирність їжі» (*|каша не^{и}|жирна, |каша п'іс|на, |каша з шквар|ками*), для ЛСМГ алкогольних напоїв – «спосіб виготовлення», «місце виготовлення», «міцність» (*|пиво м'іц|не, |пиво бе^{и}залко|гол'не*).

Інтегральними ДО, що об'єднують усі ЛСМГ у складі ТГЛ назв їжі та напоїв, є «інгредієнт» та «спосіб приготування». Номени, утворені за такими ДО, найчастіше є узгодженими чи неузгодженими словосполученнями за моделями «іменник-назва страви» + «дієприкметник, що передає ДО», «іменник-назва страви» + «прикметник, що передає ДО», «іменник-назва страви» + прийменник з, із + «іменник, що передає ДО».

Спільним для ЛСМГ у ТГЛ назв харчування є наявність узагальнувальної родової лексеми, вираженої субстантивованими ад'єктивами, вираженими в граматичній формі середнього роду: *спирт|не, |варане, мо|лочне, мйас|не, со|лодке.*

У кожній ЛСМГ зафіксовано лексеми, утворені шляхом метомінічного перенесення *ре^{и}|берц'а, |ребра* 'страва, приготовлена з ребер поросяти', *пе^{и}|ч'інка* 'начинка для пирогів', *пе^{и}р|лоўка* 'каша з перлової крупи'; *оў|с'анка* 'каша із молока та овсяної крупи', *мо|лочне* 'загальна назва молока і молочних продуктів' – 'молочний кисіль'; *|манка* 'каша на молоці з манної крупи'; *ква|сол'а* 'страва з цілої вареної квасолі', що свідчать про внуртішньогрупові системні зв'язки. Частина лексем виходять за межі ТГЛ назв харчування і втягуються в номінативні орбіти інших ТГЛ, наприклад, лексема *колотуха* у досліджуваних говірках позначає, крім молочного

продукту, сварливу жінку.

На системність лексики харчування вказують словотвірні ланцюжки.

У східноподільських говірках відзначено низку універбатів на позначення тієї чи тієї страви, що свідчить про завершеність номінаційного процесу: *ка|з'он:а |вод^{m}ка → ка|з'онка, (кар|топл'а, кар|тошка) |тоўчана → |тоўчанка, (кар|топл'а, кар|тошка) то|лочана → то|лочанка.*

Значна частина лексем мають питомі корені, що свідчить про давність заняття подолян тваринництвом та землеробством. Разом з тим низка запозичень, давніх і пізніших, свідчить про відкритість ТГЛ, зміну господарювання. Потрапляючи на говірковий ґрунт, запозичення адаптують фонетичну структуру (*хварш*), утворюють словотвірні ланцюжки, що вказують на рівень адаптації лексем (*філе → філейка* і под.).

Матеріали розділу висвітлені в чотирнадцяти публікаціях автора [200; 202; 203; 204; 205; 206; 207; 208; 209; 210; 211; 212; 213; 214].

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОГЕОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

3.1. Ареалогія східноподільських говірок за матеріалами картографування назв їжі та напоїв

Східноподільські говірки завжди перебували в полі зору діалектологів, що зумовлено вивченням меж двох південних наріч української мови – західного і східного. Незважаючи на це, у дослідників не склалося єдиного визначення демаркаційної діалектної лінії. У дослідженнях середини минулого століття одними із точок дотику ізоглос південно-західного та південно-східного наріч визначають Умань та Тальне: умовну лінію через населені пункти Біла Церква – східніше Умані – Ананьїв проводив І. Зілинський; східніше Житомира – Умань – Ананьїв – В. Ганцов [47, с. 49]; Фастів – Біла Церква – Тальне – західніше Новомиргорода – Ф. Жилко [109]; східніше Коростишева – Козятина – на схід від Умані – Первомайськ – Роздільна за матеріалами Атласу української мови провів І. Матвіяс [177]. Не давали відповіді на питання про межу між західним і східним наріччями карти Атласу української мови, у якому скартографовані явища різних мовних рівнів. Таке дещо відмінне проведення ліній було зумовлене, на нашу думку, відсутністю достатньої кількості діалектного матеріалу різних мовних рівнів, і підтверджує спостереження дослідників діалектних меж про те, що демаркаційна лінія є не лінією, а може сягати до сотні кілометрів.

У кінці XX століття активізувалися дослідження діалектів української мови, що було зумовлено збором матеріалу до Лексичного атласу української мови, укладанням загальнонаціонального словника. Дисертаційні праці, захищені в 1990-х роках (П. Ю. Гриценко, Г. І. Мартинова, К. Д. Глуховцева, Л. Д. Фроляк, В. В. Лєснова, М. В. Бігусяк, В. М. Мойсієнко та ін.), подавали

лінгвістичні карти поширення лексико-семантичних явищ у різних ареалах української мови. Завдання, які ставили перед собою діалектологи, стали співзвучними до тих, які визначив професор П. Ю. Гриценко для укладання Лексичного атласу української мови та інших атласів мов: по-перше, розкрити та виявити різницю діалектної мови на лексико-семантичному рівні; по-друге, зафіксувати одиниці діалектного членування за даними лексики і семантики; а також подати новий матеріал для з'ясування генези лексики української мови [74].

У кінці минулого століття першою на подільсько-середньонаддніпрянську межу, а отже, на межу між південно-західними та південно-східними говорами, на території Черкащини звернула увагу Г. І. Мартинова. Новаторство дослідження Г. І. Мартинової в тому, що була системно вивчена і скартографована одна тематична група побутової лексики і на підставі карт визначена подільсько-середньонаддніпрянська межа на території правобережної Черкащини. Діалектолог зауважила, що подільсько-середнонаддніпрянська межа на матеріалі побутової лексики утворена трьома пасмами ізоглос, центральне з яких проходить у басейні р. Гнилий Тікич із незначними відхиленнями на схід і захід [169].

Наступною за вивчення подільсько-середньонаддніпрянської межі взялася Т. М. Тищенко, яка розширила ареал дослідження на захід і обрала для системного опису сільськогосподарську лексику. Вона встановила, що говірки, які знаходяться на території від східного кордону Вінниччини і до басейну річки Гнилий Тікич на Черкащині, є перехідними між південно-західними і південно-східними, а ареал членується шістьма пасмами ізоглос, три з яких накладаються на пасма ізоглос, виокремлені Г. І. Мартиновою [252].

У пізніших дослідженнях на підставі аналізу АУМ, дескриптивних праць про подільський говір та його межі Т. М. Тищенко виокремлює східноподільські говірки, які на сході обмежує р. Гнилим Тікичем – на півдні – по р. Синюха до р. Південний Буг у напрямку на Ананьїв – Балту Одеської

області – Чечельник Вінницької обл., на заході від Чечельника до верхів'я р. Рось, на півночі – від верхів'я р. Рось – північніше м. Ставища до верхів'я р. Гнилий Тікич [247]. Таке виокремлення східноподільських говірок, на нашу думку, є цілком логічним, особливо після того, як дослідниці І. В. Гороф'янюк та Г. П. Краєвська виокремили в центральноподільських говірках східну зону, до яких віднесли говірки східних районів Вінницької області [153, с. 19], тоді як Т. М. Тищенко ці говірки називає східноподільськими.

Т. В. Щербина, вивчаючи говірки середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя, визначає зону активного східноподільського впливу на говірки середньонаддніпрянсько-степової межі східніше рр. Гнилий Тікич та Синюха (Щербина, к.169).

Дослідивши географію назв одягу та прикрас у східноподільських говірках, Г. Г. Березовська стверджує, що крайні східні ізоглоси, які відмежовують подільські елементи від інших (середньонаддніпрянських чи степових), концентруються в басейні р. Синюха. На північному відрізку пасма (межа подільського і середньонаддніпрянського говорів) ізоглоси проходять у межиріччі Гнилого і Гірського Тікичів, західніше р. Гірський Тікич, східніше р. Гнилий Тікич [11, с. 9]. Частина ізоглос, які обмежують подільські назви одягу та прикрас на сході, пасом не утворюють, а доповнюють уже виділені за картографованими явищами в сільськогосподарській лексиці. Г. Г. Березовська також зауважує, що східноподільські говірки зазнають нашарувань різнодіалектних рис різних мовно-територіальних утворень: зі сходу на них «тиснуть» середньонаддніпрянські говірки, з півночі – накладаються південно-волинські ареали, з півдня – степові, що зумовлює опозицію північні : південні східноподільські говірки [11, с. 15].

Скартографувавши будівельну лексику східноподільського ареалу, Л. Б. Поліщук зауважила, що досліджуваний ареал у репрезентації фонетичних, морфологічних, семантичних особливостей будівельної лексики є більш-менш однорідним. Лише 11 карт дозволили їй диференціювати

східноподільські говірки на східні і західні і 8 карт – на північні та південні. Ці ізоглоси доповнюють пасма, які вже виокремили Г. І. Мартинова, Т. М. Тищенко, Г. Г. Березовська. Як і на матеріалі назв одягу і взуття, крайні східні ізоглоси подільських елементів концентруються в басейні річок Гнилий Тікич та Синюха [225, с. 15].

У східній частині східноподільських говірок Л. Б. Поліщук виокремлює південно-східну та північно-східну групи говірок і не відзначає таких груп у західній частині східноподільських говірок. Вона зауважує, що загальна тенденція просторового розміщення лексем на позначення традиційного будівництва – суцільність ареалу східноподільських говірок із мозаїчними або острівними вкрапленнями та острівна мозаїка [225, с. 16], що, на її думку, може бути спричинено впливом сусідніх говорів.

Т. В. Щербина зауважує: «Застосування лінгвістичного картографування для вивчення лексики дає змогу виокремити основні одиниці діалектного членування мови, установити групування її говорів. Представлення мовного матеріалу в географічній проекції удосконалює ареальні характеристики явищ, їх розміщення та співіснування в лінгвальному просторі» [279, с. 96].

Картографуючи лексику на позначення їжі та напоїв у східноподільських говірках, ми мали на меті здійснити їх внутрішню диференціацію, виявити лінгвальне наповнення кожної ареальної одиниці досліджуваного континууму; прослідкувати тенденції просторового розміщення лексичних, семантичних та фонетичних явищ.

Найвиразніші явища фонетичного, лексичного та семантичного рівнів, які відображають мовні особливості досліджуваних говірок, було скартографовано й укладено в Атлас лексики на позначення їжі та напоїв у східноподільських говірках (додаток Г), до якого ввійшли 46 карт.

Опозиція захід : схід у східноподільських говірках.

Посткартографічна інтерпретація поширення явищ лексико-семантичного та фонетичного рівнів показує, що на матеріалі лексики на позначення їжі та напоїв досліджуваний ареал є більш-менш однорідним.

13 карт дозволяють провести ізоглоси, що членують досліджувані говірки на східні і західні. Їх можна групувати у три пасма. Такі ізоглоси пасом не утворюють, а лише можуть доповнити названі попередніми науковцями на матеріалі побутової, сільськогосподарської, лексики на позначення одягу й прикрас, будівництва.

Опозицію захід: схід виразно демонструють карти у репрезентації явищ різного рівня (першими подаємо явища, характерні для західних досліджуваних говірок):

виш|н'ак, виш|н'іўка : *виш|н'оўка, виш|н'іўка* ‘міцний алкогольний напій із вишень’ (к. № 42);

со|лодке : *хо|лодне, с'о|годн'ішне* ‘молоко, яке деякий час постояло, але не прокисло’ (к. № 32). Цю ізоглосу умовно можна провести по р. Південний Буг.

ве^{и}рш|ки, сми^{е}|тана со|лодка : *с|л'іўки* ‘верхній жир молока, некислий’ (к. № 25). Ізоглоса, яка розмежовує західні і східні елементи, проходить східніше р. Гнилий Тікич на Черкащині, східніше р. Синюхи на Кіровоградщині до місця впадіння її в р. Південний Буг і далі на захід по північних кордонах Миколаївської та Одеської областей.

сме^{и}|тана |добра, сме^{и}|тана ве^{и}рш|кова : *сме^{и}|тана* ‘верхній жир молока, кислий’ (к. № 24). Ізоглоса, що обмежує західні елементи, проходить у басейні р. Гірський Тікич західніше р. Синюха.

сме^{и}|тана |ран'ішн'а, сме^{и}|тана с'о|годн'ішн'а, сме^{и}|тана моло|да : *сме^{и}|тана с|в˙іжа* ‘сметана, яку недавно зібрали’ (к. № 23). Ізоглоса, яка розмежовує західні і східні елементи, проходить східніше р. Гнилий Тікич – р. Синюха.

з|вурдитис’а, з|гурдитис’а : *ски|п ̈ітис’а* ‘скипітися (про несвіже молоко, яке закип’ятили)’ (к. № 35). Ізоглоса, яка обмежує західні елементи, на півночі проходить східніше р. Гнилий Тікич вниз до місця злиття Гірського і Гнилого Тікичів, далі по Гірському Тікичу в напрямку на Монастирище, потім по кордону Черкаської та Вінницької областей, тобто середньонаддніпрянський елемент *ски|п ̈ітис’а* клином вривається у типові східноподільські говірки.

|гурдиц’а, бур|дит(’), б|родит(’), бул’ко|тит(’) : *|п ̈іниц’а* ‘про молоко, що густить у темному місці, не утворюючи сметани’ (к. № 26). Така ізоглоса проходить по р. Гнилому Тікичу і далі на південь по р. Синюсі.

На семантичному рівні опозиція захід : схід представлена на карті № 28 «Семантика лексеми *маслянка*». Ізосема, яка обмежує поширення лексеми *мас|л’анка* у західній частині досліджуваних говірок зі значенням ‘посудина для збивання масла’, ‘відходи від масла’ від *мас|л’анка* ‘відходи від масла’, проходить по Гірському Тікичу – по Ятрані і далі на південь.

Декілька карт фонетичного рівня також відображають поділ досліджуваних говірок на західні та східні. Першими показуємо західні елементи:

сми|таник : *сме^{и}|тан:ик* – подовження приголосних. Зауважимо, що ізоглоса, яка обмежує явище подовження приголосних, проходить у басейні р. Південний Буг і не зовсім корелює із картами, укладеними Т. М. Тищенко [252] на матеріалі сільськогосподарської лексики та Г. Г. Березовською [11] на матеріалі назв одягу і взуття. Так, Т. М. Тищенко ізоглосу, яка обмежує явище відсутності подовження, проводить західніше Умані [252, с. 131],

бура|чанка, бура|чиха : *бур’а|чанка, бур’а|чиха* – опозиція |р| : |р’|. Ізоглоса, яка обмежує вживання диспалаталізованого [р], у північній частині проходить по р. Гнилий Тікич – далі по р. Синюсі до впадіння в неї Ятрані – на захід майже по кордону Черкаської і Кіровоградської областей до верхів’їв рр. Дохна і Савранка – далі на південь (к. № 40). Г. І. Мартинова на прикладі

побутової лексики [169], Т. М. Тищенко на прикладі сільськогосподарської лексики [252] та Г. Г. Березовська на прикладі назв одягу, взуття та прикрас ізоглосу, що репрезентує протиставлення фонетичного рівня – |р| : |р’|, проводять у басейні р. Гірський Тікич [11].

бу|л’он, |йушка : *бу|л’йон* ‘навар із курячого м’яса’. Територія побутування фонетичного варіанта *бу|л’йон* обмежується ізоглосою, що проходить у басейні р. Гірський Тікич з незначним відхиленням на захід, по Синюсі до місця впадіння Синюхи в Південний Буг, далі захід по кордону Кіровоградської та Миколаївської і Одеської областей (к. № 9).

гли^{е}ў|кий, гле^{и}ў|м˙інка, сиро|вий : *си|рий, гли^{е}ў|кий* ‘недопечений хліб’ (к. 15). Ізоглоса, яка розмежовує західні і східні елементи, проходить у басейні річок Гірський Тікич та Синюха.

йачи|м˙інка : йач|м˙інка «Фонетична структура лексеми» (к. № 13); цю ізоглосу проводимо між говірками Конела Жашківського р-ну – Косенівка – Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл. – Красногірка – Свірневе Голованівського р-ну Кіровоградської обл.

гоў|с’анка : *в˙іў|с’анка* (к. № 11). Ізоглоса, що обмежує явище протетичного [г] заходить клином із західних досліджуваних говірок аж у говірки межиріччя Гірського і Гнилого Тікичів [252].

Опозиція *північ* : *південь* у східноподільських говірках виокремлюється на основі південної та північної груп говірок.

Південна група говірок. На правомірність виділення північних і південних східноподільських говірок указує Атлас української мови (І том). Південноподільські говірки, а отже, і південні східноподільські говірки, відмежовуються від північних ізоглосою Чечельник Вінницької області – Балта – Ананьїв Одеської області в репрезентації таких мовних явищ: відсутність протези (кк. 140, 143); звук [*н’*] у лексемі *|сон’ашник* (к. 115); флексія *-ови* у Д. в. одн. іменників *о*-основи (*|бат’кови, б|ратови*) (к. 194); вживання частки *най* (к. 273); лексем *кар|топл’а, картоп|л’і* ‘картопля

(solanum tuberosum L.)’ (к. 312); *му|рахи* ‘мурашки (Formicidae)’ (к. 326); *т|рубл’ат(’)* ‘виють (про вовків)’ (к. 327); *ве|селиц’а* ‘райдуга’ (к. 343); вигуків, якими відганяють котів *а-|кота* (к. 331), свиней *а-|ц’у* (к. 338); вигуків, якими кличуть овець *на-|бир* (к. 335), свиней *коц’-коц’* (к. 337). Врахування ареалів цих мовних явищ дозволило І. Г. Матвіясу провести межу північно- і південноподільських говірок по умовній лінії: Дунаївці – Шаргород – Вапнярка – Чечельник – Балта – Ананьїв [177, с. 70].

Про правомірність виокремлення північних і південних у складі східноподільських говірок можуть сигналізувати і південні та північні групи говірок у західній зоні правобережної Черкащини, які виокремила Г. І. Мартинова за даними картографування побутової лексики.

Дослідивши ареалогію поширення репрезентантів тематичної групи назв одягу, взуття і прикрас, Г. Г. Березовська зауважує, що для східноподільських говірок опозиція *північ : південь* є виразною (Березовська, с. 129). Дослідниця констатує, що на фонематичному та лексико-семантичному рівнях саме пасмо ізоглос є нещільним, й крайні північні ізоглоси умовно окреслює лінією, яка проходить через Шарапанівку Крижопільського р-ну – Кошаринці – Сумівку – Маньківку – Джулинку Бершадського р-ну Вінницької обл. – Колодисте – Томашівку – Сушківку – Бабанку – Оксанине Уманського р-ну Черкаської обл. – Журавку Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл. (Березовська, к. 48).

Картографування традиційної лексики будівництва в східноподільських говірках Л. Б. Поліщук засвідчило дихотомію північ : південь лише на 8-ми картах.

Картографування репрезентантів тематичної групи лексики харчування відображає опозицію південь : північ у репрезентації явищ різних мовних рівнів. Зокрема, такі явища лексико-семантичного рівня вказують на південні східноподільські говірки: *мама|лик* ‘густа каша із кукурудзяного борошна’ (к. № 12); *толо|чанка* ‘страва або приправа до страв, приготовлена з

розім’ятих або протертих овочів або фруктів’ (к. № 2); *б|раж^{ш}ка* ‘невиброджені запарені інгредієнти для самогонки’ (к. № 44); *виш|н’оўка* ‘міцний алкогольний напій із вишень’ (к. № 42); *|мокриї* ‘недопечений хліб’ (к. № 15). Група південних говірок виокремлюється і на основі скартографованої лексеми *ко|л’астра* на позначення семи ‘молозиво, густе молоко в корови в перші дні після отелу’. Ця лексема зафіксована в усіх обстежених говірках півночі Одеської та Миколаївської областей, у південній говірці Вінницької області (к. № 30). Очевидно, найнижче опускається ізоглоса, яка виокремлює південну групу говірок, у репрезентації варіантом *ш|мале^{и}ц’* семи ‘свиняче зовнішнє перетоплене сало’ (к. № 20).

Отже, південну групу говірок обмежує пасмо ізоглос, крайніми північними точками якого є Яланець Бершадського р-ну Вінницької обл. – Осітна Христинівського – Острівець Уманського р-нів Черкаської обл.– Розсоховатець Новоархангельського – Тишківка – Липняжка – Юр’ївка Добровеличківського р-нів Кіровоградської обл. У західній і центральній частині пасмо є щільним, у східній частині віялоподібним.

Окреме пасмо ізоглос формується із північного сходу досліджуваних говірок на південний захід, відокремлюючи кут у південно-східній частині досліджуваного ареалу. Воно проходить у південних районах Черкаської, північно-західних – Кіровоградської, південно-східних – Вінницької та північних – Одеської областей. Про це свідчать карти фонетичного (№ 3 «Фонетична структура лексеми *мундірка*»; № 27 «Конопляне масло, яке застосовували в піст» (*|масло п¨іс|не* : *|масло |посне* – |о| в закритому складі)) і лексичного (№ 18 ‘Биток із м’яса’) рівнів.

Північна група говірок.

Очевидно, північну групу говірок може засвідчити карта № 21 у репрезентації семантики лексеми *л’ій*. У північній частині досліджуваних говірок від верхів’я р. Соб до Гнилого Тікича і в межиріччі Гірського і Гнилого Тікичів цю лексему зафіксовано зі значенням ‘овечий жир’. Дещо розмитий

ще один ареал утворює ця ж лексема у репрезентації семи ‘телячий жир’ у говірках північної частини Вінницької області. У північних досліджуваних говірках виокремлюється група говірок, у яких скартографовано лексему *кар|тохл’а* ‘основний овоч першої рідкої страви’ (к. № 1). Це може бути свідченням групи північних говірок, на які, за спостереженнями Г. Г. Березовської, «тиснуть» явища говірок волинської групи [11].

Північну групу говірок підтверджує карта № 7 «Семантика лексеми *ку|л’іш*». Ізосема, яка відокремлює ареали лексеми на позначення страви з гречаного борошна, опускається з півночі до м. Монастирища на схід до місця злиття рр. Гірського і Гнилого Тікичів – Лозуватка Шполянського р-ну Черкаської обл.

Наші спостереження підтверджують інші лінгвогеографічні джерела, зокрема Г. І. Мартинової, Т. М. Тищенко, Г. Г. Березовської, Л. Б. Поліщук. Дослідниці одностайні в думці, що цей ареал не замикається, а, очевидно, продовжується на заході в говірках Вінницької області. Варто зауважити, що пасмо ізоглос, яке відділяє північну групу говірок, є нещільним, оскільки ізоглоси різних лексико-семантичних, фонетичних та граматичних явищ демонструють різну конфігурацію. Крайні північні ізоглоси опускаються до умовної лінії: Клебань Тульчинського – Крутогорб Гайсинського р-нів Вінницької обл. – Халаїдово – Бачкурино Монастирищенського – Ботвинівка Христинівського – Нестерівка – Іваньки Маньківського – Кобринове Тальнівського – Стебне Звенигородського – Лозуватка Шполянського р-нів Черкаської обл. Більшість карт демонструють суцільний ареал у репрезентації певних лексико-семантичних чи фонетичних явищ, на тлі яких виокремлюються острівні ареали інших діалектних явищ. Ці острови можуть бути різної величини, їх на картах може бути різна кількість. Ми намагалися згрупувати карти за кількістю острівних ареалів фонетичних чи лексико-семантичних явищ.

1 острів та суцільному тлі певного мовного явища. У центральній зоні

східноподільських говірок на тлі лексеми *бу|ханка* на позначення хлібини (к. №14) виокремлюється значний острівний ареал словотвірного варіанта *буха|нец’*, який тягнеться з півночі на південь: починається у межиріччі Гірського і Гнилого Тікичів, тягнеться смугою на південь і замикається в говірках Одеської області. На тлі лексеми *бу|л’он* на позначення навару із курячого м’яса відзначено значний острівний ареал лексеми *|йушка* (к. № 9). У басейні р. Синюха у північних говірках Кіровоградської та кількох говірках Уманського району, які межують з ними, на загальному тлі лексеми *ва|реник* утворює компактний ареал її фонетичний варіант *ва|рен’ік* на позначення невеликого виробу із прісного тіста з начинкою (к. № 36). Компактний острівний ареал у говірках західної частини Черкаської області на тлі репрезентанта *хо|лодне* ‘молоко, яке деякий час постояло, але не прокисло’ утворює лексема *с’о|годн’іше* (к. № 32). Подібне розташування має й острівний ареал лексеми *би|ток* на позначення відбивної із м’яса (к. № 18). Незначний острів у басейні р. Ятрань у місці впадіння її в Синюху формує лексема *мас|л’анка* зі значенням ‘збита сметана’ (к. № 28).

Два острови різних явищ. До цієї групи карт віднесемо карту № 8, яка репрезентує семантику лексеми *ку|л’іш*, зокрема у говірках Христинівського, частково Монастирищенського та Уманського районів Черкаської області утворює острівний ареал названа лексема із семою ‘суп без картоплі’, а в межиріччі Ятрані та Гнилого Тікича – ‘обмішка, залита окропом’. На карті № 7 у центральній частині досліджуваних говірок скартографовано невеликий ареал лексеми *ле^{и}|м˙ішка* на позначення неповороткої, вайлуватої людини та трохи південніше нього ареал лексеми *ле^{и}|м˙ішка* на позначення страви з пшеничного борошна з молоком чи шкварками. Незначний мікроострів, у говірках на лівому березі Синюхи, утворює лексема *ме^{и}|духа* на суцільному тлі лексеми *ме^{и}до|вуха* на позначення настоянки на медові (к. № 43). На цій же карті спостерігаємо ще один мікроострів лексеми *ме^{и}до|гонка* на позначення цієї ж семи.

Карта № 44 «Невиброджені запарені інгредієнти для самогонки» демонструє 2 ареали лексеми *дур|ман*, зафіксованої у говірках Сичівка Христинівського р-ну Черкаської обл. – Тополівка Теплицького р-ну Вінницької обл. – Крутогорб Гайсинського р-ну Вінницької обл. та Красногірка і Свірневе Голованівського району Кіровоградської обл. Крім того, ще один значний острів у говірках Катеринопільського району Черкаської обл. і на південь у говірках Кіровоградської обл. формує лексема *ду|р'іўка*.

Декілька островів одного мовного явища. Два і більше острови одного й того ж явища на суцільному тлі іншого можуть свідчити, на нашу думку, про розірваність колись суцільного ареалу чи про занесеність явища до певної говірки ззовні. На карті № 25 'Верхній жир молока, некислий' скартографовано різної конфігурації два острови аналітичної номінації *сми^{е}|тана со|лодка*. Подібне явище спостерігаємо і на к. № 23 'Сметана, яку нещодавно зібрали': на тлі аналітичних номінацій *сми^{е}|тана |ран'ішна, ~ с'о|годн'ішн'а,* скартографовано мікроалеали аналітичної номінації *сми^{е}|тана моло|да* у межиріччях Собі та Гірського Тікича, Південного Бугу та Синюхи, у басейні р. Синюха нижче злиття Гірського і Гнилого Тікичів. Незначний острів у межиріччі Ятрані та Синюхи на загальному тлі лексеми *с|мале^{и}ц'* утворює фонетичний варіант *ш|мале^{и}ц'*. Відзначаємо ще фіксацію цього варіанта у найпівденніших обстежених говірках, але оскільки цей ареал не є замкнутим, то, на нашу думку, варто говорити про південну групу говірок (к. № 20). Про колись суцільний ареал можуть свідчити 2 острови лексеми *гу|л'ійа* – у межиріччах Гірського та Гнилого Тікичів, Ятрані та Савранки; та острів, утворений пасмом говірок, що тягнуться з півночі на південь, у яких зафіксовано лексему *го|л'ійа* на позначення жиру, виробленого із соняшникового насіння (к. № 22).

Т. М. Тищенко зауважує, що пасмо ізоглос, яке обмежує ареал побутування приставних [г], [в], [л] на матеріалі сільськогосподарської

лексики проходить із північного заходу на південний схід по лінії Павлівка Жашківського р-ну – Кислин Маньківського р-ну – Ризино – Озірна – Скаливатка Звенигородського р-ну – Катеринопіль – Ступичне – Мокра Калигірка Катеринопільського р-ну – Соболівка – Кавунівка Шполянського р-ну Черкаської області із незначними відхиленнями вправо і вліво, характеризується хвилеподібністю і не утворює замкнутих ареалів, а, очевидно, продовжується у волинсько-подільських та степових говірках [252, с. 144]. Отже, ареали лесем із протезою на позначення їжі та напоїв повністю накладаються на виокремлені попередниками ареали.

Карта № 11 відображає фонетичну структуру лексеми *в˙іў|с'анка*. На суцільному тлі лексем із протезою [в] та [г] скартографовано значні острівні ареали лексеми без протези *оў|с'анка* в говірках Жашківського, Маньківського, Христинівського районів Черкаської обл., у басейні р. Південний Буг та в досліджуваних говірках Миколаївської області.

Три і більше островів різних мовних явищ. Наприклад, карта № 20 «Шматочки сала, які залишились з перетопленого жиру» демонструє поширення на суцільному тлі лексеми *шквар|ки* у західній частині досліджуваних говірок острови лексеми *шква|рок*, у східній – *|вишкварки*, у центральній – *|вижарки.* На карті № 2 «Страва або приправа до страв, приготовлена з розім'ятих чи протертих овочів або фруктів» скартографовано острови лексем *|тоўчанка* – у межиріччі Гірського та Гнилого Тікичів, *|топтанка* – у північних досліджуваних говірках Кіровоградської області, *|топчанка* – у говірках Жашківського району Черкаської області. Карта № 30 'Молозиво, густе молоко корови в перші дні після отелу' відображає переважання у говірках досліджуваної території двох лексеми *мо|лозиво*, яка покриває практично увесь ареал, та лексеми *ко|л'астра,* яка формує північну групу говірок. На суцільному тлі лексеми *мо|лозиво* виокремлюються острівні ареали аналітичних номенів *моло|ко |перше* – у межиріччі Гірського та Гнилого Тікичів та у басейні р. Південний Буг на території Кіровоградщини, *моло|ко*

ˈ*перве* – у говірках від верхів’я р. Удич до місця впадіння Сільниці в Південний Буг. Східніше р. Гнилий Тікич утворює острівний ареал аналітична номінація *моло*ˈ*ко моло*ˈ*де* (к. № 30).

На позначення недопеченого хліба в досліджуваних говірках на тлі лексеми *гли*^{е}*ў*ˈ*кий* формують острівні ареали лексеми *сиро*ˈ*вий* – у басейні р. Гірський Тікич, *гле*^{и}*ў*ˈ*м˙інка* – у південних говірках західної Черкащини, ˈ*мокрий* – у західних говірках Кіровоградщини та північних Одещини (к. № 15).

Острівна мозаїка. Острівну мозаїку демонструє карта № 31, на якій скартографовано лексеми на позначення свіжовидоєного молока. У східній частині досліджуваних східноподільських говірок спостережено ареал репрезентанта *со*ˈ*лодке*, очевидно, можна говорити про продовження ареалу в середньонаддніпрянських говірках; у північній – незначні острівці лексеми *паро*ˈ*ве* (у межиріччі Гірського та Гнилого Тікичів) та *з*ˈ*дойане* (у межиріччі Собі та Гірського Тікича); у південній – розірваний (через брак інформації) ареал лексеми *паро*ˈ*ве* та мікроареал лексеми ˈ*тепле*. Ці острівні ареали сформовані на тлі лексем *пар*ˈ*не* та *с*ˈ*в˙іже* (к. № 31).

Карта № 26 ‘Молоко (про нього), що густить у темному місці, не утворюючи сметани’ засвідчує теж острівну мозаїку в західній частині досліджуваних говірок, зокрема відзначено острівні ареали лексем *бур*ˈ*дит*$^{()}$ – у північних говірках західної Черкащини, *б*ˈ*родит*$^{()}$ – у межиріччі Гнилого Тікича і Ятрані, у говірках басейну Південного Бугу на Кіровоградщині; ˈ*п˙іниц’а* – у верхів’ях Гірського Тікича і Удича, *бул’ко*ˈ*тит*$^{()}$ – у межиріччі Гірського та Гнилого Тікичів та у басейні р. Синюхи.

Про ареальну мозаїку свідчить також поширення лексем на позначення верхньої частини хлібини (к. № 16). Зокрема, у говірках східніше р. Гнилий Тікич формує острови лексема *ц’і*ˈ*лушка*, у межиріччі Гнилого і Гірського Тікичів та у південних досліджуваних говірках – *верх*ˈ*н’ак*, у південно-східній частині досліджуваних говірок, межиріччі Гірського та Гнилого Тікичів та говірках, на північний захід від Умані, – *гор*ˈ*бушка,* значний ареал у

центральних говірках формує лексема *ве^{и}р|хушка* та в досліджуваних говірках Миколаївської обл.

На карті № 33 ‘Молоко, що почало скисати, згусле молоко, також засвідчено ареальну мозаїку: острови та острівці утворюють номінації *про|кисле* – західніше р. Синюхи та у верхів’ї рр. Соб і Гірський Тікич; *про|кисл’ане* – у говірках по обидва береги р. Гнилий Тікич та у верхів’ї р. Удич і на захід до кордону Вінницької та Черкаської обл.; *про|т’ате* – у говірках західніше р. Південний Буг; *про|кисле* – східніше р. Синюхи; *с|киш:е* – у крайніх східних досліджуваних говірках та у верхів’ях рр. Соб і Гірський Тікич; *прос|тойане* – у межиріччі Гірського і Гнилого Тікичів; *прок|вашане/ прок|вас’ане* – у центральних досліджуваних говірках.

Карта № 34 відображає мозаїку острівних ареалів у репрезентації семи ‘верхній шар пряженого молока’. У крайніх східних говірках значний острів утворює лексема *|п ̈інка*, у найпівденніших східних лексема *ш|курка*, у крайніх північно-західних *шку|ринка*, у центральних досліджуваних нами говірках – *ш|курка*, у західних від верхів’я Синюхи і далі на захід – *|п ̈інка.*

Така значна кількість острівних ареалів у репрезентації лексико-семантичного явища може вказувати на колись суцільні ареали або реалізувати ознаку перехідних говірок – поєднання різнодіалектних явищ та витворення нових, невідомих контактуючим системам.

Отже, загальна тенденція поширення лексем, виявлених у досліджуваних говірках, відповідає опозиції захід : схід і частково південь : північ. Посткартографічна інтерпретація підтверджує думку попередників про те, що в східноподільських говірках формується значна кількість острівних ареалів. Зокрема, карти поширення у східноподільських говірках мовних явищ різних структурних рівнів на матеріалі назв їжі та напоїв відображають один острівний ареал одного лексико-семантичного явища, два острівні мікроареали різних лексико-семантичних явищ, три і більше острівних ареали різних мовних явищ на суцільному тлі інших фонетичних та лексико-

семантичних явищ; мозаїку острівних ареалів різних лексико-семантичних мовних явищ.

3.2. Загальноукраїнський контекст назв їжі та напоїв східноподільських говірок

Міждіалектні контакти, позалінгвальні чинники (більшість респондентів сімдесятирічного віку мають хоча би середню освіту) сприяють поступовому зникненню лексем, специфічних для діалектної мови. Значна частина лексем на позначення їжі та напоїв, зафіксованих у східноподільських говірках, відома загальнонародній мові, внесена до реєстру Словника української мови в 11-ти томах і не подана в діалектних регіональних словниках.

Опрацювавши лексикографічні та лінгвогеографічні джерела, текстографічні праці, проаналізувавши індекси лексики на позначення їжі та напоїв у дескриптивних працях із діалектології, ми помітили, що більшість виокремлених нами східноподільських ізолекс мають своє продовження в інших говірках української мови, що уповноважує на виокремлення серед них таких груп: 1) ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в говірках усіх трьох наріч української мови; 2) ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в говірках південно-західного і південно-східного наріч; 3) ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в інших говірках південно-західного наріччя; 4) ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в інших говірках південно-західного і північного наріч; 5) ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в інших говірках південно-східного і північного наріч; 6) ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в говірках північного наріччя.

Ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в говірках усіх трьох наріч української мови: *кутя* ‘обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен, уживана з солодкою підливою напередодні Різдва чи

Водохреща’ (СУМ, IV, с. 419); ˈ*кутя* ‘кутя, обрядова страва з вареної пшениці, горіхів, маку й меду, яку готують на Святвечір’ (Пиртей, с. 115), *кутьˈи* ‘кутя’ (Негрич, с. 103), *куˈт’а* ‘обрядова страва, яку споживають на початку поминального обіду’ (Волошинова, с. 57), *куˈт’(:)а* ‘неподрібнена крупа з ячменю’, ‘каша з неподрібненої ячмінної крупи (неритуальна)’ (Турчин, с. 26, к. 7, 11); ˈ*паска* ‘солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, що за православним звичаєм випікається до великодня’ (СУМ, VI, с. 86); ‘паска’, ‘великодній хліб, кулич, баба’ (Борис, с. 78), ‘паска’, ‘великодній білий книш’ (ГГ, с. 316), ‘випічка з білого борошна (випікають лише на Великдень)’ (Негрич, с. 129), ‘солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, який випікають напередодні Великодня’ (Різник, с. 78), ˈ*паска, ˈпасха, ˈпаски, пасˈки* ‘спеціальний обрядовий хліб, що випікають напередодні Воскресіння Христового’ (Волошинова, с. 55); ˈ*каша* ‘страва з крупів, пшона, рису тощо, зварена на воді або молоці’ (СУМ, IV, с. 125), ‘густа страва із будь-яких видів круп’ (ГЧ, с. 340, с. 811; Турчин, с. 31), ‘страва з круп, пшона, рису тощо, зварена на воді або молоці’ (Борис, с. 271), ‘загальна назва каші’ (Різник, с. 109), ‘рисова каша з солодкою підливою, якою частують присутніх на поминках’ (Лисенко, с. 94); *борщ* ‘рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з додатком картоплі та різних приправ’ (СУМ, I, с. 222), ‘квас із висівок або житнього борошна’ (Гуйванюк, с. 37), ‘квас із висівок житнього борошна’, ‘рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти з картоплею та різних приправ’, ‘гігієнічний засіб для миття голови’ (Борис, с. 253), ‘загальна назва рідкої кислої їжі’, ‘кисла страва і квашена городина’ (Вешторт, с. 370), *борш̓ч’* ‘рідка страва, зварена із посічених буряків, картоплі, різних приправ’, ‘обрядова назва першої страви, яку споживають під час поминального обіду’ (Волошинова, к. 34, с. 84; с. 85; к. 36; с. 87), *борш’ч’* ‘борщ’ (Закревська, с. 252); *боршч* ‘борщ’ (ГЧ, с. 95; Омельченко, с. 14; Загнітко, с. 99), ‘хлібний (вівсяний) квас’ (Піпаш, с. 16), ‘настій столових буряків, що використовують для приготування борщу’, ‘рідка

страва, приготовлена з додаванням настою столових буряків, щавлю чи оцту’; *суп* ‘рідка страва, яка являє собою перев. м’ясний, рибний або грибний відвар з овочами, крупами і т. ін.’ (СУМ, IX, с. 844), *суп* ‘суп, загальна назва’ (Волошинова, к. 38; с. 90), ‘суп (загальна назва)’ (Омельченко, с. 102; Бідношия, с. 80), ‘суп’, ‘страва, приготовлена в полі’ (Турчин, с. 159–163, к. 8, 9), ‘суп’ (Ґоца, к. 68), ‘бульйон’ (Лисенко, с. 208), ‘рідка страва, яка являє собою переважно м’ясний, рибний або грибний відвар з овочами, крупами і т. ін.’, ‘пюреподібний суп’ (Борис, с. 316); *ку|ліш* ‘густий суп (звичайно з пшона)’ (СУМ, IV, с. 391), *ку|л’іш* ‘густий суп із пшеничної крупи’ (ГЧ, с. 234, 711), ‘каша з пшона’, ‘пюреподібний суп’ (Борис, с. 278), *ку|лєш* ‘густий круп’яний суп’; ‘рідка молочна каша’ (Лисенко, с. 38), *ку|леш* ‘куліш’ (Брилінський, с. 54), *ку|л’іеш* ‘густий суп (звичайно з пшона), заправлений салом’ (Бідношия, с. 80), *ку|л’іш* ‘густий суп із пшона, заправлений салом або м’ясом’ (Волошинова, к. 38; к. 40; с. 90; с. 92), ‘густий суп (звичайно з пшона), заправлений салом’ (Омельченко, с. 52); *холо|дец’* ‘драглиста страва, яку одержують при охолодженні м’ясного або рибного відвару з подрібненими шматочками м’яса чи риби’ (СУМ, XI, с. 115), *холо|дец’* ‘тс’ (Волошинова, 549; Онишкевич, 109; Аркушин, II, с. 230; Брилінський, 100; Турчин, 147), *хо|лодиць* ‘тс’ (Ґоца, 52); *холо|дец* ‘тс’ (Турчин, 147); *роз|сольник* ‘суп із солоними огірками і огірковим росолом’ (СУМ, VIII, с. 813); *ро|сол’ник* ‘суп з солоними огірками’ (Борис, с. 305), *роз|сол’ник, ро|сол’н’ік, ро|сол’ник, ру|сол’ник* ‘тс’ (Різник), *рассольник* ‘тс’ (Вешторт, с. 401), *ро|сол’ник* ‘рідка страва із квашеної капусти або капустяного квасу з додаванням картоплі, круп’ (Ґоца, к. 73, Ганудель, к. 57; Онишкевич, II, с. 191; Сабадош, с. 232); *|пінка* ‘густа плівка на поверхні молока, вершків і т. ін., що утворюється після нагрівання’ (СУМ, VI, с. 536), *|п¨іна* ‘пінка на свіжому молоці’, ‘пінка на кип’яченому молоці’ (СЛГ, с. 288), *|п¨іна, |п¨інка* ‘шкурка на спареному молоці’ (Закревська, с. 320), *|п¨інка* ‘верхня частина молочної поверхні’ (Борис, с. 299), ‘пінка на кип’яченому молоці’ (Загнітко, с. 115); *|масло*

‘харчовий продукт, який виробляють збиванням вершків або сметани’ (СУМ, IV, 639; Борис, с. 285; Різник, с. 119; Матіїв, 271; Ганудель, к. 27); *ст|рава* ‘приготовлені для їди продукти харчування’ (СУМ, IX, с. 746), ‘їжа’ (Онишкевич, II, с. 257), ‘варена їжа’ (Горбач Д, с. 482), ‘будь-яка їжа’, ‘варена їжа’, ‘святкова їжа’ (Загнітко, с. 248); *о|бід* ‘споживання їжі серед дня, між сніданням і вечерею’, ‘їжа, призначена для споживання вдень’ (СУМ, V, с. 503), *о|б ̓ід* ‘другий сніданок, повне приймання їжі у першій половині дня’ (Турчин, с. 203; Онишкевич, II, с. 6), ‘поминальний обід’, ‘поминки’ (Неґрич, с. 124), ‘споживання їжі серед дня’, ‘поминки по померлому’ (Аркушин, II, с. 4); *|булка* ‘хліб з білого пшеничного борошна’ (СУМ, I, с. 253), ‘кругла булка’ (Горбач Б, с. 143; Горбач Н, с. 424), ‘булка, хліб із білого пшеничного борошна’ (Ґоца, к. 11; Аркушин, I, с. 36; Вешторт, с. 107), ‘булочка’ (Матіїв, с. 45), ‘хлібина, паляниця’ (Аркушин, I, с. 36), ‘хліб’ (Волошинова, с. 34), ‘звичайна хлібина’ (Турчин, с. 56), ‘хлібина, зазвичай спечена у формі’ (Вешторт, с. 107); *йі|да* ‘те, що їдять і п’ють’ (СУМ, IV, с. 59), ‘їжа’ (Різник, с. 53; Волошинова, с. 37; Загнітко, с. 26; Омельченко, с. 40), ‘страва, їжа’ (Піпаш, с. 73; Неґрич, с. 85; Турчин, с. 6; ГЧ, с. 165), ‘їжа, харч’ (Сабадош, с. 136; Закревська, с. 87); *|м’ясо* ‘туша, частина туші забитих тварин, а також їжа, приготовлена з цих частин’ (СУМ, V, с. 839), *м|н’асо* ‘тс’ (ГЧ, с. 155; Борис, с. 286), *м|йасо, м|йасо, м|йесо* ‘варене чи тушковане м’ясо тварини’ (Різник, с. 120), *м|йасо, |м ̓асо, м|н’асо* ‘м’ясна їжа’ (Турчин, с. 141); *хліб* ‘харчовий продукт, що випікається з борошна’ (СУМ, XI, с. 78), *хл’іб* ‘дріжджовий продукт, що випечений із борошна’ (Онишкевич, II, с. 340; Пиртей, с. 327; Турчин, с. 57; Горбач Б, с. 228; Борис, 2015, с. 322); *полудень* ‘приймання їжі опівдні, а також в проміжок часу між обідом і вечерею’ (СУМ, VII, с. 100), ‘обід’ (Шило, с. 213; Козій, с. 215; Неґрич, с. 139; Ґоца, к. 2; Онишкевич, II, с. 108), ‘другий сніданок’ (Козій, с. 215), ‘другий обід (зазвичай у жнива на полі)’ (Шило, с. 213), ‘обідня страва, яку споживають у полі’ (Пиртей, с. 243); *ве|черя* ‘споживання їжі ввечері, страва, приготована для

споживання ввечері’ (СУМ, І, с. 344), ‘споживання їжі ввечері’ (Різник, с. 56; Горбач Н, с. 424; Верторт, с. 90; Турчин, с. 19; Аркушин, І, 52; Горбач Д, с. 457); *пере|гін* ‘продукт перегонки молока’ (СУМ, VI, с. 151), *пере|г˙ін* ‘молочна відвійка, перегнане через сепаратор молоко’ (Борис, с. 295), *пе*и*ре*и*|гон* ‘тс’ (Волошинова, с. 112), *пере|гон* ‘залишки від перегнаного через сепаратор молока’ (Аркушин, ІІ, с. 38); *сир* ‘харчовий продукт, який одержують із молока при його сквашуванні й відокремленні сироватки’ (СУМ, ІХ, с. 191), ‘продукт, одержаний підігріванням кислого молока і відокремленням сироватки’ (Турчин, с. 125; Волошинова, с. 106; Борис, с. 310; Різник, с. 119), ‘овечий сир’ (Онишкевич, ІІ, с. 215), *сыр* ‘тс’ (Ганудель, к. 31); *|юшка* ‘суп м’ясний, картопляний, рибний’ (СУМ, ХІ, с. 617), *|юшка* ‘суп картопляний або рибний’ (Аркушин, ІІ, с. 284; Борис, с. 329), ‘суп з курятини’ (Омельченко, с. 40), ‘чистий відвар з м’яса’, ‘суп-пюре’ (Борис, с. 329), ‘суп на м’ясному бульйоні’ (Закревська, с. 223), ‘картопляний суп’ (Лисенко, с. 238), ‘рідка страва’ (Корзонюк, с. 266), ‘сік з овочів, фруктів’, ‘заслінка, затулка в димоході для зберігання тепла; конфорка для закривання отвору на плиті’, ‘кров; частіше червона юшка’ (Бондар, с. 219), ‘кусок м’яса’ (Закревська, с. 223), ‘зварене м’ясо’ (Закревська, с. 285), ‘сушенина; узвар із сушених фруктів’ (Шило, с. 286); *уз|вар* ‘солодка рідка страва із сушених фруктів і ягід, зварених у воді’ (СУМ, Х, с. 405), *уз|вар* ‘компот із сухофруктів’ (Козій, с. 217; Піпаш, с. 20; Негрич, с. 32; Горбач, с. 424; Астаф’єва, с. 127; Ґоца, к. 5),), *оз|вар* ‘узвар’ (Чабаненко, ІІІ, с. 46), *вар* ‘тс’ (Гоца, к. 75; Закревська, с. 33; Шило, с. 66), ‘узвар із сушених груш’ (Аркушин, І, с. 44), *оз|вар* (*уз|вар*) ‘компот’ (Авдєєва, ІІ, с. 60–61), *вар* ‘розсіл у квашеній капусті’ (Верхратський, с. 395; Турчин, с. 37), ‘компот із сухих фруктів’ (Гуйванюк, с. 47; Онишкевич, І, с. 83; Матіїв, с. 50; Ґоца, к. 75), ‘юшка’ (Онишкевич, І, с. 83), *уз|вар* (*оз|вар*) ‘узвар, солодка рідка страва з сушених або свіжих фруктів, ягід, зварених у воді’ (Омельченко, с. 107), *уз|вар*, *звар* ‘звар’ (Турчин, с. 159–163); *квас* ‘кислуватий напій, який готують із житнього хліба або житнього борошна з солодом’

(СУМ, IV, с. 131), ‘кислуватий напій із вівсяно-житнього хліба’ (Омельченко, с. 43), ‘кислуватий напій із житнього хліба або фруктів’, ‘страва з хлібного квасу, у який добавляють кришені огірки та зелену цибулю’ (Аркушин, I, с. 216), ‘напій із фруктів або вівсяного хліба’ (Піпаш, с. 75), ‘розчин дубильної речовини для вичинки шкіри’, ‘щавель’, ‘щавель кислий; щавель кінський’ (Негрич, с. 92), ‘напій з вівсяного хліба або мочених яблук’ (Закревська, с. 92), ‘квас’ (Онишкевич, I, с. 344), ‘хлібний, буряковий напій’, ‘розсіл’ (Гуйванюк, с. 195), ‘узвар’ (Лисенко, с. 94), ‘шматок кислого тіста, залишений у діжі для наступного випікання хліба’ (Турчин, с. 138); *ˡзат’ірка* ‘страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою’ (СУМ, III, с. 352), ‘тс’ (Загнітко, с. 60; Неґрич, с. 224), *ˡзатирка, ˡзат’ірка, ˡзатерка* ‘тс’ (Турчин, с. 46), *ˡзатірка* ‘тс’ (Корзонюк, с. 124), ‘їжа, виготовлена з розчиненої у воді муки’ (Ващенко, с. 37), ‘страва з дрібно посіканого тіста, варена на молоці’ (Гуйванюк, с. 125); *скоˡлотини* ‘побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків, сметани’ (СУМ, IX, с. 292), *скоˡлот’інка* ‘відходи при збиванні масла; маслянка’ (Аркушин, II, с. 151), *скоˡлотини* ‘тс’ (Омельченко, с. 60, 72, 93, 96; Закревська, с. 172; Неґрич, с. 158; Піпаш, с. 176), *скоˡлотини, скоˡлотина, скоˡлот’іна* ‘тс’ (Волошинова, с. 112), *скоˡлот* ‘сколотини’ (Чабаненко, IV, с. 74); *кисˡляк* ‘загусле кисле молоко’ (СУМ, IV, с. 154), ‘загусле кисле молоко, кислятина’, ‘молоко кисле’ (Пиртей, с. 158; Брилінський, с. 49; Омельченко, с. 44), ‘кисле, вистояне молоко’ (Ващенко, с. 45; Куриленко, к. 181; Лисенко, с. 35: Аркушин, I, с. 245; Волошинова, с. 104); *шкˡварка* ‘підсмажений шматок сала, з якого частково витопився жир’ (СУМ, XI, с. 473; Волошинова, с. 101; Загнітко, с. 127), ‘підсмажений шматок сала; шкварка’, ‘сало’ (Неґрич, с. 187), ‘шматок печеного сала’, ‘шматок сала’ (Аркушин, I, с. 267), ‘засмажений кусочок сала; вишкварка’ (ГЧ, Лисенко, с. 235), *шкˡвара* ‘смажене м’ясо або сало’ (Чабаненко, IV, с. 236), *шкˡварок* ‘шкварка’ (Закревська, с. 361; Піпаш, с. 226), *ˡвишкварок* ‘підсмажений чи вижарений шматок сала, з якого частково витопився жир’ (Волошинова,

с. 101; Загнітко, с. 127); *капус|няк* ‘страва, зварена переважно з квашеної капусти з додаванням інших продуктів’ (СУМ, IV, с. 98), *капус|н’ак* ‘суп з капусти’ (Борис, с. 270), ‘страва, зварена переважно з квашеної капусти з додаванням інших продуктів’ (МССУГ, с. 42), ‘борщ із квашеної капусти’ (ГЧ, Волошинова, к. 36; к. 40; с. 87; с. 92), ‘юшка з квашеної капусти’, ‘борщ з капусти’ (Аркушин, І, с. 210), ‘страва з капусти’ (СЛГ, с. 152); *ба|лабуха* ‘невелика булочка’ (СУМ, І, с. 93), *ба|лабух* ‘невеличка булочка’, ‘недопечений хліб’ (Гуйванюк, с. 22), *ба|лабушка* ‘булочка із пшеничної чи житньої муки’ (Турчин, с. 369), *ба|лабушок* ‘пампушечка, невелика паляниця’ (Аркушин, І, с. 8), *ба|лабуше^{и}ч’ка* ‘загальна назва хліба’ (Волощинова, с. 49), *ба|лабуха* ‘обрядовий хліб, булочки, які пекли на свято Андрія’ (Різник, с. 80); *ка|лач* ‘білий хліб особливої форми, випечений із крученого й переплетеного тіста’ (СУМ, IV, с. 75), *ка|лач* ‘спечений калач, який передавали родичам як знак запрошення на весілля’, ‘обрядовий хліб на весіллі замість короваю’ (Аркушин, І, с. 205), ‘бублик’ (Лисенко, с. 89), ‘хліб періоду сватання’, ‘коровай молодого’, ‘доповнення до короваю молодого’ (Волошинова, с. 66); ‘великодня булка перед посвяченням’ (Онишкевич, І, с. 366), *ко|лач* ‘коровай, весільний дарувальний хліб’ (Закревська, с. 291), ‘обрядовий калач, який пекли на весілля, на поминки або на Різдво’ (ГГ, с. 98), ‘плетений калач із діркою посередині, який випікають на весілля, на поминки та на Спаса’ (Неґрич, с. 96); *|бабка* ‘страва з локшини, рису, сиру і т. ін.’ (СУМ, І, с. 76), *|бабка* ‘страва, приготовлена з картоплі’ (Лисенко, с. 28), ‘рід їжі, виготовленої з картоплі’ (Лисенко, с. 17), ‘терта картопля, розлита на деко і спечена в печі’ (Аркушин, І, с. 4), ‘запіканка з сиру’, ‘дерун’, ‘тістечко’, ‘корж з гречаної муки’ (Аркушин, І, с. 5), ‘запіканка’, ‘вид здобного печива’ (Неґрич, с. 21; Гуйванюк, с. 19), *|баба* ‘вид здобного хліба’, ‘запечена локшина з яйцем’ (Гуйванюк, с. 20), ‘манна каша з повидлом’ (Чабаненко, І, с. 54); *ком|пот* ‘солодка рідка страва з фруктів та ягід, зварених у воді’ (СУМ, IV, с. 252), *кам|пот* ‘солодка рідка страва з фруктів та ягід, зварених у воді’, ‘густе

повидло з яблук’ (Борис, с. 275), *кон|пот* ‘компот, узвар’ (Сагаровський, с. 181), *ком|пот* ‘тс’ (Пиртей, с. 166), *кам|пот, ком|пот* ‘компот (переважно з сушених фруктів)’ (Ґоца, к. 75), *кан|пот* ‘компот’ (Чабаненко, ІІ, с. 146), ‘компот’ (Омельченко, с. 42), *ком|пот, коум|пот, кум|пот*, *кам|пот* ‘солодка рідка страва з фруктів і ягід, зварених у воді’ (Різник, с. 145; ГЧ); *буха|нець* ‘хліб, одна хлібина’ (СУМ, І, с. 267), *буха|нец’* ‘хліб, із яким ідуть свататися’, *бу|ханка* ‘домашня хлібина’ (Турчин, с. 54–57, 63, к. 18, 29), *буха|нец’* ‘подвійні буханці хліба, які злиплися в процесі випікання’ (Волошинова, с. 56), *бу|ханка* ‘хлібина одинична’ (Борис, с. 75), *буха|нец’* ‘хлібина, яку перед випіканням декілька разів змочували водою, а потім ще змочували після випікання’, *бу|ханка* ‘хлібина’ (Аркушин, І, с. 29, 40–41; ГЧ); *м˙а|киш, м˙а|кушка* ‘м’яка частина хліба та хлібних виробів’ (Волошинова, к. 13), *м’я|куш* ‘м’яка підшкірна частина хліба, булки, а також фруктів, ягід’ (Пиртей, с. 211), *мн’и|куш* ‘м’якуш у хлібі’ (Закревська, с. 305), *м’|єкіш* ‘тс’ (Закревська, с. 122), *мні|куш* ‘тс’ (Неґрич, с. 115), *мнє|кух*, *м|някиш* ‘тс’ (Гуйванюк, с. 293; Чабаненко, ІІ, с. 288), *мн’а|к˙іш* ‘тс’ (Аркушин, І, с. 316, 327); *кров|йа(є)нка* ‘домашня ковбаса, начинена кашею і кров’ю’ (Борис, с. 277), *кров|йанка* ‘домашня кров’яна ковбаса’ (Волошинова, с. 96), *кроў|йанка, кроў|л’анка* ‘тс’ (Ґоца, к. 48); *б|рага* ‘відходи горілчаного виробництва, якими годують худобу’, ‘закваска для самогону’, ‘домашній квас’, ‘парена січка з ґрисом’ (Борис, с. 254), ‘горілка домашнього виробництва’ (Піпаш, с. 16), ‘кисла брага домашнього виробу із запарених фруктів’ (Чабаненко, І, 266); *кис|л’ак* ‘устояне кисле молоко’ (Турчин, с. 121); *кіс|льик*; *кєс|лєк* (*кис|лєк*) ‘кисле молоко’ (Неґрич, с. 92; Закревська, с. 93), *кис|няк* ‘тс’ (Чабаненко, ІІ, с. 168); *пе|чен’а* ‘страва, приготована запеченням’, ‘домашнє печиво’ (Борис, с. 296), *пе|чінка* ‘мясна страва, печеня’ (Гуйванюк, с. 409), *пе|чінка* ‘м’ясо тушане’ (Брилінський, с. 72); *кр|упа* ‘продукти крупоподібної консистенції’ (ГЧ; Турчин, с. 30), *к|рупи* ‘молочна каша із цілих ячмінних круп’ (Турчин, с. 154), *к|рупы* ‘ракова ікра’ (Верхратський, с. 428), *к|рупи* ‘ікра’ (Онишкевич, І,

с. 391); *пи|р'іг* ‘печений виріб з тіста з начинкою’ (Аркушин, II, с. 46), *пиру|жок* ‘невеликий пиріг’ (Корзонюк, с. 184), *пир'і|жок* (ГЧ, с. 710, 755), *пе|ріг* ‘вареник’, ‘пиріг’ (Піпаш, с. 136; Гуйванюк, с. 411), ‘вареник’ (Негрич, с. 132; Закревська, с. 319), *пе|рогы* ‘вареники’, *пи|р'іг* ‘варений виріб із тіста з начинкою’ (Пиртей, с. 282, 283), ‘вареник’ (Аркушин, II, с. 46).

Ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в говірках південно-західного і південно-східного наріч: *кру|ченики* ‘тістечка-рулети’ (Піпаш, с. 88), *кру|ченик* ‘засмажене м’ясо у вигляді коси’ (Омельченко, с. 52), *кру|ченики* ‘відбивні, закручені м’ясним фаршем або рибою’ (Борис, с. 277); *ке|фір* ‘молоко, оферментоване за допомогою кефірного грибка’ (Пиртей с. 156), ‘рідкий кисломолочний продукт, виготовлений молочною промисловістю’, ‘загусле природним шляхом молоко’ (Борис, с. 272), *ке^{и}|ф˙ір, ке^{и}х|в˙ір* ‘кисле молоко’ (Волошинова, с. 104); *мас|л'анка* ‘залишки від биття масла’ (ГЧ; Борис, с. 285), *мас|л'анка, мас|л'анка, мас|л'енка* ‘тс’ (Різник, с. 120); *киси|лиц'а* ‘кислий компот із свіжих вишень’ (Москаленко, с. 40; СУГО, с. 97), ‘компот, зварений зі свіжих фруктів’ (СУГО, с. 97), *кисе|лиц'а* ‘компот зі сливок’, ‘желеподібне варення із сливок’; уживається з давнім значенням ‘каша із заквашеного вівсяного борошна’, ‘страва із капусти і кукурудзяної муки’, ‘відвар з житньої муки, заквашена гуща для борщу’ (Борис, с. 272), *ки|селиц'і* ‘компот із сушених фруктів’ (Шило, с. 142).

Ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в інших говірках південно-західного наріччя: підве|чірок ‘споживання їжі між обідом і вечерею’ (СУМ, VI, с. 404; Різник, с. 56; Ґоца, к. 4; Борис, с. 298; Онишкевич, II, с. 66; Турчин, с. 22); *бара|бол'а* ‘однорічна трав’яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль’, ‘назва овоча’, ‘страва’ (Борис, с. 251); *бура|чанка* ‘поле, з якого знято буряки’ (Онишкевич, ч. 1, с. 76), ‘міцний алкогольний напій з буряка кустарного виробництва’, ‘червоний борщ з буряком’, ‘страва з листя буряків, зварена на сироватці, приправлена кислим

молоком або сметаною’ (Борис, с. 256), ‘рідка страва з буряків’ (Сабадош, с. 33); *споти*ˡ*кач* ‘алкогольний напій’ (Борис, с. 314); ˡ*кава* ‘ароматний, тонізуючий напій, який виготовляють із зерен’ (Борис, с. 269), ‘кава’ (Гуйванюк, с. 179; Ґоца, к. 78),), ‘какао’ (Гуйванюк, с. 179), ˡ*кава,* ˡ*каве* ‘кава’ (Ганудель, к. 78), ˡ*кавиль* ‘кава’ (Сабадош, с. 137; Ґоца, к. 78), ˡ*кав’їй* ‘кава’ (Ґоца, к. 78); *глеў*ˡ*т’ак* ‘глевкий хліб, недопечений’ (Ващенко, с. 25), *глей*ˡ*к˙ий*, *ґлей*ˡ*к˙ий* ‘тс’ (Піпаш, с. 35, 43).

Ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в інших говірках південно-західного і поліського наріч: ˡ*вариво* ‘варена страва’ (СУМ, І, с. 292), ‘усе, що вариться і зварене’ (Піпаш, с. 20), ‘різні варені страви’ (Корзонюк, с. 81), ‘процес приготування їжі, варені їжі’ (Турчин, с. 13), ‘варена їжа’, ‘продукти харчування, з яких готують страви’ (Вештopт, с. 372); *книш* ‘випечений спеціально до різдвяних свят круглий хлібний виріб, на якому перед випіканням ложкою роблять узори’ (Різник, с. 75), ‘обрядовий хліб’ (Борис, с. 273); ‘схожий на калач виріб із тіста’ (ГЧ, с. 760); *кор*ˡ*ж’і* ‘вівсяні коржі’ (Онишкевич, І, с. 377), ˡ*коржик* ‘плоский виріб з прісного тіста’ (Аркушин, І, с. 243), *корж* ‘паляниця, сухар’, ‘хліб із кукурудзяної муки’, ‘кукурудзяний хліб’ (Закревська, с. 292; Піпаш, с. 83; Неґрич, с. 98), ˡ*коржик* ‘малий і тонкий кукурудзяний хліб’ (Піпаш, с. 83), корж ‘виріб із прісного тіста’ (ГЧ, с. 711).

*Ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в інших говірках південно-східного і північного наріч: шку*ˡ*ринка* ‘пінка на кип’яченому молоці’ (Загнітко, с. 115), *шку*ˡ*ринка, ш*ˡ*курка* ‘коричнева чи кремова плівка, що виникає на молоці’ (Волошинова, с. 107–108), *ш*ˡ*курка*, *ш*ˡ*к˙ірка* ‘коричнева чи кремова плівка на пряженому молоці’ (Куриленко, к. 184); *пар*ˡ*не* ‘свіжовидоєне (про молоко)’ (Аркушин, ІІ с. 28, 162; ГЧ, с. 712).

*Ізоглоси, що охоплюють східноподільські говірки і продовжуються в говірках північного наріччя: п*ˡ*л’івка*, ‘коричнева чи кремова плівка на пряженому молоці’ (Куриленко, к. 184), *п*ˡ*л’уовка* ‘плівка на пряженому

молоці’ (Лисенко, с. 163).

Отже, дослідження лексико-семантичних паралелей номенів на позначення їжі та напоїв засвідчує, що східноподільські говірки є складовою частиною українського діалектного континууму. Найбільше у східноподільських говірках зафіксовано лексем, характерних для всіх наріч української мови, що зумовлено реєстром цих лексем у Словнику української мови. Крім того, зазначимо, що ці лексеми є родовими назвами. Проведені дослідження аналізованої групи лексики Є. Д. Турчин у поліських, М. О. Волошиновою у східнослобожанських, Н. Г. Загнітко у східностепових, Л. М. Борис у буковинських, В. П. Різник у надсянських говірках за подібними чи майже подібними питальниками також дозволили виокремити лексеми, характерні для усіх трьох наріч. Значна кількість номенів продовжують свої ізоглоси в інших говірках південно-західного наріччя, що вказує на приналежність східноподільських говірок до подільського говору південно-західного наріччя. Зафіксовано лексеми, які продовжують ізоглоси в середньонаддніпрянських говірках південно-східного наріччя. На нашу думку, це зумовлено тим, що середньонаддніпрянські говірки безпосередньо контактують із східноподільськими. Паралелей із говірками інших наріч відзначено значно менше. Вивчення паралелей сприяє репрезентації досліджуваного сегмента діалектної лексики в загальноукраїнському ареалі.

3.3. Східноподільські ендемізми

Вивчення назв їжі та напоїв у східноподільських говірках на загальноукраїнському тлі уповноважує нас виокремити лексеми лінгвального поширення, або локалізми. П. Ю. Гриценко локалізмами називає «…елементи структури говірки, які зафіксовано: а) в одній чи кількох, інколи – у просторово віддалених говірках, які можуть належати до різних діалектних типів; такі елементи, особливо коли їх серед відповідей на те саме питання

виявлено чимало, ускладнюють картографування, зневиразнюють ареали основних протиставлюваних явищ; тому такі одиниці на карти здебільшого не переносять, а подають у коментарях і переважно не використовують у синтетичних описах діалекту як його важливу рису; б) у низці говірок, які можуть утворювати невеликий компактний ареал чи розташовуватися дисперсно; такий мовний елемент може мати статус диференційної системної риси діалекту» [73, с. 238]. М. В. Никончук першим порушив проблему локальних лінгвем в архаїчному ареалі Полісся, назвавши їх ендемізмами і конкретизувавши, що це обмежені одиниці діалектної мови, або лінгвеми локального поширення, які не повторюються ні на якому іншому ареалі східнослов'янських мов [191]. Згодом проблему ендемізмів порушували його послідовники-дослідники поліських говорів Г. І. Гримашевич [69], В. М. Мойсієнко [185], східнослобожанських говорів К. Д. Глуховцева [55]. Автори були свідомі того і постійно на цьому акцентували, що поняття «ендемізм» є відносним: ендемізмом можна вважати слово чи фразему до того часу, поки її не зафіксують на інших теренах і не зареєструють у словникові чи не скартографують.

Досліджуючи тематичні групи лексики в східноподільських говірках, науковці, намагаючись підкреслити самобутність і неповторність цього ареалу, виокремлюють ендемізми, зокрема на позначення одягу і взуття та реалій будівництва репрезентовані в дослідженнях Г. Г. Березовської [11], Л. Б. Поліщук [225]. Найбільш повно східноподільські ендемізми на позначення одягу і взуття, прикрас, реалій тваринництва, рибальства, будівництва, бджільництва, родинних обрядів проаналізувала Т. М. Тищенко [249]. Вона виокремлює семантичні, фонетичні та лексичні ендемізми.

На матеріалі назв їжі та напоїв було виокремлено *семантичні ендемізми*. Семантична заміна окремих загальновживаних лексем, закріплення за ними значення, не властивого сучасній українській літературній мові та іншим говіркам: *асор|т'і* 'варення із різних фруктів: слив, яблук, груш', 'закрутка на

зиму’ (порівн.: *асор|ті* ‘підбір продуктів – холодних закусок’ (Борис, с. 249)); *|баки* ‘сало з підгорля свині’ (порівн.: *|баки* ‘забивати (забити) баки кому – нав’язливими розмовами відвертати чиюсь увагу від чого-небудь; заморочувати, задурювати голову комусь’ (СУМ, І, с. 92)); *ба|ланда, балан|да* ‘мамалига, каша з кукурудзяного борошна’ (порівн.: *балан|да* ‘пісна рідка юшка із води, муки і солі, яку їли в голодовку’ (Борис, с. 250), *балан|да* ‘дуже рідка пісна юшка (розм.) (СУМ, І, с. 95)); *бол|тушка* ‘мамалига, каша з кукурудзяного борошна’ (порівн.: *бол|тушка* ‘яєчня з розлитим жовтком’ (Волошинова, с. 116), *бол|тушка* ‘мішані яйця, омлет’ (Загнітко, с. 128–129)); *ве^{и}рх|н’ак* ‘верхня частина хліба’ (порівн.: *верх|н’ак* ‘верхнє жорно у млині’, ‘верхня частина гончарського круга, на якій формують посуд’, ‘верхній шар ґрунту, скирти і т. ін.’, ‘дека в струнному музичному інструменті’, ‘металева кришка люльки (діал.)’, ‘взагалі верхня частина чого-небудь’ (СУМ, І, с. 335)); *випи|хач* ‘кисіль, який подають по завершенні весілля, це означає, що час іти додому, випихають’ (порівн.: *ви|пихач* ‘той, хто випихає, виганяє (розм.)’ (СУМ, І, с. 452)); *|вушка* ‘галушки, страва з різаних або рваних шматочків прісного тіста, зварених на воді або молоці’ (порівн.: *|вушка* ‘пельмені з грибами, подають з борщем на святий вечір’, ‘печиво із прісного тіста на яйці і сироватці’, ‘пісочне печиво з начинкою’ (Борис, с. 259), *|вушка* ‘виготовлений для приготування вареників шматочок тіста, який варять і без начинки’ (Волошинова, с. 80), *|вушко* ‘отвір у голці, через який просилюють нитку’, ‘варенички з яловичиною, які варяться в юшці, бульйоні тощо’ (СУМ, І, с. 791)); *гре^{и}|чаник* ‘виріб із гречаної крупи та шматочків м’яса у формі котлети’ (пор.: *гре|чаник* ‘хлібний виріб з гречаного борошна (розм.)’, ‘назва пісні і танку (тільки мн.)’ (СУМ, ІІ, с. 164)); *гур|да* ‘густий суп з пшона’, ‘виготовлена з конопляного насіння біла рідина’ (порівн.: *гур|да* ‘збігле молоко’, ‘розтерте сім’я’ (Бондар, с. 59)); *жиру|вати* ‘добре наїстися’, ‘панувати’ (порівн.: *жиру|вати* ‘поводитися несерйозно, пустувати, забавлятися з ким-небудь’, ‘дозволяти собі надмірне задоволення яких-небудь

потреб, бажань (розм.)’, ‘добувати їжу, пустуючи та гуляючи (про птахів, тварин і риб) (мисл.)’, ‘розростатися зі шкодою для плодоношення (сад.)’ (СУМ, ІІ, с. 531)); *ж|макати* ‘надто повільно, неакуратно, неестетично їсти’ (порівн.: *жма|кати* ‘вручну, прати, віджимаючи білизну’ (Гуйванюк, с. 117), *ж|микати* ‘вручну мити виріб з тканини’ (Сабадош, с. 85), *ж|макати* ‘захоплюючи, здавлюючи який-небудь предмет руками, м’яти, псувати його форму’, ‘роздрібнювати, розминати їжу в роті’ (СУМ, ІІ, с. 537)); *зак|рутка, |закрутка* ‘законсервовані овочі в банках’ (порівн.: *|закрутка* ‘дерев’яний замок, яким замикають двері зсередини’ (Бондар, с. 80), *|закрутка* ‘дерев’яний брусочок, що обертається на забитому в щось гвіздку (для замикання дверей і т. ін.)’, ‘те, що має заокруглену, спіральну форму або закучений кінець; завиток’, ‘зібрані у вузол коси, волосся (розм.)’, ‘звивина (анат.)’, ‘пов’язка з пристосуванням, яким її закручують на пораненій кінцівці, щоб зупинити кровотечу (спец.)’ (СУМ, ІІІ, с. 171)); *кир|пич, кир|п ̓іч* ‘хліб куплений, прямокутної форми’ (порівн.: *кирпич* ‘плитки добре спресованого гною для палива’ (Бондар, с. 97)); *пи^{е}ре^{и}|док* ‘поребрина, передня частина туші з ребрами, м’ясо з ребрами’ (порівн.: *пере|док* ‘передня частина воза, візка, екіпажа і т. ін.’, ‘колісний, зчеплений із лафетом візок, яким перевозять гармати’, ‘частина взуття, що облягає підйом та передню частину ноги’ (СУМ, VI, с. 173)); *|п ̓іўники* ‘солодкі вироби з цукру у формі півників’ (порівн.: *|півники* ‘багаторічна трав’яниста рослина з великими жовтими або фіолетовими квітками і вузьким мечовидним листям; вирощується як декоративна; використовується в парфумерії’ (СУМ, VI, с. 383)); *п’і|дошва* ‘скибка зі споду хліба чи короваю’ (порівн.: *пі|дошва* ‘нижня частина печі’, ‘нижня поверхня сапи’, ‘нижня частина взуття’ (Гуйванюк, с. 420), *пі|дошва* ‘нижня частина взуття, якою ступають по землі, пришита або приклеєна до верху за допомогою устілки’, ‘підніжжя гори, узгір’я’, ‘дно балки, канави, водойми’ (СУМ, VI, с. 478); *пл’е^{и}|т’онка* ‘твердий сир заплетений у косичку’ (порівн.: *п|летенка* ‘плетена булка видовженої форми’ (Борис, с. 299),

пле|тьонка ‘в’язака кофта; кельм’, ‘скляний бутель, обплетений лозою’ (Гуйванюк, с. 420), *пле|тьонка* ‘обмотаний валом довгий жмуток соломи, який прибивається по краях дверей для утеплення хати’ (Лисенко, с. 162), *п|летенка* ‘велика вовняна, грубо сплетена вовняна хустка’ (Сабадош, с. 233), *п|лит’анка* ‘виплетена з мотузків сітка, в якій носили в поле їжу робітникам’ (Сабадош, с. 233)); *п|шонка* ‘каша з пшона, заправлена піджаркою, або зварена на молоці’ (порівн.: *п|шонка* (бот. panikum) ‘просо’ (Лисенко, с. 179)); *цап* ‘салат зі свіжих овочів (курурузка, горошок, помідори, перець, морква, ковбаса, майонез)’ (порівн.: *цап* ‘самець кози’ (СУМ, XI, с. 179)).

Фонетична, граматична та словотвірна варіативність лексем, не властива сучасній українській літературній мові та іншим говіркам: ба|лабушка ‘посудина для збивання масла’ (порівн.: *ба|лабушок* ‘пампушечка, невелика паляниця’ (Аркушин, I, с. 8)); *боц’* ‘глевкий, недопечений хліб’ (порівн.: *|боцик* ‘виріб, пиріжок із кулеші’ (Борис, с. 254)); *буро|чонка* ‘алкогольний напій із цукрових буряків’ (порівн.: *бура|чанка* ‘червоний борщ з буряком’, ‘страва з листя буряків, зварена на сироватці, приправлена кислим молоком або сметаною’, ‘міцний алкогольний напій з буряка кустарного виробництва (заст.)’ (Борис, с. 256)); *ду|р’іўка* ‘міцний алкогольний напій’, ‘брага, відходи від самогону’ (пор.: *ду|рійка* ‘шаленство, хвороба овець’ (ГГ, с. 65)); *к|л’оцики,* ‘галушки, страва з різаних або рваних шматочків прісного тіста, зварених на воді або на молоці’ (порівн.: *к|л’оци, к|л’оцки* ‘різновид пшеничних галушок’, ‘крупинки нерозплавленого олова під час виготовлення полив’яної рідини’ (Бондар, с. 100), *к|льоцкы* ‘грудка, скибка, галушка’ (Сабадош, с. 145)); *коло|туша* ‘сир, розтертий з молоком’ (порівн.: *коло|туха* ‘молочний продукт, ряжанка’ (Бондар, с. 106)); *ме^{и}|духа* ‘алкогольний напій настояний на медові’ (порівн.: *медо|вуха* ‘міцний алкогольний напій з додаванням меду кустарного виробництва’ (Борис, с.289); *о|шейка* ‘шмат сала з підгорля свині’ (порівн.: *о|шийок* ‘частина м’ясної туші, що прилягає до шиї’ (СУМ, V, с. 837)); *ро|машка* ‘салат із свіжих овочів: курурузки, горошку,

помідорів, перцю болгарського, моркви по-корейськи, ковбаси, майонезу’ (порівн.: *рома|шиця* ‘рештки (м’яса)’ (Борис, с. 305), *рома|ниц’а* ‘ромашка лікарська (бот. Matricaria chamomilla)’ (Сабадош, с. 323), *рома|шиця* ‘рештки, решта’, ‘остання дитина’ (Гуйванюк, с. 466).

Функціонування лексичних ендемізмів – номенів, не властивих сучасній українській літературній мові та іншим говіркам: *|вид’атен’* ‘невеликий хліб із залишків тіста на дні та на стінах діжі’, *гор|да* ‘зварена біла рідина з конопляного насіння’, *д|рисл’а* ‘зневажлива назва дуже рідкої страви’, *|заўтрак ту|риста* ‘страва з подрібнених частин риби та рисової крупи, звареного до однорідної маси і закритої в банки’, *за|киска* ‘розчина, закваска для тіста’, *зами|нуха* ‘страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою’, *квасо|л’аник* ‘страва з цілих варених квасолин, заправлена олією з цибулею, часником’, *|кишка |б˙іла* ‘випечена з салом ковбаса з гречаного або кукурудзяного борошна’, *кри|шонка* ‘суп без крупи’, *мал’а|сиха* ‘міцний алкогольний напій, зварений із малясу, відходів від цукрових буряків’, *мама|лик* ‘каша з кукурудзяного борошна’, *мас|тирка* ‘рідка каша з кукурудзяного борошна’, *оба|ранок* ‘бублик’, *ос|тинц’і* ‘цукерки’, *па|ран’і* ‘своєрідний рулет або хлібець з суміші фаршу, хліба й приправ’, *|полка* ‘смуга м’яса знята з хребта свині’, *|потр’іб^{п}ка* ‘начинка для пирогів’, *||пупаночка* ‘страва з рваних шматочків тіста, зварених на молоці’, *с’іме^{и}|нуха* ‘виготовлена з конопляного насіння біла рідина’, *сково|р’ідник* ‘перепічка, поколотий виделкою корж з кислого тіста, спечений на сковороді’, *сп˙і|душка* ‘скибка хліба зі споду’, *ст|ругл’і* ‘корж закручений у начинку’, *суп прий|мац’кий* ‘картопляний суп з крупами чи без них’.

Отже, серед східноподільських ендемізмів найбільшу підгрупу становлять семантичні. Частина ендемічних назв мають прозору мотивацію. Віднесення аналізованих лексем до ендемізмів є умовним, адже наступні дослідження лексики тематичної групи «їжі та напої» неодмінно внесуть свої зміни і корективи.

Висновки до розділу 3

Східноподільські говірки завжди перебували в полі зору діалектологів, що зумовлено вивченням меж двох південних наріч української мови – західного і східного**,** але системно їх почали вивчати лише у кінці минулого століття. Першою на подільсько-середньонаддніпрянську межу, а отже, на межу між південно-західними та південно-східними говорами, на території Черкащини звернула увагу Г. І. Мартинова. Послідовники у вивченні подільсько-середньонаддніпрянської межі на основі опису і картографування репрезентантів різних тематичних груп Т. М. Тищенко, Г. Г. Березовська, Л. Б. Поліщук уточнювали межу, доповнювали пасма ізоглос, виокремлених Г. І. Мартиновою, розширювали ареали дослідження на захід, спостерігали мереживо пасом ізолекс і робили висновки про крайні межі східноподільських говірок.

Продовжуючи традиції дослідження лексики східноподільських говірок, ми працювали за мережею говірок, укладених у Східноподільському лінгвокраєзнавчому центрі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Картографуючи лексику на позначення їжі та напоїв у східноподільських говірках, мали на меті здійснити їх внутрішню диференціацію, виявити лінгвальне наповнення кожної ареальної одиниці досліджуваного континууму; прослідкувати тенденції просторового розміщення лексичних, семантичних та фонетичних явищ.

Найвиразніші явища фонетичного, лексичного та семантичного рівнів, які відображають мовні особливості досліджуваних говірок, було скартографовано й укладено в Атлас лексики на позначення їжі та напоїв у східноподільських говірках (додаток Г), до якого ввійшли 46 карт (45 атомарних і 1 зведена).

Лінгвогеографічне вивчення номінацій їжі та напоїв говірок Східного Поділля вказують на відносну суцільність досліджуваного ареалу. Основною опозицією для досліджуваних говірок є захід : схід, що відображено на 11

картах. Південну групу говірок у складі східноподільських продемонстровано на 7-ми картах, північну – на 3-х. 15 карт виказують загальну тенденцію східноподільського ареалу: значна кількість острівних ареалів різної кількості, наповнення і конфігурації. Зокрема, карти відображають один острівний ареал одного лексико-семантичного явища, два острівні мікроареали різних лексико-семантичних явищ, три і більше острівних ареали різних мовних явищ на суцільному тлі інших фонетичних та лексико-семантичних явищ; мозаїку острівних ареалів різних лексико-семантичних мовних явищ. Значна кількість острівних ареалів формується трохи західніше основної розмежувальної лінії подільських і середньонаддніпрянських говірок, що спричинено, очевидно, контактуванням двох говорів і може свідчити про перехідність крайніх східноподільських говірок. У західних досліджуваних говірках острівних ареалів мало, що засвідчує цілісність подільських говірок.

Найбільше зафіксовано лексем, характерних для всіх наріч української мови, що зумовлено реєстром цих лексем у Словнику української мови. Такі лексеми є родовими назвами.

Більшість номенів, що активно функціонують у східноподільських говірках, зафіксовано також у говорах південно-західного наріччя, значно менше в говорах південно-східного наріччя, що вказує на приналежність східноподільських говірок до західного макроконтинууму.

Вузьколокальних східноподільських ізолекс назв їжі та напоїв зафіксовано небагато. Серед ендемізмів виокремлено семантичні, які відрізняються значенням від лексем в інших говірках, словотвірні, лексичні, які не зафіксовані іншими лінгвогеографічними, лексикографічними, дескриптивними працями.

Матеріали розділу висвітлені у двох публікаціях автора [199], [201].

ВИСНОВКИ

Тематична група лексики харчування об’єднує слова, які номінують одну систему понять, утворюють лексико-семантичні групи, кожна з яких є одночасно і автономною системною одиницею, і невід’ємним компонентом ТГЛ. У дослідженні лексико-семантичних груп визначальним є вивчення системних зв’язків, зокрема синонімних, антонімних і родо-видових (гіперо-гіпонімних).

Синонімні відношення характерні для всієї досліджуваної тематичної групи, але в одних групах вони виражені яскравіше, в інших – слабше. У словнику лексики харчування східноподільських говірок зафіксовано значну кількість близьких за значенням слів: із-поміж найбільших синонімних рядів – репрезентанти семи ‘оладки з тертої картоплі’ (*ди*^{е}*ру*$^{|}$*ни, бара*$^{|}$*болники, бараб*$^{|}$*л’аники, картоф*$^{|}$*л’аники, картоп*$^{|}$*л’аники*); ‘молоко свіжовидоєне’ (*моло*$^{|}$*ко с*$^{|}$*в¨іже, ~* $^{|}$*тепле, ~ со*$^{|}$*лодке, ~ пар*$^{|}$*не, ~* $^{|}$*парове, ~ з*$^{|}$*дойане, ~ з*$^{|}$*дойіне*) та ін.

Антонімні зв’язки характерні для тих груп, у яких назви формують опозиції за різними семантичними ознаками. Вони переважають у ЛСГ назв молока і молочних продуктів (*моло*$^{|}$*ко с*$^{|}$*в˙іже, ~* $^{|}$*тепле, ~ со*$^{|}$*лодке, ~ пар*$^{|}$*не, ~* $^{|}$*парове, ~ з*$^{|}$*дойане, ~ з*$^{|}$*дойіне* ‘молоко свіжовидоєне’ : *моло*$^{|}$*ко з*$^{|}$*гурд’ане, ~* $^{|}$*кисле, ~ ни*^{е}*с*$^{|}$*в˙іже, ~ с*$^{|}$*киш:е, ~ с*$^{|}$*кисле, ~ ск˙і*$^{|}$*п’іўше, ~ прос*$^{|}$*тойане* ‘молоко, яке починало скисати, а при кип’ятінні згортається’), ЛСГ назв рідких страв (*боршч п˙іс*$^{|}$*ний, ~ холос*$^{|}$*тиї, ~ без м*$^{|}$*йаса* ‘борщ без м’яса’ : *боршч укра*$^{|}$*їнс’киї* ‘борщ із м’ясом’).

Кожна з аналізованих ЛСГ не є закритою структурою. Найбільш стабільними є лексико-семантична група назв молока й молокопродуктів та жирів, причиною чого вважаємо давність традиційного заняття подолян тваринництвом. Ядро таких груп становлять родові назви, що є лексемами спільнослов’янського фонду: *моло*$^{|}$*ко, сир, сме*^{и}$^{|}$*тана, жир*. Видові назви – аналітичні номени, виражені словосполученням із головним словом –

родовою назвою: *сир г˙ір|кий, ~ со|лоний* ‘сир, виговлений з молока тільної корови’, *~ |кислий* ‘сир з кислого перестояного молока’, *~ со|лодᵐкий* ‘сир, віджатий з кислого молока нещодавно розтеленої корови’, *сир гус|тий* ‘сир, добре віджатий від сироватки’, *сир м˙а|кий* ‘сир, слабовіджатий від сироватки’.

Для досліджуваної тематичної групи лексики визначальними є ДО «спосіб приготування», «основний інгредієнт», проте в різних групах вони реалізовані по-різному. Наприклад, ДО «спосіб приготування» може бути реалізована однослівними номенами *уз|вар* ‘солодкий напій із сухофруктів’, *сма|жен’а* ‘страва зі смаженого м’яса, смажені яйця’, *ту|шонка* ‘страва з подрібненого м’яса з прянощами, закрита у банки для довшого зберігання’, *ско|лотини, пеᵘреᵘ|гон* ‘сироватка, побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків’, *пеᵘреᵘвеᵘр|таник* ‘книш, корж, загорнутий всередину краями та змазаний жовтком’, *кру|ченик* ‘запечена страва з м’яса, закручена у форму трубочки’, *л’і|п˙ошка* ‘корж, виріб із тіста’, *зап˙і|канка* ‘запечений сир із яйцями’, *пиᵉ|чен’а* ‘м’ясна страва, запечене або смажене м’ясо’, *отбиў|на* ‘відбите молоточком м’ясо, підсмажене’, *|вишкварки* ‘вижарені кусочки сала’, *теᵘр|туха* ‘міцний алкогольний напій, приготовлений на основі буряків’. Значно більше зафіксовано аналітичних номінацій, у складі яких – ад’єктивовані адвербіати, що вказують на спосіб приготування страви: *поро|с’а за|печане, бара|бол’а пото|лочана, |сало |варане, йа|зик зал’іў|ний, йаї|це |варане, моло|ко в˙ід’іг|р’іте, ~ кипйа|чоне, м|йасо |тушане, |курка на|чин’ана*. Переважання аналітичних номінацій, очевидно, пов’язане з особливостями кухні кожної господині.

Спільною для всіх досліджуваних лексико-семантичних груп є мотиваційна модель ‘інгредієнт’ → ‘назва страви’, яка реалізована за допомогою

а) суфіксальної деривації: *|сирник* ‘оладок із сиру та борошна, випечений на сковороді’, *картоп|л’аник, барабо|л’аник* ‘оладок із тертої

картоплі / бараболі’; *сме*^{и}*|таник* ‘торт, коржі якого перемазані кремом на основі сметани’; *ме*^{и}*до|вик* ‘пиріг, випечений із додаванням до тіста меду’; *слиў|йанка, слиў|н’ак* ‘алкогольний напій із слив’; *ме*^{и}*|духа, медо|вуха* ‘алкогольний напій із меду’; *те*^{и}*р|н’іўка* ‘алкогольний напій, настояний на ягодах терену’; *капус’|н’ак* ‘рідка страва з квашеної капусти або капустяного розсолу з додатком вівсяної крупи або муки’; *круп|ник* ‘суп з крупою’; *кроў|йанка, кроў|л’анка* ‘домашня кров’яна ковбаса’; *квасо|л’аник* ‘страва з цілих варених квасолин, заправлена олією з цибулею, часником’ та ін.;

б) метонімії: *ре*^{и}*|берц’а, |ребра* ‘страва, приготовлена з ребер поросяти’, *пе*^{и}*|ч˙інка* ‘начинка для пирогів’, *пе*^{и}*р|лоўка* ‘каша з перлової крупи’; *оў|с’анка* ‘каша із молока та овсяної крупи’, *мо|лочне* ‘загальна назва молока і молочних продуктів’ – ‘молочний кисіль’; *|манка* ‘каша на молоці з манної крупи’; *ква|сол’а* ‘страва з цілої вареної квасолі’;

в) аналітичної номінації, вираженої:

- атрибутивними словосполученнями: *суп картоп|л’аниў* ‘суп картопляний, із крупами чи без них’, ~ *квасо|л’аниў* ‘суп із квасолі’, ~ *кру|п˙аниў* ‘суп із будь-якою крупою’, ~ *лап|шаниў* ‘суп із лапші’, ~ *мака|рон:иў* ‘суп із макаронами’, ~ *мо|лочниў* ‘суп із вермишелі, рису, пшона, зварений на молоці’, ~ *ово|чевиў* ‘суп із овочів, без м’яса’, ~ *пе*^{и}*р|ловиў* ‘суп із перловки’, ~ *пше*^{и}*|ничниў* ‘суп із пшеничної крупи’, ~ *пшо|н’аниў* ‘суп із пшона’, ~ *|рибниў* ‘суп із риби, юшка’, ~ *|рисовиў* ‘суп із рису’;

- субстантивними словосполученнями: *суп з лап|шойу* ‘суп із додаванням лапші’; *кар|топл’а ў кожуш|ках, ~ ў мун|д’ерках* ‘картопля, зварена в лушпайках’; *кар|топл’а з гри|бами* ‘тушкована картопля з грибами’; ~ *з м|йасом* ‘тушкована картопля з м’ясом’; *ки|с’іл’ з абри|кос* ‘драглиста страва із свіжих абрикос, крохмалю’; *ки|с’іл’ з ви|шен’, ~ ки|с’іл’ з |вишн’ами* ‘драглиста страва із додаванням свіжих вишень, крохмалю’; *ки|с’іл’ с клуб|н’ікойу* ‘драглиста страва із додаванням полуниці та

крохмалю’; *мли|нец’ і|с:иром* ‘тонкий млинець, у який загортають як начинку сир, і подають із варенням або сметаною’.

Лексика на позначення їжі та напоїв генетично не однорідна. Більшість лексем питомого походження, проте незначна частина – запозичення зі слов’янських (польської – *с|мале^{и}ц’, сал’ти|сон, ли^{е}гу|м˙іни, |пончик*; російської – *|сайка, ба|ланда*) і неслов’янських (румунської – *ко|л’астра*, *мама|лига, пла|чинда*; через польську з італійської – *са|лат*; з тюркських – *|локшина*, *шаш|лик*; за посередництвом тюркських із китайської – *чаї*, зі східнороманських – *б|ринза*; з німецької – *|шинка,* з французької – *ди^{е}|серт, кат|л’ета, ф˙і|ле, фарш, то|мати, ру|л’ет, п˙у|ре*, з англійської – *|л’івер*; через польську з німецької – *пам|пушка*) мов. Іншомовні лексеми у досліджуваних говірках асимільовані на фонетичному рівні.

Свідченням семантичної різноманітності діалектної системи номінацій та складності її структурної організації є міжтематичні зв’язки, зокрема назви їжі та напоїв засвідчують тісні зв’язки з обрядовою (*п|роскурка* ‘невеличкий печений хлібець з прісного тіста’, *|паска* ‘обрядовий хліб, який випікають на Великдень’, *о|б˙ід* ‘поминальний обід’, *ве^{и}|чер’а* поминальна вечеря’), побутовою лексикою (*мас’|л’анка* ‘посудина для збивання масла’, *со|л’анка* ‘сільничка’ та ін.), найменуваннями людини (*випи|хач* ‘кисіль, який подають по завершенні весілля, сигналізуючи, що час іти додому’).

Посткартографічна інтерпретація поширення явищ лексико-семантичного та фонетичного рівнів показує, що на матеріалі лексики на позначення їжі та напоїв досліджуваний ареал є більш-менш однорідним. Ізоглоси, що членують досліджувані говірки на східні й західні, північні й південні, не утворюють щільних пасом, мають різну конфігурацію і частково збігаються з пасмами, що їх виокремили попередні дослідники східноподільських говірок та говірок подільсько-середньонаддніпрянської межі. Острівних ареалів виявлено більше у східній та центральній частинах

досліджуваних говірок, у західній – їх не багато, що засвідчує цілісність подільських говірок. Більшість східноподільських ізолекс мають своє продовження в інших діалектах української мови.

Зібране і проаналізоване лексичне наповнення тематичної групи назв їжі та напоїв сприяє репрезентації досліджуваного сегмента діалектної лексики в загальноукраїнському континуумі взагалі, відкриває перспективи дослідження інших тематичних груп лексики в східноподільських говірках і наближає до реалізації наукового проекту «Словник східноподільських говірок».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюх Л. Повсякденна й святкова їжа та напої [Електронний ресурс] // Українська минувшина. URL: http://etnography.national.org.ua/mynuvshyna/r06.html (дата звернення: 12.07.18).
2. Артюх Л. Ф. Весільне печиво українців та росіян // Народна творчість та етнографія. 1979. № 5. С. 80–84.
3. Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження. Київ : Наук. думка, 1977. 155 с.
4. Бабий Ф. И. Некоторые лексико-семантические группы названий пищи в украинских говорах // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу. Москва, 1975. С. 204–207.
5. Баценко К. С. Лексичні контакти західноподільських і південноволинських говірок // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови : тези доп. Ужгород : Вид-во Ужгород. ун-ту, 1978. С. 3–9.
6. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства: Історія вивчення української мови. Київ : Вища школа, 1991. 230 с.
7. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 216 с.
8. Бевзенко С. Ф. Еще раз к вопросу о классификации юго-западных украинских диалектов // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу : тезисы докл. (Гомель, 9–12 сентября 1975 г.). Москва, 1975. С. 24–26.
9. Березовська Г. Г. Ареалогія східноподільських говірок (на матеріалі назв одягу і прикрас) // Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. Вип. 100. С. 243–249.

10. Березовська Г. Г. Особливості словозміни іменників говірки с. Дзендзелівка Маньківського району Черкаської області // Діалектологічні студії : зб. наук. праць / відп. за вип.: Г. Г. Березовська, Т. М. Тищенко. Умань : Графіка, 2004. С. 11–12.
11. Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв одягу і прикрас у східноподільських говірках : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2011. 20 с.
12. Бичко З. Діалектна лексика наддністрянського говору. Тернопіль : Лідер, 2000. 280 с.
13. Бігусяк М. Назви їжі та напоїв у регіональних словниках як джерело етнолінгвістичної інформації // Етнос і культура. 2013–2014. № 10–11. С. 89–96.
14. Бігусяк М. В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 1997. 17 с.
15. Божук О. М. Особливості вживання числівників в уманській говірці // Лінгвогеографія Черкащини. Київ : Т-во «Знання» України, 2000. С. 28–29.
16. Болібрух Л. Хліб в обрядово-звичаєвій структурі традиційного весілля бойків // Народознавчі зошити. 2012. № 1. С. 19–26.
17. Борис Л. Динаміка назв страв календарної обрядовості у буковинському діалекті // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. Вип. 697–699 : Слов'янська філологія. С. 307–312.
18. Борис Л. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Чернівці, 2015. 20 с.

19. Борис Л. Назви напоїв у буковинських говірках // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка : зб. наук. праць / відп. ред. Л. М. Марчук. Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2012. Вип. 31 : Філологічні науки. С. 29–34.
20. Борис Л. Назви хлібних виробів у буковинських говірках // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці : Чернівецький над. ун-т, 2013. Вип. 661–662 : Слов’янська філологія. С. 170–176.
21. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2015. 330 с.
22. Борисенко В. К. Форми побутування весільного короваю // Народна творчість та етнографія. 1981. № 5. С. 37–44.
23. Бубряк М. Назви традиційних страв у говірках українських Карпат // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні : матер. наук.-практ. конф. Ужгород, 1993. С. 71–73.
24. Бубряк М. Побутова лексика (назви страв і кухонного начиння) у Словнику української мови Я. Головацького // Яків Головацький і рух за національне відродження та культур не єднання слов’янських народів : тези доповідей та повід. конф. Тернопіль, 1989. С. 85–86.
25. Вакалюк Я. Ю. Назви посуду і кухонного начиння в говірках Прикарпаття // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : XV Республіканська діалектологічна нарада : тези доповідей і повідомлень / [відп. ред. М. Никончук]. Житомир, 1983. С. 181.
26. Вакалюк Я. Ю. Назви посуду та іншого кухонного начиння в українській мові // Культура слова. 1985. Вип. 29. С. 45–48.

27. Варченко І. О. До вивчення говіркових і топонімічних даних східного Поділля // Діалектологічний бюлетень. Вип. IX. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. С. 31–34.
28. Варченко І. О. Кілька слів про Маньківщину у зв'язку з її діалектологічним обстеженням // Промінь комунізму. 1958. 31 липня, 3 серпня, 7 серпня. С. 2.
29. Великанович А. Народна пожива в Турчанськім повіті (Бойківщина) // Матеріали до української етнології. ЗНТШ. Львів, 1918. Т. 18. С. 31–37.
30. Вендина Т. И. Славянский языковой мир: общность и многообразие // Славянский альманах 2007. Москва : Индрик, 2008. С. 365–417.
31. Вендина Т. И. Типология лексических ареалов Славии. Москва : Ин-т славяноведения РАН ; Санкт-Петербург : Нестор-История, 2014. 692 с.
32. Вештарт Г. Назвы ежы // Лексіка Палесся ў прасторы і часе / [ред. В. У. Мартынаў]. Мінск : Навука і тэхніка, 1971. С. 89–142.
33. Вешторт Г. Ф. Лингвогеографическая дифференциация Припятского Полесья : (На материале названий пищи) : автореф. дис. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Минск, 1969. 24 с.
34. Вешторт Г. Ф. Названия пищи в говорах Полесья // Лексика Полесья. Материалы для полеского диалектного словаря / отв. ред. Н. И. Толстой. Москва : Наука, 1968. С. 366–415.
35. Вікторіна О. М. Лексика народної медицини і лікувальної магії у степових говірках Дніпро-Бузького межиріччя : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Кіровоград, 2009. 20 с.

36. Волошинова М. Діалектні назви їжі: слобожансько-поліські паралелі [Електронний ресурс]. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream /handle/123456789/37499/04 (дата звернення: 18.06.2018).
37. Волошинова М. Загальні назви їжі в українських східнослобожанських говірках [Електронний ресурс]. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/voloshynova_m.o._general_names_of_food_in_ukrainian_east_sloboda_patois.pdf (дата звернення: 18.06.2018).
38. Волошинова М. О. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослобожанських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луганськ, 2014. 20 с.
39. Волошинова М. О. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослобожанських говірках : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2014. 301 с.
40. Волошинова М. О. Назви молока та молочних продуктів в українських східнослобожанських говірках // Лінгвістика : зб. наук. пр. Луганськ, 2011. № 3. Ч. І. С. 56–65.
41. Волошинова М. О. Назви страв із борошна в українських східнослобожанських говірках // Лінгвістика : зб. наук. пр. Луганськ, 2011. № 1. С. 32–41.
42. Волошинова М. О. Назви страв із м’яса в українських східнослобожанських говірках // Актуальні проблеми слов’янської філології : міжвуз. зб. наук. пр. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Бердянськ : БДПУ, 2011. Вип. XXIV. Ч. І. С. 548–555.
43. Воронин В. В. Пища и утварь. История культуры древней Руси. Домонгольский период (Материальная культура). Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1948. С. 262–257.

44. Ганудель З. Лексика хліба в українських говорах Східної Словаччини // Записки наукового товариства КСТУ. Пряшів, 1978. № 6. С. 127–173.
45. Ганудель З. Народні страви і напої: Лексика українських говорів Східної Словаччини. Пряшів, 1987. 215 с.
46. Ганудель З. Побутова лексика українських говорів Східної Словаччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Ужгород, 1980. 21 с.
47. Ганцов В. Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою). Київ : Друкарня Української Академії наук, 1923. 67 с.
48. Герман К. Ф. Взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами. Чернівці : Вид-во Чернів. ун-ту, 1983. 74 с.
49. Геров Н. Речник на българския език / Фототип. изд. София, 1975. 1978. Т. I–VI.
50. Герус Л. Особливості пластичного трактування форми українського обрядового хліба-калача // Народознавчі зошити. 2009. № 5–6. С. 649–661.
51. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок. Луганськ : Альма-матер, 2005. 592 с.
52. Глуховцева К. Д. Лексика народного побуту українських східнослобожанських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1992. 21 с.
53. Глуховцева К. Д. Лексика народного побуту українських східнослобожанських говірок : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1992. 427 с.

54. Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнослобожанських говірок. Луганськ : Альма-матер, 2003. 181 с.
55. Глуховцева К. Д. Локалізми в системі українських східнослобожанських говірок // Волинь – Житомирщина, 2001. № 6. С. 177–182.
56. Глушко М. Походження та джерела вчиненого хліба в українців (культурно-генетичний аспект) // Народознавчі зошити. 2012. № 1. С. 3–18.
57. Гнатюк В. Народна пожива і спосіб її приправи в Галичині // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1899. Т. І. С. 96–110.
58. Говірки Чорнобильської зони : систем. опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко та ін. Київ : Довіра, 1999. 271 с.
59. Головацький Я. Розправа о язиці южноруськім і його нарічіям. Львів, 1848. С. 37–56.
60. Голоскевич Г. К. Описание говора села Бодачовки (Колодиевки) Угилицкого уезда Подольской губернии // Известия Отделения русского языка и словесности Акад. Наук. 1910. Т. 14, кн. 4. С. 107–131.
61. Горбач О. Подільські говірки // Зібрані статті. V. Діалектологія: [репринтне видання]. Мюнхен, 1993. С. 13–14.
62. Горбач О. Статті з української діялектології в ЕУ 11 // Діялектологія. Зібрані статті. УАН, 1992. С. 1–20.
63. Гороф'янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок: ареалогічна інтерпретація // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. Серія: Філологія. Вінниця : ВДПУ, 2011. Вип. 13. С. 98–103.

64. Гороф’янюк І. В. До питання історії вивчення подільського говору // Лінгвістичні читання : зб. наук. статей / [відп. ред. О. А. Павлушенко]. Вінниця : «Ландо ЛТД», 2011. Вип. 4. С. 186–199.
65. Гороф’янюк І. В. Із спостережень над подільсько-поліськими паралелями в дендролексиці // Волинь-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем / [відп. ред. В. Мойсієнко, В. Єршов]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. № 22 (ІІ). С. 56–64.
66. Гороф’янюк І. В. Лексикографічне відтворення лексики подільського говору // Філологічні студії : зб. наук. статей. Вінниця, 2006. Вип. 4. С. 10–14.
67. Гороф’янюк І. В. Структурна організація та ареалогія флорономенів центральноподільських говірок : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 221 с.
68. Гороф’янюк І. В. Структурна організація та ареалогія флорономенів центральноподільських говірок : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 20 с.
69. Гримашевич Г. І. Ендемізми в поліських говірках // Діалектологічні студії. 4 : Школи, постаті, проблеми. Львів, 2004. С. 289–294.
70. Гримашевич Г. І. Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 532 с.
71. Грицак Є. Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі // Записки наукового т-ва ім. Т. Шевченка. Львів, 1930. Т. 99. С. 323–335.
72. Грицак М. Скарби гуцульського говору: Росішка (Вівчарство у текстах). Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. 320 с.

73. Гриценко П. Локалізми у структурі діалектної мови // Jazykovedné štúdie. XXVIII. Bratislava, 2010. С. 236–244.
74. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наук. думка, 1990. 272 с.
75. Гриценко П. Ю. Лексична система говорів і картографування // Українська діалектна лексика : зб. наук. праць / [ред. І. Г. Матвіяс та ін.]. Київ : Наук. думка, 1987. С. 10–20.
76. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наук. думка, 1984. 226 с.
77. Гриценко П. Ю. Нові дослідження польських острівних говірок в Україні // Мовознавство. 2003. № 6. С. 79–86.
78. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору // Поділля: історико-етнографічне дослідження / [Л. Ф. Артюх, В. Г. Балушок, З. Є. Болтарович та ін.]. Київ : Доля, 1994. С. 74–81.
79. Гриценко П. Ю. Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти) // Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний, лінгвогеографічний аспекти : матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції. Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. С. 5–23.
80. Гриценко С. П. Динаміка лексикону української мови XVI–XVII ст. Київ. : КММ, 2017. 934 с.
81. Гриценко С. П. Назви спецій, приправ, прянощів: генеза і функціонування // Science and Education a New Dimension: Philology, II(1), Issue: 17, 2014. С. 34–38.
82. Грицютенко І. Є. Із спостереження над говіркою села Чернятин Уланівського району, Вінницької області // Праці Одес. ун-ту: Сер. філолог. наук. Одеса : Вид-во Одес. ун-ту, 1956. Вип. 5, т. 146. С. 129–139.

83. Громко Т. В. Семантичні особливості народних, географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2000. 194 с.
84. Губарева В. В. Лексика питания в говорах Тамбовской области : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Тамбов, 2001. 25 с.
85. Ґоца Е. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах. Ужгород : Ґражда, 2010. 360 с. : іл.
86. Ґоца Е. Д. Назви їжі в українських говорах Карпат // Волинь – Житомирщина. Житомир, 2001. Вип. 6. С. 183–189.
87. Ґоца Е. Д. Назви їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 466 с.
88. Ґоца Е. Д. Назви їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Ужгород, 2001. 20 с.
89. Ґоца Е. Д. Назви їжі, пов’язані з часом її споживання, в українських говорах Карпат // Науковий вісник Ужгородського університету : зб. наук. праць / наук. ред. М. І. Сюсько. Ужгород, 2000. Вип. 4 : Філологія. С. 8–11.
90. Ґоца Е. Д. Назви напоїв і приправ в українських говорах Карпат // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць / наук. ред. М. І. Сюсько. Ужгород, 2008. Вип. 12 : Українська діалектна лексика як об’єкт словникарства та лінгвогеографії. С. 125–128.
91. Ґоца Е. Д. Назви рідких страв в українських говорах Карпат // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. прац. / наук. ред. М. І. Сюсько. Ужгород, 2000. Вип. 3. С. 107–115.

92. Даниленко Л. І. Лінгвістика ХХ – початку ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв’язку мови, культури і мислення // Мовознавство. 2009. № 5. С. 3–11.
93. Дзендзелівський Й. Назви молочних продуктів вівчарства в закарпатських українських говорах // Територіальні діалекти і власні назви / [відп. ред. К. Цілуйко]. Київ : Наук. думка, 1965. С. 80–89.
94. Дзендзелівський Й. О. Лінгвогеографічний аспект при дослідженні лексики українських народних говорів // Проблеми української діалектології на сучасному етапі : тези доп. і повід. Житомир, 1990. С. 16–17.
95. Дзендзелівський Й. О. Назви деяких видів посуду у говірках Закарпаття // Доповіді та повідомлення Ужгородського університету : Серія філологічна. Ужгород, 1959. № 3. С. 34–37.
96. Дзендзелівський Й. О. Про зміст коментарів до лексичних лінгвістичних карт // Український діалектологічний збірник : кн. 3. Пам’яті Тетяни Назарової. Київ : Довіра, 1997. С. 132–138.
97. Дзендзелівський Й. О. Спостереження над народною етимологією в українській мові // Дослідження з української діалектології : зб. наук. пр. Київ : Наук. думка, 1991. С. 6–82.
98. Дзендзелівський Й. О. Стан дослідження генези українських діалектів // Мовознавство. 1981. № 1. С. 45–50.
99. Дмитриева С. В. Лексика тематической группы «Питание» в народной речи в ареальном аспекте: (На материале псковских говоров) : автореф. дис. … канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Псков, 1999. 19 с.
100. Дмитриева С. В. Общие названия пищи в псковских говорах // Лексический атлас русских народных говоров (Материалы и исследования) 1997. СПб., 2000. С. 89–92.

101. Доброльожа Г. Назви їжі та напоїв у поліській фразеології: історичний та етнокультурний коментар (на матеріалі діалектної фразеології Середнього Полісся) // Мова і історія. 2015. Вип. 18, т. 2. С. 211–217.
102. Доленко М. Т. Словник діалектної лексики Вінничини // XII Респ. діал. нарада : тези. Київ : Наук. думка, 1965. С. 158–162.
103. Дроботенко В. Ю. Семантичні назви весільного хліба у східностепових говірках // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. Донецьк : ДонДу, 1997. Вип. 3. С. 155–158.
104. Дубовіс Г. О. Українська кухня. Харків : Фоліо, 2006. 591 с.
105. Євтушок О. Актуальні питання сучасної діалектної лексикології // Дивослово. 1996. № 6. С. 58–67.
106. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 723 с.
107. Жвава О. А. Із досвіду збирання матеріалу про родинні обряди Поділля // Етнолінгвістичні студії. 1. Житомир : Полісся, 2007. С. 105–114.
108. Жвава О. А. Історія червоної нитки (на матеріалі обрядової лексики подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія(мовознавство) : зб. наук. праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. Вип. 16. С. 270–275.
109. Жилко Ф. Т. Говори української мови. Київ : Рад. шк., 1958. 258 с.
110. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ : Рад. шк., 1955. 312 с.
111. Жилко Ф. Т. Середньонаддніпрянські говори // Середньонаддніпрянські говори. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. С. 5–22.

112. Жилко Ф. Т. Структура ареальних систем мови // Проблеми сучасної ареології. Київ : Наук. думка, 1994. С. 89–94.
113. Жилко Ф. Т. Сучасна українська літературна мова і діалекти // Укр. мова і літ. в школі. 1964. № 5. С. 20–26.
114. Жовтобрюх М. А. Проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів // Мовознавство. 1973. № 1. С. 3–10.
115. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинько І. І. Історична граматика української мови. Київ : Вища шк., 1980. 317 с.
116. Загнітко Н. Г. Загальні назви їжі в східностепових говірках // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2008. Вип. 17. С. 247–252.
117. Загнітко Н. Г. Матеріали до словника українських східностепових говірок (назви їжі) // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2008. Вип. 16. С. 291–303.
118. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2011. 453 с.
119. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 2011. 20 с.
120. Загнітко Н. Г. Назви хліба та його частин у східностепових говірках Донеччини // Лінгвістика : зб. наук. праць / наук. ред. В. Д. Ужченко. Луганськ : ЛНПУ ім. Т. Шевченка, 2007. Вип. 2 (12). С. 81–86.
121. Заєць І. І., Жураховський Б. С. Людина і природа Поділля. Від кам’яного до раннього залізного віку. Вінниця : Арбат, 1999. 116 с.
122. Закревська Я. В. Ізголоси словотвірних явищ на тлі ізоголос інших структурних рівнів // Український діалектологічний збірник. Кн. 3. Пам’яті Тетяни Назарової. Київ : Довіра, 1997. С. 101–112.

123. Закревська Я. В. Українські назви картоплі (Solanum tuberosum) // Дослідження і матеріали з української мови / [редкол. : Л. Л. Гумецька (голова)]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. IV. С. 28–36.
124. Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 155 с.
125. Зборовець В. З матеріалів до характеристики мови окремих сільських господарів с. Пановець Кам'янецької округи // Зап. Кам'янець-Подільського наук. при УАН Т-ва. Кам'янець на Поділлю: [б. в.], 1926. Т. 1. С. 9–12.
126. Зверева Ю. В. Названия напитков в пермских говорах // Живая речь Пермского края в синхронии и диахронии. Материалы и исследования. Вып. 3. Пермь, 2009. С. 71–77.
127. Зверева Ю. В. Тематическая группа «Названия пищи» в Словаре русских говоров севера Пермского края // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. 2011. Вып. 3 (15). С. 25–31.
128. Зілинський І. Карта українських говорів. Варшава, 1933.
129. Історія української мови. Лексика і фразеологія / ред. кол.: В. М. Русанівський (гол.) та ін. Київ : Наук. думка, 1983. 743 с.
130. Іщенко Л. Р. Однослівні назви погодніх умов у говірках центрального Поділля // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 8. 2011. С. 259–263.
131. Кацалапенко К. В. Лексико-семантична група назв рідких страв у говірках Східного Поділля // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць

/ відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 5. С. 52–55.

132. Кацалапенко К. В. Назви м’ясних страв української кухні у східноподільських говірках // Лінгвістика : зб. наук. праць / голов. ред. В. Д. Ужченко. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. Вип. 3, № 15. С. 83–89.
133. Кацалапенко К. В. Назви хліба в календарній обрядовості Східного Поділля // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 3, кн. 2. С. 101–106.
134. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Торонто, 1959. Т. 1. 156 с.
135. Клепикова Г. П. Лексика родопских говоров и проблемы типологии южнославянско-севернославянских паралелей // Исследования по славянской диалектологии. Москва, 1993. Вып. 2. С. 240–256.
136. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 2001. 400 с.
137. Клиновецька З. Страви й напитки на Україні / Репринтвидання 1913 р. Київ : Час, 1991. 218 с.
138. Коваленко Б. О. Подільський ареал і літературний стандарт кінця XIX ст.: завдання і засади дослідження // Мовознавчі студії. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар’яна Демського) / упор.: К. Іваночко та ін. Дрогобич : Посвіт, 2010. С. 187–191.

139. Коваленко Н. Д. Лексика подільських говірок в «Словарі української мови» Б. Грінченка // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 325–330.
140. Кожолянко Г. К. Народознавство буковинців. Народна їжа українців : навч. посібник. Чернівці : Рута, 2000. 104 с.
141. Козачук Г. О. Сільськогосподарська лексика говірок Волині : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1971. 288 с.
142. Козачук Г. Лексична інтерференція в західнополіських говірках // Український діалектологічний збірник. Кн. 3. Пам'яті Тетяни Назарової. Київ : Довіра, 1997. С. 139–144.
143. Козирєва З. Г. Що їли наші предки // Культура слова. 1982. Вип. 23. С. 72–75.
144. Козій Н. Говірка містечка Олешичі на Любачівщині // Діалектологічні студії. 7: Традиції і модерн / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2008. С. 208–219.
145. Козырева З. Г. История названий продуктов питания и пищи в украинском языке : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)». Киев, 1984. 25 с.
146. Конобродська В. Вербальний компонент традиційного поховального обряду в поліських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова». Львів, 1999. 21 с.
147. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальний обряди. Житомир : Полісся, 2007. 356 с.
148. Конопка В. М. Відповідники поминальної страви «коливо» в календарній обрядовості українців с. Сороцьке Теребовлянського

району Тернопільської області (за матеріалами експедиції 2009 р.) // Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании. 2010». Одесса : Черноморье, 2010. Т. 34. С. 77–82.

149. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок. Київ : Наук. думка, 1987. С. 62 – 267.
150. Костюк А. В. Подільська говірка та її вивчення // Тези XII Вінницької обласної історико-краєзнавчої конф. (7 вересня 1993 р., Вінниця). Вінниця, 1993. С. 108–109.
151. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2002. 368 с.
152. Краєвська Г. П. Із студій над виробничою лексикою подільського діалекту: минуле і сучасне каменоломного промислу // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 3, кн. 2. С. 115–120.
153. Краєвська Г. П. Народна виробнича термінологія центральних говірок Поділля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 22 с.
154. Крижко О. А. Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII століття (назви їжі, напоїв, продуктів харчування). Київ : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. 169 с.
155. Кримський А. Ю. Звенигородщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Київ : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1930. 434 с.

156. Кримський А. Ю. Українська мова, звідки вона взялася і як розвивалася // Вибрані твори : у 5-ти т. Т. 3. Київ : Наук. думка, 1973. С. 252–282.
157. Крупи [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 10.08.2018).
158. Кулінарні традиції Поділля [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ye.ua/gurman/23896_Kulinarni_tradiciyi_Podillya__v_Balini_svyatkuyit_Puschennya_a_ne_Maslyanu.html (дата звернення: 2019 р.).
159. Куриленко В. Назви м'ясних продуктів у поліських говірках української мови (лінгвогеографічний аспект) // Волинь – Житомирщина. Житомир, 2001. Вип. 6. С. 350–357.
160. Курило О. Матеріяли до української діялектології та фольклористики. Київ : Друкарня Всеукр. Академії Наук, 1928. 129 с.
161. Лисенко П. С. Лексичні особливості говірок Ставищанського району Київської області // Діалектологічний бюлетень. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1955. Вип. V. С. 31–46.
162. Лисенко П. С. Словник специфічної лексики правобережної Черкащини // Лексикографічний бюлетень. Київ, 1958. Вип. 6. С. 5–21.
163. Магрицька І. В. Назви весільного печива в українських східнослобожанських говірках // Вісник Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. 1999. № 5. С. 78–89.
164. Мазур Г. Найменування великоднього хліба в українських говірках Карпат // Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Львів, 2000. С. 157–165.
165. Майборода А. Назви страв з картоплі в поліських говірках // XIV Республіканська діалектологічна нарада : тези доповідей / [відп. ред. І. Матвіяс]. Київ : Наук. думка, 1977. С. 113–114.

166. Мартинова Г. І. Говірки Черкащини: стан і перспективи вивчення // Збірник праць наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження М. А. Жовтобрюха. Черкаси : Брама, 2006. С. 89–96.
167. Мартинова Г. І. З історії та географії назв предметів побуту Правобережної Черкащини // Мова та історія. Вип. 47. Київ, 1999. С. 3–9.
168. Мартинова Г. І. Лінгвістична географія правобережної Черкащини. Черкаси : Відлуння – Плюс, 2000. 265 с.
169. Мартинова Г. І. Подільсько-середньонаддніпрянська діалектна межа (за даними побутової лексики правобережної Черкащини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1993. 21 с.
170. Мартинова Г. І. Подільсько-середньонаддніпрянська діалектна межа (за даними побутової лексики правобережної Черкащини) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1993. 485 с.
171. Мартинова Г. Статичне й динамічне в лексиці середньонаддніпрянського діалекту // Філолологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. М. Полюга. Умань : ВПЦ «Візаві», 2011. С. 249–259.
172. Мартинова Г. І. До визначення подільсько середньонаддніпрянської діалектної межі // Український діалектологічний збірник. Кн. 3. Пам’яті Тетяни Назарової. Київ : Довіра, 1997. С. 145–158.
173. Мартынов В. В. Проблема славянского этногенеза и методы лингвогеографического изучения Припятского Полесья // Советское языкознание. 1965. № 4. С. 69–81.
174. Матвіяс І. Г. Взаємодія діалектної лексики з лексикою української літературної мови // Мовознавство. 1985. № 2. С. 37–43.

175. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології // Мовознавство. 2000. № 1. С. 3–9.
176. Матвіяс І. Г. Карта говорів К. П. Михальчука в історії діалектного членування української мови // Мовознавство. 1990. № 6. С. 63–68.
177. Матвіяс І. Г. Проблема визначення українських наріч // Мовознавство. 2001. № 2. С. 13–18.
178. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наук. думка, 1990. 168 с.
179. Матвіяс І. Г. Членування південно-східного наріччя української мови // Мовознавство. 1981. № 4. С. 42–50.
180. Мединський А. М. Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2005. 20 с.
181. Мельничук О. С. Південноподільська говірка с. Писарівки (Кодимський район Одеської області) // Діалектологічний бюлетень. Київ : Вид-во АН УРСР, 1951. Вип. 3. С. 45–69.
182. Михальчук К. П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины // Труды этнографическо-статистической энциклопедии в Западнорусский край. Спб., 1872. Т. 7. С. 453–512.
183. Могила А. П. Говоры западной Черкащины в составе полтавско-киевского диалекта : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)». Киев, 1956. 15 с.
184. Могила А. П. Деякі особливості словотвору говірок середньої Черкащини // Вісник КДУ. № 1. Серія філології та журналістики. Вип. 2. Київ, 1958. С. 148–161.

185. Мойсієнко В. М. Номінація в поліській народній медицині та лікувальній магії : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Житомир, 1994. 409 с.
186. Невойт В. Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Киев, 1986. 20 с.
187. Невойт В. И. Название пищи и продуктов питания в древнерусском языке : дис. … канд. фил. наук : 10.02.01. Киев, 1986. 201 с.
188. Невойт В. І. До питання про системну організацію давньоруських назв їжі // Мовознавство. 1985. № 3. С. 72–74.
189. Непийвода Ф. А. Із спостережень над сільськогосподарською лексикою в говірках Черкащини // Праці X республіканської діалектологічної наради. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. С. 90–94.
190. Никончук А. Н. Лесная лексика украинских полесских говоров : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Украинский язык». Житомир, 1988. 20 с.
191. Никончук М. В. Ендемічна лексика // Київське Полісся: Етнолінгвістичне дослідження. Київ, 1989. С. 83–96.
192. Ніколаєнко І. О. Структура й ареальна характеристика лексики традиційного ткацтва в українських східнослобожанських говірках : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2000. 545 с.
193. Німчук В. В. Про походження українських діалектів // Україна : Наука і культура. Київ, 1993. Вип. 26–27. С. 233–250.
194. Німчук В. В. Проблема українського діалектогенезису // Проблеми сучасної ареалогії / [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. Київ : Наук. думка, 1994. С. 25–47.
195. Обычаи, поверья, кухни и напитки малороссиян / сост. М. А. Маркевич. Київ : Час, 1991. 192 с.

196. Омельченко З. Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2006. 114 с.
197. Онишкевич М. Й. До питання про українсько-румунські мовні зв’язки (на матеріалі даних бойківського діалекту) // Структура і розвиток слов’янських мов. Слов’янське мовознавство / [відп. ред. О. С. Мельничук]. Київ : Наук. думка, 1967. Т. 5. С. 38–45.
198. Осипова К. В. Обозначения жидких молочных продуктов в русских говорах: семантико-мотивационный аспект // Русский язык в научном освещении. 2016. № 1 (31). С. 101–129.
199. Оскирко О. П. Говірки Східного Поділля як об’єкт мовознавства // Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Південноукраїнська організація, 2018. С. 14–17.
200. Оскирко О. П. Назви жирів у говірках Східного Поділля // Науковий вісник Херсонського державного університету; Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». Херсон, 2018. Вип. 1. С. 146–150.
201. Оскирко О. П. Назви їжі та напоїв як об’єкт українського мовознавства // Філологічний часопис : зб. наук. праць. Умань : Візаві, 2017. Вип. 1 (9). С. 53–62.
202. Оскирко О. П. Назви страв, похідних від капуст-, у східноподільських говірках // Мова та література у полікультурному просторі : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів : Логос, 2018. С. 73–75.
203. Оскирко О. П. Номінація безалкогольних напоїв у говірках Східного Поділля // Social communication studies (International Scientific Journal, Slovak). Vol. I. 2017. № 11. P. 37–42.

204. Оскирко О. П. Номінація борщу в східноподільських говірках // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Вип. 30, том 1. Одеса, 2017. С. 39–41.
205. Оскирко О. П. Номінація вина і пива у говірках Східного Поділля // Молодий вчений: наук. журнал. Херсон, 2018. №4. Ч. ІІ. С. 329–332.
206. Оскирко О. П. Номінація картоплі та страв із неї у східноподільських говірках // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія «Філологія, педагогіка, психологія». Київ, 2018. Вип. 36. С. 188–192.
207. Оскирко О. П. Номінація кисломолочних продуктів у східноподільських говірках // Південний архів (філологічні науки) : збірник наукових праць. Херсон, 2018. № 72. С. 19–22.
208. Оскирко О. П. Номінація круп та страв із них у східноподільських говірках // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Вип. 44. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. С. 244–248.
209. Оскирко О. П. Номінація міцних алкогольних напоїв у східноподільських говірках // Львівський філологічний часопис : зб. наук. праць. Львів, 2018. Вип. 3. С. 192–196.
210. Оскирко О. П. Номінація молока і молочних продуктів у східноподільських говірках // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету (філологічні науки). Вип. 38. Ізмаїл, 2018. С. 97–103.
211. Оскирко О. П. Номінація молочних жирів у східноподільських говірках української мови // Science and Education a New Dimension. Philology. Hungary, Budapest, 2018. Vol. VI (47). P. 48–51.
212. Оскирко О. П. Номінація навару з м'яса у східноподільських говірках // Таврійські філологічні наукові читання: матеріали Міжнар. Наук.-практ. конф. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. С. 37–39.

213. Оскирко О. П. Номінація обрядових страв весняного циклу у східноподільських говірках // Науковий вісник Ужгородського університету; Серія «Філологія». Ужгород, 2018. Вип. 1 (39). С. 122–125.
214. Оскирко О. П. Номінація обрядових страв зимового циклу у східноподільських говірках // Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 25–28.
215. Отраковский В. Малорусский говор села Кобылёвки, Подольской губернии Братславского уезда // Известия отделения рус. языка и словесности Акад. Наук. Москва, 1915. Т. 19. С. 30–74.
216. Очеретний А. Д. Говори Уманського району на Черкащині // Наукові записки Київськ. пед. ін-ту. Т. 24. Київ, 1957. С. 109–127.
217. Очеретний А. Д. Говоры Уманского района Черкасской области : автореф. дисс. на соискание научной степени канд. филол. наук : спец. 661 «Языки народов СССР (украинский язык)». Киев, 1958. 16 с.
218. Пелих Г. Ф. Явление ассимиляции в подольских говорах украинского языка // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу (Ленинград, 26–30 сент. 1972 г.) : тезисы докл. Москва : Наука, 1972. С. 53–55.
219. Плотникова А. Угощение пастуха: география полесской обрядовой терминологии // Український діалектологічний збірник. Кн. 3. Пам’яті Тетяни Назарової. Київ : Довіра, 1997. С. 335–340.
220. Поділля: Історико-етнографічне дослідження / Л. Ф. Артюх, В. Г. Балушок, З. Є. Болтарович та ін. Київ : Доля, 1994. 504 с.
221. Поліщук Л. Б. Назви хати та її частин у східноподільських говірках // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології

української мови : зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 43–47.

222. Поліщук Л. Б. Номінація господарських приміщень для утримування тварин у східноподільських говірках // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2011. Вип. 12–13. С. 129–134.
223. Поліщук Л. Б. Номінація підсобних господарських приміщень у східноподільських говірках // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2012. Вип. 16. С. 313–317.
224. Поліщук Л. Б. Етапи східноподільського традиційного будівництва : номінація і народні вірування // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Вип. 34. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, 2013. С. 250–253.
225. Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східноподільських говірках: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Вінниця, 2015. 23 с.
226. Поповський А. Про слово *борщ* та його деривати в українській мові // Українська історична та діалектна лексика : зб. наук. праць / [ред. Г. Войтів, О. Кровицька]. Львів, 2003. Вип. 4. С. 187–192.
227. Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2012. 20 с.
228. Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий // Потебня А. А. Слово и миф. Москва : Правда, 1989. С. 379–443.

229. Проблеми сучасної ареалогії / відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ : Наук. думка, 1994. 344 с.
230. Рахинський В. Матеріяли до діялектології Вінницької і суміжних округ // Записки Вінниц. укр. пед. технікуму ім. І. Франка. Вінниця : Вид-во Вінниц. укр. пед. технікуму, 1929. Т. 1. С. 75–105.
231. Різник В. Семантика слова борщ у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя // Діалектологічні студії. 10 : Традиції і новаторство. Львів : Ін-т українознавства НАН України, 2015. С. 358–363.
232. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2017. 370 с.
233. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2017. 21 с.
234. Рудницький Є. Діалекти Уманщини (Заг. характеристика) // Гуманщина: краєзнавчий збірник. Умань, 1927. С. 190–205.
235. Руснак Ю. Архетип «калач» у буковинській весільній обрядовості та його відтворення у діалектних текстах // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці : Рута, 2008. Вип. 382–384 : Слов’янська філологія. С. 244–250.
236. Руснак Ю. Назви сакральних весільних страв у буковинському діалекті // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці : Рута, 2013. Вип. 697–699 : Слов’янська філологія. С. 319–325.
237. Сабадош І. В. Формування української ботанічної номенклатури. Ужгород : Патент, 1996. 192 с

238. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-Київ, 2010. 844 с.
239. Сорочан А. И. Описания говора с. Монастырского Подольской губернии // Известия отделения русского языка и словесности императорской АН. Т. XVII, кн. 4. Санкт-Петербург, 1912. С. 248–260.
240. Соссюр Фердинанд де. Курс общей лингвистики. Изд. 2-е, стер. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
241. Спроба зіставного аналізу термінології столярства подільських та гуцульських говірок // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. Івано-Франківськ, 2012. Вип. XXXII–XXXIII. С. 98–102.
242. Старовойт Л. Я., Косовенко М. С., Смирнова Ж. М. Кулінарія : підручник. Київ : Вища шк., 1993. 270 с.
243. Струганець Л. Назви продуктів харчування в нормативних словниках української мови // Культура слова. 2001. Вип. 57–58. С. 65–72.
244. Творун С. Українські обрядові хліби : на матеріалах Поділля. Вінниця : Книга-Вега, 2006. 96 с. : іл.
245. Тимченко Є. Властивості говірки с. Пахутинець і с. Кременної Прускорівського пов., Подільської губ. (По записах Сергія Веселовського) // Записки Укр. наук. т-ва в Києві. Київ, 1908. Кн. І. С. 88–93.
246. Тищенко Л. М. Структурна організація й динаміка побутової лексики південнослобожанських говірок : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 21 с.
247. Тищенко Т. М. Ареальна стратифікація східноподільських говірок // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 3, кн. 2. С. 31–38.

248. Тищенко Т. М. До визначення статусу говірок історичної Уманщини // Говірки історичної Уманщини і суміжних земель : монографія / за заг. ред. Т. М. Тищенко. Умань, 2008. С. 67–79.
249. Тищенко Т. М. Ендемізми як відображення номінаційних та ареалогічних процесів у східноподільських говірках. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки. Вип. 43. Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2017. С. 124–130.
250. Тищенко Т. М. Назви бджіл у говірках Східного Поділля // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. Черкаси, 2007. С. 168–175.
251. Тищенко Т. М. Номінація меду в говірках Східного Поділля // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць. Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. До 100-річчя М. А. Грицака / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2008. Вип. 12. С. 195–198.
252. Тищенко Т. М. Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглос : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 194 с.
253. Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи. Умань : РВЦ «Візаві», 2014. 392 с.
254. Тищенко Т. М. Явища універбації в лексиці східноподільського ареалу // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. Вип. 16. С. 325–330.
255. Тищенко Т. М. «Словник східноподільських говірок» як відображення номінаційних процесів у східноподільському ареалі

української мови // Філологічний часопис : зб. наук. праць. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. С. 216–227.

256. Ткачук П. Е. Смежные волынско-поднестровско-подольские фонетические явления // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу: тез. докл. (Воронеж, 11–16 сент. 1974 г.). Москва, 1974. С. 56–57.
257. Трубачёв О. Н. Из истории названия каш в славянских языках // Slavia / Praha. 1960. Roč. XXIX. Seš. 1. С. 1–30.
258. Трубачёв О. Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. Москва : Наука, 2003. 489 с.
259. Турчин Е. Д. Лексика питання в украинских восточнополесских говорах : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)». Киев, 1990. 22 с.
260. Турчин Є. Д. Назви їжі на Східному Поліссі. Львів : Українська академія друкарства, 2012. 347 с.
261. Українська діалектна лексика : зб. наук. пр. / [ред. І. Г. Матвіяс та ін.]. Київ : Наук. думка, 1987. 268 с.
262. Українська лінгвістична географія : зб. ст. / [ред. Ф. Т. Жилко]. Київ : Наук. думка, 1966. 154 с.
263. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, М. П. Зяблюк О. О. Тараненко, та ін. 2-ге вид., виправ. і доп. Київ : Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2004. 824 с.
264. Українська стародавня кухня : довідник / упоряд. Т. Л. Шпаковська. Київ : Спалах ЛТД, 1993. 238 с.
265. Ур Л. Л. Назви їжі і кухонного начиння в південних ужансько-латорицьких угорських говірках Закарпатської обл. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.08 «Фінно-угорські і самодійські мови». Ужгород, 2004. 20 с.

266. Філологічні студії : збірник наукових праць студентів філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського / відп. за випуск І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2014. Вип. 12, ч. ІІІ. 272 с.
267. Хібеба Н. В. Структурно-семантична організація весільної лексики бойківських говірок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова». Львів, 2007. 20 с.
268. Хобзей Н. Галицька кухня в словах // Незалежний культурологічний часопис «Ї». 2013. Число 73. [Електронний ресурс] URL: http://www.ji.lviv.ua/n73texts/Halycka_kuhnya_v_slovah.htm (дата звернення: 10.02.2017)
269. Хращевський М. Особливості української говірки в письмових роботах вступників до Вінницьких ВИЩ'ів (Матеріяли до діялектології Поділля) // Записки Вінниц. укр. пед. технікуму, 1929. Т. 1. С. 107–112.
270. Циганенко В. О. Куховарська книга. Київ, 1994. 344 с.
271. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-русскій край / упорядн. Н. Муніч, В. Серебрій. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.
272. Чучка П. П. Власні назви в історичному словнику загального типу // Науковий вісник УжДУ. Сер. Філологія. Ономастичні студії. 1996. № 2. С. 40–41.
273. Шевченко Т. Г. До питання взаємодії перехідних говірок на подільсько-степовому мовному порубіжні // XIV Республіканська діалектологічна нарада. Київ : Наук. думка, 1977. С. 20–22.
274. Шелемех В. Дослідження назв їжі в північному та південно-західному наріччях української мови // Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіські говірки в просторі і часі : зб. наук. пр. Вип. 9, Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. С. 190–197.

275. Шелемех В. Назви хліба та його частин у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя (у контексті південно-західного та північного наріч) // Волинь – Житомирщина. Житомир, 2010. № 22 (II). С. 296–301.
276. Шеремета Н. П. Лексика на означення молочних продуктів тваринництва у південноволинських і буковинських говірках // Матеріали Всеукр. наукової конф., присвяченої 160-річчю від дня народження Юрія Федьковича, «Українська мова на Буковині». Чернівці : Рута, 1994. С. 61–63.
277. Шеремета Н. П. Південноволинсько-подільське діалектне порубіжжя (за матеріалами тваринницької лексики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2000. 20 с.
278. Шило Г. Ф. Із лексики говірок Верхнього Подністров’я і Порубіжжя // Дрогобицький пед. ін-т. Львів, 1960. 32 с.
279. Щербина Т. Ареалогія середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя. Черкаси : Видавець Андрощук П. С., 2009. 348 с.
280. Щербина Т. Походження говірок середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя у світлі ареалогії. Волинь – Житомирщина. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 26. С. 76–83.
281. Щербина Т. Представлення лексики в регіональних атласах української мови. Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2015. Вип. 27. С. 91–98.
282. Щербина Т. Словник говірки с. Журавки Шполянського р-ну Черкаської обл. Мовознавчий вісник. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2018. Вип. 24–25. С. 177–186.

283. Щербина Т. В. Складні й складені назви в говірках середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя. Мовознавчий вісник. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2010. Вип. 10. С. 101–106.
284. Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 424 с.
285. Яценко С. А. З історії назв хмільних напоїв // Мовознавчий вісник. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2010. Вип. 10. С. 118–122.
286. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII століть : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2009. 22 с.
287. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII століть : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 242 с.
288. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв у говірці села Степанівка Ємільчинського району Житомирської області // Волинь – Житомирщина. Житомир, 2010. № 22 (II). С. 317–328.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Авдєєва – Авдеева М. Т. Словарь украинских говоров Воронежской области : в 2 т. Воронеж : ИПЦ Воронеж. гос. ун-та, 2008.

Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Вежа, 2000. Т. 1–2.

АУМ – Атлас української мови : у 3 т. / І. О. Варченко, П. Ю. Гриценко та ін. Київ : Наук. думка, 1984–2001.

Б.-Нос. – Білецький-Носенко П. П. Словник української мови / [підгот. до вид. В. В. Німчук] ; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1966. 423 с.

Безусенко – Енциклопедія української кухні / ред.-уклад.: Л. М. Безусенко. Донецьк : Сталкер, 2005. 512 с.

Березовська – Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010. 348 с.

Брилінський – Брилінський Д. Словник подільських говірок. Хмельницький : РВВ, 1991. 117 с.

Ващенко – Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1960. 107 с.

Вешторт – Вешторт Г. Ф. Названия пищи в говорах Полесья // Лексика Полесья Материалы для полеского диалектного словаря / отв. ред. Н. И. Толстой . Москва : Наука, 1968. С. 366–415.

Вікторіна – Вікторіна О. М. Словник лексики та фразеології народної медицини та лікувальної магії Кіровоградщини / відп. ред. В. В. Лучик. Кіровоград : Центр. Укр. вид-во, 2006. 436 с.

ВТСУМ – Великий тлумачний словник української мови / [ред. : В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв та ін.]. Київ ; Ірпінь, 2002. 1440 с.

Ганудель – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини : у 2-х т. Братислава ; Прящів, 1981. Т. І: Назви страв, посуду і кухонного начиння. 212 с.

ГГ – Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.

ГЗП – Говірки Західної Полтавщини : зб. діалект. текстів / упоряд. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2012. 323 с.

ГІУ – Говірки історичної Уманщини і суміжних земель : монографія / за заг. ред. Т. М. Тищенко. Умань, 2008. 280 с.

Глібчук – Говірки південно-західного наріччя української мови : [зб. текстів / упоряд. Н. М. Глібчук]. Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 238 с.

ГМ – Говірка села Машеве Чорнобильського р-ну. К. : Довіра, 2003 / Ч. 3. Матеріали до лексичного атласу української мови / укл. : Ю. І. Бідношия та ін. – 225 с.

Горбач Б – Словник говірки села Бродина Олекси Горбача // Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 2000. С. 247–354.

Горбач Д – Горбач О. Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща) // Діалектологічні студії 3: Збірник пам’яті Ярослави Закревської / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, 2003. С. 454–488.

Гороф’янюк – «Палає памяті свіча. Вогонь – не згас» : хрестоматія діалектних текстів очевидців Голодоморів / упоряд. І. В. Гороф’янюк. Вінниця : ПП ТД «Едельвейс і К», 2014. 148 с.

ГРАК – Генеральний регіонально анотований корпус української мови [Електронний ресурс]. URL: http://uacorpus.org.

Грінченко – Грінченко Б. Д. Словарь української мови : у 4 т. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы / [складальнікі : А. П. Груцо, В. У. Мяснікова, У. М. Свяжынскі]. Мінск : «Навука і тэхніка», 1982–2017. Вып. 1–37.

Гуйванюк – Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.

ГУМ – Говори української мови: збірник текстів / [упор. С. Ф. Довгопол, А. М. Залеський, Н. П. Прилипко / відп. ред. Т. В. Назарова]. Київ : Наук. думка, 1977. 590 с.

ГЧ – Мартинова Г. І. Говірки Черкащини : зб. діалект. текстів / упоряд. Г. І. Мартинова. Черкаси, 2013. 881 с.

ГЧЗ – Говірки Чорнобильської зони: Системний опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко та ін. Київ. Довіра, 1999. 271 с.

Дзендзелівський 1958 – Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика). Ч. І. Ужгород, 1958.

Дзендзелівський 1960 – Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика). Ч. ІІ. Ужгород, 1960.

Дзендзелівський 1984 – Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. Київ : Наук. думка, 1984. 308 с.

Дзендзелівський 1987 – Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови (їжа, напої, посуд, кухонне начиння). 2-е вид. Київ : Наук. думка, 1987. С. 106–123.

Дзендзелівський 1993 – Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів в Закарпатській області України (лексика). Ч. ІІІ. Ужгород, 1993.

Доленко – Доленко М. Т. Словник діалектної лексики Вінниччини // XII Респ. діал. нарада : тези. Київ, 1965. С. 158–162.

Дорошенко – Дорошенко С. І. Матеріали до словника діалектної лексики Сумщини // Діалектологічний бюлетень. Київ : Вид-во АН УРСР. Вип. IX. С. 101–122.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / ред.-кол. : О. С. Мельничук та ін. Київ : Наук. думка, 1982–2012.

Євтушок – Євтушок О. М. Вивчення лексики говірок Рівненщини. Рівне, 1997. 164 с.

Желех. – Желехівський Є., Неділський С. Малоруско-нїмецкий словар : у 2-х т. Львів, 1885–1886.

ІСУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28 вип. Львів, 1994–2018. Вип. 1–17.

Калашник – Тлумачний словник сучасної української мови: Загальновживана лексика: Близько 60 000 слів / за заг. ред. проф. В. С. Калашника. Харків : ФОП Співак Т. К., 2009. 960 с.

Корзонюк – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика. Київ : Наук. думка, 1987. С. 62–268.

Лисенко 1955 – Лисенко П. С. Лексичні особливості говірок Ставищанського району Київської області // Діалектологічний бюлетень. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1955. Вип. V. С. 31–46.

Лисенко 1958 – Лисенко П. С. Словник специфічної лексики правобережної Черкащини // Лексикографічний бюлетень. 1958. Вип. 6. С. 5–21.

Лисенко 1961 – Лисенко П. С. Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся. Київ. : Вид-во акад. наук УРСР, 1961. 72 с.

Лисенко 1974 – Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ : Наук. думка, 1974. 260 с.

Магрицька – Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область). Луганськ : Знання, 2003. 172 с.

Москаленко – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса : Одес. держ. ін-т ім. К. Д. Ушинського, 1958. 79 с.

Неґрич – Неґрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крипякевича НАН України, 2008. 224 с.

Непийвода – Анкета для збирання сільськогосподарської лексики української мови на Черкащині / [укл. Ф. А. Непийвода]. Черкаси, 1959. 32 с.

Никончук – Никончук М. В. Лексичний атлас правобережного Полісся. Київ ; Житомир, 1994. 200 к.

Омельченко – Омельченко З. Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк : ДонНУ, 2006. 114 с.

Онишкевич – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. Київ : Наук. думка, 1984.

Пиртей – Пиртей П. С. Словник лемківської говірки. Івано-Франківськ, 1986. 461 с.

Піпаш – Піпаш Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок. Ужгород, 2005. 266 с.

Піскунов – Словарь живаго народного, письменнаго и актоваго языка русскихъ южанъ Россійской и Австро-Венгерской имперіи / Словникъ живоі народнеі, письменноі і актовоі мови руськихъ югівщанъ Россійськоі і Австрійсько-Венgерськоі цесарії / составилъ Фортунатъ Пискуновъ. Изд. 2-е, испр. и значительно дополн. Кіевъ : Типографія Е. Я. Федорова, 1882. 304, V с.

Сабадош – Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.

Сагаровський – Українська діалектологія. Фрагмент Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини) / уклад. А. А. Сагаровський. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2005. 58 с.

Сизько – Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. Дніпропетровськ, 1990. 100 с.

Словник – Словарь современного русского литературного языка. Т. 1–17. Москва ; Ленинград, 1948–1965.

СРУФТП – Ибрагимова В. Ф. Словарь русско-украинских фамилий тюркского происхождения. Симферополь : ОАО «Симферопольская городская типография», 2009. 116 с.

ССРЛЯ – Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. / под ред. В. И. Чернышева. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1950–1965.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / [ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький]. Київ : Наук. думка, 1977–1978.

Ставицька – Ставицька Л. Український жарґон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень. Київ : Критика, 2005. 496 с.

СУГО – Словник українських говорів Одещини / ред. кол. : О. І. Бондар (голов. ред.), Л. І. Хаценко (заст. голов. ред.), Т. Ю. Ковалевська та ін. Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2011. 224 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. – Київ : Наук. думка, 1970–1980.

СУМ-20 – Словник української мови. Т. 1–9 [Електронний ресурс]. URL: http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0.

Тимченко – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XVI – XVIII ст. : у 2-ох книгах / [підгот. до вид. В. В. Німчук, Г. І. Лиса]. Київ ; Нью-Йорк, 2002.

Тищенко – Тищенко Т. М. Атлас сільськогосподарської лексики подільсько-середньонаддніпрянської межі (рукопис зберігається в архівах Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру).

Тищенко 1 – Тищенко Т. М. Лексика бджільництва Східного Поділля. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 90 с.

Тищенко 2 – Тищенко Т. М. Рибальська лексика східноподільських

говірок / Студії з діалектології : матеріали і дослідження / Відп. Ред. П. Ю. Гриценко. Вип.1. Київ: КММ, 2017. С. 210–226.

Трубачев – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / под. ред. О. Н. Трубачева. Москва : Наука, 1974–2007. Вып. 1–33.

ТСБМ – Тлумачны слоўнік беларускай мовы. Мінск : Навука і тэхніка, 1977–1984. Т. 1–5.

Турчин – Турчин Є. Д. Словник села Тилич на Лемківщині. Київ : Укр. академія друкарства, 2011. 384 с.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева; ред. и послесл. Б. А. Ларина]. Москва : Прогресс, 1964–1973.

Чабан – Чабан А. Ю. Щедрий стіл Середньої Наддніпрянщини. Черкаси : Вертикаль, 2017. 320 с.

Чабаненко – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4-х т. Запоріжжя, 1992.

Шило – Шило Г. Словник наддністрянських говірок. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. 288 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).

Яременко – Новий тлумачний словник української мови / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. Київ : Вид-во «Аконіт», 1998. Т. 1–4.

Ястремська – Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. 424 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ТА АПРОБАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті в наукових фахових виданнях України

1. *Оскирко О. П.* Номінація круп та страв із них у східноподільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 44. С. 244–248.

2. *Оскирко О. П.* Номінація борщу в східноподільських говірках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. праць. Одеса, 2017. Вип. 30. Т. 1. С. 39–41.

3. *Оскирко О. П.* Номінація обрядових страв весняного циклу у східноподільських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 1 (39). С. 122–125.

4. *Оскирко О. П.* Назви жирів у говірках Східного Поділля. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 1. С. 146–150.

5. *Оскирко О. П.* Номінація кисломолочних продуктів у східноподільських говірках. *Південний архів. Серія: Філологічні науки* : зб. наук. праць. Херсон, 2018. № 72. С. 19–22.

6. *Оскирко О. П.* Номінація картоплі та страв із неї у східноподільських говірках. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія: Філологія, педагогіка, психологія* : зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 36. С. 188–192.

7. *Оскирко О. П.* Номінація молока і молочних продуктів у східноподільських говірках. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Філологічні науки* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 38. С. 97–103.

8. *Оскирко О. П.* Номінація міцних алкогольних напоїв у східноподільських говірках. *Львівський філологічний часопис* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 3. С. 192–196.

Статті в закордонних виданнях

9. *Оскирко О. П.* Номінація безалкогольних напоїв у говірках Східного Поділля. *Social communication studies (International Scientific Journal, Slovak)*. 2017. Vol. I. № 11. P. 37–42.

10. *Оскирко О. П.* Номінація молочних жирів у східноподільських говірках української мови. *Science and Education a New Dimension. Philology.* Hungary, Budapest, 2018. Vol. VI (47). P. 48–51.

Додаткові публікації

11. *Оскирко О. П.* Назви їжі та напоїв як об’єкт українського мовознавства. *Філологічний часопис* : зб. наук. праць. Умань : Візаві, 2017. Вип. 1 (9). С. 53–62.

12. *Оскирко О. П.* Номінація вина і пива у говірках Східного Поділля. *Молодий вчений* : наук. журнал. Херсон, 2018. № 4. Ч. ІІ. С. 329–332.

13. *Оскирко О. П.* Назви страв, похідних від *капуст-*, у східноподільських говірках. *Мова та література у полікультурному просторі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів : Логос, 2018. С. 73–75.

14. *Оскирко О. П.* Говірки Східного Поділля як об’єкт мовознавства. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Південноукраїнська організація, 2018. С. 14–17.

15. *Оскирко О. П.* Номінація навару з м’яса у східноподільських говірках. *Таврійські філологічні наукові читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2018. С. 37–39.

16. *Оскирко О. П.* Номінація обрядових страв зимового циклу у східноподільських говірках. *Філологія: сучасний погляд на вивчення*

актуальних проблем : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. С. 25–28.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Пам’яті Олекси Воропая (1913 – 1986)» (Умань, 24 жовтня 2013 року, очна участь).

2. Всеукраїнський науково-методичний семінар «Формування мовної особистості в контексті багатоступеневої національної освіти» (Умань, 26 березня 2015 року, очна участь).

3. ІІ Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (Умань, 22–23 жовтня 2016 року, очна участь).

4. Міжнародний науковий семінар «Лексико-граматичні інновації в слов’янських та неслов’янських мовах: типологія, функції» (Маріуполь, 05 – 06 квітня 2017, заочна участь).

5. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної граматики» (Черкаси, 18 травня 2017 року, заочна участь).

6. VII Міжнародна наукова конференція «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам’янець-Подільський, 05–06 жовтня 2017 року, заочна участь).

7. Міжнародна науково-практична конференція «Таврійські філологічні наукові читання» (Київ, 26–27 січня 2018 року, заочна участь).

8. Міжнародна науково-практична конференція «Мова та література у полікультурному просторі» (Львів, 09–10 лютого 2018 року, заочна участь).

9. Науково-практична конференція «Філологія: Сучасний погляд на вивчення актуальних проблем» (Запоріжжя, 16–17 лютого 2018 року, заочна участь).

10. Міжнародна науково-практична конференція «Нове та традиційне в

дослідженнях сучасних представників філологічних наук» (Одеса, 23–24 лютого 2018 року, заочна участь).

11. Науково-практичний семінар «Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі» (Чернігів, 30–31 березня 2018 року, заочна участь).

12. Міжнародна наукова конференція «Перетин мов і літератур у загальноєвропейському контексті» (Ужгород, 18–20 квітня 2018 року, заочна участь).

13. Регіональна науково-практична конференція «Сучасна лінгвістична освіта» (Кропивницький, 20–21 квітня 2018 року, заочна участь).

Додаток Б

СЛОВНИК НАЗВ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Пропонований словник є тематичним і становить спробу репрезентації лексики їжі та напоїв у східноподільських говірках. Словник фіксує назви їжі на напоїв, процеси приготування страв та напоїв. Всього в реєстрі словника вміщено майже 1250 лексем та словосполучень.

Структура словникової статті

Лексеми в словнику розміщено за алфавітом. Реєстровим словом є літературна лексема або транслітерована поширена діалектна форма. Фонетичні варіанти подано в одній статті із вказівкою на їх локалізацію. Тлумачення багатозначних слів не обмежено сферою кулінарії.

Словникова стаття включає: реєстрове слово, фонетичні варіанти лексеми із локалізацією, граматичні ремарки, значення із вказівкою говірки, у якій його зафіксовано, наприклад:

АҐРУСІВКА ˈ*аґрус'іўка, ж. р.* Алкогольний напій із аґрусу (Шм, Йс, Мч, Лк).

БАБКА ˈ*баб^{п}ка, ж. р.* 1. Старенька жінка (Шм, Йс, Мч, Дб, Юр, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Лщ, Окс, Зр, Рз, Тп, Клб, Гнн); 2. Бабуся відносно своїх онуків (Шм, Йс, Мч, Дб, Юр, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Лщ, Окс, Зр, Рз, Тп, Клб, Гнн); 3. Страва з локшини (лапші), макаронів*:* ˈ*баб^{п}ка з мака*ˈ*рон'іў* (Шм, Йс, Мч, Лк, Дб, Юр, Лщ, Чй, Уг, Бт, Гр, Окс, Дб, Плс, Об, Трг, Клб, Клб, Гнн, РБ, Клб); 4. Паска (Кв, Оз); 5. Пристрій у господарстві для клепання коси (Жр, Снх, Ск, СХ, Юр, Клб, Гнн).

У словникових статтях використано традиційні ремарки: *зменш.* – для назв, що передають семантику зменшеності, *ч.р.* – для іменників чоловічого, *ж.р.* – для іменників жіночого родів, *недок., док.* – недоконаний / доконаний види для дієслів; знаком ~ передано у словосполученнях повторюваний компонент. В іменникових словосполученнях подано вказівку на рід головного слова, а в дієслівних – вид дієслова.

А

АҐРУСІВКА ˈ*аґрус'іўка, ж. р.* Алкогольний напій із аґрусу (Шм, Йс, Мч, Лк).

АСОРТІ *асор*ˈ*т'і, с. р.* 1. Варення із різних фруктів: слив, яблук, груш (Жр, Снх, Ск, СХ); 2. Закрутка на зиму різних овочів в одній банці (Жр, Снх, Ск, СХ).

Б

БАБКА ˈ*баб^{п}ка, ж. р.* 1. Старенька жінка (Шм, Йс, Мч, Дб, Юр, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Лщ, Окс, Зр, Рз, Тп, Клб, Гнн); 2. Бабуся відносно своїх онуків (Шм, Йс, Мч, Дб, Юр, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Лщ, Окс, Зр, Рз, Тп, Клб, Гнн); 3. Страва

з локшини (лапші), макаронів (Шм, Йс, Мч, Лк, Дб, Юр, Лщ, Чй, Уг, Бт, Гр, Окс, Дб, Плс, Об, Трг, Клб, Клб, Гнн, РБ, Клб); 4. Паска (кв, Оз); 5. Пристрій у господарстві для клепання коси (Жр, Снх, Ск, СХ, Юр, Клб, Гнн).

БАЙКАЛ *баі̆ˈкал, ч.р.* Безалкогольний солодкий газований напій промислового виробництва (внп).

БАКИ *ˈбаки, мн.* Сало з підгорля свині (Хм).

БАКЛАЖАНИ ЖАРЕНІ *баклаˈжани ˈжар'ан'і, мн.* Баклажані, жарені в олії на сковороді (Снх, Ск, Сх, Лщ, Хр, Уг, Чй, Бт, Гр, Тр, Рс).

БАКЛАЖАНИ СМАЖЕНІ *баклаˈжани сˈмажеᵘні, мн.* Баклажани, смажені в олії на сковороді (Жр, Снх, Ск, Сх, Лщ).

БАКЛАЖИ ПЕЧЕНІ *баклаˈжани ˈпечан'і ч. р.* Става із запечених баклажанів (Жр, Снх, Ск, Сх, Лщ, Хр, Уг, Чй, Бт).

БАЛАБУХА *баˈлабуха, ж. р.* Невеликий хліб із залишків тіста на дні та на стінах діжі, макітри (Кбр).

БАЛАБУШКА *баˈлабушка, ж. р.* Посудина для збивання масла (Уг).

БАЛАБУШКИ *баˈлабушки, мн.* Обрядовий хліб, що випікають на свято Андрія (Лк, Дб).

БАЛАНДА *баˈланда, ж. р.* Мамалига, каша з кукурудзяного борошна (Крт, Жр).

БАРАБОЛЬНИК *бараˈболник, ч. р.* Картопляник, оладка з тертої картоплі (Нс).

БАРАБОЛЯ *бараˈбол'а, ж. р.* Картопля (Рз, Чй, Уг, Сч, Сн, Бт, Гр, Лщ, Сч, Сн, Нс).

БАРАБОЛЯ ГУСТА *бараˈбол'а гуˈста, ж. р.* Зварена і потовчена картопля (Нс)

БАРАБОЛЯ ЖАРЕНА *бараˈбо'ла ˈжар'ана* (Рз, Чй, Уг, Сч, Сн, Бт, Гр, Лщ), *бараˈбол'а ˈжареᵘна* (Сч, Сн), *ж. р.* Смажена картопля.

БАРАБОЛЯ ПОТОЛОЧЕНА *бараˈбол'а потоˈлочана, ж. р.* Пюре з відвареної очищеної розім'ятої картоплі (Шм, Йс, Мч).

БАРАБОЛЯ РІДЕНЬКА *бараˈбол'а р'іˈден'ка, ж. р.* Картопляний суп з крупами чи без них (Нс).

БАРАБОЛЯ ТОВЧЕНА *бараˈбол'а ˈтоўчеᵘна, ж. р.* Картопляне пюре (Рз)

БАРАБОЛЯНИК *барабоˈл'аник, ч. р.* Оладка з тертої картоплі (Лщ, Бт, Гр, Уг, Сч, Рс, Тп, Лк, Хм, Сч, Сн, Клб).

БАРАНИНА *баˈран'іна, ж. р.* М'ясо вівці чи барана (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Гнн, Рс).

БАРАНКА *ба|ранка, ж. р.* Бублик (Жр, Ск, Крс).

БАТОН *ба|тон ч. р.* Хліб з білого пшеничного борошна, продовгуватої форми, виготовлений на пекарні (Лк, Трг, Лщ, Бт, Гр, Чй, Уг, Сч, Сн, Жр, Юр, Глм, Пл, Рз).

БЕВКА *|беўка, ж. р.* Лемішка, страва з густо запареного борошна, засмаженого салом, олією (Глм).

БИТКИ *бит|ки, мн.* 1. Відбита і обсмажена в яйцях і борошні свинина **(**Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск, Юр, Трг, Рс, Тр, Клд, Шм, Кнл, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гнн, Сч, Бт, Гр, Хм, Мх, Цб, Нд, Трг, Рс, Тп, Хр, Уг, Чй, СХ, Тр, Клб, Клд); 2. Свинна вирізка вздовж хребта, внутрішня чи зовнішня (РБ).

БИТОЧКИ *би|точки, мн.* Відбита і обсмажена в яйцях і борошні свинина **(**Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск, Юр, Трг, Рс, Тр, Клд, Шм, Кнл, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гнн, Сч, Бт, Гр, Хм, Мх, Цб, Нд, Трг, Рс, Тп, Хр, Уг, Чй, СХ, Тр, Клб, Клд).

БІЗЕ *б'і|зе, с. р.* Збитий сирий яєчний білок з цукром (Шм, Йс, Мч, Жр, Лщ, Уг).

БІКУС *|б'ікус, ч. р.* Страва з тушеної капусти (Клд).

БІЛЯШ *б'і|л'аш, ч. р.* Виріб із дріжджового тіста з м'ясною начинкою, жарений в олії (внп).

БІСКВІТ *б'іск|в'іт, ч. р.* Солодкий пухкий пиріг, з яєць, цукру і борошна, спечений у духовці (внп).

БЛИНЕЦЬ *бли|нец', ч. р.* Оладка (Глм, Об).

БЛІНЧИК *б|л'інчик, ч. р.* 1. Оладка, спечена на кефірі або кислому молоці (Сч, Рз); 2. Налисник, тонкий млинець, у який загортають начинку, найчастіше з сиру (Рз, Лщ, Хр, Пн, Уг, Чй, Сч, Сн, Гнн, СХ, Нд, Ів, Юр, Жр, Снх, Ск, Тп, Трг, Рс, Плн, Тр, Зл); 3. Млинець (Рз).

БЛЮДО *б|л'удо, с.р.* 1. Будь-яка страва (внп); 2. Столовий посуд у вигляді великої глибокої тарілки круглої або овальної форми для подавання до столу страв (внп); 3. Страва, приготовлена за новим чи оригінальним рецептом (Жр).

БОЛТУШКА *бол|тушка, ж. р.* Мамалига, каша з кукурудзяного борошна (Крт).

БОРМОТУХА *бармо|туха, ж. р.* Алкогольний напій, зварений із різних видів варення (Жр).

БОРОШНО *|борошно, с. р.* Порошкоподібний пробукт білого кольору із зерна пшениці (Уг, Чй, Лщ, Пн, Бт, Хр, Гр, Сч, Сн, Др, Зр).

БОРЩ БЕЗ М'ЯСА *боршч би|е|з м|йаса, ч. р.* Борщ, зварений без м'яса (внп).

БОРЩ *боршч, ч. р.* 1. Рідка страва з посічених буряків, квашеної або свіжої

капусти, квасолі, картоплі, з різними приправами (Рз, Лщ, Хр, Пн, Уг, Чй, Сч, Сн, СХ, Нд, Ів, Юр, Жр, Снх, Ск, Тп, Трг, Рс, Крт, Кбр, Глм, Тр, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Крс, Юр, Крб, Клд, Гнн, Плн); 2. Кислий настій із столового буряка (Кбр).

БОРЩ З ГРИБАМИ *боршч з гри|бами, ч. р.* Борщ, зварений з грибами (Хм).

БОРЩ З КРОПИВИ *боршч с кропи|ви, ч. р.* Борщ із молодої кропиви (Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Клд, Гнн).

БОРЩ ЗЕЛЕНИЙ *боршч зи^{е}лений, ч. р.* 1. Борщ із молодих овочів, зелені (Шм, Йс, Мч, Тр, Лк); 2. Борщ із щавлем (Шм, Йс, Мч, Окс, Дб, Юр, Крб, Клд, Гнн, Лк).

БОРЩ ІЗ КВАШЕНОЇ КАПУСТИ *боршч іс ква|шиної ка|пусти, ч. р.* Борщ, одним із інгедієнтів якого є кисла капуста (Жр, Снх, СХ, Тр, Окс, Дб, Клд).

БОРЩ ІЗ КИСЛОЇ КАПУСТИ *боршч іс |кислої ка|пусти, ч. р.* Борщ із кислої капусти (Жр, Окс, Юр, Гнн).

БОРЩ ІЗ ЩАВЕЛЕМ *боршч іш:|чаўлем, ч. р.* Борщ із молодим щавлем та кропом (Жр, Окс, Юр, Клд).

БОРЩ МОЛОДИЙ *боршч моло|дий, ч. р.* 1. Борщ, зварений із молодої зелені (Жр, Сн, Дб, Клд); 2. Свіжий борщ (Мх, Юр).

БОРЩ ПІСНИЙ *боршч п ̈іс|ний, ч. р.* Борщ без м’яса (внп).

БОРЩ УКРАЇНСЬКИЙ *боршч укра|йінс’кий, ч. р.* Борщ із м’ясом (Цб, Тр, Сч, Сн, Хр, Лщ, Бт, Гр, Окс).

БОРЩ ХОЛОСТИЙ *боршч холос|тий, ч.р.* Борщ без м’яса (Уг, Пн, Чй, Гнн).

БОРЩ ЧЕРВОНИЙ *боршч че^{и}р|воний, ч. р.* Борщ з томатним соком чи томатною пастою (Лк, Шм, Йс, Мч, Хм, Мх, Цю, Уг, Чй, Хр, Сч, Сн, Пн, Лщ, Бт, Гр, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Тр, Рз, Окс, Дб, Крб, Клд, Гнн).

БОЦЬ *боц’, ч. р.* Глевкий, недопечений хліб (Дб).

БРАГА *б|рага, ж. р.* 1. Основа домашньої горілки (Лк, Шм, Йс, Мч, Хм, Лщ, Бт, Грг, Сч, Сн, Тп, Рз, Тр, Жр, Снх, Ск, СХ, Хр, Глм, Плс, Юр, Клд); 2. Відходи від самогону, дурійка (Хр); 3. Закваска на горілці (Крт, Клб, Клд); 4. Початкова стадія бродіння самогону (РБ).

БРАЖКА *б|рашка, ж. р.* Невистояна горілка (Рз, Жр, Снх, Ск, Лщ, Бт, Уг, Пн, Чй).

БРАТИСЯ ЦВІЛЛЮ *б|ратис’а ц|в ̈іл:’у, недок.* Пліснявіти (Крс).

БРИЗГАТИ *б|ризгати, недок.* Надто повільно, неестетично, неакуратно їсти (Крс).

БРИНЗА *б|ринза, ж. р.* Сир, солоний, приготовлений за спеціальною технологією із овечого, частіше коров’ячого, молока (Тп, Жр, Лщ, Гр, Бт, Уг,

Чй, Гнн).

БУБЛИК *ˈбублик, ч. р.* 1. Круглий маленький пряник (Шм, Йс, Мч, Крт, Кбр); 2. Виріб з тіста з діркою посередини (внп).

БУЖЕНІНА *буже^{и}ˈн'іна, ж. р.* Запечене м'ясо (Мх, Жр, Уг, Лщ, Чй, Тп, Рз, Хр, Клд).

БУКЕТ МОЛДАВІЇ *буˈк˙ет Молˈдав˙ійі, ч.р.* 1. Вино, виготовлене в Молдавії. 2. Будь-яке добре вино (Дбр).

БУЛКА *ˈбулка, ж. р.* Хліб з білого пшеничного борошна (Шм, Йс, Мч, Лк, Дб, Клб, Клд, Гнн).

БУЛОЧКА *ˈбулочка, ж. р.* 1. Виріб із тіста, з яким запрошують на весілля (Мх, Юр). 2. Виріб із дріжджового тіста, з начинкою або без (Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Ів, Нд, Окс, Дб, Гнн).

БУЛЬЙОН *буˈл'йон* (Шм, Йс, Мч, Жр, Хр, Лщ, Уг, Чй, Бт, Гр, Тр, Зл, Клд, Гнн), *буˈл'он* (Лк, Глм, Плн, Плс, Об, Окс, Крс), *ч. р.* 1. Юшка, навар з м'яса (Рз, Крт, Кбр). 2. Суп без крупи (Шм, Йс, Мч, Жр, Хр, Лщ, Уг, Чй, Бт, Гр, Тр, Зл, Клд, Гнн, Лк, Глм, Плн, Плс, Об, Окс, Крс).

БУЛЬЙОН КУРЯЧИЙ *буˈл'йон ˈкур'ачиї, ч. р.* Юшка з курятини (Хр, Тр, Дб, Клд, Гнн).

БУЛЬЙОН М'ЯСНИЙ *буˈл'он м˙асˈниї, ч. р.* Юшка з м'яса: телятини, свинини, баранини, курятини (Дб, Жр, Снх, Лщ, Рс, Ск, СХ, Ів, Нд, Клн, Клд, Гнн).

БУРДА *бурˈда, ж. р.* 1. Зневажлива назви дуже рідкої, несмачної страви (Шм, Йс, Мч, Сч); 2. Рідка каша (Шм, Йс, Мч, Сч).

БУРЯЧАНКА *буроˈчонка* (Жр, Снх, Ск, СХ), *бураˈчанка* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм)„ *бур'аˈчанка* Лщ, Бт, Гр, Сч, Сн, Юр, СХ„ *ж. р.* Алкогольний напій із цукрових буряків.

БУРЯЧИХА *бур'аˈчиха* (Лщ, Бт, Гр, Сч, Сн, Юр, СХ), *бураˈчиха* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм) *бараˈчиха* Тп, Рс, Рз, Глм, Плс), *ж.р.* Алкогольний напій із цукрових буряків.

БУТЕРБРОД *буте^{и}рбˈрод, ч. р.* Кусень хліба з маслом, ковбасою та сиром (Лщ, Хр, Уг, Чй, Снх, Жр, Пл, Гл, Тп, Тр, Нд, СХ, Юр, Йс, Мч, Ів, Сч, Зр, Пн, Тр).

БУХАНЕЦЬ *буханˈец', ч. р.* Хліб магазинний, прямокутної форми (Жр, Снх, Ск, Ів, Нд, Тр, СХ).

БУХАНКА *буˈханка, ж. р.* 1. Магазинний хліб круглої або квадратної форми (Мх, Жр); 2. Вид білого хліба з загорнутими всередину краями та замазаного жиром (Лщ); 3 Невелика магазинна або домашня хлібина (Жр, Снх, Ск, Ів, Нд).

В

ВАНІЛЬКА *ва|н'іл'ка, ж. р.* Приправа із ванілі, яку додають у випічку (Уг, Лщ, Чй, Бт, Гр, Жр, Снх, Пл, Гл).

ВАРЕНЕ *|вар'ане, с.р.* Загальна назва зварених страв (внп).

ВАРЕНИК *ва|реник ч. р.* Невеликий варений виріб, зліплений з прісного тіста і начинений сиром, ягодами (внп).

ВАРЕНИКИ З БАРАБОЛЕЮ *ва|реники з бара|бол'ойу, ч. р.* Вареники, начинені картоплею з зажаркою (Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр).

ВАРЕНИКИ З ВИШНЯМИ *ва|реники з |вишн'ами, ч. р.* Вареники, начинені свіжими вишнями (внп).

ВАРЕНИКИ З КАПУСТОЮ *ва|реники с ка|пустойу, ч. р.* Вареники із капустою. (Хр, Бт, Гр, Уг, Зл, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр)

ВАРЕНИКИ З КАРТОШКОЮ *ва|реники с кар|тошкойу, ч. р.* Вареники, начинені вареною товченою картоплею (Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр).

ВАРЕНИКИ З КЛУБНІКОЮ *ва|реники с клуб|н'ікойу, ч. р.* Вареники, начинені полуницею (Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр).

ВАРЕНИКИ З ПОЛУНИЦЕЮ *ва|реники с полу|ниц'ойу, ч. р.* Вареники, начинені полуницею (Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр).

ВАРЕНИКИ З СИРОМ *ва|реники |с:иром, ч. р.* Вареники, начинені сиром (Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр, Зл).

ВАРЕНИКИ З ТВОРОГОМ *ва|реники с т|ворогом, ч. р.* Вареники, начинені сиром, подаються зі сметаною (Лщ, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр).

ВАРЕНИКИ З ЧЕРЕШНЯМИ *ва|реники ш че^{и}|решн'ами.* Вареники, начинені черешнями (Хр, Бт, Зл, Гр, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр).

ВАРЕНИКИ З ШОВКОВИЦЕЮ *ва|реники ш:оў|ковиц'ойу, ч. р.* Вареники, начинені шовковицею (Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр).

ВАРЕНИКИ ЛЕДАЧІ *ва|реники ле^{и}|дач ̈і, мн.* Страва з прісного тіста, замішаного разом із сиром, порізаного качалочками, звареного (Жр, Трг).

ВАРЕНИКИ ЛІНИВІ *ва|реники л'інив ̈і, мн.* Страва з прісного тіста, замішаного разом із сиром, порізаного качалочками, звареного (внп).

ВАРЕНИКИ НА ПАРУ *ва|реники на па|ру, ч. р.* Вареники, зварені на пару **(**Хр, Бт, Гр, Зл, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Крт, Кбр).

ВАРЕНИЧКИ *ва|ренички, мн.* зменш. до **вареники** (Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Рс, Тп, Тр, Жр, Снх, Ск, Зл, Крт, Кбр, Клд, Трг).

ВАРЕННЯ *ва|рен:а, с. р.* Зварені в цукрі будь-які фрукти (внп) .

ВАРЕНУХА *варе^{и}|нуха, ж. р.* Алкогольний напій із варення (Шм, Йс, Мч, Лк).

ВАРИВО *|вариво, с. р.* Те, що вживають для харчування, їжа (Чй).

ВАРЬОНКА *ва|р'онка, ж. р.* Ковбаса промислового виробництва шляхом варіння із високим вмістом вологи (внп).

ВАРЯНИЦЯ *вара|ниц'а, ж.р.* Тісто, яке залишилось без начинки, скручене і зварене (Жр, Цб, Лщ).

ВАТРУШКА *ват|рушка, ж. р.* 1. Булка, хліб з білого пшеничного борошна (Лщ, Бт, Гр); 2. Печений виріб з тіста та сиру (Жр).

ВЕРМІШЕЛЬ *ве^{и}рм˙і|шел', ж. р.* Локшина фабричного виробництва (Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, Гнн).

ВЕРМУТ *|вермут, ч. р.* Вино виноградне (Жр, Снх, Ск, Трг, Вр, Уг).

ВЕРТУТ *вер|тут, ч. р.* 1. Рулет з цибулею (Шм, Йс, Мч); 2. Пиріг з маком, скручений (Тп); 3. Виріб з дріжджового тіста з повидлом (Гр, Бт, Клд); 4. Хліб з начинкою (Юр, Клб).

ВЕРХНЯК *ве^{и}рх|н'ак, ч. р.* Скибка хліба зверху (Крт, Дб).

ВЕРХУШКА *ве^{и}р|хушка, ж. р.* Скибка хліба зверху (Лк, Цб, Лщ, Вр, Уг, Клб).

ВЕРШЕЧОК *ве^{и}р|шечок, ч. р.* Твердий зовнішній верхній шар хліба, пирога (Хр).

ВЕРШКИ *ве^{и}рш|ки, мн.* Густий продукт молока з великим вмістом жиру, одержуваний шляхом відстоювання або сепарування свіжого молока (Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Гнн).

ВЕРШОК *ве^{и}р|шок, ч. р.* Скибка хліба зверху (Шм, Йс, Мч).

ВЕЧЕРЯ *ве^{и}|чер'а, ж. р.* 1. Час прийняття їжі ввечері (внп); 2. Їда, яку їли ввечері (Рз, Плн, Клб, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Юр, Уг, Чй, Зр, Рз, Рс, Тп, Лщ, Бт, Гр, Клд); 3. Поминальна вечеря (внп).

ВЕЧЕРЯ ПОМИНАЛЬНА *ве^{и}|чер'а поми|нал'на, ж. р.* Поминальна вечеря (Клд).

ВИДЯТЕНЬ *|вид'атен', ч. р.* Невеликий хліб із залишків тіста на дні та на стінах діжі (Крс).

ВИЖАРКИ *|вижарки, мн.* Піджарені чи вижарені шматочки сала, м'яса (Тр, Жр, Лщ, Сч, Уг, Чй).

ВИНО БІЛЕ *ви|но |б˙іле, с. р.* Алкогольний напій світлого кольору, із фруктів, білого винограду або яблук (Тп, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Плн, Плс, Крс, Глм, Окс, Клд, Гнн).

ВИНО *ви|но, с. р.* Алкогольний напій із фруктів (Шм, Йс, Мч, Лк, Рз, Уг, Чй, Зр, Пн, Лщ, Бт, Гр, Жр, Снх, Ск, СХ, Юр, Тп, Тр, РБ, Клд).

ВИНО ВИНОГРАДНЕ *ви|но виног|радне, с. р.* Алкогольний напій з виноградної кваші (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Клд, Гнн).

ВИНО ГРУЗИНСЬКЕ *ви|но гру|з'інс'ке, с.р.* Вино, вироблене в Грузії (внп).

ВИНО ДАВНЄ *ви|но |даўн'е, с.р.* Вино, витримане кілька років (внп).

ВИНО З АБРИКОС *ви|но з абри|кос, с.р.* Вино з абрикос (Дбр).

ВИНО З ВИНОГРАДУ *ви|но з виног|раду, с.р.* Вино з різних сортів винограду (внп).

ВИНО З ЯБЛУК *ви|но з |йаблук, с.р.* Вино з яблук (внп).

ВИНО ЗАВОДСЬКЕ *ви|но заводс'|ке, с.р.* Вино, виготовлене на виробництві (внп).

ВИНО ІЗ БІЛОГО ВИНОГРАДУ *ви|но із |б˙ілого виног|раду, с.р.* Вино, виготовлене із сортів білого винограду (Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Плн, Плс, Крс, Глм, Окс, Клд).

ВИНО ІЗ СИНЬОГО ВИНОГРАДУ *ви|но із |син'ого виног|раду, с.р.* Вино , виготовлене із сортів синього винограду (Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс).

ВИНО КИСЛЕ *ви|но |кисле, с. р.* Алкогольний напій із фруктів, кислий на смак (Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Плс, Глм, Окс, Клд, Гнн).

ВИНО КРАСНЕ *к|расне ви|но, с.р.* Вино із темних сортів винограду (внп).

ВИНО КРИМСЬКЕ *ви|но к|римс'ке, с.р.* Вино, вироблене в Криму (внп).

ВИНО КРІПЛЕНЕ *ви|нок|р'іплене, к|р'ізпл'ане, с.р.* Вино з високим вмістом спирту (Дбр).

ВИНО КРІПЛЬОННЕ *ви|но кр'із|п|л'оне, с.р.* Вино з високим вмістом спирту (Дбр).

ВИНО КУПЛЕНЕ *ви|но |купл'ане, с.р.* Вино, виготовлене на виробництві (внп).

ВИНО МАГАЗИННЕ *ви|но мага|з'ін:е, с.р.* Вино, виготовлене на виробництві (внп).

ВИНО МИНУЛОРІЧНЕ *ви|но минуло|р'ічне, с.р.* Вино, виготовлене минулого року (внп).

ВИНО МОЛДАВСЬКЕ *ви|но мол|даўс'ке, с.р.* Вино, вироблене в Молдавії (внп).

ВИНО МОЛОДЕ *ви|но моло|де, с. р.* Невистояний алкогольний напій з

винограду або інших фруктів (Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Глм, Окс, Клд, Гнн).

ВИНО НАПІВСОЛОДКЕ *ви|но нап'іўсо|лодке, с.р.* Вино з невисоким вмістом спирту (Дбр).

ВИНО НИНІШНЄ *ви|но |нин'ешн'е, с.р.* Вино, виготовлене цього року (Бт, Йс, Юр, Рс).

ВИНО ПОЗАТОРІШНЄ *ви|но позато|р'ішн'е, с.р.* Вино, витримане 2 роки (внп).

ВИНО ПОЛУСЛАДКЕ *ви|но полус|ладке, с.р.* Вино з невисоким вмістом спирту (Дбр).

ВИНО РОЗОВЕ *|розове ви|но, с.р.* Вино із яблук (Крт, Тр, Клн, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Зр, Лщ, Бт, Гр, Сч, Сн, Юр, СХ, Трг, Рс, Рз, Глм, Плс).

ВИНО СИНЄ *ви|но |син'е, с.р.* Вино із синього винограду (Уг, Шм, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд).

ВИНО СИНЄ ДОМАШНЄ *|син'е до|машн'е ви|но, с.р.* Вино із синього винограду, виготовлене вдома кустарним методом (Шм, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Гнн)

ВИНО СЛИВОВЕ *ви|но сли|вове, с.р.* Вино, виготовлене зі слив (Жр, Цб, Лщ).

ВИНО СОЛОДКЕ *ви|но со|лодᵐке, с. р.* Алкогольний напій з фруктів, частіше з винограду, з додаванням цукру (Тп, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Плн, Плс, Гнн).

ВИНО СТАРЕ *ви|но ста|ре, с.р.* Вино, витримане декілька років (Бт, Йс, Юр, Рс).

ВИНО СУХЕ *ви|но су|хе, с.р.* Вино з невисоким вмістом спирту (Дбр).

ВИНО ТЕПЕРИЧКИНЕ *ви|но теᵘ|перичк'іне, с.р.* Вино, виготовлене цього року (Дбр).

ВИНО ЦЬОГОРІЧНЕ *ви|но ц'ого|р'ічне, с.р.* Вино, виготовлене цього року (внп).

ВИНО ЧЕРВОНЕ *ви|но чеᵘр|воне, с. р.* Алкогольний напій із темних сортів винограду (Шм, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Гнн).

ВИНО ЯБЛУЧНЕ *ви|но |йаблучне, с.р.* Вино, виготовлене із яблук (внп).

ВИПИХАЧ *випи|хач, ч. р.* Кисіль, який подають останнім за святковим весільним столом, що означає, що святкування закінчилось і гості можуть іти додому (Уг, Чй, Лщ, Тп, Снх, Сч, Сн, Зр, Пн, Бт, Гр).

ВИПІЧОК *|вип'ічок, ч. р.* Невеликий хліб із залишків тіста на стінах або на дні

діжі (Клб).

ВИПІЧКА *|вип ̈ічка, ж.р.* Загальна назва печених із тіста страв (внп).

ВИРІЗКА *|вир'із^{с}ка, ж. р.* Смуга м'яса, знята з хребта свині (Лщ, Бт, Рс, Уг, Чй, Пн, Сч, Сн, Хр, Тп, Юр, Клд).

ВИШЕНЬКИ *|виш^{и}е^{и}н'ки, мн.* Пожарені або потушковані молоді гриби (Лщ, Бт, Гр, Сч, Сн, Хр, Зр, Пн).

ВИШКВАРКА *|вишкварка, ж. р.* Вижарений шматок сала (Тр).

ВИШКВАРКИ *|вишкварки, мн.* Вижарені шматки м'яса з салом (Уг, Чй, Жр, Снх, Лщ, Тр, Зл).

ВИШКРЕБКИ *|вишкре^{и}бки, мн.* Залишки тіста на дні посудини (Крт, Зл, Юр, Клб, Лк, Дб).

ВИШКРЕБОК *|вишкрабок ч. р.* Невеликий хліб із залишків тіста (Плс, Жр, Снх, Ск, СХ).

ВИШНІВКА *виш|н'оўка, ж. р.* Алкогольний напій, зварений із вишень (Шм, Йс, Мч, Лк)

ВИШНЯК *виш|н'ак, ч. р.* Алкогольний напій із вишень (Шм, Йс, Мч, Лк).

ВІВСЯНКА *в ̈іў|с'анка, ж. р.* Каша, зварена з вівсяної крупи чи пластівців на молоці або воді (Гб, Уг, Сч, Сн, Лщ, Хр, Хр, Юр, Жр, Снх, Гл, Пл).

ВІДБИВНА *в ̈ідбиў|на, ж. р.* Шматок м'яса, відбитий і посмажений у яйцях і борошні (Уг, Чй, Лщ, Бт, Гр, Жр, Снх, Ск, Сч, Сн, Хр).

ВІНЕГРЕТ *в ̈ін'іг|рет, ч. р.* Салат із овочів, помащений олією (Жр, Снх, Ск, Нд, СХ, Тр, Уг, Чй, Пн, Лщ, Бт, Гр, Цб, Тр, Рс, Ів, Кл, Зр, Тр).

ВКУСНЕ *ў|кусне, с. р.* Смачна страва, смачно (Цб).

ВКУСНОТА *ўкусно|та, ж. р.* Дуже смачна страва (Цб).

ВКУСНЯТІНА *ўкус'|н'ат'іна, ж. р.* Дуже смачна страва (Шм, Йс, Мч).

ВОДА *во|да, ж. р.* Прозора рідина для життєдіяльності дюдини (внп).

ВОДА ГАЗОВАНА *во|да га|зована, ж. р.* Вода газована (Лщ, Бт, Хр, Сч).

ВОДА МІНЕРАЛЬНА *во|да м ̈ін'і|рал'на, ж. р.* Газована вода (внп).

ВОДА СОЛОДКА *во|да со|лод^{т}ка, ж. р.* Солодка газована вода (внп).

ВОДКА *|вод^{т}ка* 1. Алкогольний напій, зварений на дріжджах та цукрі (внп).

ВОДКА ДЕШЕВА *|вод^{т}ка де^{и}|шева, ж.р.* Горілка (Шм, Йс, Мч, Крт, Кбр, Окс).

ВОДКА КАЗЬОННА *|вод^{т}ка ка|з'он:а, ж. р.* Горілка міцна, куплена в магазині (внп).

ВОДКА МАГАЗИННА *|вод^{т}ка мага|з'ін:а, ж. р.* Горілка міцна, куплена в

магазині (внп).

ВОДКА САХАРНА *ˈводка ˈсахарна, ж.р.* Самогонка, основним інгредієнтом якої є цукор (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Хр, Снх, Ск, Тр, Тп, Ів, Нд, Кл, Крт, Кбр, Клд).

ВОДКА ФРУКТОВА *ˈводка фрукˈтова, ж. р.* Алкогольний напій із сухофруктів (Жр, Снх, Ск, СХ).

ВСИПАТИ *всиˈпати, недокон.* Подавати до столу густу страву: кашу, голубці. Сипати (Рз).

ВУШКА *ˈвушка, мн.* Галушки, страва з різаних або рваних шматочків прісного тіста, зварених на воді або молоці (Крт).

Г

ГАЛУШКИ *галушˈки, мн.* 1. Галушки, страва з різаних або рваних шматочків прісного тіста зварених на воді або молоці (внп); 2. Локшина, виріб з прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок (Кбр).

ГАРНІР *гарˈн’ір, ч. р.* Каша чи картопля, подана до котлет (Мх, Рз, Лщ, Хр, Бт, Гр, Пн, Уг, Чй, Зр, Тп, Рс, Юр, Трг, Жр, Снх, Ск, СХ, Мч, Йс, Кнл, Крт, Тр, Гнн).

ГАРЯЧЕ *гаˈр’аче, с. р.* Гарячі страви, наїдки: картопля, м’ясо, солянка, котлети, ті страви, які подають гарячими (Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Уг, Чй, Лщ, Пн, Зр, Бт, Гр, Бг, Вр, Хр, Тп, Рс, Рз, Гнн).

ГЛАЗУНЬ *глаˈзун’, ж. р.* Яєчня, жовток якої не розтікся (Уг).

ГЛАЗУНЬЯ *глаˈзун’йа* (Кнл, Крт, Уг, Жр, Снх, Скл, Сч, Лщ, Бт, Гр, Хр, Гнн), *глаˈзун’а* (Мх)*, ж. р.* Яєчня, жовток якої не розтікся (Кнл, Крт, Уг, Жр, Снх, Скл, Сч, Лщ, Бт, Гр, Хр, Гнн, Крс, РБ).

ГЛЕВКИЙ *гли^{е}ўˈкиї, ч. р.* Глевкий недопечений хліб (Кнл, Лк, Мч, Йс, Шм, Нс, Рз, Кбр, Крт, Глм, Плн, Тр, Об, Зл, Окс, Юр).

ГЛОТАТИ *гло^{ˈ}тати, недок.* Ковтати, проштовхувати пережовану їжу або питво в стравохід (Рз).

ГЛОТОК *гло^{ˈ}ток, ч. р.* Ковток, те, що за один раз ковтають (Рз, Плс, Об, Лщ, Крс).

ГОБИРАТИ *гоби^{ˈ}рати, недок.* Знімати шкірку із старої картоплі (Нс).

ГОВ’ЯДИНА *гоў^{ˈ}йадина* (Лщ, РБ, Клд, Гнн)*, гоў^{ˈ}йад’іна ж.р.* М’ясо теляче (Жр, Снх, Ск, Сх, Ів, Нд, Трг).

ГОГОЛЬ-МОГОЛЬ *ˈґоґил’ ˈмоґил’, ч. р.* Збите сире яйце з цукром (Кнл, Жр, Снх, Ск, Лщ, Хр, Уг, Пн, РБ).

ГОЛАДКИ *го^{ˈ}лад^{т}ки, мн.* Млинці з рідкого тіста на кислому молоці або сироватці (Тр, Зл, Гнн).

ГОЛАДОК *го|ладок* (Крб)*, го|ладик* (Окс), *ч. р.* Оладок, виріб з муки на свіжому або кислому молоці, пожарений в олії

ГОЛУБЕЦЬ *го^{у}лу|бец', ч. р.* М'ясний фарш, загорнутий у листок капусти (Кнл, Нс, Клб, Клд).

ГОЛУБЦІ *го^{у}луб|ц'і, мн.* Страва з фаршу, загорнутого в капустяний, рідше виноградний лист (Жр, Сн, Ск, СХ, Трг, Ів, Нд, Клн, Юр, Уг, Чй, Зр, Сн, Сч, Лщ, Бт, Гр, Пн, Глм, Плс, Окс, Дб, Крс, Дб, Клд, Гнн).

ГОЛУБЦІ ЛЕДАЧІ *го^{у}луб|ц'і ле^{и}|дач˙і, мн.* Потушковані в казані капуста з рисом або пшоном на соняшниковій олії (Жр, Трг, Гнн).

ГОЛУБЦІ СИРІ *го^{у}луб|ц'і с:и|р'і, мн.* Сира морква по-корейськи, загорнута в листок квашеної капусти (Мч, Шм, Йс, Кнл, Лк).

ГОЛУБЦІ ХОЛОДНІ *го^{у}луб^{п}|ц'і хо|лодн'і, мн.* Гречана, пшоняна каша, загорнута у листок капусти або листок винограду (Жр, Снх, Гнн, Ск, Трг, Ів).

ГОЛЯШКА *го|л'ашка, ж.р.* 1. Частина ноги від коліна до стопи, гомілка (Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск, Юр, Трг, Рс, Тр, Клд, Шм, Кнл, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гнн, Сч, Бт, Гр, Хм, Мх, Цб, Нд, Трг, Рс, Тп, Хр, Уг, Чй, СХ, Тр, Клб, Клд); 2. М'ясо з-над гомілки (Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск, Юр, Трг, Рс, Тр, Клд, Шм, Кнл, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гнн, Сч, Бт, Гр, Хм, Мх, Цб, Нд, Трг, Рс, Тп, Хр, Уг, Чй, СХ, Тр, Клб, Клд).

ГОРБУШЕЧКА *гор|буше^{и}чка, ж. р. зменш*. Верхня скибка хліба (Рс, Пн).

ГОРБУШКА *гор|бушка, ж. р.* 1. Скибка, плоский кусень хліба, відрізаний ножем (Лщ, Глм); 2. Скибка зверху (Рз, Уг, Лщ, Чй, Бт, Гр, Хр, Тр, Об).

ГОРБУШКА *гор|бушка, ж. р.* Перший кусок хліба, відрізаний від цілої хлібини (Мх).

ГОРДА *гор|да, ж. р.* Біла рідина, зварена з конопляного насіння (Рз).

ГОРІЛКА *го|р'ілка, ж. р.* Міцний алкогольний напій (внп).

ГОРІЛКА ГОСУДАРСТВЕННА *го|р'ілка госу|дарстве^{и}на, ж. р.* Горілка міцна, куплена в магазині (Клд).

ГОРІЛКА ДЕШЕВА *го|р'ілка де^{и}|шева, ж.р.* Горілка (Шм, Йс, Мч, Крт, Кбр, Окс).

ГОРІЛКА З БАКЛАЖКИ *го|р'ілка з бак|лаж^{ш}ки, ж.р.* Самогонка чи казенна горілка, придбана на розлив (Дбр).

ГОРІЛКА З БУТЛЯ *го|р'ілка з |бутл'а, ж.р.* Самогонка чи казенна горілка, придбана на розлив (Дбр).

ГОРІШКИ *го|р'ішки, мн.* Печені тістечка з солодкою начинкою, у формі горішка **(**Жр, Снх, Ск, Трг, Лщ, Уг, Пн, Гр, Бт, Хр).

ГОРОХ *го|рох, ч.р.* 1. Рослинам родини бобових (внп). 2. Горохове пюре (внп).

ГОСЕЛЕДЕЦЬ *госе^{и}|леде^{и}ц’, ч. р.* Оселедець (Рз, Лщ, Чй, Уг, Бт, Гр, Зр, Пн, Кбр, Плс, Зл, Крс).

ГРЕЧАНИК *гре^{и}|чаник, ч. р.* Виріб з гречаної каші та шматочків м’яса, має форму котлети (Жр, Лщ, Сч, Жр, Лщ, Мх, Уг, Гнн).

ГРЕЧАНКА *гре^{и}|чанка ж. р.* 1. Страва з густо запареного гречаного борошна (Шм, Йс, Мч); 2. Випечена з салом ковбаса з гречаного або кукурудзяного борошна (Цб); 3. Каша з гречки (Юр); 4. Гречана солома (внп).

ГРЕЧУШКИ *гре^{и}|чушки, мн.* Печиво з гречаної муки (Мх).

ГРІНКИ *г|р’інки* (Жр, Снх, Ск, Юр, Трг, Рз, Хр, Лщ, Бт, Гр, Сн, Сч, Глм, СХ, Пн, Уг, Чй, Гнн)*, г|р’енки* (Жр, Снх, Ск, Юр, Трг, Рз, Хр, Лщ, Бт, Гр, Сн, Сч, Глм, СХ, Пн, Уг, Чй, Гнн), *мн.* Підсмажені на олії шматочки хліба, обмочені в яйці.

ГРУДИНКА *гру|динка, ж. р.* 1. Сало з підгорля свині (Лк, Жр, Снх, Ск, Сх, Лв, Пк); 2. Передня частина туші з ребрами, м’ясо з ребрами (Цб, Клд, Рс).

ГРУДНИЦЯ *груд|ниц’а, ж. р.* М’ясо з передньої частини туші тварини (Гр).

ГРУШІ ҐНІТЯНІ *г|руш¨і ґ|н’іт’ан’і, мн.* Груші, підсушені в печі, непозбавлені вологи повністю (внп).

ГУРДА *гур|да, ж. р.* 1. Густий суп з пшона (Уг, Чй); 2. Виготовлена з конопляного насіння біла рідина (Крс).

ГУСКА НАЧИНЕНА *|гуска на|чин’ана, ж. р.* Страва з туші гуски, начиненої різними начинками: картоплею, яблуками (Сч, Пн).

ГУСКА ПЕЧЕНА *|гуска |пече^{и}на, ж. р.* Тушка гуски, запечена у духовці (Уг, Лщ).

ГУСЯТИНА *гу|с’атина, ж. р.* М’ясо гусяче (Юр, Жр, Трг, Сн, Ск).

ГУЩА *|гушча, ж. р.* Осад від олії на дні посудини (Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Клн, Юр).

Д

ДЕЛІКАТЕС *дел’іка|тес, д’іл’іка|тес, ч. р.* Смачна страва, дуже добренька (Мх).

ДЕРТИ *|дерти, недок.* Обчищати шкірку з молодої картоплі (Мх).

ДЕРУН[1] *де^{и}|рун, ч. р.* Оладок з тертої картоплі (Лк, Кнл, Глм, Лщ, Зл, Гр, Бт,Уг, Чй, Пн, Зр, Сч, Сн, Зр, Крс, Крб, Гнн).

ДЕРУН[2] *де^{и}|рун, ч. р* Риба, окунь (Кнл, Шм, Йс, Мч, Хм, Лщ, Кбр, Крт, Гр, Зр, Бт, Гр, Об, Клд).

ДЕРУНИ *ди^{е}ру|ни, мн.* Оладки з тертої картоплі (Лк, Кнл, Глм, Лщ, Зл, Гр, Бт,Уг, Чй, Пн, Зр, Сч, Сн, Зр, Крс, Крб, Гнн).

ДЕСЕРТ *де^{и}|серт, ч. р.* Солодкі страви, ласощі, які подають після обіду (Жр,

Снх, Ск, СХ, Нд, Клн, Ів, Трг, Уг, Чй, Сч, Сн, Бт, Гр, Зр, Рс, Рз, Плс, Глм, Окс).

ДЖЕМ *джем, ч. р.* Варення із яблук, груш, слив (Тп, Лщ, Уг, Жр, Снх, Ск).

ДОБРЕ *ˈдобре, с. р.* Про їжу, страву, смачно (Цб).

ДРИСЛЯ *дˈрисл'а, ж. р.* Зневажлива назва дуже рідкої страви (Чй, Уг).

ДУДЛИТИ *ˈдудлити, недок.* Пожадливо й багато пити (Глм, Пл, Об, Уг, Чй, Плс).

ДУРІВКА *дуˈр'іўка, ж. р.* 1. Міцний алкогольний напій (Жр, Снх, Ск, СХ); 2. Брага, відходи від самогону (Хр).

ДУРМАН *дурˈман, ч. р.* Алкогольний напій (Шм, Йс, Мч, Лк, Юр).

Ж

ЖАРИТИ *ˈжарити, недок.* Готувати їжу (м'ясо, рибу) з жиром на вогні, жару без використання води, жарити (Кнл, Шм, Йс, Мч, Снх, Жр, СХ, Ск, Лщ, Хр, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, РБ, Гнн, Клд).

ЖАРКЕ *жарˈке, с. р.* Печеня, м'ясна страва – запечене або смажене м'ясо (Об).

ЖАРКОЄ *жарˈкойе, с. р.* Приготовлена варена картопля з м'ясом (Лк, Бт, Крс, Дб, РБ, Клб, Гнн).

ЖВАКАТИ *жˈвакати, недок.* Жувати, подрібнювати їжу під час жування (Об).

ЖЕЛЕ *ж'еˈл'е, с. р.* Драглиста їжа, вигот. з желатину та фруктово-ягідних соків, вина, молока і т. ін. (Лщ, Жр, Снх, Бт, Чй, Уг, Пн, Зр).

ЖЕРТИ *ˈжерти, недок.* Їсти великими порціями, їсти пожадливо (Жр, Лщ, Бт, Уг, Тп).

ЖИВОТИНА *живоˈтина, ж. р.* Частина свинячої туші (Гнн).

ЖИР ГОВ'ЯЖИЙ *жир гоўˈйажиї, ч. р.* Жир із ВРХ (Шм, Йс, Мч, Кнл, Клд).

ЖИР ГУСЯЧИЙ *жир ˈгус'ачиї, ч.р.* Внутрішній гусячий жир (внп).

ЖИР *жир, ч. р.* 1. Будь-який внутрішній тваринний жир (Рз, Бт, Гр, Пн, Уг, Чй, Йс, Мч, Кнл, Жр, Снх, Ск, Сх, Трг, Тп, Рс, Юр, Лщ, Крт, Плн, Тр, Клд, Гнн). 2. Рідкий топлений тваринний жир (внп).

ЖИР КАЧИНИЙ *жир каˈчиниї, ч.р.* Внутрішній качиний жир (внп).

ЖИР КОЗИНИЙ *жир коˈзиниї, ч. р.* Козиний жир (Хр, Жр, Снх, Тпг).

ЖИР КОЗЯЧИЙ *жир коˈз'ачиї, ч. р.* Жир із кози, козла (Шм, Йс, Мч, Кнл).

ЖИР КУРЯЧИЙ *жир ˈкур'ачиї,* □ *ˈкурачиї,ч. р.* Внутрішній курячий жир (Шм, Йс, Мч, Кнл, Цб, Клд).

ЖИР ОВЕЧИЙ *жир оˈвечиї, ч. р.* Жир із вівці (Шм, Йс, Мч, Кнл, Цб, Снх).

ЖИР СВИННИЙ *жир сви|ний, ч. р.* Жир із свині чи кабана (Кнл, Цб, Рс, Тп, Жр, Снх, Клд).

ЖИР СВИНЯЧИЙ *жир сви|н'ачий, ч. р.* Жир із свині чи кабана (РБ).

ЖИР ТЕЛЯЧИЙ *жир те[и]|л'ачий, ч. р.* Жир із ВРХ (Шм, Йс, Мч, Кнл, Цб, Клд).

ЖИР ЯЛОВИЙ *жир йало|вий, ч.р.* Жир із ВРХ (РБ).

ЖИР ЯЛОВИЧИЙ *жир |йаловичий, ч. р.* Жир із ВРХ (Кнл, Клд).

ЖИРУВАТИ *жиру|вати, недок.* 1. Добре наїстися (Хм); 2. Панувати (Мх).

ЖЛУКТИТИ *ж|луктити* (внп), *ж|локтити* (Кбр, Крт, Окс), *недок.; ж|лохтити* (Зл, Нс), *недок.* Пожадливо й багато пити.

ЖМАКАТИ *ж|макати, недок.* Надто повільно, неакуратно, неестетично їсти (Окс, Зл.).

ЖУВАТИ *жу|вати, недок.* Роздрібнювати, розминати їжу в роті (внп).

З

З АПІТІТОМ *з ап'і|т'ітом, ч. р.* Вживати страву з насолодою (Мх).

ЗАВАРКА *за|варка, ж. р.*Чай (Мх).

ЗАВДАВАТИ *завда|вати, недок.* Розчиняти, робити розчину на хліб **(Глм, Об)**

ЗАВИДЕНЬ *|завиден', ч. р.* Книш, вид білого хліба з загорнутими всередину краями та змазаного жиром (Крт).

ЗАВТРАК ТУРИСТА *|заўтрак ту|риста, ч. р.* Страва з подрібнених частин риби та рисової крупи, звареного до однорідної маси і закрита в банки (Врх, Лщ).

ЗАГОТОВКА *заго|тоўка, ж. р.* Заготовлювати, закривати овочі в банки на зиму (Клб).

ЗАЖАРИТИ *за|жарити, докон.* Додати до страви засмажку (Плн, Жр, Снх, Ск).

ЗАЖАРКА *за|жарка, ж. р.* Піджарені на олії чи салі подрібнені цибуля та морква (Кнл, Шм, Йс, Мч, Лк, Жр, Снх, Ск, Хр, Лщ, Бт, Гр, Хм, Рз, Кбр, Крт, Пн, Плс, Об, Зл, Крс, РБ, Клд, Зд).

ЗАЖАРЮВАТИ БОРЩ *за|жарювати боршч, док.* Додавати до страви засмажку (Кнл, Жр, Снх, Ск, Шм, Йс, Мч, Лк).

ЗАЖАРЮВАТИ *за|жарювати, недок.* Додавати до страви засмажку (Хм, Гр, Бт, Рз, Жр, Лщ, Чй, Уг, Кбр, Крт, Плс, Об, Окс, Крс).

ЗАКВАСКА *зак|васка, ж. р.* Закваска для випікання хліба (Шм, Йс, Мч, Цб, Жр); 2. Брага (Тп).

ЗАКИСКА *за|киска, ж. р.* Розчина, закваска для тіста (Жр).

ЗАКРИВАТИ *закри|вати, недок.* Заготовляти на зиму в банках овочі і фрукти (внп).

ЗАКРИШКА *зак|ришка* (Об), *|закришка* (Крс, Кв, Лз)*, ж. р.* Подрібнена зелень, яка додаються в першу рідку страву при її готуванні (Об, Крс).

ЗАКРУТКА *зак|рутка, ж. р.* Законсервавані овочі в банках (Жр, Снх, Ск, Лщ, Уг, Чй, Рс, Хр).

ЗАКУСКА *за|куска, ж. р.* 1. Те, чим закушують випивку (Лк); 2. Могорич, їжа до горілки (Шм, Йс, Мч); 3. Холодні рибні, грибні, овощні, м'ясні, колбасні блюда (РБ).

ЗАЛИВНЕ *залиў|не* (Жр, Снх, СХ, Ск, Лщ, Уг, Чй, Зр, Сч, Рс)*, зал'іў|не* (Мх, Жр, Хр, Лщ, Чй, Снх), *с. р.* 1. Холодець із риби (Мх, Жр, Хр, Лщ, Чй, Снх); 2. Драглиста страва з риби або гов'яжого язика (Мх, Жр, Хр, Лщ, Чй, Снх); 3. Драглиста страва, яку одержують при охолодженні відвару з гов'яжого язика (Жр, Снх, СХ, Ск, Лщ, Уг, Чй, Зр, Сч, Рс).

ЗАЛИШОК *|залишок, ч. р.* Залишки тіста на дні посудини (Кн, Окс).

ЗАМИНУХА *зами|нуха, ж. р.* Страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою (Нс).

ЗАМІШКА *|зам˙ішка, ж. р.* 1. Замішане тісто (Жр, Снх); 2. Замішка для тварин (Лк, Жр); 3. Випічка (Крт); 4. Основа для замішування тіста (Тп, Жр); 5. Каша з кукурудзяного борошна (Жр, Снх, Ск).

ЗАПАРА *за|пара, ж. р.* Розчина, закваска для тіста (Крт).

ЗАПАРКА *за|парка, ж. р.* Закваска для тіста із висівок та борошна (Уг, Хр, Глм, Об, Крс).

ЗАПАРУВАТИ *за|парувати, недок.* Розчиняти, робити розчину на хліб (Плс).

ЗАПІКАНКА *зап˙і|канка, ж. р.* Запечений солодкий сир (внп).

ЗАПІКАНКА КАПУСТЯНА *зап˙і|канка капус|т'ана, ж. р.* Страва з капусти, зепечена у печі (РБ).

ЗАПІКАНКА М'ЯСНА *зап˙і|канка мйас|на, ж.р.* М'ясна страва, запечене м'ясо (Кнл, Клд).

ЗАПЛІСНІТИ *зап|л'існ'іти, докон.* Про продукти харчування, пліснявіти (Глм, Жр, Пл, Снх, Ск, Трг).

ЗАПРАВКА *зап|раўка, ж. р.* Піджарені на олії чи салі подрібнені цибуля та морква (Об, Окс).

ЗАПРАВЛЯТИ *заправ|л'ати, недок.* Додавати до страви заправку (Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Юр, Тр, Плс, Глм, Об).

ЗАСМАЖКА, *зас|маж^{ш}ка, ж. р.* Піджарені на олії чи салі подрібнені цибуля

та морква (Уг, Чй).

ЗАТЕРУХА *зати$^{е|}$руха, ж. р.* Страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою (Мх).

ЗАТЕРУШКА *зати$^{е|}$рушка, ж. р.* Затірка, страва з борошна на молоці **(Рз)**

ЗАТІРКА *|зат'ірка, ж. р.* 1. Страва зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою **(**Хм, Кбр, Глм, Плн, Плс, Жр, Зл, Окс, Крс); 2. Локшина, виріб з прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок (Рз, Плн); 3. Страва, зварена на воді чи молоці, з прісного тіста без соди (Дб).

ЗАХОЛОД *|захолод^{т}, ч. р.* Драглиста страва, холодець (Жр, Снх, Ск, СХ)

ЗВАРЮВАТИСЯ *з|варюватис'а, недок.* Про молоко (зсідатися при кип'ятінні) (Жр).

ЗВУРДИТИСЯ *з|вурдитис'а* (Глм)*, з|гурдитис'а* (Глм, Плс, Об)*, докон.* Зсідатися при кип'ятінні (про несвіже молоко).

ЗГОРТОК *з|горто*к, ч.р. Внутрішнє сало із черевини свині чи кабана, яке для зберігання звертають сувоєм (Глм, Плс, Жр, Снх, Трг, Лщ, Рз, Чй, Уг, Пн, Гр, Бг).

ЗГУЩОНКА *згуш|чонка, ж. р.* Солодка густа страва з молока та цукру (Жр, Снх, Глм, Тп, Рс, Сч).

ЗДИРАТИ *зди|рати, недок.* Обчищати шкірку з молодої картоплі (Тр).

ЗДІР *зд'ір* (внп)*, зд'ор* (Жр, Снх, Ск, СХ), *ч.р.* Внутрішнє сало із черевини свині чи кабана, яке для зберігання звертають сувоєм.

ЗДІРНИК *з|д'ірник, ч.р.* Внутрішнє сало із черевини свині чи кабана, яке для зберігання звертають сувоєм (Глм, Тп, Рс, Сч).

ЗДОБА *з|доба, ж. р.* Печені вироби із тіста (внп).

ЗРАЗИ *з|рази, мн.* Котлета, обжарена в картопляному пюре (Жр, Снх, Трг, Лщ, Рз, Чй, Уг, Пн, Гр, Бг).

ІКРА БАКЛАЖАНОВА *ік|ра бакла|жанова* (Рс, Тп)*, ік|ра бакла|жан:а* (внп)*, ж. р.* Потушкована страва з баклажанів, морки, томатів

ІКРА КАБАЧКОВА *ік|ра кабач|кова, ж. р.* Потушкована страва з кабачків та інших овочів (внп).

Ї

ЇДА ЗГОТОВЛЕНА *|їіда зго|тоўл'ана, ж. р.* Страва приготовлена, готова до вживання (Рз).

ЇДА ЗРИХТОВАНА *|їіда зрих|тована, ж. р.* Їжа зварена, готова для вживання (Рз).

ЇДА *їі|да, ж. р.* Те, що вживають для харчування (загальна назва) (внп).

ЇДА ОПІВДНІ *йі|да о|п'іўдн'і, ж. р.* Обід (Плс, Жр, Об).

ЇДЛО *|йідло, с. р.* Їжа, те, що вживають для харчування (Глм, Плс).

ЇЖА *|йіжа, ж. р.* Те, що вживають для харчування (загальна назва) (внп).

ЇЖА ВАРЕНА *|йіжа |варана, ж. р.* Страва (Глм, Плс, Жр, Об).

ЇЖА ВКУСНА *йі|да у|кусна, ж.р.* Смачна їжа (внп).

ЇЖА ГОТОВА *|йіжа го|това, ж. р.* Страва готова до вживання (Уг, Сч, Зр).

ЇЖА ДОБРА *|йіжа |добра, ж. р.* Будь-яка смачна страва (Ск, Ів, Трг, Снх).

ЇЖА ДОБРЕННА *|йіжа доб|рена, ж.р.* Смачна їжа (Глм, Плс, Жр, Об).

ЇЖА КАЛОРІЙНА *|йіжа кало|р'ійна, ж. р.* Їжа, яка має багато багато поживних речовин і дуже насичує (Клд).

ЇЖА СИТА *|йіжа |сита, ж. р.* Їжа, яка має багато багато поживних речовин і дуже насичує (Уг, Чй).

ЇЖА СМАЧНА *|йіжа смач|на, ж. р.* Смачна їжа (Бг, Уг).

ЇЖА ТУШЕНА *|йіжа |тушана, ж.р.* Їжа, приготовлена способом тушкування (внп).

ЇСТИ ВДОВОЛЬ *|йісти ў|довол', недок.* Жирувати, гарно харчуватися (Гр, Бт).

ЇСТИ СМАЧНО *|йісти с|мачно, недок.* Вживати їжу з апетитотом (Лщ, Тп, Сч).

К

КАБАЧКИ ЖАРЕНІ *кабач|ки |жаран'і, мн.* Кабачки, піджарені на олії (Уг, Зр, Гр).

КАБАЧКИ СМАЖЕНІ *кабач|ки с|маже^{и}ні, мн.* Кабачки, підсмажені на сковороді в олії з яйцем (Тп, Рс, Бт).

КАВА *|кава, ж. р.* Напій із кавового порошку (Лк, Лщ, Жр, Снх, Уг, Чй, Сч, Сн).

КАГОР *ка|гор, ч.р.* Різновид вина (внп).

КАЗЬОНКА *ка|з'онка, ж.р.* Горілка промислового виробництва, придбана в магазині (внп).

КАКАО *ка|каво* (Лщ, Жр), *ка|као* (Лк, Снх, Уг, Чй, Сч, Сн), *ко|као* (Лщ, Жр), *с. р.* Напій із свіжого молока і порошка какао.

КАЛАЧ *ка|лач, ч. р.* Білий хліб особливої форми, випечений із крученого й переплетеного тіста, який використовують в обрядах (внп).

КАЛАЧИК *ка|лачик, ч. р.* Невеликий калач, з яким запрошували на весілля (Цб).

КАЛАЧИКИ *ка|лачики, мн.* 1. Багаторічна рослина родини мальвових із рожевими або червоними квітками (Жр, Лщ, Снх, Уг, Чй, Бт, Гб, Сн, СХ, Рс, Тп); 2. Домашня рослина, герань (Жр, Лщ, Снх, Уг, Чй, Бт, Гб, Сн, СХ, Рс, Тп).

КАЛГАНІВКА *калга|н'іўка* (Шм, Йс, Мч, Лк), *колга|н'іўка, ж. р.* Міцний алкогольний напій, настояний на калгані.

КАЛИТА *кали|та, ж. р.* Помащений медом корж, який вживають для ворожіння в день святого Андрія (внп).

КАЛИТКА *ка|литка, ж. р.* Торбинка-гаманець (Лк).

КАПТОПЛЯ ТУШЕНА *кар|топл'а |тушана, ж. р.* Картопля потушкована зі шматочками м'яса (Жр, Снх, Уг).

КАПУСНЯК *капус'|н'ак, ч. р.* 1. Страва, зварена переважно з квашеної капусти з додаванням інших продуктів.(внп); 2. Каша з пшоном, салом і капустою (Шм, Йс, Мч, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Глм, Тр, Трг, Юр, Хр, Клб); 3. Суп із розтертим пшоном у макітрі (Лк, Мх); 4. Борщ з капусти (Шм, Йс, Мч, Лк , Кнл); 5. Рідка страва з квашеної капусти або капустяного розсолу з додатком вівсяної крупи або муки (Лк, Хм, РБ); 6. Густий суп з пшоном, заправлений салом (Клд).

КАПУСТА КВАСЯНА *ка|пуста к|вас'ана, ж. р.* Свіжопосічена капуста, пзамаринована в солоному розсолі (внп).

КАПУСТА КИСЛА *ка|пуста |кисла, ж. р.* Капуста з морквою, вистояна в солоному розчині (Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Гнн).

КАПУСТА ТУШАНА *ка|пуста |тушана, ж. р.* Посічена капуста, потушкована зі шматочками свинини (внп).

КАПУСТЯНИК *капус|т'аник, ч. р.* Страва з картоплі, капусти та м'ясом (Гр, Бт).

КАПЧОНКА *кап|чонка, ж.р.* Ковбаса промислового виробництва методом коптіння (внп).

КАРТОПЛЯ В КОЖУШКАХ *кар|топл'а ў кожуш|ках, ж. р.* Картопля, зварена нечищеною (РБ).

КАРТОПЛЯ В МУНДЄРКАХ *кар|топл'а ў мун|д'ерках, ж. р.* Картопля зварена нечищеною (внп).

КАРТОПЛЯ З ГРИБАМИ *кар|топл'а з гри|бами, ж. р.* Тушкована картопля з грибами (внп).

КАРТОПЛЯ З М'ЯСОМ *кар|топл'а з |мйасом, ж. р.* Тушкована картопля з м'ясом (внп).

КАРТОПЛЯ З ТУШОНКОЮ *кар|топл'а с ту|шонкойу, ж. р.* Відварена, потовчена картопля, заправлена тушонкою (Сч, Уг, Зр).

КАРТОПЛЯ *кар|топл'а, ж. р.* 1. Однорічна трав'яниста рослина з їстівними

бульбами, багатими на крохмаль (внп); 2. Страва із бульб картоплі (внп).

КАРТОПЛЯ ПОТОЛОЧЕНА *кар|топл'а пото|лочана, с.р.* Картопляне пюре (Жр, Тр, Тп, Снх).

КАРТОПЛЯ ТОВЧАНА *кар|топл'а |тоўчана, ж. р.* Пюре з відвареної очищеної картоплі (Кбр, Крт, Клд).

КАРТОПЛЯ ТУШЕНА *кар|топл'а |тушана, ж. р.* 1. Картопля, тушена з капустою або м'ясом (Шм, Йс, Мч, Лк).

КАРТОПЛЯНИК *картоф|л'аник* (Мч, Шм, Йс, Глм, Плс, Крс), *картоп|л'аник* (Лк, Кнл, Крт, Кбр, Лщ, Бт, Гр, Тп, Уг, Чй, Зр, Рс, Об, Окс, Дб, Клд), *ч. р.* Оладка з тертої картоплі.

КАРТОПЛЯНИКИ *картоп|л'аники, мн.* Оладки з тертої картоплі (Мч, Шм, Йс, Глм, Плс, Крс, Лк, Кнл, Крт, Кбр, Лщ, Бт, Гр, Тп, Уг, Чй, Зр, Рс, Об, Окс, Дб, Клд).

КАРТОПЛЯНЦІ *картоп|л'анц'і, мн.* Оладки з тертої картоплі (Мх).

КАРТОШКА ГУСТА *кар|тошка гус|та, ж. р.* Пюре з відвареної очищеної картоплі (Крс).

КАРТОШКА ЖАРЕНА *кар|тошка |жарана, ж. р.* Смажена картопля (Шм, Йс, Мч, Лк).

КАРТОШКА *кар|тошка, ж. р.* 1. Однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль (внп); 2. Страва із бульб картоплі (внп).

КАРТОШКА СМАЖЕНА *кар|тошка с|мажана, ж. р.* Картопля, підсмажена на смальцю або шкварках (Рс, Лщ).

КАЧАН *ка|чан, ч. р.* Недоїдки фруктів, овочів (внп).

КАЧАНЧИК *ка|чанчик, ч. р.* Недоїдки фруктів, овочів (внп).

КАЧКА З ЯБЛУКАМИ *|качка з |йаблуками, ж. р.* Качка, начинена яблуками і запечена в духовці (внп).

КАЧКА ПЕЧЕНА *|качка |печина, ж. р.* Качка, начинена яблуками і запечена в духовці (Жр, Снх, Ск).

КАША *|каша, ж . р.* 1. Страва, приготовлена з круп на воді чи молоці (внп); 2. Негода, сніг чи болото під ногами (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Рс, Нс, Крт, Тр, Об, Крс, РБ, Клб, Клд).

КАША ГАРБУЗОВА *|каша гарбу|зова, ж. р.* Каша з гарбуза на молоці або воді (Лщ, Бт, Уг, Чй, Зр, Сч, Сн, Пн).

КАША ГОРОХОВА *|каша го|рохова* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Жр, Снх, СХ, Юр, Лщ, Сн, Уг, Плн, Рз, Глм, Тр, Клб, Клд) *|каша го|рохл'ана* (Сч, Зр, Рс, Тп, Трг), *ж. р.* Каша із гороху.

КАША ГРЕЧАНА ˈ*каша гре*ᵘˈ*чана* (Шм, Йс, Мч, Хм, Жр, Снх, Трг, Ів, Нд, СХ, Лщ, Уг, Бт, Гр, Чй, Сн, Сч, Рс, Юр, Тр, Клб), □ *гри*ᵉˈ*чана* (Лк, Мх, Тп, Плн, Тр, Клд), *ж. р.* Каша із гречки.

КАША ГРЕЧАНА ˈ*каша гре*ᵘˈ*чана, ж. р.* Каша з гречки (внп).

КАША З ШКВАРКАМИ ˈ*каша ш:квар*ˈ*ками, ж. р.* Каша з будь-яких круп, заправлена шкварками (Дб).

КАША КАБАКОВА ˈ*каша каба*ˈ*кова, ж. р.* Каша з гарбуза на молоці (Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Юр, Сч).

КАША МАННА ˈ*каша* ˈ*ман:'а, ж. р.* Каша з манки (внп).

КАША МОЛОЧНА ˈ*каша мо*ˈ*лочна* (внп), □ *мо*ˈ*лошна* (Бт, Гр, Клб), *ж. р.* Каша, приготовлена на молоці.

КАША НЕЖИРНА ˈ*каша не*ᵘ ˈ*жирна, ж. р.* Каша, приговлена на воді, без масла чи м'яса (Лк).

КАША ОВСЯНА ˈ*каша оў*ˈ*с'ана, ж. р.* Каша із вівсянки (Мх, Жр, Уг, Чй, Клд).

КАША ПІСНА ˈ*каша п'іс*ˈ*на, ж. р.* Каша, приговлена на воді, без масла чи м'яса (внп).

КАША ПШЕНИЧНА ˈ*каша пше*ᵘˈ*нична* (Шм, Йс, Мч, Хм, Мх, Тп, Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг), ˈ*каша пше*ᵘˈ*нишна* (Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Рс, Крт, Кбр, Плн, Тр, Окс, Дб, РБ, Клд), *ж. р.* Каша із пшеничної крупи.

КАША ПШОНЯНА ˈ*каша пшо*ˈ*н'ана, ж. р.* Каша із пшона (внп).

КАША РИСОВА ˈ*каша* ˈ*рисова, ж. р.* Каша із рису (внп).

КАША ЯЧМІННА ˈ*каша йач*ˈ*м'ін.а, ж. р.* Каша із ячменю (внп).

КВАС *квас, ч. р.* 1. Охолоджувальний напій із яблук та сухофруктів (Кнл, Цб); 2. Хмільний напій із яблук, сухофруктів (Лк, Шм, Йс, Мч, Плн, Крс, Дб, Юр, Клб, Нс, Кпт, Зл); 3. Кислуватий напій, який готують із житнього хліба або житнього борошна з солодом (внп); 4. Кислий настій столового буряка, як приправи до борщу (Кбр).

КВАС ЯБЛУЧНИЙ *квас* ˈ*йаблучниў, ч. р.* Напій, який готують із яблук, сушених фруктів, грушок дички, вишень (Жр, Снх, Ск, Лщ, Чй).

КВАСИТИ *к*ˈ*васити, недок.* 1. Солити капусту, огірки, помідори в бочці для зберігання (Мх, Клб); 2. Довго вживати алкогольні напої, пити горілку (Жр, Снх, Ск, Лщ, Чй, Уг).

КВАСНЯ *квас*ˈ*н'а, ж. р.* Поквашені помідори, огірки, капуста (Лщ).

КВАСОЛЯ *ква*ˈ*сол'а, ж. р.* Страва з цілих варених квасолин (внп).

КВАСОЛЯНИК *квасо*ˈ*л'аник, ч. р.* Страва з цілих варених квасолин, заправлена олією з цибулею, часником (Кнл).

КВАША *к|ваша, ж. р.* Кисло-солодка страва із житнього або гречаного борошна (Сн).

КЕФІР *ке^{и}|ф ̈ір* (Шм, Йс, Мч, Лк, Лщ), *ке^{и}х|в ̈ір* (Хр, Жр, Тп, Цб, Снх, Сч, Уг, Бт, Пн, Лщ, Бт, Гр), *ч. р.* Кисломолочний продукт, виготовлений із молока кисломолочним бродінням.

КИП'ЯТИТИ *кип ̈а|тити, недок.* Доводити молоко до кипіння (внп).

КИП'ЯТОК *кип ̈а|ток, ч. р.* Окріп (внп).

КИРПИЧ *кир|пич* (Лк, Дб), *кир|п ̈іч* (Чй, Уг, Дб), *к ̈ір|п ̈іч* (Крт), *ч. р.* Хліб прямокутної форми.

КИРПИЧИК *кир|п ̈ічик* (Шм, Йс, Мч), *к ̈ір|п ̈ічик* (Рз, Лщ, Хр, Уг, Чй, Жр, Сч, Сн, Ск, СХ, Юр, Тр, Плн, Клд, Цб, Кнл, ХМ), *ч. р.* Хліб прямокутної форми.

КИСЕЛИЦЯ *кисе^{и}|лиц'а, ж. р.* 1. Солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот (Лк); 2. Драглиста страва із свіжих вишень, слив, груш або яблук та борошна, крохмалю або крупи (Кнл, Хм, Рз, Уг, Чй, Лщ, Бт, Плс, Окс); 3. Кисіль із свіжих вишень (Крс).

КИСІЛЬ ВИШНЕВИЙ *ки|с'іл виш|невиї, ч. р.* Драглиста страва з вишень із додаванням крохмалю (Хр, Уг, Чй, Лщ).

КИСІЛЬ ГРУШОВИЙ *ки|с'іл гру|шовиї, ч. р.* Драглиста страва з свіжих груш із додаванням крохмалю (Хр).

КИСІЛЬ З АБРИКОС *ки|с'іл' з абри|кос, ч. р.* Драглиста страва із свіжих абрикос із додаванням крохмалю (Шм, Йс, Мч, Лк, Кнл, Ск, Снх, СХ, Трг, Окс, Жр).

КИСІЛЬ З ВИШЕНЬ *ки|с'іл' з ви|шен', ч. р.* Драглиста страва зі свіжих вишень із додаванням крохмалю (Шм, Йс, Мч, Лк, Кнл, Зл, Жр, Снх, Трг, Ск).

КИСІЛЬ З ВИШНЯМИ *ки|с'іл' з |вишн'ами, ч. р.* Драглиста страва з вишень із додаванням крохмалю (Крт, Тр, Об, РБ, Клб, Жр, Лщ, Ск, Уг).

КИСІЛЬ З КЛУБНІКОЮ *ки|с'іл' с клуб|н'ікойу, ч. р.* Драглиста страва з полуниці із додаванням крохмалю (Сх, Трг).

КИСІЛЬ *ки|с'іл'* (Кнл, Мх, Кбр, Крт), *к ̈і|с'іл'* (Уг, Чй, Пн, Жр, Снх, Плн, Плс, Зл, РБ), *ки|сел'* (Гр, Бт, Уг, Чй, Глм), *ч. р.* Драглиста страва зі свіжих вишень, слив, груш або яблук із додава нням крохмалю.

КИСІЛЬ МОЛОЧНИЙ *ки|с'іл' мо|лочниї* (внп), *ки|с'іл' мо|лошниї* (Уг, Лщ, Бт, Гр), *ч. р.* Драглиста страва зі свіжого молока з додаванням крохмалю.

КИСІЛЬ ЯГІДНИЙ *ки|с'іл' |йаг ̈ідниї, ч. р.* Драглиста страва зі свіжих ягід малини, полуниці, шовковиці з додаванням крохмалю (Чй, Пн, Лщ).

КИСЛУШКА^{1} *кис|лушка, ж .р.* Молоко, що почало скисати (Лк, Уг, Чй, Жр, Снх, Лщ).

КИСЛУШКА^{2} *кис|лушка, ж.р.* Самогонка останньої, із низьким градусом

горілки (внп).

КИСЛЯК[1] *кис'ˈл'ак, ч. р.* 1. Згусле кисле молоко, т.с. кефір (Лк, Уг, Чй, Жр, Снх, Лщ, Сн, Сч, Бг, Бт, Пн, Плн, Плс, Клб, Зр, Тп, Трг, СХ, Юр, Окс, Глм, Об, Гр, Клд). 2 Молоко, що почало скисати (СХ, Юр, Окс, Глм, Об).

КИСЛЯК[2] *кисˈл'ак, ч. р.* Кисле вино (Дбр).

КИСЛЯТИНА *кисˈл'атина, кисˈл'ат'іна, ж.р.* Кисле вино (Дбр).

КИСЛЯЧОК *кисл'аˈчок, ч. р.* Молоко, що почало скисати (Зр, Тп, Трг, СХ).

КИШКА БІЛА *ˈкишка ˈб'іла, ж. р.* Випечена з салом ковбаса з гречаного або кукурудзяного борошна (Мх).

КЛУБ *клуб, ч.р.* Верхня частина ноги, таза у тварини (внп); 2. М'ясо з клуба (внп).

КЛЬОЦИКИ *кˈл'оцики, мн.* Галушки, страва з різаних або рваних шматочків прісного тіста, зварених на воді або на молоці (Об).

КЛЬОЦКИ *кˈл'оцки, мн.* Затірка, страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою (Гр).

КНИШ *книш, ч. р.* 1. Вид білого хліба з загорнутими всередину краями та змазаного жиром, іноді всередину кладуть сир (Шм, Йс, Мч, Лк, Цб, Плс, Клб, Клд); 2. Виготовлена з конопляного насіння біла рідина (Кбр); 3. Печене тісто (Плн); 4. Приплюснутий хлібець із кислого молока, спечений на сковороді (Зл); 5. Пиріжкок із сиром (Гнн).

КНИШИК *кˈнишик, ч. р.* Невеличкий білий хлібчик із загорнутими всередину краями та змазаний жиром або маслом (Юр).

КОВБАСА В'ЯЛЕНА *коўбаˈса ˈв'ал'ана, ж.р.* Ковбаса, приготовлена методом в'ялiння (внп).

КОВБАСА ВАРЕНА *коўбаˈса ваˈр'она, ж.р.* Ковбаса, виготовлена промисловим способом варіння із високим вмістом вологи (внп).

КОВБАСА ДОМАШНЯ *коўбаˈса доˈмашн'а, ж. р.* 1. Домашня ковбаса з тонких кишок, наповнена фаршем з приправами (внп); 2. Кров'янка, ковбаса із кишок та крові поросяти (Плн).

КОВБАСА ЖАРЕНА *коўбаˈса ˈжарана, ж.р.* Домашня ковбаса, жарена (Шм, Бт, Йс, Юр, Рс).

КОВБАСА КАПЧОННА *коўбаˈса капˈчона, ж.р.* Ковбаса, приготовлена методом коптіння (внп).

КОВБАСА *коўбаˈса, ж.р.* Страва з тонких кишок поросяти, наповнених фаршем (внп).

КОВБАСА КУПЛЕНА *коўбаˈса ˈкупл'ана, ж. р.* Ковбаса, що продається в магазині (Бт, Йс, Юр, Рс).

КОВБАСА ЛІВЕРНА *коўба|са |л'іве^{и}рна, ж. р.* 1. Випечена ковбаса з ліверу, рисової, гречаної або іншої каші (внп); 2. Ковбаса, приготовлена із відходів туші тварини та каші (Жр, Цб, Лщ).

КОВБАСА МОКРА *коўба|са |мокра, ж.р.* Ковбаса промислового виробництва методом варяіння (Бт, Йс, Юр, Рс).

КОВБАСА ПРИВЕЗЕНА *коўба|са при|вез'ана, ж.р.* Ковбаса, що продається в магазині (Бт, Йс, Юр, Рс).

КОВБАСА РУБЛЕНА *коўба|са |рубл'ана, ж.р.* Ковбаса, приготовлена із великих шматків м'яса (Бт, Йс, Юр, Рс).

КОВБАСА СІЧЕНА *коўба|са |с'ічана, ж.р.* Ковбаса, приготовлена із подрібнених шматків м'яса (Бт, Йс, Юр, Рс).

КОВБАСА СУХА *коўба|са су|ха, ж.р.* Ковбаса, приготовлена методом коптіння (Жр, Цб, Лщ).

КОВБАСА МАГАЗИННА *коўба|са мага|з'ін:а, ж.р.* Ковбаса, що продається в магазині (Бт, Йс, Юр, Рс).

КОВРИЖКА *коўриш|ка, ж. р.* Шматок висушеного кислого тіста (Гр).

КОВТАТИ *коў|тати, недок.* Ковтати, проштовхувати пережовану їжу або питво в стравохід (внп).

КОВТОК *коу|ток, ч. р.* Те, що, ковтають за один раз (внп).

КОЗЛЯТИНА *коз|л'атина, ж. р.* М'ясо з кози, цапа (Жр, Лщ, Рс).

КОЛИВО *|коливо, с. р.* 1. Страва з пшона, рису, яка подається на поминках (Лк, Мч, Хм, Юр, Жр, Снх, Ск, Тр, Лщ, Уг, Чй, Рс, Тп, Рз, Окс, Клб) 2. Каша з пшона, яка подається з цукром на поминальних обідах (Лк, Хм); 3. Поминальна страва з рису із додаванням цукерок (Мч, Шм, Йс, Кнл, Хм, Клд).

КОЛОТУХА[1] *коло|туха, ж. р.* 1. Ряжанка, топлене незбиране молоко, заквашене сметаною (Лк, Хм, Нс, Рз, Крт, Окс, Плн, Плс, Об, Крс, Клб, Клд). 2. Пристрій для збивання сметани (Шм, Йс, Мч).

КОЛОТУХА[2] *коло|туха, ж. р.* Сварлива жінка (Кбр).

КОЛОТУША *коло|туша, ж. р.* 1. Сир, розтертий з молоком (Нс). 2. Ряжанка, топлене незбиране молоко, заквашене сметаною (Лк, Хм, Нс, Рз).

КОЛЯНДРА *ко|л'андра, ж. р.* Приправа для оселедця (Жр, Хм).

КОЛЯСТРА *ко|л'астра, ж. р.* Густе перше молоко корови після пологів і страва із нього **(**Гр, Глм, Плс, Об, Клб).

КОМПОТ ІЗ СУШНІ *ком|пот із суш|н'і, ч. р.* Солодкий узвар із сушених фруктів (внп).

КОМПОТ *ком|пот* (Жр, Снх, Сч, Сн, Лщ, Хр, Ск, Сх, Хм, Кбр, Плн, Об, РБ, Клб, Клд)*, кам|пот* (Шм, Йс, Мч, Лк, РБ)*, ч. р.* 1. Напій із сушених фруктів,

ягід, зварених у воді, компот (Жр, Снх, Сч, Сн, Лщ, Хр, Ск, Сх, Хм, Кбр, Плн, Об, РБ, Клб, Клд); 2. Солодкий напій зі свіжих фруктів (внп).

КОНСЕРВАЦІЯ *конце^{и}р|вац'ійа, ж. р.* Закриті у банки на зиму огірки, помідори, салати, варення (Клб, Жр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Снх, Ск, Трг, Юр, Рс, Тп).

КОНСЕРВИ М'ЯСНІ *мйас|н'і ко|серви, мн.* Тушонка, законсервоване для довшого зберігання і тушене в банках м'ясо (Крс, Юр, Клд).

КОНСЕРВИ РИБНІ *кон|церви |рибн'і, мн.* Законсервована для довшого зберігання риба (внп).

КОНСЕРВУВАТИ *конце^{и}рву|вати, недок.* Заготовляти продукти на зиму, термічно обробити, герметично закупорити в банки овочі й фрукти (внп).

КОНФЕТА *кон|фета* (Глм, Плс, Об, Сч, Тп, Трг, Глм, Плс, Крс, Юр, Клд), *конх|вета* (Зл, Окс, Рз, РБ), *кан|ф'ета* (Шм, Йс, Мч), *кан|фета* (Плн, Уг, Чй, Лщ, Бт, Гр, Зр, Сч, Сн, Снх), *ж. р., кон|фет* (Кбр), *ч. р.* Цукерка.

КОНЬЯК *ко|н'йак, ч. р.* Міцний алкогольний напій (внп).

КОРЖ *корж, ч. р.* 1. Корж, плоский, круглої форми виріб із прісного тіста, на кислому молоці (Лк, Хм, Кбр, Крт, Плс, Об, Зл, Окс, Клб); 2. Перепічка, приплюснутий, поколотий ножем хлібець з кислого тіста, спечений на сковороді (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Цб, Глм, Крс, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Клн, Нд, Уг, Чй, Сч, Сн); 3. Паляниця (Глм).

КОРЖ ПОРІЗАНИЙ *корж^{ш} по|р'ізаний, ч. р.* Корж, поколотий вилкою, щоб краще тісто прожарилось (Клб).

КОРЖИК *|коржик, ч. р.* Невеликий печений виріб з прісного тіста (Жр, Снх, Лщ, Сч, Уг, Чй, Бт, Гр).

КОРЖІ З МАКОМ *кор|ж'і з |маком, мн.* Страва, приготовлена з поламаних жарених прісних коржів, замочених у солодкій воді з розтертим маком, яку готують на Маковея (внп).

КОРКА *|корка, ж. р.* 1. Твердий зовні шар хліба, пирога (Шм, Йс, Мч, Цб, Плн); 2. Скибка хліба зверху (Плн).

КОРКИ ХЛІБНІ *х|л'ебн'і |корки, мн.* Хліб засушений, сухарі (Мх).

КОРОВАЙ ВЕСІЛЬНИЙ *коро|ваї ве^{и}|с'іл'ний, ч. р.* Велика обрядова хлібина, оздоблена колосками і голубками (внп).

КОРОВАЙ *коро|ваї, ч. р.* 1. Велика обрядова хлібина, оздоблена колосками і голубками (внп); 2.Велика біла хлібина (Уг, Зр).

КОРОЧКА *|корочка, ж. р.* Крайня частина хліба, добре запечена (Шм, Йс, Мч).

КОСТРЕЦЬ *кост|рец, ч.р.* 1. Задня частина спини свині (Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск, Юр, Трг, Рс, Тр, Клд, Шм, Кнл, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гнн, Сч,

Бт, Гр, Хм, Мх, Цб, Нд, Трг, Рс, Тп, Хр, Уг, Чй, СХ, Тр, Клб, Клд); 2. М’ясо із задньої частини спини свині (Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск, Юр, Трг, Рс, Тр, Клд, Шм, Кнл, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гнн, Сч, Бт, Гр, Хм, Мх, Цб, Нд, Трг, Рс, Тп, Хр, Уг, Чй, СХ, Тр, Клб, Клд).

КОТЛЕТА *кот|л’ета, ж. р.* **(**Шм, Йс, Мч, Лк, Уг, Сч, Сн, Клд, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг), *кок|л’ета, ж. р.* (Пд, Сн, Жр, Лщ, Хм), *кат|л’ета* (Рз, Плн, РБ, Клб, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Ів, Лщ, Нд, Клн, Тп, Рз, Рс, Уг, Хр, Пн, Зр, Окс, Плс, Глм, Лщ), *как|л’ета* (Нд, Клн, Тп, Рз, Рс, Уг, Чй), *ж. р.* Харчовий виріб із посіченого чи молотого м’яса або риби, довгастої або круглої форми.

КОТЛЕТИ ЖАРЕНІ *кот|л’ети |жар’ан’і, мн.* Котлети, приготовлені на сковороді (внп).

КОТЛЕТИ МОРКВЯНІ *кат|л’ети морк|в˙ан’і, мн.* Котлети з тушкованої моркви (РБ).

КОТЛЕТИ НА ПАРУ *кат|л’ети на па|ру, мн.* Котлети, приготовлені на пару (Рз, Плн, РБ, Клб, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Ів, Лщ, Нд, Клн, Тп, Рз, Рс, Уг, Хр, Пн, Зр, Окс, Плс, Глм, Лщ).

КОТЛЕТИ ОВОШНІ *кат|л’ети овош|н’і, мн.* Котлети з овочів (РБ).

КОТЛЕТИ РИБНІ *кот|лети |рибн’і* (Жр, Снх, Ск, СХ, Трг), *как|л’ети |рибн’і* (Ів, Нд, Клн, Тп, Рз, Рс, Уг, Чй), *кат|л’ети |рибн’і* (Рз, Плн, РБ, Клб, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Ів, Лщ, Нд, Клн, Тп, Рз, Рс, Уг, Хр, Пн, Зр, Окс, Плс, Глм, Лщ), *как|л’ети |рибн’і* (Нд, Клн, Тп, Рз, Рс, Уг, Чй), *мн.* Котлети із фаршу із риби.

КОТЛЕТИ ТВОРОЖНІ *кат|л’ети тво|рожн’і, мн.* Котлети з сиру (РБ).

КОФЕ *|кофе, с. р.* Гарячий напій із кавового порошку із цукром на вершками (Шм, Йс, Мч, Жр, Снх, РБ, Клб, Клд).

КОФЕ РОСТВОРІМЕ *|кофе раство|р’іме, с.р.* Кава розчинна (Пг, Тм)*|кава* ‘напій із порошку кавових зерен’, *|кофе* ‘гарячий напій із цукром та вершками’.

КРАЄЦЬ *к|райец’, ч. р.* Кусок хліба, відрізаний від цілої хлібини (Об).

КРАЙНУШКА *край|нушка, ж. р.* Скибка, відрізаний ножем плоский кусок хліба (Дб).

КРИШКИ *к|ришки, мн.* 1. Залишки тіста на дні посудини (Мх); 2. Залишки від хліба (про крихкий, сипучий хліб) (Жр, Снх, Ск, Уг, Лщ).

КРИШОНКА *кри|шонка, ж. р.* Суп без крупи (Гр, Бт).

КРОВ’ЯНКА *кроў|йанка* (внп), *кроў|л’анка* (Шм, Йс, Мч, Хм, Мх, Тп, Зл, РБ), *ж. р.* Ковбаса з вареної гречаної каші і крові свині.

КРОЛЯТИНА *кро|л’атина, ж.р.* М’ясо кроля (внп).

КРУПНИК *круп|ник, ч. р.* 1. Суп з крупою (Лк, Рс, Жр, Окс, Крс, Шм, Йс, Мч, Лщ); 2. Посудина для крупи (Плн).

КРУЧЕНИК *кру|ченик, ч. р.* Запечена страва з м’яса, закручена у форму трубочки (Сч, Уг, Бт, Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Клд).

КУКУРУДЗА ВАРЕНА *куку|рудза |вар’ана, ж. р.* Відварені молоді качани кукурудзи (Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Нс, Крт, Тр, Об, РБ, Клб, Клд).

КУЛІШ *ку|л’іш, ч. р.* 1. Густий суп з пшона, заправлений салом (Крт, Плн, Тр, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клб, Гнн, Дб); 2. Картопляний суп (Рс, Тп, Цб, Лщ, Врх, Хр, Бт, Гб, Уг, Чй); 3. Суп без картоплі (Рз); 4. Обмішка, залита кип’ятком (Кбр).

КУРКА НАЧИНЕНА *|курка на|чин’ана, ж. р.* Тушка курки, начинена овочами (Крт, Тр, Об, РБ, Клб).

КУРКА ТУШЕНА *|курка |тушана, ж. р.* Тушкована курка з картоплею (Рс).

КУРКА ФАРШИРОВАНА *|курка фарши|рована, ж. р.* Туша курки начинена фаршем (Рс, Сч).

КУРЯТИНА *|кур’атина* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Тп, Цб)*, ку|р’атина* (Тр, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Рс, Клд, Гнн)*, ж. р.* М’ясо з курки, півня.

КУСЕНЬ *|кусе^{и}н’* (Хм, Тп, Рс, Лщ, Крт, Кбр, Плс, Окс, Крс Мх, Плс), *|кус’ін’* (Лщ, Бт, Уг, Чй, Гр, Зр, Пн, Сч, Глм, Зл), *ч. р.* Недоїдок.

КУСИЩЕ *ку|сишче, с. р.* Великий кусок хліба (Жр).

КУСОК *ку|сок, ч. р.* 1. Скибка, відрізаний ножем плоский кусок печеного хліба; 2. Перший кусок хліба, відрізаний від цілої хлібини (Сч, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Зл, Гнн); 3. Кусок чогось їстівного (Плн, Плс, Об); 4. Недоїдок, недоїдений або надкушений шматок чогось їстівного (Плн, Об); 5. Великий окраєць хліба (Плс).

КУСОЧОК ХЛІБА *х|л’іба ку|сочок, ч. р.* Окраєць хліба (Сч).

КУТЯ БАГАТА *ку|т’а ба|гата, ж. р.* Обрядова страва з пшениці, маку, меду, горіхів, сухофруктів, яку готують на щедрівку (Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Рс)

КУТЯ ГОЛОДНА *ку|т’а го|лодна, ж. р.* Обрядова страва з пшениці, приготовлена на Різдво (Тп, Цб, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Рс).

КУТЯ *ку|т’а, ж. р.* Обрядова страва з пшениці з маком (внп).

КУШАТИ *|кушати, недок.* 1. Куштувати, з’їдати або випивати трохи чого-небудь для проби (Шм, Йс, Мч, Кбр, Плс); 2. Вживати страву з насолодою (Шм, Йс, Мч); 3. Перевіряти страву на готовність (Шм, Йс, Мч, Кнл, Лк, Об, Лщ, Бт, Гр, Уг, Чй, Сч, Сн, Хр, Рз, Рс, Тп, Трг, Снх, Ск, Жр, СХ, Ів, Окс, Крс, Клб).

КУШТУВАТИ *куштуˈвати, недок.* Куштувати, з'їдати або випивати трохи чого-небудь для проби (РБ).

Л

ЛАКІТКИ *ˈлакˑітки, мн.* Ласощі (Крс).

ЛАКОМИНКИ *лакоˈминки, мн.* Ласощі (Нс).

ЛАКОМКА *ˈлакомка, ж. р.* Хліб, пиріг з начинкою (Юр).

ЛАКОМКИ *ˈлакомки, мн.* 1. Цукерки, смаколики (Хр); 2. Будь-яка смачна страва (Юр).

ЛАПША ДОМАШНА *лапˈша доˈмашн'а, ж. р.* 1. Тісто, замішане на яйці та борошні, розкачене, порізане на тонкі смушки (Жр, Лщ, Чй, Сч); 2. Страва з такого виробу (Мх, Хр, Жр).

ЛАПША *лапˈша, ж. р.* 1. Локшина, виріб з прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок (Шм, Йс, Мч, Нс, Хр, Глм, Плс, Об, Жр, Снх, Ск, Крс, Клд) 2. Страва приготовлена з такого виробу (Шм, Йс, Мч, Нс, Хр, Глм, Плс, Об, Жр, Снх, Ск, Крс, Клд, Лк).

ЛАПШИЧКА *лапˈшичка, ж. р.* Молочний суп (Жр, Лщ, Сн)

ЛАСОЩІ *ˈласошч'і, мн.* 1. Цукерки (Хр, Уг, Чй, Лщ, Бт, Гр, Окс, Клд); 2. Солодкі страви (Зл).

ЛЕГУМІНИ *лигуˈмˑіни, мн.* Щось смачне (Уг, Лщ).

ЛЕМІШКА *леᵘˈмˑішка, ж. р.* 1. Лемішка, страва з густо запареного борошна, засмажена салом, олією або маслом (Лк, Хм, Рз, Крт, Уг, Чй, Зр, Плс, Окс, Крс, Клб, Клд); 2. Страва з гречаного борошна (Нс); 3. Каша з пшеничної муки з молока чи шкварками (Рз, Плн); 4. Неповортка, вайлувата людина (Дб).

ЛИГ *лиг, ч. р.* Ковток, те, що за один раз ковтають (Глм).

ЛИГАТИ *лиˈгати, недок.* Ковтати, проштовхувати пережовану їжу або питво в стравохід (Кбт, Глм, Плс, Об).

ЛИГНУТИ *лигˈнути, докон.* Зробити ковток, ковтнути за один раз (Лщ, Бт).

ЛИМОНАД *л'імоˈнад, ч. р.* Солодкий газований напій зі смаком лимона (внп).

ЛИСТОЧОК ЛАВРОВИЙ *листˈточок лаўˈровиї, ч. р.* Приправа до борщу, супу, каші (внп).

ЛИСТЯ ХРОНУ *ˈлис'т'а хˈрону, с. р.* Приправа для консервування огірків та помідорів (внп).

ЛИТИ *ˈлити, недок.* Сипати (Плн).

ЛІВЕР *ˈл'івер, ч. р.* Начинка для пиріжків із зварених перемелених внутрішніх органів тварини (внп).

ЛІВЕРКА *ˈл'іveᵘрка, ж. р.* Випечена ковбаса з ліверу, рисової, гречаної або

іншої каші (Тп, Лщ, Уг, Чк, Пн, Бт, Хр, Сн, Ск, Жр).

ЛІЙ *л'ій* (внп), *лої* (Мх, РБ), *ч. р.* 1. Козиний жир, топлений, загуслий (Мх, Рз, Лщ, Хр, Бт, Гр, Уг, Чй, Плн, Об, Дб, РБ); 2. Овечий жир, топлений, загуслий (Кнл, Лк, Хм, Уг, Чй, Лщ, Рс, Тп, Тр, Дб, РБ); 3. Гов'яжий жир, топлений, загуслий (Лк, Хм, Дб).

ЛІПИТИ *л'і'пити, недок.* Готувати страви із тіста, заліплюючи в нього начинку (Жр, Лщ, Снх, Гнн, Глм).

ЛІПЬОШКА *л'і'п˙ошка, ж. р.* Корж, виріб із тіста (Мх).

ЛОКШИНА *'локшина, ж. р.* Виріб з прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок (Хм, Глм, Уг, Сч, Сн, Чй, Зр, Бт, Гр, Зр, Хр, Бг, Пн, Дб, Жр).

ЛОКШИНКА *'локшинка, ж. р.* Страва. зварена локшина на молоці (Снх, Лщ, Сч).

ЛОМОТЬ *'ломот', ч. р.* Великий окраєць хліба (Тп).

ЛОПАТКА *ло'патка, ж.р.* М'ясо, розташоване в зоні кістки лопатки (внп).

ЛУШПАЙКИ *луш'пайки, мн.* Шкірки старої картоплі (Жр, Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Цб, Сн, Сч, Уг, Лщ, Кбр, Тр, Зл, Дб, Клд).

М

М'ЯКЕ *мйа'ке, с. р.* М'яка частина хліба (Хр).

М'ЯКИШ *м'а'киш ч. р.* М'ясо без кістки (внп).

М'ЯКУШ *м˙а'куш, ч. р.* М'яка частина хліба та виробів з тіста **(Жр, Клд, Мх).**

М'ЯКУШКА *м'а'кушка ж. р.* 1. М'яка частина хліба та хлібних виробів (Кнл, Лк, Шм, Йс, Мч, Хм, Цб, Уг, Лщ, Бт, Гр, Нд, Хр, Кбр, Крт, Плс, Гнн); 2. Скибка зі споду (Рз).

М'ЯКУШКА *мн'а'кушка, ж. р.* М'яка частина хліба (Рз, Глм, Жр, Об, Зл, Окс, Крс, Крс).

М'ЯСНА НАРІЗКА *мйас'на на'р'із^ка, ж. р.* Нарізка із м'яса, ковбаси та інших м'ясних продуктів (Тп, Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Нд, СХ, Рс, Нс, Крт, Тр).

М'ЯСО БИТОЧНЕ *м'йасо би'точне, с.р.* М'ясо вздовж хребта свині (Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск, Юр, Трг, Рс, Тр, Клд, Шм, Кнл, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гнн, Сч, Бт, Гр, Хм, Мх, Цб, Нд, Трг, Рс, Тп, Хр, Уг, Чй, СХ, Тр, Клб, Клд)

М'ЯСО ВАРЕНЕ *м'йасо 'вар'ане* (Кбр, Глм, Плс, Жр, Снх, Ск, Тр, Ів, Нд, Клн, Об, Тр, СХ, Юр, Лщ, Бт, Гр), *с.р.* М'ясо зварене.

М'ЯСО ГОВ'ЯЖЕ *м'йасо гоўйаже, с.р.* М'ясо із бичка (внп).

М'ЯСО ЖАРЕНЕ *'м˙асо 'жар'ане, с. р.* М'ясна страва, смажене або печене м'ясо (Кбр, Глм, Плс, Жр, Снх, Ск, Тр, Ів, Нд, Клн, Об, Тр, СХ, Юр, Лщ, Бт,

Гр)

М’ЯСО ЗАПЕЧЕНЕ *м'йасо за'печане, с. р.* М’ясна страва, запечене або смажене м’ясо (внп).

М’ЯСО КУРИНЕ *м'йасо ку'рине, с.р.* М’ясо із курки чи півня (внп).

М’ЯСО КУРЯЧЕ *м'йасо 'кур’аче, с.р.* М’ясо із курки чи півня (внп).

М’ЯСО *м'йасо с. р.* Тушка або шматок твариннного м’яса (внп).

М’ЯСО НА БИТКИ *м'йасо на бит'ки, с.р.* М’ясо вздовж хребта свині (Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск, Юр, Трг, Рс, Тр, Клд, Шм, Кнл, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гнн, Сч, Бт, Гр, Хм, Мх, Цб, Нд, Трг, Рс, Тп, Хр, Уг, Чй, СХ, Тр, Клб, Клд)

М’ЯСО СВИННЕ *м'йасо сви'н:е, с.р.* М’ясо із свині чи кабана (внп).

М’ЯСО СВИНЯЧЕ *сви'н’аче м'йасо, с.р.* М’ясо із свині чи кабана (внп).

М’ЯСО ТУШЕНЕ *м'йасо 'тушане, с. р.* Печеня, м’ясна страва (Крб).

М’ЯЧИКИ СИРНІ *м'ачики 'сирн’і, мн.* Кульки із сиру, смажені в олії (Сч).

МАКАРОНИ *мака'рони, мн.* Виріб з прісного пшеничного тіста у вигляді тонких висушених смужок, виготовлений на виробництві (внп).

МАКАРОНИ ПО-ФЛОТСЬКИ *мака'рони по ф'лоц’ки, мн.* Відварені макарони, заправлені тушонкою (Жр).

МАЛИНІВКА *мали'н’іўка, ж. р.* Алкогольний напій із малини (Шм, Йс, Мч, Лк).

МАЛІСНИК *ма'л’існик, ч. р.* Налісник, тонкий млинець, у який загортають начинку, найчастіше сир (Глм, Плс).

МАЛЯСИХА *мал’а'сиха, ж. р.* Міцний алкогольний напій, зварений із малясу, відходів від цукрових буряків (Жр, Снх, Ск, СХ).

МАЛЯСОВКА *мал’а'соўка, ж. р.* Міцний алкогольний напій, зварений із малясу, відходів від цукрових буряків (Жр, Снх, Ск, СХ).

МАМАЛИГА *мама'лига* (Шм, Йс, Мч, Рз, Плн, Плс, Об, Окс, Крс, Дб, Крс, Клб, Клд), *мама'лиґа* (Лк), *ж. р.* Каша з кукурудзяного борошна.

МАМАЛИК *мама'лик, ч. р.* Каша з кукурудзяного борошна (Нс, Глм, Гл).

МАНЗАРІ *манза'р’і, мн.* Пиріжки із зеленої цибулі, кропу, варених яєць (Жр, Мх, Тп, Лщ).

МАНКА *'манка, ж. р.* 1. Крупа мілкого помолу (внп); 2 Каша з манної крупи (внп).

МАНТИ *'манти, мн.* Страва з прісного тіста, начиненого м’ясним фаршем (Жр, Лщ, Сч).

МАРИНАД *мари'над, ч. р.* Розсіл, який використовують для консервування та

закваски овочів (внп).

МАРМЕЛАД *марме^{и}ˈлад, ч. р.* Ласощі (РБ).

МАСЛО ˈ*масло, с. р.* Харчовий продукт, який виробляють збиванням вершків або сметани (внп).

МАСЛО БІЛЕ ˈ*масло ˈб ̈іле, с.р.* Масло з невисоким вмістом жиру (внп).

МАСЛО ГІРКЕ ˈ*масло г ̈ірˈке, с.р.* Масло, яке давно виготовили і в якого вийшов термін зберігання (внп).

МАСЛО ДОМАШНЄ ˈ*масло доˈмашн’е, с.р.* Масло, виготовлене в домашніх умовах (внп).

МАСЛО ЖОВТЕ ˈ*масло ˈжоўте, с.р.* Масло з високим вмістом жиру (внп).

МАСЛО КУПЛЕНЕ ˈ*масло ˈкупл’ане, с.р.* Масло, виготовлене в заводських умовах і придбане в магазині (внп).

МАСЛО МАГАЗИННЕ ˈ*масло магаˈзин:е, с.р.* Масло, виготовлене в заводських умовах і придбане в магазині (внп).

МАСЛО ПОСНЕ ˈ*масло ˈпосне, с. р.* Олія, вироблена із соняшникового насіння (Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Клн, Юр, Тр).

МАСЛО СВІЖЕ ˈ*масло сˈв ̈іже, с.р.* Масло, яке недавно виготовили і в якого не вийшов термін зберігання (внп).

МАСЛО СТАРЕ ˈ*масло стаˈре, с.р.* Масло, яке давно виготовили і в якого вийшов термін зберігання (внп).

МАСЛОБОЙКА *маслоˈбойка, ж. р.* Посудина для збивання масла (Клд).

МАСЛЯНКА *масˈ’лˈанка, ж. р.* 1. Побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків, сметани (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Лщ, Хр, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Тп, Рс, Сн, Сч, Глм, Плн, Об, Крс, РБ, Клб, Клд, Хм, Клб, Хр); 2. Посудина для збивання масла (Тп, Плс); 3. Збита сметана (Окс); 4. Посудина для збереження масла (Клд).

МАСТИРКА *масˈтирка, ж. р.* Рідка каша з кукурудзяного борошна (РБ).

МАСТИТИ *масˈтити, недок.* Додавати до страви засмажку (Нс).

МЕДОВИК *ме^{и}доˈвик, с. р.* Пиріг, випечений із додованням до тіста меду (Цб, Жр, Снх, Лщ, Рс, Уг).

МЕДОВУХА *ме^{и}доˈвуха, ж. р.* Міцний алкогольний напій на основі меду (Шм, Йс, Мч, Лк).

МЕДОГОНКА *медоˈгонка, ж. р.* 1. Міцний алкогольний напій, виготовлений із меду (Шм, Йс, Мч, Лк); 2. Пристрій для відкачування меду із рамок (внп).

МЕДУХА *ме^{и}ˈдуха, ж. р.* Алкогольний напій із меду (Жр, Снх, Ск, СХ).

МІСИТИ ТІСТО ˈ*т’істо м ̈іˈсити, с. р.* Робити розчину на хліб (Хр).

МЛИНЕЦЬ ІЗ СИРОМ *мли|нец’ і|с:иром, ч. р.* Тонкий млинець, у який загортають начинку, сир і подають із варенням або сметаною (Жр, Сн, Тр, Ск, Крб).

МЛИНЕЦЬ *мли|нец’, ч. р.* 1. Виріб із рідкого тіста (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Рс, Тп, Тр, Кбр, Крт, Крс, Юр, Крб, Клд, Сч); 2. Оладка (Об, Клд); 3. Картопляник з тертої картоплі (Кнл).

МЛЯМЛИТИ *м|л’амлити, недок.* Надто повільно, неакуратно, неестетично їсти (Зл).

МОЛОЗИВО *мо|лозиво, с. р.* Перше молоко після отелу корови (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Нс, Рз, Жр, Снх, Ск, СХ, Нд, Ів, Юр, Тр, Лщ, Уг, Чй, Крт, Кбр, Плн, Зл, Окс, Крс, РБ, Клб, Клд).

МОЛОКО ВЕЧІРНЄ *моло|ко ве^{и}|ч˙ірн’е, с. р.* Молоко, надоєне ввечері (Уг, Лщ, Сч, Чй, Зр, Пн, Хр, Жр, Снх, Окс, Об).

МОЛОКО ВІВЦІ *моло|ко в˙іў|ц’і, с. р.* Овече молоко (Мх, Тп, Нс, Рз, Жр, Снх).

МОЛОКО ВІДІГРІТЕ *моло|ко в˙ід’іг|р’іте, с. р.* Сироватка з коров’ячого молока (Хр).

МОЛОКО ВСЕНЬКЕ *мо|локо ў|сен’ке, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Кбр, Плн, Зл, Окс, Крс).

МОЛОКО ЖИРНЕ *моло|ко |жирне, с. р.* Коров’яче або козине молоко з вмістом тваринних жирів (Жр, Лщ, Хр, Трг, Нд, Об).

МОЛОКО ЖОВТЕ *моло|ко |жоўте, с. р.* Жирне молоко корови після декількох днів отелу (Уг, Пн).

МОЛОКО З ЧЕРЕДИ *моло|ко шче^{и}ре|ди, моло|ко шчи^{е}ри^{е}|ди, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Хр, Трг, Нд).

МОЛОКО ЗАГАЛЬНЕ *моло|ко за|гал’не, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Чй, Зр, Пн, Хр).

МОЛОКО ЗБИРАНЕ *моло|ко з|биране, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Лщ, Сч, Чй, Зр).

МОЛОКО ЗГУРДИЛОСЬ *моло|ко з|гурдилос’, с. р.* Несвіже молоко зсілося при кип’ятінні (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Клд).

МОЛОКО ЗГУРДЯНЕ *моло|ко з|гурд’ане, с. р.* Несвіже молоко, яке зсілося при кип’ятінні (Хм).

МОЛОКО ЗДОЯНЕ *моло|ко з|дойіне, с. р.* Свіжовидоєне молоко (КГ)

МОЛОКО ЗІБРАНЕ *моло|ко |з’ібране, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Хр, Жр, Снх, Окс, Об).

МОЛОКО ЗЛИТЕ *моло|ко з|лите, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Хр, Трг, Нд)

МОЛОКО ЗМІШАНЕ *моло|ко з|м˙ішане, моло|ко |м˙ішане, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Нс, Рз, Жр, Снх, Ск, СХ).

МОЛОКО ЗНЕЖИРЕНЕ *моло|ко зни|жире^{и}не, с. р.* Молоко, перегнане через сепаратор (Кбр, Плн, Зл, Окс, Крс).

МОЛОКО ІЗ СТАДА *моло|ко іс:|тада, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Хр, Трг, Нд).

МОЛОКО КИП'ЯЧОННЕ *моло|ко кипйа|чон:е, с. р.* Кип'ячене молоко (Цб, РБ, Клд, Лк, Шм, Йс, Мч).

МОЛОКО КИСЛЕ *моло|ко |кисле, с. р.* 1. Молоко, що почало скисати (внп) 2. Згусле кисле молоко (Шм, Йс, Мч, Лк, Кбр, Крт, Уг, Пн, Бт, Уг, Жр, Тп, Рс, Лш, Юр, Ск, СХ, Глм, Снх, Сч, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд).

МОЛОКО КОЗИНЕ *моло|ко ко|зине, с. р.* Молоко кози (Жр, Сч).

МОЛОКО КОЗЯЧЕ *моло|ко |коз'аче, с. р.* Молоко від кози (Лщ).

МОЛОКО КОНОПЛЯНЕ *моло|ко коно|пл'ане, с. р.* Виготовлена з конопляного насіння біла рідина (Рз, Плн, Клд).

МОЛОКО КОРОВ'ЯЧЕ *моло|ко ко|роўйаче, с. р.* Молоко, надоєне від корови (внп).

МОЛОКО МАКОГОННЕ *моло|ко мако|гоне, с. р.* Виготовлена з конопляного насіння біла рідина (Крс).

МОЛОКО *моло|ко, с. р.* Біла рідина, що виділяється з дійок корови, вівці, кози (внп).

МОЛОКО НАПІВКИСЛЕ *моло|ко нап˙іў|кисле, с. р.* Молоко несвіже (Хр, Бт, Гр, Бг, Жр).

МОЛОКО НЕСВІЖЕ *моло|ко ни^{е}с|в˙іже, с. р.* Молоко не свіже, яке вже посмстояло і при кипятінні може згорнутися (Нс, Рз, Жр, Снх, Ск, СХ).

МОЛОКО НЕСКИСШЕ *моло|ко не^{и}с|киш:е, с. р.* Молоко, яке почало скисати (Пг, Лщ, Хр).

МОЛОКО ОБІДІШНЄ *моло|ко о|б˙ід'ішн'е, с. р.* Молоко, надоєне в обід (Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, РБ, Клб, Клд).

МОЛОКО ОБІДНЄ *моло|ко о|б˙ідн'е, с. р.* Молоко, надоєне в обід (Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, РБ, Клб, Клд).

МОЛОКО ОБЩЕ *моло|ко |обшче, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Ск, СХ, Тр, Лщ).

МОЛОКО ПАРНЕ *моло|ко пар|не, с. р.* Свіжовидоєне молоко (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд).

МОЛОКО ПАРОВЕ *моло|ко |парове, с. р.* Щойно здоєне молоко (Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ).

МОЛОКО ПЕРЕБРОДЯНЕ *моло|ко пе^{и}ре^{и}б|род'ане, с. р.* Молоко, яке почало скисати (Кбр, Плн, Зл, Окс, Крс).

МОЛОКО ПЕРШЕ *моло|ко |перше, с. р.* Молозиво, густе молоко корови в перші дні після пологів (Хр).

МОЛОКО ПІДСТОЯНЕ *моло|ко п'ітс|тойане, с. р.* Молоко, яке вже постояло (Хр, Жр, Снх, Окс, Об).

МОЛОКО ПІСНЕ *моло|ко п'іс|не, с. р.* Виготовлена з конопляного насіння біла рідина (Плс).

МОЛОКО ПОЛУДНІШНЄ *моло|ко |полудн'ішн'е, с. р.* Молоко, надоєне після обіду (Уг, Чй).

МОЛОКО ПРОКВАСЯНЕ *моло|ко прок|вас'ане, с. р.* Молоко, що почало скисати (Уг, Рз).

МОЛОКО ПРОКИСЛЕ *моло|ко про|кисле, с. р.* Прокисле молоко (Рз, Жр, Снх, Крт).

МОЛОКО ПРОКИСЛЯНЕ *моло|ко про|кисл'ане, с. р.* Молоко, що почало скисати (Гр, Сч, Лщ, Пг).

МОЛОКО ПРОКИСШЕ *моло|ко про|киш:е, с. р.* Прокисле молоко (Рз, Жр, Снх, Крт).

МОЛОКО ПРОСТОЯНЕ *моло|ко прос|тойане, с. р.* Прокисле молоко (Гр, Бг, Жр, Снх).

МОЛОКО ПРЯЖЕНЕ *моло|ко п|ражине, с. р.* Молоко, кип'ячене на слабкому вогні (Мх, Рз, Лщ, Бт, Гр, Уг, Чй, Плн, Об).

МОЛОКО ПРЯЖИТИ *моло|ко п|ражити, недок.* Молоко кип'ятити на слабкому вогні (Мх, Рз, Лщ, Бт, Гр, Уг, Чй, Плн, Об).

МОЛОКО РАНІШНЄ *моло|ко |ран'ішн'е, с. р.* Молоко, надоєне вранці (внп).

МОЛОКО СВІЖЕ *моло|ко с|в'іже, с. р.* Молоко свіжовидоєне (внп).

МОЛОКО СИРЕ *моло|ко си|ре, с. р.* Молоко свіже, некип'ячене (внп).

МОЛОКО СКИПІВШЕ *моло|ко ск'і|п'іуше, с. р.* Молоко, яке зсілося при кип'ятінні (Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд).

МОЛОКО СКИСЛЕ *моло|ко с|кисле, с. р.* Молоко, що почало скисати (внп).

МОЛОКО СКИСШЕ *моло|ко с|киш:е, с. р.* Молоко, що почало скисати (Шм, Йс, Мч)

МОЛОКО СМАЧНЕ *моло|ко смач|не, с. р.* Свіжовидоєне молоко (Цб, Трг, Лщ).

МОЛОКО СОЛОДКЕ *моло|ко со|лодке, с. р.* 1. Свіжовидоєне молоко (Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг). 2. Молоко, яке деякий час постояло, але не прокисло (Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд).

МОЛОКО СЬОГОДНІШНЄ *моло|ко с'о|годн'ішне, с. р.* Молоко, яке деякий час постояло, але не прокисло (Уг, Сч, Сн, Лщ, Хр, Хр, Юр, Жр, Снх, Гл, Пл, Клн).

МОЛОКО ТЕПЛЕ *моло|ко |тепле, с. р.* Свіжовидоєне молоко (Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс).

МОЛОКО УТРІШНЄ *моло|ко |утр'ішн'е, с. р.* Молоко, надоєне вранці (Жр, Снх).

МОЛОКО ХОЛОДНЕ *моло|ко хо|лодне, с. р.* Молоко, яке деякий час постояло, але не прокисло (Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс).

МОЛОКО ХОЛОДЯНЕ *моло|ко хо|лод'ане, с. р.* Молочний кісіль (Жр, Снх, Тр, Рс, Тп, Лщ, Уг).

МОЛОЧАРКО *моло|чарко, с. р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Глм, Жр, Снх, Ск).

МОЛОЧКА *мо|лочка, ж. р.* 1. Страва зі свіжого молока: молочна лапша (Юр); 2. Молочні продукти харчування: сир, сметана, вершки (Жр, Снх, Лщ, Уг, Рз, Тп, Рс, Хр)

МОЛОЧКО *молоч|ко, с. р.* Виготовлена з конопляного насіння біла рідина (Шм, Йс, Мч, Лк, Лщ).

МОЛОЧНЕ *мо|лочне* (внп)*, мо|лошне* (Жр, Снх, Ск, Лщ) *с. р.* 1. Загальна назва молочних продуктів (внп); 2. Молочний кисіль (Жр, Снх, Ск, Лщ, Бт, Уг, Чй, Пн, Сн, Нд); 3. Молочна каша з рису, пшона, лапші (Жр).

МОРКВА ПО-КОРЕЙСЬКИ *|морква по ко|рейс'ки, ж. р.* Страва зі свіжої натертої моркви з приправами (Лщ, Бт, Сч, Сн, Хр).

МУКА *му|ка, ж. р.* Порошкоподібна суміш із ярих або озимих зерн пшениці (Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Ів, Нд, Клн, Плс, Глм, Об, Окс, Гнн).

МУНДЄРИ *мун|д'ери, мн.* Картопля, зварена необчищеною (Гр, Бт, Лщ, Гр, Уг, Чй).

МУНДІРКА *мун|д'ірка* (Сн Жр, Ск, Тп, Тр, Рс, Дб, Гнн).*, мун'|д'ерка* (Шм, Йс, Мч, Лк, Тп, Лщ, Сч, Снх), *ж. р.* Картопля, зварена необчищеною

Н

НАДВЕЧІР *над|веч'ір, ч. р.* Споживати їжу після обіду перед вечерею (Дб).

НАДІЙ *на|д'ій, ч.р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Шм, Йс, Мч,

Нс, Хр, Глм, Плс, Об, Жр, Снх, Ск, Крс, Клд).

НАЇДНИЙ *найі|дний, ч. р.* Ситний, який, маючи багато поживних речовин, добре насичує (Дб).

НАЇДОК *на|їідок, ч. р.* Будь-яка страва (Хм, Лщ, Сч).

НАКЛАДАТИ *накла|дати, недок.* Насипати, наповнювати посуд рідиною, кашею (Жр).

НАЛИВАТИ *нали|вати, недок.* 1. Наповнювати посуд рідиною **(**Гр, Бт, Жр, Лщ, Уг, Чй, Сн, Снх, Ск, Пн, Зр, Хр, Тп, Юр, Глм, Плн); 2. Сипати, наливати з однієї посудини в іншу рідку страву (Плс, Об).

НАЛИВКА *на|л'іўка, ж. р., на|лиўка, ж. р.* 1. Алкогольний напій, настояний на різних травах (Лк, Шм, Йс, Мч, Хм, Тп, Клб, Жр, Снх, Ск, Трг, Юр, Лщ, Пн, Зр, Чй, Сч, Сн, Клд, Гнн); 2. Вино на основі ягід, фруктів (Крт); 3. Напій, настояний із вишень, смородини, слив (Плн, Тп, Клб, Жр, Снх, Ск, Трг, Юр, Лщ, Пн, Зр, Чй, Сч, Сн, Клд).

НАЛИСНИК З М'ЯСОМ *на|л'існик з м|йасом, ч. р.* Тонкий млинець, у який закручена м'ясна начинка (Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ).

НАЛИСНИК З СИРОМ *на|л'існик |с:иром, ч. р.* Тонкий млинець, у який закручена сирна начинка (Шм, Йс, Мч, Лк, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Рс, Нс, Крт, Тр, Об, Крс, РБ, Клб, Клд).

НАЛИСНИК З ТВОРОГОМ *на|л'існик с т|ворогом, ч. р.* Млинець, у який закручена начинка із сиру з родзинками (Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр).

НАЛИСНИК *на|л'існик, ч. р.* (Лк, Мх, Лщ, Цб, Хр, Уг, Чй, Ск, Рс, Бт, Гр, Крт, Кбр, Глм, Плн, Крс, Юр, Клб, Гнн), *ма|л'існик* (Шм, Йс, Мч, Тп, Юр), *ч. р.* 1. Тонкий млинець, у який загортають начинку, найчастіше з сиру (Окс, Дб, Клд); 2. Жарений на сковороді тоненький коржик, начинений варенням або сиром (Зл, Жр); 3. Пиріг із тіста з начинкою (Тп).

НАОБИРАТИ *наоби|рати, док.* Начистити картоплі, зняти шкірку (Уг, Чй, Лщ).

НАПОВНЮВАТИ *на|поун'увати, недок.* 1. Наповнювати посуд рідкою стравою (Тп)*;* 2. Начинка для вареників, пельменів (Рс, Тп).

НАПОЛЕОН *наполе^{и}|он, ч. р.* Торт зі слоєного тіста, перемащений заварним солодким кремом (Сч, Лщ).

НАРІЗКА *на|р'із^{с}ка, ж. р.* Холодні нарізні м'ясні та сирні закуски (Хр, Рз, Пн, Уг).

НАРІЗКА ОВОЧЕВА *ово|чева на|р'із^{с}ка, ж. р.* Овочева нарізка (Шм, Йс, Мч, Лк, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг, Лщ, Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Рс, Нс, Крт).

НАСИПАТИ *наси|пати, недок.* Сипати з однієї посудини в іншу (Тп, Лщ, Гр, Бг, Кбр, Крт, Глм, Зл, Окс, Крс, Гнн).

НАСОЛОДЖУВАТИСЯ *насо|лод^{т}жуватис'а, недок.* Вживати страву з насолодою (Юр, Клд).

НАСТОЙКА *нас|тойка, ж. р.* Алкогольний напій, настояний на травах чи фруктах (Шм, Йс, Мч, Лк, Гнн).

НАСТОЯНКА *нас|тойанка, ж.р.* Алкогольний напій, настояний на травах чи фруктах (Дбр).

НАЧИНКА *|начинка, ж. р.* Начинка для пиріжків із печінки, вишкварків (Шм, Йс, Мч, Лк, Рз, Лщ, Рс, Тп, Юр, Жр, Хр, Кбр, Глм, Плс, Уг, Чй, Окс, Крс, Клд, Гнн).

НАЧИНЯТИ *начи|н'ати, недок.* Наповнювати тісто чи тушку дрібних тварин начинкою (Мх, Лщ, Уг, Пн, Чй, РБ).

НЕДОГРИЗОК *не^{и}|догризок, ч. р.* Недоїдені рештки яблука, груші (Окс, Крс).

НЕДОЇДКИ *не^{и}|дойід^{т}ки, мн.,* Недоїдені рештки страв (Плн, Клд).

НЕДОПАЛОК *не^{и}до|палок, ч. р.* Глевкий хліб (Гр).

НЕДОПІЧОК *не^{и}до|п˙ічок, ч. р.* Недопечений, глевкий хліб (Чй, Уг).

НЕНАЖЕРА *не^{и}на|жера, спіл. р.* Людина, яка багато їсть (Хм, Жр, Сн, Лщ).

НЕПОЖИВНИЙ *не^{и}по|жиўний, ч. р.* Страва без м'яса й молочних продуктів (Тр).

НИЗ *низ, ч. р.* Скибка зі споду хліба (Шм, Йс, Мч).

НОЖКИ *|ноже^{ш}ки, мн.* Свинячі ніжки від ратиці до коліна (внп).

НУТРОЩІ *|нутрошч˙і, мн.* Кишки та інші органи тварини (Снх, Уг, Сч).

НУТРЯК *нут|рак* (Кнл, Лк)*, нут|р'ак, ч. р.* (РБ) 1. Перетоплене нутряне сало (Кнл, РБ); 2. Сало з некастрованого кабана (Лк); 3. Сало, яке відокремлюють з внутрішніх органів свині (РБ).

О

ОБ'ЇДЄНІЯ *обйі|д'ен'ійа, мн.* Будь-яка смачна страва (Хм).

ОБАРАНОК *оба|ранок, ч. р.* Бублик (Жр).

ОББИРАТИ *об:и|рати, недок.* Знімати, обчищати шкірку з картоплі (Чй, Уг, Рз, Глм, Жр, Лщ, Сч, Зл, Дб, Шм, Йс, Мч, Лк).

ОБГРИЗОК *обг|ризок, ч. р.* Недоїдені рештки яблука, груші (Лк, Глм, Жр, Снх, Ск, Тр, Юр).

ОБІД *о^{у}|б˙ід^{т}, ч. р.* (Кнл)*, о|б˙ід^{т}, ч. р.* (внп), *ч. р.* 1. Будь-яка страва, яка вживається в обід (внп); 2. Поминальний обід (Кнл, Клд, Бт, Гр, Сч, Сн, Юр, Плс, Глм, Об); 3. Споживання їжі опівдні (Глм, Плн, Зл, Окс, Крс, Дб, Клд, Лщ,

Хр, Пн, Трг, Снх, Ск, СХ).

ОБІД ПОМИНАЛЬНИЙ *о|б˙ід^{т} поми|нал'ний, ч. р.* 1. Страви, приготовленні у день поминок за померлим (Дб). 2. Поминання померлого споживанням їжі, читанням молитов (Дб).

ОБІД СВЯТКОВИЙ *о|б˙ід^{т} св˙ат|ковий, ч. р.* Обід, приготовлений у свято **(Уг)**

ОБРІЗКИ *об|р'із^{с}ки, мн.* Лушпайки з старої картоплі (Гр, Бт).

ОБЧИСТИТИ *об^{п}|чистити, докон.* Обчищати шкіру з старої картоплі (Тр, Хм).

ОБШКРІБАТИ *об^{п}шкр'і|бати, недок.* Обчищати шкірку з молодої картоплі (Юр).

ОВОЧІ *|овоч˙і, мн.* Овочі (Нс, Уг, Чй, Сч, Сн, Жр, Снх, Ск, Нд, Тп, Тр, Юр, СХ, Зр, Плн, Лщ, Бт, Гр).

ОВСЯНКА *оў|с'анка* (Лщ, Уг, Чй, Пн, Зр, Бт, Гр, Жр, Трг), *гоў|с'анка* (), *ж. р.* Каша із молока та овсяної крупи.

ОГІРКИ БОЧКОВІ *(г)ог˙ір|ки бочко|в˙і, мн.* Огірки, поквашені в діжці на зиму (внп).

ОГІРКИ ДІЖКОВІ *(г)ог˙ір|ки д'іжко|в˙і, мн.* Огірки, поквашені в діжці на зиму (внп).

ОГІРКИ З БОЧКИ *(г)ог˙ір|ки з |бочки, мн.* Огірки, поквашені в діжці на зиму (внп).

ОГІРКИ З ДІЖКИ *(г)ог˙ір|ки з |д'іжки, мн.* Огірки, поквашені в діжці на зиму (внп).

ОГІРКИ КВАШЕНІ *ог˙ір|ки к|вас'ан'і, мн.* Огірки, заквашені в холодному солоному розчині (внп).

ОГІРКИ КОНСЕРВОВАНІ *ог˙ір|ки консе^{и}р|ван'і* (Лщ, Тп, Рс), *ог˙ір|ки консе^{и}р|в˙ірован'і* (внп), *мн.* Огірки, законсервавані на зиму в спеціальному розчині.

ОГІРКИ МАЛОСОЛЬНІ *ог˙ір|ки мало|сол'н'і, мн.* Молоді огірки, залиті солоним розчином на короткий термін (2-3 дні) (Лщ, Бт, Гр, Окс, Жр, Снх, СХ).

ОГІРКИ МАРИНОВАНІ *ог˙ір|ки мари|нован'і, мн.* Огірки, законсервовані з маринаді (Сч, Пн).

ОГІРКИ СОЛОНІ (*г)ойір|ки со|лон'і, мн.* Проквашені огірки (внп).

ОГРИЗКИ *ог|риз^{с}ки, мн.* Недоїдки, недоїдені або надкушені шматки чогось їстівного (внп).

ОГРИЗОК *ог|ризок, ч. р.* Недоїдені рештки яблука, груші (Шм, Йс, Мч, Хм,

Тп, Рс, Плс, РБ).

ОДВАР *от|вар, ч. р.* Компот із сушених фруктів, ягід (Окс).

ОКОВИТА *око|вита, ж. р.* Горілка (Шм, Йс, Мч, Лк).

ОКОРОК *око|рок, ч.. р.* 1. Куряче стегно (внп); 2. Запечена страва з цієї частини м'яса (внп).

ОКОРОЧОК *окоро|чок, ч. р.* Запечене куряче стегно (Уг, Сч, Пн, Бг).

ОКРАЄЦЬ *ок|райиц', ч. р.* 1. Скибка, кусочок, відрізаний від усієї хлібини (Крт, Кбр, Глм, Жр, Лк, Кнл, Жр, Снх, Дб); 2. Кусок хліба, який лишається після того, як його врізали (Шм, Йс, Мч, Хм, Рз, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд).

ОКРАЄЦЬ ХЛІБА *ок|райец' х|л'іба, ч. р.* Шматок хліба, що залишився від буханця (Дб).

ОКРАЙОК *ок|райок, ч. р.* Відрізаний ножем кусок хліба (Тп, Юр).

ОКРОШКА *ок|рошка, ж. р.* Суп із квасу або сироватки та овочів (Лщ, Бт, Гр, Сн, Сч, Уг, Чй, Пн, Зр, Жр, Снх, Ск, СХ, Тп, Тр).

ОЛАД *о|лад, ч. р.* Млинець (Хм).

ОЛАДКА *го|лад^{т}ка, о|лад^{т}ка ж. р.* 1. Дуже пухкий млинець (Шм, Йс, Мч, Мх, Рз, Лщ, Хр, Бт, Гр, Крт, Кбр, Плн, Гнн); 2. Млинець (Плс); 3. Пампушка, замішана на кислому молоці і соді (Дб); 4. Оладка з тертої картоплі (Кнл, Тп, Цб, Тр, Жр, Лщ, Снх, Ск, Тр).

ОЛАДОК *о|ладок, ч. р.* Виріб на молоці та муки, випечений на чарі в олії **(Кбр)**

ОЛАДУШКИ *о|ладушки, мн.* Млинці з кислого молока та тертого кабака (Юр, Клб).

ОЛАДУШОК *о|ладушок, ч. р.* Тонка жарена оладка на кислому молоці або сироватці (Клд).

ОЛІВ'Є *ол'іў|йе, с. р.* Подрібнені овочі і ковбаса, перемащені майонезом (Шм, Йс, Мч, Лк, Клб, Жр, Снх, Ск, СХ, Юр, Плс, Глм, Окс, Рс, Рз, Хр, Уг, Чй, Сч, Сн, Бт, Гр, Об, Дб).

ОЛІЯ БІЛА *(г)о|л'ійа |б ̈іла, ж.р.* Олія світлого кольору, одержана шляхом віджиму холодної маси (Жр, Цб, Лщ).

ОЛІЯ ГІРКА *(г)о|л'ійа г ̈ір|ка , ж.р.* Олія гірка на смак, як правило, давня (внп).

ОЛІЯ ДАВНЯ *(г)о|л'ійа |даўн'а, ж.р.* Олія, яка давно зберігається (внп).

ОЛІЯ ЖАРЕНА *(г)о|л'ійа |жар$^{(')}$ана, ж.р*. Олія темного кольору, одержана шляхом віджиму підігрітої маси (внп).

ОЛІЯ ЖОВТА *(г)о|л'ійа |жоўта, ж.р.* Олія жовта на колір, одержана шляхом віджиму холодної маси (внп).

ОЛІЯ ІЗ СОНЯШНИКА *о|л'ійа і|с:он'ашника, ж.р.* Олія, виготовлена із насіння соняшника (внп).

ОЛІЯ КУКУРУДЗЯНА *о|л'ійа куку|рудз'ана, ж. р.* Жир, вироблений із зерна кукурудзи (Клб).

ОЛІЯ МОЛОДА *(г)о|л'ійа моло|да, ж.р.* Олія свіжа (Дбр).

ОЛІЯ НЕЖАРЕНА *(г)о^{у}|л'ійа не^{и}|жар$^{(ъ)}$ана* Олія світлого кольору, одержана шляхом віджиму холодної маси

ОЛІЯ *о^{у}|л'ійа* (Кнл); *о|л'ійа* (Шм, Йс, Мч, Лк, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Юр, Лщ, Хр, Гр, Бр, Уг, Чй, Сн, Сч, Плс, Об, Окс, Дб, Тп, Крс, Дб, Зл, РБ, Клб, Рс, Рз, Ів, Нд, Клн), *го|л'ійа го^{у}|л'ійа* (Нс, Кбр, Зл, Окс, Крс), ж.р. *о|л'ій* (Крт), гулій *ч. р.* Жир, вироблений із соняшникового насіння.

ОЛІЯ ПІНИСТА *(г)о|л'ійа |п˙іниста, ж.р.* Олія, яка піниться при нагріванні (внп).

ОЛІЯ СВІТЛА *(г)о|л'ійа с|в˙ітла, ж.р.* Олія світлого кольору, одержана шляхом віджиму холодної маси (внп).

ОЛІЯ СОНЯШНИКОВА *о|л'ійа со|н'ашни|кова, ж.р.* Олія, виготовлена із насіння соняшника (внп).

ОЛІЯ ТЕМНА *(г)о|л'ійа |темна, ж.р.* Олія темного кольору, одержана шляхом віджиму підігрітої маси (внп).

ОМЛЕТ *ом|л'ет, ч. р.* Яйця, збиті з молоком і посмажені на сковороді (внп).

ОПАЛОК *о|палок, ч. р.* Невеличкий хлібець із тіста, зібраного з дна макітри (Тп, Рс, Лщ).

ОПАРА *о|пара, ж. р.* 1. Закваска для тіста (Мх, Лщ, Бт, Гр); 2. Страва з густо запареного борошна, засмаженого салом (Рс).

ОСАДОК *о|садок, ч. р.* Осад від олії на дні посудини, діжі (внп)

ОСЕЛЕДЕЦЬ *осе^{и}|леде^{и}ц'* (внп), *госе^{и}|леде^{и}ц'* (Кбр, Крт, Лщ, Пн, Уг, Хр, Бт, Гр, Рз, Жр, Снх, Ск), *ч. р.* Оселедець, солона риба (внп).

ОСЕЛЕДЕЦЬ ПІД ШУБОЮ *осе^{и}|ледец' п˙ід |шубойу, ч. р.* Страва з овочів та оселедця, складених пластами, перемащеними майонезом (Жр, Снх, Ск, Трг, Ів).

ОСТИНЦІ *ос|тинц'і, мн.* Цукерки (Тр).

ОШИЙНИК *о|шийник, ч. р.* Сало з підгорля свині (РБ).

ОШИЙОК *о|шийок, ч. р.* 1. Шмат сала з підгорля поросяти (Сч, Дб). 2. М'ясо на шиї свині (внп).

П

ПАЛИЧКИ СИРНІ *|палички |сирн'і, мн.* Сир, скучений у формі пальця, обжарений на олії, обсипаний сухарями (Уг, Лщ, Сч).

ПАЛЬОНКА *па|л'онка, ж. р.* Спиртний напій із цукру (Шм, Йс, Мч, Лк).

ПАЛЬЧИКИ *|пал'чики, мн.* 1. Випечені зі свинини крученики з начинкою (Шм, Йс, Жр, Мч, Лк, Сч, Лщ, Бт, Гр, Врх, Хм); 2. Сорт винограду (Кнл) (Шм, Йс, Мч, Жр, Сч, Лщ, Бт, Гр, Хр); 3. Пальці (внп); 4. Виріб, закручений у свинячу сітку, начинений відвареною печінкою (Юр).

ПАЛЯНИЦЯ *пал'а|ниц'а, ж. р.* 1. Круглий білий хліб (Шм, Йс, Мч, Хм, Мх, Цб, Крт, Клб, Клд, Клб, Гнн); 2. Булка з білого пшеничного борошна (Тп, Кбр, Плн, Об, Окс, Крс, Клд, Клб); 3. Велика хлібина (Хр, Окс, Гнн); 4. Домашній хліб (Крт); 5. Круглий з прісного тіста пиріг із сиром, капустою, яблуками (Глм, Плс, Об).

ПАМПУШЕЧКА *пам|пуши^{е}чка, ж. р.* Невеликий круглий хлібець, обмочений в олії з часником, подається до борщу (внп).

ПАМПУШКА *пам|пушка, ж, р.* 1. Невелика кругла булочка з пшеничної, житньої або гречаної муки, подають з часником (внп); 2. Пухке печене тісто, подають з варенням, сметаною (Сч).

ПАРАНІ *па|ран'і, мн.* Своєрідний рулет або хлібець з суміші фаршу, хліба й приправ (Мх).

ПАСКА *|паска, ж. р.* Обядовий хліб на Великдень (внп).

ПАСОЧКА *|пасочка, ж. р.* Невелика паска (внп).

ПАШТЕТ *паш|тет, ч. р.* 1. Страва, приготовлена з вареної свинячої голови чи нутрощів (внп); 2. Начинка для пирогів із печінки, вишкварків (Крт).

ПЕЛЬМЕНІ *п'іл'|мен'і* (Шм, Йс, Мч, Лк), *п'іл'і|м˙ен'і* (Жр, Сн, Лщ), *мн.* Невеликі вареники з м'ясним фаршем, заліплені у формі вушок.

ПЕРВАК *пе^{и}р|вак, ч. р.* Перший літр самогонки, майміцніший (внп).

ПЕРВАЧ *пе^{и}р|вач* Перший літр самогонки, майміцніший (Дбр).

ПЕРЕВЕРТАНИК *пе^{и}ре^{и}ве^{и}р|таник, ч. р.* Книш, корж, загорнутий всередину краями та змазаний жовтком (Жр, Снх).

ПЕРЕГОН *пе^{и}ре^{и}|гон, ч. р.* Побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків, сметани (Мх).

ПЕРЕДОК *пи^{е}ре^{и}|док, ч. р.* Поребрина, передня частина туші з ребрами, м'ясо з ребрами (Кнл, РБ).

ПЕРЕЖОВУВАТИ *пе^{и}ре^{и}|жовувати, недок.* Жувати, подрібнювати, розминати їжу в роті (внп).

ПЕРЕПІЧКА *пе^{и}|реп˙ічка, ж. р.* 1. Невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках діжі, макітри (Хм, Тп); 2. Приплюснутий, поколотий ножем хлібець з кислого тіста, спечений на молоці (Крт, Кбр, Плн, Окс, Клб); 3. Жарений на

сковороді корж (Крт); 4. Прісний пиріг з сиром, гарбузом (Кбр); 5. Кругла спечена хлібина з борошна вищого гатунку (Зл).

ПЕРЕЦЬ ДУШИСТИЙ *|пере^{и}ц’ ду|шистиї, ч. р.* Приправа, перець, який пахне (внп).

ПЕРЕЦЬ НАЧИНЕНИЙ *|пере^{и}ц’ на|чин’аниї, ч. р.* Болгарський перець начинений фаршем з каші та м’яса (внп).

ПЕРЕЦЬ ФАРШИРОВАНИЙ *|пере^{и}ц’ фарши|рованиї, ч. р.* Начинений мясною начинкою болгарський перець Болгарський перець начинений фаршем з каші та м’яса (внп).

ПЕРЛОВКА *пе^{и}р|лоўка, ж. р.* 1. Каша з перлової крупи (внп); 2. Перлова крупа (внп).

ПЕРЦІВКА *пе^{и}р|ц’іўка* (Сч, Уг), *пе^{и}р|цоўка* (Жр, Снх, Ск, СХ), *ж. р.* Міцний алкогольний напій, настояний на червоному перці.

ПЕТРУШКА *пе^{и}т|рушка, ж. р.* Приправа до страви (внп).

ПЕЧЕНЯ ДОМАШНЯ *пе^{и}|чен’а до|машн’а, ж. р.* Запечене або смажене м’ясо (Хр).

ПЕЧЕНЯ *пи^{е}|чен’а, ж. р.* 1. М’ясна страва, запечене або смажене м’ясо: (Кнл, Клд); 2. Поребрина, передня частина туші з ребрами (Нс); 3) Страва, приготовлена з картоплі та м’яса (Мх, Плн).

ПЕЧІНКА *пе^{и}|ч ̇інка, ж. р.* Начинка для пирогів (внп).

ПЕЧІНКА СМАЖЕНА *пе^{и}|ч’інка с|мажана, ж. р.* Тушкована страва з гов’яжої або свинної печінки (Жр, Лщ, Уг, Пн, Чй, Бт, Гр, Трг, Снх, Сч, Ск, Зр, Рс, Тп).

ПЕЧІНКА У СМЕТАНІ *пе^{и}|ч’інка у сме^{и}|тан’і, ж. р.* Тушкована страва з гов’яжої або свинної печінки у сметані **(**Жр, Лщ, Уг, Пн, Чй, Бт, Гр, Трг, Снх, Сч, Ск, Зр, Рс, Тп).

ПИВО *|пиво с. р.* Хмільний напій (внп).

ПИВО БЕЗАЛКОГОЛЬНЕ *|пиво бе^{и}залко|гол’не, с. р.* Пиво без алкоголю (Жр, Снх, Ск, Лщ, Сч, Уг).

ПИВО БІЛЕ *|пиво |б ̇іле, с.р.* Недоброжене мутне пиво (Жр, Цб, Лщ).

ПИВО ЖИТНЄ *|пиво |житн’е, с.р.* Пиво із житнього солоду (внп).

ПИВО ЖОВТЕ *|пиво |жоўте, с.р.* Світле пиво (Дбр).

ПИВО МІЦНЕ *|пиво м ̇іц|не, с.р.* Пиво 10 градусів (Дбр).

ПИВО ПШЕНИЧНЕ *|пиво пше^{и}|ничне, с.р.* Пиво з пшеничного солоду (внп).

ПИВО СВІТЛЕ *ˈпиво сˈв˙ітле, с. р.* Пиво світлого коричневого кольору (внп).

ПИВО ТЕМНЕ *ˈпиво ˈтемне, с. р.* Пиво темно-коричневого кольору (внп).

ПИВО УМАНСЬКЕ *ˈпиво ˈуманс'ке, с.р.* Пиво, виготовлене в Умані (Бт, Йс, Юр, Рс).

ПИВО ХМІЛЬНЕ *ˈпиво хм˙ілˈ'не, с.р.* Пиво, виготовлене із суцвіття хмелю (Дбр).

ПИВО ХМІЛЬОВЕ *ˈпиво хм˙ілˈ'оˈве, с.р.* Пиво, виготовлене із суцвіття хмелю (Бт, Йс, Юр, Рс).

ПИВО ЧЕРНІГІВСЬКЕ *ˈпиво чеᵘрˈн'іг˙іўс'ке, с.р.* Марка пива (внп).

ПИВО ЧОРНЕ *ˈпиво ˈчорне, с.р.* Пиво темно-коричневого кольору (Дбр).

ПИВО ЯЧМІННЕ *ˈпиво йачˈм˙ін:е, с.р.* Пиво з ямнінного солоду (внп).

ПИРІГ З ВАРЕННЯМ *пиˈр'іг з ваˈрен'ам, ч. р.* Печений виріб із тіста з начинкою: вишневим, малиновим, абрикосовим, яблучним варенням (внп).

ПИРІГ З ВИШНЯМИ *пиˈр'іг з ˈвишн'ами, ч. р.* Печений виріб із тіста, начинений вишнями (Ск, СХ, Трг, Юр, Лщ, Бт, Бг, Плс).

ПИРІГ З ЯБЛУКАМИ *пиˈр'іг з ˈйаблуками, ч. р.* Печений виріб із тіста, начинений яблуками (Уг, Чй, Лщ, Бт, Зр, Рс, Рз, Окс).

ПИРІГ ІЗ ГАРБУЗОМ *пиˈр'іг із гарбуˈзом, ч. р.* Печений виріб із тіста прісного з гарбузом (Хм).

ПИРІГ ІЗ СИРОМ *пиˈр'ігізᶜ ˈсиром, ч. р.* Печений виріб із прісного тіста із сиром (Хм).

ПИРІГ *пиˈр'іг, ч. р.* 1. Прісний пиріг з сиром, гарбузом чи іншою начинкою (Рз, Уг, Чй, Сч, Хм, Сн, Лщ, Бт, Гр, Жр, Снх, Ск, СХ, Нд, Ів, Тп, Рз, Плс, Клб, Клд, Гнн); 2. Випічка з начинкою: яблуками, вишнями (Рз, Лщ, Уг, Крт, Плн); 3. Печений виріб з начинкою на дріжджовому тісті (Кбр, Плс, Окс, Клд); 4. Печений із солодкого тіста корж, начинений різними фруктами (Зл).

ПИРІЖКИ З ВИШНЯМИ *пир'іжᵘˈки з ˈвишн'ами, мн.* Пиріжки із прісного або дріжджового тіста, начинені вишнями (внп).

ПИРІЖКИ З ГОРОХОМ *пир'іжˈки з гоˈрохом, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста, начинені гороховою кашею (Жр, Снх, Ск, Сч, Уг, Лщ, СХ, Трг).

ПИРІЖКИ З ГРЕЧКОЮ *пир'іжᵘˈки з гˈречкойу, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста, начиненені гречаною кашею (Сч, Лщ, Хр).

ПИРІЖКИ З КАПУСТОЮ *пир'іжᵘˈки з каˈпустойу, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста з тушеною капустою (Уг, Чй, Пн, Хр, Сч, Сн, Лщ, Жр,

Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Гнн).

ПИРІЖКИ З ЛІВЕРОМ *пир'іж^{ш}|ки з |л'іве^{и}ром, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста, начинені лівером (Жр, Лщ, Уг, Тр, Рс).

ПИРІЖКИ З М'ЯСОМ *пир'іж^{ш}|ки з м|йасом, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста начинені фаршем теляти або поросяти (Лщ, Хр, Сч, Уг, Чй, Пн, Бт, Гр, Трг, Ів, Юр, Жр, Снх, Окс, Плс, Глм, Клб).

ПИРІЖКИ З МАКОМ *пир'іж^{ш}|ки з |маком, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста з маком (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Зл, Сч, Сн, Лщ, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Дб, Окс, Глм, Об, Гнн).

ПИРІЖКИ З МОРКВОЮ *пир'іж^{ш}|ки з |морквойу, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста, начинені тушкованою морквою (Жр, Снх, Лщ, Сч).

ПИРІЖКИ З ПЕЧІНКОЮ *пир'іж^{ш}|ки з пе^{и}|ч ̈інкойу, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста, начинені гов'яжою печінкою (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч, Сн, Лщ, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Дб, Окс, Глм, Клб, Гнн).

ПИРІЖКИ З ПОВИДЛОМ *пир'іж^{ш}|ки з по|в ̈ідлом, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста з повидлом (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч, Лщ, Жр, Снх, Ск, Нд, Дб, Окс, Глм, Клб).

ПИРІЖКИ З ЯБЛУКАМИ *пир'іж^{ш}|ки з |йаблуками, мн.* Пиріжки з прісного або дріжджового тіста з яблуками (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч, Сн, Лщ, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Дб, Окс, Глм, Клб, Гнн).

ПИРІЖКИ *пир'іж^{ш}|ки, мн.* Печені вироби із тіста, овальної форми, начинені начинкою (внп).

ПИРІЖКИ ПРІСНІ *пир'іж^{ш}|ки п|р'існ'і, мн.* Пиріжки з прісного тіста, начинені сиром, гарбузом чи іншою начинкою (внп).

ПИРІЖОК *пир'і|жок, ч. р.* Печений виріб із тіста, начинений сиром, гарбузом (внп).

ПИРОГИ ПРІСНІ *пиро|ги п|р ̈існ'і, мн.* Пиріжки з прісного тіста з сиром, гарбузом (Клд).

ПИРОЖИНО *п ̈і|рожино, с. р.* Солодкий пряник (Шм, Йс, Мч).

ПИЩА |*пишча* (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч), |*п ̈ішч ̈а* (Лщ, Рз, Жр, Снх)

ПИЩА ГОСТРА |*п ̈ішч ̈а |гостра* (Лщ, Рз, Жр, Снх), |*пишча* (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч), *ж.р.* Страва, яка подразнює слизову шлунку.

ПИЩА ГОТОВА |*п ̈ішч ̈а го|това* (Лщ, Рз, Жр, Снх), |*пишча* (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч), *ж.р.* страва, готова до вживання.

ПИЩА ДОБРА |*п ̈ішч ̈а |добра* (Лщ, Рз, Жр, Снх), |*пишча* (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч), *ж.р.* Смачна їжа.

ПИЩА ЗВАРЯНА *ˈпˑішчˑа зˈвар'ана* (Лщ, Рз, Жр, Снх), *ˈпишча* (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч), *ж.р.* Страва, приготовлена методом варіння.

ПИЩА СМАЧНА *ˈпˑішчˑа смачˈна* (Лщ, Рз, Жр, Снх), *ˈпишча* (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч), *ж.р.* Смачна їжа.

ПИЩА СУХА *ˈпˑішчˑа суˈха* (Лщ, Рз, Жр, Снх), *ˈпишча* (Уг, Чй, Пн, Зр, Хр, Сч), *ж.р.* Страва, яку не варили.

ПІВБУХАНКИ *пˑіўбуˈханки, ж. р.* Великий окраєць хліба (Клд).

ПІВНИКИ *ˈпˑіўники, мн.* Солодкі вироби з вареного цукру у формі півників (Жр, Сч, Лщ, Рс, Хр, Рз).

ПІВХЛІБИНИ *пˑіўхл'іˈбини, ж. р.* Половина буханки хліба (внп).

ПІДВЕЧІРОК *пˑідвеˈчˑірок* (Сч, Кбр, Крс, Дб, Лщ, Рз, Жр, Снх, Хр, Бт, Гр, СХ, Ск, Нс, Плс, Об, Клд, Гнн), *пудᵐвеᵘˈчˑірок* (Кнл), *пˑідвеᵘˈчˑірок* (Шм, Йс, Мч), *ч. р.* Споживання їжі між обідом і вечерею.

ПІДЛИВА *пˑідˈлива* (Шм, Йс, Мч, Мх, Об, Жр, Снх, Ск, Тр, СХ, Лщ, Бт, Гр, Сч, Сн, Хр, Крс, Плс, Гнн), *подˈл'іва* (Лк, Кбр, Об, Крт), *ж. р.* 1. Рідка приправа до страви, соус (Глм, Плн, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Лщ, Хр, Зр, Бт, Гр, Тр, Тп, Рс, Плс, Крс); 2. Страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою (Крт).

ПІДЛИВКА *пˑідˈлиўка* (Кбр, Окс), *подˈл'іўка* (Сч, Хр, Хм, Зл, Рз), *ж. р.* Підлива, рідка приправа до страви, соус.

ПІДОШВА *пˑіˈдошва, ж. р.* 1. Скибка зі споду хліба чи короваю (внп).

ПІДПАЛОК *пˑідᵐˈпалок, ч. р.* 1. Коржик з кислого тіста, спечений на сковороді або в печі (Чй, Уг, Нс, Глм, Плн, Об, Зл, Дб); 2. Будь-який малий хліб (Гнн); 3. Невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках діжі, макітри(Шм, Йс, Мч, Плн, Лк).

ПІДЧЕРЕВИНА *пˑідᵐчеᵘˈревина, ж. р.* Передня частина туші з ребрами (Тп, Жр, Уг, Чй, Рс, Лщ, Бт, Сч, Хр).

ПІДЧИНКА *пˑітˈчинка, ж. р.* Розчина, закваска для тіста (Кбр).

ПІНКА *ˈпˑінка* (РБ),*ˈпˑенка* (Шм, Йс, Мч), *ж. р.* Коричнева чи кремова плівка, що виникає на молоці, довго пряженому на малому жару в печі.

ПИРІЖЕЧКИ *пˑіроˈжечки, мн.* значен. зменш. Невеличкі вироби з тіста начинені різними начинками: яблуками, вишнями, творогом (внп).

ПІРОЖНЕ *пˑіˈрожне, с. р.* Здобне тісто (Хм, Сч).

ПІСНИЙ *пˑісˈниї, ч. р.*1. Їжа, приготовлена в піст, без додавання тваринних жирів (внп); 2. Пісна земля, виснажена, в якій відсутні міндобрива (Кнл, Лк, Жр, Снх, Ск, Лщ, СХ, Ів, Нд, Клн).

ПЛАЧИНДА *пла|чинда, ж. р.* Прісний пиріг з гарбузом (Гнн).

ПЛЕТЬОНКА *пл'е|т'онка, с. р.* 1. Хлібний виріб, заплетений у колосок (Жр, Снх, Ск).; 2. Твердий сир, заплетений у косичку (Жр, Лщ, Уг).

ПЛЕЧКО *п|лечко, с. р.* Передня частина туші з ребрами, м'ясо з ребрами (Юр).

ПЛЄССЄНЬ *п|л'ес'ін', ж. р.* Пліснява, що покриває залежані продукти (Бт, Гр, Клд, Об, Зл, Клб).

ПЛІВКА *п|л'іўка, ж. р.* Коричнева чи кремова плівка, що виникає на молоці, довго пряженому на малому жару в печі (Жр, Снх, Ск, Лщ).

ПЛІСНЯ *п|л'існ'а, ж. р.* Пліснява на застоялому молоці, різній кваснині (Глм).

ПЛІСНЯВА *п|л'іс'н'ава, ж. р.* Наліт грибків, що вкриває залежані продукти (Лк, Плс, Об, РБ, Клд).

ПЛІСНЯВІТИ *пл'іс|н'ав'іти, недок.* Братися пліснявою (внп).

ПЛІСНЯВКА. *п|л'іс'н'аўка, ж. р.* Пліснява (Хм, Плн, Окс, Крс).

ПЛОВ *плоў, ч. р.* Страва з рисової крупи та м'яса (Хм, Тп, Лщ, Жр).

ПЛЬОНКА *п|л'онка* Коричнева чи кремова плівка, що виникає на молоці, довго пряженому на малому жару в печі (внп).

ПЛЮШКА *п|л'ушка, ж. р.* Виріб із дріжджового тіста у формі серця, зверху посипаний цукром (Юр, Жр, Трг, Снх, Ск, Лщ, Уг, Пн, Бт, Гр, Сч, Сн, Рз, Рс).

ПЛЯМКАННЯ *п|л'амкан':а, с. р.* Голосне жування їжі (внп).

ПЛЯЦИК *п|л'ацик, ч. р.* 1. Недопечений, глевкий хліб (Рс, Лщ, Тп); 2. Корж невеликого розміру із сірого борошна (Сн).

ПОЖИВА *по|жива, ж. р.* Їжа (Хр).

ПОЛДНІК *|полдн'ік, ч. р.* Споживання їжі після обіду перед вечерею (Мх).

ПОЛКА *|полка, ж. р.* Смуга м'яса, знята з хребта свині (Дб).

ПОЛУДЕНОК *|полуде^{и}нок, ч. р.* Споживання їжі після обіду перед вечерею (Лк, Глм, Окс, Клб).

ПОЛУДЕНЬ *по^{у}|луде^{и}н',ч. р.* Споживання їжі після обіду перед вечерею (Кнл, Кбр, Крт, Плн, Жр).

ПОЛУДНИК *|полудник, ч. р.* Споживання їжі після обіду перед вечерею (Мч, Йс, Зл).

ПОМІДОРИ ДІЖКОВІ *пом'і|дори д'іжко|в'і, мн.* Помідори, поквашені в діжці на зиму (внп).

ПОМІДОРИ З БОЧКИ *пом'і|дори з |бочки, мн.* Помідори, поквашені в

діжці на зиму (внп).

ПОМІДОРИ З ДІЖКИ *пом¨і|дори з |д'іжки, мн.* Помідори, поквашені в діжці на зиму (внп).

ПОМІДОРИ КВАСЯНІ *пом¨і|дори к|вас'ан'і, мн.* Помідори, заквашені в солоному розчині (внп).

ПОМІДОРИ КИСЛІ *пом¨і|дори |кисл'і, мн.* Помідори, заквашені в солоному розчині (Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Глм, Окс, Гнн).

ПОМІДОРИ КОНСЕРВОВАНІ *пом¨і|дори консе^{и}р|в¨ірован'і, мн.* Помідори, стерилізооване в маринаді (Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Гнн).

ПОМІДОРИ МАРИНОВАНІ *пом¨і|дори мари|нован'і, мн.* Помідори, мариновані в солоному маринаді і стерилізовані в банках (Лк, Хм, Мх, Тп, Цб, Трг, Лщ, Уг, Ск, Тр, Кл, Нд, СХ, Рс, Нс, Крт, Тр, Об, Крс, РБ, Клб, Клд).

ПОНЧИКИ *|пончики, мн.* Солодкі вироби з тіста, смажені в олії і притрушені цукровою пудрою (внп).

ПОПРОБУВАТИ *поп|робувати, док.* Покуштувати, з'їсти або випити трохи чого-небудь для проби (внп).

ПОРІБРИНА *по|р'ібина* (Гр, Глм, Зл), *пу|р'ібри^{е}на* (Кбр), *ж. р.* М'ясо з ребрами.

ПОРІБРЯ *по|р'ібр'а* (Шм, Йс, Мч, Об, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Гр, Бт, Крс), *по|р'ібйа* (Кнл, Окс, Лк), *с. р.* Передня частина туші з ребрами, м'ясо з ребрами.

ПОРОСЯ ЗАПЕЧЕНЕ *поро|с'а за|печане, с. р.* Страва з запеченого молодого поросяти (Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Об, Зл, Окс, Дб, Крс).

ПОРОСЯ НАЧИНЕНЕ *поро|с'а на|чин'ане, с. р.* Запечене молоде порося, начиненого овочами (Шм, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Плс, Об, Зл, Глм, Окс, Гнн).

ПОРОСЯ ФАРШИРОВАНЕ *поро|с'а фарши|роване, с. р.* Запечене молоде порося, нафаршироване овочами та фруктами (Уг, Сч, Сн, Лщ, Вр, Гнн).

ПОРТВЕЙН *порт|вейн, ч.р.* Різновид вина (внп).

ПОТРІБКА *|потр'іб^{п}ка, ж. р.* Начинка для пирогів (Жр).

ПОХЛЬОБКА *пох|л'об^{п}ка, ж. р.* 1. Густий суп з пшона, заправлений салом (Шм, Йс, Мч); 2. Зневажлива назва дуже рідкої страви (Мх).

ПОЦВІЛИЙ *поц|в¨ілий, ч. р.* Зіпсований продукт, покрився плівкою (Цб).

ПРИПРАВА *прип|рава, ж. р.* Те, що додають до страви для поліпшення її смаку, аромату (внп).

ПРИСИПКА *при|сипка, ж. р.* Сипуча рідина із цукру для почипання виробів із тіста (Цб, Уг, Сн, Лщ).

ПРОБУВАТИ *п|робувати, недокон*. Перевіряти страву на готовність (внп).

ПРОДУКТ ПОРЧЕНИЙ *про|дукт |порчаний, ч. р.* Про страву, продукти, їжу, яка зіпсувалася (внп).

ПРОДУКТИ *про|дукти, мн.* Те, з чого готують страви (внп).

ПРОСКУРКА *п|роскурка, ж. р.* Круглий обрядовий прісний хлібець (внп).

ПРОСТОКВАША *простоk|ваша, ж. р.* Прокисле молоко (Мх, Клд, Гнн).

ПРЯЖАНКА *пра|жанка, ж. р.* Ряжанка, топлене незбиране молоко (Жр).

ПРЯЖИТИ *п|ражити, недок.* Довго кип'ятити молоко на малому вогні (Крт, Кбр, Глм, Зл, Тп, Плс, Жр).

ПРЯНИК *п|р'аник* (Жр, Снх, Ск, Трг)*, п|ран'ік* (Кнл, ЖР, Снх, Ск, СХ, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Клн, Трг, Бр, Лщ, Бт, Гр, Сч, Сн, Уг, Чй, Зр, Рс), *ч. р.* Солодкий кондитерський виріб.

ПУДРА *|пудра, ж. р.* 1. Присипка із цукру (Цб, Жр, Уг, Снх, Чк, Гр, Ск, Сх, Гнн); 2. Збите сире яйце з цукром (Юр).

ПУНДИК *|пундик, ч. р.* 1. Пиріжок з м'ясною начинкою (Сч, Уг); 2. Виріб з тіста без начинки (Сч, Уг, Чй); 3. Печиво продовгуватої форми, розрізане посередені ножем і перекручене, з прісного тіста без начинки (Жр, Снх, Ск, Лщ, Уг).

ПУПАНОЧКА *|пупаночка, ж. р.* Страва з рваних шматочків тіста, зварених на молоці (Лк).

ПШОНКА *п|шонка, ж. р.* Каша з пшона заправлена піджаркою, або зварена на молоці **(Лщ, Сч, Уг, Жр, Сн, Ск, Тр, Нд)**

ПШОНЯНКА *пшо|н'анка, ж. р.* Каша з пшона **(Рз).**

ПЮРЕ ГОРОХОВЕ *п ̈у|ре го|рохове, с. р.* Страва, приготовлена з гороху (Мх).

ПЮРЕ КАРТОПЛЯНЕ *п ̈у|ре картоп|л'ане, с. р.* Пюре з відвареної очищеної розім'ятої картоплі (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Плс, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Клб).

ПЮРЕ *п ̈у|ре, с. р.* 1. Пюре з відвареної очищеної розім'ятої картоплі (Плн, Нс, Кбр, Крт, Хр, Лщ, Уг, Пн, Чй, Тп, Рс, Жр, Сн, Ск, Тр, Юр, Йс, Мч, Кнл, Об, Окс, Крс, Дб, Клб); 2. Страва, приготовлена з розім'ятих чи протертих овочів або фруктів (Ск, Тр, Юр, Хр, Лщ, Уг, Пн).

ПЮРЕШКА *п ̈у|решка, ж. р.* Пюре з відвареної очищеної розім'ятої картоплі (Жр).

Р

РАГУ ОВОЧЕВЕ *ра|гу ово|чеве, с. р.* Тушкована страва зі свіжих овочів (Жр, Уг, Сч, Рс).

РАГУ *ра|гу, с. р.* 1. Страва з тушеної капусти (Хм, Жр); 2. Страва приготовлена з картоплі, капусти, м'яса (Мх, Тп, Рс, Сч, Снх, Жр, Тп, Рс, Клд, Гнн); 3. Страва з тушкованих молодих овочів (Жр, Лщ, Уг, Сч).

РАКОТИЦІ *|ракотиц'і, мн.* Свинячі ніжки від ратиці до коліна, які використовують для приготування холодцю (Юр).

РАКОТИЧКИ *|ракотички, мн.* Свинячі ніжки від ратиці до коліна, які використовують для приготування холодцю (Мх).

РАПСОЯ *рап|сойа, ж. р.* Жир, виготовлений із соняшникового насіння (Плн).

РАТИЦІ *|ратиц'і, мн.* Свинячі ніжки від ратиці до коліна, які вкористовують для приготування холодцю (Лк, Жр, Снх, Ск, Ск, Лщ, Бт, Гр, Сч, Хр).

РАТИЧКИ *|ратички, мн* Свинячі ніжки від ратиці до коліна, які використовують для приготування холодцю (Кнл, Сн, Лщ, Жр, Гнн, Дб, РБ, Клд).

РВАНЦІ *р|ванц'і, мн.* Галушки (Клд).

РЕБЕРЦЯ *ре^{и}|берц'а, мн.* 1. Поребрина, передня частина туші з ребрами, м'ясо з ребрами (Хр, Плн, Уг, Чй); 2. Срава, приготовлена з ребер (Хр, Плн, Уг, Чй).

РЕБРА *|ребра, мн.* Страва, приготовлена з ребер поросяти (Рс, Лщ, Сч, Уг, Бг)

РИБА ЗАЛИВНА *|риба зали|ўна, ж. р.* Холодець із риби (Чй, Снх, Жр, Уг, Рс, Тп, Лщ).

РИБА КАПЧОНА *|риба кап|чона, ж.р.* Риба, приготовлена способом коптіння (внп).

РИБА НА ПАРУ *|риба на па|ру, ж.р.* Риба, приготована на пару (внп).

РИБА СОЛОНА *|риба со|лона, ж. р.* Оселедець (Кбр).

РИБА СТУДЕНА *|риба с|туд'ана, ж. р.* Холодець із риби (Шм, Йс, Мч).

РИБА ФАРШИРОВАНА *|риба фарши|рована, ж. р.* Риба, начинена фаршем або овочами (Лщ, Бт, Рс, Хр, Сч).

РИБА ХОЛОДЯНА *|риба хо|лод'ана, ж. р.* Холодець із риби (Сн, Жр, Лщ, Лв, Уг, Чй).

РОБИТИ РОЗЧИНУ *ро|бити рош|чину, недок.* Розчиняти хліб (Жр).

РОГАЛИК З МАКОМ *ро|гал'ік з |маком, ч. р.* Виріб з тіста трикутної форми **(Хм).**

РОГАЛИК З ПОВИДЛОМ *ро|гал'ік з^{с} по|в'ідлом, ч. р.* Виріб з тіста трикутної форми (Хм, Мх, Гнн, Тп, Цб).

РОГАЛИК З ЦУКРОВОЮ ПУДРОЮ *ро|гал'ік з^{с} цук|ровойу |пудройу, ч. р.* Виріб з тіста трикутної форми, посипаний цукровою пудрою (Хм).

РОГАЛИК *ро|галик* (Шм, Йс, Мч, Дб, Клб), *ру|галик* (Лк), *ро|гал'ік* (Хм, Мх, Гнн, Тп, Цб), *ч. р.* 1. Виріб із тіста, який печуть у формі півмісяця з начинкою різним варенням (Сч, Юр, Клд, Гнн, Жр, Уг, Лщ, Чй, Сч, Сн, Тп, Трг, Бт, Гр, Пн, Окс, Цб); 3. Виріб різної форми із тіста, з сиром або варенням (Дб).

РОЖКИ *|рожʷки, мн.* Виріб з прісного тіста у вигляді равлика (Жр, Снх, Ск, Тр, Ів, Нд, Лщ, Тп, Рс, Гнн).

РОЗСІЛ *ро|с':іл* (РБ, Клб, Клд), *ро|сол* (Хм, Жр, Сн, Лщ, Хр, Бт, Гр, Чй, Уг, Зр, Рс, Рз, Тп, Ск, СХ, РБ, Об, Плс, Глм, Дб, Гнн), *ч. р.* 1. Солоний розчин для закваски огірків і помідорів (внп); 2. Сік пущений після бродіння овощів (РБ).

РОЗСОЛЬНИК *ро|с:ол'ник, ч. р.* Суп із пшона і квашених огірків (Уг, Чй, Лщ, Бт, Гр, Сн, Сч, Хр, Гнн, Зр, Пн, Жр, Снх, Ск).

РОЗЧИН *|рошчин, ч. р.* Розчина, закваска для тіста (Крт, Клд).

РОЗЧИНА *рош|чина, ж. р.* 1. Закваска для тіста (Кнл, Нс, Рз, Плн, Плс, Окс, Дб); 2. Шматок висушеного кислого тіста, що залишається для закваски тіста (Чй, Уг).

РОЗЧИНЯТИ *рошчи|н'ати недок.* Розчиняти, робити розчину на хліб (Кнл, Хм, Нс, Крт, Кбр, Об, Зл, Окс, Клд); *ростро|р'ати* (Шм, Йс, Мч, Плн, Крс, Дб).

РОЗЧИНЯТИ ХЛІБ *рошчи|н'ати хл'іб, ч. р.* Готувати опару на хліб (Лщ, Гр, Рс, Жр, Снх, Сч, Сн, Уг, Пн).

РОМАШКА *ро|машка, ж. р.* Салат зі свіжих овочів: кукурузки, горошку, помідорів, перцю болгарського, моркви по-корейськи, ковбаси, майонезу (Рс).

РУЛЕТ *ру|л'ет, ч. р.* 1. М'ясо (підчеревина), закручене в рулет, натерте часником, сіллю, перцем (Шм, Йс, Мч, Лк, Кнл, Мх, Дб, РБ, Уг, Сч, Сн, Чй, Лщ, Бт, Гр, Хр, Зр, Гнн, Рз, Клд); 2. Пиріг із тіста, згорнутого в трубку кількома шарами, між якими міститься начинка (Шм, Йс, Мч, Хм, Чй, Цб, Жр, Рз, Тр, Снх, Ск, Крс, Юр, Клб).

РУЛЬКА *|рул'ка, ж. р.*1. Свинячі ніжки (від ратиці до коліна), зварені, запечені, нафаршировані (Тп, Лщ); 2. М'ясна страва, запечене або засмажене м'ясо (Клд).

РЯЖАНКА *|р'ажанка* (Нс, Кбр, Гнн, Крт, Хр, Лщ, Уг, Пн, Чй, Тп, Рс, Жр, Сн, Ск, Тр, Юр, Йс, Мч, Кнл, Клб, Глм), *|ражанка* (Уг, Чй, Жр, Снх, Гнн, Сч, Сн, Лщ, Ру, Тп, Зл, Окс, Клд, Гнн, Нс, Кбр, Гнн, Крт, Хр, Лщ, Уг), *ж. р.* Топлене незбиране молоко, заквашене сметаною.

С

САЙКА *|сайка, ж. р.* Булочка (Жр, Трг, Снх).

САЛАБАЙ *сала|бай, ч. р.* Розсольник із квашених огірків (Уг).

САЛАТ З КАПУСТИ *са|лат з^{с} ка|пусти, ч. р.* Салат із капусти перемащений олією (Лк, Жр, Снх, Гнн, Уг, Сч, Бт, Гр, Пн, Трг, Ів, Нд, Клн, Плс, Ск, Клб).

САЛАТ З КВАШЕНОЇ КАПУСТИ *са|лат с к|ваше^{и}нойі ка|пусти, ч. р.* Салат із квашеної капусти (Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Гнн).

САЛАТ З МОЛОДОЇ КАПУСТИ *са|лат з моло|дойі ка|пусти, ч. р.* Салат з молодої капусти (Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Хр).

САЛАТ З МОРКВИ *са|лат з |моркви, ч. р.* Салат з молодої моркви зі спеціями (Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Гнн).

САЛАТ З ОГІРКІВ *са|лат з ог˙ір|к˙іў, ч. р.* Салат з свіжих огірків (Шм, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Гнн).

САЛАТ ІЗ СВІЖОЇ КАПУСТИ *са|лат із с|в˙іжойі ка|пусти, ч. р.* Салат з молодої капусти з чибулею (Шм, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Вр, Хр,Плс, Об, Глм, Окс, Гнн).

САЛАТ ІЗ СТОЛОВОГО БУРЯКА *са|лат іс:то|лового бур'а|ка, ч. р.* Салат з варених столових буряків (Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ).

САЛАТ КУКУРУДЗЯНИЙ *са|лат куку|руз'аний, ч. р.* Салат із кукурудзи (Шм, Йс, Мч, Лк).

САЛАТ МОЛОДИЙ *са|лат моло|дий, ч. р.* Салат із свіжих огірків та помідорів (Уг, Чй, Зр, Лщ, Гр).

САЛАТ *са|лат, ч. р.* Подрібнені овочі чи фрукти (внп).

САЛО *|сало, с. р.* 1. Відокремлений від м'яса підшкірного свинячого жиру, що зберігається солоним і вживається сирим, смаженим чи вареним (внп). 2. Назва тваринного жиру (Кнл, Плс, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Дб). 3. Смалець, жир, витоплений із свинячого здору, сала (Плс, Об, Жр, Снх, Ск, СХ, Гнн, Юр, Тр, Рс, Рз, Окс, Крс, Уг, Чй, Сч, Сн, Хр, Зл, Тп, Дб, Глм, Дб). 4. Відкладення в тілі живого організму, жир (внп). 5. Розтоплений тваринний жир (Мч). 6. Жирова речовина, яку виділяють сальні залози (внп).

САЛО ВАРЕНЕ *|сало |варане* (Жр, Снх, Ск, СХ, Трг, Ів, Рс, Лщ, Сч, Бт, Гр), *|сало |вар'ане* (Бт, Йс, Юр, Рс)*, с. р.* Відварене сало в лушпайках цибулі.

САЛО ВІД ГОЛОВИ *|сало в˙і^{т} голо |ви, с. р.* Сало з погорля свині (Мх).

САЛО З ОШЕЙКА *|сало о|шейка ж. р.* Сало з підгорля свині (Шм, Йс, Мч).

САЛО З ПРОРІЗЗЮ *ˈсало з пˈрор’із:у* Сало зі смужкою м’яса посередині

САЛО ЗДЬОРОВЕ *ˈсало зˈд’орове, с.р.* Внутрішнє сало із черевини свині чи кабана, яке для зберігання звертається сувоєм (Жр, Снх, Ск, СХ).

САЛО КАПЧОННЕ *ˈсало капˈчоне, с.р.* Сало приготовлене способом коптіння (внп).

САЛО КНУРОВЕ *ˈсало кнуˈрове* Сало із некастрованого кабана

САЛО КНУРОСНЕ *ˈсало кнуˈросне, ˈсало кˈнурошне* Сало із некастрованого кабана

САЛО КНУРЯТНЕ *ˈсало кнуˈратне* Сало із некастрованого кабана

САЛО КНУРЯЧЕ *ˈсало кнуˈр’аче* Сало із некастрованого кабана (внп).

САЛО ОШЕЙКОВЕ *ˈсало оˈшейкове, с.р.* Сало з підгорля свині (Шм, Йс, Мч).

САЛО ПОСОЛЕНЕ *ˈсало поˈсол’ане, с. р.* Сало, посолене для довшого збереження (внп).

САЛО ПРОРІЗНЕ *ˈсало прор’ізˈне, с.р.* Сало зі смужкою м’яса посередині (внп).

САЛО СОЛОНЕ *ˈсало соˈлоне, с.р.* Сало, посолене для довшого збереження (внп).

САЛО ТОПЛЕНЕ *ˈсало ˈтопл’ане, с.р.* Загуслий топлений будь-який свинячий жир **(**Клб**,** Уг, Окс, Мч).

САЛЬТИСОН *сал’т’ˈiˈсон, ч. р.* (Кнл, Мх, Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Дб); *салтиˈсон* (Клб, Жр, Уг, Сч, Лщ, Бт, Гр, Трг, Ів, Нд, Гнн, Клн, Юр, Клд), *ч. р.* 1. Страва, приготовлена з вареної свинячої голови чи нутрощів (Клб, Жр, Уг, Сч, Лщ, Бт, Гр, Трг, Ів, Нд, Гнн, Клн, Юр, Клд); 2. Холодець із свинячої голови (Цб).

САМЖЕНЕ *самжеˈ[и]не / самжиˈ[е]не / самжиˈне* Самогон (Шм, Йс, Мч, Крт, Кбр, Окс).

САМИЙ СМАК *ˈсамиї смак,ч. р.* Щось дуже смачне (Лщ, Жр, Рс).

САМОГОН *самоˈгон, ч. р.,* Алкогольний напій із цукру (внп).

САМОГОН СОБОЛЕНКІВ *самоˈгон Собоˈленк˙іў, ч.р.* Самогонка, придбана у жителя села на пріізвище Соболенко (Дбр).

САМОГОНКА З БУРЯКА *самоˈгонка з бураˈка, ж.р.* Самогонка, основним інгредієнтом якої є цукровий буряк (внп).

САМОГОНКА МАКАРИЧА *самоˈгонка МаˈкаричА, ж.р.* Самогонка, придбана у жителя села на ім’я по батькові Макарич (Дбр).

САМОГОНКА НА МАЛЯСІ *самоˈгонка на маˈл’ас’і, ж.р.* Самогонка,

основним інгредієнтом якої є маляса (Дбр).

САМОГОНКА *само|гонка, ж. р.* 1. Алкогольний напій із цукру (Шм, Йс, Мч, Крт, Кбр, Глм, Гнн, Об, Крс, Уг, Чй, Сч, Бт, Гр, Зр, Жр, Снх, Скл, СХ, Дб, Клб, Клд); 2. Те саме, що самогон (Плс).

САМОГОНКА СОБОЛЕНКОВА *само|гонка Собо|ленкова, ж.р.* Самогонка, придбана у жителя села на пріізвище Соболенко (Дбр).

САМОГОНЯРА *самого|н'ара, ж.р.* Самогонка міцністю 60–70°, виготовленого в домашніх умовах (Дбр).

САМОГРАЙ *само|раї, ч.р.* Самогонка (Дбр).

САХАРНА *|сахарна, ж. р.* Алкогольний напій із цукру (Жр, Снх, Ск, СХ).

СВИНИНА *сви|нина, ж. р.* М'ясо з свині (внп).

СВІЖИНА *св˙іжи|на, ж. р.* Нажарені на сковороді свіжі шматочки м'яса та сала (внп).

СЕЛЬОДКА *се|л'од^{т}ка* (Юр), *с'і|л'отка* (Шм, Йс, Мч, Лк, Крт, Кбр), *ж. р.* Риба засолена.

СЄТКА *|с'етка* (Шм, Йс, Мч, Крт, Кбр, Глм, Гнн, Об, Крс, Уг, Чй, Сч, Бт, Гр, Зр, Жр, Снх, Скл, СХ, Дб, Клб, Клд), *|с'ітка* (Клб, Жр, Уг, Сч, Лщ, Бт, Гр, Трг, Ів, Нд, Гнн, Клн, Юр, Клд), *ж.р.* Внутрішній жир свині у вигляді мереживної сітки, який утримує кишки тварини.

СИВУХА *си|вуха, ж. р.* Алкогольний напій, остання горілка із закваски, мутна (Жр, Снх, Ск, СХ, Крт).

СИНЕНЬКІ *си|ненк˙і, мн.* 1. Баклажани (Жр, Снх, Ск, Лщ, Уг, Бт, Гр); 2. Става з маринованих або жарених баклажанів (Жр, Снх, Ск, Лщ, Уг, Бт, Гр).

СИПАТИ *|сипати, недок.* 1. Сипати, наливати з однієї посудини в іншу рідку страву (Нс, Кбр, Крт, Уг, Пн, Рз, Жр, Снх, Сн, Сч, Лщ, Зл, Крс); 2. Переміщати дрібні сипкі речовини (Плс, Об, Окс).

СИР ВІДДУШЕНИЙ *сир в˙і|д:уше^{и}ний, ч. р.* Сир, віджатий від сироватки (Снх, СХ).

СИР ВІДЖАТИЙ *сир в˙ід|жатиї, ч. р.* Сир, віджатий від сироватки (Лщ, Уг).

СИР ВІДІГРІТИЙ *сир в˙ід'іг|р'ітиї, ч. р.* Сир, віджатий від сироватки (внп).

СИР ВІДЧАВЛЕНИЙ *сир в˙ід|чавле^{и}ниї, ч. р.* Сир, віджатий від сироватки (Рс, Бт).

СИР ГІРКИЙ *сир г˙ір|киї, ч. р.* Сир, виговлений з молока тільної корови (Уг, Чй, Сн).

СИР ГУСТИЙ *сир гус|тиї, ч. р.* Сир, добре віджатий від сироватки (Нс, Кбр,

Крт, Уг, Пн, Рз, Жр).

СИР КИСЛИЙ *сир ˈкислиǐ, ч.р.* Сир з кислого перестояного молока (внп).

СИР М'ЯКИЙ *сир м ̓аˈкиǐ, ч. р.* Сир, слабовіджатий від сироватки (внп).

СИР МОЛОДИЙ *сир моло ˈдиǐ , ч.р.* Сир свіжий, щойно віджатий (Бт, Гр, Бт).

СИР РІДЕНЬКИЙ *сир р'іˈден'киǐ, ч. р.* Сир, розведений зі сметаною (Нс, Кбр, Крт, Уг, Пн, Рз, Жр).

СИР РІДКИЙ *сир р'ідˈкиǐ, ч. р.* Сир, слабовіджатий від сироватки (Нс, Кбр, Крт, Уг, Пн, Рз, Жр).

СИР СВІЖИЙ *сир сˈв ̓іжиǐ, ч. р.* Сир свіжий, щойно віджатий (Глм, Крс).

СИР СЕРЕДНІЙ *сир се[и]ˈредн'іǐ, ч. р.* Сир, добре дозрілий, вистояний (внп).

СИР *сир, ч. р.* 1. Продукт, одержаний підігріванням кислого молока і відокремленням сироватки (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Кбр, Крт, Плн, Жр, Снх, Ск, Тр, СХ, Юр, Гнн, Лщ, Чй, Уг, Сн, Сч, Бт, Гр, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Клб, Клд). 2. Конопляне молоко (Рз).

СИР СОЛОДКИЙ *сир соˈлод[т]киǐ, ч. р.* Сир, віджатий з кислого молока нещодавно розтеленої корови (Жр, Снх).

СИР СОЛОНИЙ *сир соˈлониǐ, ч.р.* Сир, виговлений з молока тільної корови (Уг, Чй, Сн).

СИР СУХИЙ *сир суˈхиǐ, ч. р.* Сухий сир, перестояний, добре віджатий (внп).

СИР ТУГИЙ *сир туˈгиǐ, ч. р.* Сир, добре віджатий від сироватки (Сн, Сч, Бт, Гр, Плс, Об, Зл, Окс, Дб).

СИРНИК ˈ*сирник, ч. р.* Тонкий млинець, у який загорнуто сирну начинку (Лк, Клд).

СИРНИКИ ˈ*сирники, мн.* Коржики, виговлені із сиру і борошна (внп).

СИРОВАТКА *сиˈроватка, ж. р.* Рідина після відігрівання проквашеного молока і віддушування сиру (внп).

СИТИЙ ˈ*ситиǐ, прикм., ч.р.* Про страву, їжу, яка має багато поживних речовин, добре насичує (Глм, Плн, Плс, Жр, Об, Кбр).

СИТНИЙ ˈ*ситниǐ, прикм., ч. р.* Про страву, яку містить багато поживних речовин, добре насичує **(**Кнл, Лк, Шм, Йс, Мч, Нс, Хр, Крт, Зл, Окс, Кнл, Лк, Шм, Йс, Мч).

СІК БЕРЕЗОВИЙ *с'ік бе[и]ˈрезовиǐ, ч. р.* Сік берези, який використовують як напій (внп).

СІК ТОМАТНИЙ *сок тоˈматниǐ, ч. р.* Сік зі свіжих помідорів (РБ).

СІК*с’ік, ч. р.* Рідина, вичавлена з овочів, фруктів (внп).

СІМЕНУХА *с’іме*^{и}*нуха, ж. р.* Вичавлена з конопляного насіння біла рідина (Окс).

СІТРО *с’іт|ро, с. р.* Солодкий газований охолоджуючий напій (внп).

СКИБА *с|киба, ж. р.* 1. Великий окраєць хліба (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Рз, Жр, Снх, Ск, Клб); 2. Скиба землі (внп).

СКИБЕРА *ски|бера, ж. р.* Відрізаний ножем великий кусок хліба (Лк).

СКИБКА *с|киб*^{п}*ка, ж. р.* 1. Кусок хліба (внп); 2. Шматок кавуна, дині, гарбуза (внп); 3. Великий кусок хліба, відрізаний через всю хлібину (Нс, Рз, Кбр, Крт, Глм, Пл, Об, Дб, Клб, Клд).

СКИБОЧКА *с|кибочка, ж. р.* 1. Скибка, відрізаний ножем невеликий кусок хліба (внп); 2. Невелика скибка кавуна, дині та ін. (внп).

СКИПІТИСЯ *ск ̈і|патис’а, недокон.* Про несвіже молоко, яке згортається при нагріванні (Тп, Зл, Окс, Крт, Кбр, Сч, Жр).

СКОВОРІДНИК *сково|р’ідник, ч. р.* Перепічка, поколотий вилкою корж з кислого тіста, спечений на сковороді (Жр, Снх).

СКОЛОТИНИ *ско|лотини, мн.* Сироватка, побічний рідкий продукт, що одержують при збиванні масла з вершків (Хр, Кбр, Плн, Окс).

СКОЛОТИТИ *сколо|тити, докон.* Сколотити, збити вершки, сметану, для отримання масла (Хр, Плн, Кбр, Окс).

СКРУТ *скрут ч. р.* Виріб із тіста, пиріг, згорнутий у трубку кількома шарами, між якими міститься начинка (Лк).

СКРУТЕНЬ *ск|рутен’, ч. р.* Пиріг з начинкою, загорнутий у трубочку або складений кількома шарами (Уг, Чй, Дб).

СЛАДКЕ *с|ладке, с.р., збірн.* Всі солодкі страви, які подають на десерт (внп).

СЛАДОСТІ *с|ладос’т’і, мн.* Ласощі (Шм, Йс, Мч, Рз).

СЛИВ’ЯНКА *слив̆|йанка, ж. р.* Алкогольний напій із слив (Шм, Йс, Мч, Лк).

СЛИВИ ҐНІТЯНІ *с|ливи |ґн’іт’ані, мн.* Сливи, які трохи підсушені у печі і не до кінця позбавлені вологи (внп).

СЛИВКИ *слив̆|ки, мн.* Свіжі сливи, мариновані в розсолі (Сч, Лщ, Уг).

СЛИВНЯК *слив̆|н’ак, ч. р.* Алкогольний напій із слив (Шм, Йс, Мч, Лк).

СЛІВКИ *с|л’ів̆ки, мн.* Густий продукт молока з великим вмістом жиру, одержуваний шляхом відстоювання або сепарування свіжого молока (внп).

СЛОЙКА *с|лой̆ка, ж. р.* Булочка із слоєного тіста (Жр, Гнн).

СМАЖЕНЯ ЖАРЕНА *сма|жен'а |жар'ана, ж. р.* Яйця смажені **(Кнл).**

СМАЖЕНЯ *сма|жен'а, ж. р.* 1. Страва зі смаженого м'яса (Шм, Йс, Мч, Лщ, Бт, Гр, Об); 2. Смажені яйця (Уг, Лщ, Рз, Крт, Зл, Окс); 3. Яєшня з розлитим жовтком (Крс).

СМАЖИТИ *с|мажити, недок.* Жарити, готувати їжу з жиром на вогні (Глм, Об, Плс, Лщ, Бт, Гр, Чй, Уг, Пн, Зр, Сч, Сн).

СМАКОЛИКИ *сма|колики, мн.* Ласощі (Уг, Сч, Чй, Лщ, Зр, Пн, Клб).

СМАКОТА *смако|та, ж. р.* Будь-яка смачна страва (Хм, Лщ, Уг, Зр, Чй, Пн, Бт).

СМАКУВАТИ *смаку|вати, недок.* Вживати їжу з насолодою (Дб, Лщ, Зр, Юр, Клб).

СМАЛЕЦЬ *с|мале^{и}ц'* (Шм, Кнл, Лк, Мч, Мх, Рз, Глм, Об, Бт, Гр, Сч, Сн, Уг, Чй, Зр, Клд, Кнл, Об, Жр, Снх, Лщ, Хр, Ск, Хм, Крт, Крб, Плн, Окс, Крс), *ш|мале^{и}ц'* (Хр, Тп, Рс, Рз, Зл, Клб), *ч. р.* 1. Загуслий топлений свинячий жир (Шм, Кнл, Лк, Мч, Мх, Рз, Глм, Об, Бт, Гр, Сч, Сн, Уг, Чй, Зр, Хр, Тп, Рс, Рз, Зл, Клб, Клд, Кнл, Об, Жр, Снх, Лщ, Хр, Ск, Хм, Крт, Крб, Плн, Окс, Крс). 2. Рідкий топлений свинячий жир (Жр, Снх, Лщ, Хр, Ск, Хм, Крт, Крб, Плн, Окс, Крс).

СМАЧНЕНЬКЕ *смач|нен'ке, збірн., с.р.* Смачні страви (Лщ, Жр, Рс).

СМЕТАНА БАБСЬКА *сме^{и}|тана |бабс'ка, ж.р.* Сметана домашнього виробництва, придбана на базарі (Дбр).

СМЕТАНА БАЗАРНА *сме^{и}|тана ба|зарна, ж.р.* Сметана домашнього виробництва, придбана на базарі (внп).

СМЕТАНА БІЛА *сме^{и}|тана |б ̈іла, ж. р.* Щойно знята сметана (внп).

СМЕТАНА ВИСТОЯНА *сме^{и}|тана |вистойана, ж.р.* Сметана, яка добре вистоялась (внп).

СМЕТАНА ГІРКА *сме^{и}|тана г ̈ір|ка, ж.р.* Сметана несвіжа (внп).

СМЕТАНА ГУСТА *сме^{и}|тана гус|та, ж.р.* Сметана густа (внп).

СМЕТАНА ДАВНЯ *сме^{и}|тана |даўн'а, ж.р.* Сметана несвіжа (внп).

СМЕТАНА ДОБРА *сме^{и}|тана |добра, ж.р.* Сметана свіжа (внп).

СМЕТАНА ДОМАШНЯ *сме^{и}|тана до|машн'а, ж.р.* Сметана, зібрана з домашнього молока (внп).

СМЕТАНА ЖИРНА *сме^{и}|тана |жирна, ж.р.* Сметана з високим вмістом жиру (внп).

СМЕТАНА ЖОВТА *сме^{и}|тана |жоўта, ж.р.* Сметана із жирного молока

(внп).

СМЕТАНА ЗАСТОЯНА *сме^{и}|тана зас|тойана, ж.р.* Сметана несвіжа (внп).

СМЕТАНА КИСЛА *сме^{и}|тана |кисла, ж. р.* Сметана перестояна, кисла (Жр, Снх, Трг, Нд, Уг, Лщ, Тр, Рс, СХ, Ск, Ів, Клн, Бт, Гр, РБ, Гнн).

СМЕТАНА КУПЛЕНА *сме^{и}|тана |купл'ана, ж.р.* Сметана не власного виробництва (внп).

СМЕТАНА МАГАЗИННА *сме^{и}|тана мага|зин:а, ж.р.* Сметана заводського виробництва, придбана в магазині (внп).

СМЕТАНА МОЛОДА *сме^{и}|тана моло|да, ж. р.* Сметана свіжа (Уг, Чй, Сч, Лщ, Гр, Хр).

СМЕТАНА РІДКА *сме^{и}|тана р'ід|ка, ж.р.* Сметана рідкої консистенції (внп).

СМЕТАНА СВІЖА *сме^{и}|тана с|в˙іжа, ж.р.* Сметана недавно зібрана (внп).

СМЕТАНА СКИСША *сме^{и}|тана с|киш:а, ж.р.* Сметана несвіжа (внп).

СМЕТАНА *сми^{е}|тана, ж. р.* Верхній жирний шар кислого незбираного молока (внп).

СМЕТАНА СОЛОДКА *сме^{и}|тана со|лод^{т}ка, ж. р.* Сметана свіжа (Жр, Снх, Трг, Нд, Уг, Лщ, Тр, Рс, СХ, Ск, Ів, Клн, Бт, Гр).

СМЕТАНА СТАРА *сме^{и}|тана ста|ра, ж.р.* Сметана несвіжа

СМЕТАННИК *сми^{е}|таник* (Лщ, Бт, Рс, Уг, Жр, Юр), *сме^{и}|тан:ик* (Гнн, Жр, Снх, Ск, Чй, Лщ, Гр, Бг, Пн). *ч. р.* Торт з прісного солодкого тіста, перемащений кремом із сметани та цукру.

СНІДАННЯ *с|н'ідан':а, с. р.* Сніданок (Жр, Юр, Снх).

СНІДАНОК ПОМИНАЛЬНИЙ *сн'і|данок поми|нал'ний, ч. р.* Сніданок, який несуть на кладовище на другий день після похорону (Хм).

СНІДАНОК *сн'і|данок, ч. р.* Прийом їжі вранці (внп).

СНІДАТИ *с|н'ідати, недок.* Споживати їжу, їсти перший раз зранку (внп).

СОЛОДЕНЬКЕ *соло|ден'ке, с. р.* Ласощі (Лк).

СОЛОДКЕ *со|лод^{т}ке, с. р.* Ласощі (Зл).

СОЛОДОЩІ *|солодош˙і, мн.* Ласощі (Кбр).

СОЛЯНКА *со|л'анка, ж. р.* Тушкована страва із свіжої або квашеної капусти (Гнн, Жр, Снх, Ск, Уг, Чй, Лщ, Бт, Гр, Бг, Пн).

СОУС *|соус, ч. р.* Рідка приправа до страви (внп).

СПАРЖА *с|паржа, ж. р.* Страва зі стручків молодої квасолі зі смаженим

яйцем чи без нього (Кнл).

СПИРТ РОЗВЕДЕНИЙ *сп˙ірт роз|вед'аний, ч.р.* Недобра горілка (Дбр).

СПИРТ ЧИСТИЙ *спирт |чистий, ч.р.* Дуже міцна горілка (Шм, Йс, Мч, Крт, Кбр, Окс).

СПІДНЯК *сп˙ід|н'ак,* ч. р. Скибка хліба зі споду (Крт, Дб).

СПІДУШКА *сп˙і|душка, ж. р.* Скибка хліба зі споду (Тр).

СПОРТИТИСЬ *с|портитис', докон.* Зіпсуватись (про стави) (внп).

СПОРЧЕНИЙ *с|порчаний, ч. р.* Зіпсований продукт (внп).

СПОТИКАЧ *споти|кач. ч. р.* Міцний алкогольний напій (Жр, Сн, Ск, СХ).

СПРАЖИТИ *сп|ражити, докон.* Кип'ятити молоко (Крс).

СТРАВА ДІЄТИЧНА *ст|рава д'ійе|тична, ж.р.* Варена або приготовлена на пару їжа, яка не містить жиру (внп).

СТРАВА ДУЖЕ ДОБРА *ст|рава |дуже |добра, ж. р.* Назва дуже смачної страви (Лк).

СТРАВА ЖИРНА *ст|рава |жирна, ж.р.* Страва з високим вмістом жиру (внп).

СТРАВА КАЛОРІЙНА *ст|рава кало|р'ійна, ж.р.* Страва, яка має високий вміст жиру (Бт, Лщ, Уг, Зр, Чй).

СТРАВА НЕПОЖИВНА *ст|рава непо|живна, ж.р.* Страва нежирна, приготовлена без м'яса (Лщ, Бт, Рс, Уг, Жр, Юр).

СТРАВА ПІСНА *ст|рава п˙іс|на* (Сч, Уг, Лщ, Бт, Сн, Рз), *ст|рава |посна* (Гл), *ж. р.* Страва нежирна, приготовлена без м'яса, зазвичай у піст

СТРАВА ПОЖИВНА *ст|рава по|живна, ж.р.* Страва з високим вмістом жиру (Лщ, Бт, Рс, Уг, Жр, Юр).

СТРАВА ПРІСНА *ст|рава п|р'існа, ж.р.* Страва нежирна, приготовлена без використання жирів і м'яса (Лщ, Бт, Рс, Уг, Жр, Юр).

СТРАВА СИТА *ст|рава |сита, ж.р.* Страва з високим вмістом жиру (Лщ, Уг, Зр, Чй, Сн).

СТРАВА СИТНА *ст|рава |ситна, ж.р.* Як правило, м'ясна їжа (внп).

СТРАВА СМАЧНА *ст|рава смач|на, ж. р.* Будь-яка назва смачної страви (внп).

СТРАВА *ст|рава, ж. р.* 1. Їжа, те, що вживають для харчування (внп); 2. варена, переважно рідка страва (Бт, Лщ, Уг, Зр, Чй, Сн, Сч, Гнн).

СТРАВА ХОЛОДНА *ст|рава хо|лодна, ж. р.* Закуска (Гр).

СТРУҐЛІ *ст|руґл'і, ж. р.* Корж з начинкою (Цб).

СТРУДЕЛЬ *ст|руде^{и}л', ч. р.* 1. Солодка булка з варенням (Шм, Йс, Мч, Хм, Мх); 2. Пиріг з яблуками з тонкого тіста (Тп, Клб).

СТУДЕНЬ *с|туде^{и}н', ч. р.* Холодець (Хр).

СУКАНКА[1] *су|канка, ж. р.* Страва з густо запареного борошна, гречаного чи пшеничного, заправлена шкварками, пережареною цибулею на олії (Дб).

СУКАНКА[2] *су|канка, ж. р.* 1. Веретено для скручування тонких мотузків (Плс); 2. Груба нитка для рибальських снастей (Жр); 3. Матерія, тканина (Окс).

СУП БАРАБОЛЯНИЙ *суп бара|бол'аний, ч. р.* Картопляний суп, зварений з крупою чи без них (Сч, Крт).

СУП ВЕРМИШЕЛЬОВИЙ *суп ве^{и}рми|шел'овий, ч. р.* Суп із вермишелі (Гр, Бт, Лщ, Уг, Зр, Чй, Сн, Сч, Гнн).

СУП ГОЛИЙ *суп |голий, ч. р.* Суп, зварений без крупи (Тп, Об, Уг, Чй, Зр, Зл).

СУП ГОРОХОВИЙ *суп го|роховиї* (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Зл, Глм, Дб, Окс, Крс, Клд), *суп го|рохланиї* (Сч, Зр, Рс, Тп, Трг, Гнн), *ч.р.* Суп із гороху.

СУП ГРЕЧАНИЙ *суп гре^{и}|чаниї* (Шм, Йс, Мч, Цб, Хр, Вр, Снх, Ск, Уг, Чй, Пн, Бт, Гр, Крт, Кбр, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн), *гри^{е}|чаниї* (Лк, Мх, Тп), ч. р. Суп із гречкою.

СУП ЖИРНИЙ *суп |жирний, ч .р.* Суп із жирного м'яса (Тп).

СУП З ГАЛУШКАМИ *суп з галуш|ками* (Шм, Йс, Мч, Вр, Хр, Лщ, Сн, Сч, Снх, СХ, Тр, Тп, Цб, Крт, Кбр, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн), *ч. р.* Суп із галушок.

СУП З ЛАПШОЮ *суп з лоп|шойу, ч. р.* Суп із макаронами (Мх, Жр, Снх, Ск, СХ, Гнн).

СУП З ФРИКАДЕЛЬКАМИ *суп с хрика|дел'ками* (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Хр), *суп с фр'іка|дел'ками* (Снх, Ск, Тр, Тп, Ів, Нд, Кл, Крт, Кбр, Клд), *ч. р.* Суп з кульками із м'ясного фаршу.

СУП ЗЕЛЕНИЙ *суп зе^{и}|ленiй, ч. р.* Суп із молодих овочів (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Цб, Рс).

СУП ІЗ ЛАПШІ *суп із лап|ш ̈і, ч. р.* Вермишельовий суп (Тп, Жр, Снх, Тр).

СУП ІЗ ЛАПШОЮ *суп з лап|шойу, ч. р.* Суп із лапшою (Лк).

СУП КАРТОПЛЯНИЙ *суп картоп|л'аниї, ч. р.* Суп картопляний з крупами чи без них (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Тп, Сн, Сч, Уг, Чй, Плм, Зл, Окс, Дб, Клд, Гнн).

СУП КВАСОЛЯНИЙ *суп квасо|л'аний, ч. р.* Суп із квасолі (Уг, Чй, Пн, Зр).

СУП КРУП'ЯНИЙ *суп круп|йаний, ч. р.* Суп із використанням будь-якої крупи (Тр).

СУП ЛАПШАНИЙ *суп лап|шаний, ч. р.* Суп із лапшою (Шм, Йс, Мч, Хм).

СУП МАКОРОННИЙ *суп мака|рон:ий, ч. р.* Суп із макаронами (Дб).

СУП МОЛОЧНИЙ *суп мо|лочний, ч. р.* Суп із вермишелі, рису, пшона, зварений на молоці (Тп, Сч, Жр, Уг, Хр, Лщ, Бт, Гр, Нд, Кл, Гнн).

СУП ОВОЧЕВИЙ *суп ово|чевий, ч. р.* Суп із овочів: картоплі, моркви, квасолі, гороху (Клд).

СУП ПЕРЛОВИЙ *суп пе^{и}р|ловий, ч. р.* Суп із перловки (Хм, Жр, Лщ, Хр, Сн, Сч, Тп, Рс, Гнн).

СУП ПІСНИЙ *суп п'іс|ний, ч. р.* Суп без м'яса (Тп, Плн).

СУП ПРИЙМАЦЬКИЙ *суп прий|мац'кий, ч. р.* Картопляний суп без мйяса, з крупами чи без них (Хр).

СУП ПШЕНИЧНИЙ *суп пше^{и}|ничний, ч. р.* Суп із пшеничною крупою (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Тп, Жр, Уг, Чй, Пн, Нд, Кл, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн).

СУП ПШОНЯНИЙ *суп пшо|н'аний, ч. р.* Суп із пшоном (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Жр, Снх, Сн, Сч, Тр, Рс, Зл, Дб, Окс, Крс, Клд, Об, Гнн).

СУП РИБНИЙ *суп |рибний, ч. р.* Суп із риби (Уг, Лщ, Бт, Хр, Гр, Чй, Зл, Окс, Гнн).

СУП РИСОВИЙ *суп |рисовий, ч. р.* Суп із рису (внп).

СУП *суп, ч. р.* Рідка страва, яка являє собою перев. м'ясний, рибний або грибний відвар з овочами, крупами і т. ін. (внп).

СУП ЧИСТИЙ *суп |чистий, ч. р.* Суп без крупи (Сч).

СУП ЯЧМІННИЙ *суп йач|м'ін:ий, ч. р.* Суп із ячмінною крупою (внп).

СУПЧИК *|супчик, ч. р.* Суп із крупами і без мяса (Лк, Жр, Снх, Лщ, Уг, Чй, Пн).

СУХАР *су|хар, ч.р.* Сухе вино (Дбр).

СУХАРИК *су|харик / су|хар'ік* Сухе вино (Дбр).

СУШЕНЯ *су|шен'а, ж. р.* Сушня, сухі фрукти, ягоди, овочі (Сч, Об, Плс, РБ).

СУШИНА *су|шина, ж. р.* Сушені ягоди (Мх).

СУШКА *|сушка, ж. р.* 1. Сушені фрукти, ягоди (Шм, Йс, Мч, Крт, Плн, Об, Крс, Клд); 2. Сушені хлібці, сухарі (Жр, Снх, Лщ); 3. Компот із сушених

фруктів (Крс).

СУШНЯ *суш|н'а, мн.* Сушені фрукти, ягоди (внп).

СУШНЯК *суш|н'ак, ч. р.* Сушня, сушені ягоди (Окс).

Т

ТАРХУН *тар|хун, ч.р.* Безалкогольний солодкий газований напій промислового виробництва (внп).

ТВОРОГ *тво|рог, ч. р.* Сир, продукт із підігрітого кислого молока (Лщ, Жр, Снх, Уг, Чй, Пн, Об, Сч).

ТЕЛЯТИНА *те^{и}|л'атина, ж. р.* 1) М'ясо молодого теляти (внп). 2) Запечене м'ясо молодого теляти (внп).

ТЕРНІВКА *те^{и}р|ноўка* (Жр), *те^{и}р|н'іўка, ж. р.* Алкогольний напій настояний на ягодах терену (Снх, Ск, СХ).

ТЕРТУХА *те^{и}р|туха, ж. р.* Міцний алкогольний напій (Жр, Снх, Ск, СХ).

ТІСТЕЧКО *|т'істи^{е}чко, с. р.* 1. Пряник із солодкого тіста **(Лк);** 2. Лапша домашня **(Клд); 3.** Здобне тісто **(Хм).**

ТІСТО *|т'істо, с. р.* 1. В'язка маса різної густоти з борошна, замішаного на воді, молоці і т. ін. (внп); 2. Шматок висушеного кислого тіста, що залишився після закваски (Цб, Дб); 3. Залишки тіста на дні посудини (Сч).

ТОВЧАНКА *|тоўчанка, ж. р.* Картопляне пюре (Зл).

ТОЛОЧАНКА *то|лочанка, ж. р.* Картопляне пюре (Глм, Плс, Крс, Лщ).

ТОМАТИ *то|мати, мн.* Маса у вигляді каші з помідорів для заправки борщу (Зр, Рз).

ТОПТАНКА *|топтанка, ж. р.* Картопляне пюре (Жр, Тр, Тп, Снх).

ТОПЧАНКА *|топчанка, ж. р.* Картопляне пюре (Рс, Лщ, Бг, Уг, Чй).

ТОПЧАНКА З М'ЯСОМ *|топчанка із |м'асом, ж. р.* Картопляне пюре з м'ясом (Гр, Бт).

ТОРТ ПЕЧІНКОВИЙ *пе^{и}ч'ін|ковиї торт, ч. р.* Торт із коржів, пожарених із перемелетої свинячої або яловичиної печінки, борошна і яєць (Жр, Лщ, Уг, Пн, Чй, Бт, Гр, Трг, Снх, Сч, Ск, Зр, Рс, Тп).

ТРИ СІМЬОРКИ *три с'і|м'орки* Ординарне кріплене вино «777» (Дбр).

ТРИВКИЙ *триў|киї, ч. р.* Про страви, які мають багато поживних речовин, добре насичують (Кбр).

ТУЛЬКА *|тул'ка* (Лщ, Бт, Гр), *т'ул'|ка* (Уг, Сч, Сн, Рз, Тп, Пн, Рс, Лщ), *ж. р.* Дрібна засолена риба (Лщ, Бт, Гр, Уг, Сч, Сн, Рз, Тп, Пн).

ТУШАНЕ *|тушане, с. р.* Печеня, м’ясна страва, запечене або смажене м’ясо (Окс).

ТУШИТИ *ту|шити, недок.* Готувати м’ясо з жиром на вогні, без використання води (Лк, Жр, Снх, Ск, Лщ, Бт, Гр, Хр, Крт, Рс, Тп).

ТУШОНКА *ту|шонка, ж. р.* Страва з подрібненого м’яса з прянощами, закрита у банки (Жр, Лщ, Вр, Тп, Рс, Уг).

ТЮФТЄЛЬКИ *т’уф|т’ел’ки, мн.* М’ясні кульки з рисовою кашею (Лщ, Сч, Бт, Гр, Уг).

У

УДІЙ *у|д’ій, ч.р.* Молоко з гурту корів (овець), збірне молоко (Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд).

УЗВАР *уз|вар, ч. р.* Компот, зварений із сухофруктів (внп).

УКРОП *ук|роп, ч. р.* Приправа, яка використовується в консервуванні (Шм, Йс, Мч, Лк).

УПАРОК *у|парок, ч. р.* Шматок висушеного кислого тіста, що залишається для закваски тіста (Клд).

УХА *уха, ж. р.* Юшка з риби (Кнл, Лк, Шм, Йс, Мч, Жр, Снх, Сх, Лщ, Гр, Бт, Пг, Вр, Хр, Сн, Кс, Хм).

Ф

ФАРТУХ *|фартух (*Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Клб), *хвар|тух* (Уг, Сч, Сн, Зр, Рз, Хр, Тп, Клд)*, ч. р.* 1. М’ясо з черева свині (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Клб, Уг, Сч, Сн, Зр, Рз, Хр, Тп, Клд); 2. Запечений сувоєм такий вид м’яса (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Клб, Уг, Сч, Сн, Зр, Рз, Хр, Тп, Клд); 3. Одяг, який одягають господині під час приготування їжі (внп).

ФАРШ *фарш* (Хр, Бт, Гр, Уг, Пн, Зр, Чй, Сч, Сн, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Тп, Йс, Мч, Тр, Плн), *хварш* (Нс, Уг, Чй), *ч. р.* Перемелене м’ясо, з якого готують окремі страви та використовують, як начинку для пирогів, пиріжків та інших виробів із тіста.

ФАРШИРУВАТИ РИБУ *фарши[е]ру|вати |рибу, недок.* Наповнювати рибу фаршем (Мч, Шм, Йс, Кнл, Гнн, Хм, Клд).

ФІЛЕЙКА *ф|і|л’ейка, ж. р.* Смуга м’яса, знята з хребта свині (Кнл, Лк, Шм, Йс, Мч, Жр, Снх, Сх, Лщ, Гр, Бт, Пг, Вр, Хр, Сн, Кс, Хм, РБ, Клб, Трг).

ФІЛЄ *ф|і|л’е, с. р.* Смуга м’яса, знята з хребта свині (Мх, Чй, Уг, Хр, Сч, Жр, Снх, Сн).

ФРИКАДЕЛЬКИ *хрика|дел’ки* (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Хр), *фр’іка|дел’ки* (Снх, Ск, Тр, Тп, Ів, Нд, Кл, Крт, Кбр, Клд), *мн.* Мясні кульки, виготовлені із фаршу для приготування супу.

ФРУКТИ СУШЕНІ *ф|рукти |сушан'і, мн.* Сушня, засушені фрукти, ягоди (Крт, Кбр).

ФРУКТОВКА *фрук|тоўка, ж. р.* Алкогольний напій із сухофруктів (Шм, Йс, Мч, Лк).

ФУС *фус* (Кнл, Шм, Йс, Мч, Лк, Жр, Снх, Ск, СХ, Хм, Рс, Рз, Хр, Кбр, Крт, Глм, Плн, Плс, Об, Крс, РБ, Юр, Клб, Клд)*, хуз, ч. р.* (Мх, Нс, Кбр, Зл), *хвус* (Окс), *ч. р.* Осад в олії.

Х

ХАРЧ *харч, ч. р.* Страва, їжа (внп).

ХАРЧІ *хар|ч ̈і, мн.* Їжа, те, що вживають для харчування (внп).

ХЛІБ ВДАЛО СПЕЧЕНИЙ *хл'іб ў|дало с|печаний, ч. р.* Добре спечений хліб (внп).

ХЛІБ ГАРНИЙ *хл'іб |гарний, ч. р.* Паляниця (Рз).

ХЛІБ ГЛЕВКИЙ *хл'іб гле^{и}ў|кий, ч. р.* Недопечений хліб, глевкий (внп).

ХЛІБ ДОМАШНІЙ *хл'іб до|машн'ій, ч. р.* Хліб, виготовлений в домашніх умовах (внп).

ХЛІБ ЗАЧЕРСТВІЛИЙ *хл'іб заче^{и}рст|в ̈ілий, ч. р.* Хліб твердий, несвіжий (внп).

ХЛІБ КВАДРАТНИЙ *хл'іб квад|ратний, ч. р.* Хліб прямокутної форми (Тр).

ХЛІБ КРУГЛИЙ *хл ̈іб к|руглий, ч. р.* Хліб круглої форми (внп).

ХЛІБ ЛАВУШНИЙ *ла|вушний, ч. р.* Хліб заводського виробництва, який продають у магазині (Дб).

ХЛІБ МАГАЗИННИЙ *х|л'іб^{п} мага|з'ін:ий, ч. р.* Магазинний хліб (внп).

ХЛІБ НЕДОПЕЧЕНИЙ *хл'іб не^{и}до|пече^{и}ний, ч. р.* Глевкий всередині, недопечений хліб (внп).

ХЛІБ НЕУДАЧНИЙ *хл'іб не^{и}у|дачний, ч. р.* Недопечений хліб, такий, який не вдався (Гнн).

ХЛІБ ПЕЧЕНИЙ *хл'іб^{п} |печаний, ч. р.* Хліб великої форми, випечений вдома (Хм).

ХЛІБ ПІДГОРІЛИЙ *хл'іб^{п} п ̈ідго|р'ілий, ч. р.* Підгоріла верхня або нижня частина хліба (Жр, Трг).

ХЛІБ ПУХКИЙ *хл'іб^{п} пух|кий, ч. р.* Паляниця (Рз).

ХЛІБ СИРОВИЙ *хл'іб сиро|вий, ч. р.* Недопечений хліб, глевкий (Сч).

ХЛІБ *хл'іб, ч. р.* Харчовий продукт, що випечений з борошна (внп).

ХЛІБ ЧЕРСТВИЙ *хл'іб^{п} че^{и}рст|вий, ч. р.* Хліб, який довго зберігався і став твердим (внп).

ХЛІБЕЦЬ *хл'і|бец', ч. р.* 1. Маленький хлібець, спечений із залишків тіста (Тп); 2. Невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках діжі, макітри (Хр).

ХЛІБИНА *хл'і|бина, ж. р.* 1. Хліб (внп); 2. Паляниця (Сч, Жр, Снх, Лщ).

ХЛІБЦІ *хл'і|бц'і, мн.* Коржики із пісного тіста (Рз).

ХОЛОДЕЦЬ ГУСЯЧИЙ *холо|дец' |гусачий, ч.р.* Холодець із гусячого м'яса (Гр, Бт, Хр, Лщ, Зр, Уг, Чй, Тп, Снх, Ск).

ХОЛОДЕЦЬ ІНДИЧИЙ *холо|дец' ін|дичий, ч.р.* Холодець із індичого мяса (Плн, Снх).

ХОЛОДЕЦЬ ЗАСТУЖЕНИЙ *холо|дец' зас|туд'аний, ч. р.* Холодець з риби (РБ).

ХОЛОДЕЦЬ ІЗ ПІВНЯ *холо|дец' іс п ̈іўн'а, ч.р.* Холодець із м'яса півня (внп).

ХОЛОДЕЦЬ КУРЯЧИЙ *холо|дец' |курачий, ч. р.* Холодець із курки, півня (Лк, Жр, Снх, Ск, Сх, Ів, Нд, Клн, Трг, Лщ, Чй, Юр, Бт, Гр, Сч, Сн, Глм, Плс, Кнл, Клб, Клд).

ХОЛОДЕЦЬ РИБ'ЯЧИЙ *холо|дец' |рибйачий, ч. р.* Холодець із риби (Лк, Жр, Снх, Ск, Трг, РБ, Клд).

ХОЛОДЕЦЬ СВИННИЙ *холо|дец' сви|ний, ч. р.* Холодець із свині (Лк, Дб, Жр, Снх, Ск, СХ, Ів, Трг, Лщ, Пн, РБ, Клб, Клд)

ХОЛОДЕЦЬ *холо|дець', ч. р.* Драглиста страва, яку одержують при охолодженні м'ясного або рибного відвару з подрібненими шматочками м'яса чи риби (внп).

ХОЛОДЕЦЬ ЯЛОВИЧИЙ *холо|дец' |йаловичий, ч. р.* Драглиста страва з телятини (Дб, Клд).

ХОЛОДНЕ *хо|лодне, с. р.* Холодець, страва з м'яса (Нс, Плн, Об).

Ц

ЦАП *цап, ч. р.* Салат зі свіжих помідорів, перцю, моркви та консервованих кукурузки, горошку, ковбаси, майонезу (Лщ, Бт, Гр, Сч, Уг, Чй, Пн, Зр).

ЦВІСТИ *цв'і|сти, недок.* Покриватися пліснявою (про продукти) (Хр, Бт, Гр, Уг, Жр, Снх, Плс).

ЦІЛУШКА *ц'і|лушка, ж. р.* Перший кусок хліба, відрізаний від цілої хлібини (внп).

ЦУКЕРКА *цу|керка, ж. р.* Ласощі, виготовлені із цукру (Кнл, РБ, Тп, Тр, Клб, Зр, Хр, Пн, Рс, Рз, Кбр, Уг, Йс, Чй, Лщ, Бт, Гр, Снх, Ск, Клд).

ЦУКЕРОЧКА *цу|керочка, ж. р.* Ласощі (Лк).

Ч

ЧАЙ З ЛИМОНОМ *чаї з ли|моном, ч. р.* Напій з лимоном (Окс, Жр, Снх, Ів,

Юр, Лщ, Гр, Чй, Уг).

ЧАЙ З ПАЛИЧОК *чаї с пали|чок, ч. р.* Гарячий напій, заварений з гілочок малини, вишні, сливи (Жр, Лщ, Сч, Трг, Уг).

ЧАЙ ЗЕЛЕНИЙ *чаї зе[и]лений, ч. р.* Гарячий або охолоджений ароматний напій із зеленого листя чаю (Шм, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм, Окс, Гнн).

ЧАЙ ЛІКУВАЛЬНИЙ *чаї л'іку|вал'ний, ч. р.* Напій, заварений з лікувальних трав (Жр, СХ, Нд).

ЧАЙ *чаї, ч. р.* 1. Напій із трав, листя, фруктів (Шм, Йс, Мч, Лк, Клб, Клд); 2. Гарячий напій із гілячок вишні, сливи, малини (Хм, РБ, Жр, Снх, Ск, Трг, Лщ, Уг, Клб, Клд).

ЧАЙ ЧОРНИЙ *чаї |чорний, ч. р.* Гарячий ароматний напій (внп).

ЧАЙОК *ча|йок, ч. р.* Гарячий або охолоджений напій із заварки, цвіту липи, бузини (внп).

ЧАСТУВАННЯ *часту|ван:'а, с. р.* Пригощання (внп).

ЧИСТИТИ *|чистити, недок.* Знімати, обчищати шкіру з старої картоплі (Сч, Жр, Снх, Ск, Лщ, Кбр, Плс, Об, РБ, Клд); 2. Обчищати шкірку з молодої картоплі (Окс, Клд).

ЧИСТИТИ *по|чистити, недокон.* Знімати, обчищати шкірку з старої картоплі чи інших овочів (Окс).

ЧОРНИЛО *чор|нило, с.р.* 1. Вино темного кольору (Дбр). 2. Портвейн (Дбр).

Ш

ШАШЛИК *шаш|лик, ч. р.* Страва зі шматочків м'яса, нанизаних на шампури і приготовлених на вогні (внп).

ШИНКА *|шинка, ж. р.* Кусок пісного м'яса (Лк, Жр, Снх, Ск, Сх, Лв, Пк, Мх, РБ, Клб); 2. Задня частина свині і задня нога (Мх).

ШИНКУВАТИ *шинку|вати, недок.* Різати, подрібнювати продукти (Мх).

ШИШКА *|шишка, ж. р.* 1. Прикраса з тіста для короваю (Шм, Йс, Мч, Лк, Цб, Жр, Лщ, Сн, Ск, Уг, Бт, Гб, Чй, Сч, Клб, Клд, Гнн); 2. Суцвіття хвойних рослин (Шм, Йс, Мч, Сч, Клд, Гнн, Лк, Мх, Цб, Жр, Лщ, Уг, Гб, Сч, Клб); 3. Гуля на лобі (Шм, Йс, Мч, Мх, Жр, Снх, Сч, Сн, Уг, Клб, Гнн, Лк); 4. Обрядовий хлібець для запрошення на весілля (Шм, Йс, Мч, Цб, Сн, Уг, Чй, Лщ, Бт, Гр, Сч, Клд, Гнн); 5) Людина високого чину (Шм, Йс, Мч, Лк, Жр, Сн, Лщ, Бг, Бт, Уг, Рс, Тп, Сч, Клд).

ШКАРАЛУПА *шкара|лупа* (внп), *шкора|лупа* (Лк, Жр, Снх, Ск, Тр, Нд, Плн), *ж. р.* 1. Тверде цупке покриття горіха, яйця (внп). 2. Лушпайки з старої картоплі (Глм, Жр, Снх, Ск, Плн, Окс).

ШКВАРКА[1] *шк|варка, ж. р.* Піджарений чи вижарений кусочок сала (Кнл, Лк, Шм, Йс, Мч, Жр, Лщ, Грг, Бт, Сн, Ск, Вр, Хм, Мх, Кбр, Глм, Плс, Юр, Об, Окс, Клд).

ШКВАРКА[2] *шк|варка, ж. р.* Надто гаряча в поведінці людина (Клд, Пн, Дб, РБ, Жр, Бт).

ШКВАРКИ *шквар|ки, мн.* Піджарені шматочки сала, м'яса (Плн, Уг, Чй, Лщ, Рс, Тп, Тр, Ск, Снх, Жр, СХ, Крс, Нд, Ів, Пн, Сн, Сч, Бг, Гр, Хр, Юр, Зр, Рз).

ШКВАРОК *шк|варок, ч. р.* Вижарений кусок м'яса, сала (Клб).

ШКІРКА ВЕРХНЯ *ш|к ̈ірка |верхн'а, ж. р.* Скибка хліба зверху (Клд).

ШКОРИНКА *шко|ринка* (Хм, Дб, Клд), *шку|ринка* (Мх, Рз, Крт, Дб); *шка|ринка* (Чй, Уг), *ж. р.* Твердий зовнішній шар хліба, пирога.

ШКРЕБТИ *шкре"б|ти, недок.* 1. Знімати, обчищати шкіру зі старої картоплі (Кбр, Зл, Жр, Снх, Ск, СХ); 2. Обчищати шкірку з молодої картоплі (Тр).

ШКРЯБАТИ *шк|р'абати* (Уг, Чй, Рз, Жр, Лщ, Хр, Бт, Пн, Гр, Рс, Тп, Тр, Юр, Ів, Нд, СХ, Снх, Рс, Глм, Плн, Плс, Об, Крс, Дб, РБ), *шк|рабати* (Шм, Йс, Мч, Лк). *недок.* Обчищати шкірку з молодої картоплі.

ШКУРКА МОЛОЧНА *ш|курка мо|лочна, ж. р.* Коричнева плівка, що утворюється на молоці, довго пряженому на малому вогні (Зл, Тп, Сч, Нс).

ШКУРКА НИЖНЯ *ш|курка |нижн'а, ж. р.* Скибка хліба зі споду (Клд).

ШКУРКА *ш|курка, ж. р.* Коричнева плівка на молоці, що з'являється при кип'ятінні (Тп, Сч, Нс, Рз, Рс, Кбр, Крт, Глм, Плс, Об, Окс, Крс, Клб, Клд).

ШКУРОЧКА *ш|курочка, ж. р.* Коричнева чи кремова плівка, що виникає на молоці, довго пряженому на малому жару в печі (Хм)

ШМАТ *шмат, ч. р.* Відрізаний великий кусок хліба від цілої частини (Уг, Чй, Лщ).

ШМАТОК *шма|ток, ч. р.* Кусень чогось їстівного (Хм, Жр, Тп, Лщ, Бт, Чй, Уг, Глм, Об, Зл, Окс).

ШМУРДЯК *шмур|д'ак, ч.р.* Низькоякісні алкогольні напої (Бт, Йс, Юр, Рс).

ШУБА *|шуба, ж. р.* Салат із оселедця, тертих варених моркви, картоплі, столового буряка **(**Шм, Йс, Мч, Лк, Жр, Снх, Ск, Ів, Юр, Глм, Плс, Уг, Чй, Зр, Бт, Гр).

ШУРПА *шур|па, ж. р.* Суп із баранини **(Снх, Ск).**

Щ

ЩОКИ *ш|чоки, мн.* Сало з підгорля свині (Кнл).

Ю

ЮШКА ˈ*йушка, ж. р.* 1. Суп (Жр, Снх, Ск, СХ, Нд, Ів, Тр); 2. Суп із крупою та картоплею (Жр, Снх); 3. Юшка з риби (Жр, Снх, Ск, Рс, Лщ, Бт, Гр, Чй, Уг, Сч); 4. Бульйон (Жр, Снх, Ск, СХ, Нд, Ів, Тр).

ЮШКА З РИБИ ˈ*йушка з* ˈ*риби, ж. р.* Суп з риби (Жр, Уг, Снх, Тр, Ск, СХ, Сч, Лщ).

ЮШКА РИБНА ˈ*йушка* ˈ*рибна, ж. р.* Суп з риби (Жр, Снх, Ск, Лщ, Уг, Чй, Тр, Тп).

Я

ЯБЛУКА МОЧЕНІ ˈ*йаблука* ˈ*мочан'і, мн.* Квашені яблука (Рс, Лщ, Бт, Гр, Чй, Уг, Сч).

ЯГІДНИЦЯ ˈ*йаг˙ідниц'а, ж. р.* Кисіль із ягід (Жр, Ів, Снх, Ск).

ЯЄЧНЯ ЖАРЕНА *йа*ˈ*йечн'а* ˈ*жар'ана, ж. р.* Яйця смажені (Лк).

ЯЄШНИЦА *йа*ˈ*йішниц'а, ж. р.* Яєчня (Плн, Жр).

ЯЄШНЯ ˈ*йа'ешн'а, ж. р.* Смажені яйця **(**Мх, Хр, Жр, Лщ, Тп, Тп, Рс, Уг, Чй, Пн, Бт, Гр, Кбр, Глм, РБ, Клд).

ЯЗИК ЗАЛИВНИЙ *йа*ˈ*зик зал'іў*ˈ*ний, ч .р.* Холодяний яловий язик (Мх, Лщ, Жр).

ЯІЧКО КУЧЕРЯВЕ *йа*ˈ*йічко куче*ˈ*р'аве, с. р.* Збите сирове яйце з цукром **(Хм).**

ЯЙЦЕ ВАРЕНЕ *йаґ'це* ˈ*вар'ане, ч. р.* Варене яйце (Сн, Ск, СХ, Шм, Йс, Мч, Жр, Ів, Нд, Клн).

ЯЙЦЕ ВСМЯТКУ *йаґ'це ўс*ˈ*м˙атку, с. р.* Недоварене яйце (Шм, Йс, Мч, Гр, РБ).

ЯЙЦЕ ЖАРЯНЕ *йій*ˈ*це* ˈ*жаране* (Плс, Лщ, Уг, Чй, Бг, Гр, Сч, Сн), ˈ*йайц'а* ˈ*жар'ан'і* (Шм, Йс, Мч, Жр, Лщ, Гр, Бт, Снх, СХ, Тр, Тп), *с. р.* Яєчня.

ЯЙЦЕ КРУТЕ *йаґ'це кру*ˈ*те, с. р.* Переварене яйце (Кнл, Шм, Йс, Мч, Жр, Снх, Ск, РБ).

ЯЙЦЯ НЕДОВАРЕНІ ˈ*йайц'а нидо*ˈ*варан'і, мн.* Недоварені яйця (Кнл).

ЯЛОВИЧИНА ˈ*йаловичина, ж. р.* М'ясо з корови, бугая (Жр, Снх, Ск, Сх, Лщ, Хр, Уг, Чй, Бт, Гр, Тр, Рс, РБ, Клд)

ЯЧМІНКА *йач*ˈ*м˙інка, ж. р.* 1. Ячмінна крупа (внп); 2. Каша з ячмінної крупи (внп).

Додаток В

ДІАЛЕКТНІ ТЕКСТИ

Рецепт консервації огірків

На трохл'іт|рову |банку грам с'емди^{е}|с'ат |оци^{е}ту / грам с'емде^{и}|с'ат |сол'і / грам с'емди^{е}|с'ат |сахару / і то|д'і |вариц'а / ўс'о ски|дайіц'а / хр'ін / кр'іп / ўс'о у |банки і |парат чи |варат і закри|вайуц'а //

(Записано від Тарадайко Тетяни Іванівни, 1949 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл.)

Рецепт приготування киселиці

Кисе^{и}|лиц'а / ну це то шо / нап|риклад / з |йаблук йе // |йаблука заси|пайім |сахаром / так |само слиў|ки / і во|но |тушиц'а / чи ў каст|рул'і / чи там ў |чому во|но |тушиц'а / і |воно не^{и} до|тушуйец'а до |самого к|райу / а та|ке |робиц'а мн'ах|ке / шо оце кисе^{и}|лицейу нази|вайут // по|дайец'а у |саму ос|тан:'у |оче^{и}р'ід' / йак уже |кончац'а ст|рави ус'і / то^{у}|д'і кисе^{и}|лиц'у по|дайут'// і на |поминках / і на в ˙іс'і|л'ах / і так йі|д'ат // це озна|чайе / шо |треба ви|лазити за с|толу //

(Записано від Тарадайко Тетяни Іванівни, 1949 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл.)

З чого робили вино

Ну ви|но |робл'ат із |йаблук / ви|но |робл'ат з виног|раду / ви|но |робл'ат з ў|с'аких / з |чого з|робл'ат / ви|душуйут / б|роди во|но ўс'о / то^{у}|д'і йо|го |ц'ід'ат / добаў|л'айут |сахар і во|но шче г|райе і то^{у}|д'і вихо|ди / кол|и у|же |виграло / то^{у}|д'і у|же ви|но про|ц'іжуйут //

(Записано від Тарадайко Тетяни Іванівни, 1949 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл.)

Як готували ряжанку

П|ражиц'а моло|ко у пе^{и}|ч ˙і о|бично / чи де |воно там |доўго сто|йіт / на ле^{и}|гесе^{и}чкому во|гн'і / покри|вайіц'а та|ка ш|курочка / а то^{у}|д'і до |може це зак|васка добаў|л'айец'а / йе те^{и}|пер уже зак|васки / а |ранше ро|били так / |ранше / п|ражили моло|ко / добаў|л'али сме^{и}|тану / от то^{у}|б'і і |ражанка / а |зараз уже ц'і так˙і зак|васки йе / то це із:ак|васки |робл'ат / добаў|л'айут //

(Записано від Тарадайко Тетяни Іванівни, 1949 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл.)

Як квасили капусту

Шин|куйу ка|пусту / тру на |терточку / г|рубу |терточку / мор|коўку пе^{и}ре^{и}|м˙ішуйу / добаў|л'айу в˙ід|варе^{и}ний лаў|ровиї лис|точок / |чорниї |пере^{и}ц' і ду|шистиї |пере^{и}ц' / в˙ін нас|тойіц'а / добаў|л'айу у ка|пусту |сол'і і ўсе це пе^{и}ре^{и}|м˙ішуйу / утрам|бовуйу ле^{и}|ген'ко / прикла|дайу |чистойу т|р'апочкойу ў кру|жочок / або к|рише^{и}чку пе^{и}ре^{и}|вернуту з|верха йа|кус' / |т'аже^{и}с'т' ка|м˙інчик //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Рецепт приготування м'ясного рулета

|Йаловичину за|чистити в˙ід сухо|жил':а / п˙ід|р'ізати кра|йа по |форм˙і квад|ратика / з|р'ізати тоўс|т'і час|тинки / зр'іў|н'ати сви|нину / на|р'ізати тон|кими по|лосками / зап|равити рос|тертим часни|ком со ў|с'акими с|пец'ійами по ў|с'ому квад|ратику го|ўйад'іни / раўно|м˙ірно уло|жити по|лоски сви|нини і заве^{и}|рнути |ў˙ід'е ру|л'ет'іка / кра|йа йо|го за|шити / ру|л'ет'ік замарину|вати на |холод'і п˙іўто|ра / два ча|са / |пот'ім в˙ідва|рити два ча|са і поло|жити п˙ід прес / шчоб в˙ін зас|тиў //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Рецепт приготування м’ясних котлет

Пеᵘреᵘ|мел’уйу на мйасо|рубку м|йасо / добаў|л’айу суха|р’і / лук си|рий / |переᵘц’ / с’іл’ / йа|йічко / за|м˙ішуйу / вироб|л’айу ў кот|л’етки на |досочку / рос|кал’уйу на сково|родᵐк˙і жир і вип˙і|кайу кот|л’етки / об|качуйу ше ў суха|р’ах по жеᵘ|лан’ійу //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Рецепт приготування сальтисону

|Мийец’а / |чистиц’а / ру|байец’а на ку|сочки сви|н’ача голо|ва / ви|мачуйец’а / тоᵘ|д’і в˙ід|варуйец’а у во|д’і і|с:ол’і і ци|бул’і / лис|точок і |переᵘц’ / ви|т’агуйец’а тоᵘ|д’і / обⁿчиш|чайіц’а в˙ідᵐ к˙істо|чок / ус’о |р’іжеᵘц’а на ку|сочки / об|м˙ішуйец’а ш часни|ком і |с’іл:’у / |перц’ом / |пот’ім начи|н’айут сви|н’ачиї жеᵘ|лудок |вичишчиниї і вип˙і|кайут //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як робили домашню ковбасу

М|йасо пеᵘреᵘ|мел’уйец’а на мйасо|рубⁿк’і со спеᵘ|ц’іал’ним но|жом / запраў|л’айец’а |с’іл:’у і |перцем / тоᵘ|д’і спеᵘ|ц’іал’не обо|рудуван:’а на|т’агуйут’ ту |кишеᵘчку / к|рут’ат’ мйасо|рубⁿку і на|поўн’уйец’а |кишеᵘчка тим |фаршем / тоᵘ|д’і коп|т’ат’ або |жар’ат //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як робили кров’янку

Очиш|чайуц’а |кишеᵘчки тоўс|т’і / сви|н’ач˙і / приго|тоўл’уйец’а фарш з г|речки / с ци|бул’і си|ройі / |жаранойі і добаў|л’айец’а м|йаса / |сала ку|сочки / це

ўсе пе^{и}ре^{и}м˙ішуйец’а і начи|найец’а / час|ник / |пере^{и}ц’ / с’іл’ / і |жар’ат у ду|хоўк˙і або |печ’і //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як приготувати картопляники

|Чист’ат’ кар|тошку / |мийут’ / т|рут’ на |терточку / се^{и}|редн’у або к|рупну / то|д’і ў ту |терту кар|тошку добаў|л’айут’ си|риї лук / |жаре^{и}ний лук / |пере^{и}ц’ / йа|йічко / |муки та за|м˙ішуйут’ до густо|ти сме^{и}|тани / шчоб^{п} гус|тен’ке бу|ло і |жарат’ на роска|л’оному жи|ру //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як фарширували рибу

|Рибу рошчи|н’айут’ / вий|майут’ м|йасо с к˙істоч|ками / ш|куру зн’і|майут’ / то|д’і м|н’асо в˙ід:’і|л’айут’ в˙ід^{т} к˙іс|ток / пе^{и}ре^{и}|мел’уйут’ на мйасо|руб^{п}ку / добаў|л’айут’ с’іл’ / |пере^{и}ц’ / йаў|це / шоб де^{и}р|жалос’а |кучки // |фаршом начи|н’айут’ |рибу / обжаруйут’ йі|йі і полу|чайец’а на|чин’ана |риба /

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Рецепт картопляного пюре

О|чишчана / в˙ід|варана кар|тошка / то|д’і пото|лочана / пода|йут’ із |маслом і за|жаркойу / іс:а|латами / |ж:аранойу |рибойу / в˙ід|варуйут’ |чишчану кар|тошку / ки|дайут’ лис|точок / си|ру ци|бул’ку / с’іл’ / і ва|рат’ п˙ід^{т} к|ришкойу до го|тоўнос’ц’і / а то|д’і |воду зли|вайут’ і тоў|кушкойу тоў|чут’ / ви|ходит’ п˙у|ре //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як приготувати картоплю-мундєрку

В ̈ід|варуйут’ у во|д’і / ки|дайут’ с’іл’ / лис|точок / си|ру ци|бул’у і об|варуйут’ до го|тоўност’і / ви|т’агуйут / во|на прости|гайе / то|д’і очиш|чайут’ / го|тову кар|тошку ў мун|д’ерах |можна |йісти і|с:алом / іш часни|чком / |можна йійі покри|шити і п ̈ід|жарити на сково|р’ідк ̈і / |можна запе[и]|к|ти з йа|йічками //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як приготувати бабку

|Т’істо в ̈ід|варуйец’а / про|ц’іжуйіц’а / проми|вайіц’а хо|лодноїу во|дойу / о|д’:ел’но зби|вайут’ йа|йечка і|с:ахаром / |сол’і |трошки і ва|н’іл’ним |сахаром / |в ̈енч’іком / зали|вайут це ўс’о |т’істо / з|битими йа|йечками у каст|рул’у іл’і / ў чугу|нок / обкла|дайут па|пером / пе[и]|р|гаме[и]|нтним або суха|р’ами об[п]си|пайут’/ шчоб не[и] прис|тало до с|т’інок / добаў|л’айут’ по же[и]|лан’у і|з’ума / і ў ду|ховку кла|дут іл’і у |п ̈ечку та вип ̈і|кайут //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як приготувати галушки

Про|с’ійана му|ка / во|да / сол’ / за|м ̈ішуйец’а |т’істо / йак на ва|реники / то|д’і бе[и]|рец’а ко|мочок |т’іста і ви|шч ̈іпуйец’а / |шч ̈іпан’і галуш|ки і ки|дайуц’а ў ок|р’іп чи моло|ко / го|товн’іс’ц’ по|казуйіц’а |тод’і / ко|ли вони спли|вут’ на по|верхн’у //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як робили домашню ковбасу

ˈКишки пеᵘреᵘˈмила / чисˈтенкˑі шоˈб:ули / поˈсипати йіх ˈсол:у / ˈсодойу / шчоб з них ўˈсʼака ˈгадостʼ цʼа повиˈходила / поˈчистити йіх / шчоб ˈдовго ˈтоже неᵘ ˈбули /шчоб неᵘ пеᵘреᵘˈйіло йіх / десʼ час побуˈли ў скˑіˈкох ˈводах пеᵘреᵘˈмити шоб ˈбули чисˈтенкˑі тоˈдʼі биᵉˈрецʼа мˈйасо свиˈнʼі / йаˈке йе ˈрʼіжиᵉцʼа неᵘвеˈличкими куˈсочками у те мˈйасо часˈник / биᵉˈрецʼа ˈпериᵉцʼ і пеᵘреᵘˈмˑішуйіш ˈсолейу пеᵘреᵘсиˈпайіш / тоʸдʼі биᵉˈреш на мнʼасоˈрубцʼі тˈрубочка таˈка / начиˈнила ˈкишки ше воˈдички тре доˈбавити туˈда і мˈнʼасо ˈбуде мйахˈке / і биᵉˈрецʼа ˈдоўгиĭ паˈтик / і цʼі коўˈбаси ˈвˑішайуцʼа / почеᵘˈпиў воˈни поˈбули нʼіч / а тоˈдʼі биᵉˈреш на скороводу і пˑідˈжаруйіш цʼі коўˈбаси неᵘ ˈдуже так / шобⁿ пˑідˈжаранʼі буˈли / биᵉˈреш кастˈрулʼу пˑідᵐсˈпˑідᵐ клаˈдеш жир / склаˈдайіш коўˈбаси ў кастˈрулʼку і ˈсуниш у дуˈхоўку тоʸдʼі воˈни ˈдуже ˈгарнʼі полуˈчайуцʼа

(Записано від Байлеми Варвари Григорівни, 1950 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Хомутинці Килинівського р-ну Вінницької обл.)

Про квашу

Йа йіˈйі ˈлʼублʼу цʼу кˈвашу // воˈна ˈкисло / соˈлодᵐка іж ˈжитнʼого ізᶜ цʼого // ізᶜ греᵘˈчаного або ˈжитʼнʼого ˈборошна // це йа наˈмеᵘлʼу / заˈпару йу // воˈна проки̇ˈсайе / ˈбачу шчо проˈкиш:а / тоˈдʼі сˈтаўлʼу ў пˑіч // ˈварʼу // воˈна пˈраўда / диᵉˈвисʼ а ˈбабо шчоб неᵘ зˈбˑігла // воˈна ˈтʼіки чутʼ ˈтʼіки фур і ўсʼа ўже ˈвилеᵘтʼіла і ўсʼа ўже на ˈчериᵉˈнʼі // то таˈка ўкусˈнʼатʼіна / йаˈка шᶹ то / то ˈнаша буˈла спаˈсʼенʼійе // кˈваша і соченᵘˈвицʼа // ми у ˈсорок дˈругому ˈсорок ˈтретʼому ˈсорок // ми ў цих роˈках / йак то ˈкаучи ˈвижили на соченᵘˈвицʼі і корж // соченᵘˈвицʼа // росˈлинка таˈка йак гоˈрох // йа ˈможу ĭ покаˈзатʼ / ў ˈмене йе / воˈна таˈка плисˈкувата // гоˈрох кˈруглиî / а воˈна таˈка / кругˈленʼка но плисˈкувата // там ўсʼі вˑіташˑіни йе / ўсʼі ˈсолʼі йе / і то ми на нʼіĭ / соченᵘˈвицʼі і ˈвижили // ˈсорок ˈшостиĭ // це ж буˈли тʼажˈкˑі роˈка / то ми з лʼуˈдми / ˈмама наˈсʼійе ˈцейі соченᵘˈвицʼі / то це ми гетʼ з лʼудˈми дʼіˈлилисʼа // пиᵉкˈли лʼіп ˈошки

з них / ва|рили // ми од|ну с'ім|йу то спас|ли в·ід с·мерт'і // |бат'ко робиў ше на |шахт'і // в·ін ўз'аў на них / ц'і // |карточки / то ми во|ни по|пухли ўже |четве^{и}ро д'і|теї і |ж·інка |попухли ўже то ми йіх так і ми з ним спа|сли // а |хл'іб^{п} то|д'і ў |сорок |с'омому / ни даї бог / |жити на |тому хл'і|бу // хл'іб ота|кий шири|ни / уйаў|лайе^{и}те // ота|кий доўжи|ни і |чорний / йак оце св·а|та зем|л'а // а ўсе^{и}|редин'і / то бе^{и}|ри та|ко |коники л'і|пи в·ін же ж ни |випе^{и}чений // з чого в·ін / |пече^{и}ниїбог |його ўже с|в·атий з|найе // та|кий буў хл'іб і то йо|го |р'ізали на |шахт'і розда|вали цей хл'іб і |р'ізали / бо бу|ханку з|важиш / то там к·ілог|рам |в·іс'ім бу|ло б // во|на та|ка / в·із'|меш то т'аж^{ш}|ка // то це |р'ізали кус|ками і да|вали / оце / на|приклад / ў |тебе йе у сі|мйі ш'іс'т'$^{ц'}$ чоло|в·ік / з|начит |порц'ійу да|йут' на ш'іст чоло|в·ік / |ц'ого |хл'іба // |сорок |шостий |сорок |с'омий це воб^{п}|шче бу|ли та|к·і т'аж|к·і ро|ка шчо / за хл'іб^{п} то йа з|найу // йа те^{и}|пер доро|жу ку|сочком х|л'іба / бо йа з|найу йак ми йо|го доста|вали // ос' те^{и}|пер вики|дайут та|ко йа йак по|диўл'ус'а шо |викинут' хл'іб / дес' та|ко ва|л'айец'а ў |мене сл'іў ни хва|тайе // ти шчоб^{п} то|д'і |думайу по|жиў йак ми |жили / ти б знаў / йа|кий це ку|сок х|л'іба т'а|жкий // то це ми йа ж ка|жу соче^{и}|виц'у / ва|рили ка|ш'і / су|пи / кар|тошка п|раўда бу|ла / і пе^{и}|кли та|к·і п|л'ацики |об^{п}шч'ім йак мо|гли так вижи|вали і к|вашу ро|били // це |мама ўс'іг|да к|вашу шоб^{п} / п·і|д:ержати нас п|йате^{и}ро д·і|теї йак ни йе це ж т|реба бу|ло |чимос' кор|мити // о / то йа з|найу / йак це к|вашу // а те^{и}|пер |бачите / ви|гадуйут' ў|с'ак·і са|лати і ўс'о при ўс'о // во|но |просто / ма|бут' / і не^{и} |потр'ібне //

(Записано від Григоренко Килини Василівни, 1939 р. н., пенсіонерки, освіта – 5 класів. С. Синиця Христинівського р-ну Черкаської обл.)

Як варили холодець

Холо|дец' |вариц':а із но|ги або з голо|ви / або з голо|ви ї но|ги |разом // пору|бали на ку|сочки / так / шоб ў|лазило ў каст|рул'у // по|мили йо|го / |вимочили / на н'іч ви|мочуйец':а // ви|мочуйец':а в·ід к|ров·і / ви|мочуйец':а / шоб |шкура та |чорна не^{и} |була / бо во|но ж йак ш|малиц'а / то |сажа ж та там /

ˈчорне // ˈопшим поˈмили / ўсʼо і заˈлили воˈдой // ˈвимочилосʼа пеˈреʷдᵐ ˈвечором / тоˈдʼі ўˈвечеʷрʼі зноў поˈмила / поˈчистила і заˈлила воˈдой і шч й присоˈлила / шобⁿ сʼілʼ виˈтʼагувала кроў // ˈрано тоʸˈдʼі злиˈвайеш / переᵘполосˈкала / скˈлала і залиˈвайу / йа ˈмˑірайу / ў ˈмене ˈчашка он йе таˈка / на таˈрʼілку ˈчашка воˈди // наˈприкладᵐ / йа ˈдиўлʼусʼа ˈскˑіки там кусˈкˑіў // залиˈвайу і / шобⁿ поˈверх ше ˈдобре ˈбуло воˈдички / багаˈтенʼко / бо воˈно ˈвикˑіпитʼ // йакˈшчо ў ˈмене ˈбуде / наˈприкладᵐ / пйатʼ таˈрʼілок холодˈцʼу / пйатʼ ˈчашок воˈди / таˈких / шчо на таˈрʼілку ˈчашка / а тоˈдʼі ше двˑі ˈчашки ˈлийу ˈбˑілʼше // киˈпит у ˈмене холоˈдецʼ пˑатʼ чаˈсоў / ўсʼі ˈкажутʼ / три чи чоˈтири чи сˈкˑіки чаˈсоў / а ў ˈмене помаˈлесиᵉнʼку мˈлʼійе до пйаˈти чаˈсоў // вˑін тоˈдʼі чисˈтесиᵉнʼкиї / проˈзориї / хаˈрошиї // киˈпит беᵘз ˈсолʼі / шˈвичːе ўкиˈпайе / бо йакˈшо з ˈсолʼойу / то твиᵉрˈде мˈйасо // а при кˑінˈцʼі ўже десʼ аж ˈсолʼу / а ўже йак ˈмайе конˈчати киˈпˑіти з дˈвацʼіт хвиˈлин або за пˑіў чаˈса киˈдайу двˑі циᵉбуˈлинʼі / ˈлаўровий лисˈточок / ˈможна ˈпериᵉцʼ киˈдати гоˈрошком // ˈвиклʼучила / посˈтойітʼ ше / коˈли неᵘ ˈдуже гаˈрачиї кˈришку знʼіˈмайу / шоб туˈди ˈпара оˈцʼа не ˈпадала // воˈно соˈбˑі вихолоˈдайе // ну так / шоб ˈможна буˈло руˈками ўˈзʼати // злиˈвайу ˈйушку ў касˈтрулʼу ў оˈдʼːелʼну і тоʸˈдʼі виˈтʼагуйу мˈнʼасо / кˑістˈки виˈтʼагуйу // мˈйасо на куˈсочки поˈрʼізала і розᶜклаˈдайу на тарʼілˈки // наготовила часˈник / коˈлисʼ ˈтерлосʼа ў маˈкˑітрʼі / ˈзараз на часˈночницʼі // ˈвидавила і киˈдайу часˈник / шоб неᵘ ˈдуже ˈйушка гаˈрача буˈла / бо вˑін тоʸˈдʼі неᵘ ˈбуде ˈпахнути // ˈперчик / ше йакˈшо присоˈлила по ˈўкусу / розˈлила на тарʼілˈки // прохоˈлоло на таˈрʼілках і тоʸˈдʼі / шоб гаˈрʼаче неᵘ сˈтавити ў холоˈдʼілʼнʼік / бо сˈпортицʼа холоˈдʼілʼнʼік // а коˈлисʼ у ˈпогрʼібˑі / йакˈшо зиˈмойу ў хоˈлоднʼії ˈхатʼі / чи веᵘˈрандʼі // тоʸˈдʼі веᵘˈрандʼіў неᵘ ˈбуло // коˈлисʼ розлиˈвали холоˈдецʼ у веᵘˈликˑі мисˈки // йа каˈзала / смˑіˈйаласʼ у ˈночвах // ˈдʼадʼка ˈКолʼу ў ˈармˑійу випроваˈжали чи то шо буˈло // у ˈночви розˈлили / а тоʸˈдʼі на кусˈки ˈрʼізали / таї на тарʼілˈки кˈлали // а опˈше то у веᵘˈликих ˈмисках / бо тоʸˈдʼі неᵘ ˈбуло поˈсуди // тоʸˈдʼі так / йак виˈсʼілʼа йаˈкесʼ буˈло чи шо / холоˈдецʼ / пеᵘˈченʼа // це карˈтошка із ˈмˑасом / ˈборщ / киˈсʼілʼ / а і ше макаˈрони з моло̀ком // і усʼо / бо поˈсуди неᵘ буˈло / нʼіˈчого неᵘ

бу|ло // в·ід|варувалис'а мака|рони / о|д':ел'но ў |мисц'і ве|лик·ій сто|йали // моло|ко п|ражилос' у каст|рул'і // заки|п·іло // це |томиц'а нази|вайец'а / во|но так |томиц'а / |томиц'а / |томиц'а / аж^{ш} че^{и}р|воне ста|йе // моло|ко га|раче / |локшини ц'і ў |миск·і ве^{и}|лик·ій наки|дали // не^{и} |разом ва|рили моло|ко з |локшинойу / а о|д':ел'но // наки|дали ў |миски / |лили га|раче моло|ко у мисоч|ки |гарн'і // |кожному та|р'ілочки не^{и} |було / а |ставилос' на ст'іл дв·і та|р'ілки / з|в·ім:и /з|в·ім:и ўс'і с'і|дайут і йі|д'ат з од|нойі |миски //

(Записано від Мойсеєвої Зінаїди Адамівни, 1940 р. н., пенсіонерки, освіта – 3 класи. С. Угловата Христинівського р-ну Черкаської обл.)

Як пекли пиріжки

Рошче^{и}|н'ала на си|рова ц':і / то|д'і м·і|сила і на|чинку |р'ізну / йа|ку |хочи^{е}ш / і з^{с} |кашойу гре^{и}|чанойу / і з |л'іве^{и}ром // ў |т'істо добаў|л'али го|л'ійі / марга|рину йа|йец' / ну на д|рожд'ах йак заў|жди / на |сод'і то це йа ни^{е}˯|л'убл'у // л'у|б·і / йа|к·і |хоче^{и}ш на|чинки і з |йагодами / і з^{с} ка|пустойу / і з^{с} |сиром гет' / ну ш чим |т'іки з|думайіш / з |йаблуком / ро|била з^{с} каба|ком / пир'іш|ки з^{с} каба|ком / пир'іш|ки з |йаблуком / з^{с} ка|пустойу / манза|р'і / йа то воп|ше пир'іш|ки ўс'іг|да пе^{и}|кла ў пи^{е}|ч·і / це |зараз уже то ў ду|хоўц'і / бо ўже пи^{е}|ч·і не^{и}|ма // на|топл'ували п·іч спе^{и}|ц'іал'но шоб:у|ла во|на го|това / це то|пили / дроў наки|дали / то|пила / то|пила то|д'і жар шоб^{п} чи^{е}|р'ін' / шоб:у|ла там |б·іла ц'а / ка|зали п·ідне^{и}|б·ін':а |б·іле / таї з|нала шо ўже го|това п·іч / загор|тала жар то|д'і ў |дека скла|дала і ў п·іч/ мас|тила йаї|цем з|верху / дес' час / п·іўто|ра / йа ж^{ш} по ча|сах уже з|нала / п·іўто|ра ча|са це ўже го|тов·і // со|лодк·і це з |йаблуками / з^{с} по|в·ідлом / з |йагодами пир'іш|ки / ўзага|л'і йа не^{и}|жарила / йа пе^{и}|кла ўсе //

(Записано від Григоренко Килини Василівни, 1939 р. н., пенсіонерки, освіта – 5 класів. С. Синиця Христинівського р-ну Черкаської обл.)

Як пекли хліб

ˈВобⁿшч ̈ім так / йа оˈце беᵘˈру одˈ:іˈлˈайу це / ну це йак на пеᵘˈч ̈і на чотˈирˈі хлˈіˈбини / а це йак воˈна там ˈбуде на одˈну хлˈіˈбину 750 грам воˈди / оˈце ти з оˈцих 750 грам воˈди доўˈжна спеᵘˈкти хлˈіˈбину // йа беᵘˈру налиˈвайу оˈце зˈразу там пˈ ̈іустаˈкана воˈди і тоˈдˈі дˈрожˈ ̈і / дˈрожˈ ̈і тˈретˈу часˈтину ˈпачеᵘˈчки / а тоˈдˈі беᵘˈреш і розᶜkоˈлочуйеш йоˈго хараˈшо так / неᵘ ˈмˈ ̈іксˈером / а бˈйецˈ:а руˈками / жиˈвими руˈками // розˈбила / розˈбила і посˈтавила // неᵘ наˈгˈрˈаче / неᵘ у гаˈрˈаче / а сˈтавитˈ так / шоб воˈна схоˈдила саˈма по соˈбˈ ̈і // тоˈдˈі воˈно оˈце пˈ ̈ідˈіˈшло / йа ˈзаново долиˈвайу воˈди і ˈзаново йіˈйі пˈ ̈ідбиˈвайу / муˈки добаўˈлˈайу і ˈзаново пˈ ̈ідбиˈвайу // це йа ˈроблˈу два ˈрази // зроˈбила / ˈтˈіки хараˈшо руˈкойу вибиˈватˈ/ йак бˈлˈінчики вибиˈвайеш / а поˈтом беᵘˈру і ˈзаново ўлиˈвайу ˈводу / ˈтˈіки неᵘ ўсˈу ше // тоˈдˈі пˈ ̈ідˈмˈ ̈ішуйу йа ˈгусто уже так / гусˈтенˈко пˈ ̈ідмˈ ̈іша йоˈго хараˈшо і обˈратно воˈно сˈходе // зˈішˈло // ажˢʰ тоˈдˈі добаўˈлˈайу йа ўсˈу воˈду і сˈілˈ і ўсе // а поˈтом ˈмˈ ̈ісˈу ˈтˈісто // замˈ ̈іˈсила і сˈтаўлˈу //

(Записано від Григоренко Килини Василівни, 1939 р. н., пенсіонерки, освіта – 5 класів. С. Синиця Христинівського р-ну Черкаської обл.)

Як виготовляли квас

Квас / це таˈкиї наˈпиток // коˈлисˈ роˈбили квас із ˈйаблук / сухоʸˈфˈрукˈтіў // йа зˈнайу ˈнаша ˈбабушка роˈбила // вˈ ̈іˈдварувала сухоʸˈфˈрукти // ˈкидала туˈди маˈленˈкиї куˈсочок ˈсахару / маˈленˈкиї куˈсочок дˈрˈіжˈ:іў // сˈтавила йоˈго на пˈіˈчˈі // вˈ ̈ін там броˈдиў // і чеᵘˈризᶜ там ˈпару днˈіў чи сˈkˈ ̈іки / цˈіˈдили йоˈго і ˈпили цеї квас // і ше роˈбили з йачˈменˈу // вˈ ̈іˈдварували цеї йачˈмˈ ̈інˈ / ўпеᵘˈред ˈжарили / поˈтом вˈ ̈іˈдварували йоˈго // і ˈтоже вˈ ̈ін броˈдиў / ˈкидали дˈрˈіжˈ:іў / і броˈдиў // і так ˈпили квас // а ˈзараз ˈроблˈат квас / пˈросто воˈди / ˈкидайут хлˈібⁿ ˈчорниї / і ˈкапеᵘˈлˈку дˈрˈіжˈ:іў / і ўсˈо // бˈродитˈ вˈ ̈ін поˈтом // ˈцˈідˈат і пйутˈ квас //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки,

освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Рецепт закваски для тіста

Рош|чина // роспус|кайуц’:а д|р’іж’:і / ко|лис’ ро|били на |т’іс’т’і рош|чину // б|рали ку|сочок |т’іста / ку|сочок д|р’іж’:іў / роспус|кали і зако|лочували |т’істо // і |це |т’істо побро|дило / і так це бу|ла зак|васка дл’а |ц’ого ж^{ш} х|л’іба // а |зараз д|р’іж’:і / роспус|тили / ў:о|д’і чи моло|ц’і // пос|тойали / п’ід’ійш|ло |т’істо і пе^{и}|чут’ //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Що готували на вечерю

Ну ве|чер’а / це та|ке / ўже |п’іс’л’а ўс’о|го // |ў:ече^{и}р’і / дес’ у ча|соў с’ім / |ў’:іс’ім чи ў ш’іс’т’ / йак |хочеш / йак ко|ли по^{у}лу|чайіц’а // йак не^{и} |дуже |зан’атиў / ра|н’іше пове^{и}|чер’айеш / а йак|шо ро|бота йа|кас’ / то п’із’|н’іше ве^{и}|чер’а // у|се / кар|топл’у п¨у|ре / са|лат |робимо іс пом¨і|дор / ну і ўсе там / і |каш’і / і за|кус’уйем там йа|кимис’ / моло|ко чи |кофе / чи |чайем за|пили / і ўс’о //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Поминальний обід

Поми|нал’н’і о^{у}|б¨іди / це т|реба шоб у дв¨і|нац’ат’ ча|соў з:и|вайут’ л’у|деї / і ўс’і поми|найут’ // |мол’ац’а |богу / поми|найут’ // помо|лилис’а і по|том йі|д’ат’ // го^{у}|туйут’ хо|лод’н’і за|куски / це |разно:б|разне ў|с’аке // а по|том обоўйаз^{с}|ково боршч / |каша до п¨ід|л’іви / кат|л’ети / го^{у}луб^{п}|ц’і / ну і ў|се / хто шо |майе // а п¨іс’|л’а ўже с|таўл’ат со|лод^{т}киї с’т’іл // кла|дут |коржики / цу|керки / і к¨і|с’іл’ / обоўйаз^{с}|ково // к¨і|с’іл’ |йаг’ідниї / сли|воно |йаг’ідниї // там ше добаў|л’айут клуб|н’іки / шоб буў ў|кусни^{е}н’киї // ну і

розда|йут кан|ф˙ети і п|ран’іки // ну і ўс’о / |видали ки|с’іл’ / помо|лилис’ |богу і роз’іш|лис’ //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Що готували на обід

На о^{у}|б˙і$д^{т}$ / це обоўйаз^{с}|ково боршч / |каша на д|руге // це ў се^{и}|л’і і воп|ше із|даўна ве^{и}|дец’а / шо о^{у}|б˙і$д^{т}$ по|вине^{и}н / йак|шо борш|чу не^{и} |майе / так шос’ пе^{и}ри^{е}фа|тити / то то ї не^{и} о^{у}|б’ід // йак|шо боршч і |каша / то це ха|з’аїс’кий о^{у}|б˙і$д^{т}$ //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Що називають «вишкребок»

|Вишкрабок // це вишк|рабуйіц’а / об^{п}шк|рабуйіц’а ц’а |д’іж^{ш}ка // і ото полу|чайіц’а |там та|кий хл’іб ма|лен’кий // то це на |н’ого ка|зали / шо |вишкрабок // |дуже ма|лим |д’іт’ам не^{и} дозво|л’али |йісти / бо ка|зали / шо йак|шо зйі|сиш цеї хл’іб^{п} / то не^{и} |виростеш // ме^{и}|н’і ба|бун’а ка|зала / йак |йа бу|ла ма|ла / шо не^{и} йіж |ц’ого х|л’іба // йа |буду |йісти / ме^{и}|н’і баї|дуже ўже / а ти |ц’ого х|л’іба не^{и} йіж //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Як готували капусняк

Боршч з^{с} ка|пусти / капус’|н’ак // капус’|н’ак го^{у}туйут’ хто йак / йака ха|з’аїка // ну б˙іл’ш’іс’т’ того / шо |кисла ка|пуста ки|пит’ / по|том ки|дайут’ кар|топл’у ту|ди і т|рошки пшо|на // зати|райут то^{у}|д’і |салом йо|го / бо о|бично капус’|н’ак зати|райут’ |салом // і |вар’ат не^{и} та|кий |жиде^{и}н’кий / а |б˙іл’ш |того / шоб в˙ін буў та|кий / густо^{у}|ватий / в˙ін то^{у}|д’і ўкус’|н’ішчий //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Як готували коливо

ˈКоливо / це ў наˈрод'і ˈкажут / коˈли помиˈрайе л'уˈдина / то тˈреба обоўйазᶜˈково ˈколиво // чи коˈли оᵘˈб˙ідᵐ помиˈнал'ниї / то гоˈтоўл'ат ˈколиво// подаˈйут' йоˈго ˈт'іл'ки на оᵘˈб˙ідах і сˈтаўл'ат' йоˈго ў ˈсамиї пеᵘˈред // ˈробл'ат рис / ˈвар'ат // поˈтом і йаг'ід'ˈми прикраˈшайут' / і цуˈкерками / шокоˈладними прикраˈшайут' / ну / ўсим прикраˈшайут' // хто чим ˈмайе / тим прикраˈшайе //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Як готували спаржу

ˈВопшем / це сˈпаржа // кваˈсол'а йес'т' таˈка / шо воˈна ˈжариц':а стручˈками // поᵘˈр'ізати ц'у кваˈсол'у / поˈпарити / і на скоровоˈду / а поˈтом йаї̆ˈце розбиˈвайеш / і посоˈлити / попиᵉрˈчити і оˈто розˈбовтати / розˈбоўтати і ˈвилити на скоровоˈду // поˈтом поˈр'ізати куˈсочками / пеᵘриᵉкиˈдати йіˈйі і ос' це сˈпаржа назиᵉˈвайіц'а //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Як фарширували рибу

Фаршируˈвати // биᵉˈрут' ˈрибу / в˙ід':іˈл'айут к˙істˈки / мˈйасо в˙ідᵐ к˙ісˈток / пиᵉриᵉкˈручуйут' на мйасоˈрубц'і / добаўˈл'айут туˈди сухаˈр'іў / йаї̆ˈце / часничˈку / цеᵘˈбул'і / і ˈробл'ат фарш // і з ˈриби начиˈн'айут ту шˈкуру // лиˈшайіц'а шˈкура там / шˈкуру промиˈвайут' і клаˈдут' туˈди фарш / притуˈл'айут так ˈдобре / обˈжаруйут / і полуˈчайіц'а фаршиˈрована ˈриба //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Як приготувати деруни

Оˈлад^{т}ки ˈкажут / і ди^{е}руˈни ˈкажут / і млинʼцʼі / картопˈлʼаники / ˈйак хто ˈхоче / так ˈкаже // трутʼ на ˈмˑілкˑій ˈтерцʼі карˈтоплʼу // добаўˈлʼайут йаґце / йакˈшо рʼід^{т}ку^{о}ˈвате / то ˈлож^{ш}ку ˈборошна / і ци^{е}ˈбулʼі / ˈперчику / ўсʼоˈго // пе^{и}ри^{е}розˈбоўтуйут і ˈжарʼат / чи на ˈсалʼі / чи на оˈлʼійі / йак коˈму нˈравицʼа //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Назви мʼяса і способи його обробки

Свиˈнʼаче мˈйасо / гоўˈйаже мˈйасо // гоўˈйаже / це з роˈгатойі хуˈдоби // йесʼтʼ ˈтаке ў стаˈройі коˈрови чи там бичˈка чи шо / то це гоўˈйаже таˈке / а йесʼтʼ ти^{е}ˈлʼатʼіна / моло^{ъ}ˈденʼке ти^{е}ˈлʼа заˈрʼізане // баˈранʼіна / ˈкурʼаче ˈмʼасо / ўˈсʼаке мˈйасо йе // йаˈка тваˈрина / так і мˈйасо назиˈвайутʼ //

Стˈрави гоˈтуйутʼ уˈсʼакˑі / ˈйакˑі ˈtʼілʼки ˈможна / а ˈзараз оˈсобен:о / то коˈлисʼ ˈлʼуди не^{и} ў^{ъ}мˑіли гоˈтовити / а ˈзараз шо ˈхочеш гоˈтоўлʼат із мˈйаса // йакˈшо йесʼтʼ мˈйасо / то ˈможна зроˈбити ўсе / шо ˈхочеш // і ˈтушане / і ˈжаране / ˈваране / і фаршируˈвати ˈмˈйасо / буже^{и}ˈнʼіну / і руˈлʼети / і пашˈтʼети і шо ˈхочеш //

Го^{у}ˈтуйутʼ змˈйасо то смотˈрʼа з йаˈких часˈтин // фˑіˈлʼеїка доˈпусʼтʼім у свиˈнʼі / то биˈточок / ˈребра / це пˑідˈлʼіва / сте^{и}ˈгно / це бужи^{е}ˈнʼіна / оˈшийок / це шашˈлик // кˑістˈки таˈке // голоˈва / це холоˈдецʼ / салʼтʼ^{ц}ʼіˈсон // ˈнож^{ш}ки / це холоˈдецʼ //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Як готували холодець

Холоˈдецʼ / це ˈварʼацʼ:а ˈнож^{ш}ки / і гоˈлʼашка // ˈопшем / ˈнож^{ш}ку цʼу з гоˈлʼашкойу руˈбайутʼ / сˈтавицʼ:а на ˈдоўгиї ˈчас / бо холоˈдецʼ ˈварицʼа ˈдоўго /

ˈдуже на маˈлен’кому вогˈн’і / шоб ˈв˙ін ˈт’іл’ки чут’чут’ там ˈбул’каў // тˈреба шоб неᵘ ваˈриўс’а / а мˈл’іў // йоˈго сˈтаўл’ат’ і в˙ін ˈвариц’а чут’ неᵘ ˈц’ілиї ден’ // йакˈшо ше свиˈн’аче / стаˈре там чи шо / шоб в˙ін хараˈшо / ўмˈл’іў / шоб буў ˈдобриї холоˈдец’ // каˈзали / йакˈшо ˈгос’ц’і там чи шо / то каˈзали / йакˈшо хаˈрошиї холоˈдец’ уˈдаўс’а / то хаˈз’айка хаˈроша // бо холоˈдец’ сˈтаўл’ат’ ў ˈсамиї пеᵘˈредᵐ / холоˈдец’ і котˈл’ети //

Буˈвайут’ ˈгус’ачиї холоˈдец’ / ˈдуже ˈдобриї / інˈдичиї ˈдуже ˈдобриї / ˈкур’ачиї ˈдобриї / і з ˈриби ˈробл’ат’ холоˈдец’ //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Холоˈдец’ гоˈтуйец’а іс:виˈнини / із ˈножок / ˈратичок / голоˈви / ˈможна і с петуˈха // к˙істочˈки руˈбайут’ і мˈйасо виˈмочуйут’ / очиˈшчайут’ / сˈтаўл’ат у кастˈрул’у або ў чугуˈнок / добаўˈл’айут’ туˈди тˈрошки ˈсол’і / гороˈшини духˈм˙аного ˈчорного ˈперц’а / лисˈточок / сиˈру ˈц’ілу цибуˈлину веᵘˈлику і ваˈр’ат / йакˈшчо на ˈгазов˙ій плиˈт’і чаˈса три на маˈлому вогˈн’і / ˈпоки мˈйасо неᵘ мˈл’ійе і неᵘ розˈварицˈа / тоˈд’і чут’ осˈтужуйут’ / злиˈвайут’ буˈл’йон оˈд’:ел’но / мˈйасо розбиˈрайут’ в˙ідᵐ ˈк˙істоˈчок / розᶜклаˈдайут’ ў бˈл’уда і добаўˈл’айут’ ше ˈсол’і та часниˈку / та залиˈвайут’ буˈл’оном ў таˈр’ілках мˈйасо //

(Записано від Панкової Алевтини Михайлівни, 1945 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)

Як робили домашню ковбасу

Доˈмашн’а коўбаˈса // ˈр’іжеᵘц’а куˈсочками мˈйасо іˈс:алом / і наˈпоўн’уйуц’:а ˈтонк˙і ˈкишки / і поˈтом ў дуˈхоўку чи ў п˙іч // і воˈна там ˈтушиц’а // поˈтом проˈкол’увати йіˈйі тˈреба / шоб воˈна жир пусˈкала / шоб ˈж:арилас’а / неᵘ суˈха буˈла таˈка / а шоб жир буў //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки,

освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Як робили кров'янку

Кроў|йанка / це та|ка ст|рава шчип ¯і|т'іл'на // бо т|реба / шоб кроў бу|ла не^{и}гус|та / а йак о|то бу|вайе попа|дайуц':а з|густки к|ров¯і / то пи^{е}ре^{и}к|ручуйуц'а на м асо^{у}|руб^{п}ку // по|том в¯ід|вар'уйе^{и}ц'а чи |париц'а гре^{и}|чана |каша // йі|йі виси|пайіш ту|ди // ба|гато |жиру / йак|шо не^{и} да|си |жиру / кроў|йанка бу|де п¯іс|нойу і не^{и} |добройу // |поўну сковоро|ду шква|рок |тоже т|реба // пи^{е}ре^{и}к|ручуйуц'а це на мйасо^{у}|руб^{п}ку до |цих же / |сала і ци^{е}|бул'і // ну / і |перц'у і |сол'і / і начи|н'айіш / нали|вайе^{і}ш ши|рок¯і киш|ки // коўба|су до|машн'у / то |тонк¯і / а це ў ши|рок¯і киш|ки / і полу|чайіц'а кроў|йанка //

(Записано від Нітченко Ольги Романівни, 1942 р. н., пенсіонерки, освіта – 8 класів. С. Лукашівка Літинського р-ну Вінницької обл.)

Як готували сальтисон

Сал'т'і|сон // в¯ід|варуйут |голову // йак хто |робит // йак хто пи^{е}ре^{и}к|ручуйе на мйасо^{у}|руб^{п}ку і кла|де йо|го п|росто у |марл'у і |в¯ін с'т^{ц}і|кайе / а по|том п¯ід гн'іт / полу|чайіц'а сал'т'і|сон // а хто бе^{и}|ре п|росто м|йасо / в¯ід|варане |дуже до го|тоўнос'ц'і / так шоб в¯ід^{т}ста|вало в¯ід^{т} к¯іс|ток // і по|том |р'іжут йо|го на ку|сочки / і у |кен'д'ух // це св|ин'ачиї жо^{у}|лудок // на|поўн'уйут' йо|го / заши|вайут / і |тушат // то цеї ўкус'н'ішиї / у |ц'ому / сви|н'ачому жо^{у}|лудков¯і сал'т'і|сон / йак тої //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Рецепт приготування підливи

Под|л'іва // пе^{и}ре^{и}|жаруйут' му|ку / ци|бул'у к|ришат' // пе^{и}ре^{и}|жаруйут' сви|н'ачиї жир пе^{и}ри^{е}|топленийї / і запраў|л'айут ту|ди / |сол'ат // |перчику / шоб

во|на бу|ла рум|йана // во|ди добаў|л’айут / шоб бу|ла |жид^{т}ка // |можна та|мату до|бавити / йак хто по ў|кусу // хто |л’убе з^{с} та|матом / хто |л’убе без^{с} та|мату //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Рецепт приготування котлет

Кат|л’ета / то пе^{и}ри^{е}|мел’уйут фарш на мйасо^{у}|руб^{п}ку / ци|бул’у / час|ник // добаў|л’айут х|л’іба // йак хто ше |хоче / крох|мал’у т|рошки / шоб |наче^{и} |кажут / шоб не^{и} рос:и|палис’а / шоб не^{и} |бахкали // йаґ|це обоўйаз^{с}|ково / шоб де^{и}р|жалис’а |купи / і |жарат’ //

Кат|л’ети пода|йут’ із:ап ˙і|канкойу / |тейу |самойу |баб^{п}койу // пода|йут’ із^{с} кар|топлейу п ˙у|ре // і кат|л’ети ок|ремо пода|йут’ / п|росто / бе^{и}з н’і|чого //

|Кажут / то шн’іце^{и}|л’а / то би|ток // ал|и то ў |город’і // а ў |нас кат|л’ета та ї пого|т’іў ў се^{и}|л’і //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Як готували рулет м’ясний

Ру|л’ет |робл’ат із |ц’ого ж |фартуха // йо|го нати|райут часни|ком / |перцем / |сол’ойу // во|но прос|тойіт т|рошки / шоб напи|талос’а / а по|том зави|вайут йо|го / ск|ручуйут // ск|ручуйут / ск|ручуйут / і |ниткойу пе^{и}ри^{е}|в ˙азуйут’ йо|го / шоб полу|чиўс’а |т’іпа ру|л’етик та|кий // ну / і го|тоўл’ат йо|го / |тушат // і пода|йут / до хо|лодних ст|раў це //

(Записано від Коломієць Олени Григорівни, 1931 р. н., пенсіонерки, освіта – 4 класи. С. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)

Додаток Г

АТЛАС ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЇЖІ ТА НАПОЇВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Засади картографування

На картах репрезентовано просторове розміщення мовних явищ різних структурних рівнів. Карти лексичного рівня систематизовано за тематичним принципом. Просторову відмінність нерідко творять не тільки лексичні одиниці, а й формальні варіанти базового репрезентанта відповідної семеми, тому поряд із власне номінативними картами в Атласі подані карти, на яких відтворено формальне варіювання окремих лексем. На семантичних картах відтворено просторові розрізнення елементів, однакових за формою вираження і відмінних за змістом.

Кожна карта має назву та місце в атласі. Для вираження основного рівня карти використано графічні знаки, для додаткового рівня протиставлення – модифікації цих базових знаків. Модифікованими знаками передано й аналітичні назви. В окремих населених пунктах відсутнє картографоване явище чи реалія, що не вдалося зафіксувати, тоді на карті позначок немає. На картах, які стосуються лексем однієї ЛСМГ, використано спільні / близькі умовні позначення.

Карта має легенду; слова-репрезентанти, вміщені в легенді для розкриття лінгвістичного значення графічних символів, наведено в найбільш поширеній реалізації.

Напівпалатальність приголосних позначено крапкою праворуч угорі букви ([*б*˙], [*п*˙]), палаталізованість – знаком апострофа ([*т’*], [*с’*]). Напівдовга вимова приголосних – однією крапкою після літери внизу (*ва*ˈ*рен*ˑ*а*). Наголос позначено вертикальною рискою перед знаком приголосного, що передує голосному наголошеного складу, або безпосередньо перед літерою голосного звука (*с*ˈ*мале*ᵘ*ц’*, *бара*ˈ*бол’а*).

Для побудови ізоглосної карти використано методику накладання ареалів картографованих явищ.

До окремих карт подаємо коментар з додаткою інформацією до відтворення картографованого матеріалу.

Цифрові позначення говірок на карті

1. Шамраївка Сквирського р-ну Київської обл.
2. Махаринці Козятинського р-ну Вінницької обл.
3. Хомутинці Калинівського р-ну Вінницької обл.
4. Лукашівка Літинського р-ну Вінницької обл.
5. Новоживотів Оратівського р-ну Вінницької обл.
6. Кути Маньківського р-ну Черкаської обл.
7. Русалівка Маньківського р-ну Черкаської обл.
8. Багва Маньківського р-ну Черкаської обл.
9. Тарасівка Звенигородського р-ну Черкаської обл.
10. Цибулів Монастирищенського р-ну Черкаської обл.
11. Княжики Монастирищенського р-ну Черкаської обл.
12. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.
13. Буки Маньківського р-ну Черкаської обл.
14. Озірна Звенигородського р-ну Черкаської обл.
15. Чорна Кам’янка Маньківського р-ну Черкаської обл.
16. Заліське Тальнівського р-ну Черкаської обл.
17. Стебне Звенигородського р-ну Черкаської обл.
18. Халаїдове Монастирищенського р-ну Черкаської обл.
19. Бачкурино Монастирищенського р-ну Черкаської обл.
20. Ботвинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.
21. Степівка Монастирищенського р-ну Черкаської обл.
22. Гребля Христинівського р-ну Черкаської обл.

23. Добра Маньківського р-ну Черкаської обл.
24. Нестерівка Маньківського р-ну Черкаської обл.
25. Іваньки Маньківського р-ну Черкаської обл.
26. Кобринове Тальнівського р-ну Черкаської обл.
27. Лозуватка Шполянського р-ну Черкаської обл.
28. Попудня Монастирищенського р-ну Черкаської обл.
29. Зоряне Христинівського р-ну Черкаської обл.
30. Угловата Христинівського р-ну Черкаської обл.
31. Чайківка Христинівського р-ну Черкаської обл.
32. Ліщинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.
33. Шукайвода Христинівського р-ну Черкаської обл.
34. Христинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.
35. Богачівка Христинівського р-ну Черкаської обл.
36. Косенівка Уманського р-ну Черкаської обл.
37. Пальчик Катернопільського р-ну Черкаської обл.
38. Соболівка Шполянського р-ну Черкаської обл.
39. Кавунівка Шполянського р-ну Черкаської обл.
40. Сичівка Христинівського р-ну Черкаської обл.
41. Верхнячка Христинівського р-ну Черкаської обл.
42. Петраківка Катернопільського р-ну Черкаської обл.
43. Крутогорб Гайсинського р-ну Вінницької обл.
44. Тополівка Теплицького р-ну Вінницької обл.
45. Талалаївка Христинівського р-ну Черкаської обл.
46. Розсішки Христинівського р-ну Черкаської обл.
47. Веселівка Христинівського р-ну Черкаської обл.
48. Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл.
49. Ямпіль Катернопільського р-ну Черкаської обл.
50. Ярошівка Катернопільського р-ну Черкаської обл.
51. Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл.

52. Синиця Христинівського р-ну Черкаської обл.
53. Полянецьке Уманського р-ну Черкаської обл.
54. Сушківка Уманського р-ну Черкаської обл.
55. Оксанина Уманського р-ну Черкаської обл.
56. Кам’янече Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
57. Свердликово Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
58. Синюха Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
59. Скалева Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
60. Голубенка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
61. Кальниболота Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
62. Низове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
63. Надлак Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
64. Іванівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
65. Осітна Христинівського р-ну Черкаської обл.
66. Острівець Уманського р-ну Черкаської обл.
67. Підвисоке Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
68. Торговиця Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
69. Журівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
70. Сабове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
71. Скалівські Хутори Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
72. Мар’янівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
73. Ганнівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
74. Гаївка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.
75. Колодисте Уманського р-ну Черкаської обл.
76. Розсоховатець Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.
77. Тишківка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.
78. Липняжка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.
79. Юр’ївка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.
80. Яланець Бершадського р-ну Вінницької обл.

81. Мечиславка Ульянівського р-ну Кіровоградської обл.
82. Йосипівка Благовіщенського р-ну Кіровоградської обл.
83. Красногірка Голованівського р-ну Кіровоградської обл.
84. Свірневе Голованівського р-ну Кіровоградської обл.
85. Обжиле Балтського р-ну Одеської обл.
86. Плоске Балтського р-ну Одеської обл.
87. Гольма Балтського р-ну Одеської обл.
88. Степове Первомайського р-ну Миколаївської обл.
89. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.

Перелік карт

Карта № 1. ‘Картопля, основний овоч першої рідкої страви’
Карта № 2. ‘Страва або приправа до страв, приготовлена з розім’ятих чи протертих овочів або фруктів’
Карта № 3. Фонетична структура лексеми *мун|д’ірка*
Карта № 4. ‘Картопляник, оладка з тертої картоплі’
Карта № 5. Семантика лексеми *де^{и}|рун*
Карта № 6. ‘Зелений борщ, який готували навесні’
Карта № 7. Семантика лексеми *ле^{и}|м ̈ішка*
Карта № 8. Семантика лексеми *ку|л’іш*
Карта № 9. ‘Навар із курячого м’яса’
Карта № 10. ‘Каша, зварена з вівсяної крупи на воді чи молоці’
Карта № 11. Фонетична структура лексеми *в’іў|с’анка*
Карта № 12. ‘Густа каша із кукурудзяного борошна’
Карта № 13. Фонетична структура лексеми *йач|м ̈інка*
Карта № 14. ‘Хлібина’
Карта №15. ‘Недопечений хліб’
Карта № 16. ‘Верхня частина хлібини’

Карта № 17. ‘Драглиста страва з м’яса, яку одержують при охолодженні м’ясного чи рибного відвару’

Карта № 18. ‘Биток із м’яса’

Карта № 19. ‘Шматочки сала, які залишились з перетопленого жиру’

Карта № 20. ‘Свиняче зовнішнє перетоплене сало’

Карта № 21. Семантика лексеми *л’ій*

Карта № 22. ‘Жир, вироблений із соняшникового насіння’

Карта № 23. ‘Сметана, яку нещодавно зібрали’

Карта № 24. ‘Верхній жир молока, кислий’

Карта № 25. ‘Верхній жир молока, некислий’

Карта № 26. ‘Молоко, що густить у темному місці, не утворюючи сметани’

Карта № 27. ‘Конопляне масло, яке застосовували у піст’

Карта № 28. Семантика лексеми *мас’\л’анка*

Карта № 29. Фонетична структура лексеми *сме^{и}\тан:ик*

Карта № 30. ‘Молозиво, густе молоко корови в перші дні після пологів’

Карта № 31. ‘Свіжовидоєне молоко’

Карта № 32. ‘Молоко, яке деякий час постояло, але не прокисло’

Карта № 33. ‘Молоко, що почало скисати, згусле молоко’

Карта № 34. ‘Верхній шар пряженого молока’

Карта № 35. ‘Скипітися (про несвіже молоко, яке закип’ятили)’

Карта № 36. ‘Невеликий варений виріб із прісного тіста з начинкою’

Карта № 37. Семантика лексеми *\бабка*

Карта № 38. ‘Алкогольний напій, настояний на різних травах’

Карта № 39. ‘Міцний алкогольний напій, виготовлений із цукрових буряків’

Карта № 40. Опозиція [р] : [р’]

Карта № 41. ‘Міцний алкогольний напій із цукру та дріжджів’

Карта № 42. ‘Міцний алкогольний напій із вишень’

Карта № 43. ‘Назви настоянки на медові’

Карта № 44. ‘Невиброджені запарені інгредієнти для самогонки’

Карта № 45. Семантична структура лексеми квас

Карта № 46. Зона активної взаємодії подільських і середньонаддніпрянських елементів.

Легенди й коментарі до карт

Карта № 2. ‘Страва або приправа до страв, приготовлена з розім’ятих чи протертих овочів або фруктів’

Знаком для *топ|чанка* у н. п. 20, 29, 28, 31, 30 скартографовано лексему *|топчанка* – у н. п. 20, 29, 28, 31, 30.

Карта № 4. ‘Картопляник, оладка з тертої картоплі’

Знаком для *бара|бол’ник* у н. п. 24 скартографовано лексему *бара|болник* – у н. п. 24. Знаком для *о|лад* у н. п. 85, 86, 87 скартографовано лексему *о|ладок* – у н. п. 85, 86, 87. Знаком для *ди|рун* у н. п. 2, 16, 14, 9, 17, 27, 37, 38, 39, 42, 50, 63, 64, 62, 78, 79 скартографовано лексему *де^{и}|рун* – у н. п. 2, 16, 14, 9, 17, 27, 37, 38, 39, 42, 50, 63, 64, 62, 78, 79.

Карта № 6. ‘Зелений борщ, який готували навесні’

Знаком для *зе|лений боршч* у н.п. 24, 25, 16, 75, 81 скартографовано *зе^{и}|лений боршч* – у н. п. 24, 25, 16, 75, 81 (функціонують обидва варіанти).

Карта № 9. ‘Навар із курячого м’яса’

Знаком для *бу|лон* у н. п. 80, 81, 82, 83, 84, 75, 66, 52, 51, 43, 55, 54, 56, 36 скартографовано лексему *бу|л’он* – у н. п. 80, 81, 82, 83, 84, 75, 66, 52, 51, 43, 55, 54, 56, 36.

Карта № 10. ‘Каша, зварена з вівсяної крупи на воді чи молоці’

Знаком для *ов|с’анка* у н.п. 10, 11, 12, 6, 7, 8, 13, 15, 25, 40, 41, 44, 45, 46 скартографовано лексему *гоў|с’анка* – у н. п. 10, 11, 12, 6, 7, 8, 13, 15, 25, 40, 41, 44, 45, 46 (функціонують обидва варіанти).

Карта № 15. ‘Недопечений хліб’

Знаком для *не^{и}до|п˙ічок* у н.п. 80, 85 скартографовано лексему *не^{и}|доп˙ічок* – у н. п. 80, 85 (функціонують обидва варіанти). Знаком для *мок|рий* у н. п. 81, 82, 83, 84, 86, 87 скартографовано лексему *|мокрий* – у н. п. 81, 82, 83, 84, 86, 87.

Карта № 16. ‘Верхня частина хліба’

Знаком для лексеми *ц’і|л’ак* у н. п. 9, 14, 17, 27 скартографовано лексему *ц’і|лушка* – у н. п. 9, 14, 17, 27.

Карта № 17. ‘Драглиста страва з м’яса, яку одержують при охолодженні м’ясного чи рибного відвару’

Знаком для лексеми *заливне* у н. п. 37, 38, 39, 50, 70, 71, 79 скартографовано лексему *зал’ів|не* – у н. п. 37, 38, 39, 50, 70, 71, 79.

Карта № 25. ‘Верхній жир молока, некислий’

Знаком для лексеми *с|лиўки* у н. п. 37, 42, 38, 39, 57, 68, 72, 73, 74, 77, 78, 79 скартографовано *с|л’іўки* – у н. п. 37, 42, 38, 39, 57, 68, 72, 73, 74, 77, 78, 79.

Карта № 26. ‘Молоко, що густить у темному місці, не утворюючи сметани’

Знаком для лексеми *бур|дит* у н. п. 10, 11, 12, 6, 7 скартографовано *бур|дит’* – у н. п. 10, 11, 12, 6, 7. Знаком для *бул’|коче* у н. п. 16, 26, 56, 55, 66, 67, 76 скартографовано *бул’ко|тит’* – у н. п. 16, 26, 56, 55, 66, 67, 76.

Карта № 29. Фонетична структура лексеми *сме*^{и}*|тан:ик*

Знаком для *сме|таник* у н. п. 81, 82, 80, 83, 84 скартографовано лексему *сми|таник* – у н. п. 81, 82, 80, 83, 84. Знаком для *сми|тан'ік* у н. п. 86, 87, 88, 89 скартографовано *сми|таник* – у н. п. 86, 87, 88, 89.

Карта № 32. 'Молока, яке деякий час постояло, але не прокисло'

Знаком для *|с'одн'ішн'е* у н. п. 21, 22, 20, 23, 24, 30, 31, 32, 28, 29, 33, 34 35 скартографовано лексему *|с'огодн'ішне* – у н. п. 21, 22, 20, 23, 24, 30, 31, 32, 28, 29, 33, 34 35. Знаком для *с'о|годн'ішн'е* у н. п. 31, 32, 33, 34 скартографовано *|с'огодн'ішне – у н. п.* 31, 32, 33, 34.

Карта № 34. 'Верхній шар пряженого молока'

Знаком для *|п˙енка* у н. п. 40, 41, 44, 45, 46, 47 скартографовано лексему *|п˙інка* – у н. п. 40, 41, 44, 45, 46, 47.

Карта № 35. 'Скипітися (про несвіже молоко, яке закип'ятили)'

Знаком для *ски|п˙ило* у н. п. 57, 58, 69, 68, 71, 70, 72, 73, 74, 62, 63, 64, 77, 76 скартографовано *ск'і|пілос'* – у н. п. 57, 58, 69, 68, 71, 70, 72, 73, 74, 62, 63, 64, 77, 76.

Карта № 42. 'Міцний алкогольний напій із вишень'

Знаком для *виш|нйак* у н. п. 28, 15, 8, 16, 17, 27, 37, 38, 56, 71, 73, 66, 67, 77, 78, 75, 81, 82, 80 скартографовано лексему *виш|н'ак* – у н. п. 28, 15, 8, 16, 17, 27, 37, 38, 56, 71, 73, 66, 67, 77, 78, 75, 81, 82, 80.

Список респондентів

1. Алефір Катерина Вадимівна, 1947 р. н. (с. Багва Маньківського р-ну Черкаської обл.)

2. Грицай Ніна Митрофанівна, 1949 р. н. (с. Бачкуріно Монастирищенського р-ну Черкаської обл.)
3. Усатюк Марія Василівна, 1947 р. н. (с. Богачівка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
4. Бойко Валентина Анатоліївна, 1941 р. н. (с. Ботвинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
5. Іванишина Світлана Павлівна, 1939 р. н. (с. Буки Маньківського р-ну Черкаської обл.)
6. Ткачук Оксана Олегівна, 1945 р. н. (смт. Верхнячка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
7. Федорчук Василь Герасимович, 1948 р. н. (с. Веселівка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
8. Максимчук Іван Валерійович, 1947 р. н. (с. Гаївка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.)
9. Колісніченко Галина Романівна, 1935 р. н. (с. Ганнівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
10. Гальчій Валентина Миколаївна, 1950 р. н. (с. Голубенка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
11. Владімірова Ганна Григорівна, 1938 р. н. (с. Гольма Балтського р-ну Одеської обл.)
12. Бабенко Іван Петрович, 1942 р. н. (с. Гребля Христинівського р-ну Черкаської обл.)
13. Висоцька Надія Емельянівна, 1934 р. н. (с. Добра Маньківського р-ну Черкаської обл.)
14. Потапенко Ольга Сергіївна, 1951 р. н. (с. Доброводи Уманського р-ну Черкаської обл.)
15. Коповаленко Тетяна Йосипівна, 1946 р. н. (с. Журавка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)

16. Коханівська Тетяна Олексіївна, 1949 р. н. (с. Заліське Тальнівського р-ну Черкаської обл.)
17. Осадча Уляна Павлівна, 1941 р. н. (с. Зоряне Христинівського р-ну Черкаської обл.)
18. Братищенко Юлія Валеріївна, 1950 р. н. (с. Йосипівка Благовіщенського р-ну Кіровоградської обл.)
19. Згарбул Олена Григорівна, 1948 р. н. (с. Іванівка Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
20. Олексюк Зіна Вадимівна, 1946 р. н. (с. Іваньки Манківського р-ну Черкаської обл.)
21. Гончарук Зоя Анатоліївна, 1952 р. н. (с. Кавунівка Шполянського р-ну Черкаської обл.)
22. Короленко Олександр Іванович, 1939 р. н. (с. Калниболота Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
23. Бондаренко Марія Валентинівна, 1936 р. н. (с. Кам'янече Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
24. Тарадайко Тетяна Іванівна, 1949 р. н. (с. Клебань Тульчинського р-ну Вінницької обл.)
25. Єрмаченко Василина Никодимівна, 1939 р. н. (с. Княжики Монастирищенського р-ну Черкаської обл.)
26. Яременко Літа Єфросинівна, 1942 р. н. (с. Кобринове Тальнівського р-ну Черкаської обл.)
27. Комар Галина Миколаївна, 1953 р. н. (с. Колодисте Уманського р-ну Черкаської обл.)
28. Коломієць Олена Григорівна, 1931 р. н. (с. Конела Жашківського р-ну Черкаської обл.)
29. Здерський Валерій Григорович, 1937 р. н. (с. Косенівка Уманського р-ну Черкаської обл.)

30. Горбуша Валентина Григорівна, 1934 р. н. (с. Красногірка Голованівського р-ну Кіровоградської обл.)
31. Сайченко Надія Тимофіївна, 1941 р. н. (с. Крутогорб Гайсинського р-ну Вінницької обл.)
32. Сулима Марія Іванівна, 1931 р. н. (с. Кути Маньківського р-ну Черкаської обл.)
33. Галіцька Алевтина Максимівна, 1938 р. н. (с. Липняжка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.)
34. Шевчук Марія Михайлівна, 1952 р. н. (с. Ліщинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
35. Буряк Юлія Григорівна, 1947 р. н. (с. Лозуватка Шполянського р-ну Черкаської обл.)
36. Нітченко Ольга Романівна, 1942 р. н. (с. Лукашівка Літинського р-ну Вінницької обл.)
37. Король Ірина Петрівна, 1938 р. н. (с. Мар'янівна Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
38. Остапів Надія Миколаївна, 1941 р. н. (с. Махаринці Козятинського р-ну Вінницької обл.)
39. Нікітенко Діна Мефодіївна, 1949 р. н. (с. Мечиславка Ульянівського р-ну Кіровоградської обл.)
40. Каплун Надія Андріївна, 1946 р. н. (с. Надлак Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
41. Валицька Марія Андріївна, 1940 р. н. (с. Нестерівка Маньківського р-ну Черкаської обл.)
42. Остроушко Тетяна Валентинівна, 1949 р. н. (с. Низове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
43. Карпенко Оксана Андріївна, 1951 р. н. (с. Новоживотів Оратівського р-ну Вінницької обл.)

44. Римар Олександра Савівна, 1946 р. н. (с. Обжиле Балтського р-ну Одеської обл.)
45. Колибриз Катерина Йосипівна, 1937 р. н. (с. Озірна Звенигородського р-ну Черкаської обл.)
46. Петриченко Галина Дементіївна, 1934 р. н. (с. Оксанина Уманського р-ну Черкаської обл.)
47. Салій Ганна Іванівна, 1932 р. н. (с. Осітна Христинівського р-ну Черкаської обл.)
48. Шевченко Таміла Іванівна, 1954 р. н. (с. Острівець Уманського р-ну Черкаської обл.)
49. Барченко Ганна Трохимівна, 1929 р. н. (с. Пальчик Катернопільського р-ну Черкаської обл.)
50. Шаповал Інна Андріївна, 1948 р. н. (с. Петраківка Катернопільського р-ну Черкаської обл.)
51. Семиренко Катерина Григорівна, 1941 р. н. (с. Підвисоке Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
52. Головко Ганна Михайлівна, 1947 р. н. (с. Плоске Балтського р-ну Одеської обл.)
53. Габрук Ірина Олексіївна, 1932 р. н. (с. Полянецьке Уманського р-ну Черкаської обл.)
54. Гончарук Валентина Петрівна, 1941 р. н. (с. Попудня Монастирищенського р-ну Черкаської обл.)
55. Панкова Алевтина Михайлівна, 1966 р. н. (с. Романова Балка Первомайського р-ну Миколаївської обл.)
56. Календрузь Людмила Антонівна, 1944 р. н. (с. Розсішки Христинівського р-ну Черкаської обл.)
57. Григорук Таїсія Хомівна, 1938 р. н. (с. Розсоховатець Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)

58. Білоблоцька Ірина Павлівна, 1946 р. н. (с. Русалівка Маньківський р-ну Черкаської обл.)
59. Мартиненко Уляна Василівна, 1937 р. н. (с. Сабове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
60. Іщенко Маруся Сергіївна, 1934 р. н. (с. Свердликове Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
61. Атракуша Федір Павлович, 1941 р. н. (с. Свірневе Голованівського р-ну Кіровоградської обл.)
62. Григоренко Килина Василівна, 1939 р. н. (с. Синиця Христинівського р-ну Черкаської обл.)
63. Лепеха Валентина Леонідівна, 1943 р. н. (с. Синюха Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
64. Годза Марія Василівна, 1944 р. н. (с. Сичівка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
65. Згарбул Ольга Петрівна, 1946 р. н. (с. Скалева Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
66. Гетало Василь Альбертович, 1937 р. н. (с. Скалевські Хутори Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
67. Миронець Любов Олександрівна, 1951 р. н. (с. Соболівка Шполянського р-ну Черкаської обл.)
68. Штелень Раїса Петрівна, 1942 р. н. (с. Стебне Звенигородський р-ну Черкаської обл.)
69. Остапець Роман Іванович, 1940 р. н. (с. Степівка Монастирищенського р-ну Черкаської обл.)
70. Тупченко Василина Михайлівна, 1938 р. н. (с. Степове Первомайського р-ну Миколаївської обл.)
71. Потапенко Галина Іванівна, 1940 р. н. (с. Сушківка Уманського р-ну Черкаської обл.)

72. Козаренко Олена Тарасівна, 1949 р. н. (с. Талалаївка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
73. Савченко Людмила Антонівна, 1951 р. н. (с. Тарасівка Звенигородського р-ну Черкаської обл.)
74. Лисицька Марія Василівна, 1936 р. н. (с. Тишківська Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.)
75. Колесник Ніна Павлівна, 1948 р. н. (с. Тополівка Теплицького р-ну Вінницької обл.)
76. Корубець Галина Григорівна, 1946 р. н. (с. Торговиця Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.)
77. Мойсеєва Зінаїда Адамівна, 1940 р. н. (с. Угловата Христинівського р-ну Черкаської обл.)
78. Тимошенко Фрасина Андріївна, 1936 р. н. (с. Халаїдове Монастирищенського р-ну Черкаської обл.)
79. Белейма Варвара Григорівна, 1950 р. н. (с. Хомутинці Калинівського р-ну Вінницької обл.)
80. Юхимчук Микола Несторович, 1948 р. н. (с. Христинівка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
81. Гунько Марія Пилипівна, 1941 р. н. (с. Цибулів Монастирищенського р-ну Черкаської обл.)
82. Принзюк Катерина Олександрівна, 1949 р. н. (с. Чайківка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
83. Сатанівська Ірина Кирилівна, 1936 р. н. (с. Чапаївка Христинівського р-ну Черкаської обл.)
84. Нетисюк Тетяна Йосипівна, 1938 р. н. (с. Чорна Кам’янка Маньківського р-ну Черкаської обл.)
85. Постунець Галина Миколаївна, 1946 р. н. (с. Шамраївка Сквирського р-ну Київська обл.)

86. Манелюк Галина Іванівна, 1939 р. н. (с. Шукайвода Христинівського р-ну Черкаської обл.)
87. Ткаченко Віра Григорівна, 1941 р. н. (с. Юр'ївка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл.)
88. Козленко Олена Павлівна, 1943 р. н. (с. Яланець Бершадського р-ну Вінницької обл.)
89. Михалевський Іван Максимович, 1940 р. н. (с. Ямпіль Катернопільського р-ну Черкаської обл.)
90. Коробко Василина Дмитрівна, 1940 р. н. (с. Ярошівка Катернопільського р-ну Черкаської обл.)

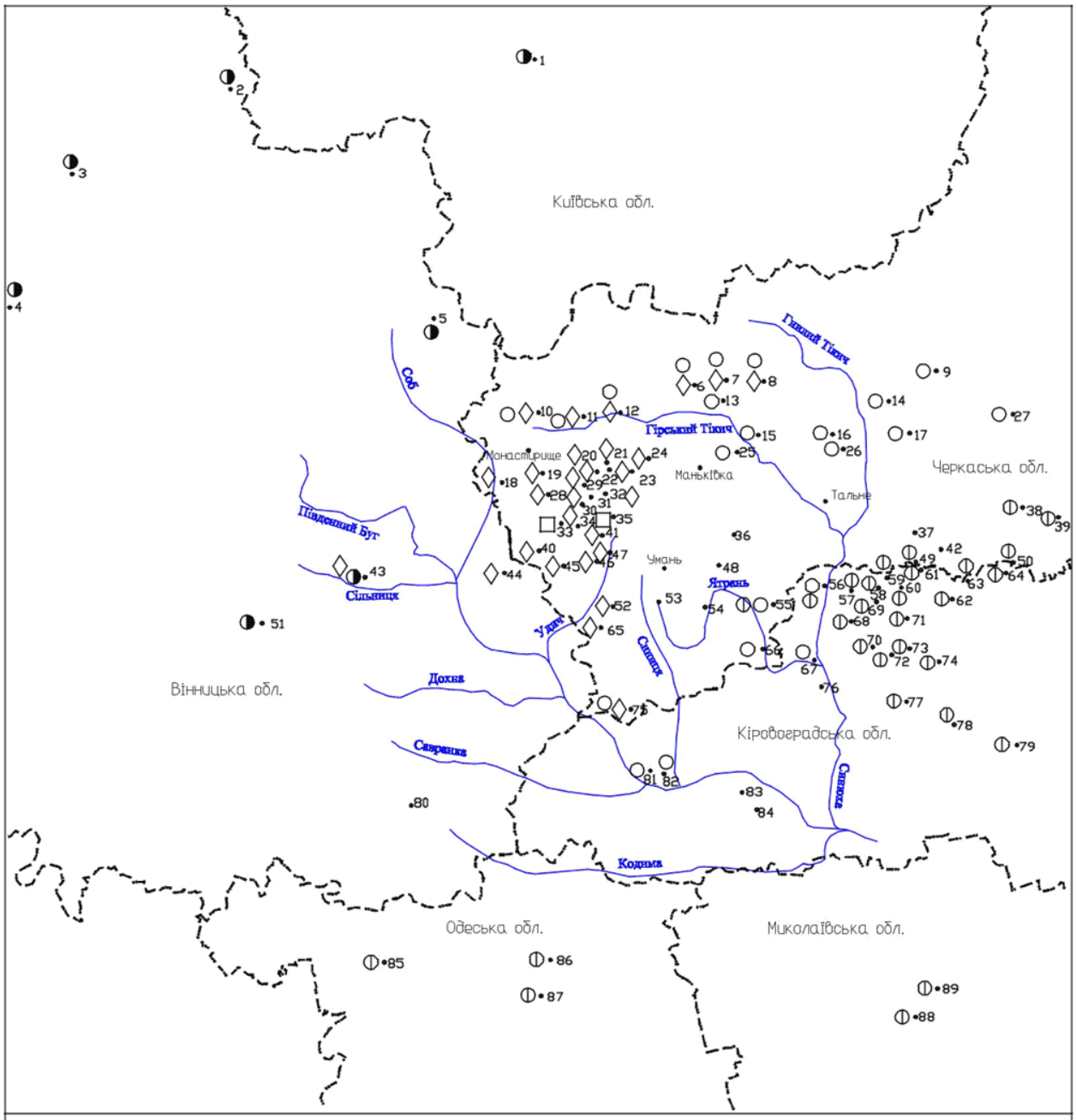

Карта №1

‘Основний овоч першої рідкої страви’

○	кар|топл'а
◐	кар|тошка
◑	кар|тохл'а
◊	бара|бол'а
□	|бул'ба

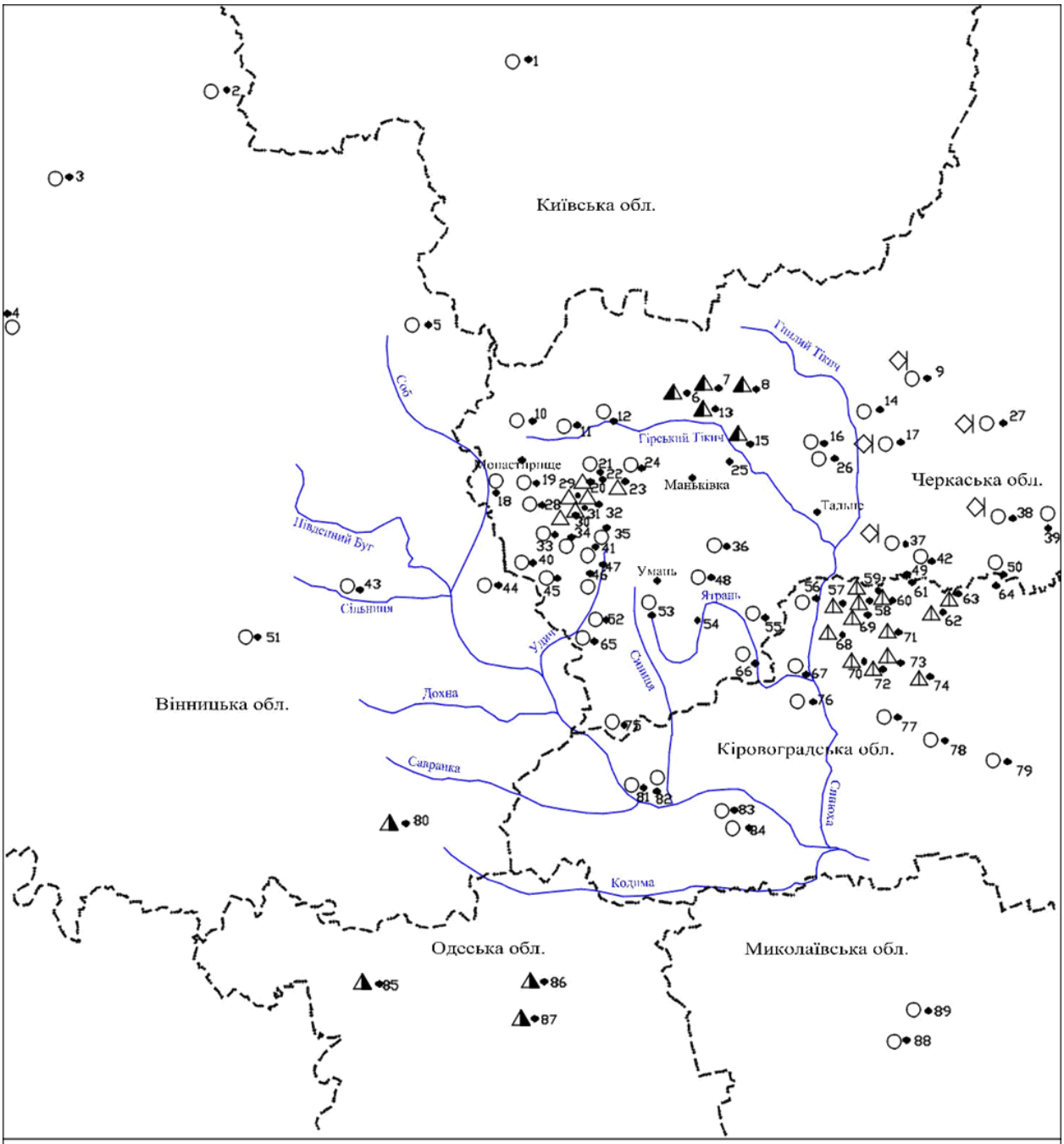

Карта №2
‘Страва або приправа до страв, приготовлена з розім'ятих чи протертих овочів або фруктів’

○	ц•у|ре
△	|топчанка
⧋	|топтанка
◭	тоў|лочанка
◭	|тоўчанка
◇|	м|йата кар|топл'а

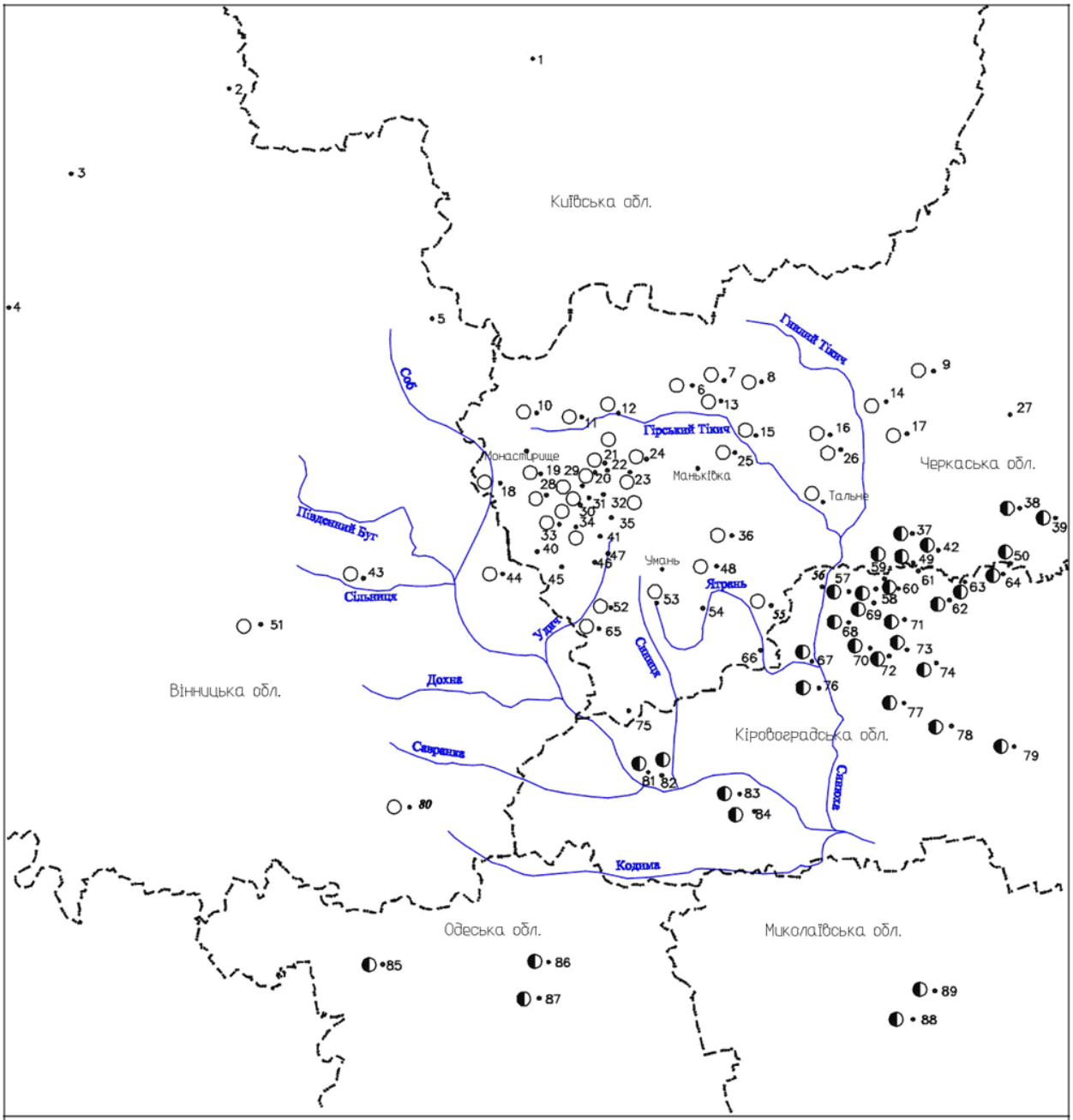

Карта №3

Фонетична структура лексеми *мун|д'ірка*

○	мун|д'ірка
◐	мун'|д'ерка

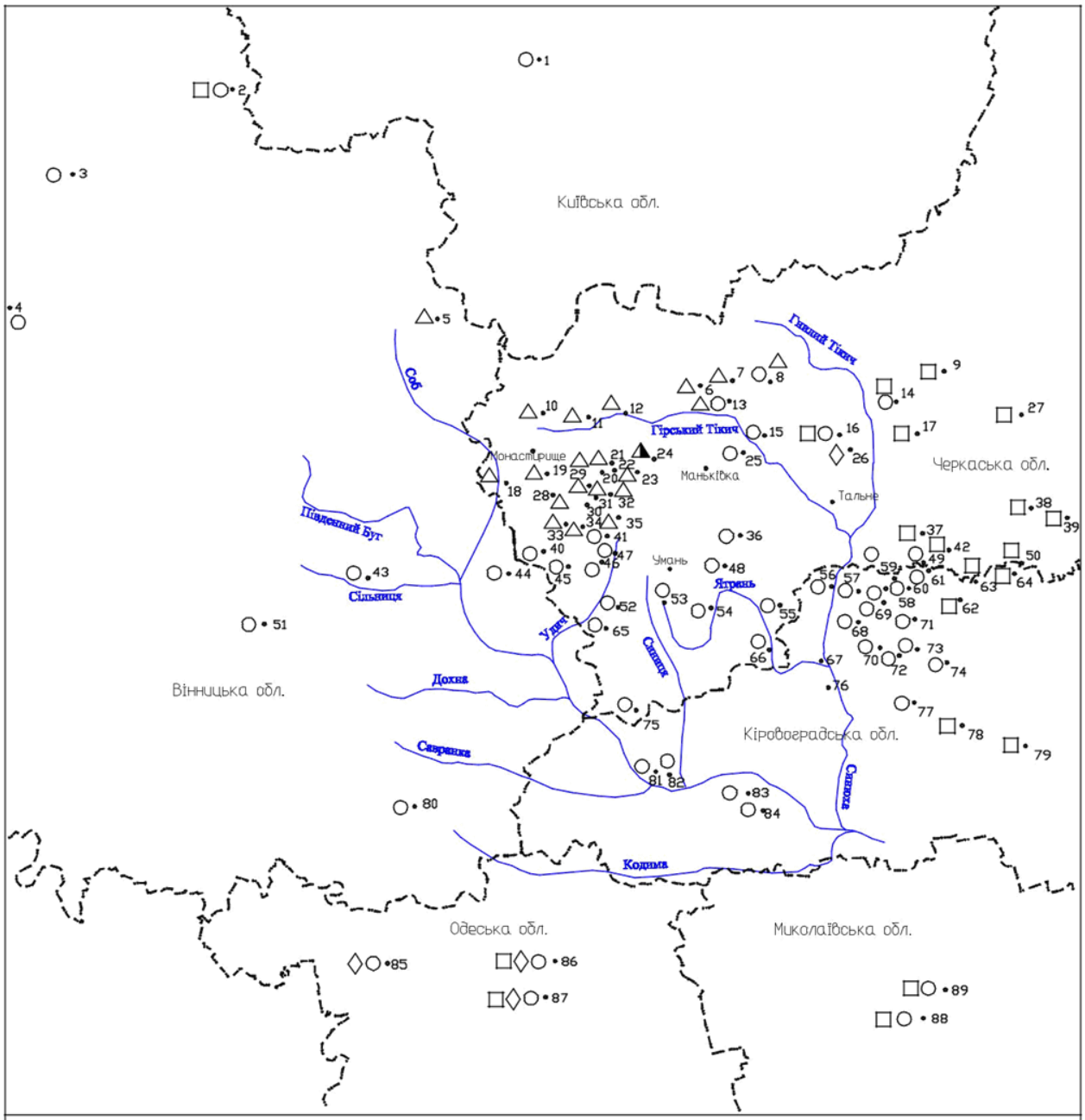

Карта №4

‘Картопляник, оладка з тертої картоплі’

○	**картоп|л’аник**
△	**барабо|л’аник**
▲	**бара|болник**
◊	**о|ладок**
□	**де*|рун**

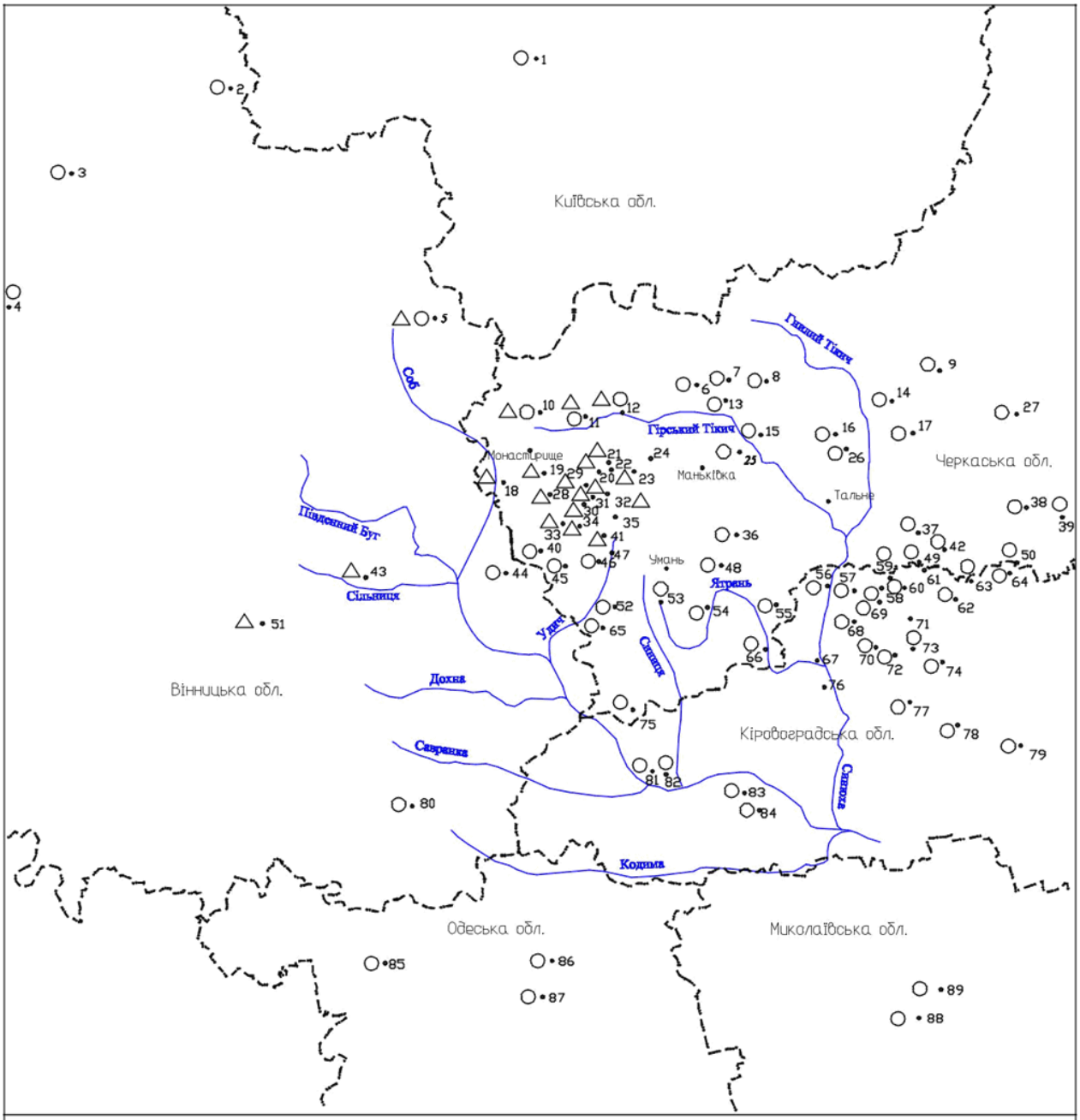

Карта №5
Семантика лексеми *де рун*

○	**‘оладка з тертої картоплі’**
△	**‘риба, окунь’**

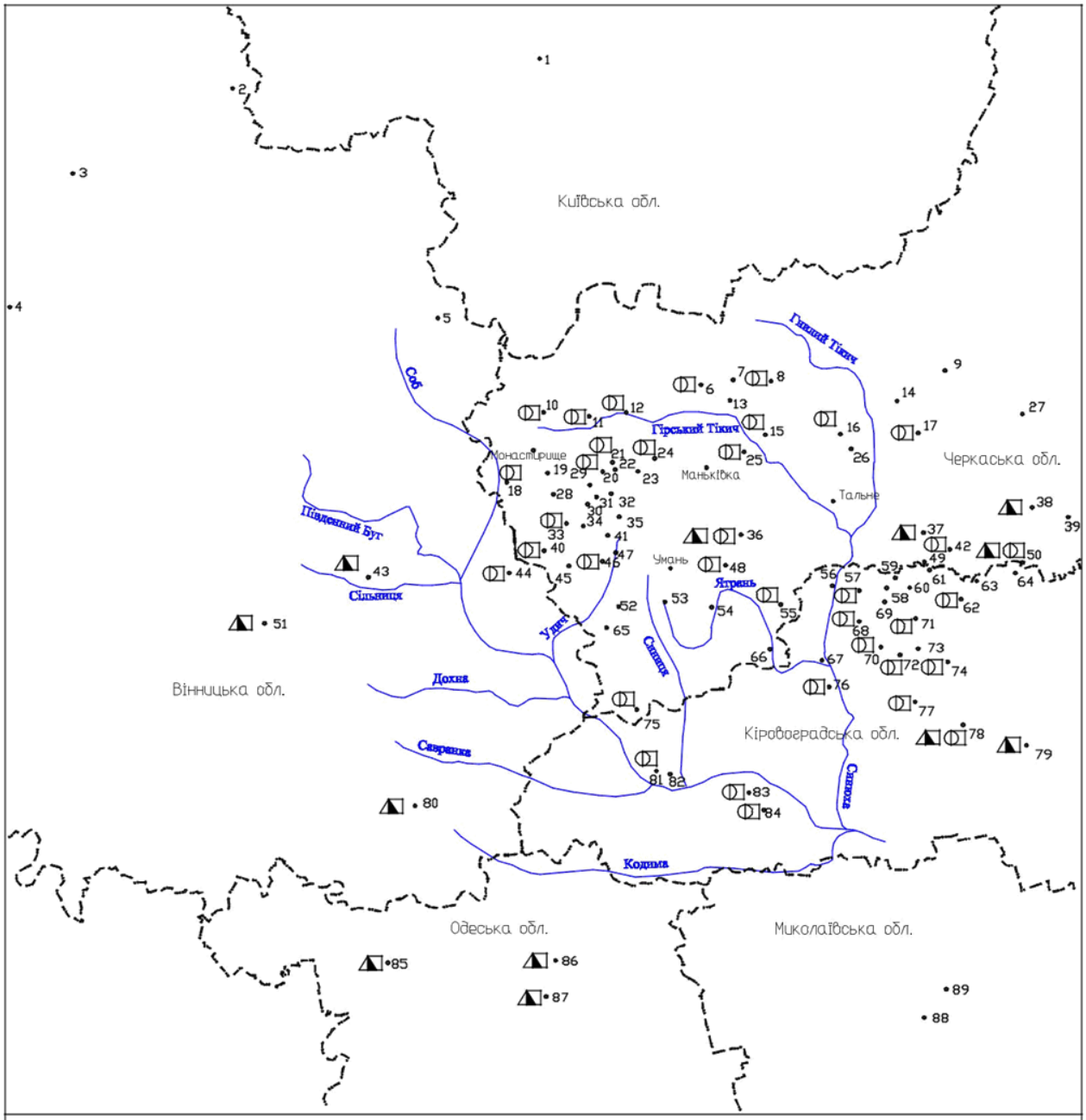

Карта №6

‘Зелений борщ, який готували навесні’

	зелений борщч
	молодий борщч

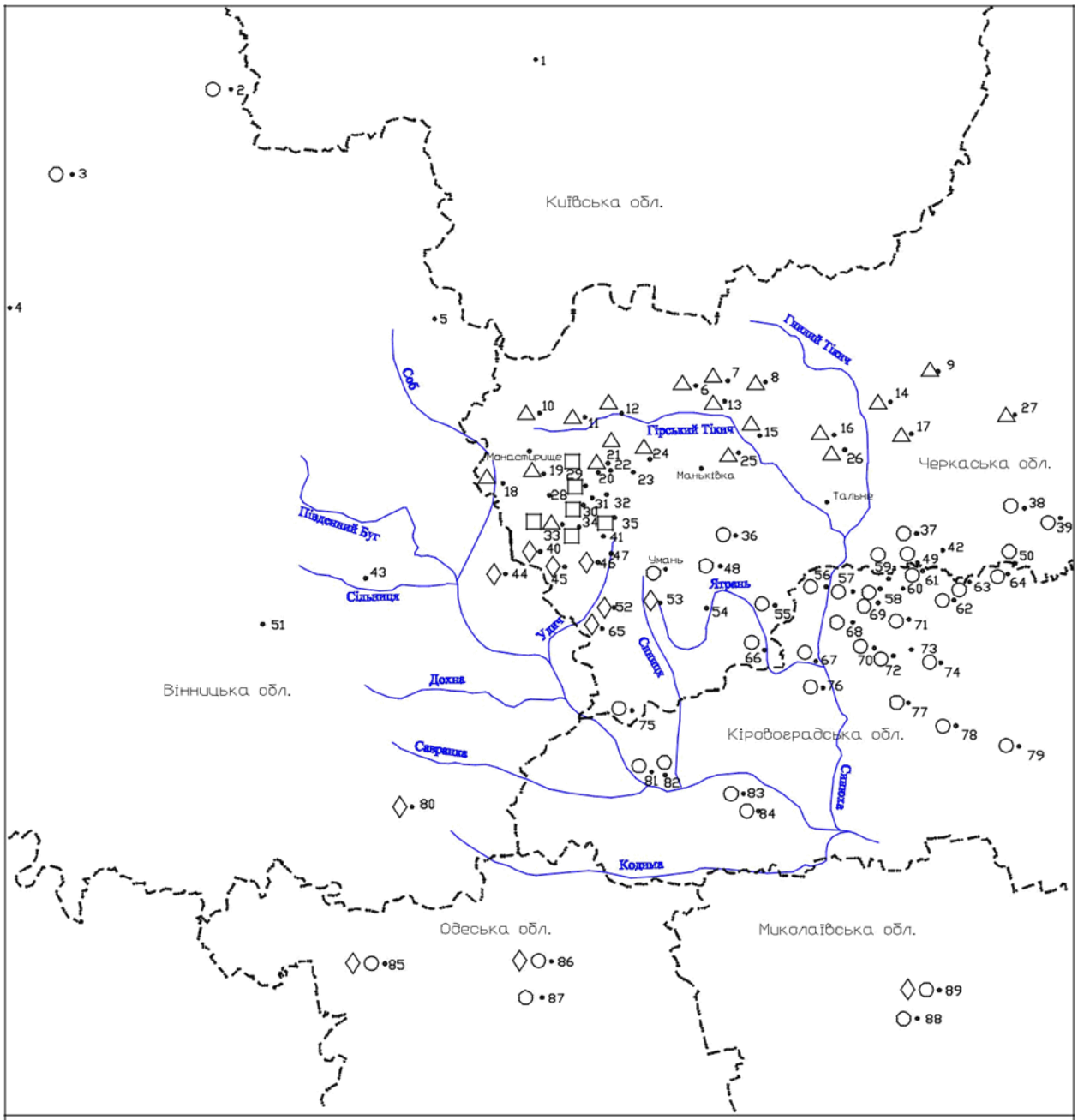

Карта №7

Семантика лексеми *ле“ˈм'ішка*

○	**‘страва з густого запареного пшеничного борошна, засмаженого салом, олією або маслом’**
△	**‘страва з гречаного борошна’**
◊	**‘страва з пшеничного борошна з молоком чи шкварками’**
□	**‘неповоротка, вайкувата людина’**

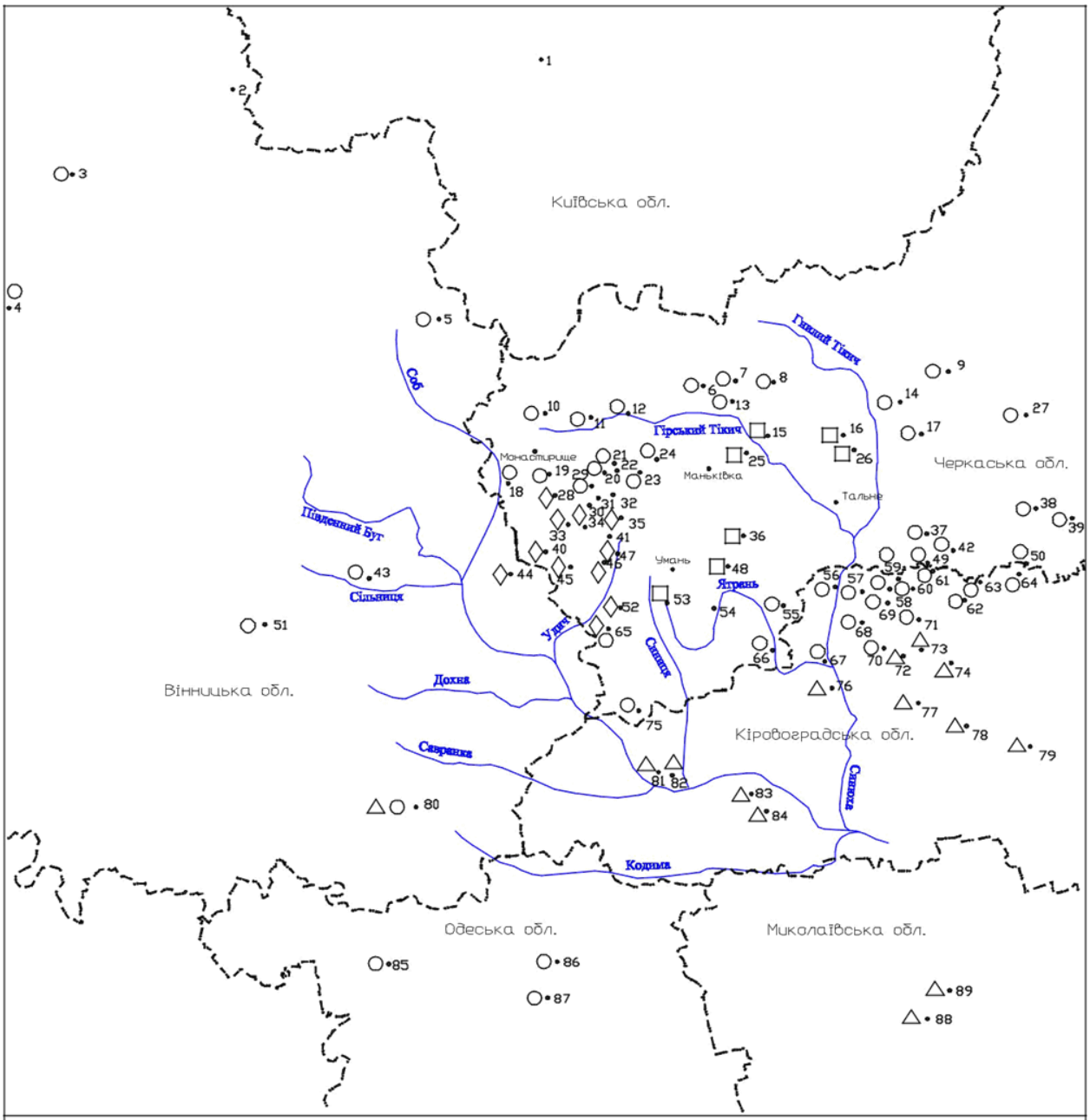

Карта №8

Семантика лексеми *ку|л'іш*

○	**'густий суп із пшона, заправлений салом'**
△	**'картопляний суп'**
◇	**'суп без картоплі'**
□	**'обмішка, залита окропом'**

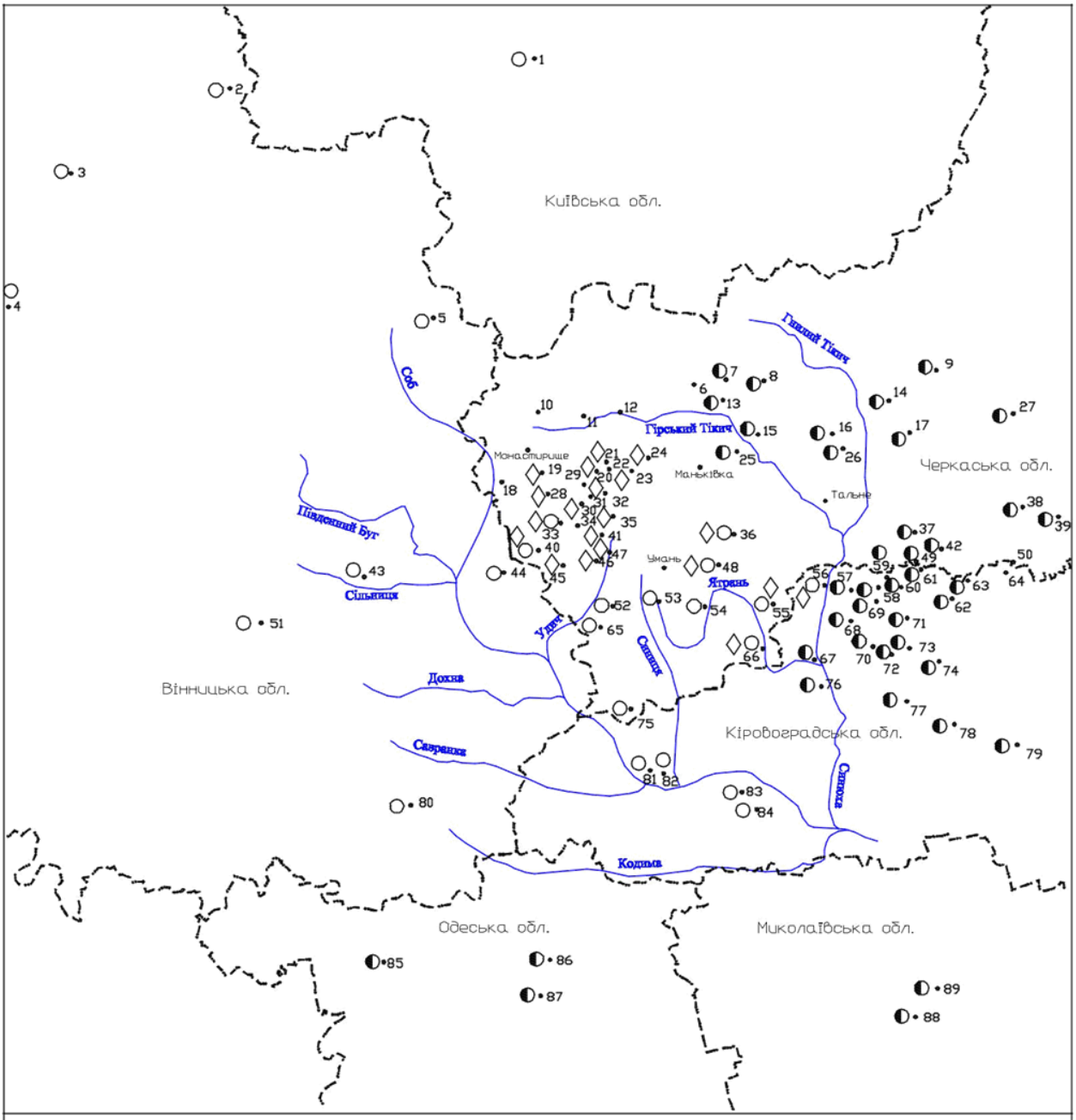

Карта №9

‘Навар із курячого м’яса’

○	**бу|л’он**
◐	**бу|л’йон**
◊	**|йушка**

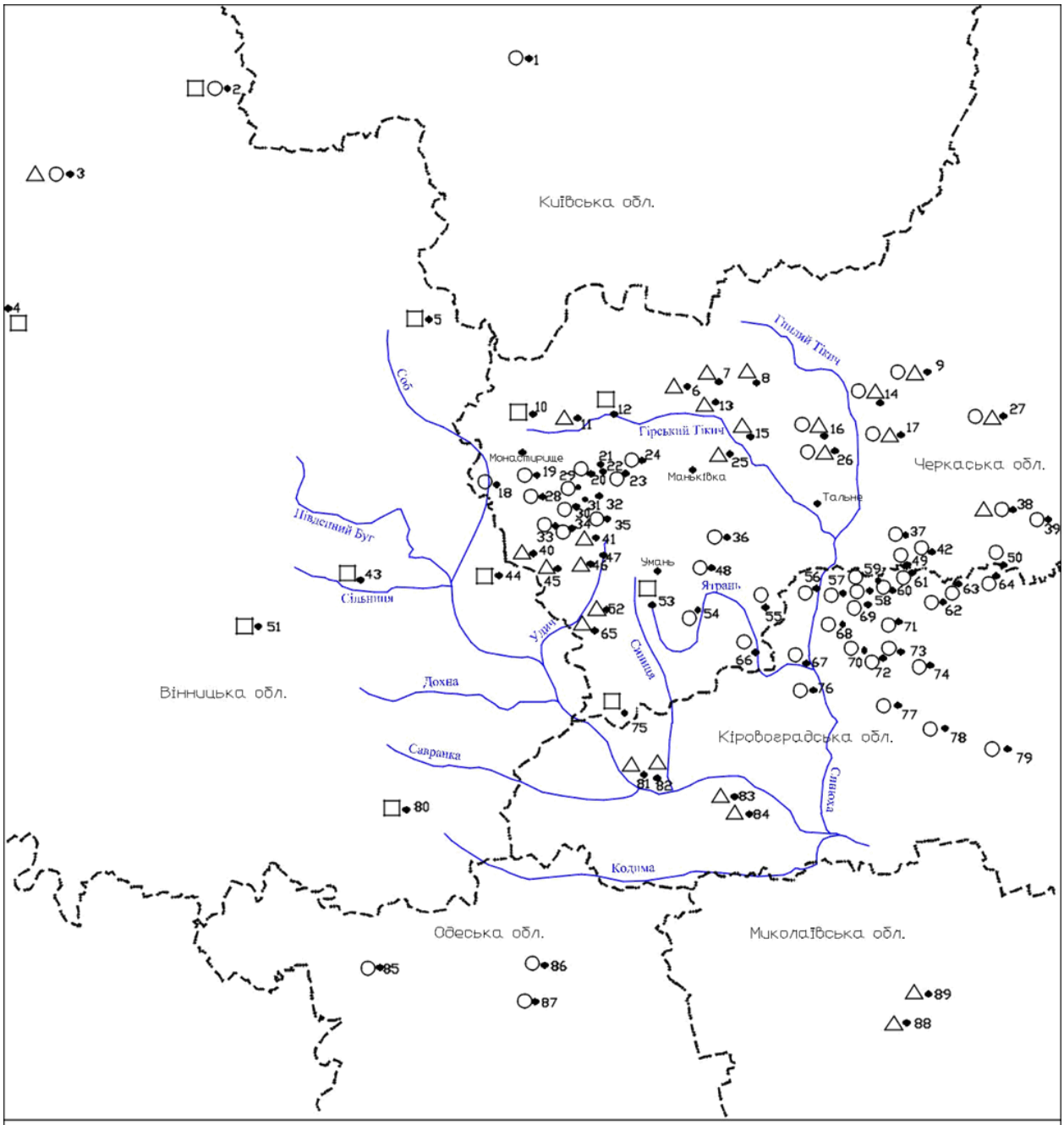

Карта №10

‘Каша, зварсна з вівсяної крупи на воді чи молоці’

○	в'ів|с'ашка
△	ов|с'анка
□	гоў|с'анка

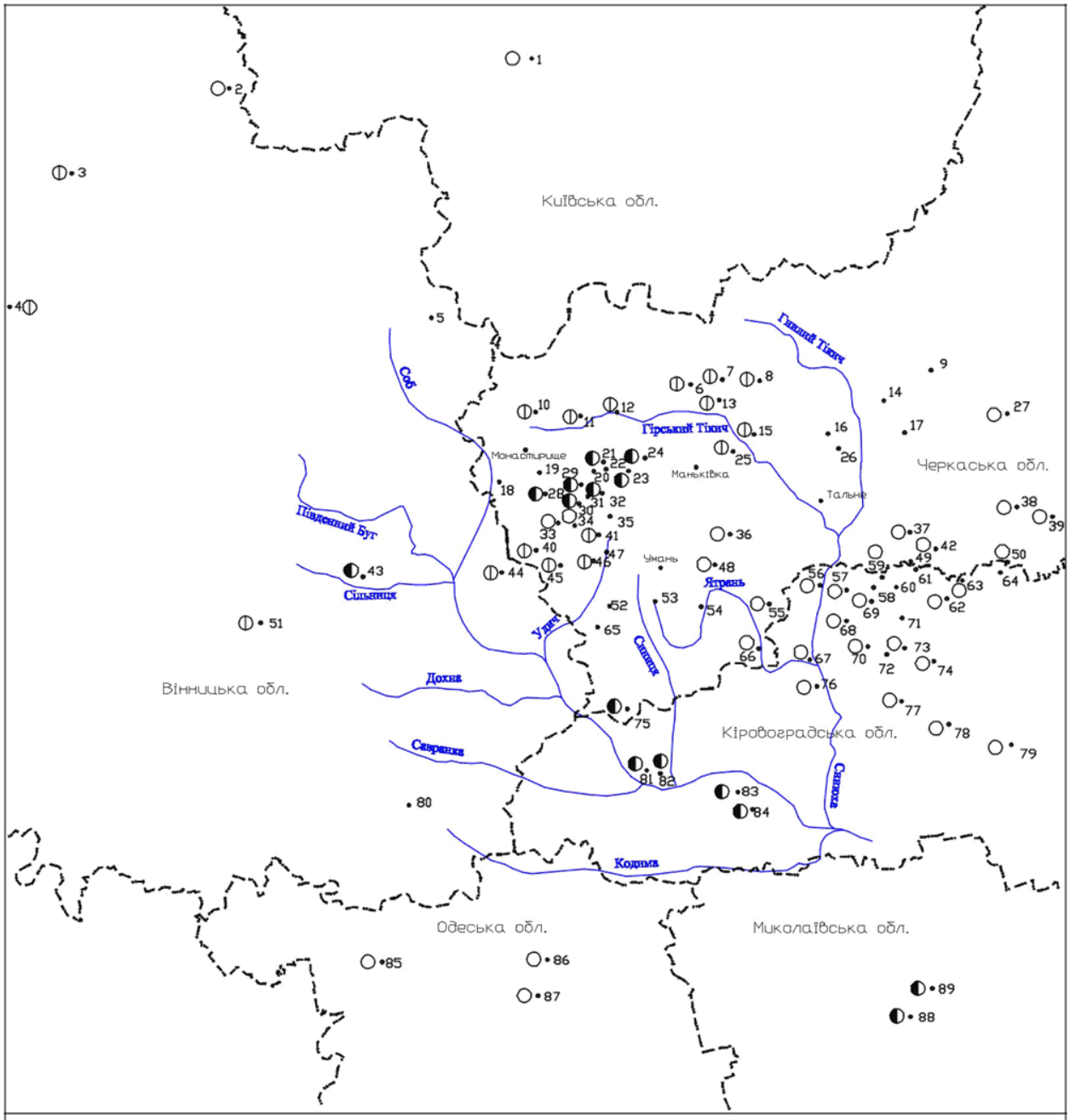

Карта №11

Фонетична структура лексеми *в'іўˡс'анка*

○	**в'іўˡс'анка**
◑	**гоўˡс'анка**
◐	**оўˡс'анка**

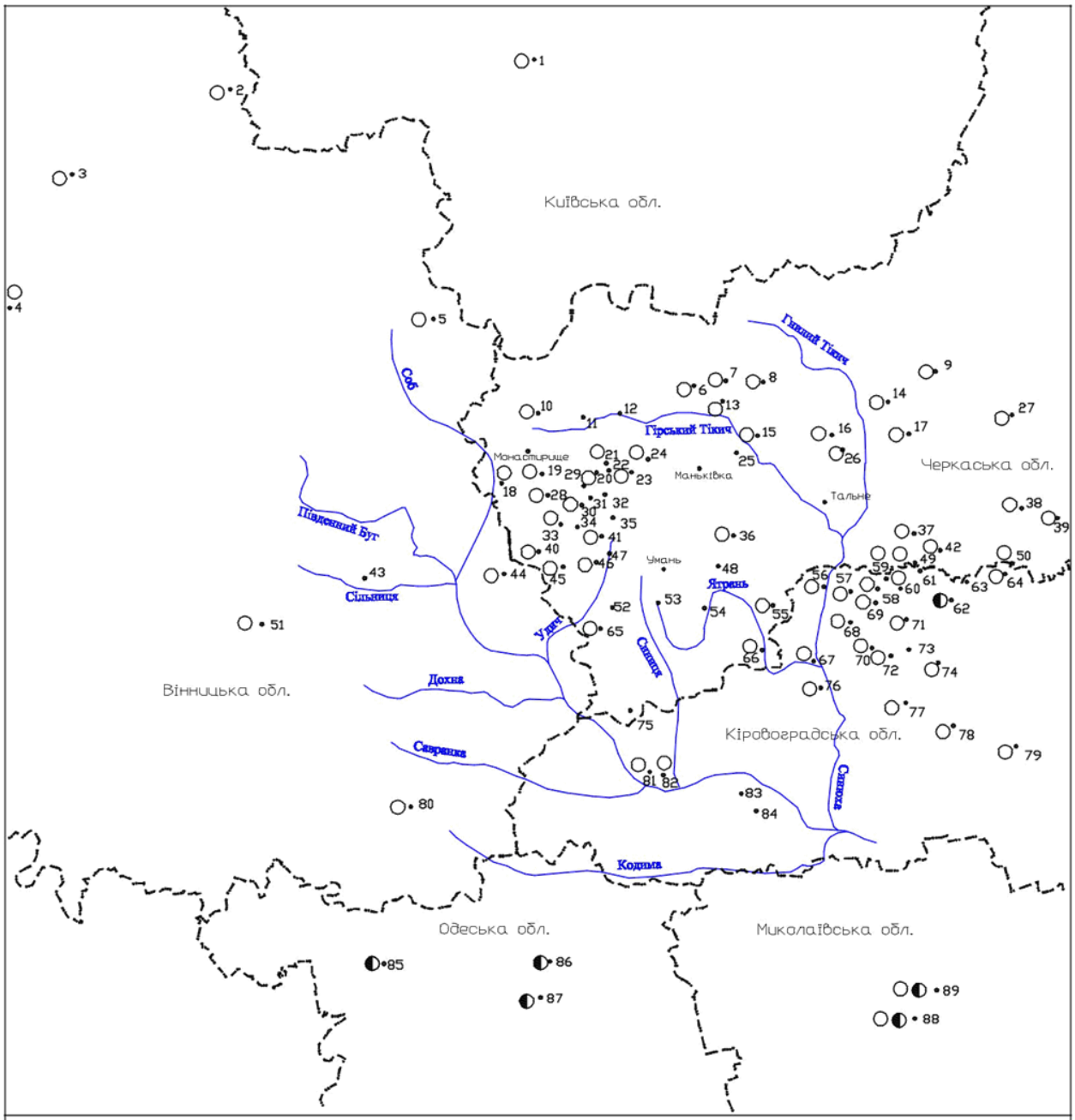

Карта №12

‘Густа каша із кукурудзяного борошна’

○	мамаˈлига
◐	маˈмалик

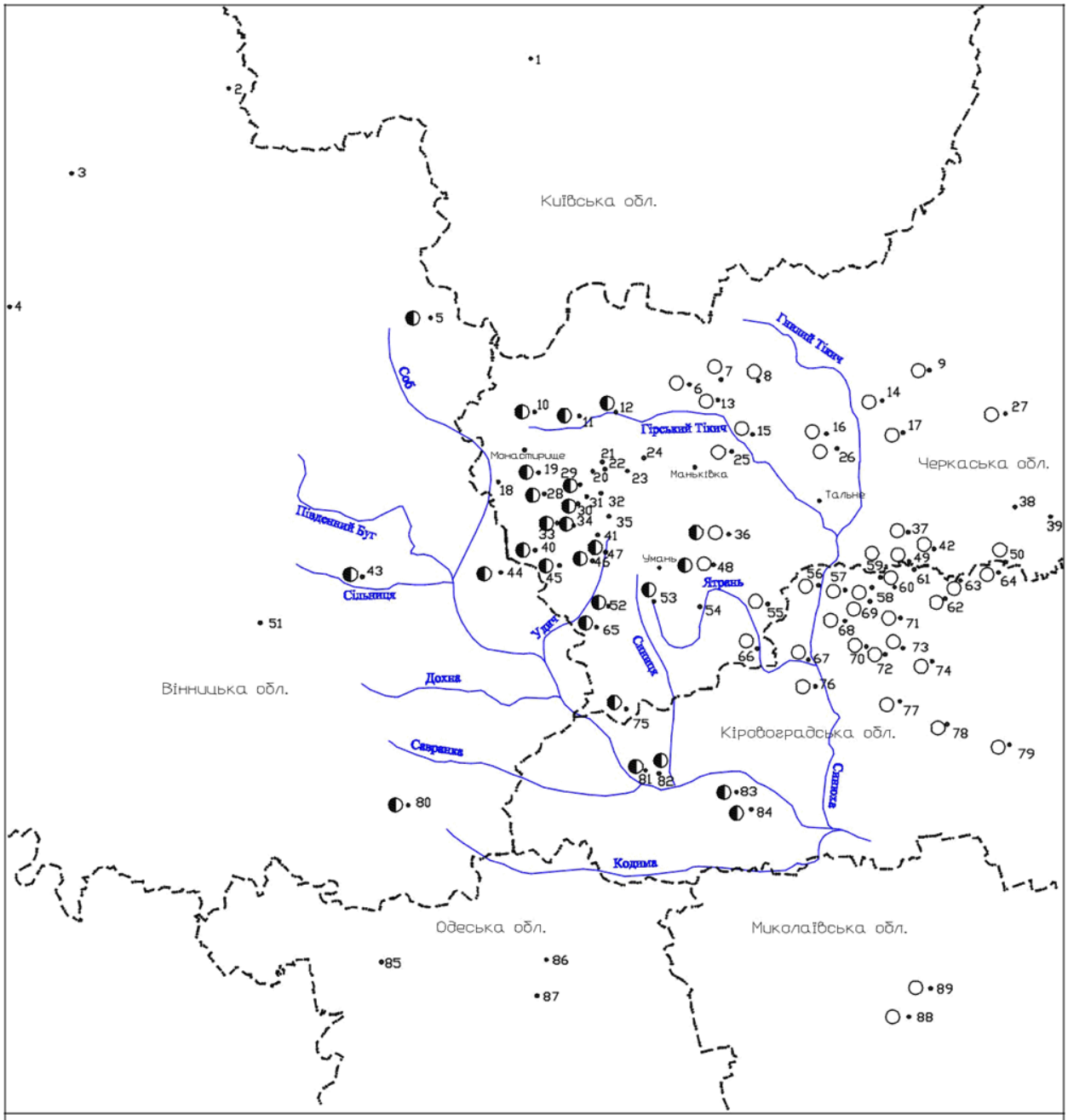

Карта №13

Фонетична структура лексеми *йач|м'інка*

○	**йач|м'інка**
◐	**йачи|м'інка**

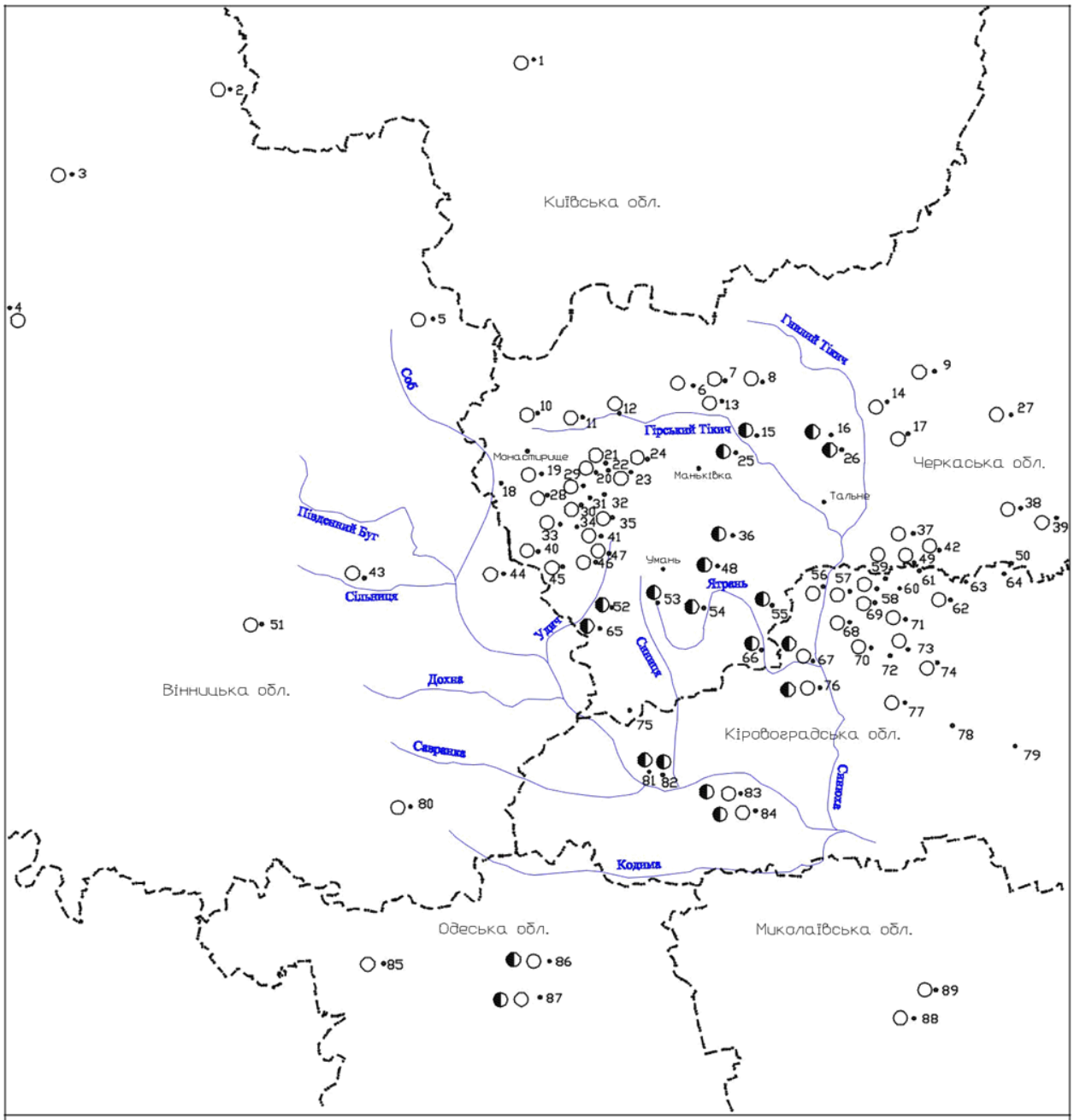

Карта №14

'Хлібина'

○	**бу'ханка**
◐	**буха'нец'**

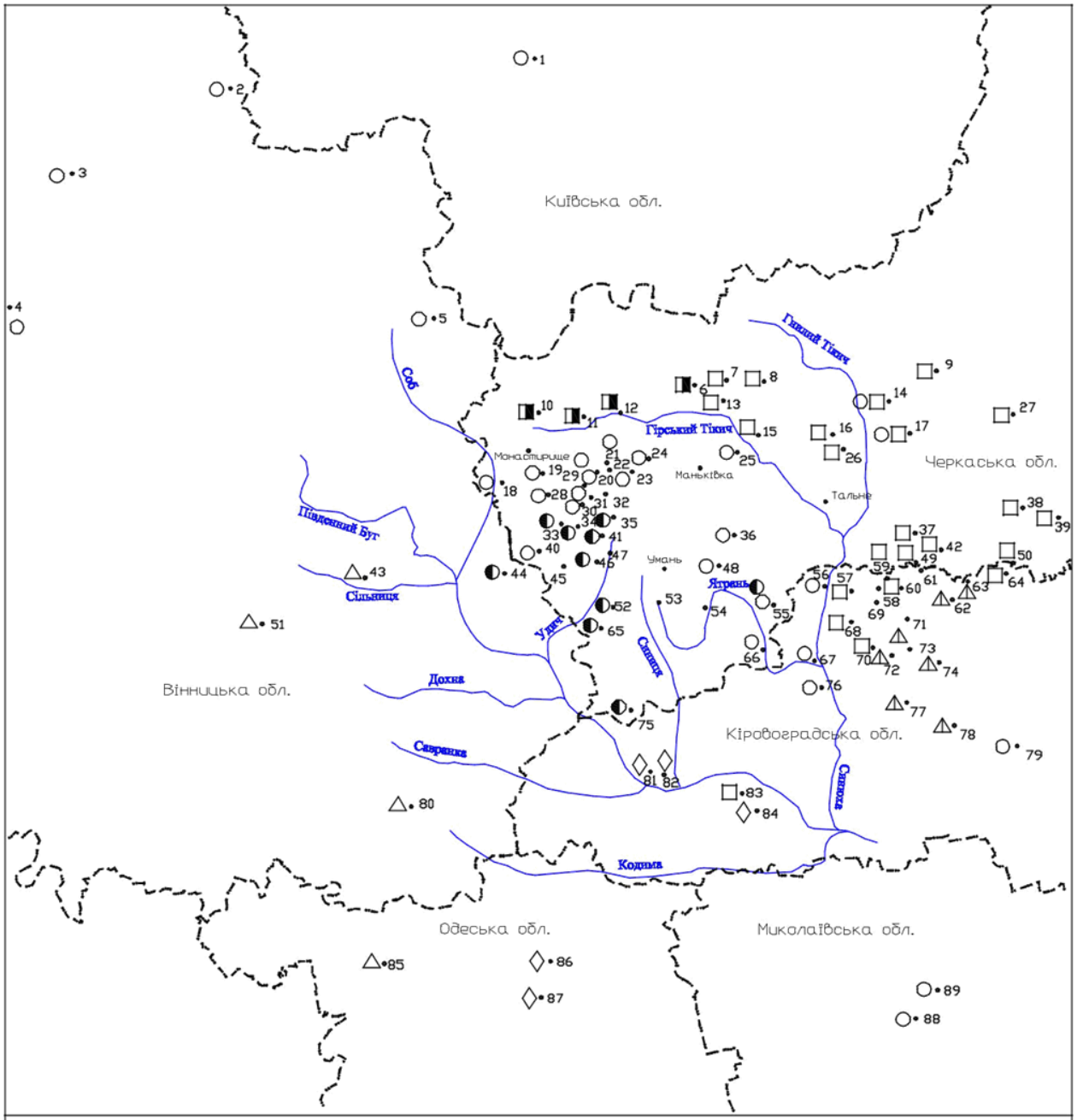

Карта №15
‘Недопечений хліб’

○	гли^{c}ӯ^{l}кий
◐	гле^{н}ӯ^{l}м'інка
△	не^{н}^{l}доп'ічок
⚠	не^{н}до^{l}пече^{н}ний
□	си^{l}рий
◨	сиро^{l}вий
◊	^{l}мокрий

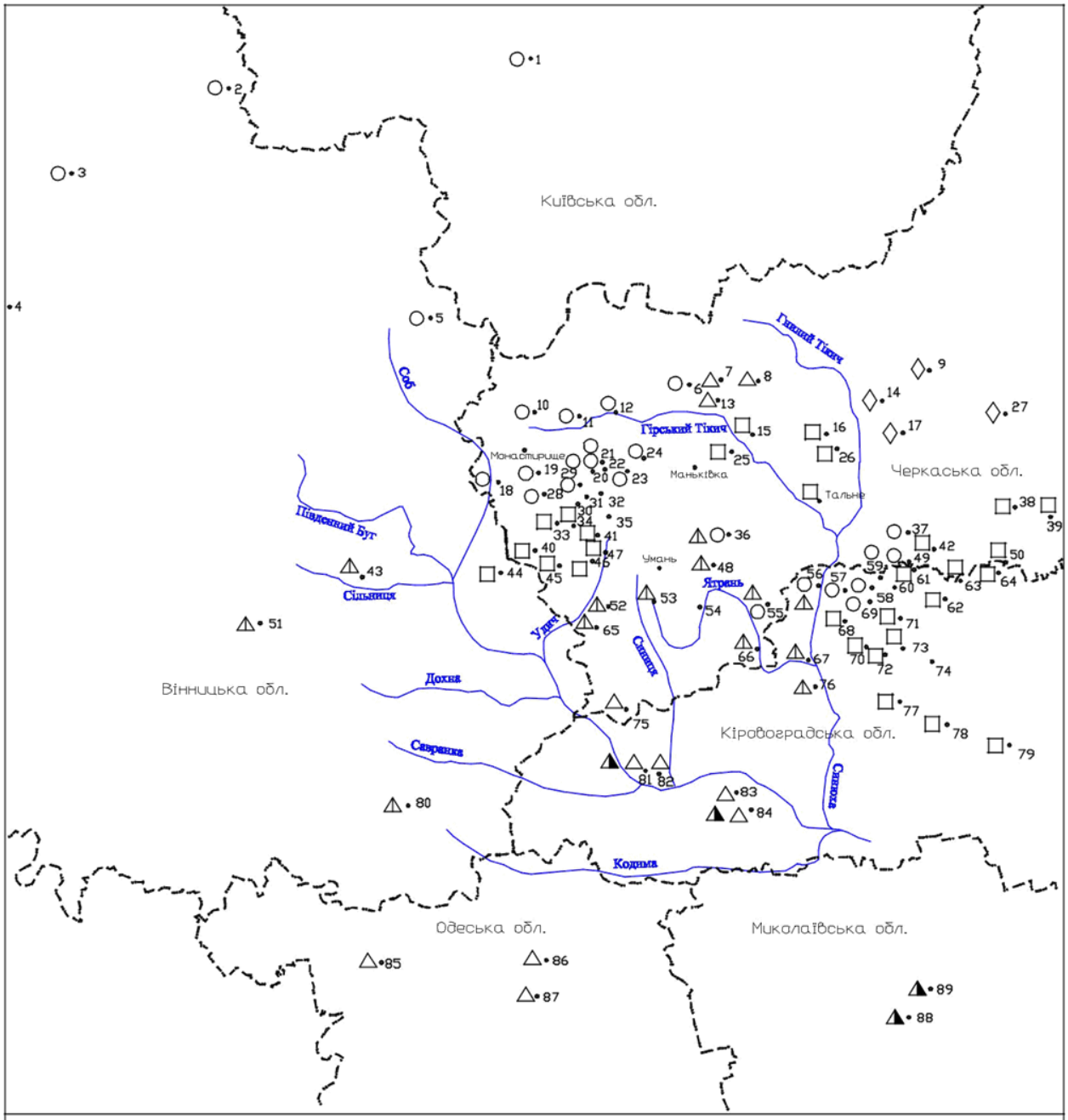

Карта №16

‘Верхня частина хлібини’

○	**с|кибка**
△	**верх|н'ак**
⚠	**вер|хушка**
▲	**вер|шок**
□	**гор|бушка**
◊	**ц'і|лушка**

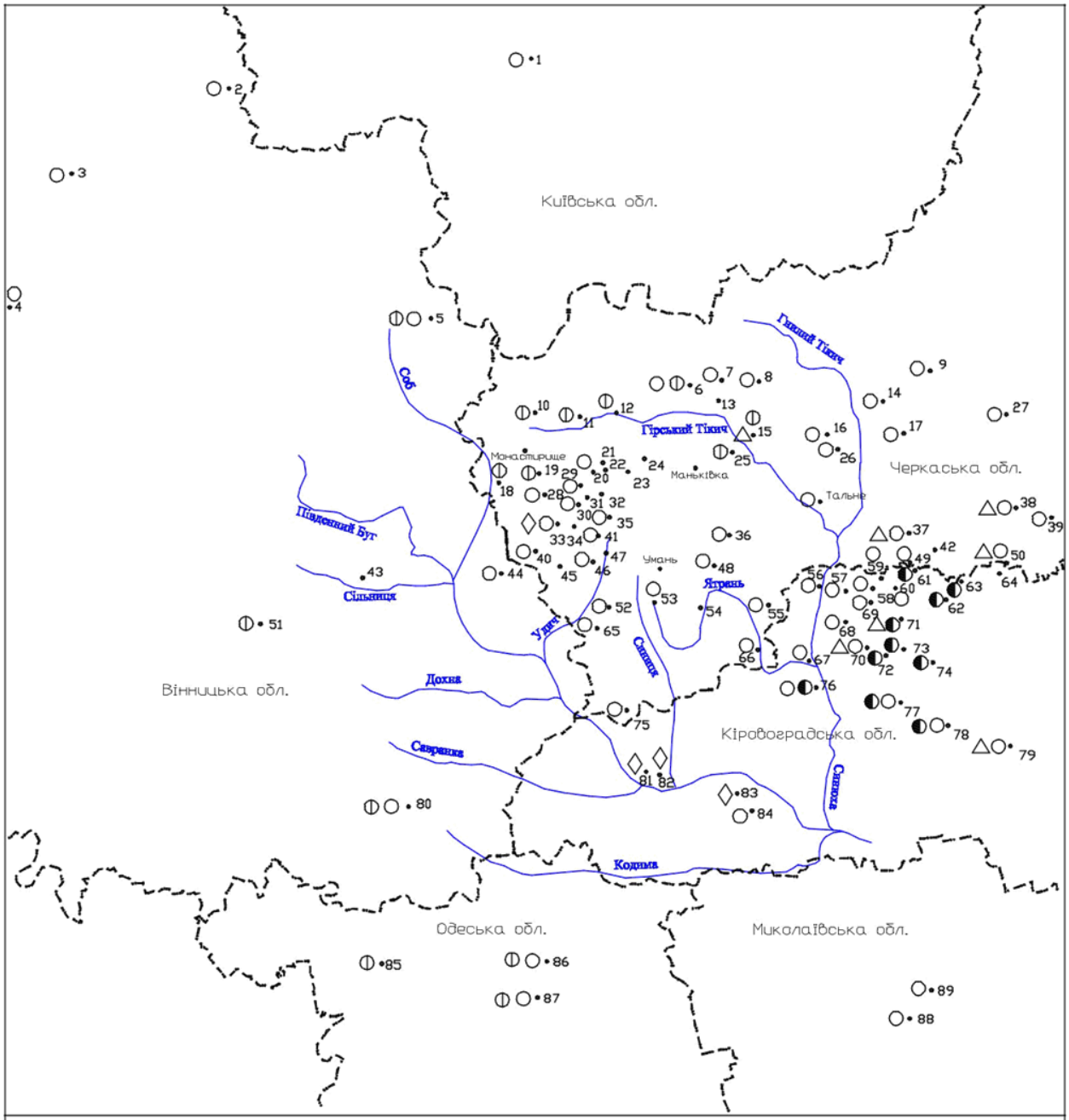

Карта №17

‘Драглиста страва з м'яса, яку одержують при охолодженні м'ясного чи рибного відвару’

○	холо|дец’
◐	хо|лодне
◍	|захолод˭
△	зал'ів|не
◊	|студе"н

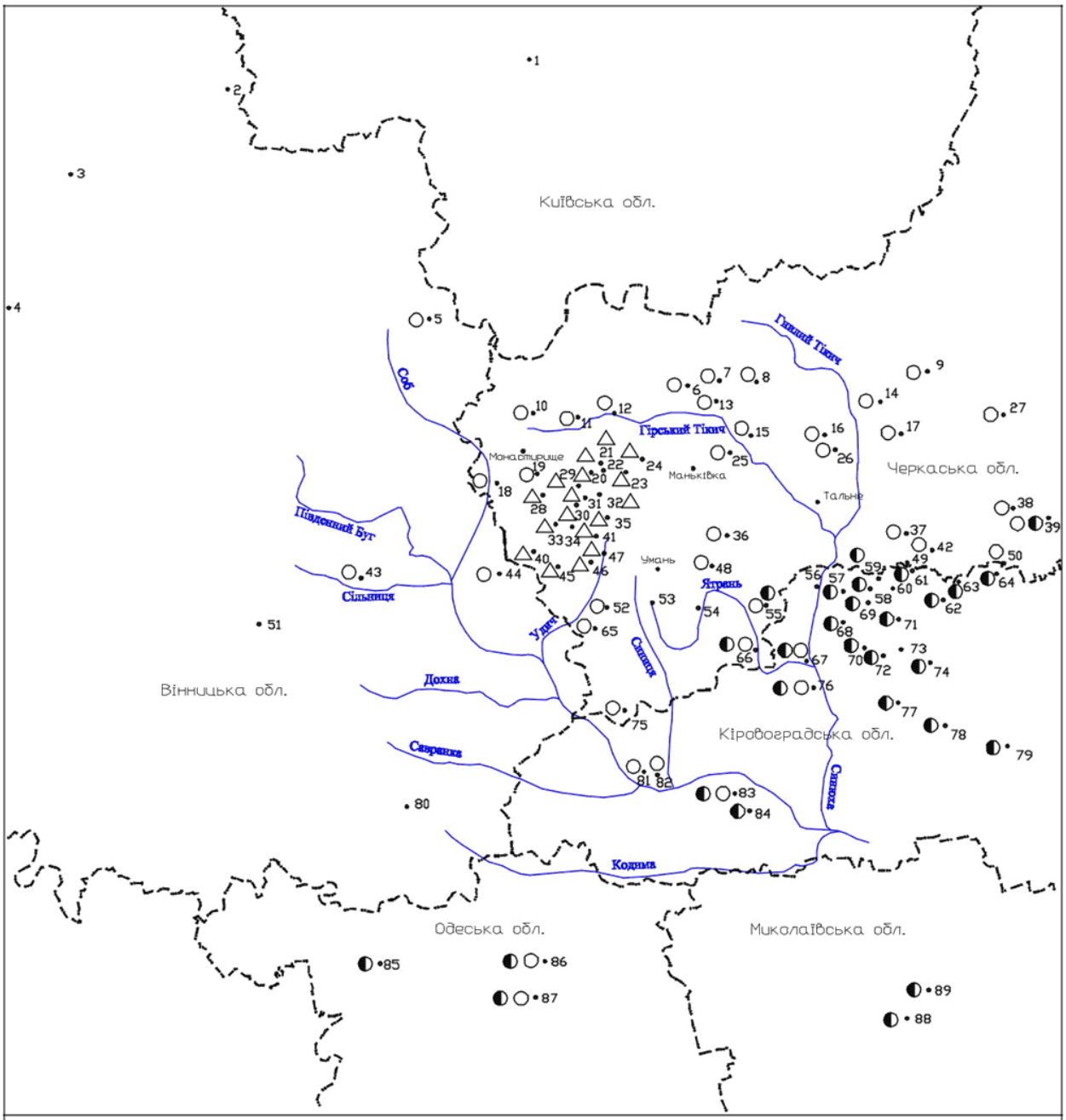

Карта №18

‘Биток із м'яса’

○	**в'ідбиўˈна**
◐	**отбиўˈна**
△	**биˈток**

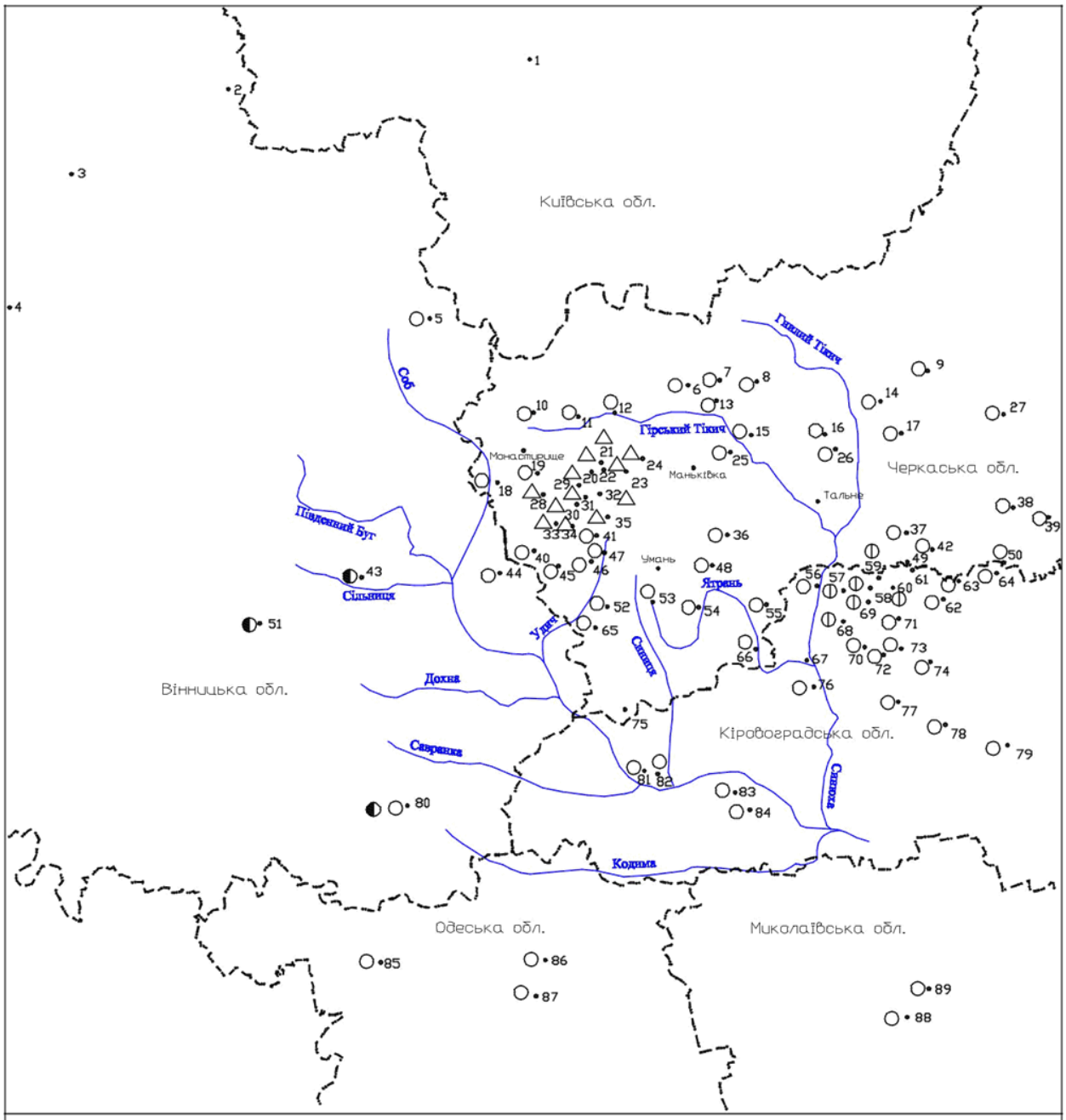

Карта №19

‘Шматочки сала, які залишились з перетопленого жиру’

○	**шквар|ки**
◐	**шква|рок**
◍	**|вишкварки**
△	**|вижарки**

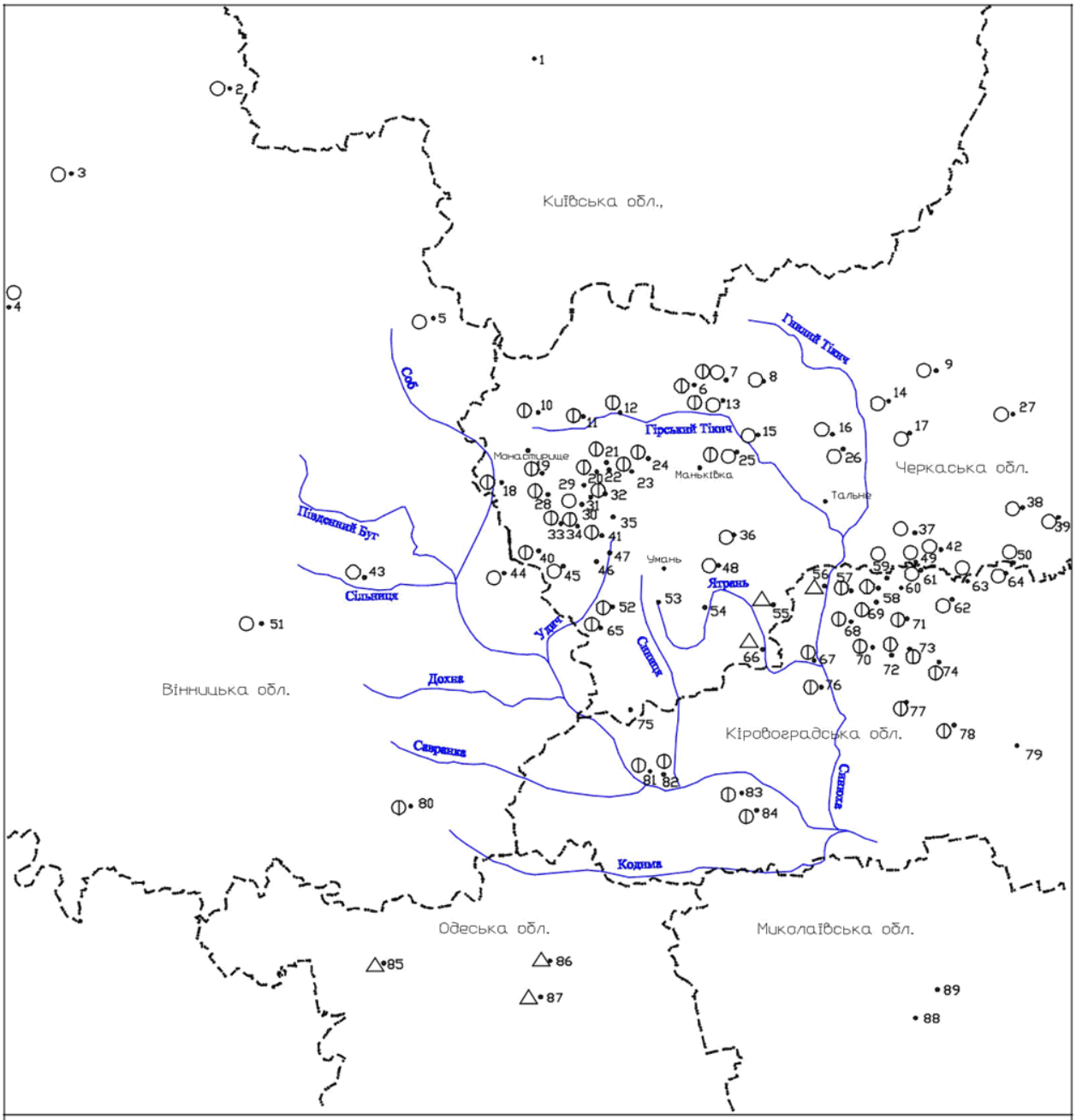

Карта №20

‘Свиняче зовнішнє перетоплене сало’

○	**сˈмалеᵘц'**
⦶	**сˈмалиᵉц'**
△	**шˈмалиц'**

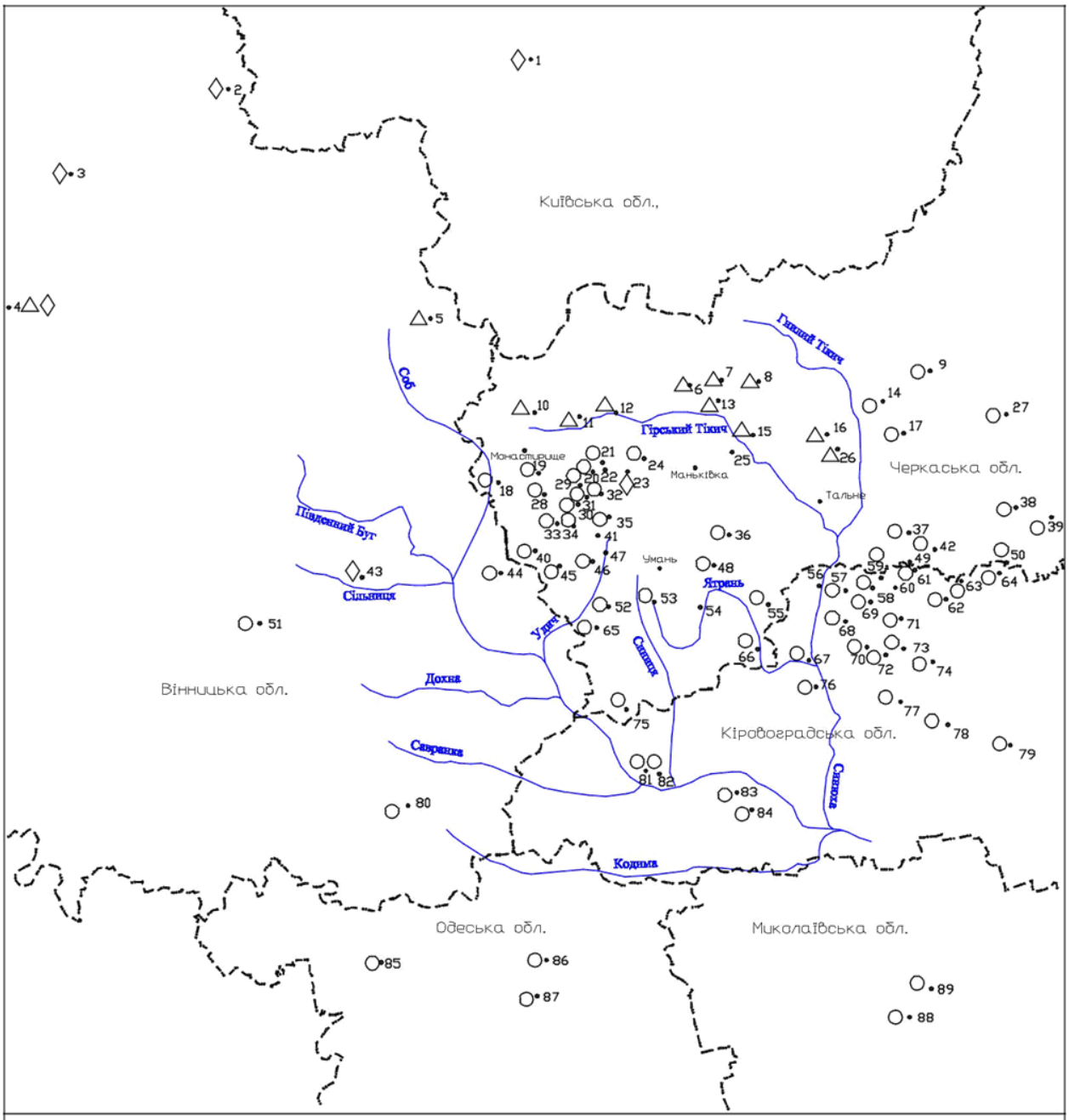

Карта №21

Семантика лексеми *л'ій*

○	**'козиний жир'**
△	**'овечий жир'**
◊	**'телячий жир'**

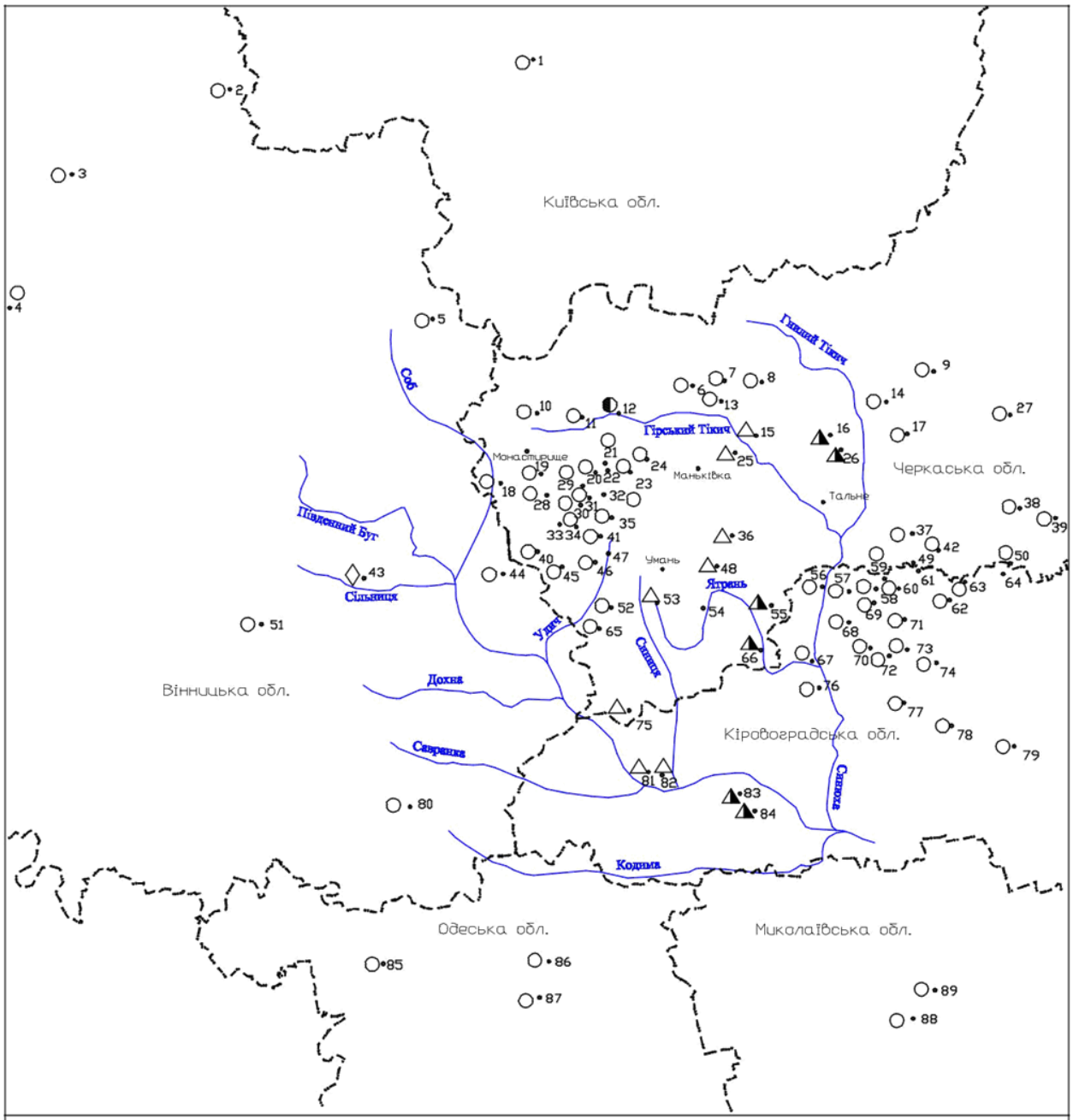

Карта №22

‘Жир, вироблений із соняшникового насіння’

○	**о|л'ійа**
◐	**о^{у}|л'ійа**
△	**го|л'ійа**
▲	**гу|л'ійа**
◊	**о|л'ій**

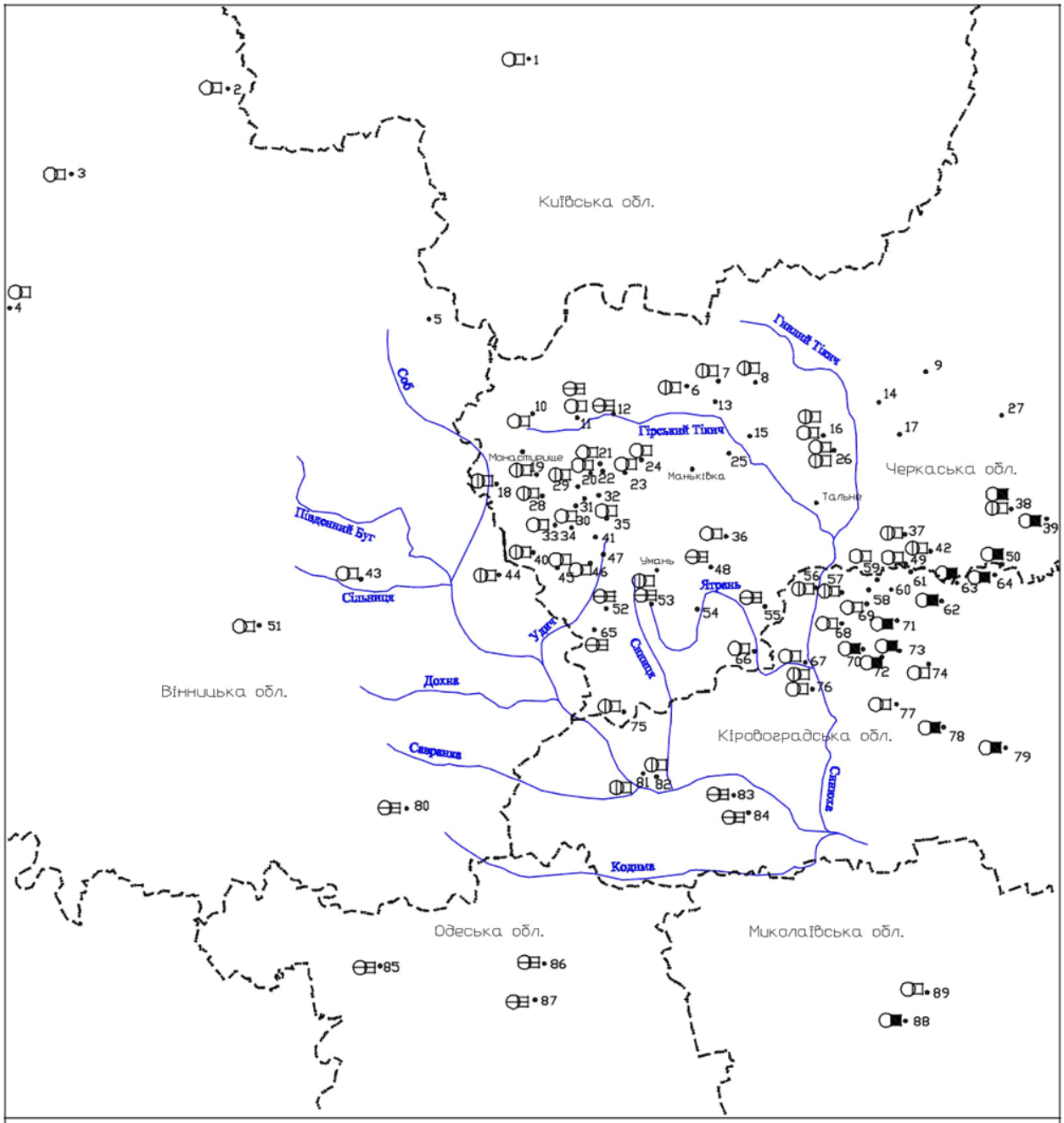

Карта №23

‘Сметана, яку нещодавно зібрали’

○□	сме"ˈтана ˈран'ішн'а
⊖⊟	сми ˈтана с'о ˈгодн'ішн'а
◐□	сме"ˈтана моло ˈда
○■	сме"ˈтана с ˈв'іжа

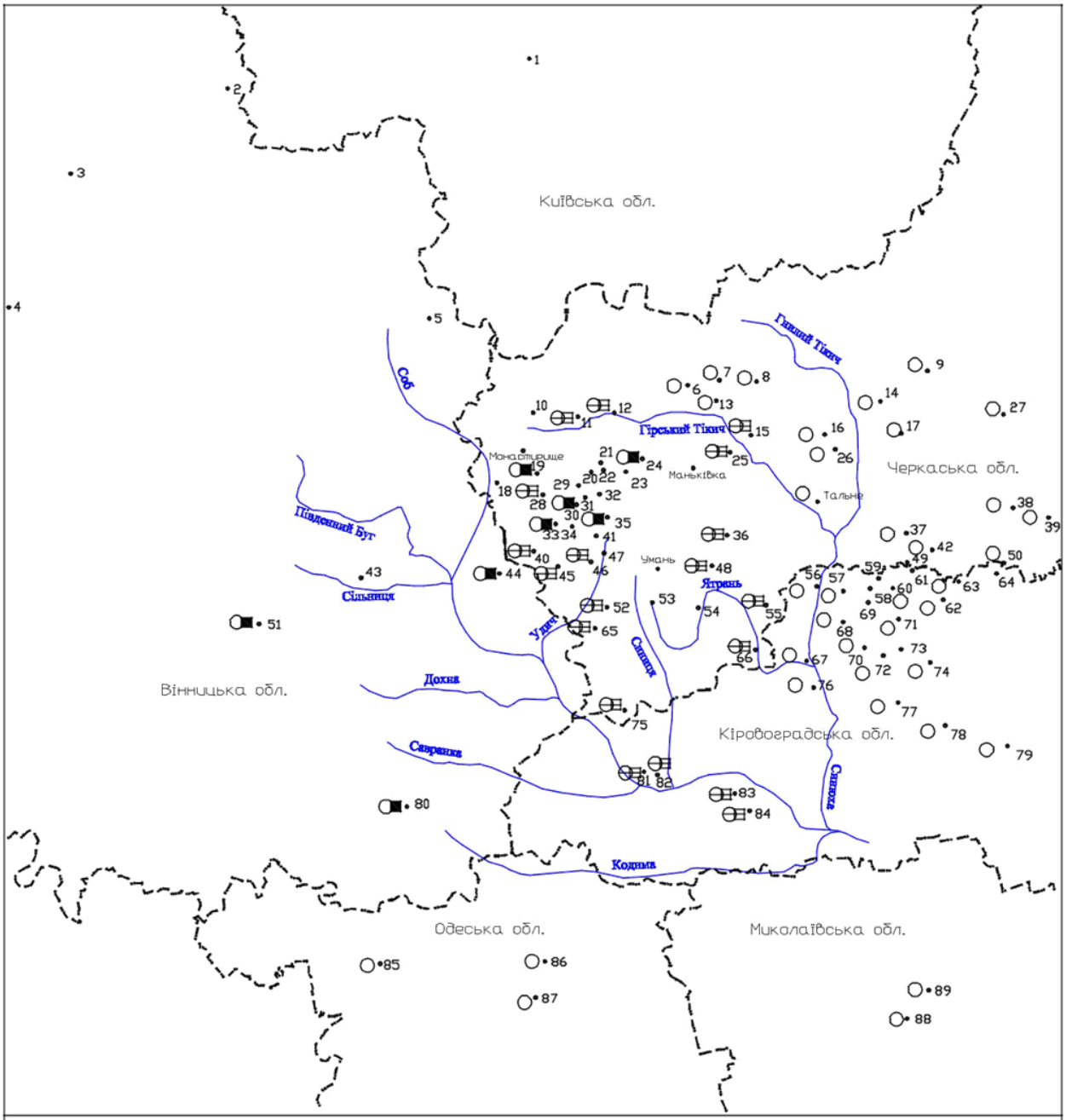

Карта №24

‘Верхній жир молока, кислий’

○	сме"ǀтана
⊖	сме"ǀтана ǀдобра
◑	смет ǀана ве"рш ǀкова

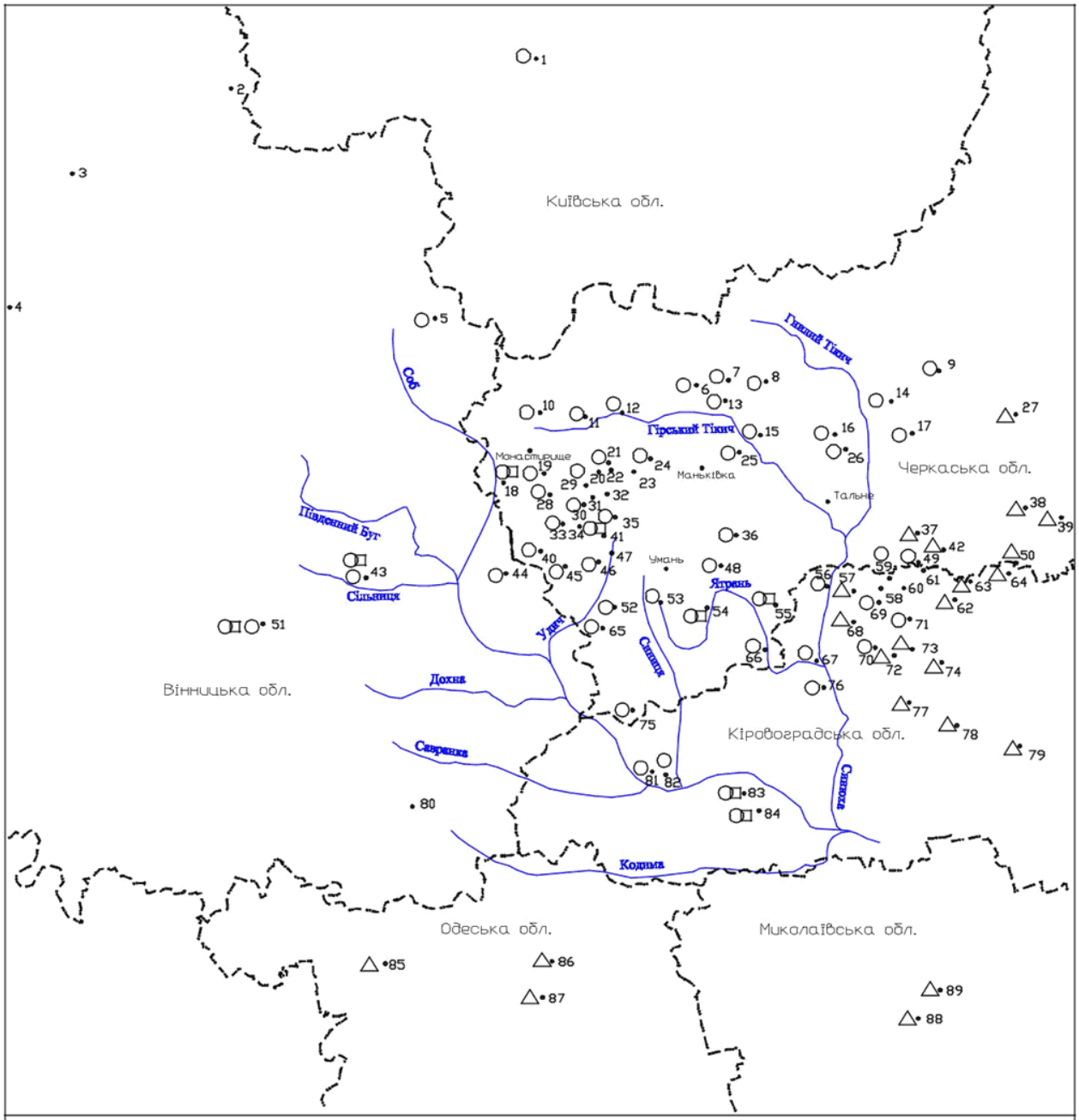

Карта №25

‘Верхній жир молока, некислий’

○	**ве^{и}рш^{і}ки**
△	**с^{і}л'іўки**
◻	**сми^{е}^{і}тана со^{і}лодка**

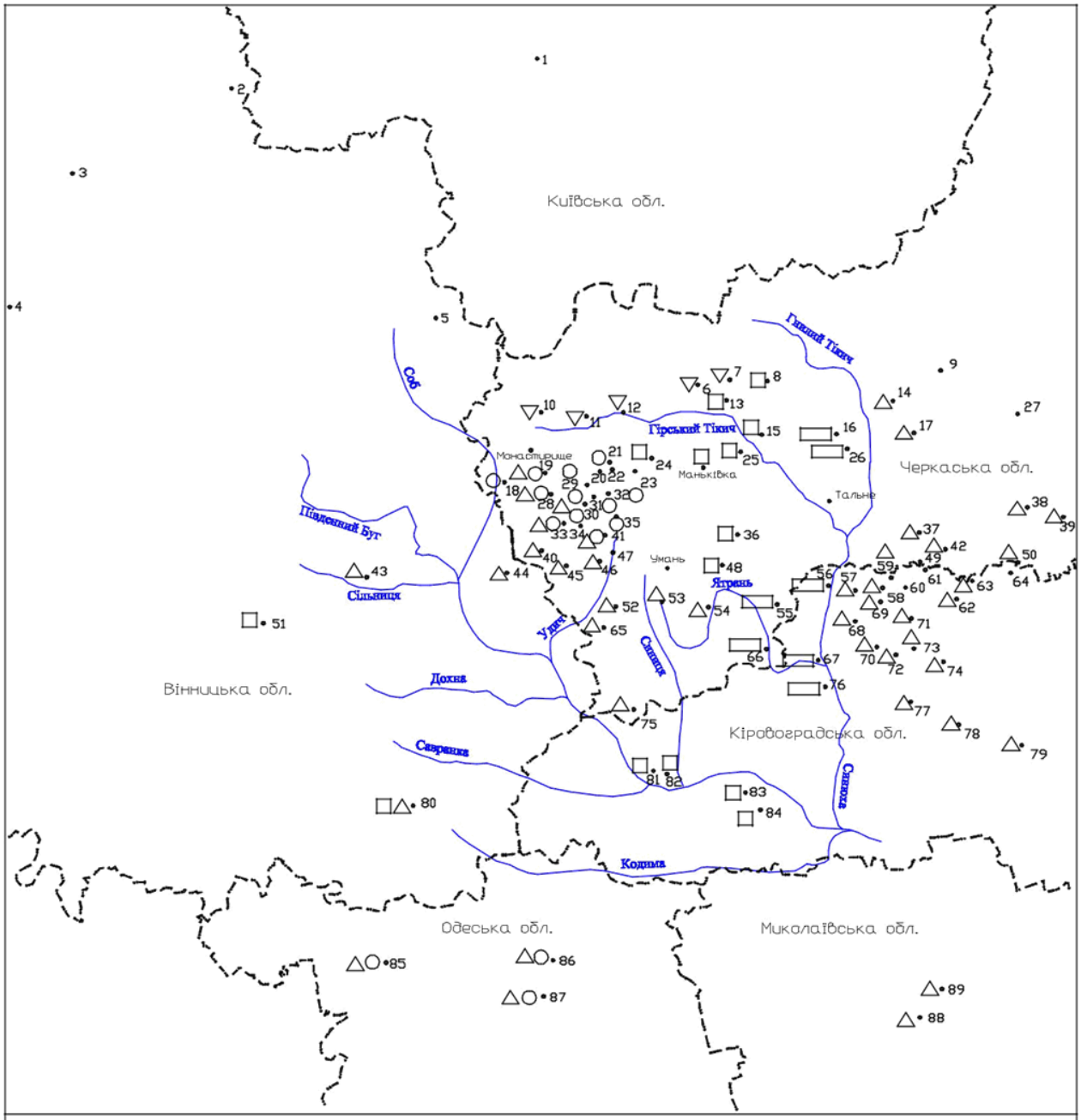

Карта №26

‘Молоко, що густить у темному місці, не утворюючи сметани’

○	**ˈгурдиц':а**
△	**ˈп'іниц':а**
▽	**бурˈдит'**
□	**ˈбродит'**
▭	**бул'коˈтит'**

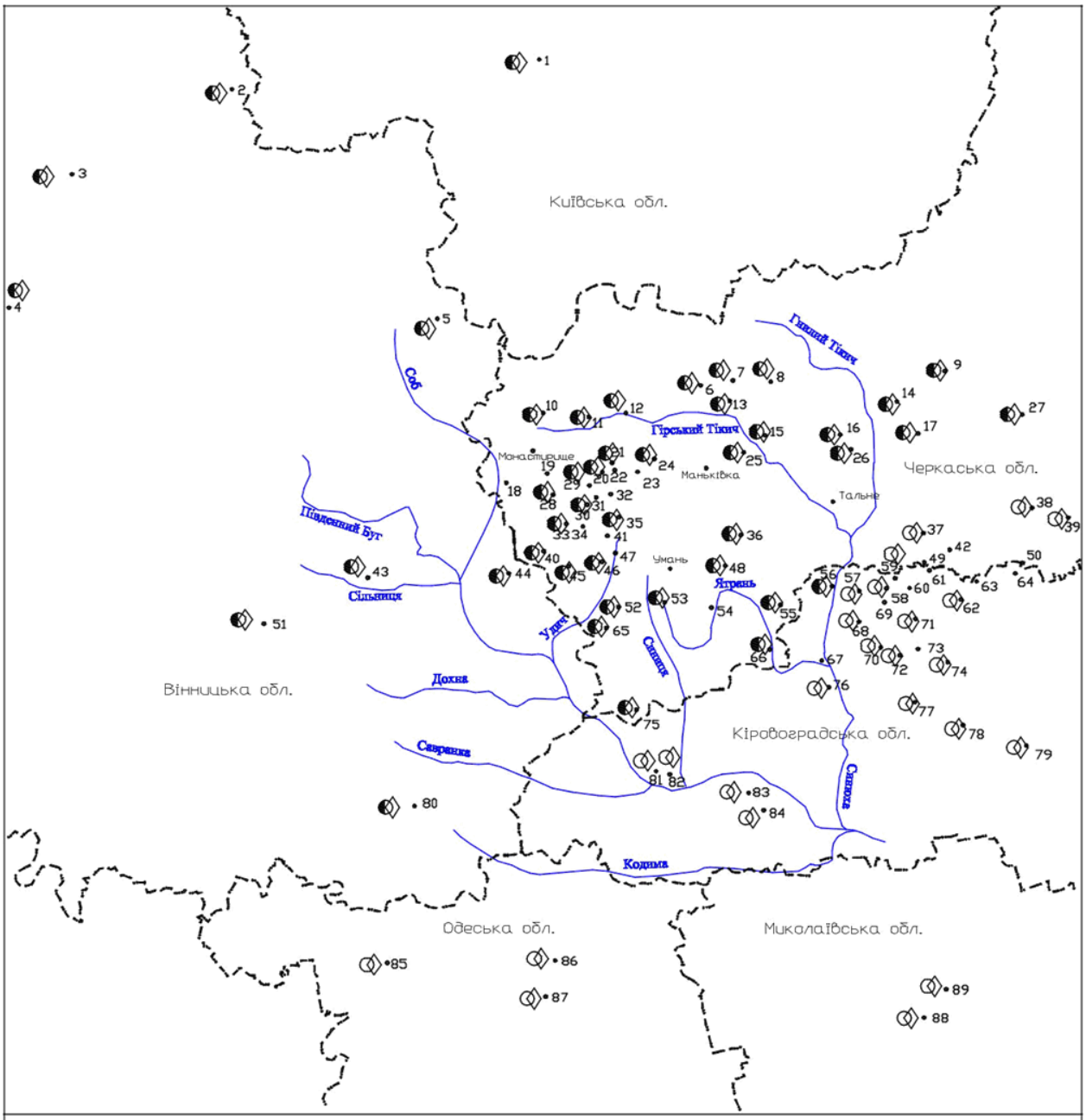

Карта №27

‘Конопляне масло, яке застосовували у піст’

	ˈмасло ˈпосне
	ˈмасло п'ісˈне

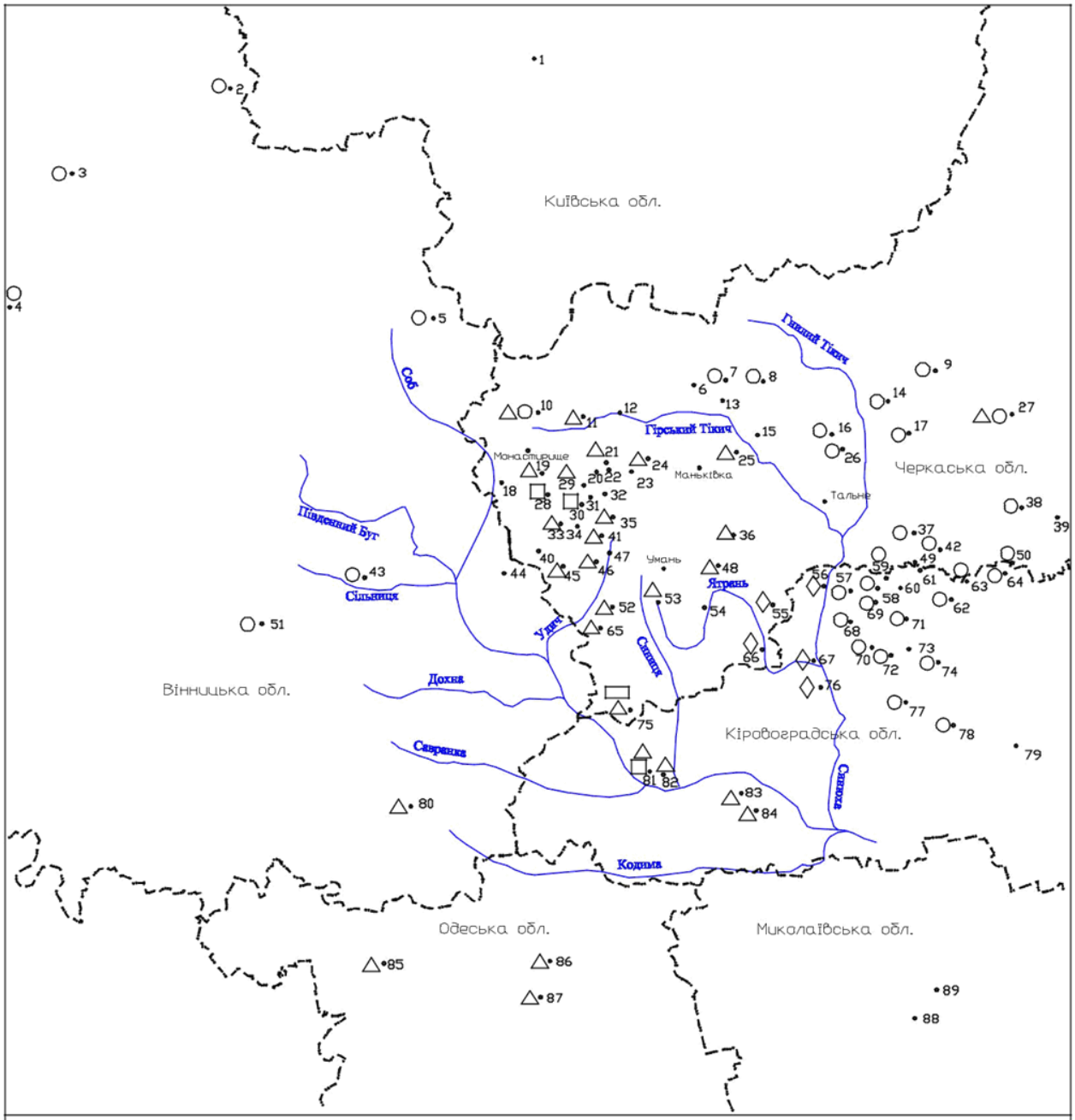

Карта №28

Семантика лексеми *мас'л'анка*

○	**'відходи від масла'**
△	**'посудина для збивання масла'**
□	**'страва з використанням масла'**
◊	**'збита сметана'**
▭	**'посудина для збереження масла'**

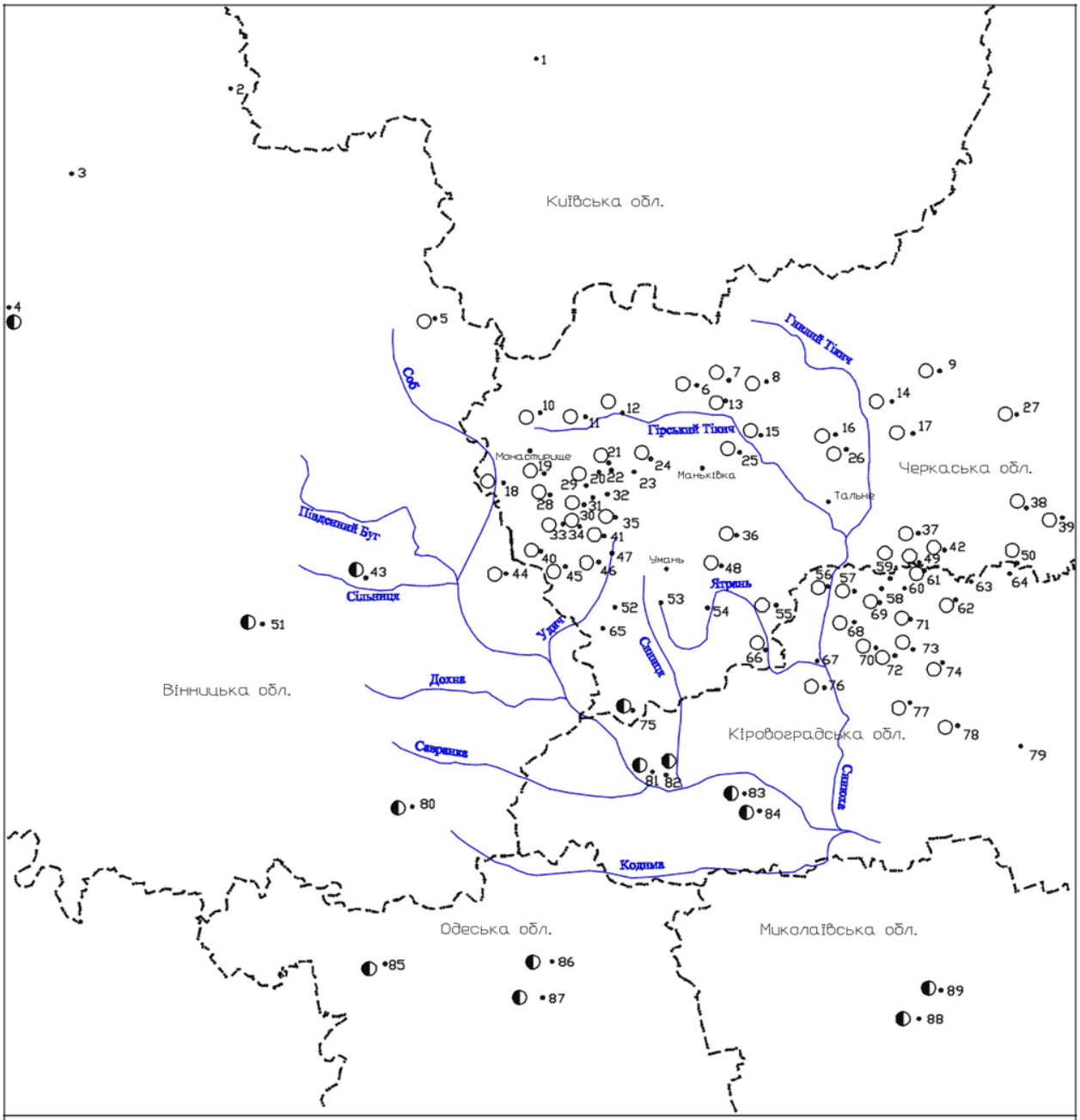

Карта №29

Фонетична структура лексеми *сме"|тан:ик*

○	**сме^{и}|тан:ик**
◐	**сми|таник**

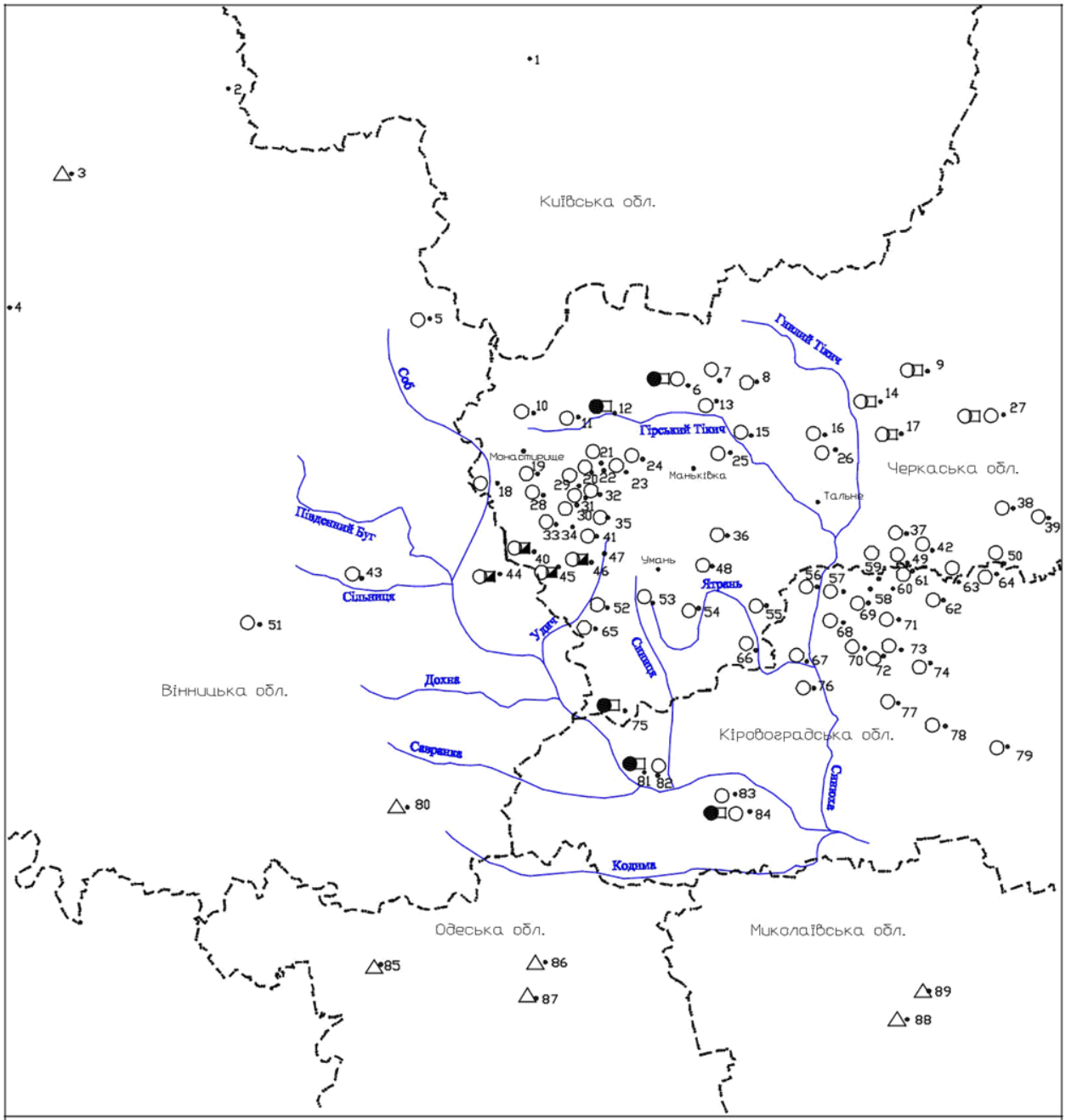

Карта №30

‘Молозиво, густе молоко корови в перші дні після пологів’

○	мо ˈлозиво
△	коˈл'астра
○□	молоˈко молоˈде
○◪	молоˈко ˈперве
●□	молоˈко ˈперше

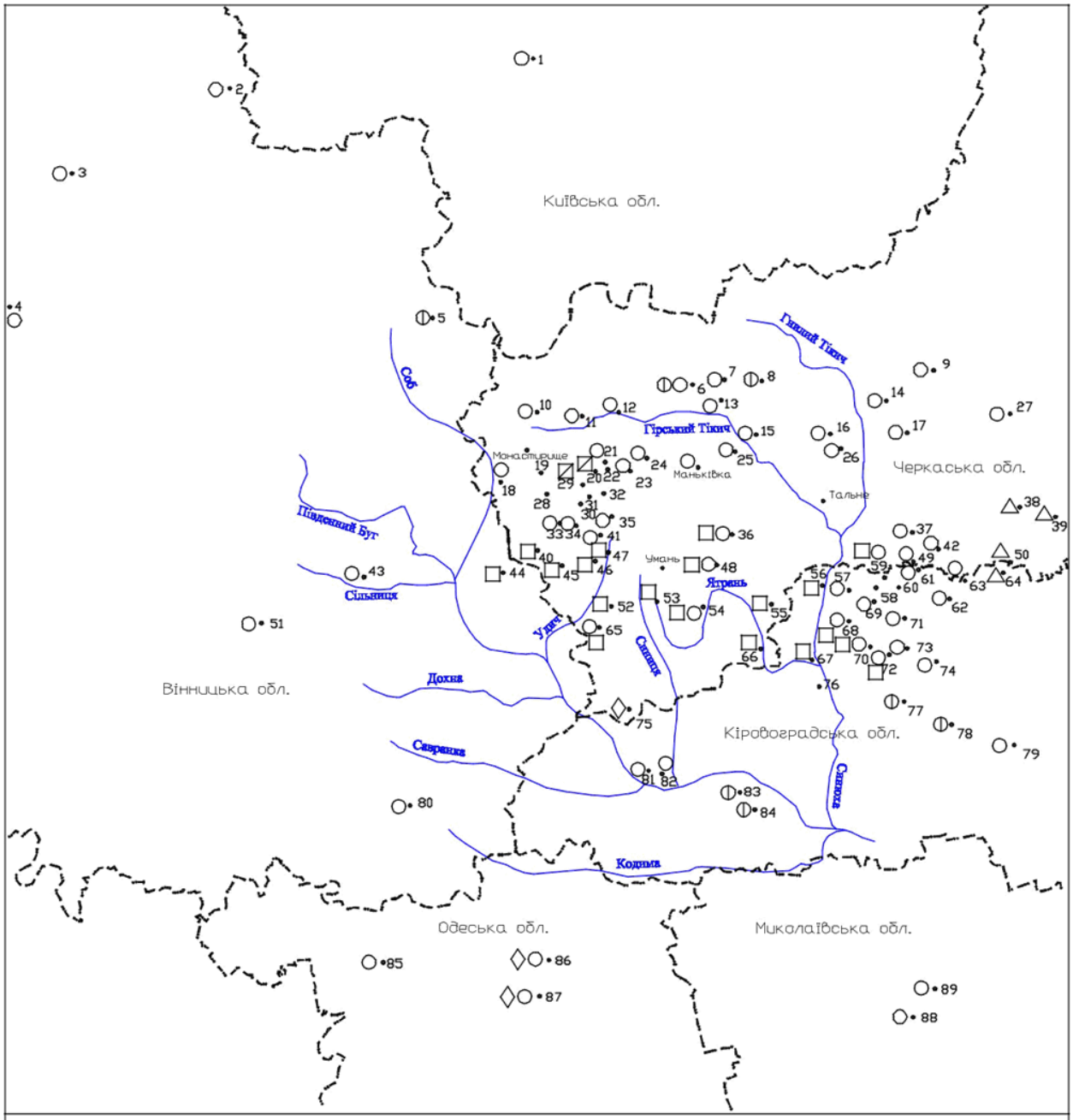

Карта №31

‘Свіжовидоєне молоко’

○	пар|не
◍	паро|ве
△	со|лодке
◇	|тепле
□	с|в'іже
▨	з|дойане

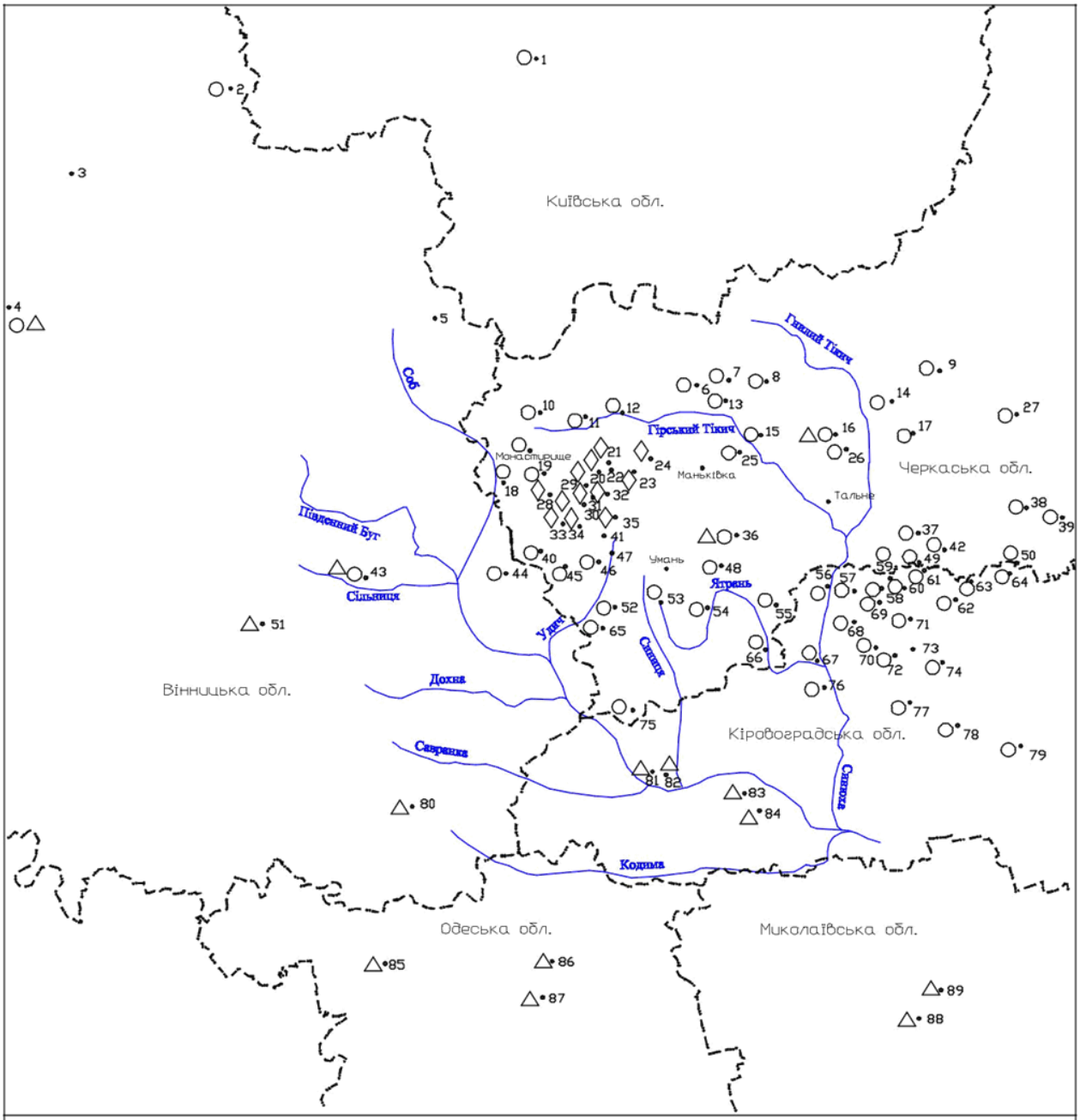

Карта №32

‘Молоко, яке деякий час постояло, але не прокисло’

○	хо|лодне
△	со|лодке
◊	|с'огодн'ішне

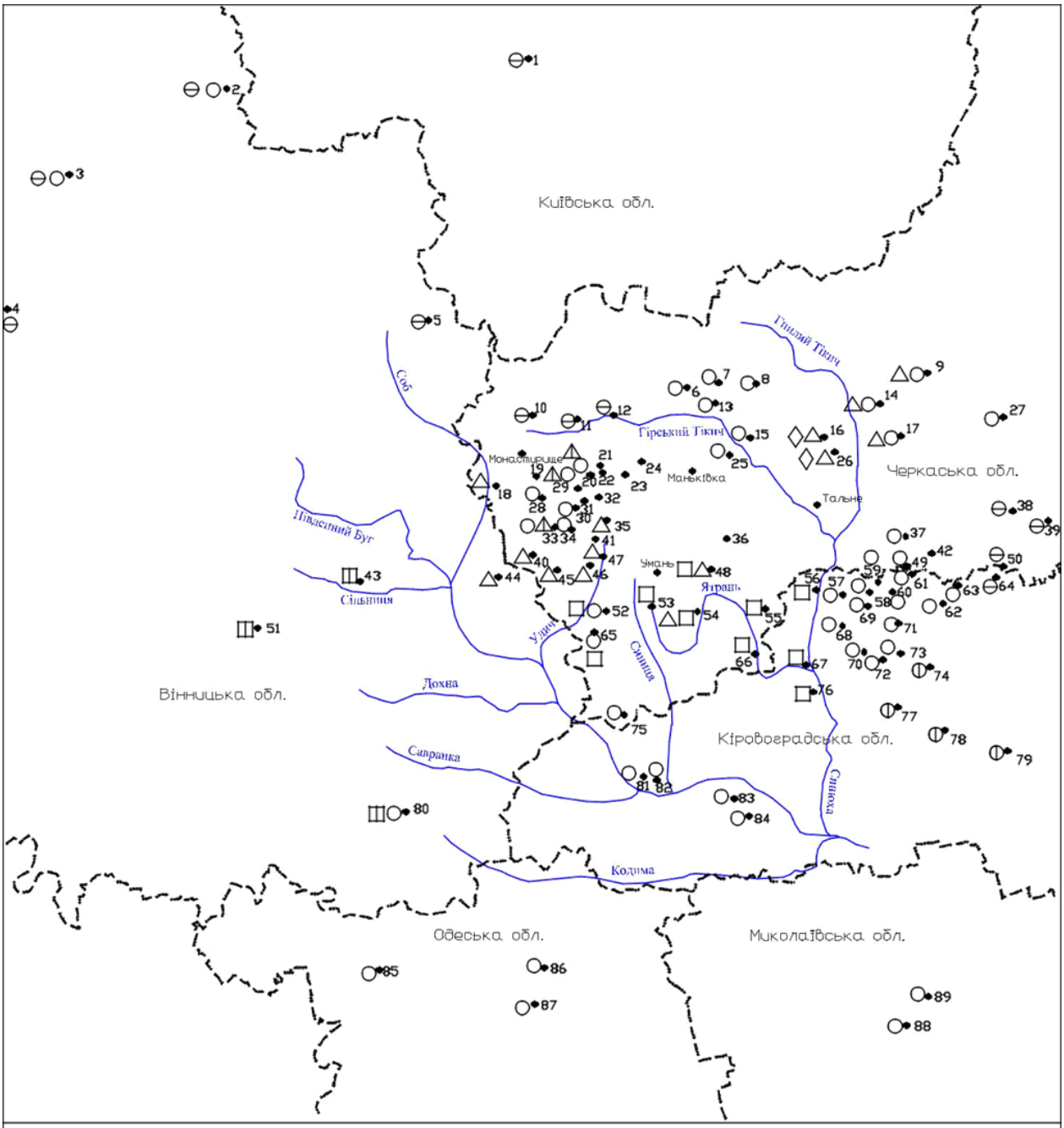

Карта №33

‘Молоко, що почало скисати, згусле молоко’

○	ǀкисле
⌽	проǀкисле
⊖	сǀкисше
△	проǀкисл'ане
⚠	проǀкиш:е
◊	просǀтойане
□	проǀквас'ане
▥	проǀт'ате

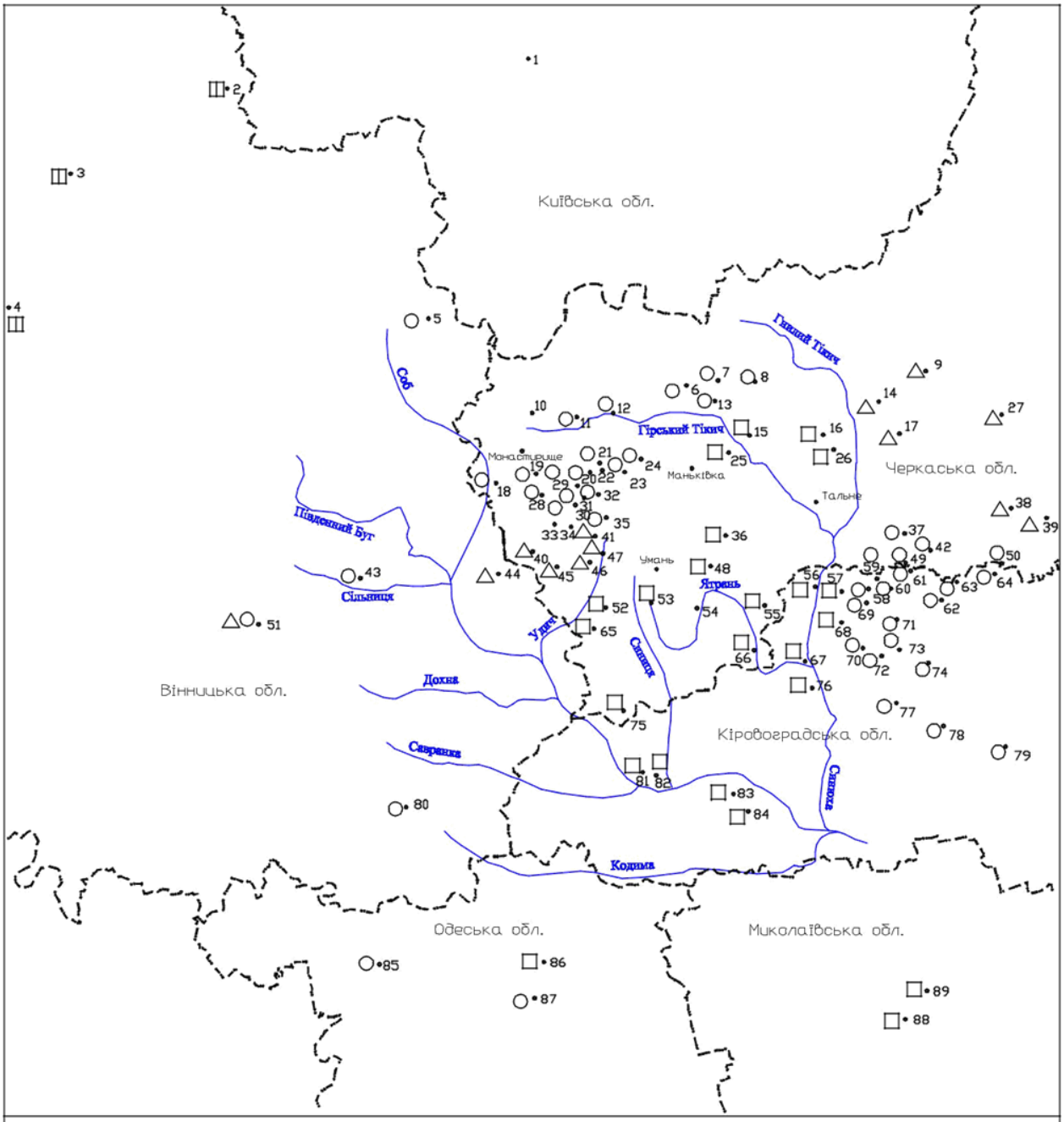

Карта №34

‘Верхній шар пряженого молока’

○	**пˈлˈіўка**
△	**ˈпˈінка**
□	**шкурка**
▥	**шкуˈринка**

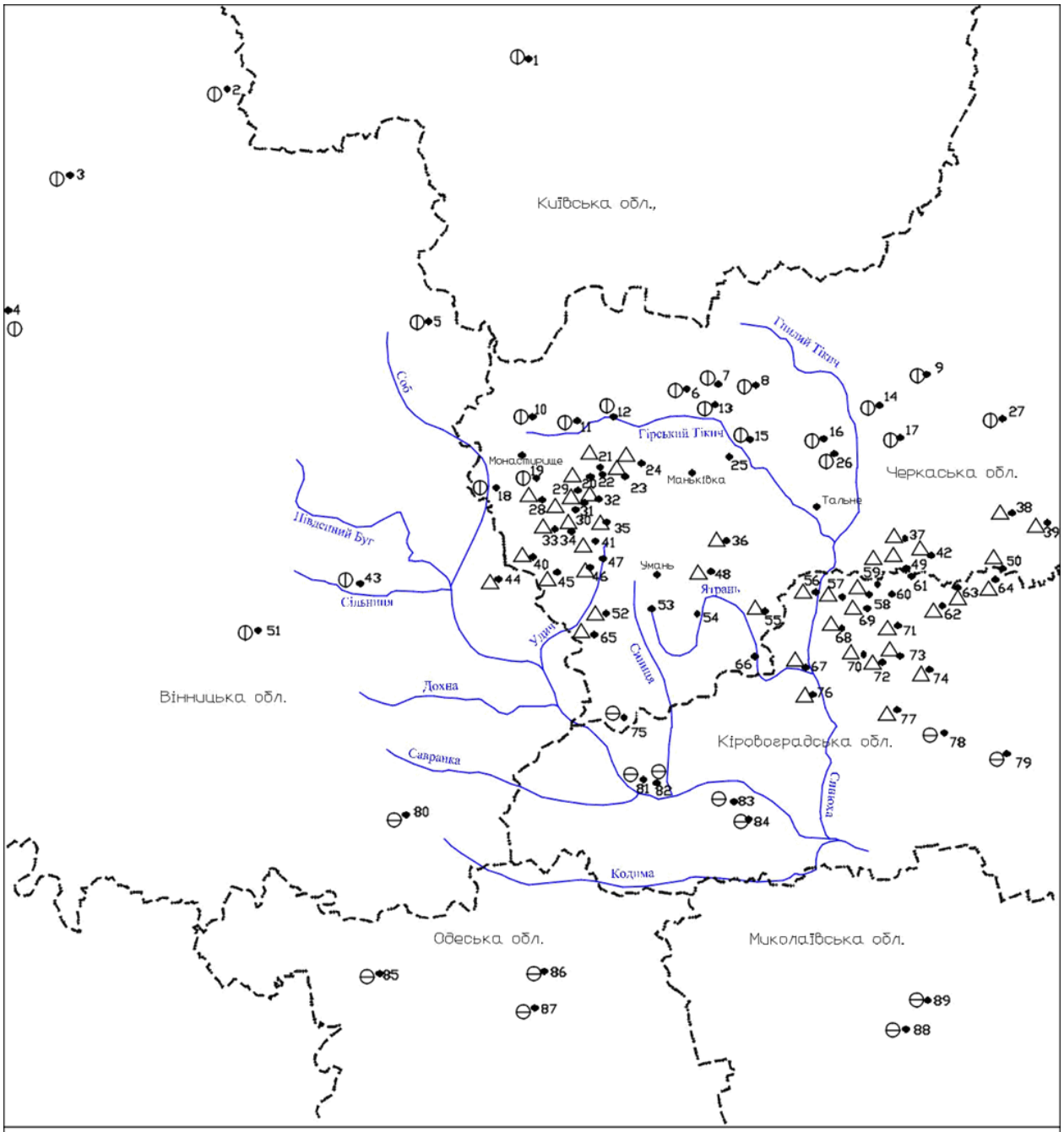

Карта №35

‘Скипітися (про несвіже молоко, яке закип'ятили)’

⦶	lзгурдитис'а
⊖	зlвурдитис'
△	ск'іlп'ілос'

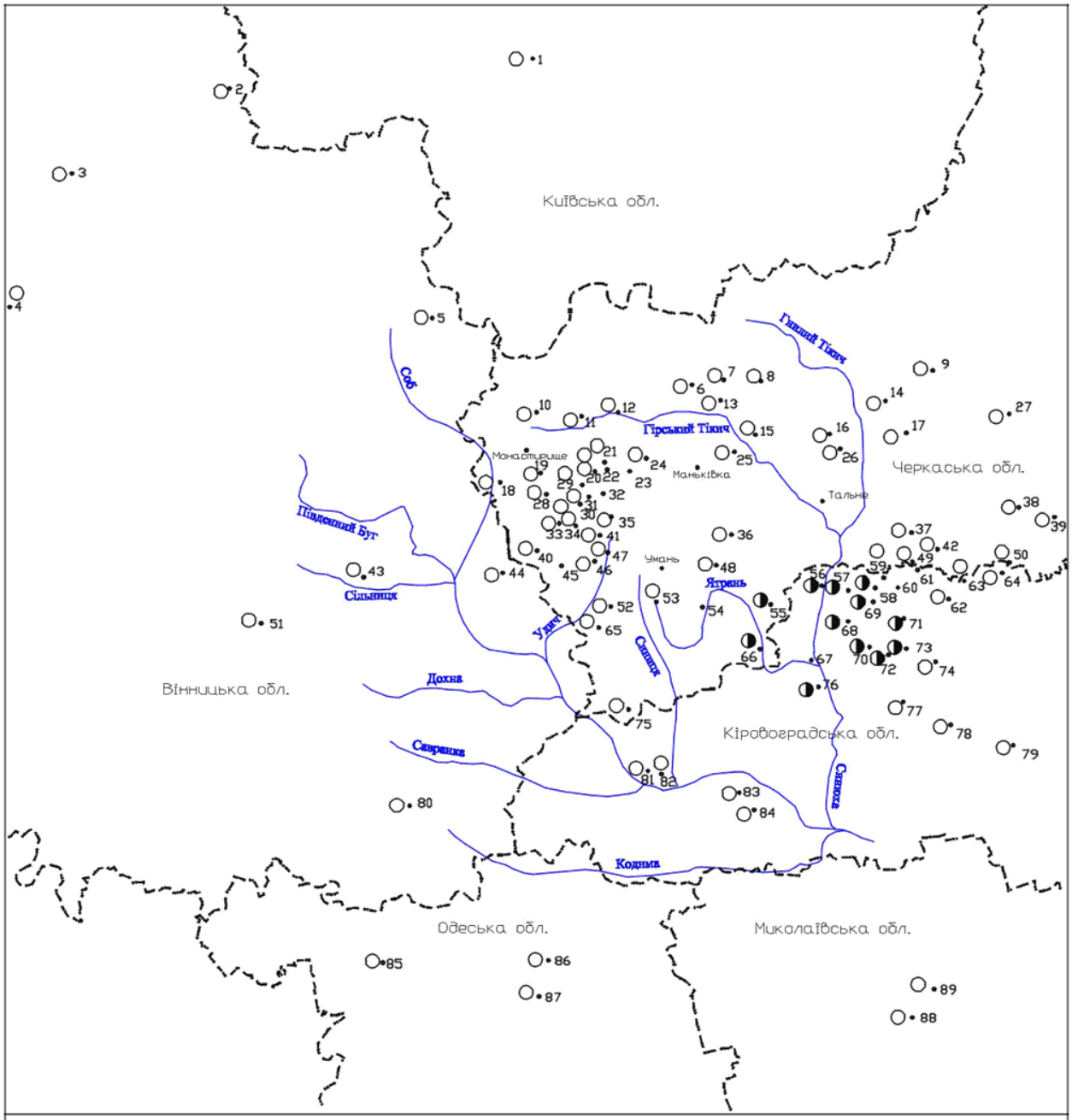

Карта №36

‘Невеликий варений виріб із прісного тіста з начинкою’

○	ва|реник
◑	ва|рен'ік

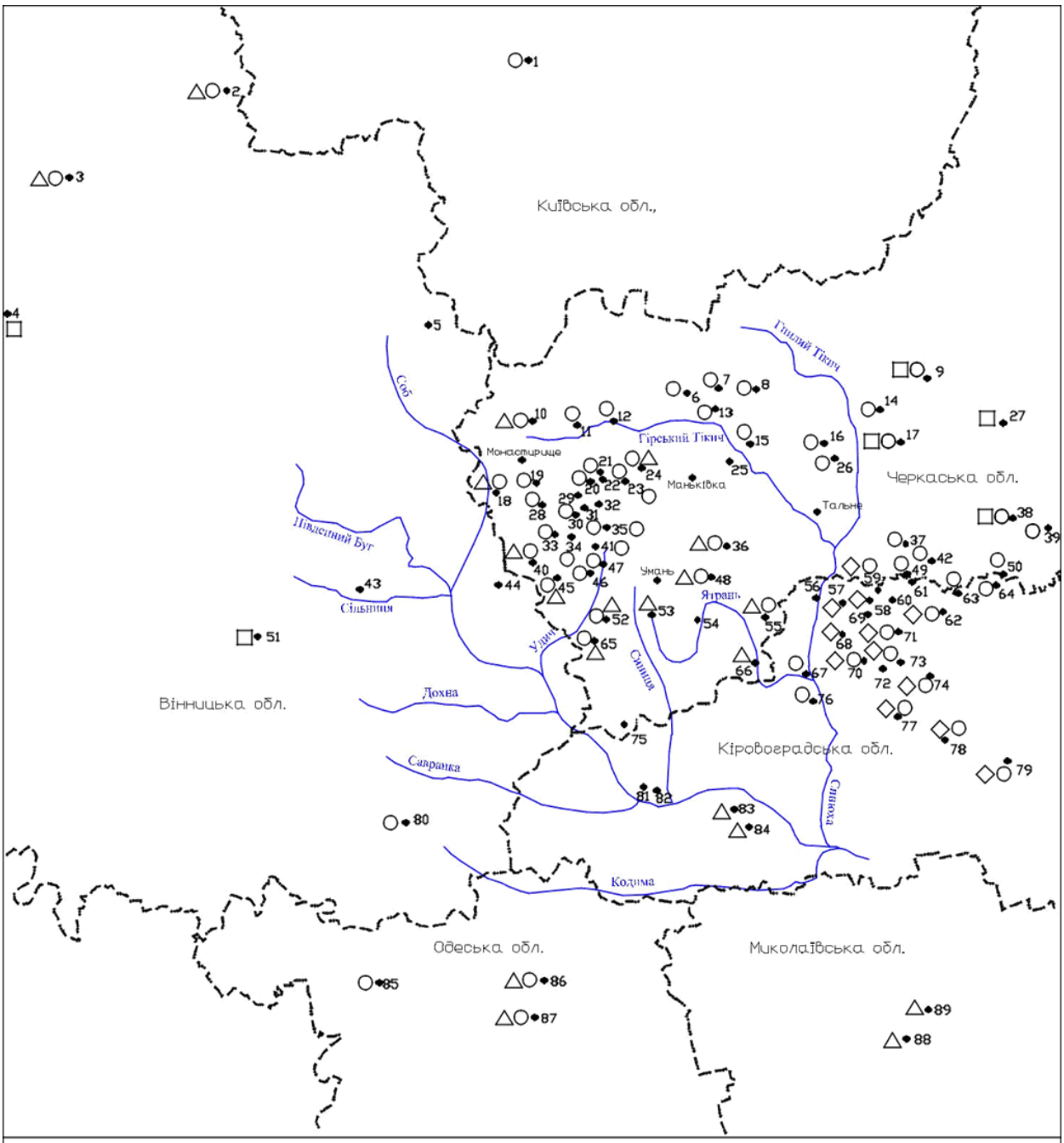

Карта №37

Семантика лексеми ˈбабка

○	‘старенька жінка’, бабуся
△	‘страва з локшини’, ‘запіканка із лапші’
◇	‘пристрій у господарстві для клепання коси’
□	‘паска’

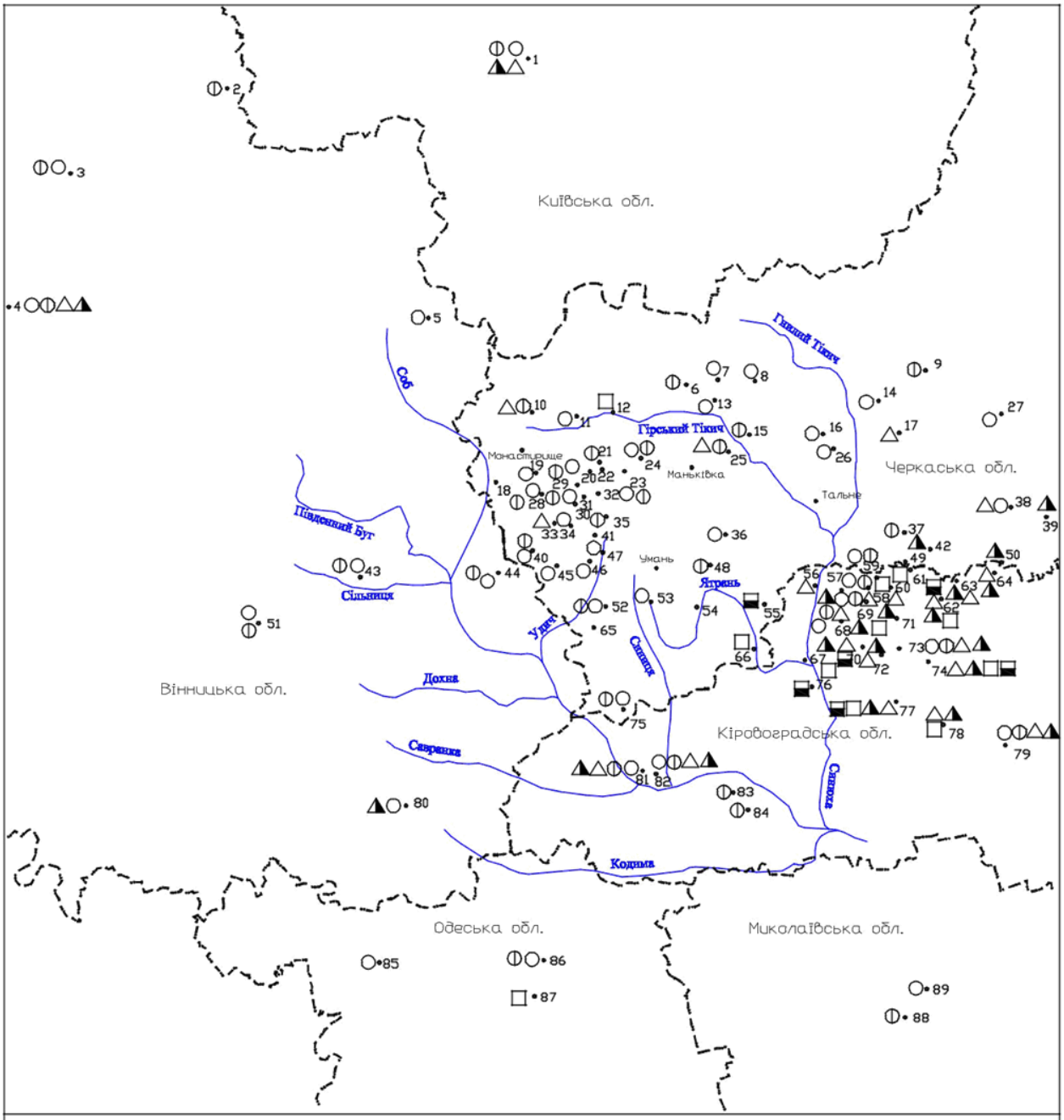

Карта №38

‘Алкогольний напій, настояний на різних травах’

○	на|лиўка
◐	на|л'іўка
△	нас|тойанка
◭	нас|тоїка
□	те"р|туха
⬓	па|л'онка

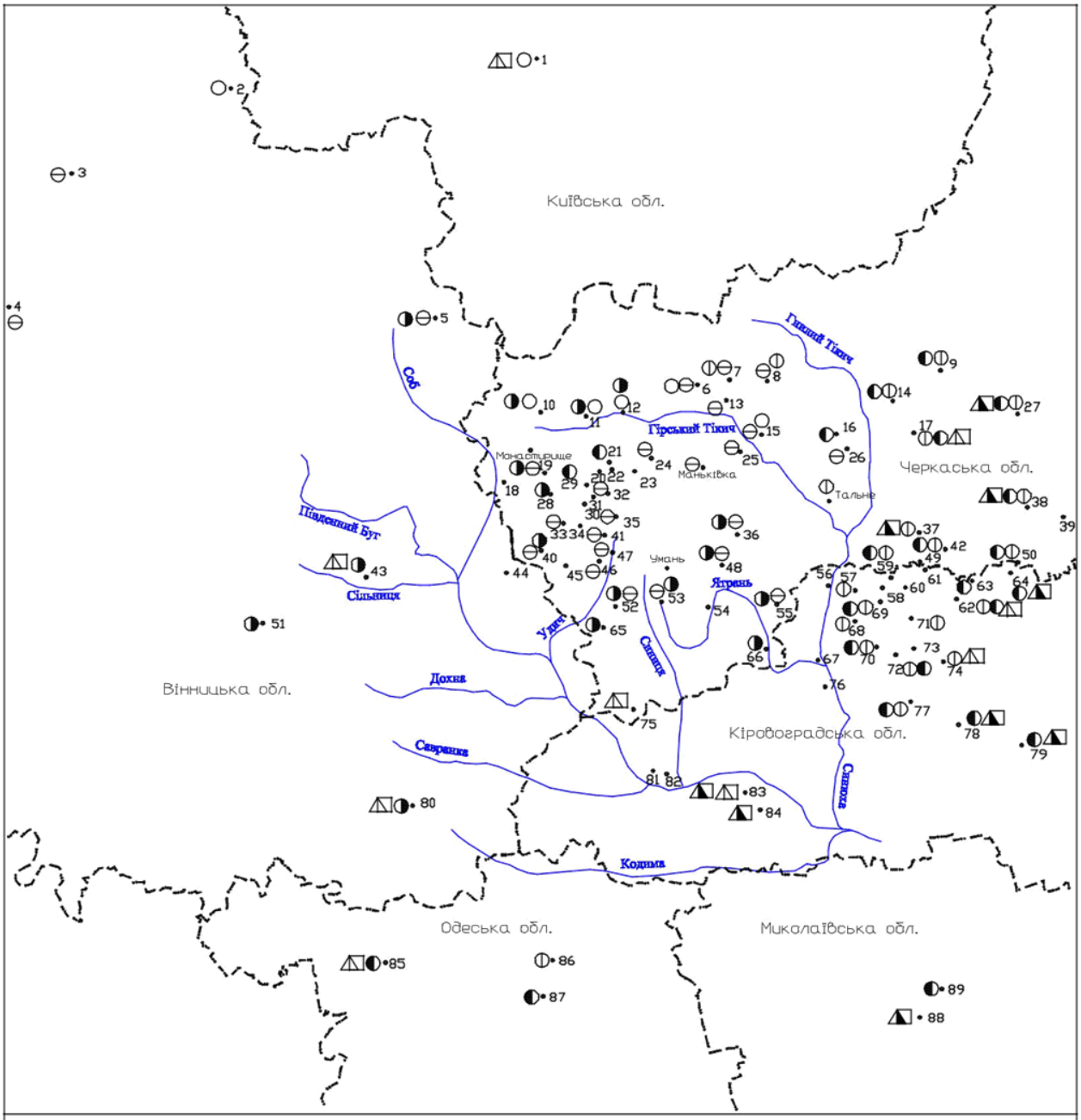

Карта №39

‘Міцний алкогольний напій, виготовлений із цукрових буряків’

⊖	бура|чонка
⊕	бур’а|чонка
◐	бур’а|чиха
○	бура|чанка
◑	бура|чиха
◭	го|р’ілка з бура|ка
◮	само|гонка з бура|ка

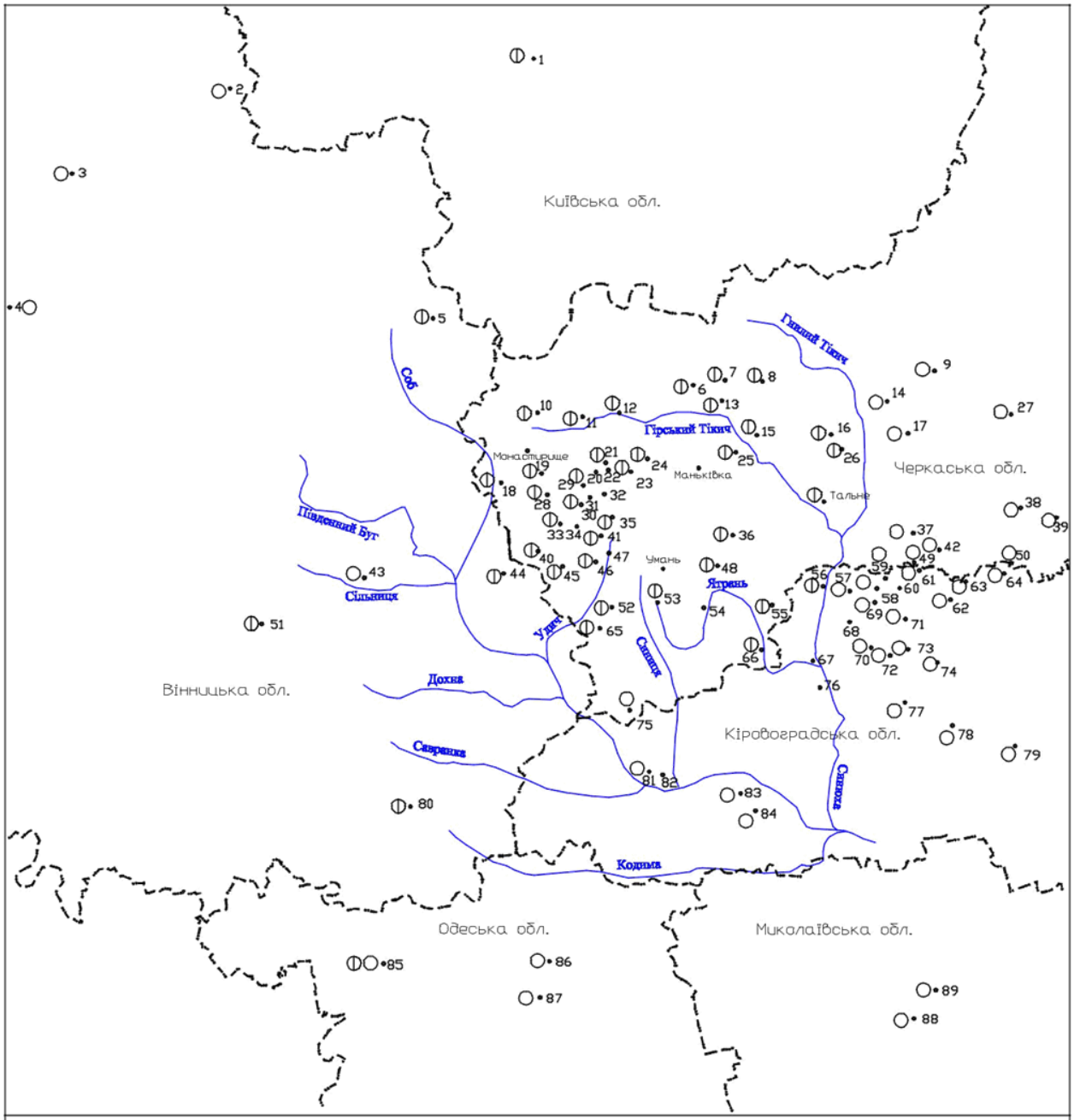

Карта №40

Опозиція [р]:[р']

○	**бур'а|чанка, бур'а|чиха**
◑	**бура|чанка, бура|чиха**

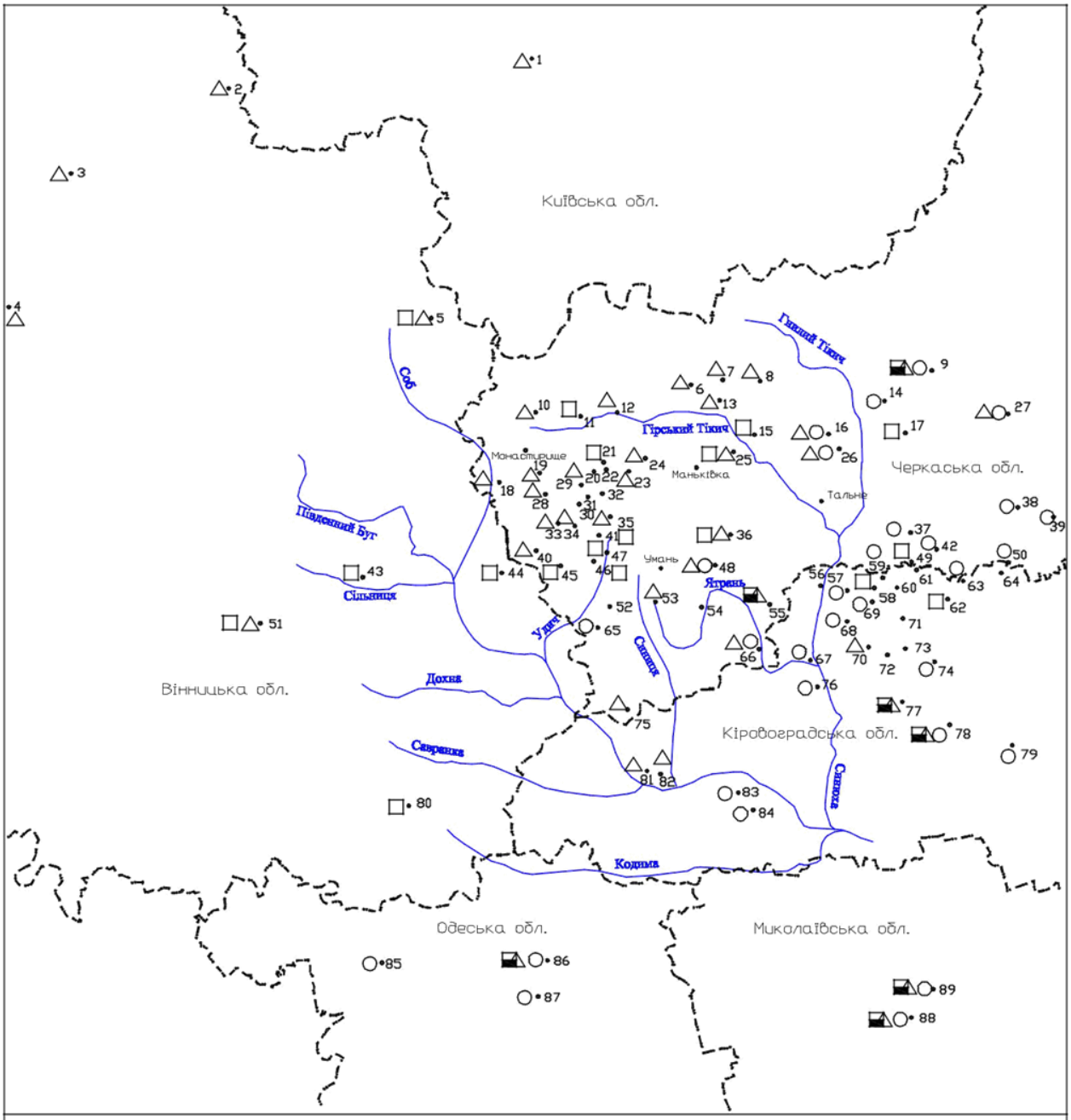

Карта №41

‘Міцний алкогольний напій із цукру та дріжджів’

○	ˈвод^{т}ка
△	гоˈр'ілка
□	самоˈгонка
◪	ˈводка ˈсахарна

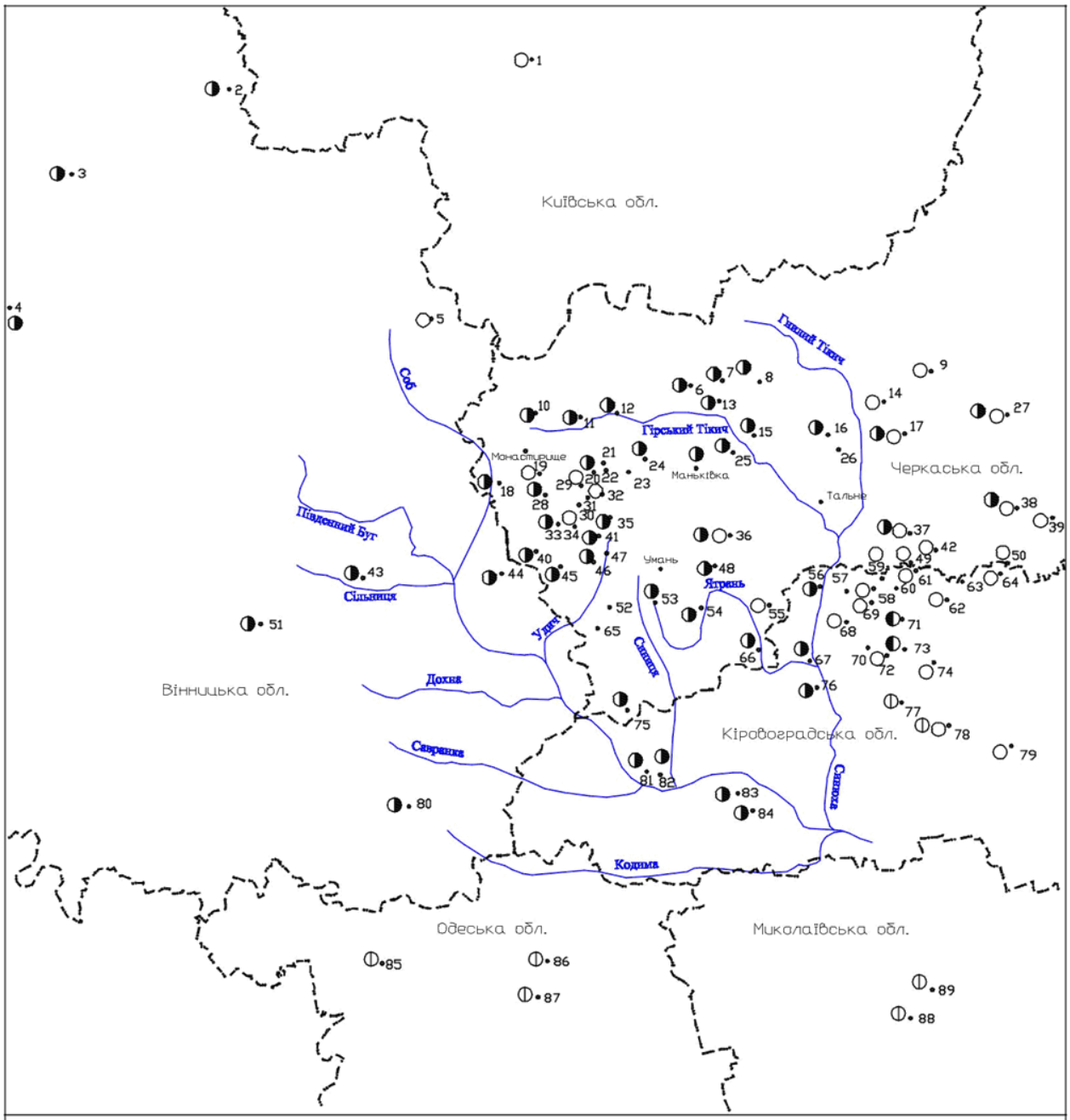

Карта №42

‘Міцний алкогольний напій із вишень’

○	**виш|н'іўка**
◍	**виш|н'оўка**
◑	**виш|н'ак**

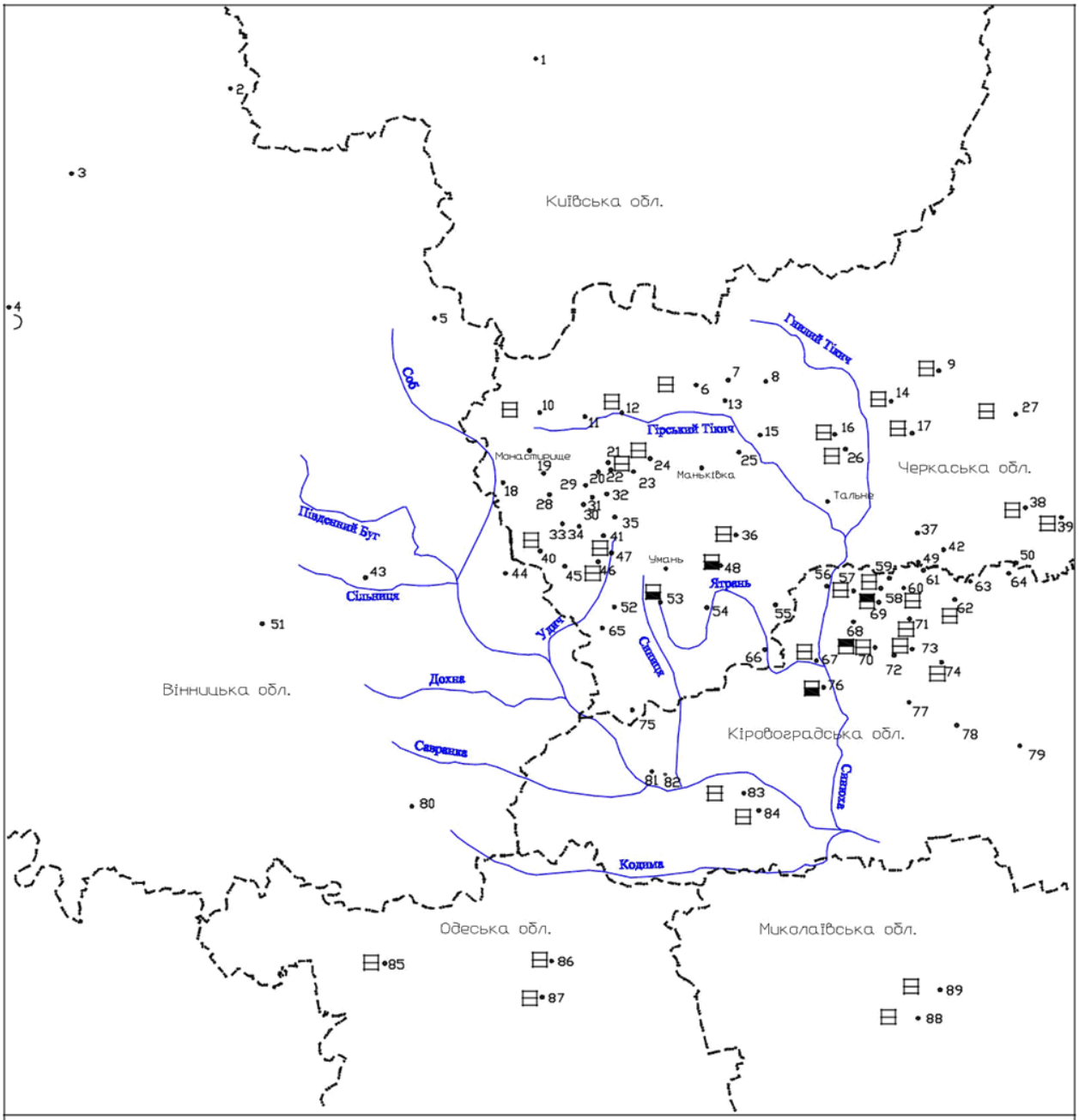

Карта №43

‘Назви настоянки на медові’

⊟	ме^{н}до$^{|}$вуха
⬓	ме^{н}до$^{|}$гонка
⬒	ме^{н}$^{|}$духа

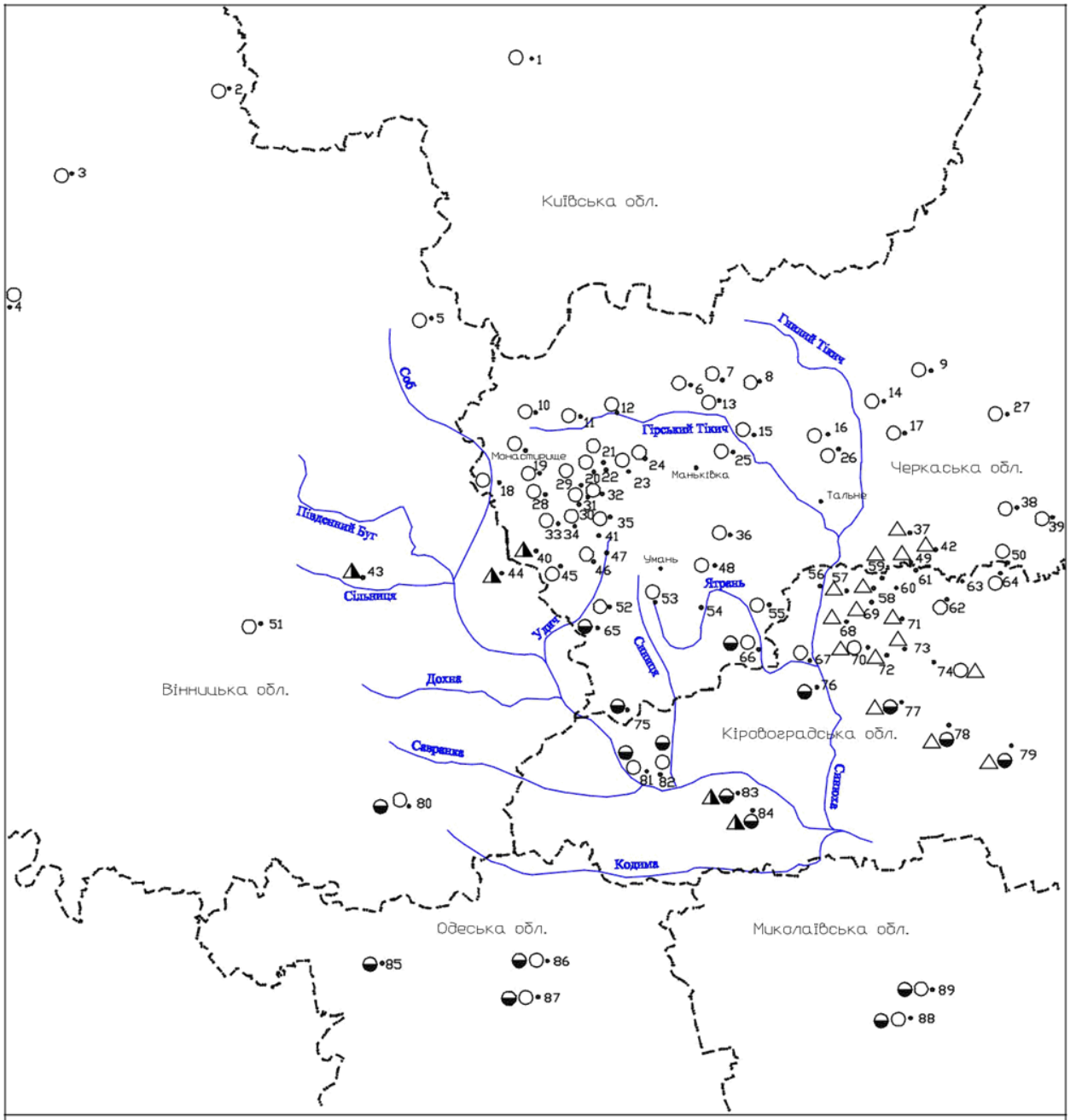

Карта №44

‘Невиброджені запарені інгредієнти для самогонки’

○	**бᶩрага**
◒	**бᶩражᵐка**
△	**дуᶩрᶩіўка**
◭	**дурᶩман**

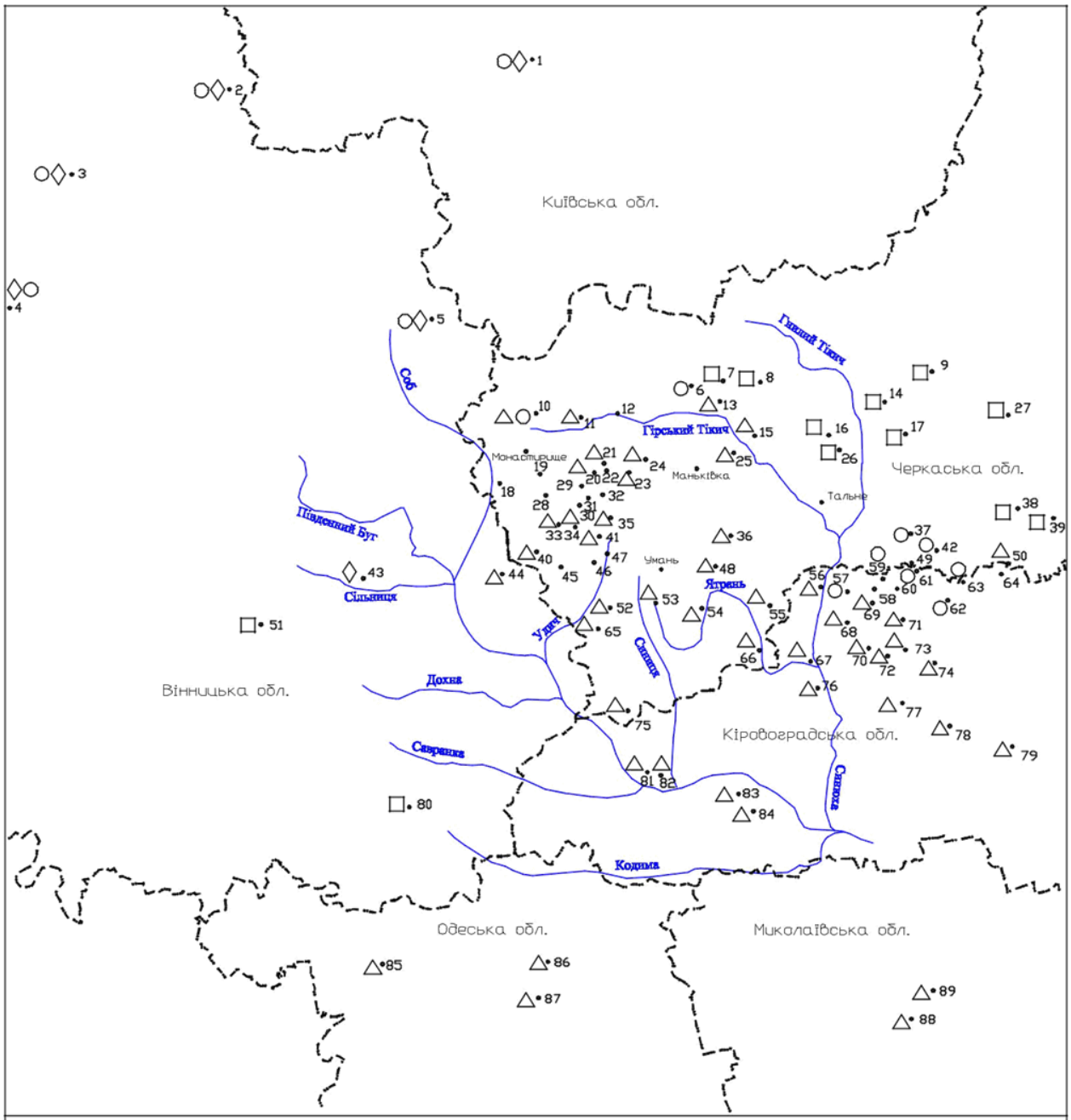

Карта № 45

Семантика лексеми ***квас***

○	**‘охолоджувальний напій із яблук і сухофруктів’**
△	**‘хмільний напій із яблук’**
◊	**‘напій на житньому хлібі’**
□	**‘кислий настій столового буряка як приправа до борщу’**

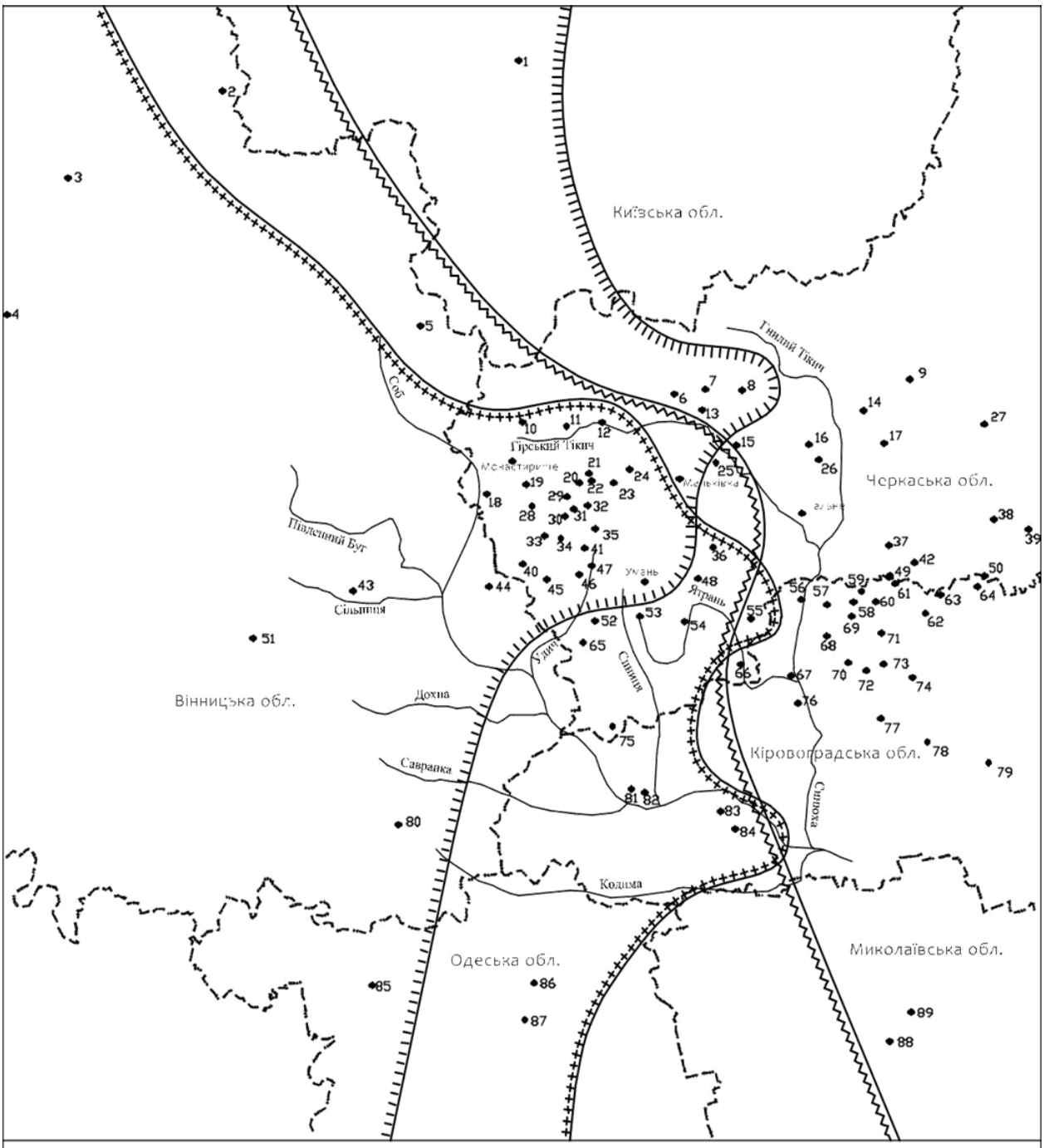

Карта №46

Зона активної взаємодії подільських і середньонаддніпрянських елементів (перші - подільські)

- в'іў|с'анка, гоў|с'анка: оў|с'анка
  ‘каша з вівсянки’
- йач|м'інка: йачи|м'інка
  ‘каша з ячмінної крупи’
- семантика лексеми 'бабка
  ‘старенька жінка’, ‘бабуся’, ‘страва з локшини’:
  ‘пристрій у господарстві для клепання коси’, ‘паска’